

આ પુસ્તકના
સર્વ હક ટેન્કાકને આપીને છે

આવૃત્તિ બીજી

પ્રત ૧૦૦૦

મુદ્રણસ્થાન,
શાહ અધર્સ પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ.
લલ્લુભાઈ ગિલ્ડીંગ - રાજકોટ.

૭૫

આ પુસ્તક ત્રીયે તે સ્થળેથી મળી શકશે.

૧. મોહનલાલ જોશીગભાઈ એન્ડ પ્રાધર્સ,
બનારસી કાપડના વેપારી. માણેકચોક અમદાવાદ.
૨. ડૉ. અનંતરાય વિશ્વનાથ દવે, મુંબી (કચ્છ.)
૩. પટાણી પ્રાધર્સની કુા કેમીસ્ટ એન્ડ ડ્રગીસ્ટ,
મગબાસ રોડ પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ.
૪. મુખ્યાલ જમનાલાલ નાનલ
નવનીતનાયની હવેલી ઘાટકોપર. મુંબઈ.
૫. સી પી દોશી એન્ડ કો.
૯ પી એા બોક્સ ૧૩૪ બહર રોડ. કરાંચી.
૬. મોહનલાલ જોશીગભાઈ એન્ડ પ્રાધર્સ,
બનારસી કાપડના વેપારી ચોક અનારસ

—॥ अर्पण. ॥—

परम पूज्य

स्वामीश्री नित्यानन्दजी महाराजना

ज्योतिष्य स्वराज्ये कर्मदे. ॥

नामागद परमसुखद

प्रेमदा पावनमति

महातीत गगनसंग

तत्त्वमस्यादि तत्त्वज्ञ

एव नित्य दिव्यमखण्ड

सर्वधी साधनीन्त

भावातीत त्रिगुणरहित

सदृश त्वा त्मानि

છેલ્લી અવસ્થામાં સ્વામીજીએ કહેલો શ્લોક.

કિં કરોમિ, વચ ગચ્છામિ.
કિં ગૃહ્ણામિ ત્યજામિ કિમ્ ।
આત્મના પ્રગ્નિ સર્વ
મહાકૃત્પાતુના યથા ॥

અર્થ :-

જેવી રીતે મહાકૃષ્ણને
વખતે વિચ્છે મનનત
જળમય થઇ બચે છે
તેવી રીતે આત્માધીજ
આ બધું વ્યાપ્ત હોવાથી
શુ કરવાતું નહે છે ?
કયા જવાતું રહે છે ?
શુ રાહ કરવાતું
રહે છે ?
શુ વગર નહે છે ?

પહેલી આવૃત્તિની

પ્રસ્તાવના

યો વ્રજાણ વિદધાતિ પૂર્વ.

યો યં વેદાંશ્ચ પ્રદિણોતિ તસ્મૈ ।

ત ઽહ દેવમાત્મવુદ્ધિપ્રકાશ.

મુમુર્શુર્ધ્વં શરણમહ પ્રપથે ॥

આત્મજ્ઞાનના ઘણા પુસ્તકો છપાયા છે અને છપાશે તેમજ મહાત્માઓના જીવન ચરિત્રો પણ ઘણા છપાયા છે અને છપાશે તેમા આ પુસ્તકથી ઉમેરો થાય છે આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવું અને તેમા નિષ્ઠા ધવી એ કામ જોક્ષમ સહેલું નથી જેટલા પ્રમાણમા અનાત્મા તન્મ રાજકેપ રહે છે તેટલા પ્રમાણમા મરકેલી ગે છે તે મરકેલી દૂર કરવાના માધન અધિકારી પ્રમાણે અને વખત પ્રમાણે જુદા જુદા હોય છે

હિંદુસ્થાનમા તત્ત્વજ્ઞાનનું આદિત્ય પ્રાચીન શાળાથી જોટલું બધું જોડાઈ ગયું છે કે પ્રજાનાત્મના જોડે જીતા ધનિપદ અને પ્રજાનુવરના હિંદુ ધર્મના સુખ્ય ધર્મો સમાઈ ગયેલ છે તેા જુદાં નાં ગણે ઉપગત થી ત્યાં સુનિત્તુ રહેલ નિત્ય જગદત્તર પદુ પ્રજાનુવરના તેમા રૂપ મને છે અને ઉદ્ધાત્ત મહાપુરુષના તેના મનાવેશ કરે છે આ માર પ્રજાના તે ઉદ્ધેશ છે તેનાથી કદ વધારે નાં નરુ બરુ વગરુ ને હુમ રેલુ કરીને તે

કરી શકે નહિ પણ એ જુના પ્રમાણુભૂત શાસ્ત્રો ઉપર નવી નવી ટીકાઓ થયા કરે છે અને થશે.

પણ સાયન્સમાં એટલે ભૌતિક શાસ્ત્રમાં નવી નવી શોધ થતી જાય છે, તેની અસરથી ડેળવણી ફરતી જાય છે અને આર્યોના સંસ્કારમાં ખીજી પ્રજાના સંસ્કારની ભેળસેળ થતી જાય છે તેથી આત્મજ્ઞાન માટે નવી મુશ્કેલીઓ ઉભી થાય છે. તે નવી મુશ્કેલીઓ નવી રીતે દૂર કરવાના નવા સાધન બતાવનાર નવા મહાત્માઓની જગતને જરૂર છે અને રહેશે.

હાલના સમાજ જીવનમાં એક માણસ પાસે એક વખતે ઘણી ફરજો લેગી થાય છે અને તેમાંથી કેમ નીકળવું એ તેને સુઝતું નથી તેથી ભૂતકાળના શાસ્ત્રોના ઉપદેશનો સારો ભાગ વર્તમાનકાળના સંજોગોમા લોકો ખરાબર પાળી શકે, તેવી રીતે લોકોની પાસે મુકવો અને લોકોને સમજાવવો તેમાં વિદ્વાનોની અને મહાપુરુષોની બુદ્ધિની કસોટી છે.

માણસના જીવનમાં મુખ્ય મુશ્કેલી મન, પ્રાણ અને શરીરના સ્વભાવની છે. કેટલીક ખોટી માન્યતાને લઈને એટલે અજ્ઞાનને લઈને ઘણા માણસોના મનમાં ઘણા સકલ્પો આવે છે, તેમના પ્રાણ વચલી ઉમરમાં મનને બહુ ચંચળ કરે છે અને મોટી ઉંમરે શરીરને બહુ અશક્ત કરે છે.

એક વખત એક ૪૫ વર્ષના કુવારા અગ્રેજ અમલદારને મે પૂછ્યું કે “ તમે આટલી ઉંમર સુધી કેમ પરણ્યા

નથી ? ત્યારે તેમણે જવાબ આપ્યો કે “ I am already a fool myself, if I marry, there will be two fools in my house ” એટલે કે “ એક તો હું પોતે મૂર્ખ છું અને જો હું પગલું તો મારા ઘરમાં બે મુર્ખ બેગા થાય ”

આવી મુશ્કેલી અલસ્યાશ્રમમાં ન આવે તેટલા માટે પાશ્વીન કાળથી હિન્દુ યતારમાં વર્ણાશ્રમ ધર્મની પદ્ધતિ જોડાયેલી છે તે કમ પ્રમાણે જો જીવન ગાળવામાં આવે તો પ્રદ્યવર્થ અવસ્થામાંજ કોઈ આ મનિષ્ટ ગુરુ પામે જ્ઞાન લેવા જવું પડે અને તે વળતે ગુરુ પાસે શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરતા તે માણુનમાંથી કેટલુંક મૂર્ખપણું નીકળી બીજાં છે જીવનની માર્ગચાતમાં જો મૂર્ખપણું નીકળી બીજાં તો આખી જીવનમાં તેનો જે લાભ મળે તે જેવો તેવો નથી

શકાતા નથી, ધરતીકપ, દુકાળ, લડાઈઓ અને જળ પ્રલય વિગેરે આધ્યાત્મિક, આધિદૈવિક અને આધિભૌતિક દુઃખો ઉપર સમાજનું જોર ચાલતું નથી.

બધા દુઃખોની આલ્પતિક નિવૃત્તિ કરવી હોય તો જન્મ મરણથી છૂટવાની જરૂર છે અને તેને માટે આત્મ જ્ઞાનની જરૂર છે.

વળી, જેનામાં આત્મજ્ઞાન હોય તેમનું જીવન અરિત્ર સાધારણ લોકોના અરિત્રથી વિલક્ષણ હોય છે. તે સમાજ કે સઘના ઘડેલા નિયમ પ્રમાણે હોતું નથી પણ શાસ્ત્રોના નિયમ પ્રમાણે અને આત્મજ્ઞાની પુરુષોના અનુભવ પ્રમાણે હોય છે આત્મજ્ઞાની પુરુષો જ્યારે સમાજ ઉપર દયા કરે છે ત્યારે તેઓ પોતાનો આત્મા આપે છે અને સામા માણસનો આત્મા જાત્રત કરી, પૂર્ણ બનાવી, તેને ત્રિવિધ તાપથી મુક્ત કરે છે.

અગ્રેજ કેળવણીમાં ઘણેભાગે જાત્રત અવસ્થાના સુખ દુઃખનો વિચાર થાય છે. હિંદુઓના ધર્મશાસ્ત્રોમાં જાત્રત સ્વપ્ન, સુષુપ્તિ અને તુરીયા એ ચાર અવસ્થાનો વિચાર થાય છે અને તેમાં એમ સમજાવેલ છે કે જાત્રત અવસ્થાનું માણસનું સુખ એ સ્વપ્ન અવસ્થાના સુખ જેવું છે.

આપણે જે પ્રકારનું સુખ ભોગવવાની ઇચ્છા કરીએ છીએ તે પ્રકારની જવાબદારી તે વખતેજ ઉત્પન્ન થાય છે અને જે પ્રકારની ફરજ બજાવીએ છીએ તે પ્રકારનું સુખ મળે છે તેથી સુખની દિશા તરફ બરાબર ધ્યાન રાખવું જોઈએ.

મહાભારતમા શાંતિપર્વમા કહેલ છે કે —

યજ્ઞ કામ મુખં લોકે યજ્ઞ દિવ્ય મહત્ સુખમ ।

તૃણાશ્રયમુપસ્મૃયંતે. નાર્હન્તિ પાંદુર્ગીં કલ્યામ ॥

આ લોકના કામોની તૃપ્તિનું જે મુખ છે અને સ્વર્ગ
લોકના કામોની તૃપ્તિનું જે દિવ્ય અને મોટું મુખ છે તે
બંને મુખ, કામોની તૃણાને (કામનાને) તથા દેવાથી
થતા મુખની સાંજમી કળા જેટલું પણ ગણાવાને લાયક નથી

બધા ધાર્મિક પુસ્તકોમા શરૂઆતમાજ આ બાબત
બાપ બાર મૂકીને અમલવવામા આવે છે

આ ઉપરથી એટલું ચોક્કસ થઈ શકે છે કે જેઓને
ન મારતું મુખ જમે છે તેઓ આત્મજ્ઞાનને માટે લાયક નથી
જેમને આત્મજ્ઞાનનો માર્ગ લેવો હોય તેમને અમાનના
નળ ઉપર અભાવ આવેલા જોઈએ તે કાયમ રહેવા
જોઈએ અને જેમને અમાનનું મુખ જમતું હોય તેમને

તે પણ કહેવા ન જોઈએ આ બાબત ઘણાંને માલખેટી
હોય તે પણ બહુ ખોટાને અમલદારી હોય તે અને તેથી
પણ ઘોરા વર્તનમા લાવી શકે છે, શાસ્ત્ર કે આ
નિહિત પ્રમાણે જીવન ગાળવામા જે ગુણ ક્રમે ક્રમે
વળતે હોય છે અને તેમાથી જેમ નીકળે તે મુખનું
નથી તેપણ નીચેના ગુણ ઉપાય કેટલેક અને કામ માટે
શકે તેમ છે —

૨ જ્યારે બે ત્રણ ફરજ એકજ વખતે ઉત્પન્ન થાય ત્યારે જે માણસ પોતે મયમથી રહેતો હોય અને પોતાના જીવન માટે કેટલીક અગવડ ભોગવવાની ટેવ પાડી હોય તો તેને ખરો રસ્તો મળી આવે છે. જે માણસને દરેક જાળતમા બધી જાતની અગવડ લેઈએ છે તે માણસની ફરજો વધતી જાય છે, તેના ચિત્તમાં વિશ્લેષ વધે છે અને બે ફરજ એક વખતે ઉત્પન્ન થાય ત્યારે શું કરવું તે તેને સુઝતું નથી

૩ જ્યારે બે ત્રણ ફરજ અક વખતે ઉત્પન્ન થાય ત્યારે તેવા સંલેગોમાં શાસ્ત્રો શો ઉપદેશ આપે છે અને જ્ઞાની પુરુષોએ તેવા સંલેગોમાં કેવા માર્ગ લીધા હોય છે તેનો વિચાર કરવો લેઈએ.

જો ઉપર જણાવેલ ઉપાય લેવામાં નહિ આવે તો જ્યારે બે ફરજ એકજ વખતે ઉત્પન્ન થશે ત્યારે ઉચી ફરજ મુકીને હલકી ફરજ સ્વીકારવાનું મન થઈ જશે કારણકે સંસારમાં મનને હલકા સુખની ટેવ પડી ગઈ હોય છે. જ્યારે આવી સ્થિતિ ઉત્પન્ન થાય ત્યારે એમ સમજવું કે સેવા કરનારના પૂન્ય કરતાં જેની સેવા થાય છે તેના પૂન્યનું જોર વધારે પ્રમાણમાં હોય છે

મહાત્માઓ સમાજને આત્માના સુખનો માર્ગ જતાવે છે તેમની સમાજની ભાવનામાં માત્ર પોતાનો દેશ નહિ પણ આખી મનુષ્ય જાતિ, ધીજા પ્રાણીઓ અને વનસ્પતિ અને પથ મહાભૂતોનો પણ સમાવેશ થાય છે. મહાત્માઓ

કોઈને ઉદ્દેગ પમાડતા નથી અને કોઈથી ઉદ્દેગ પામતા નથી, તેઓ આખા જગતને આહે છે અને આખુ જગત તેમને આહે છે તેઓ જ્યારે પોતાનાથી ઝોછી શુદ્ધિવાળાની અને નાના માણસોની સેવા કરે છે ત્યારે વ્યવહારિક લાભ એ ગૌણપણું ગ્રહે છે અને આગળ કહ્યું તેમ પાશ્વર્થિક લાભ મુખ્ય ગ્રહે છે તેથી તેમના જીવન ચરિત્રો વાચનાથી ન મારના મુળનો માર્ગ મળતો નથી પણ નિત્યમુખનો માર્ગ મળે છે અને અજ્ઞાન દૂર પાય છે

આ દ્રષ્ટિથી જોતા દ્વારથી શ્રી નિત્યાનન્દજી મહાનિજનુ જીવન ચરિત્ર અને તેમનો ઉપદેશ તત્ત્વજ્ઞાનના જ્ઞાનમુખોને ખુલે (પથોળી છે તેમનું શરીર હયાત હતું ત્યાં કાંઈક ઉપદેશ ગ્રહરૂપે લખી આપવા માટે જ્યારે તેમને વિનિવૃત્તતામાં આવતી હતી ત્યારે પોતે એમ જણાવે આપના પે "ભાઈ" શ્રી મહારાષ્ટ્રી દેવ મહાપુત્રે પાંચ દરેક લખી ગયા છે, તેમનાથી વધારે કાંઈ કહેવાનું રહેતું નથી, લખી મારી વૃત્તિ ઘણા વખત બંધ રહી હતી નથી તેથી મુલક લખવા લેટલી વ્યુત્પાદન દ્વારા ઉપદેશ હતી નહીં

મગજમાં ઘણી વાતો ભરેલી હોય છે અને આત્મજ્ઞાનના ખરા ગ્રાહક બહુ થોડા હોય છે, તેથી આત્મજ્ઞાનના ભાષણોથી લોકો ઉપર બહુ અસર થતી નથી પણ આ કામ હુકાનદારી જેવું છે જેને આત્મજ્ઞાન થયું હોય તેણે એક જગ્યાએ બેસી રહેવું અથવા બીજે ગામ જવું હોય તો ત્યાં પણ આશ્રમની માફક એક જગ્યાએ રહેવું જોઈએ જેને જરૂર હશે તે ત્યાં જ્ઞાન લેવા આવશે અને જ્યારે લેવા આવશે ત્યારે થોડોક સસાર ભૂલીને આવશે; તેથી તે જીજ્ઞાસુએ ખાલી કરેલ જગ્યામાં તેના અધિકાર પ્રમાણે કાંઈક જ્ઞાન લઈને જશે ”

સ્વામીજી એમ પણ બોલતા હતા કે.—

“ પહેલા દાતા મેં લયા, હરિકું સોંખ્યા શીશ;
પીછે દાતા હરિ લયા, કહાં કંઈ બક્ષીસ ”

એક વખત સ્વામીજીએ નીચે પ્રમાણે એક દ્રષ્ટાંત આપ્યો હતો :—

“ કોઈ એક સાધુ હતા, તેની પાસે તેના શિષ્યો રજા લેવા ગયા અને કહ્યું કે “ મહારાજ અમારા ઉપર દયા રાખજો અને અમને યાદ કરજો ” ગુરુએ જવાબ આપ્યો કે “ અમારા પાપ જગ્યા હશે તો પ્રભુને યાદ કરવાનું છોડીને તમને યાદ કરશું ”

સિદ્ધાંતમાં, સ્વામી શ્રી નિત્યાનન્દજી પણ કોઈના ક્ષેમ કુશળ પૂછતા નહિ અને કોઈની વ્યવહારની વાતોમાં ભગતા નહિ પણ જો આત્મજ્ઞાનની વાતો થતી હોય તો

બહુજ આનંદથી તેમા બળી જતા હતા અને જીનામુઓનો આત્મા જાગ્રત કરી દેતા હતા.

પીહડીઆના કેટલાક ખંડેઓને સ્વામીજી પાસેથી કોઇ મારો થયે આબળવાની ઇચ્છા થઇ હતી તેઓને આખો દિવસ જોતરમા કામ કરવું પડતું હતું તેથી તેમને મારે ખામ મત્રીના વખત લઇને સ્વામીજીએ તેમને 'વિચાર નામ', 'શકુનની ગીતા' વિગેરે અભ્યાસ કરાવતા.

સ્વામીજી કહેતા કે બધું પ્રભુકૃપ છે તેથી જેને બીજું ફેળાવે તેણે પાતાની બધી કાદવાની છે તે મારે માથા અને ગુરૂંશી માળવાને વા વા નાવધ કરી દેવા છે આ બાબતમા સ્વામીજીએ બીને પ્રમાણે મેલ દ્રવ્ય તે વખત આપેલો હતા —

થઈ ગયા. તેમણે છેવટ સુધી વરરાજનો પોષાક ઉતાર્યો નહોતો પણ મન ભગવાનમાં જોડી દીધું હતું”

આ રજળ સાહેબ એક મહાન ચત થઈ ગયા છે તેમની રચેલી એક સાખી કે જે સ્વામીજી કોઈ કોઈ વાર બોલતા હતા તે આશ્રમમાથી (ફાટેલા કાગળના કકડા ઉપર) મળી આવેલ છે તેમા લખેલું છે કે—

‘ રજળ જાડી ચાલસો,
દિલ ન દુઝાયા જાય,
ઈહાં ખલક ખિજમત કરે,
ઉતવે ખુશી ખુદાય

સ્વામીજીની નિષ્ઠા આત્મામા એવી દ્રઢ થઈ ગઈ હતી કે ઉપર જણાવ્યું તેમ તેમણે કોઈ ખાસ પુસ્તક લખેલ નથી પણ છૂટી છૂટી નોંધ તેમણે પોતાના ઉપયોગ માટે કરેલ છે. વળી તેમના ભક્તોને તેમણે આપેલ ઉપદેશની થોડીક નોંધ તેમના ભક્તો તરફથી મળી શકી છે તે ઉપરથી આ પુસ્તક તૈયાર કરવામાં આવેલ છે. તેમા સ્વામીજીના વ્યવહારિક જીવનનો અને પારમાર્થિક જીવનનો ઘણો ભાગ સમાઈ જાય છે.

સ્વામીજીએ કાઠીઆવાડમા ઘણા વર્ષ રહીને ગુજરાતી ભાષાનો સારો પરિચય કરી લીધો હતો છતાં કોઈ વખતે બોલવામાં હિંદી અને ગુજરાતી ભાષાનું મિશ્રણ રહેતું, અને ગુજરાતી ભાષામાં હાથના લખેલા અક્ષરો વાચવામા તેમને થોડીક મુશ્કેલી પડતી હતી.

લાહી અને આસોદર તચ્કના સ્વામીજીના કેટલાક ભક્ત એ “ દિવદાસ ” ના નામથી સ્થાપેલા કેટલાક ભજનો આ પુસ્તકમાં છાપવા માટે મોકલ્યા હતા તેમનું કહેવું એવું છે કે આ ભજનો સ્વામી શ્રી નિત્યાનન્દજીના પાતાના એલા છે પણ ગજકોટના અને ખીજ સ્થળોના સ્વામીજીના ભક્તો કહે છે કે “ તેઓના ઘણા વર્ષના પરિચયમાં પણ સ્વામીજીએ આ વાત કોઈ દિવસ તેઓ ને કહેલ નથી ” તેથી આ બાબત કાંઈક શકાવાળી થવાથી અને આ પુસ્તકનું કદ ધાર્યા કમ્તા વધી જવાથી “ દિવદાસ ” ના ભજનો આ પુસ્તકમાં નાખલ કહેલ નથી ખીજ આપ્તિના જરૂર લાગશે નો તે નાખલ કરી શકે.

આ પુસ્તકમાં જ્ઞાન ઉત્પન્ન થવાના નાધનો ગાળી આવશે એટલુંજ નહિ પણ જ્ઞાનના નિળા પ્રદાને માટેના નાધનો વધારે પ્રમાણમાં ગાળી આવશે તેવી આ પુસ્તક જ્ઞાન મળે તેમજ જ્ઞાની પુરુષોને પણ ઉપદેશી છે આ પાઠ નવું સ્તબ્ધ નથી પણ પ્રમાણ મૂલ્ય માટે હાલ આત્મ સાક્ષાત્કાર માટે અને આત્મ નિળ માટે સ્વામી શ્રી નિત્યાનન્દજીએ જે જે નાધનો કર્યા તેના ફળરૂપ અનભવની આ તેમની હાથ ગીતા છે.

અને તેથી બુદ્ધી બુદ્ધી ચોનિચોમા ભટકે છે. વળી, કોઈ કોઈ જગ્યાએ એવું લગેલું જોવામા આવે છે કે જીવ સ્વભાવથીજ શુદ્ધ છે, તે જન્મતો નથી અને મરતો પણ નથી. આ બંને વાત અધિકારીની અપેક્ષાએ આથી છે. જે જીવને દેહનું અભિમાન હોય તે દેહના ધર્મ (એટલે જન્મ મરણ) પોતાના માને છે, તેથી તેને બુદ્ધા બુદ્ધા લોકમાં ભટકવાનું રહે છે પણ જેને હમેશા અથવા ઘણા વખત એમ લાગ્યા કરે છે કે દેહના ધર્મ (જન્મ મરણ) પ્રાણના ધર્મ (ભુજ તરસ વિગેરે) અને મનના ધર્મ (સુખ દુઃખ વિગેરે) એ મારા નથી અને હું તેનાથી નિત્ય અસંગ છું, અને એ જ્ઞાનમાં નિષ્ઠા બધાય છે તેને જન્મ મરણ નથી. વેદાંતમા પહેલી દશાને જીવનો વાચ્યાર્થ કહે છે, બીજી દશાને જીવનો લક્ષ્યાર્થ કહે છે, મારે શાસ્ત્રોમાં અને આ પુસ્તકમાં જે બાબત જે અપેક્ષાથી કહેવામાં આવેલ હોય તે તે અપેક્ષાથી સમજી લેવી જોઈએ.

ભક્તિ માર્ગની દ્રષ્ટિએ જોતાં ભગવાન ઉપર પરમ પ્રેમ એ ‘ત્વંપદ’ લક્ષ્યાર્થ ઉપરનો પ્રેમ છે અને તે પ્રેમ માટે જીવનો શરણભાવ એ ત્વંપદ વાચ્યાર્થનો ત્યાગ છે.

નિષ્કામ કર્મમાર્ગમાં, કર્મની શરૂઆતમા અને કર્મને છોડે નિષ્કામ ભાવ રાખવાની જરૂર માનેલી છે, તેનાથી અહંકાર દૂર થાય છે અને તે વેદાંતની દ્રષ્ટિએ ત્વંપદ વાચ્યાર્થનો ત્યાગ છે. તે પછી સમભાવ ઉત્પન્ન થાય છે અને તે વેદાંતની દ્રષ્ટિએ ત્વંપદ અને તત્પદનો લક્ષ્યાર્થ છે.

આ પુસ્તકમાં જે પદરસું પ્રકરણ છે તે સ્વામી શ્રી પ્રકાશાનન્દજીએ તૈયાર કરાવી મોકલી આપેલ છે તેથી સ્વામીશ્રી નિત્યાનન્દજી અને સ્વામીશ્રી પ્રકાશાનન્દજીના લક્ષ્મીને તેમની વાણી વાચવાનો લાભ આ પુસ્તકમાથી મળી શકશે.

સ્વામીશ્રી પ્રકાશાનન્દજીએ તેમના લખાણમાં (એટલે પદરસા પ્રકરણમાં) કોઈ કોઈ જગ્યાએ કાચા વૈરાગ્ય-વાળા ઉપર ચળત ટીકા કરેલ છે તે ટીકાની દ્રષ્ટિથી કરેલ છે એમ ચમત્ક્રાંતિ નથી પણ આત્મ આદ્યાત્માના સાર્ગના જીજ્ઞાસુઓ પાતાના મનમાં કાચા નહોતો ઉદ્દેશથી તેમણે લખેલ છે ત્રીજા વૈરાગ્ય વગર પ્રભાસુખ મળતુ નથી અને તેથી આત્મ આદ્યાત્મા માટે જરૂર પડતાં લાગ કરવાના જીજ્ઞાસુઓ કાંઈ ખતાના આવી જઈ નહાય તે માટે તેમણે વારંવાર ચેતવાની આપલ છે. વાળીશ્રી નિત્યાનન્દજી પણ કહેતા કે --

પ્રકરણનુ ગુજરાતી ભાષાંતર જામનગરના મહામહોપાધ્યાય શાસ્ત્રીજી હાથીભાઈએ સ્વામીની સેવા તરીકે કરી આપેલ છે. ગીતા કરતાં પણ મહોટા પુસ્તકનુ સારું ભાષાંતર ટુંકી મુદતમા કરી આપવા માટે તેમને જેટલો ધન્યવાદ આપીએ તેટલો ઝોછો છે વળી આ પુસ્તક છપાવ્યા પહેલાં તેનો ઘણો ભાગ શાસ્ત્રીજી હાથીભાઈએ વાંચીને યોગ્ય સુધારા કરી આપેલ છે

વેદાંતતીર્થ માયાપ્રસાદજીએ સ્વામીશ્રી નિત્યાનન્દજીના જીવન સંબંધમા બોધ મળે તેવા ત્રણ ચાર પાના લખી મોકલેલ છે દુધરેજના બ્રહ્મીભૂત મહતશ્રી રઘુવીરદાસજી કે જે સ્વામીશ્રી નિત્યાનન્દજીને ગુરુ માનતા હતા તેમની સાથે વેદાંતતીર્થ માયાપ્રસાદજી પહેલીવાર સ્વામીજીના દર્શન માટે પીઠડીએ આવ્યા હતા અને તે પછી યાત્રાઓમાં સ્વામીજીની સાથે રહ્યા હતા તેઓશ્રી કહે છે કે યાત્રામા પણ સ્વામીજી સવારે સૌના પહેલાં ઉઠી પોતાનુ ધ્યાન વિગેરે નિત્યકર્મ બરાબર કરતા અને કોઈ સ્વામીજીને પૂછે કે “ આટલા વહેલા ઉઠી બેઠા બેઠા આપ શુ કરો છો ત્યારે સ્વામીજી જવાબ આપતા કે “ એ તો ટેવ પડી ગઈ છે ”

વળી રાજકોટના વિદ્વાન પુરુષ સ ધ ભા અને ધર્મરત્ન ગુલાબરાયભાઈએ સ્વામીજીના જીવન ચરિત્ર સંબંધમા કેટલીક હકીકત આપેલ છે અને “ વેદાંત સિદ્ધાંત ” નામનુ આ પુસ્તકનુ બારમુ પ્રકરણ લખી મોકલેલ છે

પ્રકરણનું ગુજરાતી ભાષાંતર જામનગરના મહામહોપાધ્યાય શાસ્ત્રીજી હાથીભાઈએ સ્વામીની સેવા તરીકે કરી આપેલ છે. ગીતા કરતાં પણ મહોટા પુસ્તકનું સારું ભાષાંતર ટુકી મુદતમા કરી આપવા માટે તેમને જેટલો ધન્યવાદ આપીએ તેટલો ઓછો છે વળી આ પુસ્તક છપાવ્યા પહેલાં તેનો ઘણો ભાગ શાસ્ત્રીજી હાથીભાઈએ વાંચીને યોગ્ય સુધારા કરી આપેલ છે

વેદાંતતીર્થ માયાપ્રસાદજીએ સ્વામીશ્રી નિત્યાનન્દજીના જીવન સંબંધમાં યોગ્ય મળે તેવા ત્રણ ચાર પાના લખી મોકલેલ છે દુધરેજના પ્રક્ષીભૂત મહતશ્રી રઘુવીરદાસજી કે જે સ્વામીશ્રી નિત્યાનન્દજીને ગુરુ માનતા હતા તેમની સાથે વેદાંતતીર્થ માયાપ્રસાદજી પહેલીવાર સ્વામીજીના દર્શન માટે પીઠડીએ આવ્યા હતા અને તે પછી યાત્રાઓમાં સ્વામીજીની સાથે રહ્યા હતા તેઓશ્રી કહે છે કે યાત્રામા પણ સ્વામીજી સવારે સૌના પહેલા ઉઠી પોતાનું ધ્યાન વિગેરે નિત્યકર્મ જરાજર કરતા અને કોઈ સ્વામીજીને પૂછે કે “ આટલા વહેલા ઉઠી બેઠા બેઠા આપ શુ કરો છો ત્યારે સ્વામીજી જવાબ આપતા કે “ એ તો ટેવ પડી ગઈ છે ”

વળી રાજકોટના વિદ્વાન પુરુષ સ. ધ. ભા. અને ધર્મરત્ન ગુલાબરાયભાઈએ સ્વામીજીના જીવન ચરિત્ર સંબંધમાં કેટલીક હકીકત આપેલ છે અને “ વેદાંત સિદ્ધાંત ” નામનું આ પુસ્તકનું બારમું પ્રકરણ લખી મોકલેલ છે

ઉતારેલા છે, આવા પુરૂષોની વાણી એ વેદના વાક્ય જેવી પ્રમાણભૂત હોય છે.”

સ્વામી શ્રી નિત્યાનન્દજી વિદેહ મુક્ત થયા ત્યારે એ ત્રણ સારા સંન્યાસીઓએ પણ એમ કહ્યું હતું કે “સંન્યાસીઓના મુગટરૂપ એક સંન્યાસી આ જગતમાંથી અદ્રવ્ય થયા છે”

સ્વામીશ્રી નિત્યાનન્દજીના નિકટ સળધમાં આવેલ સ્વામીશ્રી શકરાનન્દજીની પ્રેરણાથી કાશી નિવાસી સ્વામીશ્રી રામાનન્દજીએ આ પ્રસ્તાવનાની પાછળ આપેલ ‘પ્રશસ્તિ’ તપ્પી મોકલેલ છે તેમજ આ પુસ્તક છાપવા આખ્યા પહેલાં સ્વામીશ્રી રામાનન્દજીએ વ્યાકરણની દ્રષ્ટિથી કેટલાક શ્લોકો ગુધારી આપેલ છે

વળી સ્વામીશ્રી નિત્યાનન્દજીના ઉપદેશની થોડીક નોંધ સ્વામીશ્રી શકરાનન્દજીની પાસે છે તેમાંથી કેટલાક શ્લોકો, અને ‘પરા પૂજા’ મળેલ છે તે શ્લોકો તેરમા પ્રકરણમાં આપવામાં આવેલ છે અને ‘પરા પૂજા’ પરિશિષ્ટ પ મા મુકેલ છે

માગમ પ્રકરણ “નિગમાગમવાક્ય રતનાવલિ”નું છે તેના ૨૫ સારા પુસ્તકોનો સાર છે તે સ્વામીશ્રી નિત્યાનન્દજીને બહુ પસંદ હતું અને તેમના શરીરની પાછળ બેઠા તેમના પુસ્તકોના બહુમાંથી જીર્ણ સ્થિતિમાં આપેલ છે વળી તપાસ કરતા હતા તે કોઈ જગ્યાએ નોંધ મળતું નથી તેથી સ્વામીજીના ભક્તોની ખાસ ઇચ્છાથી નિત્યાનન્દજીના પ્રકરણરૂપે તે લખાવ કરેલ છે. આ

ઉતારેલા છે, આવા પુરૂષોની વાણી એ વેદના વાક્ય જેવી પ્રમાણભૂત હોય છે.”

સ્વામી શ્રી નિત્યાનન્દજી વિદેહ મુક્ત થયા ત્યાં એ ત્રણ સારા સન્યાસીઓએ પણ એમ કહ્યું હતું કે “સન્યાસીઓના મુગટરૂપ એક સન્યાસી આ જગતમાંથી અદ્રશ્ય થયા છે”

સ્વામીશ્રી નિત્યાનન્દજીના નિકટ સળધમા આવેલ સ્વામીશ્રી શકરાનન્દજીની પ્રેરણાથી કાશી નિવાસી સ્વામીશ્રી રામાનન્દજીએ આ પ્રસ્તાવનાની પાછળ આપેલ “પ્રશસ્તિ” લખી મોકલેલ છે તેમજ આ પુસ્તક છાપવા આખ્યા પહેલાં સ્વામીશ્રી રામાનન્દજીએ વ્યાકરણની દ્રષ્ટિથી કેટલાક શ્લોકો સુધારી આપેલ છે

વળી સ્વામીશ્રી નિત્યાનન્દજીના ઉપદેશની થોડીક નોંધ સ્વામીશ્રી શકરાનન્દજીની પાસે છે તેમથી કેટલાક શ્લોકો, અને ‘પરા પૂજા’ મળેલ છે તે શ્લોકો તેરમા પ્રકરણમાં દાખલ કરેલ છે અને ‘પરા પૂજા’ પરિશિષ્ટ પ મા મુકેલ છે

સોળમું પ્રકરણ “નિગમાગમવાક્ય રતનાવલિ”નું છે તેમાં ૨૫ સારા પુસ્તકોનો સાર છે તે સ્વામીશ્રી નિત્યાનન્દજીને બહુ પસંદ હતું અને તેમના શરીરની હયાતિ બાદ તેમના પુસ્તકોના બકલમાંથી જીર્ણ સ્થિતિમાં મળી આવેલ છે વળી તપાસ કરતાં હાલ તે કોઈ જગ્યાએ મળી શકતું નથી. તેથી સ્વામીજીના ભક્તોની ખાસ ઇચ્છાથી આ પુસ્તકમાં સોળમા પ્રકરણરૂપે તે દાખલ કરેલ છે * આ

ખીજી આવૃત્તિમાં આ પ્રકરણ ૧૭ મુ થયેલ છે

પ્રકરણનું ગુજરાતી ભાષાંતર જામનગરના મહામહોપાધ્યાય શાસ્ત્રીજી હાથીભાઈએ સ્વામીની સેવા તરીકે કરી આપેલ છે. ગીતા કરતા પણ મહોટા પુસ્તકનું સાડા ભાષાંતર ટુંકી મુદતમાં કરી આપવા માટે તેમને જેટલો ધન્યવાદ આપીએ તેટલો ઓછો છે વળી આ પુસ્તક છપાવ્યા પહેલાં તેનો ઘણો ભાગ શાસ્ત્રીજી હાથીભાઈએ વાચીને યોગ્ય સુધારા કરી આપેલ છે

વેદાતતીર્થ માયાપ્રસાદજીએ સ્વામીશ્રી નિત્યાનન્દજીના જીવન સંબંધમાં બોધ મળે તેવા ત્રણ ચાર પાના લખી મોકલેલ છે દુધરેજના બ્રહ્મીભૂત મહતશ્રી રઘુવીરદાસજી કે જે સ્વામીશ્રી નિત્યાનન્દજીને ગુરુ માનતા હતા તેમની સાથે વેદાતતીર્થ માયાપ્રસાદજી પહેલીવાર સ્વામીજીના દર્શન માટે પીઠડીએ આવ્યા હતા અને તે પછી યાત્રાઓમાં સ્વામીજીની સાથે રહ્યા હતા તેઓશ્રી કહે છે કે યાત્રામાં પણ સ્વામીજી સવારે સૌના પહેલા ઉઠી પોતાનું ધ્યાન વિગેરે નિત્યકર્મ બરાબર કરતા અને કોઈ સ્વામીજીને પૂછે કે “ આટલા વહેલા ઉઠી બેઠા બેઠા આપ શું કરો છો ત્યારે સ્વામીજી જવાબ આપતા કે “ એ તો ટેવ પડી ગઈ છે ”

વળી રાજકોટના વિદ્વાન પુરુષ સ ધ ભા અને ધર્મરત્ન ગુલાબરાયભાઈએ સ્વામીજીના જીવન ચરિત્ર સંબંધમાં કેટલીક હકીકત આપેલ છે અને “ વેદાત સિદ્ધાંત ” નામનું આ પુસ્તકનું બારમું પ્રકરણ લખી મોકલેલ છે

એટલુજ નહિ પણ આ પુસ્તક છપાયા પહેલાં તેને ઘણો ભાગ પોતે જાતે તપાસી તેમાં યોગ્ય સુધારા વધારા સુચવ્યા હતા.

છાપખાનાને માટે આ પુસ્તક સારા અક્ષરે પહેલીવાર લખી આપવામાં રાજકોટમાં નદવાણા ગોડીંગના હાઉસ માસ્તર વજેશંકરભાઈએ સારી મદદ કરેલ છે.

આ પુસ્તક પુરું લખાઈ ગયા પછી તેને છપાવી પ્રસિદ્ધ કરવાની જરૂર પડી. તે માટે જેતપુરના નામદાર દરબાર સાહેબ શ્રી મુળુવાળા સાહેબ કે જેમણે સ્વામીજીની સેવા ખરા દીલથી લગભગ ૧૯ વર્ષ કરી છે તેમની પાસે આ પુસ્તક છપાવવાના ખર્ચની વાત મુકતા તેઓશ્રીએ ખુશીથી બધું ખર્ચ ઉપાડી લીધેલ છે અને તેથી આ પુસ્તક (પહેલી આવૃત્તિ) જીજ્ઞાસુઓને વીના મુદ્દે તેમની પાસેથી મળી શકશે. તે માટે તેઓશ્રીને ધન્યવાદ ઘટે છે અને સ્વામીજીના અમર આત્મા તરફથી તેઓશ્રીના કલ્યાણ માટે આશીર્વાદ મળે એવી અમારી પ્રાર્થના છે.

જામનગરના મહાનુભાવ મહાંત શ્રી રામપ્રસાદજીને સ્વામી શ્રી નિત્યાનન્દજી ઉપર ઘણો પૂજ્યભાવ હતો. તેમણે એક વખતે ના દરબાર સાહેબને સ્વામીજીની બાબતમાં કહ્યું હતું કે “ આ રત્ન સાચવવા જેવું છે છતાં કોઈ કારણથી આપનાથી ન સચવાય તો અમને આપજો, અમે

પહેલી આવૃત્તિ ખામી જવાથી હવે મળી શકે તેમ નથી

તેમની યોગ્ય સેવા કરશું.” પણ નામદાર દરબાર સાહેબનો ભાવ પૂર્ણ હતો તેથી તેમણે આ રતનને ૧૯ વર્ષ સુધી સારી સ્થિતિમાં સાચવી રાખ્યું અને અનેક જીજ્ઞાસુઓને સ્વામીજીના જ્ઞાનનો લાભ લેવાની સગવડ કરી આપી તે માટે પ્રભુએ તેમને જે પુત્ર રૂપે બદલો આપેલ છે, જેતપુરનું રાજ્ય આપેલ છે અને હજીપણ તેમના ભાવ પ્રમાણે પ્રભુ તેમને લાભ આપશે. એક ભક્તે ગાયુ છે કે - ‘કેઈનો ભાર ન રાખે મુરારી, આપે વ્યાજ સીખે ગર્થ વાળી, સુદામાજીના તાંદુલ લીધા, તેના મહેલ કનકનારે કીધા” વિગેરે

આ પુસ્તક માટે સ્વામીજીના ભક્તો રા રા પુરૂષોત્તમ રવજીભાઈએ તથા રા રા. વલ્લભજી રતનજી ભટ્ટે વખતો વખત ઘટતી સુચનાઓ આપીને આ પુસ્તક તૈયાર કરવામાં અને હકીકતો મેળવવામાં પોતાનો ખીજો વ્યવસાય છોડીને શારીરીક મહેનત લઈને પણ કેટલુંક ઉપયોગી કામ ઉપાડી લીધું હતું તેથી આ પુસ્તકનું કામ જોઈએ તેટલું સરળતાથી આગળ વધતું હતું

તે ઉપરાંત છાપખાનાના માલિકે, મેનેજરે અને તેમની નીચેના માણસોએ ઘણી મહેનત લઈને, કેટલીકવાર રાત્રે જાગીને પણ, આ પુસ્તકનું કામ વગર વિલંબે, માત્ર ત્રણ મહિનામાં પુરૂ કરી આપેલ છે સ્વામીજીના જીવનચરિત્રનું કામ હાથમાં લીધા પછી, આ પ્રેસને મળતું કામ ઘણું વધી ગયું છે એ પણ સ્વામીજીના નામનો પ્રતાપ છે

ઉપરના સર્વ સજ્જનોએ જે જે વળતે જે જે મદદ આપેલ છે તે માટે તેમનો જેટલો ઉપકાર માનું તેટલો ઓછો છે. તેમની મદદ વગર આવું મ્હોટું કામ ડોઘરીતે પૂર્ણ થઈ શકે તેમ નહોતું પણ ઔથી વધારે મદદ કે જેને માટે ખાસ લખવાની જરૂર જણાય છે તે એ છે કે આ કામમાં લગવાનનો અનુગ્રહ, સ્વામીજીના અમર આત્મા તરફથી વારંવાર મળતી પ્રેરણાઓ અને વાચનાઓના પુન્ય એ સુખ્ય કારણ છે લેખક તો માત્ર નિમીત્ત રૂપે થયેલ છે, તેનાથી આવું મ્હોટું કામ થઈ શકે તેમ નહોતું, સૂર્યના ગુણ લખવામાં પતંગીયુ કેટલો પ્રયત્ન કરી શકે ?

આ પુસ્તક લખતી વખતે ઘણીવાર સ્વપ્નામાં બ્રહ્મીભૂત મહાનુભાવ પરમ પૂજ્ય સ્વામીશ્રી નિત્યાનન્દજી મહારાજે દર્શન આપ્યા હતા અને કેટલોક સત્સંગનો લાભ પણ તે વખતે આપ્યો હતો. થોડા દીવસ પહેલાં એક ભક્તને સ્વામીજીએ સ્વપ્નામાં કહ્યું કે “થોડી દેર પહેલા મેં મહાન અશકુ ધારણ કર ગયા”

સ્વામીજીનું શરીર હયાત હતું ત્યારે પણ છેલ્લા ત્રણ વર્ષમાં તેમના તરફથી મને ઘણો પારમાર્થીક લાભ મળેલ છે. ત્રણ વર્ષ પહેલાં જ્યારે હું પહેલીવાર સ્વામીજીના દર્શન માટે પીઠડીઆ ગયો ત્યારે સવારના દાઢા વાગ્યાનો વખત હતો પોતે બહારથી ફરી આવીને આશ્રમમાં પ્રવેશ કરતા હતા હું તેમની પાછળ આશ્રમમાં દાખલ થયો, તેમને પ્રણામ કરી તેમની પાસે બેઠો અને કહ્યું કે

“સ્વામીશ્રી પ્રકાશાનન્દજી પાસેથી આપના વખાણુ સાંભળીને આપના સત્સંગ માટે આવેલ છું” તે વખતે નીચે પ્રમાણે થોડી વાતચીત થઈ હતી

સ્વામીજી—કાંઈ શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરેલ છે ?

ઉત્તર—સ્વામીશ્રી વામદેવતીર્થ પાસે ઘાટકુપરમાં પ્રસ્થાનત્રયનો અભ્યાસ કર્યો છે અને તેમની પાસેથી વિવેક ચુડામણિ, પચદશી, નૃકમ્યસિદ્ધિ વિગેરે કેટલાક પ્રકરણ ગ્રંથો પણ શ્રવણ કર્યા છે

સ્વામીજી—ત્યારે તમને હવે કાંઈ સમજાવવાનું રહેતું નથી.

ઉત્તર—આપના અનુભવની વાણી માલખવાની ઇચ્છા છે

સ્વામીજી—જીવ તો કલ્પિત છે ને !

ઉત્તર—જી હા

આટલો જવાબ આપતા મારા પહેલાના અભ્યાસના ઘણા સારા સંસ્કારો તાબા થઈ ગયા

ખીજીવાર જ્યારે હું સ્વામીજીના દર્શન માટે પીઠડીઆ ગયો ત્યારે પોતે શરૂઆતમા કહ્યું કે “મીટ બનેકા હૈ”, ત્રીજીવાર મળ્યો ત્યારે પોતે કહ્યું “ચૈતન્ય, કેરા કડાક છે તેમા જરાપણ પોલ ચાલે તેમ નથી”, ચોથીવાર મળ્યો ત્યારે કહ્યું કે “ભિન્ન સતા નથી,” વિગેરે વિગેરે તેમના તરફથી મને વારંવાર આત્મજ્ઞાનની આવી ઉચી

વાતો સાંભળવાનું મહાભાગ્ય પ્રાપ્ત થયું હતું તે માટે તેમના ઉપકારનો ગદ્યો ભાષાથી અથવા ગીત્ર કોઈરીતે વાળી શકાય તેમ નથી પણ તેમના ચરણે ફૂલની પાખડી પણ ધરી શકાય તો ચિત્તને ચતોષ થાય, વળી આવા બ્રહ્મનિષ્ઠ મહાત્માના ગુણના વર્ણનમાં વાણીની માર્થજ્ઞતા થાય, શરીર પણ એ ભગવત સ્વરૂપની સેવામાં લાગી પવિત્ર થાય અને તેમનો જે બોધ છૂટક છૂટક જગ્યાએ અપ્રસિદ્ધ સ્થિતિમાં પડ્યો હતો તે એકત્ર થાય તો તેમનું સ્મરણ રાખી, બીજાઓને અને મને આનંદ લેવાનું સાધન મળે એવા હેતુથી આ પુસ્તક યથાશક્તિ તૈયાર કરેલ છે અને તે પરમ પૂજ્ય સ્વામી શ્રી નિત્યાનંદજી મહારાજના ચરણ કમળમાં ધરી વિરામ પામુ છું.

સ્વામી શ્રી નિત્યાનંદજી મહારાજ તેમના શરીરની હયાતિમાં કેટલાક ભક્તોના ગુરૂ હતા. હવે શરીરનું બંધન છૂટી જતાં તેઓશ્રી જગતના ગુરુ થયા છે તે જગતમાં રહેલા સર્વ પ્રાણી માત્રનું કલ્યાણ કરે એવી અંતરની ભાવના સાથે પ્રાર્થના કરી આ પ્રસ્તાવના સમાપ્ત કરૂં છું.

રાજકોટ,

તા ૧-૧૧-૧૯૩૫.

મો. જે

બીજી આવૃત્તિની

પ્રસ્તાવના

ईशावास्यमिदञ्च सर्वं यत्किंच जगत्यां जगत् ।

तेन त्यक्तेन भूञ्जीथा मा गृधः कस्यस्विद्धनम् ॥

ગુજરાતની ગુણવતી જન્મભૂમિનાં અમર સતાનો સમક્ષ ઇશ્વર કૃપાથી “નિત્ય પ્રસાદ”ની આ બીજી આવૃત્તિ રજુ કરવાનો અવકાશ મળ્યો છે

તત્ત્વજ્ઞાનના પુસ્તકો વાચવાથી માણસમાં ડહાપણ વધે છે, સમતા અને સયમ આવે છે અને એ લાભ જગતની બધી મિલકત કરતાં અધિક છે. જેમ સમુદ્રના જ્ઞાન વગર અને બગોળ વિદ્યા બાણ્યા વગર સમુદ્રમાં વહાણ હાકવું એ એક પ્રકારનું મુર્ખપણું છે તેમ આત્માને બાણ્યા વગર સાડું જીવન ગાળવાની ઇચ્છા રાખવી એ તેટલું જ નિર્રર્થક છે

આ જગતમાં જન્મી જેમને એવી ખાત્રી થઈ હશે કે “જગતના સર્વ વ્યવહારિક લાભ કરતાં સત્ય વસ્તુનું જ્ઞાન થવું, તેનો અનુભવ થવો” એજ પરમ લાભ છે એવા ઉત્તમ અધિકારીને કુદ્રતી રીતે એવી ખુદ્દિ પ્રાપ્ત થાય છે કે જેથી આવા પુસ્તકો વાંચવામાં અને સમજવામાં મુશ્કેલી પડતી નથી પણ કોઈ જાણસુને કોઈ બાબત તરત ન સમજાય તો તેથી ન કટાણતા તેજ વિષય એકથી વધારે વખત વાચવાથી સ્પષ્ટ થઈ જશે.

પરમ પૂજ્ય સ્વામી શ્રી નિત્યાનન્દજી મહારાજની વાણી સરળ હતી પણ તેમાં અર્થની ગભીરતા ઘણી હતી તેથી આવા પુસ્તકો ધીરજથી વાંચવા જોઈએ કોઈ વાંચનાર પુસ્તક હોય તો તેની વસ્તુ ઉપર એકદમ દોડી શકાય પણ તત્ત્વજ્ઞાનના આવા પુસ્તકોમાં ગભીર બાબતોનો ગંભીરપણે વિચાર કરવામાં આવ્યો હોય છે તેથી વાંચનારને કોઈ કોઈ જગ્યાએ મહેનત પડશે પણ જેટલી મહેનત પડશે તેથી અધિક લાભ તો જરૂર થવાનો, કારણકે ભગવાને શ્રીમુખે ગીતામાં કહેલ છે કે સત્ય યોદુ સમન્વય તોપણ તે મહાન ભયમાથી બચાવે છે

વળી આવી બાબતો સમજવા માટે જેવી બુદ્ધિની જરૂર છે તે પ્રાપ્ત કરવા માટે તત્ત્વજ્ઞાન ઉપર જેટલા પ્રેમની અને જેટલી જીજ્ઞાસાની જરૂર છે તે ઉત્પન્ન કરવા જોઈએ. જ્યારે ઉચ્ચ વાતો ન સમન્વય ત્યારે તે વાતો ખોટી છે એમ માનવાનું નથી પણ તે સમજવા માટે જુદા પ્રકારની બુદ્ધિની જરૂર રહે છે

વળી, આત્મ સાક્ષાત્કારના માર્ગમાં શ્રોત્રિય અને બ્રહ્મનિષ્ઠ ગુરૂની જરૂર છે જે ગુરૂએ આત્માનો અનુભવ લીધો હોય, જે પ્રાણી માત્રને આત્મા રૂપે જોતા હોય અને જેમની વાણીમાં આત્માનો અનુભવ ઝળકી નિકળતો હોય, તેમની સેવા કરીને, તેમને પ્રસન્ન કરીને જે જ્ઞાન લેવાય તેનાથી શિષ્યનું કલ્યાણ થાય છે.

તેથી સેવાનુ રહસ્ય પણ જાણવાની જરૂર છે ખરી સેવા તેજ કહેવાય કે જ્યાં માણસ પોતાના કરતા વધારે સદ્ગુણ જેમનામાં હોય તેમની સેવા કરે છે પણ વર્તમાન કાળમાં સમાજ સેવાના સપ્રદાયના જોરને લઈ, કેટલાક માણસો પોતાનાથી ઓછી બુદ્ધિવાળાની સેવા કરી તેમના તરફથી મળતા વખાણથી પોતાને વિદ્વાન માને છે. આવી સેવા તે સેવા નથી પણ દયા છે, અને જે બીજા ઉપર દયા કરે તે દયાળુ કહેવાય છે, પણ તેને સેવક કહી શકાય નહિ આવી સ્થિતિમાં સેવાની દીશા ફરી જાય છે જ્ઞાની પુરૂષોની સેવા કરવાથી સેવા કરનારમાં જ્ઞાન વધે છે અને જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય ત્યારે આત્મભાવે સેવા થાય છે અને જ્યારે આત્મભાવે સેવા થાય ત્યારે સેવાનો વખત અને વ્યવહારીક કામનો વખત જુદો રહી શકતો નથી તેની સેવા એ નિત્ય સેવા બની રહે છે સેવા કરવામાં માત્ર કર્મનું ફળ ભગવાનને અર્પણ કરવાથી કૃતાર્થતા થતી નથી પણ કર્તાપણુ અર્પણ કરવું જોઈએ તે અર્પણ કરતાં અહંકાર દૂર થાય છે, તે સુધારાનો સુધારો છે અને સુધારાનો અંત છે

વળી, આત્માર્થી માણસમાં કાયમ ઉત્સાહ રહેવો જોઈએ ગમે તેવા વિદ્યુત આવે તોપણ નિરાશ થવું જોઈએ નહિ એમ સમજવું જોઈએ કે મનુષ્ય જીવંત એ એક પ્રકારનું યુદ્ધ છે તે યુદ્ધમાં પોતાના સ્વભાવને જીતવાનો છે. કોઈ વખતે તેમાં હાર મળે તેથી દબાઈ જવાનું નથી. તે હાર સ્વપ્નામાં થતી હારની માફક ક્ષણિક રહે છે

કારણકે બધા દોષને જીતનાર આત્મા તે! હમેશાં જાગ્રત અને સૌને નિત્ય પ્રાપ્ત છે આવી આત્મ-લાવનાને બ્રહ્માસ્ત્ર અથવા રામબાણ કહે છે.

આવા સાધનથી આત્માનો આનંદ અભિવ્યક્ત થશે. જેમ જેમ તે મળશે તેમ તેમ તેની વધારે ઇચ્છા થશે. થોડો અનુભવ મળ્યા પછી આ આનંદ સમાધિ દશામાં રહે છે એટલુજ નહિ પણ વ્યુત્થાન દશામાં પણ તેની અસર રહે છે.

તેથી આવો દિવ્ય આનંદ બરાબર સ્થિર થાય તેટલા માટે એકાંત સેવન બહુ ઉપયોગી છે. કોઈપણ રીતે, કોઈપણ નિમીત્તથી હમેશા બને તેટલો વખત એકાંતમાં પોતાનો સ્વભાવ નિરીક્ષણ કરવાની ટેવ રાખવી જોઈએ. સ્વામી શ્રી નિત્યાનંદજી મહારાજને પણ એકાંત બહુ પ્રિય હતી.

એક વખત તેઓ શ્રી આંસોદરથી રાત્રે નીકળી જલાલપુર પાસે માંડવા ગામે પધાર્યા અને એકાંત માટે ગામની પૂર્વ દીશાએ લાલજી રાજા ભગતની વાડીએ આસન કર્યું, પણ સત્સંગની અનુકુળતા માટે ગામના સેવકો સ્વામીજીને વિનતી કરી ગામમાં પધરાવી લાવ્યા અને તેમને માટે રામજી મંદિરમાં મેડી ઉપર રહેવાની વ્યવસ્થા કરી. દીવસના ચારથી છ વાગ્યા સુધી સત્સંગનો વખત રાખ્યો હતો, તે વખતે સ્વામીજી મેડીનું બારણું ખોલતા અને સુમુક્ષુ જનોને જ્ઞાનનો લાલ આપતા હતા.

પરતુ એક લગત સ્વામીજી પાસે અનિયમીત વખતે આવીને મેડીનો દરવાજો ખખડાવી “સ્વામીજી, દ્વાર ખોલો” એમ ખોલતો.” સ્વામીજીએ આ માણસને ઘણું સમજાવ્યું કે ચાર બજ્યા પછીજ સૌ સત્સંગ માટે આવે છે, તેમની સાથે આવવું, પણ તેણે સ્વામીજીનું કહેવું માન્યું નહિ, એટલે એક દીવસે સ્વામીજી વહેલા ઉઠી, શૌચ, સ્નાન કરવા જગલમા ગયા અને ત્યાંથી બીજે ગામ ચાલ્યા ગયા. ખરા સાધુઓને એકાંત બહુ ગમે છે કારણકે એકાંતમા આત્મભાવનું રક્ષણ થાય છે, તેમની સગવડતા સાચવીને બીજાઓએ તેમની પાસેથી જ્ઞાન લેવું જોઈએ

અસગભાવ વગર સર્વાત્મભાવ આવતો નથી તેથી સામાન્ય કોટીના માણસોમાં લગવું જોઈએ નહિ વહેલા મોડા દેહભાવે સૌને જુદા પડવાનું છે અને તેથી મનુષ્ય જીવનના દુકા સમયમા ખાસ જરૂર કરતાં વધારે સખધ વધારવા જોઈએ નહિ અને ખાસ જરૂર સીવાય પ્રવૃત્તિઓ પણ વધારવી નહિ સ્વામીશ્રી નિત્યાનંદજી મહારાજના જીવન ચરિત્રમા આ પુસ્તકમા ઘણું સ્થળે બતાવેલ તે પ્રમાણે પ્રભુ પરાયણ જીવન ગાળવાથી અજ્ઞાન દૂર થાય છે અને સર્વત્ર સદા પ્રભુનાજ દર્શન થાય છે.

તેનો અર્થ એ છે કે બ્રહ્મજ્ઞાનીની દ્રષ્ટિમાં બધું બ્રહ્મરૂપ દેખાય છે, પણ માયામા રહેલ માણસોને ઘણીવાર એવો પ્રશ્ન ઉત્પન્ન થાય છે કે જો બધું બ્રહ્મરૂપ હોય તો અજ્ઞાન

કયાંથી આવ્યું? અને શી રીતે અને કોણે ઉત્પન્ન કર્યું? આ પ્રશ્ન કેટલાક વિદ્વાન પુરુષોની બુદ્ધિને પણ ગોટાળામાં નાખે છે

હાલના હિંદી પ્રધાન લોર્ડ ઝેટલાંડ ૨૦ વર્ષ પહેલાં બંગાળના ગવર્નર હતા તેના દિલમાં આ પ્રશ્ન ઉત્પન્ન થયો હતો તેણે ગીતા, ઉપનિષદ્ અને બ્રહ્મસૂત્રનો અભ્યાસ કર્યો હતો પણ જગતમાં અજ્ઞાન કયાંથી આવ્યું એ વાત તેને સમજાતી નહોતી તેથી તેણે એક વખતે બંગાળામાં શાસ્ત્રીઓ અને પંડીતોની એક સભા ભેગી કરી હતી, અને આ પ્રશ્ન તે સભા પાસે મુક્યો હતો તે પંડીતોએ જે જવાબ આપ્યા તે ઉપરથી જે સાર નિકળ્યો તે પ્રશ્ન અને ઉત્તરના રૂપમાં નીચે આપેલ છે:—

ગવર્નર—જો બધું બ્રહ્મરૂપ છે તો અજ્ઞાન અથવા માયા કયાંથી આવ્યા?

પડિત—અજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું નથી તે અનાદિ છે તેને આદિ (શરૂઆત) નથી.

ગવર્નર—જો અજ્ઞાનને આદિ (શરૂઆત) ન હોય તો તે નિત્ય હોય અને જે નિત્ય હોય તેનો અંત આવે નહિ અને તેથી મોક્ષ મળે નહિ.

પડિત—મેં એમ કહ્યું છે કે અજ્ઞાનને આદિ (શરૂઆત) નથી પણ મેં એમ નથી કહ્યું કે અજ્ઞાનને અંત નથી.

ગવર્નર—એવી કોઈ વસ્તુ હોઈ શકે કે જેને આદિ (શરૂઆત) ન હોય પણ જેનો અંત હોય ?

પડિત—તે બની શકે છે એક ઘડાનું દ્રષ્ટાંત લ્યો. ઘડાની ઉત્પત્તિ પહેલાં ઘડાનો અભાવ હતો.* ઘડાની ઉત્પત્તિ થઈ ત્યારે તે અભાવનો નાશ થયો.

ગવર્નર—તે વાત સાચી છે

પડિત—અને તે અભાવને આદિ નહોતી

ગવર્નર—તે પણ વાત સાચી છે

પડિત—તે ઉપરથી સાબીત થાય છે કે બધી ઉત્પન્ન થયેલ વસ્તુને આદિ નથી પણ અત છે

ગવર્નર—આ વાત સમજાય તેવી છે પણ જો બ્રહ્મ જ સર્વત્ર સર્વદા હોય તો અજ્ઞાનને માટે જગ્યા કેમ મળે ?

પડિત—અજ્ઞાન સત્ય નથી તેમ અસત્ય પણ નથી

ગવર્નર—એ વાત મને સમજાતી નથી

પડિત—જે વસ્તુનો નાશ થઈ શકે તે વસ્તુ હોવી જોઈએ એમ તમે માનો છો ?

ગવર્નર—હા

પડિત—જ્ઞાનથી અજ્ઞાન નાશ પામે છે તે વાત સાચી છે ?

ગવર્નર—જરૂર

પડિત—તેથી સાબીત થાય છે કે અજ્ઞાન છે અને જ્ઞાનથી તેનો નાશ થાય છે

આ બાબતને હિંદુ સાંપ્રદાય “ પ્રાગભાવ ” કહે છે અને પશ્ચિમના નવા આચાર્યશ્રી system of reference કહે છે.

ગવર્નર—આ બાબત સમજાય તેવી છે. અજ્ઞાન છે તે વિષે મને શકા નથી જે વસ્તુ ન હોય તેનો વિચાર પણ આવી શકે નહિ, માટે જે વસ્તુનો વિચાર આવી શકે તે હોવીજ જોઈએ

પંડિત—તે વાત સાચી નથી આપણા મનમાં જે વસ્તુના વિચાર થઈ શકે તે વસ્તુ હોવી જોઈએ એ નિયમ નથી જેમકે સસલાના શીંગડા અને વાઝણીનો પુત્ર

ગવર્નર—અજ્ઞાન છે તે બાબતમાં આપણે બંને એક મત છીએ અને બ્રહ્મ પણ સર્વત્ર સર્વદા છે તેથી અજ્ઞાન અને બ્રહ્મ એક હોવા જોઈએ

પંડિત—તે વાત સાચી નથી તેમ હોય તો અજ્ઞાનનો નાશ થાય ત્યારે બ્રહ્મનો પણ નાશ થાય, પણ તેમ બનતું નથી; ઉલટું, ખરી રીતે જોઈએ તો બ્રહ્મના જ્ઞાનથી અજ્ઞાનનો નાશ થાય છે.

ગવર્નર—આ વાત બરાબર સમજાતી નથી

પંડિત—તમે અંજવાના જળ જોયા છે ?

ગવર્નર—હા, મેં તે જોયાં છે અને જે પાણી દૂરથી સાચું લાગતું હતું તે નજીક જતાં ખોટું માલુમ પડ્યું હતું.

પંડિત—અને અંજવાનું જળ દેખાતું હતું તે વાત પણ સાચી હતી ?

ગવર્નર—હા.

પડિત—અને જ્યારે તમને લાગ્યું કે ત્યાં માત્ર રણ હતું
ત્યારે જળનો નાશ થયો. રણમાં જે દેખાવ હતો
તે રણના જ્ઞાનથી જતો રહ્યો

ગવર્નર—તે વાત સાચી છે.

પડિત—અને ઝાઝવાના જળથી રણ (જમીન)ને કાઢ
અસર થઈ હતી

ગવર્નર—ના

પડિત—તેજ પ્રમાણે સમજવું કે અજ્ઞાન છે, તેને પ્રહ્લનો
આધાર છે, છતાં પ્રહ્લના જ્ઞાનથી તે નાશ પામે
છે અને છતાં અજ્ઞાનના નાશથી પ્રહ્લને કાઢ
થતું નથી

ગવર્નર—પણ ઝાઝવાના જળનું અસ્તિત્વ નથી તેમ
અજ્ઞાનનું પણ અસ્તિત્વ હોવું ન જોઈએ

પડિત—તમે આગળ કબુલ કરેલ છે કે અજ્ઞાન છે અને
હવે કબુલ કરો છો કે અજ્ઞાન નથી તેથી મેં
જે પહેલાં તમને કહ્યું હતું કે અજ્ઞાન છે અને
નથી એ વાત સાચી છે અજ્ઞાન અથવા માયા
અનિર્વચનીય છે

આ જવાબથી ગવર્નર સાહેબનું મન ચક્રોળે ચડ્યું
તે પડિત તેની સુઝવણ સમજી ગયા તેમણે ગવર્નર
સાહેબને એક બાબત લઈ જઈને ધીરેથી કહ્યું કે “ આ
જ્ઞાન મહાત્માઓનેજ મળે છે જેઓ સ સારથી વિરક્ત

થઈ, તપ કરી, એકાગ્રતાથી આત્મચિંતન કરે છે તેઓજ દેશ કાળ અને ઈચ્છાના બંધનથી છૂટી શકે છે, જેઓના હૃદયમાં અનેક જાતની વાસના હોય અને મનમાં અનેક જાતના સકલ્પ હોય તેમને આ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થતુ નથી

ગવર્નર સાહેબે કહ્યું “ હિંદુસ્થાનના પ્રાચીન રૂપી મુનીઓને ધન્ય છે કે જેઓ વાણી અને મનથી જાણી ન શકાય એવા અગમ્ય પ્રદેશની માહિતી આપી શક્યા છે. પરમાત્મા સાથે વાતો કરી શક્યા છે અને મનુષ્ય જીવનનું મોટામાં મોટું સુખ મેળવી શક્યા છે ”

ઉપરના સવાદમા કેટલાકને નવી જાતની ભાષા જોવામાં આવશે અજ્ઞાન દશામાં જે અર્થમા જે શબ્દો વાપરવામા આવે છે તે શબ્દો જ્ઞાન દશામા મળતા નવા અર્થ માટે કામ આવી શકતા નથી તેથી જાની પુરુષો તે દશા સમજાય તેવા શબ્દો વાપરે છે માટે તત્ત્વના જ્ઞાસુએ જ્ઞાનની ભાષા સમજવાની ટેવ પાડવી જોઈએ.

ગુજરાતના એક સાધુ કવિ “ શ્રી સાગર ” એક કાવ્યમા લખે છે કે:—

“ આગ લગી ! ‘ જુનાગઢ ’ જલતા ! તામે ‘ પંખી ’ બચાયા !
 “ નવાનગર ‘ કે અસલ ’ રાજમે, ‘ નજીવાળાદ ’ બસાયા.”
 આ બે લીટીનો અર્થ તત્ત્વ દષ્ટિએ એવો થાય છે કે
 “ તત્ત્વ જ્ઞાનની ખરી જ્ઞાસા જ્યારે લાગી ત્યારે જુના સંસ્કારરૂપી જુનાગઢ બળવા લાગ્યું, તે આગમાંથી આત્મા રૂપી પંખીને બચાવી લીધું, પછી નવી દ્રષ્ટિથી દેખાતા

નવા જગતરૂપી નવાનગરના અસલ રાજ્યમાં, “નજીવાળાદ”
એટલે મુક્ત દશા વસાવી. આ પ્રમાણે જ્ઞાની પુરૂષોની
વાણી સમજવાની ટેવ પાડવી જોઈએ

આગળ કહ્યું તેમ સ્વામી શ્રી નિત્યાનન્દજી મહારાજની
ભાષા સરળ હતી છતાં તેમાં અર્થનું ગભીરપણું હતું.
જેઓ તેમનો “નજીવાળાદ” નજરે જોવાને ભાગ્યશાળી
થયા છે તેઓને હજી પણ તે આખા આગળ તરવરે છે તેમનું
જીવન પ્રાચીન કાળના રૂપી મુનિઓના જેવું હતું

સ્વામીજી પોતાની પાસે આવતા ભક્તોના જ્ઞાનની
દુસોટી કરતા અને જ્યારે કોઈ ભક્ત પાસેથી સાચો ઉત્તર
મળતો ત્યારે પોતે એમ કહેતા કે “એજ સત્ય છે,
એમાં નિષ્ઠા રાખો, બેધડક નિશ્ચય હોના ચાહીએ,” એક
વખત એક ભક્તે સ્વામીજીને પૂછ્યું કે “અત્યારે જે કાંઈ
જગત રૂપે દેખાય છે તેમાં અને જ્યારે જગતની ઉત્પત્તિ
થઈ તેમાં કાંઈ ફેર છે ખરો કે નહિ ? ત્યારે સ્વામીજીએ
જવાબ આપ્યો કે કાંઈ ફેર નથી, સદા એકજ વસ્તુ છે”

ખીજે એક પ્રસંગે સ્વામીજીએ કહ્યું હતું કે “બ્રહ્મજ
જગત રૂપે દેખાય છે, વાસ્તવિક રીતે ખીજું છેજ નહિ
ચોક્કશીને ત્યાં જઈએ તો સોનાની બધી ચીજો બતાવે છે
અને કહે છે કે ‘જુઓ, આ વીંટી છે, આ કડાં છે, વિગેરે
પણ આપણે તેને કહીએ કે આ વીંટીમાંથી અમે સોનું
લઈ લઈએ અને તમારી વીંટી તમે લઈ લ્યો તો તમને
શું મળે ? કાંઈજ નહિ, સોનુંજ કડા, વીંટી વિગેરે રૂપે

ભાસતું હતું, વાસ્તવિક રીતે સોનુંજ હતું તેમ ચિદ્વાંતમાં પ્રદ્ધજ છે, જગત ત્રણે કાળમાં નથી, જગત ત્રણે જ નથી, દેખાવ એ ભ્રમ છે—શુદ્ધિ રજત વત્ વળી, જે ભૂત અને ભવિષ્યમાં હોય તેજ વર્તમાનમાં હોઈ શકે, ભૂત ભવિષ્યમાં જે નથી તે વર્તમાનમાં દેખાય તો ખોટું છે આ ચીજ અસુક વખત પહેલા ન હતી, અસુક વખત પછી ગોતી નહિ જડે તો અત્યારે કયાથી આવી પડી ? માટે કાઈ છેજ નહિ, મિથ્યા છે”

એક વખત એક સન્યાસી સ્વામીજી પાસે આવ્યા અને વાતચીતમાં સ્વામીજીને કહ્યું કે “ મેં તો યધું જાણી લીધું છે, મારે હવે કાઈ જાણવાનું બાકી રહેલું નથી” સ્વામીજીને ખબર હતી કે તેનું જ્ઞાન પૂર્ણ નથી પણ કોઈની ટીકા કરવાનો તેમનો સ્વભાવ નહોતો તેથી સ્વામીજીએ કહ્યું “ બહુ સાફ, તમારા ઉપર ઇશ્વરની મહાન કૃપા લાગે છે, હુંતો આટલા વર્ષ સુધી જ્ઞાન માટે મહેનત કરે છું તોપણ બહુ થોડું સમજી શક્યો છું ”

બીજે એક પ્રસંગે એક સન્યાસી સ્વામીજી પાસે આવ્યા હતા અને તે બીજા કોઈ સન્યાસીના ખોટા ચરિત્ર માટે સ્વામીજી પાસે નિંદા કરવા લાગ્યા એટલે સ્વામીજીએ કહ્યું કે “ કોઈ સાધુની નિંદા કરવાથી તેનામાં સુધારો થતો નથી પણ જો આપણે તેની સાથે અનુકુળ સંબંધ હોય તો તેને સન્માર્ગે વાળવાનો પ્રયત્ન કરવો અને તે છતાં જો તે વળે તોમ ન હોય તો તેના કલ્યાણ માટે ઇશ્વર પાસે પ્રાર્થના કરવી.”

જ્ઞાની પુરૂષો પાસેથી જ્ઞાનની આવી વાતો સાંભળવાનો લાલ મળે છે તમે કોઈ સાચા જ્ઞાની પુરુષ પાસે થોડો વખત બેસશો અને તેમની થોડી વાત સાંભળશો તો તમારા વિચારમાં કાંઈક પણ સારૂ પરિવર્તન થયા વગર રહેશે નહિ અને તમારા જીવનમાં મહત્તા જણાવા લાગશે મૂર્ખ માણસના ગુરુ થવા કરતા ડાહ્યા માણસના શિષ્ય થવામાં વધારે લાલ છે જ્યારે ડાહ્યા માણસોનો સગ ન મળે ત્યારે તેમના જીવન અને ઉપદેશ સબધી પુસ્તકો વાચવાથી પણ વાચનારના જીવનમાં કેટલોક સારો ફેરફાર થાય છે હવે છાપખાનાની કળાને લઈને ઘણા સારા પુસ્તકો સસ્તા મળે છે અને એવા થોડા પુસ્તકોમાં થોડું ખર્ચ કરતા અને તે વાંચતા આપણે સારા મહાત્માઓના સગમાં જાણેકે બેઠા હોઈએ તેવું લાગે છે.

માણસ જન્મે છે ત્યારથી ઘણા સામાન્ય માણસોની માફક જગતને જોતા શીખે છે, મોટી ઉંમરે ન્યુસપેપરો-માથી જ્ઞાન લે છે પણ ન્યુસપેપરો માત્ર એક દિવસનું અદ્ય જીવન તેના અધિપતિની દ્રષ્ટિ પ્રમાણે બતાવે છે તે સામાન્ય જ્ઞાન છે, તે તત્ત્વજ્ઞાન નથી તત્ત્વજ્ઞાન માણસને એમ કહે છે કે “ પહેલા તું તને જાણ અને પછી જગતને જાણવાનો પ્રયત્ન કર ” જ્યાંથી માણસ પોતે પોતાને જોળખતો નથી ત્યાંથી જગત વિષે તેનું જ્ઞાન સાચું થઈ શકતું નથી

જ્યારે આત્મજ્ઞાન થાય છે ત્યારે મનમાં ઘણો ફેરફાર થવા લાગે છે અને સાચા સકલ્પો ઉત્પન્ન થાય છે

જ્યારે સ્વામીજી ખડખડમા ધીરાજતા હતા ત્યારે
 બહાર ગામથી એક ભક્ત તેમના દર્શન કરવા માટે આવ્યા
 હતા. તેમને સ્વામીજીએ કહ્યું કે “ હવે આ (પોતાના)
 શરીરને થોડા વખતમા ગભીર માંદગી આવવાની છે તે
 ભક્તે પૂછ્યું “ તેવી માંદગી ક્યારે આવવાનો સભવ છે ?
 સ્વામીજીએ કહ્યું “ આવતી શિવરાત્રી ઉપર અથવા હુતાશની
 ઉપર ગભીર માંદગી આવશે માટે તે પહેલા મળવું હોય
 તો ખીઠડીએ આવીને મળી જાવો ” આ જવાબ આપ્યા
 પછી, સાત મહિને એટલે બરાબર શિવરાત્રી પહેલા થોડા
 દિવસે સ્વામીજીને “ પ્રોટેસ્ટ ”નો રોગ લાગ્યો થયો અને
 તેને પરિણામે તેમણે હુતાશનીને દિવસે શરીર છોડ્યું ”
 સ્વામીજીમાં સકલ્પ સિદ્ધી અને ભવિષ્યની વાતો જાણવાની
 શક્તિ હતી તેના બીજા પ્રમાણો આ પુસ્તકના બીજા અને
 ત્રીજા પ્રકરણમાં આપેલા છે

કેટલાક માણસોને તત્ત્વજ્ઞાનના ઉડા વિચાર કયા
 ગમતા નથી, કેટલાકને પુસ્તકો વાંચવા ગમતા નથી,
 છતાં જો તેઓ તત્ત્વ વિચાર કરતા નહિ શીખે તો તેમની
 બાધેલી માન્યતાઓ લાંબો વખત ટકશે નહિ અને સાચું
 શું તે સમજાશે નહિ. જો જીવગીની શરૂઆતમા સાચી
 વિચાર શક્તિ ઉત્પન્ન નહિ થાય તો જીવગીને અતે
 સ્વભાવમા વિચાર શક્તિનું દીવાળું નીકળશે.

સચ્ચાઓની શોધથી માણસનું જીવન બહુ કઠિન બની
 ગયું છે અને માણસ સચ્ચા જેવો બનવા લાગ્યો છે. ચકલાના

માળાની માફક ઘણાને શહેરોના માળાઓમા ઉપરા ઉપર રહેવું પડે છે અને મોટરકારના ચાર પૈડા ઉપર કેટલાકની જીદગીનો કેટલોક ભાગ જાય છે બહુ વસ્તીની વચ્ચે રહેવાથી આવા માણસોમાથી જો કોઈને ભગવાન ઉપર પ્રીતિ થાય તો પણ તે માને છે કે ભગવાન પણ માણસના જેવા હશે તેઓના મનમા પરમાર્થ બાળતના કેટલાક ખોટા પ્રશ્નો ઉત્પન્ન થાય છે. તત્ત્વજ્ઞાન બહારની પ્રવૃત્તિઓમા ડોળાઈ ગયેલ છે તેને પાછું પોતાની અસલ સ્થિતિમા મુકવું જોઈએ.

પણ જેઓ ગામડાના શાત પ્રદેશમાં રહે છે અને તળાવો, વૃક્ષો, પર્વતો વિગેરે મૌન વસ્તુઓની સાથે મિત્રતા બાધે છે, તેઓ નિર્ગુણ બ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર સરળતાથી કરી શકે છે સ્વામી શ્રી નિત્યાનન્દજી મહારાજે આખી જીદગી આવા પ્રદેશોમા ગાળી છે

જેમ અકુરજીને ભગવાને જમુનાજીના જલમા દર્શન આપ્યા હતા અને તેજ વખતે રથમા બેઠેલા ભગવાન પણ અકુરજીને જોવામા આવ્યા હતા તેમ કેટલીકવાર સ્વામીજી આશ્રમમાં હોય છતા જગલમા અથવા ખેતરોમા તેમના ભક્તોને તેમના સાક્ષાત્ દર્શન થતા હતા અને તેજ વખતે તે ભક્તો ખેતરમાથી પાછા આવતા સ્વામીજીને આશ્રમમા બેઠેલા પણ જોતા હતા

ભગવાન ગીતામાં કહે છે કે “ જ્ઞાની પુરૂષ તો મારો આત્મા હોય આ સિદ્ધાંત પ્રમાણે જ્ઞાની પુરૂષોમા પણ

ભગવાનના જેવુંજ ઐશ્વર્ય સહજ આવે છે એવું ઐશ્વર્ય
જો આવા પુરુષોમા ન રહે તો તે ઐશ્વર્યને રહેવાને ખીજી
ક્યાં જગ્યા છે? અર્થાત ખીજો રહી શકે તેમ નથી

ઘણી વખત ફરવા પધારતા સાહે જ્યારે સ્વામીજી
ખેતરમા બેઠા હોય, અને કોઈ જાનનો પ્રયત્ન ચાલતો,
હોય ત્યારે તેમની મસ્ત દશા જોવામાં આવતી હતી અને
આશ્રમ તરફ પાછા વળવાની પણ ખબર રહેતી નહિ
દુધનો વખત થયો છે કે રાત્રી બહુ ચાલી ગઈ વિગેરે
ખાખતનો ખ્યાલ રહેતો નહિ જ્યારે બહુ વખત થઈ
જાય ત્યારે સાથે હોનાર માણસ કહેતા કે “બાપુ! ચાલો,
આશ્રમમાં જવાનો વખત થયો છે” આવે વખતે મસ્ત
દશાની મજા મુકી આશ્રમ તરફ જવાનું પોતાને પસંદ
પડતું નહિ, તેવી મસ્ત દશામા શરીર એટલું ચિન્મય
થઈ જતું કે જગલમા એક વખત પોતે કંઈ હતું કે
“આજે અહીંજ રાત્રે પડ્યા રહેવા દે તો સવારે આ
શરીર ન હોય”

એક ભકતે સ્વામીજીને પૂછ્યું કે “શકરની ઉપાસના
કરવામા શકરના લિંગનું ધ્યાન કરવું કે માથે જટા,
કપાળમાં ત્રીજી નેત્ર, ગળામાં સર્પ વિગેરે સહિત ધ્યાન
કરવું” સ્વામીજીએ કહ્યું કે “ગળામા સર્પવાળું ધ્યાન
કરશો તો શકરના સ્વરૂપની સાથે સર્પ પણ દેખાશે,
તેનાથી ખીજો કે નહિ”? તે ભકતે કહ્યું “આવા ધ્યાનમા
ખીક લાગવાનો સભવ છે તેથી ઇશ્વરનું ધ્યાન કેવી રીતે

કરવું તે આપજ સમજાવો” સ્વામીજીએ કહ્યું “તમારી
૬૬ ઇચ્છા હશે તો ઇશ્વરનું ધ્યાન તમને પ્રાપ્ત થશે”

તે ભકતે ફરીથી પૂછ્યું “શિવનું ખરૂં સ્વરૂપ કેવું
છે?” સ્વામીજી કહે “તે સર્વવ્યાપક છે”

ભક્ત—અને પાર્વતીજીનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

સ્વામીજી—તે પા રતી જેવા છે સર્વવ્યાપક ઇશ્વરના
ખડું અદ્વય ભાગમા માયા રહે છે

જ્યારે સ્વામીજી ખડખડમા બિરાજતા હતા ત્યારે
એક બે જણાસુઓને નકામી વાતોમા વખત ગાળતા
જોઈને પોતે કહ્યું કે “આવો, કાંઈક શાસ્ત્રનો અભ્યાસ
કરી જીવન ફેરવવાનો પ્રયત્ન કરો, મારી પાસેથી વિચાર
સાગર વિગેરે સાલજો, અને મનન કરો, વારવાર આવો
કિંમતી મનુષ્ય જન્મ મળતો નથી”

સ્વામીજીનું જીવન કેવળ ભક્ત જનોના ભલા માટેજ
હતું સામાન્ય કેટીના માણસો ઉપર પણ તેમની દયા
વર્ષાતી જ્યારે તેઓશ્રી કોઈ ભૂખ્યા પીડિતને અન્ન વગર,
વસ્ત્ર વગર, અથવા ખીજી રીતે દુ ખી જોતા તે વખતે
પોતાને દયા આવતી તે વખતે પોતે ખીજાના હૃદયમા
પ્રેરણા કરી દુ ખીના દુ ખ તેમના દ્વારા દૂર કરતા હતા
તેમના જીવનની વધારે હકીકતો આ પુસ્તકમા જુદે જુદે
ઠેકાણે આપવામા આવેલ છે

છેલ્લી માદગીમા અસાધ્ય રોગની અસરથી સ્વામીજીને
પાણુ સહન કરવું પડ્યું હતું તો પણ તેમની માન્યતા

એવી હતી કે ચિદ્ધન સ્વરૂપમા આ રોગ હાનિ કરી શકે તેમ નથી, સ્વસ્વરૂપમા રોગને લેશ માત્ર સ્થાન નથી. ઘડીઆળના થતા અવાજને પણ ખોતે કહેતા કે “આ ઘડીઆળ “ચિદ્ધન ચિદ્ધન” એમ બોલે છે

આ પુસ્તકની પહેલી આવૃત્તિની એક હજાર નકલ જેતપુરના નામદાર દરબાર સાહેબ શ્રી મુળુવાળા તરફથી પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવી હતી અને જાસુઓને, સીલીકમા હતી ત્યાં સુધી, વીના મુદ્દે આપવામાં આવી હતી તે આવૃત્તિ માટે વાંચનારાઓ તરફથી ઘણા સારા અભિપ્રાયો વગર માગ્યે મળેલા છે તે બધા પ્રસિદ્ધ કરવાનું બની શકે તેમ નથી. કેાઈ સજ્જન લખે છે કે “આખા પુસ્તકમાં કેાઈ ભાગ એવો નથી કે જેમાથી આપણને જ્ઞાન અને શ્રદ્ધા ન મળે.” બીજા એક સજ્જન લખે છે કે “જીવન ચરિત્રને! ભાગ અને અન્ય વિભાગો અને પ્રસંગો પરત્વે પુસ્તક બહુ સુંદર બન્યું છે અને ખરેખર મનનીય છે. ‘નિત્ય પ્રસાદ’ રૂપે એનું આસ્વાદન કરવામા આવે તો અલભ્ય લાભ થાય એ નિસંશય વાત છે ”

પહેલી આવૃત્તિની નકલો ત્રણ મહિનાની ટુકડી મુદતમાં ખપી જવાથી અને તેની માંગણી ધાર્યા કરતાં બહુ વધી જવાથી બીજી આવૃત્તિ પ્રસિદ્ધ કરવાનું નિમીત્ત પ્રાપ્ત થયું કેટલાક જાસુઓએ એવી માંગણી કરી હતી કે “આવું સારું પુસ્તક વ્યાજબી કિંમતે સર્વને મળી શકે તો વધારે સારું? તેથી તે સુચના ધ્યાનમાં રાખીને આ બીજી આવૃત્તિ, યોગ્ય કિંમત રાખીને, શાહ બ્રધર્સ પ્રેસ તરફથી પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવેલ છે

પહેલી આવૃત્તિ છપાવતી વખતે, તે આવૃત્તિનું પદરસુ પ્રકરણ “ વાર્તાલાપ ” નામનું લખી આપનાર સ્વામીશ્રી પ્રકાશાનન્દજીએ તે વખતે એવી સરત કરી હતી કે જો આ પુસ્તક વેચવાનો વખત આવે તો તેમનું લખાણ બીજી આવૃત્તિમાથી કાઢી નાખવું તેમની આજ્ઞાને માન આપી આ આવૃત્તિમા તે પ્રકરણછાપેલ નથી પણ તેને બદલે આ આવૃત્તિમા સ્વામીશ્રી નિત્યાનન્દજી મહારાજના રચેલા ભજનો અને સ્વામીજીના ભક્તો તરફના ગુણાનુવાદના બે પ્રકરણો વધારેલા છે

વળી સ્વામી શ્રી પ્રકાશાનન્દજીએ પોતાના લખાણમા વધારે કરીને “ વાર્તાલાપ ” નામથી જુદા પુસ્તકરૂપે વીના મુદ્રે આપવા માટે થોડી મુદતમા પ્રસિદ્ધ કરવાની મગવડ કરેલ છે તેથી તેમનું પુસ્તક જેમને જોઈએ તેમને તેરાની પાસેથી પ્રસિદ્ધ થયા પછી વીના મુદ્રે મળી શકશે.

આ પુસ્તકના બીજા અને ત્રીજા પ્રકરણમા સ્વામી શ્રી નિત્યાનન્દજી મહારાજના જીવન ચરિત્ર સળધી મળેલી કેટલીક વધારે અને ઉપયોગી હકીકત દાખલ કરેલ છે અને ૧૦, ૧૧, અને ૧૨ પ્રકરણમા કેટલોક ઉપદેશ વધારેલ છે પરિશિષ્ટમા “ ચાર પુરૂષાર્થવાળું ” પહેલું પરિશિષ્ટ તદ્દન નવું વધારામા મુકેલ છે તે પરમાર્થના માર્ગવાળાને ઉપયોગી થાય તેમ છે એટલુંજ નહિ પણ વ્યવહારની કેટલીક મુશ્કેલીઓ દૂર કરવાના માર્ગ બતાવે તેલું છે ‘ સૌરા’ની સત ભૂમિ ’મા પણ કેટલીક વધારે

હકીકત દાખલ કરેલ છે. આ કારણોને લઈને ગીજી આવૃત્તિના કુલ પાનાની સંખ્યા લગભગ પહેલી આવૃત્તિના પાના જેટલીજ રહી છે

પહેલી આવૃત્તિમા “ નિગમાગમ વાગ્ય રતનાવલિ ”ના પ્રકરણમાં કેટલીક ભૂલ રહી ગયેલ હતી તે નડીઆદના પ્રસિદ્ધ વકીલ અને વિદ્વાન પુરુષ રા. રા. મોતીલાલ સ્વીશંકર ઘોડાએ સુધારી આપેલ છે તે પ્રમાણે સુધારી આ ગીજી આવૃત્તિમા ૧૭માં પ્રકરણ તરીકે દાખલ કરેલ છે આ કામ માટે તે સન્નજને જે મહેનત લીધેલ છે તેને માટે તેમને ધન્યવાદ ઘટે છે.

ચિત્રોમાં જે સ્વામીજીના નવા ફોટા, એક સમાધિ મંદિરનું નવું ચિત્ર, એકમાં દંડ અને કમંડળ અને એક ત્રિરંગી ચિત્ર મળી પાંચ નવા ચિત્રો દાખલ કરેલ છે સ્વામીજીનો મુદ્રાલેખ પણ આ પુસ્તકની શરૂઆતમાં આપેલ છે

લેખકે આ પુસ્તક પોતાનાથી બને તેટલું સાચું કરવાનો પ્રયત્ન કરેલ છે તો પણ ઇશ્વરની ઇચ્છા હોય તેટલું લખી શકાય છે અને તે લખાણનો ઉપયોગ જ્યાં ઇશ્વરની ઇચ્છા હોય ત્યાં થાય છે.

રાજકોટ

તા. ૧૨-૭-૧૯૩૬

મો. જે. મહેતા.

प्रशस्ति

लेखकः—स्वामी श्री रामानन्दजी, शास्त्री,
व्याकरणाचार्य, श्री राणकेश्वर, शिवमठ, काशी.

श्री

नमः श्री शङ्कराचार्यचरणेभ्यः

मन्यासी तथा सेवकों सहित स्वामी श्री नित्यानन्दजी
महाराजकी प्रशस्ति

श्लोक—(शादेलविक्रीडितम्)

शौर्य्यौदार्यं विचारभूतिलसितः शङ्खत् प्रतापोर्जितः ।
मौजन्यामृत सागरः सरलता-सौशील्य लीलामयः ॥
गया, ई. ई. पदवी धरोऽधरधरो गङ्गाधरोत्कन्धरः ।
सूर्य्यापास्तिपरः मदा हितकरः सौराष्ट्रभूषाकर ॥ १ ॥

श्लोक—(स्रग्धरा)

मौगष्ट्रे जैतपुर्या कृतवसतिरय काटिजाति प्रसूतः ।
नित्यानन्दोपदेशामितमति सहितो राजते राजमान्यः ।
साधृपासी महीयान भुजजनिजनी-दन्वदुधत्सुधांशुः ।
काशी श्री राणकेशीय शिवमठ सहायत्वदाता वदान्य. ॥ २ ॥

श्लोक—(मन्दाक्रान्ता)

मी आर्ह. इ. पदककालितो न्यासिसेवा विशेपी ।
उग्रोपासा प्रणवमननोद्भूत हर्षप्रकर्ष ॥

“वाला मूठ सुरग” इति यः ख्यात नामा सुधामा ।
श्रीयुक्तोगोसुकृत कुसुग पालको वर्द्धतां वै ॥ ३ ॥

*अर्थ:—

शूरता, उदारता, तथा विनागरूपी भूति (पेश्वर्यमे)
शोभित, सदा प्रतापने युक्त, सज्जनतारूपी अमृत के मागर,
सगलता और सुशीलता का कीडास्थान, सी. आई. ई.
पदवीधारी, क्षमा गुणने पृथ्वीको तिरस्कृत करनेवाले,
भक्तिसे शिव दर्शन करने वाले, सूर्यका उपानक, सदा हित
करनेवाले, काठीयावाड देशको उत्कृत करनेवाले, ॥ १ ॥

सौराष्ट्र (काठीयावाड) देशमे जैतपुर के रहेनेवाले,
काठीजाति में उत्पन्न, नित्यानन्दजीके उपदेशसे जन्य
अपरिमित बुद्धिवाले, राजाओं में मान्य, साधुओं के उपासक,
अत्यन्त श्रेष्ठ, क्षत्रियरूपी समुद्रसे उत्पन्न चन्द्रमा रूप,
काशीके श्रीराणकेश्वर शिवमठकी सहायताकरनेवाले,
अत्यन्त दाता; ॥ २ ॥

सी. आई. ई. पदसे भूषित (युक्त), सन्यासियोंकी
विशेष सेवा करनेवाले, अर्थात् सन्यासीयोके सेवक, शिवकी
उपासना और प्रणवके मननसे विशेष आनन्दका अनुभव
करनेवाले, गो, धर्म और ब्राह्मणोंके रक्षक, उत्तम तेजवाले
अथवा उत्तम सकानोंवाले, श्रीयुक्त “वाला मूठ सुरग”
ऐसे प्रसिद्ध नामदार दरवार निश्चयपूर्वक उन्नतिको
प्राप्त हों, ॥ ३ ॥

* नोट:—क्योंकि विशेषक है, अतः तीन श्लोकोका अर्थ साप
किया गया

श्लोक—(द्रुतविलम्बितम्)

जनपदे सममानि सहादराद् यतिवरो वरदः सृतिसारकः
नृपवरस्यच यस्य स ईदृश उदयमेतु कुल सकल ध्रुवम् ॥ ४ ॥

अर्थ—वरदाता, जन्म मरणरूप आवागमनके दूर करनवाले, सन्यासीयोमे श्रेष्ठ (श्री नित्यानन्दजी) जिस उत्तम राजाके राज्यमे सम्मानित हुए हैं वह राजा तथा उनका सब परिवार अवश्य उन्नतिको प्राप्त हो ॥ ४ ॥

श्लोक—(अनुष्टुप्)

काशी श्री राणकेशस्य सत्र साह्य करो जयी ।

भृपवृन्द्र सहेन्द्रः स्तान्मूलवाला महोदयः ॥ ५ ॥

अर्थ—काशीस्थ श्री राणकेश्वर अन्न सत्रके सहायक राज भृपवृन्द सहेन्द्र स्तान्मूलवाला महोदय विजयी हों ॥ ५ ॥

श्लोक—(शिखरिणी)

चिरञ्जीवी ज्येष्ठो नृपगुणगणालङ्कृत वपुः ।

सभारतागोदारो धिदुरगणनीयो मतिमताम् ॥

सुधीरो गम्भीरो निपुणधिषणो राज्यकरणे ।

सनोदारी श्रील. पुरः “ सुरगवाला ” विजयताम् ॥ ६ ॥

अर्थ—राजाके गुणगणोंसे भूषित शरीरवाले, नभ्योंमें श्रेष्ठ या दाता, बुद्धिमानों मे गणना करने योग्य, धैर्यवाले, गम्भीर, सुन्दर स्वरूप, बड़े राजकुमार चिरजीवी (आयु-प्यमान) “ श्रीमान ” सुरगवाला “ अधिक विजयको प्राप्त हो. ॥ ६ ॥

श्लोक—(चम्पवमाला)

“ विप्रमसीवाला ” नृपसुनु ।

धीसहितो नीतावति दक्ष ॥

धर्मकृतानुत्कृष्टः ।

सर्वत एतु क्षेम मतीन ॥ ७ ॥

अर्थ—नीतिमे उति दक्ष. धर्म करनेमे उत्कृष्टित,
महाशय, श्री (लक्ष्मी शोभा) महीत. राजकुमार
“विक्रमसीवाला” सब कार्योंमें कुशलको प्राप्त हो ॥ ७ ॥

श्लोक—(गिरिणी)

सदा शम्भुध्यानव्यययित समया शील वसुका ।

परां श्रद्धां तस्मिन्यतिनिवह बन्धे कृतवती ॥

प्रमुख्या या राज्ञी समगुणगङ्गाण्डित तनुः ।

वदान्या सम्मान्या सुचिति ‘कनगीवा’ च मरुता ॥ ८ ॥

अर्थ—सदाशिवके ध्यानमें समय लगानेवाली. सदा-
चाररूप धनवाली. सन्यासी नमुदायके वन्दनीय तिन
(श्री नित्यानन्दजी) में पण श्रद्धा करनेवाली. सबगुणगणसे
विभूषिक शरीरवाली. अतिदात्री, श्रेष्ठजनोत्तरके मान्य,
अच्छे ज्ञानवाली, जो (राजा मृलवालेकी) प्रधान राणी
कमरीवाइथी ॥ ८ ॥

श्लोक—(शिरिणी)

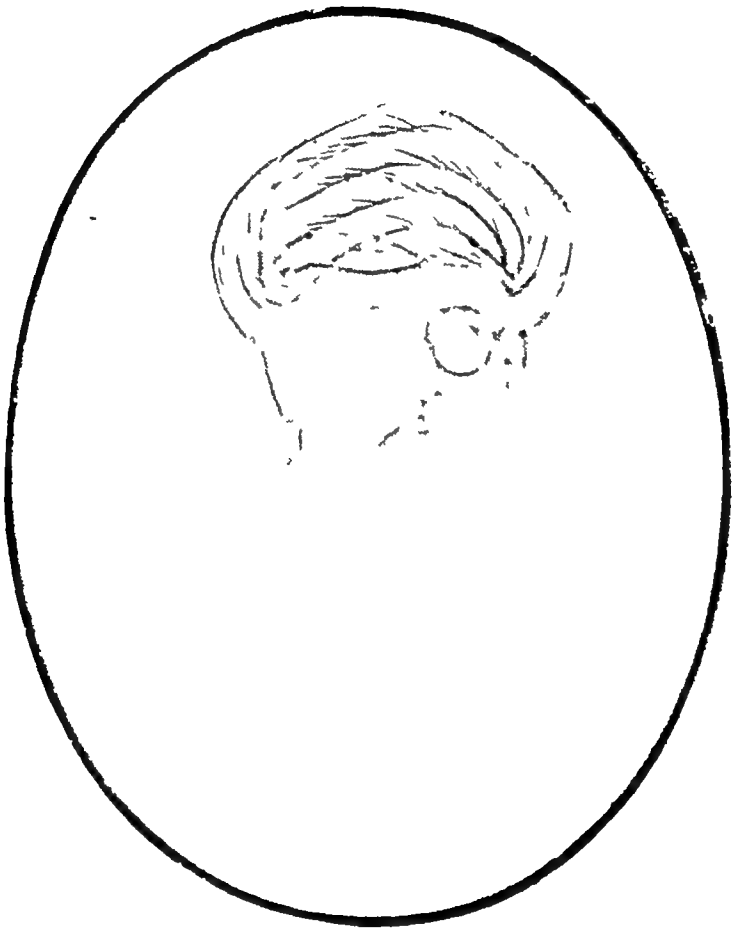
अभूत्तस्याः प्रेष्ठाऽवरज भगिनी शर्व हृदया ।

बहून् दीनान् हीनान् परमदयया योद्धृतवती ॥

सतां वेदान्तानां श्रवण मननाद्याद् गततमाः ।

स्वमातुः स्मृत्यर्थं व्यधितमुदितः सत्रमतुलम् ॥ ९ ॥

नोट—ईस श्लोकमें अगले श्लोकसे ‘अभूत्’ ईम कीयाना अध्या-
हारकरके अर्थ करना ॥

જેતપુરના નામદાર દરબાર માહેશ
શ્રી સુશ્રવાળા, સી આઈ ઇ

श्लोकः—(उपजाति)

जगत्प्रसिद्धे अविमुक्तभूमौ श्रीराणकेश्वरस्य मठो विशालः ॥
यतिव्रजार्थं स्थिरमवसत्र प्रातिष्ठिपत्तत्रच “जानवाई” ॥१०॥

अर्थ—तिस कमरीवाई की प्यारी छोटी बहन, शङ्करका हृदयमे ध्यान धरनेवाली बहुतसे दीन हीन पुरुषोका दयासे उद्धार करनेवाली, श्रेष्ठ (अद्वैत) वेदान्तो (उपनिषदादिक) के श्रवण मनन आदिसे नष्ट हो गया है अज्ञान जिसका पेसी “ जानवाई ” ने जगत् प्रसिद्ध अविमुक्त क्षेत्र (काशी) मे “ श्री राणकेश्वर शिवमठ ” स्थापित करके उसमे सन्यासीयोके लिये स्थायी अन्नक्षेत्र कायम किया ॥ ९ ॥ ॥ १० ॥

श्लोक.

नित्य प्रशस्य खलु शर्म कर्म लोक द्वये ख्याति कर समन्तात् ।
रमृत्यै स्वमातुर्वरजा निदेशात् *काठी विराजो यशसः
प्रसारि ॥ ११ ॥

अर्थ—अपनी बड़ी बहन कमरीवाईकी आज्ञासे अपनी माताके स्मरणार्थ बहन श्री जानवाईने इसलोक और परलोकमें बस बढानेवाला नित्य प्रशसाके योग्य और बाल्याणवारी (काशीमे मठ तथा अन्नसत्र स्थापित करके ससारमें) काठी जातिके क्षत्रीयोका यश फैला दिया. ॥११॥

*नोट—हमने नामोके विकृत न होने देनेका विशेष ध्यान रखा है नामो के तोड़फोड़मे आनन्द बिगड़ जाता है सिर्फ २ द्वितीय श्लोकमे ‘ काठी ’ शब्दकी जगह ह्रस्व ‘ माठि ’ शब्द आया है

स्वामी श्री जित्यानन्दजी महागजके विषयमें

श्लोक— (सम्भग)

सम्मान्यो मानहीन निरुपधिपरमे चित्स्वरूपे विरूपे ।
लीनोऽहीनो महिनो हितकरजननो ज्ञानदानोऽसमानः ॥
योगीनो भोगहीनः कृतबहुमननो बोधितोनेक दीनः ।
“नित्यानन्दो” यतीन्द्रो जयति यति नृपंगीड्यमानो
विमान ॥

अर्थ—सम्मान योग्य, देशकालादि परिच्छेदसे रहित, उपाधिरहित श्रेष्ठ, रूपरहित, ज्ञानरूप चेतन ब्रह्ममें लीन, श्रेष्ठ, ब्रह्मानन्दके उत्सववालों में उत्तम, अर्थात् ब्रह्मज्ञानसे कृतकृत्यता प्राप्त पुरुषोंमें मुख्य, हित करनेको जन्म धारण करने वाले, योगीयोंमें श्रेष्ठ, सांसारिक भोगोंसे रहित, बहुत मनन करने वाले, बहुतने सन्नार ताप तप्त मनुष्योंको ज्ञानी बनाने वाले, सन्यासी तथा राजाओंसे स्तुत, तथापि अहकार रहित “श्री नित्यानन्दजी” परि ब्राजकाचार्य सर्वोत्कृष्टरूपसे वर्तमान रहै. ॥ १२ ॥

श्लोक—(मन्दाक्रान्ता)

द्वैत मिथ्या ऽऽ कालि च निखिलाम्नाय मूर्धावल्लोकात् ।
भेदोच्छित्त्यै विविदिषाति ना यत्कृपा पाङ्कयुक्त ॥
नित्यानन्द विरति रतिक शान्तदानान्तरालम् ।
“नित्यानन्द” नमत “कपिलानन्द” शिष्य वरन्तम् ॥ १३ ॥

अर्थ—वेदान्त शास्त्रके अवलोकनसे जिसने द्वैत (भेद) को मिथ्या (जुठा) समझ लिया है, जिसके कृपा कटा-
ये युक्त पुरुष भेदच्छेदके साधनोंका जिज्ञासु हो जाता है.

नित्य (प्रतिदिन) आनन्द स्वरूप, विरक्तिके प्रेमी, शम और दमसे युक्त है मन और इन्द्रिय जिसके, ऐसे “स्वामी कपिलानन्दजी” के श्रेष्ठ शिष्य “स्वामी नित्यानन्दजी” को (तुम सब लोग) प्रणाम करो ॥ १३ ॥

श्लोक—(द्रुतविलिम्बितम्)

गुणिगणैरगण्य गुणोदयं बुधजनैरपि चन्दित सत्पदम् ।
विहित भाविक लोक महाशम विजयेते यतिराद्
जनता सुखः ॥ १४ ॥

अर्थ—गुणि गणोमे नहीं गिने जाने योग्य है गुणा-विर्भाव जिसका, विद्वानो करकेभी चन्दित है श्रेष्ठ चरण जिसके, दी है श्रद्धालु जनोको महती शान्ति जिसने, जनसमुहको सुख देनेवाले, ऐसे यतिराजकी विशेष रूपसे जय हो ॥ १४ ॥

श्लोक—(उपजाति)

गुणैर्गणिष्ठो दयने पटिष्ठो वेदान्तनिष्ठो दमने द्रष्टिष्ठः ।
ममन्त जीवोद्धारणे दयिष्ठो ज्ञानेगिरिष्ठस्तमो दयिष्ठः ॥ १५ ॥
ओङ्कारतत्त्वाल्लमनेऽतिदक्ष प्रपञ्चश्चद्विकृतेविपक्षः ।
दुर्वाग्मना नश्यच्चारु भक्षः सर्वे भावेषु चिदात्मवीक्ष्यः ॥ १६ ॥

अर्थ—गुणोमे महान, दयामे पटु, वेदान्तमे निष्णात, मन इन्द्रियादिके दमनमे दृढ़, सम्पूर्ण जीवोके उद्धारमे दयालु, ज्ञानमे बड़ा तम (अविद्या) से रहित ॥ १५ ॥

ओङ्कारवेरहस्य प्रकट करनेमे निपुण, लससारमे उत्पन्न होनेवाले विकारोसे रहित, खोटी वासनाओके समूहका नाशक, और घट (सन्यासी) लसारके सद पदार्थोंमें वल्ल बुद्धि रखनेवाला (था) ॥ १६ ॥

श्लोक—(इन्द्रवजा)

सम महिध्या महनीपकीर्ति राशि श्रिय तच्चरणार
विन्दम् ।

अद्वयकालं किल “मूलवाला”, नृपश्च सत्या ‘कमरी’
ति नाम्न्या ॥ १७ ॥

अर्थ—प्रशंसनीय कीर्तिवाला राजा “मूलवाला” पति-
व्रता ‘कमरीबाइ’ नामक प्रधान राणी के साथ तिन (श्री
नित्यानन्दजी) के चरण कमलोंकी बहुत काल पर्यन्त सेवा
करता भया. ॥ १७ ॥

श्लोक—(अनुष्टुप्)

कार्तार्थ्यमाभजन्नित्य नित्यानन्दीय दर्शनात् ॥

स्वामी श्री “शङ्करानन्दः” संततान्तिक वासतः ॥ १८ ॥

स्वामी १ ‘भागवतानन्दो’, ‘रामानन्दो’ऽस्य लेखकः ॥

स्वामी ‘ज्योतिर्मयानन्दो’ यातास्त दर्शनान्मुदम् ॥ १९ ॥

अर्थ—स्वामी ‘शङ्करानन्दजी’ निरन्तर समीप रहने
के कारण मदा ‘नित्यानन्दजी’ के दर्शनसे कृतार्थताके
प्राप्त होतेथे और ॥ १८ ॥ स्वामी श्री ‘भागवतानन्दजी’ इस
कविताका लेखक (रामानन्द) तथा स्वामीश्री ‘ज्योतिर्मया-
नन्दजी’ तिन ‘स्वामीश्री नित्यानन्दजीके दर्शनसे आनन्द
को प्राप्त हुए थे. ॥ १९ ॥

श्लोक—(वसन्ततिलका)

शैवपदगतवतोऽस्य महोदयस्य सस्मारक वत २ समाधिपद
चकास्ति ॥

१ उक्त सन्यासियों के नाम उपलक्षण हैं ऐसे ऐसे बहुतसे बड़े बड़े
मन्यासी पीठडिया आकर “श्री नित्यानन्दजीके दर्शन करके आनन्दका
अनुभव करतेथे

नित्येश्वराभिध, शिवालय आदरेण सस्थापितो विमल
पीठडियान्तराले ॥ २० ॥

अर्थ—शिवलोकको गयेहुए महाभाग्यशाली इस
(श्री नित्यानन्दजी) का स्मारक समाधिस्थान शुद्ध
पीठडिया नगरके मध्यमें शोभा देता है और उस समा-
धिमें “श्री नित्येश्वर” नामका शिवजीका बाण (लिङ्ग)
स्थापित किया गया है यह सतोषकी बात है ॥ २० ॥

“वत” शब्दका अर्थ सन्तोष है,

क्यों कि उनके ब्रह्मीभूत होनेपर अब उनके दर्शन न
होंगे परन्तु उनकी समाधि तथा उसपर स्थापित शिवजीके
दर्शन तो होंगेही, यही सतोषकी बात है.

अथवा ‘वत’का अर्थ अनुकम्पा भी है, स्मारकका
दर्शन होगा, स्वामी श्री नित्यानन्दजीकी भक्तापर यही
बड़ी कृपा है

अथवा ईश्वरकी दया है

श्लोक—(आर्या छन्द)

लब्धो द्वेधा समृद्धि ‘मूलवाला’ भिधो महीपालः
धर्मगुरोरतिवीघ्रात् स्वामी श्री शङ्खगनन्दात् ॥ २१ ॥

अर्थ—अन्यन्त विमल आचार युक्त धर्मगुरु स्वामी श्री
शङ्करानन्दजीसे नीति और ज्ञानरूपी समृद्धिको प्राप्त
होते हुए राजा मूलवाला (आजकल जैतपुर (पीठडिया)
का राज्यकर रहे है) ॥ २१ ॥

नोट—इस लोकमें एक ‘वत शब्द’ आया है, ऊनके कटे
जो बिसे है

येह अन्तमे मंगल जनक सम्वादका श्लोक लिय दिया इति.

राणकेश्वर चित्तेन “ रामानन्देन ” भिक्षुणा ।

एते श्लोका व्यरचयन्त सज्जनानन्दहेतवे ×

× हस्ताक्षर स्वामी रामानन्द सन्यासी शास्त्री व्याकरणाचार्य श्री राणकेश्वर शिव मठ काशी

मैंने धर्मगुरु पूज्य अपने बड़े गुरु भाई स्वामी श्री शकगानन्दजी महाराजजी आज्ञासे उन्हींकी बताये भावको लेकर इन श्लोकोकी रचना की, ये श्लोक उन्हींकी पवित्र सेवामे अर्पण किये जाते हैं

निवेदक-रामानन्द, काशी.

અનુક્રમણિકા

વિષય.

પૃષ્ઠ.

અર્પણ
સ્વામીજીનો સુદ્રા લેખ
છલ્લી અવસ્થામાં કહેલો શ્લોક
પહેલી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના ..	૧

સ સારની સગવડા અને અગવડા, બે ત્રણ કન્ન એક વખતે ઉત્પન્ન થાય ત્યારે શુ કરવું, સ્વામીજીની અનન્ય ભક્તિ, જ્ઞાન નિષ્ઠા, સહાયકોનો ઉપકાર, વિગેરે

બીજી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના .

તત્ત્વજ્ઞાનના પુસ્તકથી થતા લાભ, ગુરુની જરૂર, એકાન્ત મેળન, અજ્ઞાન કયાથી આવ્યું ? સ્વામીજીની શક્તિ, મત્સંગની વાતો વિગેરે

શુદ્ધિ પત્રક	૫૭
ચિત્ર પરિચય	૫૯

પ્રકરણ

ઉપોદ્ધાત્	૧
૧ પૂર્વાશ્રમ	૫

જન્મ સ્થળ, કુટુંબ, ગમપ્રસાદએ બેચેલી યમગાનની કંગારી, વૈનાયક, નિષ્કામ કર્મ અને ચિત્તશુદ્ધિ, મન્મથ, શાસ્ત્રનો અભ્યાસ અને ગૃહત્યાગ, યાત્રા, સૌગંદને આગણે, ત્રમાના ઉપાગના અને ગુરુનો મેળાપ, આત્મજ્ઞાન, મન્યાસ સ્વામીની નિર્ભય અને સત્વરથી તરીકે નામાભિધાન મહિનો ત્યાગ

૨ આંસોદરમાં અવધૂત દશા. ૨૭

પટેલોની સેવા, મસ્તગમછનો મેળાપ, શ્રી જગન્નાથ આમીની સમાધિ, સ્વામી આત્માગમછ સાથે સત્સંગ, ગુરુપ્રણિમા, મન્યા-સના ધર્મ, વિકૃતભાષના વિકૃતની ચોરી, કલાપિને સ્વામીછના દર્શન, ભૂત અને ભવિષ્યની વાતો, માદગી, અવધૂતદ્વિગ્ના, સ્વય-ન્યોતિ, મોહન-પ્રભુછ, સ્વામી શ્રી પ્રકાશાનન્દછ સાથે મેળાપ, સ્વામીછની સેવાથી સમઢીઆગાના ગરાસીઆને પુત્ર પ્રાપ્તિ, પીઠડીઆનો ભાગ્યોદય

૩ પીઠડીઆના પ્રભુછ.... ૬૪

સ્વામીછ ગુપ્ત વાસમા, બહારગામથી સત્સગ માટે આવતા સજ્જનો, સન્યાસીની કરજ, વાસદાના મહારાજ સાહેબ, અપગ્નિહવૃત, સ્વામીની સેવાથી દરબાર સાહેબને પુત્ર પ્રાપ્તિ, યાત્રા, શાસ્ત્રોનુ વાચન, સમતા અને સર્વાત્મભાવ, જ્ઞાનચર્યા, સગુણ અને નિર્ગુણ સ્વરૂપ, સહજ સમાધિ, આશ્રમ છોડવાની તૈયારી, ખડખડમાં સત્સગ, ભવિષ્ય વાણી, સંકલ્પ સિદ્ધિ, છેલ્લી વ્યાધિ, લીંબડીના ના ઠાકોર સાહેબ સ્વામીછના દર્શને, અતિમ સમાધિ, ખોડશી વખતે પીઠડીયામાં ધાર્મિક ક્રિયા, શ્રી નિત્યેશ્વર મહાદેવની પ્રતિષ્ઠા.

૪ માળા ૧૦૯

વેદાન્તનો રસ કોણ પી શકે, મનના નિગ્રહનો ઉપાય, શ્રદ્ધા, સન્યાસીના ધર્મ, જગત મિથ્યા છે છતા શા માટે દેખાય છે, સ્ત્રીઓએ પતિ ભક્તિ કેવી રીતે કરવી, માયામા કેટલું જોર છે, અહમ્ શબ્દનો વાચ્યાર્થ અને લક્ષ્યાર્થ, અજ્ઞાતવાદ, આધિતાનુવૃત્તિ, સમાધિનો અનુભવ, વિગેરે, વિગેરે.

૫ કઠી ૧૨૫

જ્ઞાન કુન્દનારે કુવો ભાવ ગળવો, ચેતી અને પાયમી ભૂમિકાના લક્ષણ, શુભ-મુક્તિ અને વિદેહમુક્તિ, કર્મ કેમ છોડવા, યોગક્ષેમ, અલ્પવસ્થાની સાથે ક્ષોદ્રેષણા રહી શકે નહિ, કર્મનો દોષ કેવી રીતે ન લાગે, વિગેરે વિગેરે

૬ પત્ર રેખા .. . ૧૩૯

અક્ષ અને શુભની એકતા, માયાનુ અધ્યત્તપણુ, શરીરનુ પ્રાગ્બદ્ધ, સદ્ગુણનુ વ્યક્ષ, શ્રી હૃદિના અવસ્થામા શુભ અને જગત ત્રાણે કાળમા નથી એટલે હૃદિષ્ય છે, મુખ્યા વિના મજા નહિ આવે, મર્યાનો અર્થ, અમૃતાનુભવ, અક્ષાનદમા કાલક્ષેપણુ

૭ નીલકઠી ગીતા . ૧૬૧

જ્ઞાન માર્ગ અને યોગમાર્ગના અધિકારી વેગવ્ય વગરના મન્યામ નિષ્કળ છે, અનાતમાનુ અદર્શન એ નાનીની ઉપામના છે, દષ્ટનુ કાચુ દષ્ટનુ અભિમાન છે, સ્વામના દ્રષ્ટાતથી ભ્રમની નિવૃત્તિ, મૃગજાળના દ્રષ્ટાતથી આત્માનુ નિત્ય શુદ્ધપણુ, મૂર્તિપુગનનુ હન્ય વિગેરે વિગેરે

૮ વેદાન્ત રસણિન્દુ ૧૮૭

અપરિચિત્, જ્ઞાન માટે સન્યામની ખામ્ય જરૂર નથી પણ અપ્રમાય દૂર કરવાની અને પ્રદાની જરૂર છે. ખરી અમરગતા એટલે આત્મા વિનાય અન્યનો અભાવ, જ્ઞાન સમાધિના લક્ષણ, વેદના વિધિ વાક્યો અને નિષેધ વાક્યોનો અર્થ, પ્રતીતિ સતનીજ ધાય છે. સન્યા લક્ષણ ભગુર છે એટલે તેને લાગવા માટે અપાનની નિવૃત્તિ નેટલોજ વખત લાગે છે. પુનઃઅભ્યુદયી નહિત વખત વિમગ્ન રેખ છે, આત્માની વિનૃતિ ધાય નહિ એવું તો સંપૂર્ણ રીતે વિગેરે વિગેરે

૯ જીવન્મુક્તિ અને વિદેહમુક્તિ.... ૨૧૫

‘જીવન્મુક્તિ વિવેક’ નામના ગ્રંથનું અવલોકન, આમીજીએ અભિપ્રાય, જ્ઞાનનિષ્ઠાની ભૂમિકાઓ, વિવિધિયા મંન્યામ અત વિદ્યત સન્યાસ, નવ પ્રકારનું પ્રારબ્ધ, વૃત્તિઓનો નિરોધ, ડ ઉપાસના અને જ્ઞાન, ભગવાનનો અનુગ્રહ, શ્રી અગ્નિદે પ્રોપત મત, રાસલીલાનું રહસ્ય, જીવન્મુક્તિના પાંચ પ્રયોજન

૧૦ ગ્રંથાવલોકન ૨૩૬

ત્રણ પ્રકારની શરણાગતિ, વિરૂદ્ધ અભાવનું આશ્ચર્ય, મિથિ નિષેધનો અભાવ, કર્મમા અકર્મ યુદ્ધિ અને અકર્મમા ડમ યુધિ, ભગવાનને અને જગતને દેવો સળધ છે? માયા, અવ્યક્ત, પરબ્રહ્મ, જે જાણે છે તે જાણુનો નથી, અજ્ઞતવાદ, વિવતવા, ઉત્પતિવાદ, શ્રીમત્ ભાગવતમા સાપેક્ષવાદ.

૧૧ જ્ઞાન ઝરણું ૨૫૭

માયા, ચૈતન્યના પ્રકાર, સદૃશ્યમય જગત, એકડા ઉપર મીઠા, ચતુ શ્લોકી ભાગવત, દ્વૈત મિથ્યાત્વ, તત્ત્વમસિનો અર્થ, હૃદય ગ્રંથીનો નાશ, જગતની ઉત્પતિ, જગત અવસ્થા, સંસ્કારનું અજ સાધુઓના સૂતક, અતિથિ સત્કાર, જ્ઞાનની શાંતિ, પરચુરણ

૧૨ વેદાન્ત સિદ્ધાન્ત ૨૭૮

વેદમાં વેદાન્ત, સાધન ચતુષ્ટય, બ્રહ્મનું સ્વરૂપ, પચીકરણ, પાંચ કોશનું વિવર્ણ, જીવ-બ્રહ્મનું ઐક્ય, ચારે વેદના ચાર મહા વાક્યો

૧૩ શ્લોક સંગ્રહ ૨૮૭

સત્સંગ, વૈરાગ્ય, ભક્તિ, યોગક્ષેમ, આઠ પ્રકારનું બ્રહ્મચર્ય, વિશ્વંભરનો અર્થ, સન્માનથી તપનો ક્ષય, જ્ઞાનમય દ્રષ્ટિ વિગેરે

૧૪ સ્વામીજીએ ગ્યેલા લજનો .. ૩૧૭

૧૫ સ્વામીજીએ પસદ કરેલા લજનો .. ૩૨૯

આપુનો હૃદયો, સ્વરૂપાનુભવ, વસ્તુવિલાસ, મેરી ગતિ, જ્ઞાનીની દશા, જ્ઞાનીની ગતિ, અમુક્ષ્ય આખ, જ્ઞાનીની પગડાણા, પગમદસ દશા, ગ્યાસો, નગસિદ મહેતાનુ પરભાતિયુ, શીતવ્રતા, અમૃતમયતા, અહ્મ વિચારનુ કળ વિજે

૧૬ સ્વામીજીના લજનો તરફથી સ્વામીજીના
ગુણાનુવાદ ૩૮૯

૧૭ નિગમાગમ વાકમ રતનાવલિ... ૪૦૧

ગગળાચરણ (૮૦૧) કર્મચાગ (૪૦૫) ધર્મગીનની નિદા (૮૦૬) મત્ત્ય ગ મલિમા (૪૧૦) પગમદસ લજણ (૪૧૧) ન્યાગ વિધિ (૪૧૫) ચિત્ત નિર્મલતા લજણ (૪૧૬) અહ્મને વિષ જગત કપના વર્ણન (૪૧૭) ભેદ દર્શનની નિદા (૪૧૮) ભક્તિ ચોગ (૪૧૯) દાશ્વર નામ મલિમા (૪૨૦) જપ યજ (૪૨૧) પ્રણવ વાચ્યવાચક ભાવ (૪૨૨) પ્રણવ લક્ષ્યાર્થ (૪૨૩) હાં હરના અભેદ (૪૨૪) શિવ વાંચ વર્ણન (૪૨૫) પાદ મેવન અપવા અર્ચન ભક્તિ (૪૨૬) દાશ્વર પ્રાર્થના (૪૨૭) વન્દન ભક્તિ (૪૨૮) સગુણ ધ્યાન (૪૨૯) પ્રમલજળા ભક્તિ (૪૩૦) પત્ર ભક્તિ (૪૩૧) કાર્ય કાણુ સ્તીત (૪૩૨) ગુરુદ્વાયી જ્ઞાન લાભ (૪૩૩) જ્યેષ્ઠ વંતુ નિરૂપણ (૪૩૪) હવ અરૂપ વર્ણન (૪૩૫) વૃત્તિ વ્યાપ્તિ તથા ફલ વ્યાપ્તિ (૪૩૬) ન્યાદિ લજણ (૪૩૭) હવન્મુક્તિ લજણ (૪૩૮) આનન્દઅરૂપ વર્ણન (૪૩૯) જ્ઞાનાર્થ (૪૪૦) અત્રા અરૂપે નિર્મિત્ય છે (૪૪૧) નિર્વેષ વર્ણન (૪૪૨) અણગ ચોગ (૪૪૩) અખણદ (૪૪૪) રૂતિ રૂતિ તથા (૪૪૫) હરિનામનામ (૪૪૬)

પરિશિષ્ટ.

૧	ચાર પુરુષાર્થ. ...	૧
૨	સૌરાષ્ટ્રની સંતભૂમિ. ...	૩૧
૩	વેદાંતની પ્રણાલિકા ..	૪૭
૪	સ્વામીજીના વાંગ્મનના પુસ્તકોની યાદી....	૪૧
૫	નિર્ગુણ માનસ પૂજા (પરા પૂજા)..	૪૧
૬	પંચમાશ્રમ પદ્ધતિ...	૫૬
૭	શ્રી સદ્ગુરુ સ્તુતિ...	૫૮
૮	સમશ્લોકી ગુરુગીતા .	૫૯
૯	સમાધિ ઉપરનું લખાણ....	૬૦
	બાહેર ખબર વિગેરે.	૬૧

શુદ્ધિપત્રક

પાનુ	સીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૬	૧૦	અક	એક
૧૯	૭	નાકમ્થ	નૈકમ્થ
૬૫	૧૬	અક	એક
૧૧૨	૭	પતિત	પ્રતિત
૧૨૪	૧૪	અવન-મુક્તિનુ	અવન-મુક્તિનુ
૧૨૪	૪	અર્થોથી	અર્થોથી
૧૪૯	૧	ચતનને	ચેતનને
૧૫૫	૧૧	હમોવે	હમોવે
૧૫૯	૫	કરિપત	કરપત
૧૭૧	૯	અન્ન	અન્ને
૧૯૮	૨૧	અનાતમાના	આતમાના
૮૮	૧૮	કરવાયી	કરવાની
૧૫૬	૧૩	દેવતરૂપ પદ્ધતિ “અને યોગીઓને પદ્મચક્રરૂપે”	
૯૮	૫	ધમમનુસ્મરન	ધર્મમનુસ્મરન
૮૮	૬	વિજાનિયત્	વિજાનિયાત
૧૯	૧૭	તુનિ	મનિ
૪૮૭	૧૮	ધર્મોદયાપર:	ધર્મોદયાપર
૮૮૮	૯	તેજા	તેજો
૪૧૫	૨૧	તિર્યગ્	તિર્યગ
૮૧૮	૧૮	વળા	વળી
૮૭	૧૯	અન	અન
૮૭	૧	નિરુદ્ધિત	નિરુદ્ધિત
	૧	પ્રેત્ય	પ્રેત્ય

૪૩૨	૧૫	મયિ પશ્ચી તે ઉમેરવે।	
૪૭૮	૨૧	તસ્મ	તસ્મૈ
૪૮૩	૧૨	જમ	તમ
૪૮૪	૩	મન્મતા	મન્મના
૪૯૩	૪	શોચતિ	શોચતિ
૪૯૭	૨૨	આભાવડે	આભામ વડે
૫૦૯	૫	મમમે	મમયમે
૫૨૨	૨૩	જ્ઞા	જ્ઞાય
૫૨૬	૧૩	ચ	સ
૫૨૮	૨૨	સચોત	સચોત
૫૬૮	૬	બ્રહ્મણ	બ્રાહ્મણ

પ રિ શિ ૭૨

૨૧	૧૮	ભાષુ	બાષુ
૩૪	૨૧	સદાપ્રો	સદાપ્રતો

ચિત્ર પરિચય.

નંબર

વિષય.

પૃષ્ઠ.

૧	પીંડડીઆનુ સમાધિ મહિર ...	} જેકેટની બન્ને બાજુ
૨	૬૩, કમડળ અને પુસ્તક .	
૩	સ્વામી શ્રી નિત્યાનન્દજી મહારાજ (મુખાવિદ)	
	અર્પણ પત્રિકા સામે.	
૪	જેતપુરના નામદાર દગ્ગાર સાહેબ શ્રી મુગુવાળા	
	શ્રી. આઈ ઇ (સ્વામીજીના પગમ ભક્ત)	
	(પ્રશસ્તિ પાનું....૪૫)	
૫	સ્વામી શ્રી જગન્નાથજી ઉર્ફે હુંડા સ્વામી	
	(સ્વામીજીને જ્ઞાન આપનાર ગુરુ)	૨૪
૬	સ્વામી શ્રી નિત્યાનન્દજી મહારાજ	
	(લગભગ ૩૨ વર્ષની ઉમરે)	૪૦
૭	સ્વામીજી (ભીજરાજમા)	૪૪
૮	જેતપુરના પુવગજ શ્રી મુરગવાળા સાહેબ	૮૦
૯	સ્વામીજી (પીંડડીઆના આશ્રમમા)	૮૮
૧૦	સ્વામીજી પીંડડીઆમા દૂરવા જતી વખતે	૯૬
૧૧	સ્વામી શ્રી નિત્યાનન્દજી મહારાજ (આસોદમા)	૧૧૨
૧૨	સ્વામી શ્રી નિત્યાનન્દજી મહારાજ (લાહીમા)	૧૨૮
૧૩	સ્વામી શ્રી નિત્યાનન્દજી મહારાજના હસ્તાક્ષર	
	(મારખમ, પુરુષાર્થ, ભક્તિ અને જ્ઞાન)	૧૪૪
૧૪	ગળામા સ્વામીજી અને ભક્ત મડળ	૧૭૬
૧૫	સ્વામીજી ગળામા પુર્ણિમા વખતે સ્વચ્છ ૧૯૬૮	૧૯૨

- ૧૬ સ્વામી શ્રી નિત્યાનન્દજી મહારાજ
પીઠડીઆમાં ગુરૂ પૂર્ણિમા વખતે. ૨૨૪
- ૧૭ સ્વામી શ્રી નિત્યાનન્દજી મહારાજ ૨૪૦
- ૧૮ સ્વામીજી પીઠડીઆના જંગલમાં ... ૨૭૨
- ૧૯ સ્વામીજી રાજકોટમાં પુરૂષોત્તમભાઈને
ઘેર પારાયણ વખતે ૨૮૮
- ૨૦ સ્વામીજી-વિદેહમુક્ત થયા પછી તરત
લીધેલો ફોટો ૩૦૪
- ૨૧ સ્વામીજી વિદેહમુક્ત થયા પછી પાલખીમાં
શરીરની પધરામણી ૩૨૦
- ૨૨ સ્વામીજીની પોડશી ક્રિયા વખતે પીઠડીઆમાં
પધારેલા સત મહાત્માઓ, મેમાનો વિગેરે
(માધાભાઈને ઘેર જતી વખતે). ૩૩૬
- ૨૩ પીઠડીઆમાં સ્વામીજીનો આશ્રમ (મુક્તિધામ) ૩૬૩
- ૨૪ જંગલમાં સાધુ પુરૂષ . . . ૫૦૫
- ૨૫ જ્ઞાની ભક્તના લક્ષણ, (સ્વામીજીના હસ્તાક્ષરમાં) ૫૭૦

(પરિશિષ્ટ).

- ૨૬ ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એ ચાર
પુરૂષાર્થ કરનારાઓની જુદી જુદી ગતિ ૬
- ૨૭ સ્વામી શ્રી રેવાનન્દજી શ્રી નિત્યેશ્વર
મહાદેવની સેવામાં ૪૧
- ૨૮ સ્વામીજીની પર્ણકુટીમાં આ પુસ્તકના લેખક ૬૦

ઉપોદ્યાત.

શ્રી કૃષ્ણ પદ્માન્ભા ગીતાના કોલ છે કે —

રાજવિદ્યા રાજગુણે પદ્મિપ્રસિદ્ધમુત્તમમ ।

પ્રત્યક્ષાવગમ ધર્મ્ય મુમુક્ષ્ય વર્તુમચ્ચયમ ॥

એટલે કે યદ્યપિદ્યા એ ગામી વિદ્યાના નામ છે ગુરુના
વિદ્યાથી ગુરુ છે ઉત્તમ પવિત્ર પ્રત્યક્ષ દેખવાળી ધર્મના
પ્રત્યક્ષ નગપૂર્વક પ્રાપ્ત થવાને પ્રોત્સાહન નામ નીત
દેખવાળી છે

આ યદ્યપિદ્યા ને પ્રાપ્તિ પ્રાપ્ત છે તે દ્રક્ષવિદ્યાતોત્રિ
પરમ (તે છે) એ પ્રતિ પ્રમાણે સુકિતને પામે છે

મારે પેદના હિપનિપત્તી પ્રતિ પ્રમાણે સુકિતને પ્રાપ્તિ
પ્રાપ્ત થઈ જાય એટલે તે પ્રતિ નીત પ્રમાણે છે

(૧) રૂઘ્વેદ.

આત્મા વા હૃદયેક एव अग्र आसीत्
नान्यत्किंचमिषत् (ए. उ.)

આ જગત આત્મારૂપે પહેલાં એકજ હતું, બીજી કંઈ હતું નહિ.

(૨) યજુર્વેદ

तदेतद्वक्ष्यापूर्वमनपरमनन्तरमब्राह्म
अद्यमात्मा ब्रह्म सर्वानुभूः (य. उ.).

તેજ પ્રહ્મ કારણરહિત, કાર્યરહિત, જેની અદર બીજી કોઈ નથી એવું, જેની બહાર કંઈ નથી એવું છે આ આત્માજ પ્રહ્મ છે અને તે સર્વના દ્રષ્ટા છે

(૩) સામવેદ.

सदेव सौम्येदमग्र आसीदेकमेवाद्वितीयम् : (छान. उ).

હૈ સૌમ્ય, આ જગત સદ્રૂપજ (પ્રહ્મજ) પહેલાં હતું, તે એકજ હતું અને બીજી કંઈ નહોતું

(૪) અથર્વવેદ.

ब्रह्मवेदममृत पुरस्तात् (मु. उ.).

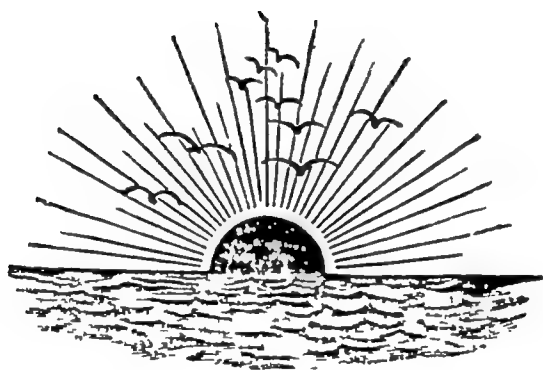
આ આગળ દેખાતું જગત અમૃતરૂપ પ્રહ્મજ છે.

પરમાત્મા એકજ છતાં પોતાની અગ્નિત્ય શક્તિદ્વારા ક્રિયિત માયાને વિસ્તરાવી અને તેની રૂએ પ્રાણીના અનેક

જન્મના કર્મના ફળ ભોગવાવવા બદલે કે મૃષ્ટિનો આવિર્ભાવ
કર્યો હોય તેમ થયું અને તે આશ્રેણ ઉત્તમ અધિકારીને
મોક્ષગતિએ પહોંચવા બ્રહ્મવિદ્યા આપવા માટે મહાન્માઓ
કેવે પાતે પ્રગટ થયા.

આ નિયમને અનુસરીને શ્રી શકરાચાર્ય શ્રી
વલ્લભાચાર્ય શ્રી ગમાનુદત્તચાર્ય, શ્રી મધ્વાચાર્ય વિગેરે
પ્રગટ થયા તથા વર્તમાનકાળમા શ્રી નામગુરૂ વિગેરે
દક્ષિણમા પ્રગટ થઈ કાઠીઆવારમા પધારી ભક્તિ તથા
જ્ઞાનનો શોધ ક્ષેત્રને આપ્યો.

તેજ નિયમ પ્રમાણે દિલ્હી પાસે મીન્ત ઉદ્યાના
પ માર્ગે પશ્ચિમજાગ્યાચાર્ય સ્થામી શ્રી નિત્યાનંદ મહારાજ
૨૫ પ્રગટ પછી કાઠીઆવારમા પધાર્યો અને માર્ગકાંટ નજીક
ગળામા ગુરૂ પાસે જ્ઞાન મેળવી નિત્યાનંદ હાથ આપ્યાદરમા
ખાવિદ્યાન ખીજ વાળી પીરડીએ પધાર્યો ત્યાર પછી
રાખતી રૂઠ મૂકી અનેમનો બ્રહ્મવિદ્યાનો શોધ આવી ત્યાર
પછી તેમણે ઉવતવતાત તથા તેમના આપવાન વિનંતી
આ પ તમા માળસ પદ્માના સ્પર્શને

ॐ

सच्चिदानन्दरूपाय जगद्वक्त्राय नमः ।

सद्योदिताय पूर्णाय नमोऽनन्ताय विष्णवे ॥

अध्याय १ सु.

पूर्वाश्रम.

अस्मीन्मृतपरमहंसपतिराजहान्नाथं पूजयिष्यामि स्वामीश्री
नित्यानन्द ७ जेवा मोत्रिय अनं प्रहनिष्ट महात्मान
७वनन्त्रिय लणतु शे काम पहेलु नही देवदाष्ट ७वन
नत्रिमा ते महापुरुषो कथा जन्मया तेनो ७ या या
परापतरी गोमो कथा वजेरे वतनदा लणतो ७ देवदाष्ट ७वन
ते पाण प्रहनिष्ट महात्मा दया जन्मया ते या ७वावावादि
विन्म पहेलु पदे ते ते दया दया ७वन तेनो ७
॥ गोमो ७वन ते पाण वावावादि विन्म पहेलु ७वन

પારમાર્થિક દ્રષ્ટિએ તો તે બ્રહ્મરૂપ હતા, છે અને રહેશે છતાં
આવા મહાપુરુષોનો વ્યવહાર પણ પરમાર્થનો વિકટમાર્ગ સગળ
કરી બતાવવામા રહેલો હોય છે તેથી જે કોઈ બીજા માણસોનો
ઉદ્દેશ પરમાર્થ પ્રાપ્તિનો હોય તેમને તે ઉપયોગી થાય છે

સ્વામીજી એક વખત એમ કહેતા હતા કે “ માત્ર
માયાનીજ વાતો કરવી એ ક્ષેત્રમાં બાડવા જેવું છે,
તેમાથી કોઈ તત્ત્વ નીકળતું નથી. માયામાંથી છૂટવાની
વાતો કરવી એ ડાગર બાડવા જેવું છે તે વખતે જેમ
ડાગરમાંથી ચોખા બૂદા પડે છે તેમ માયાના વિકારી
ધર્મોથી આત્માનું અસંગપણું ઓળખાય છે અને માત્ર
શુદ્ધ અસંગ આત્માનીજ વાતો કરવી એ ચોખાને બાડવા
જેવું છે, એટલે કે તે વખતે જેમ માત્ર ચોખામાંથી ચોખા
નીકળે છે તેમ પ્રાપ્ત આત્માની પ્રાપ્તિ છે તેમાંથી પણ
વિશેષ કંઈ નીકળતું નથી તેથી તે વખતે માત્ર અનુભવના
ન સ્કારમા રહી નિષ્ઠા રાખવાની છે ”

તેથી આ જીવન લખવામા ક્ષેત્રમાં બાડવા જેવું કામ
નથી, કારણ કે સ્વામીજીનું જીવન વ્યાવહારિક અથવા
માયિક ન હતું તેમાથી, જેમ ડાગર બાડી ચોખા કાઢી
તરુએ છીએ તેમ પરમાર્થના સાધનની હકીકતો મળી શકે
છે અને આ માર્ગના જીજ્ઞાસુઓને માયાને જીતવામા તે
ઉપયોગી થાય તેવી છે

વર્ણી જ્ઞાનની ઉત્પત્તિ અને જ્ઞાનની સ્થિતિ (એટલે
નિષ્ઠા એ બંને જોડી દશા છે તેથી જ્યાં શુદ્ધ પ્રત્યક્ષ

વાતો વારવાર આવે ત્યાં નિપ્પા વધારવા માટે આવૃત્તિની જરૂર અમલુ લખવામાં આવેલ છે એમ અમજવાનુ છે

સ્વામીજીએ વિવિધર કોઈને પોતાના શિષ્ય કરેલ નથી પણ પાણી માળુએએ તેમને ગુરુ તરીકે સ્વીકારેલ છે એક વખત ત્યારે સ્વામીજી રાજકોટમાં બિગજતા હતી ત્યારે રાજકોટના એક જાણુ સ્વામીજી પાસે ગયા અને સ્વામીજીને કહ્યું કે “ મને આપના શિષ્ય તરીકે સ્વીકારી મારા અને કહી આપો ” ત્યારે સ્વામીજીએ જવાબ આપ્યો કે “ ભાઈ, કોઈને તીકરા કરી શકાય નહિ પણ આપ કરી શકાય મારે કોઈને શિષ્ય કહેવા નથી પણ તમે તાના ભાવથી જેમ માનવું પાણ્ય લાગે તેમ માની લે તે પ્રમાણે તમે કૃપા મળશે ” તે ઉપરાંત તે જાણુને સ્વામીજીને તે વખતથી ગુરુ તરીકે સ્વીકારેલ છે. આવી-નીત ઘણા સાળુએએ સ્વામીજીને ગુરુ તરીકે સ્વીકારેલ છે. છતાં પોતે ગુરુ તરીકે તે શિષ્યોના પ્રણામ સ્વીકારવા પાતળાં ન હતા અને કહેતા કે - “ એ તમારો માનસ પતલાઈ ગયું છે ના નીના કહે તે ”

વ્યવહાર દ્રષ્ટિએ એમ કહી શકાય કે સ્વામીજીનું શરીર ઉત્તર હિંદુસ્થાનમાં મીરતથી લગભગ ૧૦ માઈલ દૂર પરીશિતગઢ ગામે મહારાષ્ટ્ર પ્રાંતમાં પત અવટક કુટુંબમાં સવત ૧૬૨૩ના જેઠ વદ ૧ (હિંદુસ્થાનમાં અપાડ વદ ૧) ને દિવસે પ્રગટ થયું. તેમનું પૂર્વાશ્રમનું નામ રામપ્રસાદ હતું અને તેમના પિતાનું નામ રામકૃષ્ણપંત હતું. આ કુટુંબ ગદુ ધાર્મિકવૃત્તિવાળું હોવાથી રામપ્રસાદજીને નાની ઉંમરમાં જ ધર્મ તન્દ્ર સારી લાગણી ઉત્પન્ન થઈ હતી. રામપ્રસાદજીના જન્મણા ચરણમાં ઉર્ધ્વરેખા હતી અને શરીર ઉપર અનેક કાળા તલ હતા.

ગીતામાં કહ્યું છે કે -

अथवा योगिनामेव कुले भवति धीमताम् ।

एतद्धि दुर्लभतर लोके जन्म यदीदृशम् ॥

तत्र त बुद्धिसंयोग लभते पूर्वदेहिकम् ।

यतते च ततो भूयः संसिद्धौ कुरुनन्दन ॥

એટલે જ્યાં જન્મમાં જેણે યોગ પૂરો કરેલ ન હોય તે મહાત્મા, આ જન્મમાં યોગીના કુટુંબમાં જન્મ લે છે. રામપ્રસાદજી જે કુટુંબમાં જન્મ્યા હતા તે પણ આવું પવિત્ર હતું.

પત અવટકના પ્રાંતમાં પ્રાયઃ શુદ્ધ પવિત્ર અને સદાચારી હોય છે. કાશીજીમાં પણ અમુક વર્ષો પહેલાં સ્વામીજીના નામવાળાજી શ્રી નિત્યાનન્દ પત નામના પરવતીય પ્રાંતના વર્મધુરધર મહાવિદ્વાન, અર્થાત્ પદ વાક્ય પ્રમાણ ન્યાયમાં

પારંગત હતા જુના વખતમા દાક્ષિણ્ય તથા દક્ષિણીય બદરીકાશ્રમ
કાશીજી અને શ્રી ગંગાજીના પવિત્ર પરી સેવન માટે
ઉત્તર દિન્દુસ્થાનમા આવેલા અને ત્યારથી તે દેશમા
ગોંડવાથી તે દેશના આચાર વ્યવહાર એમનામા અદ્યા
પરંતુ પતઅવટકના પ્રાક્ષણી હાલમા અનુપશંકર, બુલદ-
શંકર બુદ્ધ, મીચન ગાગુમુક્તેશ્વર ગઢવાલ અને અલમોડા
બટાંગમા ધાગુ છે તે પાગુ પૂર્વ દક્ષિણમાથીજ આવેને
રેલા

ગમપ્રસાદજીના કુટુંબમા અધ્યાવદન પચ્ચદેવનુ
પૂજન અર્ચન અને શાશ્વતો અભ્યાસ નાં હતા તેથી
ગમપ્રસાદજીને જન્મથીજ પવિત્ર મન્દિરનુ વાતાવરણ
મળતુ હતુ તેમના માતૃશ્રી અને પિતાશ્રી ગમપ્રસાદજીની
નાની ઉમંગાજી પચ્ચત્ર પારંગા હતા તેથી તેમના
પિતામહની કાયામા ત માટા પ્રયા તેમના પિતામહને
મળા માન પદમાનો હતા એટલે પ્રદમાનો તન્દરી
તપુજન, દ્વડી ચડીપાદ અને કપા પીર્તન વગેરે માનવીય
પર્વ પંચાંગમા તેમનો ઘણો વખત મહાનો હતા આ પ્રધા
ત પાની આજ ગમપ્રસાદજી ઉપા પ્રાદ હતી

યમરાજની કચેરી.

માર્ગી રત્ન પ્તાનીજીને એક બહુતે મજા હતા કે
'વર્ગ' આપવા નાની તપાસ કરવા હતા કે કે
માર્ગી આપવા માન પરી અમરાજની મહીષ જીવે પે

વ્યવહાર દ્રષ્ટિએ એમ કહી શકાય કે સ્વામીજીનું શરીર ઉત્તર હિંદુસ્થાનમાં ગીરતથી લગભગ ૧૦ માઈલ દૂર પરીક્ષિતગઢ ગામે મહારાષ્ટ્ર પ્રાંતમાં પત અવટક કુટુંબમાં સવત ૧૯૨૩ના જેઠ વદ ૧ (હિંદુસ્થાનમાં અષાઢ વદ ૧) ને દિવસે પ્રગટ થયું. તેમનું પૂર્વાશ્રમનું નામ રામપ્રસાદ હતું અને તેમના પિતાનું નામ ગમકૃષ્ણપંત હતું. આ કુટુંબમાં ધાર્મિકવૃત્તિવાળું હોવાથી રામપ્રસાદજીને નાની ઉંમરમાં જ ધર્મ તન્દ્ર મારી લાગણી ઉત્પન્ન થઈ હતી. રામપ્રસાદજીના જન્મણા અરણમાં ઉર્ધ્વરેખા હતી અને શરીર ઉપર અનેક કાળા તલ હતા. ગીતામાં કહ્યું છે કે -

અથવા યોગિનામેવ કુલે ભવતિ ધીમતામ ।

ષ્ઠતદ્વિ દુર્લભતર લોકે જન્મ યદીદ્દશમ ॥

તત્ર ત વુદ્ધિસંયોગ લભતે પૌર્વદેહિકમ્ ।

યતતે ચ તતો મૂયઃ સસિદ્ધૌ કુરુનદન ॥

એટલે ગયા જન્મમાં જેણે યોગ પૂરો કરેલ ન હોય તે મહાત્મા, આ જન્મમાં યોગીના કુટુંબમાં જન્મ લે છે. રામપ્રસાદજી જે કુટુંબમાં જન્મ્યા હતા તે પણ આવું પવિત્ર હતું.

પતઅવટકના ગ્રાહણે પ્રાયશુદ્ધ પવિત્ર અને સદાચારી હોય છે. કાશીજીમાં પણ અમુક વર્ષો પહેલાં સ્વામીજીના નામવાળાજ શ્રી નિત્યાનન્દ પત નામના પરવતીય ગ્રાહણ ધર્મધુરધર મહાવિદ્વાન, અર્થાત્ પદ વાક્ય પ્રમાણ ન્યાયમાં

પારગત હતા જુના વખતમા દાઢણ્યાત ગ્રાહણો બદરીકાશ્રમ કાશીજી અને શ્રી ગંગાજીના પવિત્ર પરી સેવન માટે ઉત્તર હિન્દુસ્થાનમા આવેલા અને ત્યારથી તે દેશમા રહેવાથી તે દેશના આચાર વ્યવહાર એમનામા રહ્યા, પરંતુ પતઅવટકના ગ્રાહણો હાલમા અનુપશહેર, જુલહ-શહેર, ખુરજ, મીરત ગણમુક્તેશ્વર, ગઢવાલ અને અલમોડા પહાડોમા ઘણા છે. તે પણ પૂર્વ દક્ષિણમાથીજ આવીને રહેલા

રામપ્રસાદજીના કુટુંબમા સુધ્યાવદન, પચદેવનુ પૂજન અર્ચન અને શાસ્ત્રનો અભ્યાસ સારો હતો તેથી રામપ્રસાદજીને જન્મથીજ પવિત્ર સંસ્કારનુ વાતાવરણ મળ્યુ હતું તેમના માતૃશ્રી અને પિતાશ્રી રામપ્રસાદજીની નાની ઉમરમાજ પચત્ર પામ્યા હતા તેથી તેમના પિતામહની છાયામા તે મોટા થયા તેમના પિતામહને ઘણા સારા યજમાનો હતા, એટલે યજમાનો તરફથી દેવપૂજ, રૂદ્રી, ચડીપાઠ અને કથા કીર્તન વગેરે શાસ્ત્રીય કર્મ કરવામા તેમનો ઘણો વખત રોકાતો હતો આ બધા સંસ્કારની અસર રામપ્રસાદજી ઉપર થઈ હતી

યમરાજની કચેરી.

મોટી ઉમરે સ્વામીજીને એક લકતે પ્રશ્ન કર્યો કે “સ્વર્ગ અથવા નરકની વ્યવસ્થા યમરાજ કરે છે કે નહિ? અથવા મરણ પછી યમરાજની સમીપ જલુ પડે છે

આ અંગને કાલ ગતમુક્તેશ્વર પણ કહે છે

કે તરત જીવું શરીર ધારણ કરવું પડે છે ? ત્યારે તેના ઉત્તરમા સ્વામીજીએ કહ્યું હતું કે—

“ મારી ઉંમર ૧૦ વર્ષની હતી ત્યારે થોડો તાવ આવ્યો, તે પછી તાવ વધ્યો. શરીરમાં અગ્નિ બહુ આવી અને એમ માલમ પડ્યું કે હવે શરીર છૂટી જશે તે વખતે કુટુંબના બધા માણસો ભેગા થઈ ગયા. મેં પ્રાર્થનાપૂર્વક બધાની ટાંમા માગી અને શરીર શાંત થઈ ગયું અર્થાત શરીરમાથી પ્રાણ નીકળી ગયો ”

“ પણ મને તે વખતે એવો અનુભવ થયો કે ભયાનક-રૂપવાળા, કાળા અને બહુ બળવાન બે મનુષ્ય મને પકડીને લઈ જાય છે કેટલીકવાર પછી મને એક સુદર મકાનમા લઈ ગયા, તે ઘરની અદર સોના આદીનું બનાવેલું એક સુદર સિંહાસન હતું, તેની ઉપર કિનખામના ગાદી તકીઆ હતા, તેના ઉપર એક દિવ્ય મૂર્તિ બેઠી હતી, તેના મસ્તક ઉપર રત્ન જડિત મુગટ હતો, શરીર ઉપર અનેક આભૂષણો તથા સુદર માળા અને વસ્ત્રો હતા તેમની સામે મને ખડો કર્યો મને જોઈને એ દિવ્ય પુરુષ એ બન્ને માણસો ઉપર નારાજ થઈ ગયા અને કહ્યું કે “ મૂર્ખો, મેં જેને લાવવાનું કહ્યું હતું તે આ માણસના ઘરની પાસેજ એજ જાતિનો અને એજ નામનો જીજ્ઞે બાળક છે જલદી આને પાછો લઈ જાઓ અને એને લઈ આવો ” એટલું કહેતાંજ એ બન્ને દૂતોએ મને જ્યાંથી લઈ ગયા હતા ત્યાં જલદી પહોંચતો કર્યો મેં

આખ ખોલી અને જોયું તો કુટુંબના બધા માણસો રડતા હતા, મહદાને ઓઢાડવાનું નવું વસ્ત્ર આવી ગયું હતું અને મારા શબને ઉપાડવાની તૈયારી થઈ રહી હતી. પણ જ્યારે મારું શરીર ચાલવા માડ્યું ત્યારે બધાએ પ્રસન્ન થઈને ઇશ્વરની અતીશય કૃપા સમજી ઇશ્વરના ગુણાનુવાદ કરવા લાગ્યા પણ મારા ઘરની દીવાલ પછી જ્યાં બીજું ઘર હતું ત્યાંથી એકાએક કર્ણાજનક રૂદનનો અવાજ આવ્યો ત્યાં મારી જ્ઞાતિનો એક છોકરો મારા નામનો અને મારી ઉમરનો હતો તે એકાએક મરણ પામ્યો. આ પ્રમાણે ચમરાજના દૂતોએ, એક ઉમર, એક નામ, એક ગામ અને એક જ્ઞાતિ હોવાથી ભૂલ કરી હતી મને જે ગુહર મકાન દેખવામાં આવ્યું હતું તે ચમરાજની કચેરી હતી તે દિવ્ય પુરૂષ ચમરાજ હતા અને મને લઈ જવાવાળા માણસો ચમદૂત હતા.”

આ ઉપરથી એટલું સિદ્ધ થાય છે કે કર્મ ઘણા પ્રકારના હોવાથી તેના ફળના ભોગ માટે ઘણા પ્રકારના લોકો છે શુભ કર્મ માટે સ્વર્ગ અને અશુભના ફળ ભોગવવા માટે નરક પણ છે આ વાત સ્વામીજીએ મોટી ઉમરે જો ત્રણ માણસો પાસે કરી હતી

જ્ઞાતિ પુરુષો આ બનાવને જુદી દ્રષ્ટિથી જુએ છે. રામપ્રસાદજી (એટલે સ્વામીશ્રી નિત્યાનંદજી)ના પિતામહ પડિત હતા અને કર્મકાંડમાં કુશળ હતા તેથી ધર્માનુચારી જીવાત્મા સ્વર્ગમાં જાય અને પાપાનુચારી નરકમાં

જાય એવી કેટલીક વાતો રામપ્રસાદજીએ તેમની પામેથી ચાલજેલી હોય, તે ભાવના ભયંકર માદગી ચમચે સ્ફૂરી હોય અને તેના પરિણામે ઉપરનું દ્રશ્ય દેખાયું હોય તો તે સંભવિત છે ઉપાસનામાં ભાવ-સંબંધ રહે છે.

વૈરાગ્ય.

રામપ્રસાદજીને એક મોટા ભાઈ હતા તે સરકારી નોકરી કરતા હતા. તેમના આગ્રહથી લગભગ આઠ વર્ષની ઉંમરે રામપ્રસાદજી પરણ્યા હતા તેમને એક બહેન હતાં તે મથુરામાં પરણાવ્યા હતા તેમને એક દીકરી થઈ હતી અને તે થોડા વખતમાં હરીશંકર થઈ હતી.

રામપ્રસાદજીને વૈરાગ્ય માટે બાસ કારણ શું મળ્યું તે જાણવામાં આવ્યું નથી પણ પૂર્વજન્મના સંસ્કાર ઉપરાંત નાની ઉંમરમાં માતાપિતાનો સ્વર્ગવાસ, પોતે જોયેલી ચમરાજની કચેરી, દીકરીનું મરણ વિગેરે કારણોથી વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો હોય તેવો સંભવ છે, તેથી જ્યાં સત્સંગ મળે ત્યાં સત્સંગનો લાભ લઈ તેમણે ભક્તિ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો.

ગ્રહસ્થાશ્રમમાં રહીને ભગવાનમાં મનને પુરૂં કુબાવી શકાતું નથી ઘણીવાર મનને બહાર લાવવું પડે છે.

મોટી ઉંમરે સ્વામીજી કહેતા હતા કે “હું સંસારમાં ફસી ગયો હતો પણ ઈશ્વરકૃપાથી છૂટી શક્યો હતો.”

મારૂં મન સસારમાથી વિરક્ત થવા તલપતુ હતું. પરંતુ પિતામહનું શરીર રહે ત્યાંસુધી ઘર ન છોડવાનો સંકલ્પ કર્યો હતો.

સસારી માણસોના જીવનમાં અને સાધુઓના જીવનમાં મુખ્ય ફેર એ રહે છે કે સસારી માણસો ખોટાને સાચુ માને છે અને ક્ષણિક સુખને વારંવાર યાદ કરી જેમ તેમ જીવન ગાળે છે સાધુઓ સાચાને સાચુ માને છે, ખોટાને ખોટુ માને છે અને સસારના દુખો યાદ કરી સસારમાંથી છૂટવાનો પ્રયત્ન કરે છે.

માણસના જીવનમાં ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એ ચાર પુરૂષાર્થ છે, તેમાં મોક્ષ એ મુખ્ય પુરૂષાર્થ છે તેથી ચોથો પુરૂષાર્થ આ જીવનમાં સિદ્ધ થાય એવું જીવન નાની ઉંમરથી ગોઠવવું જોઈએ બધા માણસોના સંજોગો સરખા હોતા નથી તેથી ક્યા માણસે કેવી વ્યવસ્થા કરવી તે કહી શકાય નહિ પણ માણસ પોતાનું જીવન નાની ઉંમરથી વ્યવસ્થિત કરી શકે તે માટે કેટલીક સામાન્ય સુચનાઓ આ પુસ્તકના પરિશિષ્ટ ૧માં આપવામાં આવેલ છે તે સુચનાઓ તે જગ્યાએથી વાંચી લેવી.

નિષ્કામ કર્મ અને ચિત્તશુદ્ધિ.

રામપ્રસાદજીના પિતામહના એક યજ્ઞમાન વીસનગરા નાગર હતા તે ધનાઢ્ય વેપારી હતા અને તેમને ધર્મ ઉપર ઘણી આસ્થા હતી તેથી રામપ્રસાદજીને ખીન્ન

અનુષ્ઠાન આથે ચ ડીપાઠના ચ પુટપાઠ કરવા પડતા તેમા તેને ચવારના આઠથી માજ ચુધી ચજમાનને ત્યા રોકાવુ પડતુ હતુ આવા પ્રચગ એક્રી વળતે ઘણા દિવસ લગોલગ આવતા તેમ છટક કામ પણ આવતુ હતુ પોતે શ્રદ્ધાપૂર્વક ચજમાનનુ કાર્ય કરતા હતા તેના ગદલામાં ચજમાન તરફથી કેટલી દક્ષિણા મળે જ તે તરફ ન જોતા શુદ્ધ કર્મ કરવામાં તેમનુ લક્ષ હતુ.

મંત્ર જપના સરકાર રામપ્રસાદજીમા ગચપણથીજ પડેલા હતા એટલે નાની ઉમરથીજ રામમંત્ર અને શિવપચાક્ષરમંત્ર તે જપતા એક વળત કોઈ દેવીની આરાધનાનો મંત્ર તેમણે કોઈ પુસ્તકમાં વાંચ્યો અને તે ઉપરથી પોતે જાનગી રીતે એટલે પિતામહની આજ્ઞા લીધા વગર તેનો જપ કરવા માડ્યો, તેના પરિણામમા એક રાત્રીએ એક પ્રચડ અને દિવ્યમૂર્તિ તેને પડછાયા રૂપે દેખાણી

પોતે જે મંત્ર જપતા હતા તેના પરિણામરૂપે આ મૂર્તિ દેખાણી છે એમ તેને સમજાયુ નહિ તેથી પોતે બહુ ખીના અને અચાનક ખૂમ પાડી એટલે નીચેથી તેના પિતામહ દોડી આવ્યા તે વળતે રામપ્રસાદજીને શરીરનુ ભાન ન હતુ. પણ એમની પાસે જે પુસ્તક પડેલુ હતુ તે ઉપરથી તેમના પિતામહને જાણવામા આવ્યુ કે અમુક પ્રકારના મંત્રનુ કદાચ આ પરિણામ હોય તે પછી ઉપાય કરતાં આઠ દિવસે સામપ્રસાદજીને શુદ્ધિ આવી પિતામહના ઠંપકાથી તેમણે તે મંત્રનો જપ મૂકી

દીધો આ વાત પોતે મોટી ઉમરે કોઈની પાસે કરી હતી
મીરતાથી પૂર્વમાં સાત આઠ-માઈલ દૂર ગંગાજી વહે છે
તેના કાઠા ઉપર ગણમૂકતેશ્વરનું ધામ છે ત્યાં કોઈ કોઈ
વખતે તે જતા. ગંગાજીના કાઠામાં રેતીમાં ઝુપડું બાધી
તે રહ્યા હતા અને એકાદ શ્રાવણ માસમાં ત્યાં અનુષ્ઠાન
પણ કર્યું હતું

સત્સંગ.

એક વખત રામપ્રસાદજી ચિત્રકુટ ગયા હતા તેમની
સાથે ભારતના એક તેમની ઉમરના વીશનગરા નાગર હતા
ચિત્રકુટ જવા અગાઉ પિતામહની આજ્ઞા લીધી ન હતી
કારણ કે ત્યાં જવા સમતિ આપે તેવું ન હતું પરંતુ
ઉલટું ન જવાનું કહે તેથી ચિત્રકુટ પહોંચ્યા પછી
પિતામહને ખબર આપ્યા

લગભગ ૧૮ વર્ષની ઉમરે તે મિત્રને સાથે લઈ
રામપ્રસાદજી ચિત્રકુટની પાસે મારકુડી સ્ટેશને ઉતરી
ત્યાંથી ચાર ગાઉ દૂર “દદરી” ગામમાં ગયા. પ્રાચીન-
કાળમાં ત્યાં શ્રીઅનસૂયાજી રહેતાં હતાં સીતાજીના વનવાસ
વખતે જે જગ્યાએ અનસૂયાજીએ સ્ત્રીધર્મનો ઉપદેશ
સીતાજીને આપ્યો હતો તે શ્રીઅનસૂયાજીની જગાની પાસે
“દદરી” નામે ગામ છે ત્યાં તેમણે ઇશ્વરની આરાધના
કરવા માંડી તે વખતે શ્રીઅનસૂયાજીના સ્થાનમાં “સિદ્ધજી”
નામના એક સિદ્ધ મહાત્મા રહેતા હતા તેમની પાસે જઈ
રામપ્રસાદજી કોઈકોઈ વખતે સત્સંગનો લાભ લેતા હતા

તે જાણતે જાણે જિભેને માણી પૂજાણ (પાનીશ લાગ
ગાયત્રીના રૂપ કીને) ની

એક જિવન નવનવ માણના હતા એટલામા ત્યા કોઈ
એક શેર તેમની સી અને તેમના પીરની વહ એ વળ
આવ્યા અને રામપ્રસાદજીને જોવાજ તે પુત્ર તેમને
જાણ ભરી રેવા લાગ્યો અને વાણી વાગ એવાથી
રામપ્રસાદજીને એમ લાગ્યું કે

“ આ શી બાલો આની પડી? ” તે જોઈ તે “ નિદ્રજી ”
મહાત્માને જાણો રેવા લાગ્યા અને કહ્યું કે “ તમે માધુ
શ્યને માગ આ તીકગને કુસલાનીને મળી દીધો છે?
જુઓ! એની સોળ વર્ષની સી ઘરમા છે અને રોકડ પૈસો
અને ઘરની કિમત મળી એ લાગની અમારી મિલકત છે
(રામપ્રસાદજી તરફ આજણી બતાવીને કોં છે કે) જુઓ!
મારો આ એકજ દીકરો છે, તમે તેને કુસાવી દીધો છે ”
ત્યારે નિદ્રજીએ જવાબ આપ્યો કે “ નહિ ભાઈ, મેં એને
મારી પાસે રાખ્યો નથી ”

શેઠે રામપ્રસાદજીને કહ્યું “ આલો ઘેર, તમારે શી
જોટ છે, ઘરે મર્વ પ્રકારનો આનંદ છે, અમારી એવા કરો
અને મિલકત સાચવો ” રામપ્રસાદજીએ જવાબ આપ્યો
“ શેઠજી, હું તો મીરત જીલ્લાનો રહીશ છું, અહીં બે
વર્ષથી આવ્યો છું. હું આપનો પુત્ર નથી, આપને ભ્રમ
થઈ ગયો છે, માટે કોઈ બીજી જગ્યાએ તમારા પુત્રની
તપાસ કરો ”

તે શેઠ ત્યા ત્રણ દિવસ રહ્યા અને જ્યારે તેમણે જાણ્યું કે આ (રામપ્રસાદજી) નહિ આવે ત્યારે ચોથે દિવસે ત્યાથી આજ્યા ગયા.

રામપ્રસાદજીમા કેટલી સત્યતા નાની ઉમરમાં હતી તે આ હકીકત ઉપરથી વાચનારાઓને જણાઈ આવશે.

તે પછી રામપ્રસાદજીના મિત્રને ભારે રોગ થયો અને તેનું તે જગ્યાએ અવમાન થયું. તેની ઉત્તરક્રિયા રામપ્રસાદજીએ કરી હતી. આ મિત્રના અવમાનથી રામપ્રસાદજીમા વૈરાગ્ય વધ્યો હતો.

ગૃહત્યાગ અને શાસ્ત્રનો અભ્યાસ

એટલામા ઘેરથી પત્ર આવ્યો કે પિતામહ બિમાર છે તેથી રામપ્રસાદજી પોતાને ઘેર (પરીક્ષીત ગઠ) ગયા. ત્યાં ગયા પછી તેમના પિતામહની શરીર પ્રકૃતિ જરા સારી થયા પછી, તેઓ કાશી વિદ્યાભ્યાસ કરવા ગયા કાશીમાં તેમણે શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કર્યો હતો. ત્યાથી પાછા આવ્યા પછી તેમના પિતામહનું શરીર વધારે રોગમા સપડાયું અને પછી શાત થઈ ગયું એટલે પોતે તેમની ઉત્તરક્રિયા કરી આ બનાવ પછી પૂર્વના સકલ્પ પ્રમાણે પોતે ગૃહ ત્યાગ કરવાના નિશ્ચય ઉપર આવ્યા. પહેલા હરદ્વાર જવાના ઇરાદાથી નિકળ્યા પણ પછી વિચાર ફરી જવાથી પુષ્કરરાજ પધાર્યા.

દરેક માણસના જીવનમાં વૈરાગ્યના પ્રસંગ ઘણા આવે છે પણ બહુ થોડા માણસમાં વૈરાગ્ય ટકી રહે છે અને તેથી પણ

શ્રોત્ર માણુમ તૈરાજ્ય અને ગામગામની પોતાનું મન
જીતી ગઈ છે

યાત્રા.

પુષ્કરગજમાં શ્રોત્ર વળત રહી રામપ્રસાદજી પગે ચાલી
હાકોજી ગયા અને ત્યાં શ્રોત્ર વળત રહી પગે ચાલી
જગન્નાથજીની જાત્રાએ નીકળ્યા તે વળતે તેમણે પચકેશ
રાખ્યા હતા, હાથમાં લાખી લાકડી ગળતા, ખભા ઉપર
ખડીઓ, તેમાં એક માણુ દેવ પૂજા અને તેને લગતા
પાત્રો અને બીજી માણુ રસોઈ માટે જરૂર પડતા વામણ
વગેરે રાખી મુસાફરી ગરૂ કરી જગન્નાથજી હાકોરજીથી
લગલગ ૧૦૦૦ માઈલ દૂર હશે પોતે હમેશા ત્રણ ચાર માઈલ
મુસાફરી કરતા સવારમાં નીકળી તડકો થાય ત્યાં મુકામ
કરતા રસ્તામાં લીલ દોડોની વસ્તી વિશેષ આવતી તે
લોકો રામપ્રસાદજીનો સત્કાર કરતા રામપ્રસાદજી લિજા
માગવા જતા મકાઈ જવ અથવા જરૂરનો લોટ એક માણુમને
પૂરો થાય તેટલો મળતો તેની રસોઈ કરી ઝાડ નીચે મુકી
રહેતા રસ્તામાં તેમને કોઈવાર સારા સત્મગીઓના
દર્શનથી અને તેમના વચનામૃતથી લાલ થતો હતો અને
કોઈવાર હુર્જનોથી કલેશ પણ થતો હતો

રસ્તામાં જળલપુર આવ્યું, ત્યાંથી આગળ ચાલતા
એક ગામમાં ચોરી થઈ અને રામપ્રસાદજી સવારના ત્યાં
નીકળ્યા. આ અપરિચિત માણુસને જોઈ પોલીસને સદેહ
પડ્યો અને તેમને પકડી લઈ ગયા પાછળથી તેમની

સાથે વાતો કરતા આવા નિર્દોષ અને મજબૂત માણસને પકડવા માટે પોલીસને બહુ જોદ થયો અને પોતાના અપરાધ માટે ક્ષમા આપવા માટે પોલીસો રામપ્રસાદજીની પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા અને તેમને ભોજન માટે આગ્રહ કર્યો આવી રીતે મુસાફરી કરતા કરતા રામપ્રસાદજી જગન્નાથજી પહોંચ્યા.

જગન્નાથજીમાં થોડો વખત રહીને રામપ્રસાદજી ફરીથી ડાકોરજી જવા નિકળ્યા ડાકોરજી પાછા આવતા તેમને લગભગ ૨૦ વર્ષ થયા હતા રસ્તામાં તેમને વાળાનો રોગ લાગુ થયો હતો આ રોગના નિવારણ માટે એક ધર્મ-શાળામાં ડોઠ બાઈએ રામપ્રસાદજીને દવા ચોપડી હતી અને તેનાથી તેમનો રોગ મટી ગયો હતો.

ડાકોરજી થોડો વખત રહીને રામપ્રસાદજી ફરતા ફરતા રાજકોટ પાસે ત્રણામા મવત ૧૯૪૬ની આલમા પધાર્યો.

ત્રણામા બાણગંગાને કાંઠે એક વાડીમાં ઘાસની ઝુપડી લોકોએ ફરી આપી હતી તેના રામપ્રસાદજી રહેતા બાણગંગામાં હનુપણ કુદરતી પાણીના ઝરા વહ્યા કરે છે ત્યાં રામપ્રસાદજી સ્નાન માટે જતા હતા આ જગ્યા એટલી પવિત્ર ગણાય છે કે કપિલા છઠને દિવસે આહી ત્રિવેણી સુગમ ઉપર ઘણા માણસો સ્નાન માટે આવે છે વળી આ જગ્યાએ સત દેવીદાસની સમાધિ પણ છે આમા થોડો વખત રહીને રામપ્રસાદજી કચ્છ અને

કાઠિઆવાડના તીર્થોની જાત્રાએ નિકળ્યા તેમણે ઉત્તરમાં
(કચ્છમાં) કેરેશ્વર, પશ્ચિમમાં ઠારકા (જે વખત) પૂર્વમાં
ગોપનાથ અને દક્ષિણમાં સોમનાથ વિગેરે સ્થળે પંજે ચાલી
જાત્રા કરી અને રસ્તામાં મુદામાપુરી, માધવપુર, પ્રભાત
તુલશીદયામ, પીપાવાવ વિગેરે પવિત્ર સ્થળોએ ગયા હતા

એક વખત ઠારકાથી મુદામાપુરી જતા ગમ-
પ્રસાદજીને એક શેઠની માથે ગાડામાં શ્રેડી મુચાફરી કરવાને
પ્રમગ બન્યો હતો. રસ્તામાં ચોર મળ્યા અને બંધા
મામાન લઈ ગયા. રામપ્રસાદજીના મામાનની તપાસ
તે ચોરાએ કરી નહિ શેઠે રામપ્રસાદજીના પગરખામાં
સોનાની લગડી રાખી હતી તેનો ઉપયોગ પાછળથી શેઠે
કર્યો અને તેઓ મુદામાપુરી પહોંચ્યા

અવત્ ૧૯૪૯-૫૦ (અને ૧૯૬૩-૬૪માં) રામપ્રસાદજી
ફરતા ફરતા જાનનગર ગયા હતા ત્યાં તેમને મહાત્મા
ભીખાભાઈ તથા મહાત્મા રાજીન શર્મા માથે પિછાણ થઈ
હતી તથા વેદાન્ત આચાર્ય ગુરુશ્રી વિશ્વનાથજીના
આશ્રમના દર્શન કર્યા હતા જાનનગરથી નીકળી રામપ્ર-
સાદજી મોરળી ગયા હતા. ત્યાં તે વખતે શીઘ્રકવિ શાસ્ત્રી
શકરલાલ માહેશ્વર તથા ધોળા કપડાના મન્યાશ્રી ગણાતા
વેદાન્તી સબ્બન પોપટભાઈ મોતીચંદની સાથે સત્સંગ
થયો હતો રામપ્રસાદજી તે વખતે સગુણ ઉપાસના કરતા
હતા, તેમનામાં તે વખતે વેદાન્તના સંસ્કાર જાગૃત થયા
ન હતા તે પણ મોરળીના આ બંને મજબૂતો સાથે
વાર્તાલાપથી રામપ્રસાદજીને આનંદ થયો હતો

તે પછી તેઓશ્રી ફરીથી ત્રણ પધાર્યા અને બાકીનું જીવન કાઠીયાવાડમાં ગાળવાનું નક્કી કર્યું કાઠીયાવાડમાં આવીને રહેવાનું કારણ તેઓશ્રી એમ કહેતા હતા કે જો કે તેમને હરદ્વાર અને રૂપીકેશની ભૂમી પણ ગમતી હતી પણ પોતાના કુટુંબની નજીક રહેવાથી સાધુઓ પોતાની સાધના બરાબર કરી શકતા નથી તેથી ભક્તિનું સાધન બરાબર કરવા માટે દૂરના મુલકમાં જવું પસંદ કર્યું હતું.

ઉપાસના.

ત્રણમાં આગળ જણાવ્યું તે પ્રમાણે બાણ ગંગાને કાઠે રામપ્રસાદજીએ પોતાનું આસન જમાવ્યું ત્યાં તે વખતે રાઘવદાસજી નામના મહાત્મા રહેતા હતા. તે ગામમાંથી લોટ માગી લાવતા, રામપ્રસાદજી રસોઈ બનાવતા અને બને સાથે મળી ભોજન કરી ભગવાનની ધૂનમાં જીવન ગાળવા લાગ્યા તે વખતે રામપ્રસાદજી કોઈવાર હઠયોગની ક્રિયા એટલે નેતિધોતિ વિગેરે કરતા પણ મુખ્યત્વે એક શાલીગ્રામની મૂર્તિની દિનભર પૂજા કરતા હતા તે મૂર્તિમાં તેમનું ચિત્ત એટલું બધું લાગ્યું હતું કે તેમને તે મુર્તિના પ્રત્યક્ષ દર્શન થતા હતા અને સગુણ ઉપાસનાનું ખરું સુખ ભોગવતા હતા

આ બાબતમાં સ્વામીજી (રામપ્રસાદજી) એક વખત કહેતા હતા કે “ મને સગુણ ઉપાસનામાં તે વખતે એટલું સુખ લાગતું હતું કે તે સુખ છોડીને નિર્ગુણ ઉપાસનામાં આવવું ગમતું ન હતું ”

મગુણ ઉપાસના વળતે રામપ્રસાદજી લગવાનને એવી પ્રાર્થના કરતા હતા કે “ હે ઈશ્વર, હે અતયામી, હે સર્વજ્ઞ હે સર્વશક્તિમાન, હે ન્યાયકારી, હે નાથ! આપ મારા છો, અને હું આપનો છું અને હું આપને શરણે છું, મારા કર્મોનુસાર આપની પ્રેરણાથી અહનિશ કાર્યિક, વાચિક અને માનસિક જે જે કર્મ હું કરું છું તે આપને સમર્પણ કરું છું આપ મારી બુદ્ધિને શુદ્ધ કરો અને આપના સ્વરૂપ વિષે જોડો અને આ જન્મ મરણરૂપી સંસારના દુ.ખથી પાર કરી આપના પરમાનંદ સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ કરાવો.”

રામપ્રસાદજીની આ વિનંતિ લગવાને બરાબર સાલણી અને તેમની માગણીથી તેમને આત્મજ્ઞાન મળે તેવું સાધન આપ્યું-તેમને એક સારા સાધુનો મેળાપ ત્રણામાજ કરાવી આપ્યો.

તે વખતે ત્રણામા એક મહાત્મા જગન્નાથ સ્વામી ઉર્ફે હુડાસ્વામી બિરાજતા હતા તે પણ બાણ ગંગાને કાંઠે એક પાર્ણકુટીમાં રહેતા હતા અને જીજ્ઞાસુઓને વેદાતનો ઉપદેશ આપતા હતા શ્રી જગન્નાથ સ્વામી દિવસના ૧૨ વાગ્યે ગામમાં મધુકરી માંગવા જતા અને પાંચ ઘરથી જે મળે તે લઈ આવતા કોઈ જગ્યાએ જાતિલોજન અથવા મિષ્ટાન્ન થયેલું હોય અને તેમના જાણુવામાં આવે તો તે ગેરીમાં પોતે મધુકરી માટે જતા નહિ અને લગલગ જઈ સાધુની પેઠે ભિયા માટે બહુ માઠી વૃત્તિ રાખીને કોઈને

અગવડ કર્યા વગર જે મળે તેનાથી પોતાનો નિર્વાહ કરતા હતા એક દિવસ ગામમાંથી મધુકરી માગી પાછા આવતા હતા, એવામાં તેમની દ્રષ્ટિ રામપ્રસાદજી ઉપર પડી તેમની શાત મુખમુદ્રા જોઈ ઘણા ભાવપૂર્વક પોતાની પર્ણકુટીમાં તેમને બોલાવ્યા, અનેક પ્રકારે તેમની સાથે શાસ્ત્ર ચર્ચા કરી અને જ્ઞાન માર્ગમાં દાખલ કર્યા તે દિવસથી રામપ્રસાદજીને શ્રી જગન્નાથસ્વામી ઉપર પૂજ્યભાવ ઉત્પન્ન થયો હતો.

એક દિવસ રામપ્રસાદજીના શરીર ઉપર પચકેશ જોઈ શ્રી જગન્નાથ સ્વામીએ તેમને કહ્યું કે “શિર પર એ બોળ કયું રખતે હો?” તે ઉપરથી રામપ્રસાદજીએ પચકેશ કાઢી નખાવ્યા. વળી જગન્નાથ સ્વામીએ કહ્યું કે “હાથે રસોઈ કરવાથી લક્ષિત માટે આંછો વખત રહે છે તેથી લિક્ષા માગવી એ વધારે સાફ છે” તે ઉપરથી રામપ્રસાદજીએ રસોઈ કરવાનું કામ પણ છોડી દીધું.

આત્મજ્ઞાન.

રામપ્રસાદજીને શ્રીરામમાં ઈષ્ટ ભાવ હતો તે વાત શ્રી જગન્નાથ સ્વામીએ જાણી લીધી અને રામપ્રસાદજીને એક વખત કહ્યું કે “તમારું શરીર સ્વસ્થ હશે ત્યાં મુધી ઉપાસનાના જોરથી શ્રીરામ તમારી પાસે ખડા છે એવું દર્શન થશે પણ શરીર નબળું પડશે ત્યારે ઉપાસના ખરાબર થઈ શકશે નહિ અને એ દર્શન થશે નહિ માટે શ્રીરામની ઉપાસના કરવાને બદલે “આપજી રામ

બન બન્યો. એમ કહી તેમણે રામપ્રસાદજીને વિચાર આગર વૃત્તિપ્રભાકર પચ્છદશી. યોગવચ્ચિષ્ટ વિગેરેનાં અભ્યાસ કરાવ્યો અને પદ પદાર્થની યોગબાણ આપી વાચ્યાર્થ અને લઘ્યાર્થનો ભેદ અમલવી આત્માનો અનુભવ આપ્યો.

શ્રી જગન્નાથ સ્વામીએ રામપ્રસાદજીને જ્ઞાન આપ્યું હતું પણ પોતાનું ગ્રાહણ શરીર ન હોવાથી સંન્યાસની વિધિસર દીક્ષા આપી નહિ. વિધિસર દીક્ષા માટે શ્રી જગન્નાથ સ્વામીએ રામપ્રસાદજીને ભાવનગરમાં એક દડી સ્વામી પાસે જવાનું કહ્યું. રામપ્રસાદજીએ જવાળ આપ્યો કે “મારે બીજે ગુરુ શા માટે ધારવો, આપજ દીક્ષા આપો”. તે વખતે અમુક વર્ણવાળા પાસેથીજ દીક્ષા લેવી એવી તેમની માન્યતા ન હતી. છતાં શ્રીજગન્નાથ સ્વામીની આજ્ઞાને માન આપી રામપ્રસાદજી ભાવનગર જવા નીકળ્યા.

રસ્તામાં સોનગઢમાં આપા બહાર જ્યાં શિવનું મંદિર છે ત્યાં રામપ્રસાદજી એક રાત રોકાણા તે મંદિરમાં એક દડી સ્વામી શ્રી કપિલાનંદ સરસ્વતી રહેતા હતા. તેમણે રામપ્રસાદજીને પૂછ્યું કે “આપ કયા બન્યો છો?” રામપ્રસાદજીએ કહ્યું કે “હું એક દંડી સ્વામી પાસે સંન્યાસની દીક્ષા લેવા માટે બહુ છું”. તે સાંભળી સ્વામી શ્રી કપિલાનંદ સરસ્વતીએ કહ્યું કે “આપની ઈચ્છા હોય તો હુંજ આપને સંન્યાસની દીક્ષા આપી શકું” રામપ્રસાદજીએ તેમની વાત માની તેમની પાસેથી દીક્ષા

સ્વામી શ્રી જગન્નાથજી

ઉર્ફે કુંઠા સ્વામી.

લેવાનું કબુત્ર કર્યું તે પછી બન્ને શિહોર ગયા અને ત્યાં લગભગ સતાવીશ વર્ષની ઉંમરે એટલે આશરે ૧૯૫૦ની સાલમાં રામપ્રસાદજીએ વિધિસર સન્યાસની દીક્ષા લીધી અને સ્વામી શ્રી નિત્યાનંદ સરસ્વતીનું નામ ધારણ કર્યું અહીંથી શરૂઆત ગણતા તેમનો સન્યાસ લગભગ ૪૧ વર્ષ સુધી ચાલ્યો.

સ્વામીજીએ સન્યાસ લીધો તે પહેલાંના વખતમાં મન્યાસીઓને કેટલીક વધારે સગવડો મળતી હતી લોકોમાં શ્રદ્ધા વધારે હતી જગલમાં ઝાડોના ફળ મળતા તે ઉપર તેમનો નિર્વાહ થઈ શકતો હોય તો જગલમાં ઘાસ પણ વેચાય છે વળી કેટલાક સન્યાસીઓના ખોટા આચારથી અને લોકોમાં અજ્ઞાનથી લોકોની શ્રદ્ધા ઘણી ઓછી થઈ ગઈ છે એવા વખતમાં સન્યાસના કડક નિયમ પાળવા એ સહેલું કામ નથી.

સ્વામીજીના દીક્ષાગુરુ બીજે દીવસે સ્વામીજીને લઈને પાલીતાણા ગયા એકાદ દિવસ ત્યાં રહ્યા પછી તેમના દીક્ષાગુરુએ પાલીતાણામાં પોતાના મઠની મિલકત બતાવી, બજારમાં મઠની માલિકીની દુકાનો બતાવી, તેનું કેટલું ભાડું આવતું હતું તે કહ્યું અને તે વસુલ કરવાનું કામ તથા મઠનો કારભાર સ્વામીજીને સુપ્રત કર્યો સ્વામીજીએ પોતાની સ્થિતિ કંફાડી જોઈ તેમણે વિચાર કર્યો કે “ ઇશ્વરની કૃપાથી સંસારની ઉપાધિમાંથી મુક્ત થયો એટલામાં આ બીજી ઉપાધિ કયા આવી બહારના ત્યાગ કરતા અદરનો

ત્યાગ વધારે મુશ્કેલ છે તેથી જેણે અદરનો ત્યાગ નિહા કરેલ હોય તે બહારનો ત્યાગ બરોબર કરી શકે છે અથવા બહારનો ત્યાગ કરવાની તેનામાં શક્તિ હોય છે

કેટલાક માણસો કહે છે કે સ સાર અમને છોડતા નથી પણ ખરી રીતે જોઈએ તો તેઓ સ સારને છોડતા નથી જો મનમાંથી સ સાર નીકળી જાય તો બહારનો સ સાર છોડવાની હિમ્મત પ્રાપ્ત થાય છે અને એક વખત બે ત્રણ ફરજ ઉત્પન્ન થાય ત્યારે શુ કરવું તેનો રસ્તો મળી આવે છે આ વખતે સ્વામીજી પાસે બે ફરજ એકજ વખતે આવી પડી ગુરુનું કહેવું માનવા જાય તો આત્મચિંતન બગગળ થઈ શકે નહિ અને આત્મચિંતનમાં વખત ગાળે તો ગુરુએ આપેલ કામ થઈ શકે તેમ ન હતું આવા સંજોગોમાં તેમને આવેલો રસ્તો સૂઝે. અને ગુરુની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કર્યું આગળના વખતમાં પ્રહલાદે પણ ગુરુનું કહેવું માન્યું ન હતું બલિરાજાએ પણ ગુરુનું કહેવું માન્યું ન હતું અને હાલના વખતમાં અબા લક્ષ્મી પણ ગુરુને છોડ્યા હતા જ્યારે બે ત્રણ ફરજ એક વખતે ભેગી થાય ત્યારે તેમાંથી જેને રસ્તો કાઢતા આવડે તેજ બરોબર પુરૂષાર્થ કરી શકે છે

કોઈ એમ પણ કહે છે કે જો બધું ભગવાનનું રૂપ છે તો સ સાર પણ ભગવાનની વિભૂતિ છે. તેથી જો સ્વામીજીએ ભગવદ્ભાવે મહેનું કામ કર્યું હોત તો થઈ શકત પણ જ્ઞાની પુરુષો અમને છે કે પૂર્ણ ત્યાગ વગર સર્વાત્મભાવ નિત્ય રહેતો નથી

પ્રકરણ ૨ જી.

આંસોદરમાં અવધૂત દશા

ખીજે દિવસે પરાડીએ ઉઠી, માત્ર કૌપીન તથા અચળો પાસે રાખી સ્વામીજીએ ગારીઆધાર તરફ પ્રયાણ કર્યું બપોરે ધૂમ તડકો થયો ત્યારે ગારીયાધાર પહોંચ્યા અને શ્રમ લાગવાથી એક ઝાડ નીચે સુઈ ગયા ભૂખ લાગી હતી, પાણી પીવાનું સાધન પણ પાસે ન હતું પણ ઇશ્વર ઉપર વિશ્વાસ પૂરો હતો થોડીવારમા તે વાડીનો માલિક ત્યાં આવ્યો અને સ્વામીજીના મોઢા ઉપર તડકો આવતો જોઈ તેણે તેમને જગાડ્યા તથા ખાવા માટે પૂછ્યું સ્વામીજીએ જમવાની હા પાડી એટલે તે વાડીના માલિકે રોટલો લાવી આપ્યો પાણી પીવા માટે સ્વામીજી પાસે તુળડી પણ ન હતી એટલે તે વાડીવાળાએ પોતાની વાડીમા જે તુળડાનો વેલો હતો તેમાથી એક સાફ તુળડું કાઢી,

સુતાર પાસે સમું કરાવી પાણી ભરીને સ્વામીજીને આપ્યું, સ્વામીજી મોટી ઉમરે કહેતા હતા કે જો કે તે નવા તુળડાનું પાણી કડવું તો લાગ્યું પણ તૃપ્ત થઈ હતી તેથી થઈ મીઠું લાગ્યું. તે વાડીના માલીકે સ્વામીજીને એક ચદર પણ આપી હતી

સ્વામીજી ત્યાથી સાંજે આસોદર ગયા ત્યાં એક ધર્મશાળામાં ઉતર્યા હતા અને એક ખૂણા તરફ મોટું રાખીને બેસી રહ્યા હતા, એટલામાં તે ગામના ગ્રહસ્થ સાધુ ગદ્દારામજી ત્યાં આવ્યા તેમણે સ્વામીજીને પુછ્યું કે “ મહારાજ લિધા કરશો કે ? ” સ્વામીજીએ કહ્યું “ જેવી આપની મરજી, મારી સલાહ લગવાન રાખે છે, તેથી તે બાબતની મને ચિંતા નથી ” એ સાલગી ગદ્દારામજી સ્વામીજીને લિધા માટે પોતાને ઘેર તેડી ગયા અને સ્વામીજીને લિધા કરાવી. સાધુ ગદ્દારામજીનો ભાવ સ્વામીજી ઉપર દિવસે દિવસે વધવા લાગ્યો તેમના પુત્ર નારણદાસજીએ સ્વામીજીને વિનતી કરી સ્વામીજી પાસેથી મત્ર લીધો, તે દિવસથી તેમણે સ્વામીજીને પોતાના ગુરુ તરીકે સ્વીકાર્યા અને સ્વામીજીના શરીરની છેલ્લી અવસ્થા સુધી સ્વામીજીની સારી સેવા કરી હતી.

આસોદરના પટેલોએ પણ સ્વામીજીના સત્સંગનો લાભ લેવા માંડ્યો અને પોતાને ત્યાંથી સ્વામીજી માટે લિધા મોકલવાનું અને સેવા કરવાનું શરૂ કર્યું. થોડો વખત ધર્મશાળામાં રહ્યા પછી સ્વામીજીએ ગદ્દારામજીને કહ્યું

કે “ આ ધર્મશાળામાં ઘણા ઉતાડ્યો ઉતરે છે માટે મને આહી રહેવું અનુકુળ પડતું નથી.” તેથી ગદ્દારામજીએ નજીકમાં આંબલી નીચે એક ઓરડી હતી તેને સુધરાવીને આતુર્માસ માટે સ્વામીજીને રહેવા માટે સગવડ કરી આપી

આતુર્માસ પૂરે થયા પછી સ્વામીજીનું મન ત્યાથી આવ્યા જવાનું થયું તે વાત ત્યાના ભક્તોના જાણવામાં આવી તેઓ સ્વામીજી પાસે ગયા તેમથી પટેલ કાનાણીએ સ્વામીજીને આજીજી સાથે કહ્યું કે “ આપે ખીજે કોઈ ઠેકાણે જવાનો વિચાર કરવાનો નથી હું મારી વાડીમાં આપને રહેવા લાયક ઓરડી બધાવી આપીશ ”

આ ગોઠવણ પ્રમાણે પટેલ કાનાણીએ પોતાની વાડીમાં એક સારો ઓરડો સ્વામીજી માટે બધાવી આપ્યો.

ભાવનગર રાજ્યમાં એવો કાયદો છે કે જેડુતોને રાજ્ય તરફથી મળેલ જમીન ઉપર મકાન બાંધી શકાય નહિ તેથી રાજ્ય તરફથી તે પટેલનો દશ રૂપિયા દડ થયો અને તે ઓરડો પાડી નાખવાનો હુકમ થયો તે ઉપરથી તે પટેલ તે વખતના ભાવનગરના દીવાન વજેશ કર ગૌરીશ કર ઓઝાની પાસે ગયા અને કહ્યું કે “ મેં આ ઓરડો મારે રહેવા માટે બાંધેલ નથી પણ એક સારા સાધુને રહેવા માટે બાંધેલ છે ” આ વાત સાંભળી દીવાન સાહેબે તપાસ કરાવી, સ્વામીજીની રહેણી કરણીથી પોતે ખુશી થયા, તે ઓરડો જેમ હતો તેમ રહેવા દીધો અને તે પટેલ પાસેથી દશ રૂપિયાનો જે દડ લીધો હતો તે તેને પાછો આપ્યો.

હવે આ આશ્રમમા સ્વામીજી ગિરાજવા લાગ્યા
ભિક્ષા માટે ગામના પટેલોએ અને ગીજ્ઞોએ વારા કર્યા
અને મૌ સ્વામીના મત્તગનો લાભ લેવા લાગ્યા.

સ્વામીજીની સેવાથી પટેલ કાનાણીના જોતગ્ની ઉપર
ઘણીજ વધી પડી અને આખું ગામ જોમ કહેવા લાગ્યું કે
“ આ પ્રતાપ સ્વામીજીની સેવાનો છે ”

ગામમા કોઈ માણુમ માંદા પડે ત્યારે પણ સ્વામીજીની
માનતાએ ચાલતી અને તેમના દગ્દ દર થતા હતા.

સ્વામી શ્રી મસ્તરામજીનો મેળાપ.

સ્વામીજી જ્યારે આસોદરમા હતા ત્યારે મહા
વૈરાગ્યવાન પુરુષ સ્વામીશ્રી મસ્તરામજી તેમને મળવા
આવ્યા હતા અને આઠ દીવમ રોકાણા હતા -

આસોદરમાં સ્વામી શ્રી નિત્યાનંદજી માટે જે ઓરણે
ત્યાંના પટેલે બધાવી આપેલ હતો તેમા સીકીંગ વગેરે

સ્વામી શ્રી મસ્તરામજીની મસ્ત દશાની ઘણી દમીડનો જુતા
માણુસોમા સ્મરણમાં છે તે બધી આહી અપી શકાય તેમ ત્રી
મસ્તરામજી ઉપર તે વખતના ભાવનગરના મહારાજા તખ્તમિદલને
અતિશય ભાવ હતો. એક વખત કેદએક ભક્ત હોડમા ગાળી
માળાઓ પહેરી મસ્તરામજી પાસે આવ્યા અને મસ્તરામજીને કહ્યું
કે “ આપના ઉપર મહારાજા સાહેબનો બહુ ભાવ છે અને મારે
મારા હાકર માટે એક મંદિર બધાવવાનું છે તો આપ જો મહારાજા
સાહેબને કહીને તેટલું કામ દગવી આપો તો હું આપનો ઉપદગ
માનીશ મસ્તરામજીએ જવાબ આપ્યો કે “ તારો હાકર મારો ”

નખાવેલ હોવાથી દેખાવમા સારો લાગતો હતો તે જોઈ મસ્તરામજીએ સ્વામીજીને કહ્યું કે “ રૂપાળી બાયડી અને રૂપાળી ધર્મશાળા માધુઓને પાડનાર છે ” જો કે સ્વામીજીને એ આશ્રમ ઉપર મમતા નહોતી તો પણ સાધુઓ વચ્ચે પરસ્પર કેવા વૈરાગ્યની વાતો થાય છે તે જણાવવા માટે, સ્વામીજીએ મને કહેલી આ બાબત લખેલ છે.

મસ્તરામજીના જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય કેવા હતા તેની વધારે પીછાન કરાવવા માટે તેમની થોડીક સાખીઓ નીચે આપેલ છે.—

મસ્તરામજીની સાખીઓ

- ભોય પથારી એઢે અગર, ત્યાગ પાળવો પહેલે નગર,
જય મોક્ષમે બાધી કમર, ભજ મસ્તરામ દેવ વિશ્વલર (૧)
વિધિ નિષેધ ભોય તળીઆ હેઠ, વિદ્યા અવિદ્યા ધરી સમેટ,
બ્રહ્માસ્મિ બાધી ભેટ, મસ્તરામ કોઇ પહોચે ઠેક (૨)
ગમ ભજન અતર લેહ કાવે વિના જાણે બ્રહ્મવિદ્યા આવે,
જીવ પલટ બ્રહ્મ હો જાવે, મસ્તરામ નિર્ભય પદ પામે (૩)

ભાવનગરનો મહારાજા મોટો ? તારા હાકર પામેજ ગિનતી કર અને તેને મદિરમા ગહેવાની ગરજ હશે તો તેજ તને પૈસાની મગવડ કરી આપશે ”

એક વખત એક માણસે મસ્તરામજીને કહ્યું કે “ મારે દશ હજાર રૂપીઆ ખર્ચી એક સદાવૃત બાધવાનુ છે તેની દેખરેખ આપ રાખો મસ્તરામજીએ કહ્યું “ તે તુજ કરને ”. તે માણસે કહ્યું કે “ આપના હાથથી એવું શુભ કામ વધારે શોભે ” મસ્તરામજીએ કહ્યું કે “ હું કાદ તારો નોકર નથી ”

ખટ્ દર્શનમા જોજો ખુદા, જીવ થતો ગહેવે નહિ જીદા,
 મસ્તરામને પકડ્યા મુદ્દા, જો મમજો તો ગ્તા મુદ્દા (૧)
 લેવું હોય તો લઈ લે દેવું હોય તો દે,
 મસ્તરામને ન લેવા દેવા ગમ ગમ હો (૫)

દેશ હમાગ દર હૈ દેશ ન આવે હાથ,

મે ખેખીઆ દર દેશડા, ખેપ કર દીનગત,

દેગી હમાગ દેશડા, ચયો હમારે સાથ

મસ્તરામ હો ગમ ભાજી હો, દેશ આ જાવે હાથ (૧)

ઉપર અથર ધરતી હૈ, મસ્તરામને ગાધી ભટ,

રોટીશ મા શામળીઆ શેડ, માટે જાવુ કેડા કેડ (૭)

મકામીનો સગ ન કીજો, ત્યાગી ગકો તો ત્યાગે,

કાયા નગરીમા ચોર કુટાળીઆ, જાગ ગકો તો જાગે,

કચન કામની દોય દુ ખાયાડ, ભાગ ગકો તો ભાગે,

મસ્તરામ હો જાગ દુ ખાયાડ ખજાથી ગહેજો આથો (૧)

ત્યાગ પુરુષડી આ હૈ રીત, વરણ આશ્રમથી અદા પતીત

ત્યાગ પુરુષ ગહે ધર્મિજીત, મસ્તરામ હો હોય અતીત (૬)

ખરેખરો ઉપજો વૈગય, ત્યાગી કરે ધનપતિનો ત્યાગ

જીજી જાવે ભીતગડી આગ, મસ્તરામ કયુ લાગે ડાગ (૧૧)

નવધા ભક્તિ, ખડગની ધાગ, કામ પ્રેમના કરે પગગ,

ભજો રામ સથ જાય વિકાગ, મસ્તરામ ઉતરે ભવપાગ. (૧૫)

ત્યાગ પુરુષ નહિ ગાધે મહ, સુગ કરે જીવનો હૈ, મુજો મરડો,

દે દેવટ (વળ ચડાવે), મસ્તરામ ભજ મુધરે શઃ (૧૫)

અત પુરુષ તો કરે કવિતા, ન જાચે ભોપાળ.

ત્યાગી પૈસા પાસ ન રાખે, ખરેખરી હડતાલ

અવિદ્યા શીર ખીલી ધરળી, પહોચી ગઈ પાતલ,

મસ્તરામ કોણ માપી શકે, ત્યાગી બુદ્ધિ વિશાળ (૨૦)

આસોદરમાં થોડા મહીના રહીને સ્વામીજી ત્યાથી નીકળી, લી ગરાળ, અડાળા, લાઠી વિગેરે ગામોમાં ફરતા ફરતા ત્રણા નજીક ગોલીડા ગામમાં આવ્યા સ્વામીજીમાં આલવાની ઝડપ એટલી બધી હતી કે કોઈ માણસ તેમને પહોંચી શકતા નહિ ગોલીડા ગામમાં ગીંગા ભગત નામે એક સ્થાની રહેતા હતા તે યોગવસિષ્ઠ વિગેરેના પુસ્તકો પણ રાખતા હતા તેણે સ્વામીજીને રહેવા માટે અક ઓરડી કાઢી આપી હતી અને તેમાં સ્વામીજી થોડો વખત રહ્યા હતા

શ્રી જગન્નાથ સ્વામીની સમાધિ.

એટલામાં ત્રણાથી શ્રી જગન્નાથ સ્વામીની છેલ્લી માહગીના બપોર આવ્યા એટલે સ્વામીજી ગોલીડાથી ત્રણા આવ્યા આઠ દિવસ જગન્નાથ સ્વામી પાસે રહી પોતે તેમની મારી સેવા કરી તેમના ઉપર સ્વામીજીને પૂજ્ય ભાવ હતો અને શ્રી જગન્નાથ સ્વામીની શ્રી નિત્યાનન્દજી સ્વામી ઉપર પૂર્ણ કૃપા હતી અને તેમણેજ સ્વામીજીને નન્યાસની દીક્ષા માટે ભાવનગર મોકલ્યા હતા એ વાત આજળ કહેવાઈ ગઈ છે

શ્રી જગન્નાથ સ્વામીએ સવત્ ૧૯૫૨ના કાર્તિક વદિ ૫ અને રવિવારે સમાધિ લીધી તેમનો ભડારો અને પોડશી ક્રિયા સ્વામીજીએ કરાવી હતી ભડારનો અર્ચ ત્રણાગામ ગજકોટવાળા જેચદ શેઠ અને ત્રણાના દગ્ગાગ માહેજ તથા ન્તનજીભાઈએ મળીને કર્યો હતો

શ્રી જગન્નાથ સ્વામી સમાધિસ્થ થયા પછી સ્વામીશ્રી નિત્યાનન્દજી તેમની પર્ણકુટીમાં રહેતા હતા ત્યાં જાનુઆરીને વિચારમાગર, પચદશી વિગેરેનો અભ્યાસ કરાવતા હતા કોઈ કોઈ વખતે બીજે સ્થળે જતા અને પાછા ત્રણ આવી આવન કરતા હતા.

સ્વામીજીની પર્ણકુટીની પાસે ઘણા સર્પ અને વીંછી રહેતા હતા પણ સ્વામીજીએ તે બાબતમાં નિર્ભયપણે પ્રાપ્ત કર્યું હતું. એક વખત સ્વામીજી પર્ણકુટીની બહાર બેઠા હતા અને એક જાનુઆરીને કહ્યું કે અદરથી એક પુસ્તક લઈ આવો પણ અદર જતા તેણે પર્ણકુટીમાં એક મોટો સર્પ જોયો. તેથી તે માણસ ત્યાં જઈ શક્યો નહિ એટલે સ્વામીજી પોતે ઉડીને જોઈતું પુસ્તક લઈ આવ્યા, પછી સર્પ ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો.

શ્રુતિમાં કહેલ છે કે:—

यदा ह्येवैष एतस्मिन्नुदरमन्तरं कुरुते ।

अथ तस्य भयं भवति ।

यत्र तु सर्वमान्मा एव पश्येत् तस्य भयं न भवति ॥

એટલે ‘ જેનામાં જરાપણ ભેદ બુદ્ધિ છે તેને ભય રહે છે અને જે (સર્પ વ્યાગ્રાદિ) સર્વ પ્રાણીને આત્મભાવે જુએ છે તેને તેમનો ભય લાગતો નથી ’. સર્પ આત્મજ્ઞાન થયું હોય તેની એ કસોટી છે.

કેટલાક માણસો એમ માને છે વાઘ, સર્પ, વીંછી વગેરે પ્રાણીઓની બીક જો ન લાગે તોજ આત્મજ્ઞાન

માયુ કહેવાય અને તેથી પોતાના મનની પરીક્ષા કરવા માટે જ્યાં આવા પ્રાણી વધારે હોય ત્યાં રહેવા જાય છે એક દ્રષ્ટિએ જોતા આ વૃત્તિ ઠીક છે પણ મન કાચુ હોય અને સર્પને સર્પરૂપે જોવાની ટેવ હોય તો આવો પ્રયોગ કરવામાં લાભ નથી, કારણ કે કદાચ જો બીકથી શરીર છૂટે તો “ અતે મતિ સા ગતિ ” એ નિયમ પ્રમાણે તેની અધોગતિ થાય છે. મુખ્ય કર્તવ્ય તો પ્રહ્માકાર વૃત્તિથી રહેવાનું છે અને જેઓ પ્રહ્માકાર વૃત્તિથી ગ્રહેતા હોય તેમની સંનિધિમાં હિસક પ્રાણીઓની હિસકવૃત્તિ દૂર થાય છે પણ વ્યુત્થાન દશામાં જો આવા પ્રાણીઓની બીક રહેતી હોય તો તેમનાથી દૂર ગ્રહેવું એ વધારે માટે છે.

એક વખત શિયાળામાં બહુ હિમ પડ્યો હતો એવી અતિશય ઠંડીમાં સ્વામીજીની કુટીમાં સ્વામીજી અને પ્રાણજીવનભાઈ બન્ને સુતા હતા બન્ને પાંચે માત્ર એક ઓઢવાનું અને એક પાથરવાનું હતું, તોપણ જ્યારે પ્રાણજીવનભાઈ સુઈ ગયા ત્યારે સ્વામીજીએ પોતાનું ઓઢવાનું કાઢી પ્રાણજીવનભાઈ ઉપર ઢાંકી દીધું અને પોતે કાંઈ પણ વસ્ત્ર ઓઢ્યા વગર આખી રાત્રિ કાઢી પ્રાણજીવનભાઈને સ્વામીજી સાથે ઘણા વર્ષ અજબ રહ્યો હતો તે કહે છે કે સ્વામીજીના જ્ઞાન અને વૈગવ્ય પહેલેથી છેલ્લે મુઘી એવાને એવા ડઠ હતા.

સ્વામી આત્મારામજી સાથે સત્સંગ.

તે વળતે રાજકોટમાં સ્વામી આત્મારામજી નામના એક શાત વૃત્તિના વૃદ્ધ સાધુ રામનાથ પરામા વાવેશ્વરી માતાના મંદિર પાસે તેમને માટે તૈયાર કરેલ કુટીરમાં રહેતા હતા તેમની સાથે જ્ઞાન ચર્ચા કરવા માટે સ્વામીશ્રી નિત્યાનન્દજી અને પ્રાણજીવનભાઈ ત્રણાથી આલીને રાજકોટ આવ્યા હતા તે જગ્યામાં એક ભગવાનદાસજી નામના સાધુ પણ રહેતા હતા. ત્રણે મન્યામીઓ જ્ઞાન વાર્તામાં પડ્યા. રાત્રિના બાર વાગ્યા જેવું લાગ્યું એટલે પ્રાણજીવનભાઈએ સ્વામીજીને કહ્યું કે “ હવે સુવાનો વળત થયો છે ” સ્વામીજીએ જવાબ આપ્યો કે “ આ વાતો એવી ગ્મ ભરેલી છે કે ચાર તો વાગી ગયા અને હવે પાત્ર વાગશે એટલે સ્નાન કરવા માટે ઉઠશું ”

સ્વામી શ્રી આત્મારામજી સાથે સ્વામી શ્રી નિત્યાનન્દજીને ઘણી વાર સત્સંગ થયો હતો જ્યારે જ્યારે શ્રી નિત્યાનન્દજી મહારાજ રાજકોટ પધારતા ત્યારે આજ છ તિવસ સ્વામી શ્રી આત્મારામજીના સત્સંગ માટે રોકાતા હતા. સ્વામી શ્રી આત્મારામજીને પણ સ્વામી શ્રી નિત્યાનન્દજી ઉપર બહુ પ્રેમ હતો અને જ્યારે બંન્ને જુદા પડતા ત્યારે સ્વામી શ્રી આત્મારામજી અશ્રુ પૂર્ણ નેત્રથી બહુ દિલગીર થતા હતા.

રાજકોટના એક ભક્ત પુરૂષોત્તમભાઈ રામ-ભક્ત હતા તેમને સ્વામી શ્રી નિત્યાનન્દજીના દર્શન પહેલીવાર

સ્વામી શ્રી આત્મારામજીની કુટીમા થયા હતા. સ્વામીજીની નિષ્ઠા તે વખતે પણ એવી સારી હતી કે તેમના દર્શન થતાજ પુરુષોત્તમભાઈને એમ લાગ્યું કે “ જે રામની તેઓ ઉપાસના કરતા હતા તેજ રામ આ રૂપે તેમને સાક્ષાત્ દર્શન દેવા આવેલ છે ” પુરુષોત્તમભાઈ અને સ્વામીજી વચ્ચેનો આ વખતે શરૂ થયેલો સ્નેહ દિવસે દિવસે વધવા લાગ્યો. તેમના ઉપર સ્વામીજીએ લખેલા પત્રનો સાર આ પુસ્તકના પ્રકરણ ૬ મા આવેલ છે.

કાઠીયાવાડની ભૂમિમાં પર્યટન.

કાઠીયાવાડની પવિત્રતા અને મહત્તા ઘણીવાર કાઠી-આવાડના રહીશો પણ ભૂલી જાય છે આ ભૂમિ એવી પવિત્ર છે અને આહી એવા સારા તીર્થ સ્થળો રહેલા છે કે કોઈ કોઈ મહાત્માઓ વિચરતા વિચરતા આ ભૂમિમા આવી ગ્રહે છે અને અધિકારી જનોને તેમના સત્સંગનો લાલ મળે છે આ ભૂમિના સતોત્રુ દુકુ દિગદર્શન પરિશિષ્ટ રમા આવેલુ છે.

વળી કાઠીયાવાડના ગામડાઓમા અને ગિરનારની શુક્રાઓમા અથવા એવે બીજે ગુપ્ત સ્થળે કેટલા સાધુઓ, મહાત્માઓ, જ્ઞાનીઓ, યોગીઓ વિચરતા હશે તેની પુરી શોધ કોણુ લઈ શકે? સારી નિષ્ઠાવાળા સાધુઓને વસ્તી વચ્ચે આવવુ ગમતુ નથી તેથી જેને એવા સાધુઓનો નજ બેઠ્ઠાએ તેમણે તેમની શોધ કરવી બેઠ્ઠાએ.

સ્વામી શ્રી નિત્યાનન્દજી પણ એમ માનતા હતા કે શહેરોમા રહેવાથી લોકોની વાંતોથી અને લોકોના વર્તનથી આત્મચિત્તનમા વિદ્વેષ પડે છે તેથી તેમણે ઘણા વખત કાઠીયાવાડના ગામડાઓમા અને ખેતરોમા ગાળ્યો છે એક જગ્યાએ પોતે પ્રસિદ્ધ થઈ જાય ત્યારે કાંઈ બહાનુ કાઢી બીજી જગ્યાએ કોઈને ખબર આપ્યા વગર ચાલી નીકળતા હતા અને તેમને શોધી કાઢવા માટે તેમના ભક્તોને ઘણી મહેનત પડતી હતી.

એક વખત સ્વામીજી એક ગામમા ગયા ત્યાં ઘણા કુતરા ભસતા ભસતા જાણે કે સ્વામીજીને કડવા આવતા હોય તેમ તેમની બહુ નજીક આવ્યા એટલે સ્વામીજીએ એક ધાબળી માથે ઓઢી લીધી, પોતે ખેમી ગયા અને કુતરાને કહ્યું કે “ આવો, તમારે જેટલું કડવું હોય તેટલું કરડો” પણ પછી. કુતરા તેમની પાસે આવી શક્યા નહિ અને થોડીવારમા ત્યાંથી નાશી ગયા.

એક વખત સ્વામીજીને ભિક્ષા આપવા માટે કોઈ માણસે પોતાને ઘેર મિષ્ટાન્ન વિગેરે સહીત સારી રસોઈ કરાવી તે વાત સ્વામીજીના જાણવામા આવી એટલે કોઈને ખબર આપ્યા વગર સ્વામીજી ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યા પાછળથી કોઈએ પુછ્યું કે “બાપુ, આમ શા માટે કયું?” ત્યારે સ્વામીજીએ જવાબ આપ્યો કે “સન્યાસીનો એવો ધર્મ છે”

ગુરૂ પૂર્ણિમા.

અવત ૧૯૬૫ની અષાઢી પૂર્ણિમા એટલે સ્વામી શ્રી નિત્યાનન્દજીની વ્યાસ પૂજા પહેલી ત્રણામા કરવામા આવી હતી તે પહેલાં ભક્તજનેઃ પૂર્ણિમા માટે બહુ વિનંતિ કરતા અને જ્યારે એક જગ્યાએ પૂજાની તૈયારી ચાલે છે અમ તેમનાં જાણવામા આવતુ ત્યારે પોતે બીજી જગ્યાએ ચાલી નીકળતા, પણ અવત ૧૯૬૫ પછીની પૂર્ણિમા પોતાની રૂચિ ન હોવા છતાં ભક્તોનુ કહ્યાણુ કરવા માટે પોતે સ્વીકારી હતી તે નીચે પ્રમાણે કરવામા આવી હતી -

અવત ૧૯૬૫ની પૂર્ણિમા ત્રણામા.

,	૧૯૬૬,,	,,	કાળાસર.
.	૧૯૬૭,,	,,	આંસોદર.
.	૧૯૬૮,,	,,	ત્રણા
,,	૧૯૬૯	,,	આસોદર
.	૧૯૭૦	.	સમઢીઆળા
,,	૧૯૭૧,	.	
,,	૧૯૭૨થી ૧૯૮૬,,		પીંડીઆ
.	૧૯૮૦..	,,	બડબડ

ત્રણામા શ્રી જગન્નાથ સ્વામીના શિષ્ય રતનજી ભટ્ટ સાથે સ્વામીજીને સારો પ્રેમ બધાણો હતો એક વખત રતનજી ભટ્ટના પુત્ર દેવશ કરભાઈને ત્રણામા ગામ બહાર આશ્રમ આગળ એક મોટો સર્પ કરડ્યો હતો તેની દવા કરવા માટે ઘણા માણસોએ રતનજી ભટ્ટને કહ્યું પણ તેણે

જવાબ આપ્યો કે “ મેં તો મારો પુત્ર સ્વામીજીને સોપી દીધો છે, તેમની કૃપા હશે તો ઝેર ઉતરશે અને ખરેખર તેમની શ્રદ્ધા અને સ્વામીજીના પવિત્ર જીવનની અમરશી દેવશ કરભાઈને આરામ આવી જશે હશે.”

ત્રણા આવ્યા પહેલા જ્યારે સ્વામીજી આસોદર પહેલી વખત ગયા હતા ત્યારથીજ ત્યાંના પરેલો અને ખીજ માણસોને સ્વામીજી ઉપર એટલો પ્રેમ જન્મ્યો હતો કે કોઈ પણ રીતે સ્વામીજીને પાછા આસોદર લાવવા માટે તેઓએ પ્રયત્ન શરૂ કર્યા.

આંસોદરમાં કરી પધરામણી.

આ કામ માટે આસોદરથી ત્રણ લક્ષ રૂબે રૂબે રાજકોટ આવ્યા અને ત્યાંથી ત્રણ ગયા ત્યાં સ્વામીજીના ચરણમાં હડવત્ પ્રણામ કરી વિનતી કરી કે “ હવે કરી આંસોદરમાં પધારવા કૃપા કરો ” સ્વામીજીએ જવાબ આપ્યો કે “ત્રણાના લોકો આંહીથી નિકળવા હશે નહિ, વળી અમારા શુરુભાઈ લદ્દ રતનજી લોળા તો ખડુજ આગ્રહી છે માટે રાત્રે ચાલી નિકળશું” તે સંકેત પ્રમાણે રાત્રે ચાર વાગે નીકળી પગે ચાલી આસોદરના ત્રણ લક્ષ સાથે સ્વામીજી રાજકોટ પધાર્યા અને ત્યાંથી રેલ્વે રસ્તે આંસોદર પધાર્યા આસોદરના માણસોને આ ગામતની ખબર પડી કે તરત તેઓ સ્વામીજીના દર્શને આવ્યા.

આંસોદરની વાડીના જે ઝોરડામાં સ્વામીજી પહેલા રહેતા હતા તેમાં રહેવા લાગ્યા તે ઝોરડામાંથી બહાર

રવાસી શ્રી નિત્યાનન્દજી મહારાજ
(લગભગ ૩૨ વર્ષની ઉંમરે)

બારી પડતી હતી તે બારીમાથી સ્વામીજી માટે લિધા આપવામા આવતી હતી કેાઇ માણસો આવી વ્યવહારની વાતો ન કરે તેટલા માટે તે ઓરડા ઉપર બહારથી સ્વામીજી તાજી રખાવતા હતા, તે તાજાની આવી ત્યાના સ્વામીજીના સેવક નારણદાસજી પાસે રહેતી હતી અને સાજે જ્યારે સત્સંગનો વખત થતો ત્યારેજ બીજા માણસો સ્વામીજી પાસે આવી શક્તા હતા તે વખતે સત્સંગમા “વિચાર ચદ્રોદય”નું પુસ્તક ચાલતું હતું

સ્વામીજીને લિધા માટે ગામમા જવું ન પડે તેટલા માટે નારણદાસજી તેમના વતી ગામમાથી લિધા લાવી સ્વામીજીને બારીમાથી પહોચાડતા હતા અને ગામના પટેલો વારા ફરતી લિધા આપતા હતા પટેલો સ્વામીજીની સેવા શ્રદ્ધાથી અને બતથી કરતા હતા તેથી તેમની વાડીઓ અને ખેતરો લીલાછમ રહેતા હતા તેમાથી તે પટેલોને સારી આવક થતી હતી

સ્વામીજી આ વખતે જ્યારે આસોદરમા હતા ત્યારે રૂપીકંશથી મહાત્માશ્રી સેવારામજી તથા પ્રયાગથી મહાત્માશ્રી પૂર્ણાનંદજી સત્સંગ માટે પધાર્યા હતા આ બંને મહાત્મા પાચ છ મહિના સ્વામીજી સાથે રહ્યા હતા અને ગીતા, ઉપનિષદ્, પચદશી, યોગવસિષ્ઠ વિગેરેનું વાચન ચાલ્યું હતું

તે પછી આસોદરના ભક્તોએ સ્વામીજી પાસે વિચાર નાગર અને તત્વાનુસંધાનનો અભ્યાસ કર્યો હતો

સ્વામીજીએ પોતાના યોગશ્રેમનો આધાર ઇશ્વર ઉપર રાખ્યો હતો એક વખત સ્વામીજી આંસોદરથી કોઈ બીજે સ્થળે જતા હતા. ત્યાં રસ્તામાં એક દેરી આવી ત્યાં બપોરના સમયમાં પહોંચ્યા અને થાક ઉતાવળે એક કુદા વ્યાપી હતી, ગામ એક ગાઉ દૂર હતું, દિવસ અન્ત થયો પણ લિશ્ત્રા મળી નહિ બીજે દીવસે કોઈ મનુષ્ય ત્યાંથી નિકળ્યો તેણે લિશ્ત્રા લાવી આપી સ્વામી રામતીર્થની માફક સ્વામી નિત્યાનન્દજી પણ ઘણીવાર એવા નિર્જન પ્રદેશમાં જતા રહેતા કે જ્યાં કોઈ માણસ પણ જોવામાં આવે નહિ

સંન્યાસીના ધર્મ.

સ્વામીજી સંન્યાસના ધર્મ બરાબર પાળતા હતા એક વખત તેઓશ્રી કહેતા હતા કે “શાસ્ત્રોમાં સંન્યાસીઓ માટે એટલી બધી કઠોર આજ્ઞાઓ કરેલ છે કે સાધુઓને તલવારની ધાર ઉપર ચાલવા જેવું છે”.

સંન્યાસીઓથી અગ્નિને અડી ન શકાય એવી શાસ્ત્રોમાં આજ્ઞા છે તેથી તેઓ લિશ્ત્રા માગીને શરીરનો નિર્વાહ ચલાવે છે વળી માત્ર કોઈ વખતેજ તેઓ લિશ્ત્રા માગી એકાંતમાં જઈ આહાર કરી શકે છે પણ ઘણીવાર તેઓને ગૃહસ્થાશ્રમી માણસોને ત્યાં જમવાની જરૂર પડે છે તે વખતે સસારી માણસો સાથે સબધ થાય છે આવા પ્રસંગે જો તેઓ ઉંચા જ્ઞાનની વાતો કરે તો સસારી માણસો તે સમજતા નથી અને જો તેમના સસારના

વ્યવહારની વાતોમાં સન્યાસીઓ ભળી જાય તો સન્યા-
સીઓની નિષ્ઠા આત્મામાં થતી નથી સસાર છોડ્યા પછી
પણ શરીરના નિર્વાહ માટે તેઓને સસાર સાથે થોડોક
સંબંધ કરવો પડે છે તેથી સન્યાસીઓને બહુ સભાળથી
રહેવું પડે છે

એક વખત એક સાધુ સ્વામીજી પાસે આવ્યા હતા
તેમણે સ્વામીજીને કહ્યું કે “ એક વખત હું એક સ્થળે
લિક્ષ્મા માટે ગયો હતો તે ઘરમાં માત્ર એક સ્ત્રી હતી,
તે વખતે તેની વૃત્તિ કામવાસનાથી બગડી અને મને
પતિત કરવા માટે ઘણા ચરિત્રો કરવા લાગી મેં પણ મારી
ધીરજ છોડી નહિ પણ છેવટ ત્યારે તેણે બળાત્કારનો
આરોપ મારા ઉપર મુકવા કહ્યું ત્યારે હું ગભરાયો અને
પતિત થયો તે વખતે સ્વામીશ્રી નિત્યાનન્દજીએ તે
સાધુને સમજાવ્યું કે કલ્પીયુગમાં સાધુ સતોએ પણ ચેતીને
આલવાનું છે અને આવા પ્રસંગ ઉત્પન્ન થાય ત્યારે તેમણી
છટવા માટે કોઈ યુક્તિ વાપરતા આવડવી જોઈએ તે
પછી સ્વામીજીએ પોતાનો દાખલો નીચે પ્રમાણે આપ્યો.-

“ એક ગામમાં હું અને એક બીજા સાધુ સાથે લિક્ષ્મા
માગવા જતા હતા એક વખત ગામમાં હું એકલો લિક્ષ્મા
લેવા ગયો જે ઘરે અમે ઘણીવખત લિક્ષ્મા લીધી હતી
તે ઘરે હું એકલો જ લિક્ષ્મા લેવા ગયો ત્યાંની એક
બાઈએ કહ્યું કે “ મહાગજ, અદર પધારો ” મને બબર
નહોતી કે બાઈ એકલી જ હશે અને તેની બુદ્ધિ બગડી

હશે હું અદર ગયો અને મને આપની પેઠેજ તે બાઈ ચરિત્ર કરવા લાગી પણ મેં મારી ધીરજ બીલકુલ છોડી નહિ. છેવટ તે બાઈએ બળાત્કારનો આરોપ મુકવાની મને ધમકી આપી ત્યારે મેં મનને શાંત કરી શાંતિથી બાણે કે મારે બાઈની ઇચ્છા પૂર્ણ કરવી હોય એવો ઉત્તર આપતાં આપતાં, એકદમ અરરર ! અરરર ! ઓય, ઓય ! કરતાં પેટ પકડીને હું વાંકો વળી ગયો અને મેં કહ્યું ‘મને અત્યારે પેટમાં બહુ પીડા ઉપડી છે’ તે બાઈએ પૂછ્યું મહારાજ શું થયું ? મેં કહ્યું ‘પેટમાં એકદમ વાદ ઉપડી છે, હવે બોલી શકાતું નથી અને પ્રાણ નીકળી જશે’ એટલા જવાબથી તે બાઈ ગભરાણી અને મને જલદી ઘરની બહાર જવાની રજા આપી આવી વિપતિ વખતે મારે ઉપરની યુક્તિ વાપરવી પડી હતી અને ભગવદ્ કૃપાથી આ શરીરે કોઈ જગ્યાએ પતીત થયો નથી.”

મીરાંબાઈને પણ આવો એક પ્રસંગ આવ્યો હતો તેમને ઘણા સાધુઓનો સગ થયો હતો બધા સાધુઓ સરખી પ્રકૃતિના હોતા નથી. કેટલાક માત્ર વેશધારી હોય છે. એક વખત એક સાધુએ તેમની પાસે ખરાબ સગની વાત કરી મીરાંબાઈએ કહ્યું “આવતી કાલે અમુક વખતે અમુક જગ્યાએ આવજો, હું તમારી ઇચ્છા પુરી કરીશ” તે સાધુ બીજે દીવસે કહેલ સ્થળે જોતે વખતે ગયા, અને જોયું તો મીરાંબાઈ કેટલાક સાધુઓની સાથે ભજન કરતા હતા મીરાંબાઈએ પહેલા સાધુને બોલ

કહ્યું કે “ હવે તમારી ઇચ્છા પૂર્ણ કરો ” તે સાધુએ
મીરાબાઈની નજીક જઈ ધીમેથી કહ્યું કે “ આટલા માણસોની
વચ્ચે એ કામ કેમ બની શકે ” મીરાબાઈએ જોરથી જવાબ
આપ્યો કે “ જો તને આટલા માણસની વચ્ચે એવું કામ
કરવાની શરમ આવે છે તો જે પ્રભુ સર્વવ્યાપક છે તેની
હાજરીમાં હું એવું કામ શી રીતે કરી શકું ” મીરાબાઈએ
બીજા સાધુઓને પણ પહેલા સાધુની હકીકત જણાવી તેને
તેજ વળતે શરમી દો કરી દીધો તે દીવસ પછી તે સાધુએ
પોતાની ટેવ છોડી દીધી હતી

માટે જ્યારે જ્યારે જ્યાં જ્યાં સાધુઓ આવી કોઈ
વિપત્તિમાં આવી પડે ત્યાં કોઈ યુક્તિ વાપરીને છટકા
આવડવું જોઈએ જો સાધુ પુરૂષો સ સાગ્ના સ ગથી મ સારી
બની જાય તો પોતે ભ્રષ્ટ થાય છે અને જગત પાસે ખોટો
દ્રષ્ટાન્ત બેસાડતા જાય છે તેવાને જોઈને મ સારી લોકો
પણ કહે છે કે આવા સાધુઓ કરતા તો અમે મ સારી
માણસો સારા છીએ અને તેથી સાધુતા ઉપર આરોપ
આવે છે આવા કારણોને લઈને ખાળી ખાવાઓ ગામમાંથી
બિધુ માગી લાવીને જગલમાં એકાત સ્થળે હાથે ગ્લોઈ
બનાવીને જામે છે

સાધુનો ધર્મ પાળવો એ તલવારની ધાર ઉપર
ચાલવા જેવું છે છતાં જે માણસો આવા વિકટ ધર્મ બરા-
બર પાળી શકે છે તેમને પરમાર્થનું ઉત્તમ દૂળ મળે છે
અને તેઓ જગત પાસે મારો દ્રષ્ટાન્ત મૂકતા જાય છે

માધુઓએ સ્ત્રીઓ તરફ માતાની દ્રષ્ટિથી જોવું જોઈએ તેમ કરવાથી બધી સ્ત્રીઓ તેમની માતા બને છે અને તેઓ માધુઓનું માતાની માફક રક્ષણ કરે છે પણ જો કોઈ સાધુ કોઈ સ્ત્રી તરફ સ્ત્રીની દ્રષ્ટિથી જુઓ તો તેની માધુતા નષ્ટ થાય છે અને તેનું માનસિક બ્રહ્મચર્ય તે વખતેજ નષ્ટ પામે છે મારે જ્યાં સુધી મન કાચુ હોય ત્યાં સુધી બને ત્યાં સુધી સ્ત્રીઓના સહવાસમાં આવવું જોઈએ નહિ

જેઓ સાધુ થયા નથી પણ જેમને માધુ થવું છે તેઓએ પણ ખોટા સગથી બચવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ, અને મમારી માણસોની વાતોમાં લગવું જોઈએ નહિ દ્રષ્ટાન્ત તરીકે,—કેટલાક ગામડાઓમાં આટાપાટા અથવા હુડતનું ની રમત રમાય છે તેમાં એક બાબુની મડળીનો માણસ બીજી બાબુની મડળીના માણસોને અડવા જાય છે તેમાં તે જો કોઈને અડીને પાછો પોતાની મડળીમાં આવતો રહે તો આમી મડળીનો માણસ રમતમાંથી કમી થાય છે અને પોતે પકડાઈ જાય તો પોતે રમતમાંથી નીકળી જાય છે તેમ મિદ્ધાન્તમાં—જ્યારે કોઈ નિમીત્ત માધુઓને મમારની વાતોમાં લગવું પડે તો તેમાંથી તન્ત નીકળી જવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ, નહિત પોતે બધાઈ જાય છે એનો અર્થ એમ નથી કે જગદાન અને મમાર જુદી વસ્તુ છે પણ ભગવાનનું મુળ અને મમારનું મુળ એ વિન્ન પ્રકારના મુળ છે પહેલ

નિત્ય મુખ છે અને ખીન્નુ અનિત્ય છે જેઓને નિત્ય મુખ મેળવવું છે તેમની ફરજ અને તેમનું જીવન. અનિત્ય મુખની લાલસાવાળાના જેવું હોઈ શકે નહિ જેઓને નિત્ય મુખ મેળવવું છે તેઓએ અનિત્ય મુખની લાલસાવાળા માણ્યોનો સગ કરવો જોઈએ નહિ, નહિતર અમત્યમા સત્ય બુદ્ધિ થઈ જાય છે.

સ્વામીજી કોઈ વખતે અન્ન વગર ચલાવી લેતા. કોઈ વખતે ઝાડના પાદડાથી નિર્વાહ કરતા પણ ઘણીવાર વગર માગ્યે તેમને અન્ન વસ્ત્ર અને રહેવાનું ઇશ્વર ઇચ્છાથી મળી રહેતું હતું જે જગ્યાએ પોતે રહેતા તેને ધર્મશાળાજ માનતા હતા અને વસ્તીથી દૂર રહેવાનું પચદ કરતા હતા છતાં કોઈનું દિલ દુભાવવું નહિ એવી તંમની વૃત્તિ હતી તેથી જ્યાં પોતે ગિરાજતા હોય ત્યાં જોઈએ તેટલી એકાંત ન મળે તો કાંઈ બહાનું કાઢી ખીજે ગામ ત્યાં જતા હતા.

સ્વામીજીને યાચક વૃત્તિ ગમતી નહોતી કોઈ અતિ પ્રદાણુ માણુમ પાસે પણ કોઈ વસ્તુ માટે યાચના કરતા નહિ વગર માગ્યે ઇશ્વરેગ્રાથી જે મળે તે ઉપરજ નિર્વાહ કરતા આવા નિશ્ચયથી ઘણીવાર તેમને લિડા પણ મળતી નહિ અથવા માત્ર મુકો રોટલો જીવારની ગળ કે છાશ એવી વસ્તુઓ મળતી હતા પોતે પોતાનો નિશ્ચય છોડતા નહિ અને જ્યારે જે સહજ રીતે મળે તે આનંદથી જમતા અને જમ્યા પછી તેના વખાણુ કરતા કોઈ વખતે નિર્વાહ

પુરતી મળેલ વસ્તુમાથી કેાઈ સાધુ ગન્યાસી મગળી કરે તો વિના સકેએ આપી દેતા. પાછળથી જેમજેમ સ્વામીજી કાઠીયાવાડમાં વધારે પ્રસિદ્ધ થતા ગયા તેમતેમ ભિક્ષા માટે તેમને ઓછી અડચણ આવતી હતી.

વિઠ્ઠલભાઈના વિઠ્ઠલની ઓરી.

લાઠી, આસોદર અને ભીંગરાળમાં ભક્તજનો એવા ભાવિક હતા કે તેઓ દરેક એમજ ઇચ્છતા કે સ્વામીજી અમારા ગામમા ખિરાજે તો ઠીક તેથી જ્યાં સ્વામીજી ખિરાજતા હોય ત્યાં રાત્રે અગર ખીજે સમયે જઈ પહોચતા અને એક ગાડુ તૈયાર રાખી સ્વામીજીને તેમા બેનાડી પોતાને ગામ પધારવા વિનતિ કરતા. સ્વામીજી પણ, પોતાના શરીરનો થાક કે કોઈપણ પ્રકારનો વિચાર કર્યા વગર તુરતજ તે ભક્તોને રાજી રાખવા એમની માથે પધારતા. આવી રીતે એક જગ્યાએ ખિરાજે એટલામા ખીજા ભક્તો આવી વિનતી કરે અને પોતાને ગામ તંડી જાય સ્વામીજી જે જગ્યાએ ખિરાજતા હોય તે જગ્યાએ ગાડારથી તાજુ લગાવેલુ હોય તો ભક્તો દિવાલ ફૂદીને પણ જેમ કોઈ ચોર ચોરી કરી જાય તેમ સ્વામીજીને લઈ જતા. સ્વામીજીની દશા અવધૂતના જેવી હતી તેથી ભક્તો સ્વામીજીને પોતાની મિલકત માનતા હતા.

એક વખત લાઠીમાં વિઠ્ઠલદાસ ધનજીને ત્યાં સ્વામીજી ખીરાજતા હતા. સ્વામીજીને કોઈ લઈ ન જાય એવા દેવુથી તેમણે સ્વામીજીને મેડી ઉપર ગાળ્યા અને ત્યાં

આસપાસ એવો બદોબસ્ત કર્યો કે કોઈ આવી શકે નહિ
 જોગડાનું જે બારણું હતું તેના આડા અનાજના ભરેલા ઘણા
 થેલા જોડવી દીધા. ભાવનગર રાજ્યના વસુલાતી
 અધિકારીએ સ્વામીજીના સત્કર્મનો લાભ લીધો હતો અને
 તેમની એવી ઇચ્છા હતી કે ભાવનગરના તે વખતના દીવાન
 સાહેબ સ્વ પ્રભાશંકર પટ્ટણીને સ્વામીજીના સત્કર્મનો
 લાભ અપાવવો આ બાબતની જ્યારે સ્વામીજીને બગર પડી
 ત્યારે સ્વામીજીએ કહ્યું કે “મારે પટ્ટણી સાહેબ કે બીજા
 કોઈ અમલદારોનું કામ નથી હું તો રોટલાનો ટુકડો
 ખાઈને ભગવાનનું નામ લઉં છું” આટલો જવાબ આપ્યા
 છતાં જ્યારે એક વખત તે અમલદાર સ્વામીજીને તેડવા
 લાઠી આવવાના હતા એવા બગર સ્વામીજીના સેવકોને
 મળ્યા ત્યારે સ્વામીજીના સેવકોએ સ્વામીજીને ગુપ્ત રીતે
 આસોદર લઈ જવાનો પ્રયત્ન કર્યો તે દીવસે મધ્ય રાત્રીએ
 આસોદર અને ભીંગરાળના સેવકો લાઠી જઈ પહોંચ્યા
 વિહલદામભાઈના મરની બાજુમાં એક ઝાડ હતા તેના
 ઉપર ચડીને મેડીની બારીમાંથી સ્વામીજીને બોલાવી બારી
 ઉઘરાવી, ભક્તો અદર ઉતર્યા બાગના આડા જે થેલા
 હતા તે બધા ફેરવી, ત્યાંથી સ્વામીજીને બહાર લઈ ગયા
 પાત્રી અનાજના થેલા પહેલા જેમ હતા તેમ જોડવી દીધા
 ભક્તો જે જાહેરી ચડયા હતા ત્યાંથી પાંચા ઉતર્યા અને
 સ્વામીજીને આસોદર લઈ ગયા

નવારે વિહલદામભાઈએ તાપુ ઉવાડસુ અને જુગે
 તે સ્વામીજી ત્યાં મળે નહિ તેથી તે બંન્ને આશ્ચર્ય પામ્યા

અને સ્વામીજીની શોધ કરવા લાગ્યા શોધ કરતાં તેમને
બળર મળ્યા કે સ્વામીજી આસોદરમા ગિરાજે છે

આ બધી બાબતો સ્વામીજીની ઇચ્છાથી બનતી હોય
તો તે ચલવિત હતુ. સ્વામીજીને એકાત બહુ ગમતી
અને જ્યારે માણસો બહુ આવે ત્યારે ખીજે સ્થળે જવાની
તેમની વૃત્તિ થતી તેમના સંકલ્પના બળથી ખીજે ગામથી
ભકતો તેમને લેવા આવતા અને તેમને જરૂર પડતી મગવડ
મળી જતી હતી તેમનામાં ચકલ્પ સિદ્ધિ હતી તેના
બીજા પ્રમાણુ ત્રીજા પ્રકરણમા આપેલ છે

કલાપીને સ્વામીજીના દર્શન

લાઠીના સ્ફુગત પ્રખ્યાત ઠાકોર માહેજ “ કલાપી ”
ને સ્વામીજીના દર્શન કોઈ કોઈવાર થયા હતા તેમને
સ્વામીજી ઉપર આરો લાવ ઉત્પન્ન થયો હતો અને
સ્વામીજી પણ પાછળથી કોઈ ભકતોને એમ કહેતા કે
“ કલાપીના ચહેરા ઉપર સત્વગુણની છાયા દેખાતી હતી ”

કલાપીનુ જીવન કેટલાક વિદ્વાનો મજનુ અને લૈલાની માથે
ચરખાવે છે, એટલે કે જેમ મજનુને લૈલામાં પ્રભુના દર્શન થતા
હતા તેમ કલાપીને શોભનામા પ્રભુ દેખાતા હતા વળી, જેમ ભક્ત
ભગવાનની મૂર્તિની સેવા કરી ભગવાનનુ સુખ લે છે તેમ શોભનાને
સુખી કરવા માટે પોતે તેને પરણ્યા હતા એમ કેટલેક અંગે જણાઈ
આવે છે કલાપીના કેટલાક ગ્રંથોમાં પણ સર્વાત્મભાવ અંગ્રી
નીડળે છે સાધારણ રીતે કવિઓનુ હૃદય એવુ હોય છે કે તેમને
અગત્ય ભાવ કરતા મર્વાત્મભાવ વધારે ગમે છે છતાં ત્રાતી

ભૂત અને ભવિષ્યની વાતો

સ્વામીજીમા ભૂત અને ભવિષ્યની વાતો જાણવાની પણ શક્તિ હતી જ્યારે ભાવનગર રાજ્યના વસુલાતિ અધિકારી ચીમનલાલભાઈ આસોદરમા આવતા ત્યારે સ્વામીજી પાસે એકલા જતા અને પોતાના પ્રાર્થના માટે પ્રશ્ન કરતા હતા તેનો જવાબ સ્વામીજી જે પ્રમાણે આપતા તે પ્રમાણે ભવિષ્યમા બનતું હતું તેથી તેમને સ્વામીજી ઉપર પૂજ્ય-ભાવ થયો અને સ્વામીજીને કહ્યું કે “ આપે આહીજ રહેવાનું ગમવું અને બીજી જગ્યાએ જવાનો વિચાર થાય તો મને બગર આપજો. ભાવનગર રાજ્યમા આપની પ્રત્યક્ષતા પ્રમાણે હું મારા બચે આપને આશ્રમ બધાવી આપીશ તથા ભિક્ષાને માટે ગોઠવાવું કરી આપીશ ” સ્વામીજીએ જવાબ આપ્યો કે “ આ શરીરનું જેવું પ્રાર્થના હશે અને જ્યાં અન્નજળ હશે તે પ્રમાણે ચાકકન થશે અમારું જીવન અમારા પ્રાર્થના ઉપર ચાલે છે ” ચીમનલાલભાઈએ કહ્યું કે “ આપને માટે નોકર વિગેરેની મજબૂત કહો તો મની આપું ” સ્વામીજીએ કહ્યું કે હું કાંઈ મલકું કે મહારાજા નથી અમારા જેવા માણસોને એકલા ગંદવાના વખાર લાભ છે ”

માંદગી

થોડા વખત પછી ચોમાચાની રૂતુમાં સ્વામીજીને મળત તાવ આવ્યો અને તે પદર દીવસ મુઘી રહ્યો આ માંદગીમાં સ્વામીજીની સેવા કરવા માટે ગામના પટેલો અને ણીજા ભક્તો આવતા અને રાત્રે પણ આશ્રમમાં ભોય ઉપર સુઈ રહેતા તે આશ્રમ જુનું થયેલ હોવાથી અને ચોમાચાની રૂતુને લઈને ત્યાં મોટા સૂર્ય નીકળતા અને સેવા કરવાવાળા ભક્તો ણીવા લાગ્યા. સ્વામીજીએ તેઓને કહ્યું કે “ સૂર્ય તો હું મેંશા નીકળે છે, તમને કરડશે નહિ, છતાં ણીક લાગતી હોય તો તમે ગંધા તમારે ઘેર જતા રહો પણ સૂર્યને મારશો નહિ ”. તે પછી ગત્રે ત્યાં કોઈ નિદ્રા કરતું નહિ પણ આખી રાત જાગીને તે ભક્તો સ્વામીજીની સેવા કરવા લાગ્યા પદર દીવસે સ્વામીજીના શરીરને તદ્દન આરામ આવી ગયો.

આસોદરના ભક્તોએ હવે જુનું આશ્રમ પાડીને કરી નવું પાકું આશ્રમ સ્વામીજી માટે બધાવી આપ્યું, તેને ફરતો કોટ કરાવ્યો, અદરના ભાગમાં લાદી પથરાવી અને ઉપરના ભાગમાં સીલીંગ જડાવી. તે પછી આશ્રમમાં સૂર્ય નીકળતા બધ થઈ ગયા.

અવધૂત દશા

આશ્રમના બહારના ઓટા ઉપર બેસીને સ્વામીજી પોતે આંજને વખતે કથા ઉપનિષદ વિગેરે સભળાવતા હતા.

સભળાવતા સભળાવતા ઘણી વખત સ્વામીજીના રોમાચિત હિભા થઈ જતા, નેત્રમાથી આચુ આલ્યા જતા, શરીર રતબ્ધ બની જતુ અને વાણી બધ થઈ જતી હતી કેઈ વાર બે કલાક મુઘી પ્રાણની ગતિ બધ થઈ જતી હતી આ પ્રમાણે ઘણી વખત બનતુ અને શિષ્ય વર્ગના જોવામા આવતુ હતુ પણ આ અવધુત દશા બહુ થોડા માણસે સમજી શકતા હતા.

નારણદાસજીના કાવ્યો.

સ્વામીજીના આંસોદરના એક ભક્ત નારણદાસજીએ સ્વામીજીના ઉપદેશ સંગ્રહમા અને ગુરુસ્તુતિ રૂપે ઘણા કાવ્યો લખ્યા છે પણ તે બધા આ પુસ્તકમા આપી શકાય તેમ નથી તેમાનો થોડો ભાગ ૧૬મા પ્રકરણમા આપેલ છે

સ્વયંજયોતિ.

બીજરાળમા સ્વામીજીને કેટલીકવાર તેમના ભક્તોના આગ્રહથી જવાનુ ચતુ હતુ તે ગામમા સ્વામીજીના એક નિઠાન ભક્ત હાલ રહે છે તેમનુ નામ શાગ્રી મણિલાલ અબાશકર વ્યાસ ઉર્ફે સ્વયંજયોતિ છે તેમણે સ્વામીજી પાસેથી સત્સંગનો સારો લાભ મેળવેલ છે અને પોતાના અનુભવ રૂપે અને સ્વામીજીના ગુણાનુવાદ રૂપે આ આત્મ કિર્તનમાળા લખેલ છે તે કિર્તનોમાથી 'સારા' આ પુત્રના ૧૫ મા પ્રકરણમા આપેલ છે

મોહન પ્રભુજી.

શેડુભાર ગામમા મોહનલાલ નામના એક ગ્રાહણ રહેતા હતા તેમનામા ઘણો વૈરાગ્ય હતો ઘણીવાર એકાંતમા આડ્યા જતા હતા, ગમે તે વેરથી લિટ્ટા કરી લેતા અને પોતાની પાસે માત્ર એક લગોટ અને એક ઓઢવાનુ રાખતા હતા. તે ભજનો સારા ગાતા અને ભગવાનના પ્રેમમા મન્ત રહેતા તેમને સન્યાસ લેવાની ઘણી ઇચ્છા હતી પણ તેમના ઘરના માણસો વિરુદ્ધ હતા તેમણે સ્વામીશ્રી નિત્યાનન્દજીને સન્યાસ માટે વિનંતિ કરી સ્વામીજીએ કહ્યું “હું કોઈને સન્યાસ આપતો નથી, કોઈને શિષ્ય કરતો નથી પણ પ્રભુમા સાચો પ્રેમ રાખશો તો તે સન્યાસજ છે” છતાં મોહનલાલનું મન સન્યાસ લેવા તરફ ખડું ઢઢ હતું એક વખત શિયાળામાં આસોદરમા જ્યારે સ્વામીજી ગિરાજતા હતા ત્યારે મોહનલાલ તેમની પાસે નવન દશામા ગયા અને સ્વામીજીને કહ્યું કે “મને ટાઢ ખડું વાય છે” એટલે સ્વામીજીએ પોતાની એક ભગવી ચદર તેમને ઓઢાડી મોહનલાલે તેનો એમ અર્થ કર્યો કે “સ્વામીજીએ મને સન્યાસ આપ્યો” એ વાત જાણી મોહનલાલના પિતા સ્વામીજી પાસે ગયા અને સ્વામીજીને કહ્યું કે “મને પૂછ્યા વગર મારા દીકરાને તને સન્યાસ ગા માટે આપ્યો?” સ્વામીજીએ કહ્યું કે “તે ટાઢ ઠરતો હતો અને મારી પાસે ઓઢવાનુ માંગ્યું એટલે તેને મેં મારી ચદર આપી હતી” છતાં, મોહનલાલે સ્વામીજીને

ગુરૂ આની લીધા અને સન્યાસના કપડા ઉતાર્યા નહિ
રસ્તામાં ચાલતા હોઈ જેહુતને ત્યાંથી રોટલો માગી ખાતા
ખાતા નિકળ્યા અને જાપને કહ્યું કે ‘ જુઓ હવે હું
બ્રાહ્મણ રહ્યા નથી અને તમારે કામનો નથી ’ અન્યાસ
લીધા પછી મોહનલાલે ‘ પ્રભુજી ’ નામ ધારણ કર્યું હતું

૧૪૫૬ વર્ષની ચાલમા સ્વામી શ્રી નિત્યાનન્દજી
આસોદરથી ચમડીઆળા (બતમનગરનું) ગયા ત્યાં પણ તે
જામ બહાર એક વાડીમાં રહેતા હતા અને ત્યાંની સ્ત્રીલોકના
મારતર પ્રાણજીવનભાઈને “વિચાર આગર” ભણાવતા હતા.
તે વખતે પ્રાણજીવનભાઈના ધર્મપત્ની પાર્વતી જાહેન પાડ
અહરના ભાગમાં ગઈ “વિચાર આગર” ચાલખતાં પૂર્વના
અન્યાસને લઈને તે જાહેનમાં પણ જાનનું શી રાખાયું હતું

૧૫ વર્ષના નજીક દરમિયાન સામી શ્રી વામદેવતીય સામના એક
મહાત્મ્યમાં વેદાન્તી મહાત્મા આજ્યા હતા અને સામદેવગી ॥
તેનામાં સામન વદાતનું પ્રજ્ઞા કનસતા હતા એ વાત અમમી
‘ મોહન-પ્રભુજી ’ સામી શ્રી વામદેવતીયના અન્ય મોટા નજીક
ગયા ત્યાં સામીજીના હિપ્પચ ચાલતા હતા તમ પ્રજ્ઞા ૧૫ વર્ષ
આમના હતા સામી વામદેવતીય સુત અનતરી હતા એ તમના
જાણસમાં અન્ય ‘ ‘ પ્રભુજી ’ નામના અન્યાસી સામનું હતા
હતા શ્રી ન વર્ણના સી સિતા કી લે ‘ એક દીવ અન્યાસી
હતી ૧૫ વર્ષના નાગ ૧ નાગનાબીઓ અને પીના ૨૦ વર્ષના નાગ

તેનો ઉપયોગ તે જાહેને પીઠડીઆ અને ખડખડમાં ક્યો હતો તે હકીકત ત્રીજા પ્રકરણમાં આપેલ છે.

આ વખતે ચમઢીઆગામાં રૂપચંદલાઈ નામના એક વણિક ગૃહસ્થને સ્વામીજીના વચનામૃતથી એટલો વેગ લાગ્યો કે ધધો છોડી, ઘર છોડી તે દૂર દેશમાં આજી ગયા, એટલે તેમના ભાઈ સ્વામીજી પાસે આવીને કહેવા લાગ્યા કે “ તમે વૈરાગ્યનો ઉપદેશ આપી મારા ભાઈને નસાડી મૂક્યો તો હવે તેને શોધી આપો ” સ્વામીજીએ કહ્યું કે “ હું તો પ્રાણજીવન માસ્તરને ઉપદેશ આપતો હતો અને તેણે તો ઘર છોડ્યું નથી, તેથી એવા ઉપદેશથી બીજાને શી અસર થશે તેની મને શી ખબર પડે તમારો ભાઈ

છે અને દેહને ઠાકવા માટે લગોટ વિગેરે ગંખવા પડે છે ત્યાંથી તમારે બ્રાહ્મણને ત્યાજ લિક્ષા કરવી જોઈએ ” પ્રભુજી પણ મં વૈરાગ્યવાળા નહોતા એટલે આ વચનો સાંભળીને ભગ્ન સમાની વચન પાતની લગોટ, ઓઠવાનું અને તુચડી કેટલી દીધા અને દિગમ્ય થઈ સ્વામીજીને કહ્યું કે “ આ વસ્તુઓ જો લિક્ષા માટે આપી આવતી હોય તો મારે તે જોઈતી નથી ” સ્વામી વામદેવતી તેમનો તીવ્ર વૈરાગ્ય તરત સમજી ગયા, તેમને લગોટ પહેગવત આપી, વસ્ત્ર ઓઢાડવામાં આવ્યું અને સ્વામીજીએ તેમને કહ્યું ‘ હવે તમારે ગંધાને ત્યાં લિક્ષા લેવામાં હરકત નથી અને હા આહી મહો ત્યાં મુઠી મારી સાથે લિક્ષા લેજો ” આ પુનઃ જોઈએ સ્વામી શ્રી વામદેવતીએ પણ ઘણી વખત નમ્ર દશામાં જોઈ છે તે પણ મહા જાતી હતા છતાં પ્રાણાસિદ્ધ ગણવાની આવડત આત્માને વેગ લિક્ષા લેતા હતા

ઘાણુ કરીને હૃષીકેશમા હોયો જોઈએ ત્યા તપાસ કરશે તો તેનો પત્તા મળી રહેશે તે પ્રમાણે તના ભાઈએ તપાસ કરવાથી હૃષીકેશમા રૂપચઢભાઈનો પત્તા લાગ્યો તેને નમજવી ઘેર પાછા તેડી લાવ્યા અને સ્વામીજીએ તેને ઘરમા ગૂંડી ભક્તિ કરવાની ચલાહ આપી

નમદીઆળામા થોડો વળત રહી સ્વામી શ્રી નિત્યાનન્દજી પાછા આસોદર પધાર્યા આસોદરમા આશ્રમની જમીનમા સ્વામીજીએ પોતાને હાથે લીમડાના એ ઝાડ વાવેલા છે હાલમા તે લીમડાની માનતા ત્યાના લોકો કંઈ છે, તેના પાન ઘણા દરદમા વાપરે છે અને તેમની ભાવના પ્રમાણે તેમના દરદ મટે છે

નવત ૧૮૬૬ની સાલમા ગજકોટમા સ્વામીજીના ભક્ત પુરૂષોત્તમભાઈના આગ્રહથી સ્વામીજી ગજકોટ પધાર્યા.

સ્વામી પ્રકાશાનન્દજી સાથે મેળાપ.

તે વળતે સ્વામી શ્રી પ્રકાશાનન્દજી કે જે ગુજરાત અને ડાહીયાવાટમા પ્રસિદ્ધ ધર્મોક્ત છે તે પણ ગજકોટ પધાર્યો એટલે સ્વામી શ્રી નિત્યાનન્દજીના ગજકોટના શ્રીવંશજી ભક્ત વાપડભાઈએ સ્વામી શ્રી પ્રકાશાનન્દજીને જમના આપ્યા કે ' આહી ચીક સ્વામી નિત્યાનન્દજી નાનના સાધુ પુરૂષ પધારેલા છે અને આપને મળવા માટે જાણે છે ' એ વાતથી સ્વામી શ્રી પ્રકાશાનન્દજી સ્વામી શ્રી નિત્યાનન્દજીને

મળવા ગામમાં આવ્યા, સ્વામી શ્રી પ્રકાશાનન્દજીએ ચીંથરાના ફાટેલ કપડા પહેર્યા હતા તે જોઈ ત્યાં જોડેવા બીજા માણસો તેમને ઓળખી શક્યા નહિ પણ સ્વામી નિત્યાનન્દજી તેમને જોઈ પોતાની જોડક ઉપરથી ઉભા થઈ તેમને ભેટી પડ્યા. અને બધાને કહ્યું કે “ જુઓ ! કેવો વેશ છે ! કોઈ એમને મહાત્મા તરીકે ઓળખી પણ શકે ? માટે આપણે ઘેર જો કોઈ આવે તો હાથ જોડી યથા શક્તિ તેમનો સત્કાર કરવો પણ કોઈનો તિરસ્કાર કરવો નહિ, શી બબર કે પ્રભુ કેવા સ્વરૂપમા આવે છે ? ”

આ બન્ને સન્યાસીઓ વચ્ચે ઘણો પ્રેમ બધાઈ ગયો હતો તેઓ તે પછી કોઈ કોઈ વખતે મળતા

સ્વામી શ્રી પ્રકાશાનન્દજીને ગુજરાત, ડચ્છ અને ડાહીઆ વાડમા હવે ઘણા માણસો ઓળખે છે

સને ૧૮૮૭ની સાલમાં જ્યારે તેઓશ્રી પૂર્વાશ્રમમા બેઠગામના હતા ત્યારે તેમના એક ઓળખીતા મુખેદાગની ઉત્તમ ગુણ અને અપયુક્ત પત્ની સુવાવડના રોગમા ગુજરી ગઈ તેમની દેહન પ્રિયા વખતે તેઓશ્રી ગયેલા અને તે સુદૃશ શરીર અગ્નિમા બળતુ જોઈ પોતાના શરીરની પણ એવી દશા થવાની છે એમ જાણી, તેમને સસાર ઉપર વૈરાગ્ય આવ્યો તે પછી યોગ્ય ઉમરે તેમના કુટુંબના માણસોએ અને તેમના મિત્રોએ તેમને પરણાવવાની તજવીજ કરવા માડી પણ પોતે દૃઢતા રાખી વ્યવહારમા પડ્યા નહિ અને પરનાર્થનો માર્ગ ગ્રહણ કર્યો તેમનું જીવનચરિત્ર અને તેમનો થોડોક ઉપદેશ વિદેહમુક્ત ચંદુભાઈ ગોરધનદાસના જીવન ચરિત્રના પુસ્તકમા પ્રસિદ્ધ થયેલ છે

અને મનોનાશ વામનાદય અને તત્ત્વજ્ઞાન ઉપર ચર્ચા કરતા
સ્વામી શ્રી નિત્યાનન્દજીની છેવટની માદગી વળતે પણ
સ્વામી શ્રી પ્રકાશાનન્દજી હાજર હતા સ્વામી શ્રી પ્રકાશા-
નન્દજી કહે છે કે “ તેમને ઘણા માધુ સન્યાસીઓનો સંગ
થયેલ છે પણ ખરી નિષ્ઠાવાળા માત્ર એ ત્રણજ તેમના જોવામાં
આવેલ છે અને તેમાં એક સ્વામી શ્રી નિત્યાનન્દજી હતા.

ચળકોટથી સ્વામી શ્રી નિત્યાનન્દજી છેલ્લી વાર ત્રણ
પદાર્થો હતા તેમજુ જીવન ઘણુ સાદુ હતુ એ વાત
જાણના કહેવાઈ ગયેલ છે એક વળત ત્રણમાં મધુકરી
માંટ નીકળ્યા જેને ત્યા ભિક્ષા માગવા ગયા તેણે તે
દિવસે જ્યાં કંઈ નહોતી એટલે આગલા દિવસનો મુકા
દેાડેલો અને મરવાનુ અથાણુ મળ્યુ તે લઈ જાણુગજાને
પહે આવી પાણીમાં દેાડેલો ગમેાળી પોને જગ્યા હતા
તે દિવસે તેમના મુખાગવિદ ઉપર અજાણનીય આનંદ
હવાઈ ગયો હતા.

તે વળતે બોળાના દિવસે હતા સ્વામીજીએ પોતાના
તપાટ એક વળત ભૂલથી એક જગ્યાએ મુકી દીધા પગમાં
પહેવાન ડાઈ રહી નહિ હતા કોઈ દિગ્વ્ય પાંચે માગાળી
કરી નહિ તે વાત કોઈ ભકતના બાણુવામાં આવી ત્યારે
તેણે પાવલા તેયાર કરાવી સ્વામીજીને આપ્યા.

સ્વામીજીની સેવાથી પુત્ર પ્રાપ્તિ.

જ્યા વળતે સમીઆણામાં એક દાનાવાળા નાન્દા દાહી
જીવેલા હતા તેમને પુત્રની પ્રાપ્તિ ન હોવાથી

ઘણું શોક રહેતો હતો તેમને કોઈ માણસે એવી સલાહ આપી કે જો તે કોઈ સાચા સાધુની સેવા કરે તો તેમને પુત્રની પ્રાપ્તિ થાય તે ઉપરથી તેમણે એવા સાધુની શોધ કરવા માંડી. શોધ કરતાં તેમને ત્રણામા સ્વામી શ્રી નિત્યા નન્દજીના ખળર મળ્યા તેથી પોતે ત્રણા જઈ સ્વામીજીને વિનંતિ કરી, સ્વામીજીને સમઢીઆળા પધરાવી લાજ અને તેમની સારી રીતે સેવા કરવા લાગ્યા આ એવાના ક્ષણ તરીકે તે કાઠી ગરાસીઆને એક પુત્ર પ્રાપ્ત થયો હતો

સ્વામીજી જ્યારે સમઢીઆળામા રહેતા હતા ત્યાં આસપાસના ગામોમાથી ઘણા માણસો તેમના સત્સંગ માટે આવતા હતા આ કારણને લઈને ધીરે ધીરે સ્વામીજી સમઢીઆળામા અને આસપાસના ગામોમા બહુ પ્રખ્યાત થઈ ગયા, તેમની પાસે આવનાર માણસોની સંખ્યા વધવા લાગી, તેથી તેમની વાતોથી થતો વિદ્વેષ દૂર કરવા માટે સ્વામીજીએ ત્યાં કેટલાક મહીના મૌનવૃત્ત ધારણ કર્યું હતું

ઉપર જણાવ્યું તેમ સ્વામીજીની સેવાથી જેમ સમઢીઆળાના ગરાસીઆને પુત્રનો લાભ થયો હતો તેમ બીજાને પણ તેમની સેવાથી વ્યવહારિક લાભ થતા હતા છતાં જ્યારે સ્વામીજીને તે વિષે પૂછવામા આવતું હતું ત્યારે તેઓશ્રી એમ જવાબ આપતા હતા કે “ એતો મૌ સૌના પુણ્યનું ફળ છે ”

આવા કારણોને લઈને સ્વામીજીની કીર્તિ યાદે તન્ક
લોકોમા પ્રચરી હતી અને ઘણા માણસો તેમના દર્શને
આવતા હતા.

પીઠડીઆનો ભાગ્યોદય

તે વખતે પીઠડીઆના નામદાર દગ્ગાર સાહેબ
મુળુવાળા અને તેમના રાણીશ્રી કમરીજાને એકે પુત્ર ન
હોવાથી બહુ ચિંતા રહેતી હતી દરબાર સાહેબે પુત્રની
પ્રાપ્તિ માટે ઘણા ઉપાય કર્યા જે કોઈ વૈદ, દાકતર,
જ્ઞેશી, સાધુ, પડીત, ફકીર વિગેરે જે કાંઈ ઉપાય બતાવે
તે કર્યા, બ્રાહ્મણોને જમાડયા, ચોરાશીઓ કરી, દાન, પૂન્ય.
તપ વિગેરે કર્યા છતાં પુત્ર થયો નહિ તેમને બળર પડી કે
સમઢીઆજામા એક ગરાસીઆને એક સ્વામીજીની સેવા
કરવાથી પુત્રનો લાભ થયો છે તેથી કોઈપણ રીતે
સ્વામીજીને સમઢીઆજામાથી પીઠડીઆ પધરાવી લાવી
તેમની સેવા કરવાની એ બન્નેની ઇચ્છા થઈ તેથી તેઓ
મોટર લઈ સમઢીઆજા ગયા અને ત્યાંથી ગુપ્તરીતે રાત્રે
સ્વામીજીને લઈ આવી રાજમહેલની મેડી ઉપર એક સારા
ઝોરડામા બધી જાતની સગવડ કરી રાખ્યા અને સ્વામીજીને
વાચવા માટે યોગવસિષ્ઠ વિગેરે કેટલાક સારા પુસ્તકો
મંગાવી આપ્યા.

આ બનાવ સવત ૧૯૭૨ (સને ૧૯૧૬)ની સાલમા
બન્યો હતો જ્યારે આખી પૃથ્વી ઉપર મહાન લડાઈ
ચાલતી હતી તે વખતે જગતના નિયતા પ્રભુના સ્મરણમાં

સ્વામીજી લીન થઈ ગયા હતા. તેમની દૃષ્ટિમા જગત્ અને જગતના બનાવોનું અસ્તિત્વ નહોતું. તેમને લડાઈની વાતોની ખબર નહોતી. જે મહાત્મા જગતને નિત્ય પ્રહારદ્રષ્ટીથી જોઈ શકે છે તેમને ઇતિહાસ, ભૂગોળ કે ન્યુસપેપર વાંચવાની જરૂર રહેતી નથી

વીમ વર્ષ થયા જર્મનીમાં પ્રોફેસર આઈન્સ્ટીને ભૌતિક શાસ્ત્ર (એટલે Physical science) માં એવી નવી શોધ કરેલા છે કે જ્યાંયુધી આપણે જગતના કોઈ બનાવ જાણતા નથી ત્યાંયુધી તે બનાવ આપણે માટે ઉત્પન્ન થતા નથી જો આપણે ન્યુસપેપર વાંચીએ નહિ તો તેટલું જગત આપણે માટે છે નહિ આપણે ઇતિહાસમાં વાંચેલા ભૂતકાળના બનાવો, તે વખતે બન્યા નહોતા પણ જ્યારે આપણે ઇતિહાસ શિખ્યા ત્યારે આપણે માટે તેટલું જગત આપણા જ્ઞાનમાં ઉત્પન્ન થયું હતું તેથી આપણું જગત આપણે જન્મ્યા પહેલા ઉત્પન્ન થયું નથી પણ આપણે જન્મ્યા પછી આપણે આપણા મન્દારથી ઉત્પન્ન કર્યું છે આ નવા વિચાર (એટલે દૃષ્ટિમૃદ્ધિવાદ) ઉપર યૂરોપ અને અમેરિકામાં પાંચ હજારથી વધારે પુસ્તકો લખાયા છે પણ શ્રી ગૌડપાદાચાર્ય અને શ્રી વસિષ્ઠ મુનિ જેવા હિંદના મહાત્માઓ હજારો વર્ષ પહેલાં એ શોધ કરી ગયા છે અને તેને પરિણામે અજાતવાદ સિદ્ધ કરી આપણને આપી ગયા છે સ્વામી શ્રી નિત્યાનન્દજીની દૃષ્ટિમાં જગત ઉત્પન્ન થતું નહોતું તેઓ જગતને જગત

દ્વિતી જોતા નહોતા જગત્મા શુ બને છે તે તેમને
જાણવાની ઇચ્છા નહોતી, તેથીજ તેઓ ભગવત્ સ્વરૂપમા
મરણતાથી લીન થઈને સમાધિસ્થ રહી શકતા હતા.

સ્વામીજી પીઠડીઆમા બિરાજે છે એ વાતની સમઢી-
આળાના ગરાસીઆને બળર પડી તેથી દગ્ગાઝ સાહેબને
કાગળ લખી સ્વામીજીને પાછા સોપી દેવાની માગણી
કરી પણ અતે દરબાર સાહેબ તેમને સમજાવી શક્યા
હતા અને તેથી સ્વામીજીને પીઠડીઆમા રહેવાનું થયું.

પણ સ્વામીજીના ઘણા શિષ્યોને તે બાબતની તરત
બળર પડી નહિ તેથી તેઓ સ્વામીજીની શોધ કરવા
લાગ્યા.

નિત્યાનન્દજી આથે પણ સારા મળધમા આવ્યા હતા તે પીઠડીઆ ગયા તેમને સ્વામીજીએ મેડીની ખારી-માથી દર્શન આપ્યા રતનજીભાઈએ દરબાર સાહેબને કહ્યું કે મિહને પાજરામા પૂરી રાખવાથી પુત્રની પ્રાપ્તિ નહિ થાય માટે સ્વામીજીને છટા રાખી તેમની સેવા કરવી જોઈએ અને ખીજા માણસોને પણ સ્વામીજીના જ્ઞાનનો લાભ મળે તેવી રીતે તેમને રાખવા જોઈએ

આ પછી થોડા વખતે પુરુષોત્તમભાઈ અને વલ્લભજી-ભાઈ પણ પીઠડીઆ ગયા ત્યાં તેઓએ એમ આલખ્યું કે સ્વામીજી દરબારગઢની મેડી ઉપર છે પણ ત્યાં કોઈને જવા દેતા નથી: તેથી આ બન્ને ભકતોએ ચાકર અને શ્રીકૃષ્ણ લઈ દરબારગઢની મેડીની ભીંત વ્યાગળ જાણે કે સ્વામીજીના ચરણે ધરતા હોય તેમ ધરી નીચેથી ખૂમ મારી કે “ ઐ નમો નારાયણ ” “ મદ્ગુરુદેવકીજે ” એટલે સ્વામીજીએ ઉપરથી ખારી ઉઘાડી અને જવાબ આપ્યો કે “ ઉભા રહેજો, હું તમને બોલાવું છું ” એમ કહી એક નોકરને બોલાવી, આ ભકતોને પોતાની પાસે લઈ આવવા મોકલ્યો તે બન્ને ભકતોએ સ્વામીજી પાસે આવી દડવત્ પ્રણામ કર્યા અને કેટલીક વાતચીત કરી એમ નક્કી કર્યું કે જો દરબાર સાહેબની ઇચ્છા સ્વામીજીને કાયમ પીઠડીઆમા રાખવાની હોય તો સ્વામીજીને માટે પીઠડીઆમાં એક જુદો આશ્રમ બાંધી આપવો કે જેથી ખીજા જ્ઞાતિમુખો પણ તેમના જ્ઞાનનો લાભ લઈ શકે અને તેમની સેવા કરી

પ્રકરણ ૩ જી. પીઠડીઆના પ્રભુજી.

ખીજા પ્રકરણમા જણાવ્યું તેમ સ્વામીજીને લગભગ
મને ૧૯૧૬મા પીઠડીઆમા આવવાનું થયું સ્વામીજી
પીઠડીઆમાંથી ભાગી ન જાય તેટલા માટે શરૂઆતમાં
તેમને પીઠડીઆના દરબારગઢમા મેડી ઉપર રાખ્યા હતા
અને બહાર એવી ચોકી રાખવામા આવી હતી કે કોઈ
માણસને બળર ન પડે કે સ્વામીજી કયા છે દરબાર
આણેને એવી ખીક લાગતી હતી કે જે સ્વામીજીના
કોઈ ભક્તોને બળર પડશે તો સ્વામીજીને લઈ જશે,
તેમણે સ્વામીજીના ભક્તો સ્વામીજીની શોધ કરવા લાગ્યા
અને અંતે સ્વામીજી પીઠડીઆમાં છે એવી માહિતી
મેળવી શક્યા આ બળર ઉપરથી ત્રણાના કામદાર સત-
નજીભાઈ કે જે જગન્નાથ સ્વામીના શિષ્ય હોવાથી સ્વામી

નિત્યાનન્દજી સાથે પણ સારા મળધમા આવ્યા હતા તે પીઠડીઆ ગયા તેમને સ્વામીજીએ મેડીની બારી-માથી દર્શન આપ્યા રતનજીભાઈએ દરબાર આહેળને કહ્યું કે મિહને પાંજરામા પૂરી રાખવાથી પુત્રની પ્રાપ્તિ નહિ થાય માટે સ્વામીજીને છૂટા રાખી તેમની સેવા કરવી જોઈએ અને બીજા માણસોને પણ સ્વામીજીના જ્ઞાનનો લાભ મળે તેવી રીતે તેમને રાખવા જોઈએ

આ પછી થોડા વખતે પુરુષોત્તમભાઈ અને વલ્લભજી-ભાઈ પણ પીઠડીઆ ગયા ત્યાં તેઓએ એમ માલમ્બુ કે સ્વામીજી દરબારગઠની મેડી ઉપર છે પણ ત્યાં કોઈને જવા દેતા નથી. તેથી આ બન્ને ભકતોએ માકર અને શ્રીકૃષ્ણ લઈ દરબારગઠની મેડીની ભીંત આગળ જાણે કે સ્વામીજીના ચરણે ધરતા હોય તેમ ધરી નીચેથી ખૂમ મારી કે “ ઝં નમો નારાયણ ” “ સદ્ગુરુદેવકીર્તે ” એટલે સ્વામીજીએ ઉપરથી બારી ઉઘાડી અને જવાબ આપ્યો કે “ ઉભા રહેજો, હું તમને બોલાવું છું ” એમ કહી અક નોકરને બોલાવી, આ ભકતોને પોતાની પાસે લઈ આવવા મોકલ્યો તે બન્ને ભકતોએ સ્વામીજી પાસે આવી દડવત્ પ્રણામ કર્યા અને કેટલીક વાતચીત કરી એમ નક્કી કર્યું કે જો દરબાર આહેળની ઇચ્છા સ્વામીજીને કાયમ પીઠડીઆમા રાખવાની હોય તો સ્વામીજીને માટે પીઠડીઆમાં એક બુદ્ધો આશ્રમ ગાંધી આપવો કે જેથી બીજા જ્ઞાનસુઓ પણ તેમના જ્ઞાનનો લાભ લઈ શકે અને તેમની સેવા કરી

શકે આ નિર્ણય તેઓએ દરબાર માહેબને જણાવ્યો અને દરબાર માહેબે ખુશીથી હાલ જે આશ્રમ છે તે સ્વામીજી માટે તૈયાર કરાવ્યો; નળ, પાચખાનુ વિગેરેની મગવડ તેમાં કરાવી અને સ્વામીજી કાયમ રહે તો ઠીક એવી ભાવનાથી સ્વામીજીની ઇચ્છાથી વચલા ફળીઆમાં તેમને માટે મમાધિ મહિર પણ તે વખતેજ તૈયાર કરવામાં આવ્યું. સ્વામીજીએ તે વખતે કહ્યું હતું કે “ જ્યારે માઈ શરીર શાંત થઈ જાય ત્યારે આ ખાડામાં મૂકી દેજો ”. તે પ્રમાણે છેવટે તેમના શરીરને ત્યાજ પધરાવવામાં આવ્યું હતું તે પોતે પોતાના શરીરને ભીંત જેવું માનતા હતા અને આશ્રમને ધર્મશાળા માનતા હતા વળી દરબાર માહેબે સ્વામીજીની રસોઈ માટે એક ગ્રાહ્યણ રાખેલ હતો અને બીજા પરચુરણ કામ માટે પણ એક ખાસ માણસની ગોઠવણ કરી હતી છતાં ઘણીવાર સ્વામીજી પોતાનું કામ પોતે કરી લેતા, હાથથી કપડા ધોતા અને આશ્રમ પણ હાથે વાળી નાખતા.

બહારગામથી સત્સંગ માટે આવતા માણસો.

સ્વામીજી હવે એક ઠેકાણે રહેવાથી બહારગામથી તેમના સત્સંગ માટે બે ચાર દિવસને અંતર કાયમ કેટલાક સાધુઓ અને જ્ઞાસુઓ પીઠડીઆ આવવા લાગ્યા. મહાત્મા તરીકે સ્વામીજીની કીર્તિ બહાર ઘણી ફેલાણી હતી, તેથી જ્યારે કોઈ મહાત્મા ગિરનાર અથવા દ્વારકાં કે ગુદામાંપુરીની યાત્રાએ આવતા ત્યારે પીઠડીઆમાં એક

દર્શનીય મહાત્મા છે એમ જાણર પડતા તેઓ સ્વામીજીના દર્શને આવતા તેમનો દરખાસ માહેજ તરફથી મતકાર થતો તેમની ભિક્ષા માટે ગ્રાહણને રસોડે સગવડ થતી હતી પણ તેમા જો કોઈ પૈસાની મદદ માટે દરખાસ માહેજને કહેવાનું સ્વામીજીને કહે તો પોતે ના પાડતા. તે છતા કોઈ વખત દરખાસ માહેજ કાંઈ કોઈ માધુજીને રેલ્વેની ટીકીટ વિગેરે આપતા

સ્વામીજી જ્યારે પીઠડીએ ખિરાજતા હતા ત્યારે સ્વામી પ્રકાશાનન્દજી, સ્વામી હરદેવ ભારતી, સ્વામી પ્રહ્લાનદગિરિ, હરદ્વાર ભારતીવિદ્યાલયવાળા મહાશ્વર હરિ ભારતી અને સ્વામી ભાગવતાનન્દજી, મહારાજ શ્રી શિવરક્ષનજી, સ્વામી સેવાદાસજી, સ્વામી માધવાનન્દપુરી, દુધરેજના મહતશ્રી રઘુવીરદાસજી અને જામનગરના મહતશ્રી રામપ્રસાદજી. વેદાત તીર્થ માયાપ્રસાદજી વિગેરે પીઠડીએ પધાર્યા હતા અને પરસ્પર સત્સગનો લાભ લીધો હતો. મહતશ્રી રામપ્રસાદજીની સ્વામીજીમા બહુજ શ્રદ્ધા હતી અને અષાઢી પૂર્ણિમા ઉપર ઘણી વખત પધાર્યા હતા ખીજ પણ ઘણા સાધુસતો સત્સગ માટે આવેલા પણ તે બધાની નોંધ લઈ શકાય તેમ નથી તેમાં કોઈ એવા પણ માણસો આવતા કે જે સ્વામીજી પાસે વ્યવહારની વાતો કરતા અને વ્યવહારના લાભ આપવા વિનંતિ કરતા હતા તેમને સ્વામીજી એવો જવાબ આપતા કે “ હું તો ઇશ્વરનું નામ લઉં છું, ખીજુ કાંઈ કરી શકતો નથી ”

એક વખત શિવજ્ઞાન મહારાજે સ્વામીજીને પૂછ્યું કે
 “કોઈ અધિકારી આવે છે ત્યારે સ્વામીજી બોલ્યા કે
 “છપનકા કાળ પડ ગયા હું.”

એક વખત સ્વામીજીને એક પ્રાક્ષણ ગ્રંથસ્થે એવી
 વિનંતી કરી કે ‘મારે હાલ એક મોટું ગર્વ આવી પડેલ
 છે તો આપ દરબાર સારંગને કહીને મને તેટલી રકમ
 અપાવો તો મારા ઉપર આપનો મહાન ઉપકાર થશે’.
 સ્વામીજીએ જવાબ આપ્યો કે.—

આપનું કહેવું યથાસ્થિત છે અને તેમ થાય તો
 તમારું લક્ષ્ય થાય તેમ હું સમજું છું પણ હું સંન્યાસી છું,
 ઉપકાર અથવા પરોપકારથી બધાવું એ સંન્યાસીનો ધર્મ
 નથી જેણે જગતને અનિત્ય જાણ્યું છે તે આ લોક અને
 પરલોકને પણ અનિત્ય સમજે છે, જન્મે લોકમા મળતા
 લાલ અને ફળનો ત્યાગ તે સંન્યાસ કહેવાય છે. મારે
 અમારાથી આવી વ્યવહારીક વાત બીજાને કહી શકાય નહિ.
 શાસ્ત્રોમાં કહ્યું છે કે ‘જો સંન્યાસી આવું કામ કરે તો તેના
 જન્મે લોક જગડે છે અને પોતે ચોરાસીમાં પડે જે વળી,
 મારી દ્રષ્ટિમા સર્વ નારાયણરૂપ છે તેથી આવે જે અહંકાર
 તમારા માટે પ્રવૃત્તિ તેવો બીજો પસંદગે બીજાને માટે પણ
 ઉત્પન્ન થાય તેથી વ્યવહારનો પ્રવાહ ચાલે અને ભગવાનમાં
 અનન્ય ભાવ રહી શકે નહિ. જ્ઞાનથી નિવૃત્ત કરેલો
 અહંકાર જો પાછો પહેલાંની માફક સંન્યાસીમાં જાગ્રત થાય
 તો તે સંન્યાસી નથી પણ તેને ‘વાન્ત્યાસી’ કહી શકાય.”

આ જવાબ સાલળી તે માણસે સ્વામીજીને કહ્યું કે
 “ આપ સન્યાસી તરીકે અભિમાન રાખો છો તે પણ
 અનિષ્ટ જાણાય ”

સ્વામીજીએ હસીને જવાબ આપ્યો કે “ ભાઈ તમારૂં
 કહેલું વ્યાજબી છે કે એ પણ એક જાતનો અહંકાર છે
 છતાં તે અહંકારથી એક જન્મ વધારે આવશે તો હું તે
 ખુશીથી ભોગવી લઈશ પણ અનેક જાતની ભૂલવણીમા
 નાખે તેવો માયિક વ્યવહાર સન્યાસ લીધા પછી મારાથી
 થઈ શકે તેમ નથી ”.

ખીજે કોઈ પ્રસંગે સન્યાસીનો ધર્મ સમજાવતા
 સ્વામીજીએ કહ્યું હતું કે —

શ્રીમદ્ ભાગવતમા લખ્યું છે કે “ સન્યાસીએ ઝાઝા
 શિખ્યો કરવાનો ઉદ્ધમ કરવો નહિ, ઘણા ગ્રંથોનો અભ્યાસ
 ન કરવો, વ્યાખ્યાન કરવા નહિ, અને મહાદિ વિગેરે
 કાર્યોના આરભો ન કરવા ”. “ સન્યાસી જો વ્યાખ્યાનાદિની
 પ્રવૃત્તિ કરે તો તેણે બહુ અથાવલોકન કરવું પડે અને
 લોકોના મન રંજન કરવાની વૃત્તિ થાય તથા તે દ્વારા
 લોકોમાં ખ્યાતિ વધે અને લોકો પૂજવા લાગે, તેથી
 ગ્રહાકાર વૃત્તિ રાખવામા વિદ્ય આવી માટે સન્યાસીઓએ
 અસંગ રહેવાની જરૂર છે, વધારે બોલવાથી કે સાલળવાથી
 વૃત્તિ બહિર્મુખ થાય છે, કોઈ વખતે પરસ્પર આત્મ
 વિષયક ચર્ચા કરવામાં હરકત નથી પણ શ્રુતિમાં કહેલ છે કે

નૈષા તર્કેણ મતિરાયનેયા એટલે સ્વરૂપ સાક્ષાત્કાર વાળી મતિ તર્ક વડે પ્રાપ્ત થતિ નથી ”

વ્યવહારની વાતો અટકાવવા માટે સ્વામીજી કાંઈ બહાનુ આપી ઘણી વખત અદરની ઓરડીમા આલ્યા જતા હતા અથવા આશ્રમની બહાર ફરવા નીકળી જતા હતા અથવા વ્યવહારની બહુ વાતો વધી જાય તો આશ્રમ છોડીને પણ જ ગલમા જતા રહેતા હતા પણ જો કાંઈ આત્મજ્ઞાનની અને સિદ્ધાંતની ત્રાતો કાઢે તો ગત્રિભર નિદ્રા કર્યા વગર સત્સંગનો સારો લાભ આપતા હતા. વેદાતના ગૂઢ પ્રશ્નો સરળતાથી ઉકેલવાની તેનામાં અદ્ભૂત શક્તિ હતી. આશ્રમમા જૂઠા જૂઠા હેતુથી આવનાર દરેક મનુષ્ય કયે રસ્તે છે અને કેવી સ્થિતિમા છે તે પોતે તરત જાણી લેતા હતા અને જે પ્રમાણે તેનો અધિકાર હોય તે પ્રમાણે તેને ઉપદેશ આપતા હતા જે જીજ્ઞાસુઓ થોડી ભકિત કરી શકતા હતા તેને માટે પણ સ્વામીજી એમ કહેતા કે “ વાહ, એટલું પણ ધન્ય છે, જેટલી ખેડ આ જન્મમા કરી હશે તેટલી આવતા જન્મમા નહિ કરવી પડે.”

એક માણસે મુક્તિના ઉપાય માટે સ્વામીજીને પૂછ્યું એટલે સ્વામીજીએ જવાબ આપ્યો કે—

“ મુક્તિ માટે ધીજો કાંઈ પ્રયત્ન કરવાનો નથી પણ જેમ કાંઈ ઢારને આહ નીકળે છે અને તેથી ઢાર બહુજ દુર્ગા થાય છે અને કાંઈ સારો ભરવાડ આવીને તેને

એસાડી દે તો સુખી થાય છે તેમ સિદ્ધાતમા જો બ્રહ્મનિષ્ઠ ગુરૂ મળે અને તેનું જ્ઞાન શિષ્ય બરાબર ગ્રહણ કરે તો બહિર્મુખ વૃત્તિ દૂર થાય છે અને અતર્મુખ વૃત્તિ ઉત્પન્ન થાય છે તેથી જીવને જન્મ મરણનું દુઃખ છૂટે છે અને તે મુક્ત થાય છે

એક માણસે એવો પ્રશ્ન પૂછ્યો કે “આજકાલ શાસ્ત્રના ઉપદેશકો ઘણાજ જોવામા આવે છે અને શ્રોતાઓ પણ સંખ્યાબંધ હોય છે, છતાં તેઓમા શાસ્ત્રાનુસાર વર્તન જોવામા આવતું નથી તેનું કારણ શું ?”

સ્વામીજીનો જવાબ—તેનું કારણ એ છે કે વિષયોથી મનને રોકવા જેટલી તેમનામા શક્તિ હોતી નથી કારણકે મોટે ભાગે આજકાલ ઘણા મનુષ્યોમા રજોગુણ અને તમોગુણ પ્રધાનપણે છે અને સાત્ત્વિક ગુણ નથી જેમ સગ્રહણી રોગનો દરદી જાણે છે કે લાડુ તેને મોટે અનિષ્ટ વસ્તુ છે અને તે ખાવાથી હાની થાય છે પણ રોગની પ્રબળતાને લીધે ચોરી કરીને પણ તે લાડુ ખાય છે તે પ્રમાણે કેટલીક વાર પુરૂષ જાણે છે કે વિષય ભોગો હાનીકારક છે છતાં અવિદ્યાની પ્રબળતાથી તેઓ તેમા પ્રવૃત્તિ કરે છે”

વાંસદાના મહારાજ સાહેબ.

આશરે ૮ વર્ષ પહેલાં સ્વામી શ્રી પ્રકાશાનન્દજી વાસદા ગયા હતા તે વખતે વાસદાના નામદાર મહારાજ સાહેબ સાથે પ્રસંગ નીકળતા મહારાજ સાહેબે પ્રકાશાનન્દજીને કહ્યું કે આહી જે જે સંન્યાસીઓ આવે છે તે

જાત જાતના બહાના આપીને પૈસા માગે છે સ્વામી શ્રી પ્રકાશાનન્દજીએ જવાબ આપ્યો કે “પહેલાના વળતમા રાજાઓ અને શ્રીમત માણસો સંન્યાસ લેતા હતા, તેઓ સપતિથી તૃપ્ત થઈને સંન્યાસ લેતા તેથી તેમના અતઃકરણમા વૈરાગ્ય હોવાથી કોઈ પાસે ભીખ માગતા નહોતા પણ આજકાલ એ રહ્યું નથી” ત્યારે મહારાજ સાહેબે પૂછ્યું કે “આજકાલ કોઈ સારા મહાત્મા તમારા જાણવામા છે?” સ્વામી શ્રી પ્રકાશાનન્દજીએ જવાબ આપ્યો કે પીઠડીઆમા સ્વામી શ્રી નિત્યાનન્દજી છે” આ હકીકત સાલજ્યા પછી વાસદાના મહારાજ સાહેબ એકથી વધારે વળત સ્વામીજીના દર્શન માટે પીઠડીઆ પધાર્યા હતા.

મુળથી ગુજરાત અને કાઠીયાવાડમાં સ્વામીજીને ગુરુ તરીકે માનનારા ઘણા માણસો હતા દરેક વર્ષે અપાઠી પૂર્ણિમાએ લગભગ ૧૦૦ શિષ્યો સ્વામીજીના આશ્રમે પીઠડીયામાં ભેગા થતા હતા. તેમને દરબાર સાહેબ તરફથી જમાડવાની અને સ્ટેશન સુધી વાહન વિગેરે આપવાની સગવડ થતી હતી.

આપાઠી પૂર્ણિમા વળતે કોઈ માણસ પાંચ દશ રૂપિયા ધરે તો સ્વામીજી તે ગ્રાહ્યજીને આપી દેતા, ઘોળા વસ્ત્રો ગરીબોને આપી દેતા, ભગવાં વસ્ત્રો સાધુને આપી દેતા પણ સ્વામીજી પોતે સત્રહ કરતા નહિ. શિયાળામા કોઈ સાધુને ઠડીથી મુઝાતા જુએ તો સ્વામીજી પોતાનું ઓઢવાનું પણ તેને આપી દેતા હતા એક વળત કોઈ માણસ

એ રૂપિયા સ્વામીજીના આશ્રમમા મૂકી ગયો હતો. પાછળથી તે જ્યારે સ્વામીજીના જોવામા આવ્યા એટલે સ્વામીજીએ નિશાળમા જઈ માસ્તરને કહ્યું કે “ આના પૈસા કરાવીને બધા છોકરાને બહેચી આપવા, આ રૂપિયા મારા આસન નીચે કોઈ મૂકી ગયું હતું, કોક બગાડી જાય અને મારે ઉપાડવું પડે છે ”

પહેલીવાર આશ્રમનો ત્યાગ, ફરી પધરામણી.

યોગવસિષ્ઠમા કહ્યું છે કે —

નિદ્રાયા લોકવાર્તાયાઃ શદ્ધાદેરપિ વિસ્મૃતિઃ ।

ક્વચિત્ નાવસર દત્વા, ચિંતયાત્માનમાત્મનિ ॥

એટલે કે નિદ્રામા, લોકવાર્તામા કે નકામી વાતોમાં સાધુ-ઓએ વખત ગુમાવવો નહિ અને શબ્દાદિ વિષયો ભૂટ્ટીને આત્મામા આત્માનું ચિંતન કરવું વળી વિવેક ચૂડામણીમા કહે છે કે —

‘ તત્ત્વિચ્છન્તન તત્કથનસમન્યોન્ય તત્ત્વબોધનમ્ ।

એટલે આત્માનુજ ચિંતન, તેનું કથન અને અન્યો અન્ય તેના બોધનીજ વાતો કરવી ”

એ નિયમ પ્રમાણે સ્વામીજી રહેતા હતા વ્યવહારની વાતોથી બચવા માટે સ્વામીજી પોતાના આશ્રમ ઉપર બહારથી તાળુ રખાવતા હતા આ તેમની ટેવ આસોદરથી શરૂ થયેલી હતી અને પીઠ્ઠીયામા ઘણા વખત સુધી ચાલુ રહી હતી, છતાં કોઈ કોઈ વખતે વ્યવહારની વાતો

કરવાવાળા માણસો તેમની પાસે આવી જતા તેથી સ્વામીજી દરબાર સાહેબને વારવાર કહેતા કે “હવે મારા મનજીલાઈ મુઝાય છે માટે મારે બહારગામ જવું છે” સ્વામીજીનો દ્રઢ નિશ્ચય જોઈ દરબાર સાહેબે કહ્યું કે “આપ પગે ચાલી શકશો નહિ માટે આપ આજ્ઞા કરો તો મારી મોટરમા આપ કહો ત્યાં મુકી જાઉં” તે ઉપરથી દરબાર સાહેબની સાથે સ્વામીજી બે ત્રણ ગામ ફરી જુનાગઢ આવ્યા ત્યાં દરબાર સાહેબે સ્વામીજીને કહ્યું કે “આહી લોકોના કોલાહલમા આપને ઠીક પડશે નહિ માટે નજીકમા શાપુર ગામ છે ત્યાં જઈએ આ સડેત પ્રમાણે શાપુર જતા રસ્તામા ઓઝત નદીમા મોટર અટકી ગઈ, એટલે સ્વામીજી, દરબાર સાહેબ વિગેરે મોટરમાંથી ઉતરી પગે ચાલવા લાગ્યા, દરબાર સાહેબે એક હાથમા પાઘડી રાખી અને બગલમા બહુક રાખી, પહેલા “કાદળીઆ” ગામ આવ્યું ત્યાંથી આગળ ચાલતા “લાટીઆ” જતા કોઈ ગામના ગાડા રસ્તામા મળ્યા દરબાર સાહેબે એક ગાડાવાળાને કહ્યું કે “અમારી સાથે એક સાધુ મહાત્મા છે માટે તમારા ગાડામાં અમને બેસવા દેશો?” ગાડાના પટેલે ‘હા’ પાડી એટલે તેઓ ગાડામા બેઠા બે કલાક પછી મોટર દુરસ્ત થઈ આવી ગઈ એટલે સ્વામીજી દરબાર સાહેબ વિગેરે મોટરમા બેઠા ગાડાના પટેલોને એકેક રૂપીઓ આપ્યો અને ત્યાંથી દરબાર સાહેબનું ગામ “બડપીપગી” છે ત્યાં ગયા તે ગામ બહાર એક સાધુની જગ્યા હતી, ત્યાં સૌએ કુવામાથી પાણી પીધું અને દરબાર

સાહેબે આ કરવા માણસોને હુકમ કર્યો, એટલામાં તે જગ્યાના સાધુ મકાન બહાર નીકળ્યા અને પોતાની જગ્યામાં વગર રાજાએ ઉતરવા માટે સૌને બરાબર શબ્દો કહ્યા તેની લાગણી ન હોવાવા માટે દરબાર સાહેબ સૌને લઈ ચોરે ગયા પોતાના રાજા અને સ્વામીજી પધાર્યા બાણી તે ગામની રૂંચતને બહુ આનંદ થયો, ત્યાં થોડો વખત રહીને બધા વાડલીઆ ગામે ગયા ત્યાં પણ બેઠાં એવી એકાંત સ્વામીજીને ન જણાવાથી પીઠડીયાથી એક માઈલ દૂર કમળેશ્વર મહાદેવની જગ્યા પાસે આત્માનંદજીનો આશ્રમ હતો ત્યાં સ્વામીજીને આગ્રહ કરી પાછા તેડી લાવ્યા ત્યાં થોડો વખત રહ્યા પછી જામનગરના મહત્ત્વ શ્રી રામપ્રસાદજીના આગ્રહથી સ્વામીજી પાછા પીઠડીઆના આશ્રમમાં આવી રહ્યા.

દરબાર સાહેબને પુત્ર પ્રાપ્તિ.

દરબાર સાહેબ મુળવાળા અને તેમના રાણીશ્રી કમરીબા સ્વામીજીની સગવડ પોતાની જાતની દેખરેખ નીચે સાચવવા લાગ્યા તેઓ સ્વામીજીની પ્રસાદી અને ચરણામૃત રોજ લેતા તેના પ્રતાપે દરબાર સાહેબને બે પુત્ર રત્ન પ્રાપ્ત થયાં જેની સત્તાથી આખું વિશ્વ ચાલે છે તેના આશીર્વાદથી પુત્ર પ્રાપ્ત થાય તેમાં નવાઈ જેવું નથી *

આ સળધમાં પુરાણોમાં નીચે પ્રમાણે એક કથા છે —

એક વખત નારદજી કરતા કરતા એક રાજાને ત્યાં જઈ ચડ્યા તે રાજાને એક પણ પુત્ર ન હોવાથી ઘણી ચિંતા રહેતી હતી

પ્રજ્ઞાજ્ઞાનના જીજ્ઞાસુઓને આવી સસારની બાબતો જાણવી એ કામનુ નથી પણ આ બાબતો લખવાનું કારણ માત્ર એટલું જ છે કે સ્વામીજી જાની હતા અને જાનીના સકલ્પ ત્રિદ્વ થાયજ એ જ્ઞાનનો મહિમા છે એક વખત વાતચિત્તમા સ્વામીજી મારી પાસે એમ પણ બોલી ગયા હતા કે “ મારા સકલ્પ ત્રિદ્વ થાય છે ” આવા પુરૂષની કૃપાદૃષ્ટિથી ઘણા માણસો સસારના વટોળીઆના હુ બથી જીટી શક્યા છે અને પરમાર્થને માર્ગે ચડ્યા છે.

સ્વામીજી પીઠડીએ પધાર્યા પછી તે પ્રસંગને લઈને તેમના એક ભકત કાનજીભાઈએ નીચે પ્રમાણે એક કીર્તન બોલ્યું છે. —

ધન્ય દિવસ રૂડો આજ

પીઠડીઆમા પ્રભુ પધાર્યા.

માતૃશ્રીના સશય ટાળ્યા,

તેણે ધર્મના ગજ વાળ્યા ... પીઠડીઆમા પ્રભુ

તેમણે નારદજીને કહ્યું કે “ આપ જેવા ભકતજનની માગ ઉપર કૃપા થાય તો મને પુત્ર પ્રાપ્ત થાય, માટે આપ આશીર્વાદ આપો ” નારદજીએ જવાબ આપ્યો કે “ હું ભગવાનને પછી બેઠશ અને તમારા પ્રારબ્ધમા હશે તો તેમનો આશીર્વાદ મેળવી આપીશ ” તે પછી નારદજી ભગવાન પાસે ગયા અને તે રાજનની વિનતી તેમની પાસે કહી ભગવાને જવાબ આપ્યો કે “ તે રાજનના પ્રારબ્ધમા સાત જન્મ સુધી એકે પુત્ર નથી તો હું શી રીતે આપી શકુ ”

થોડા વખત પછી તે રાજનના ગામમા એક કોઢવાળો વેરાળી સાધુ આવ્યો તે ગામમા ભિક્ષા માગવા નિકળ્યો, કરતા કરતા તે

અનેક જીવની જાંહી ગ્રહી

તનનારે તિમિર ટાળ્યાં પીઠડીઆમાં પ્રભુ
શુદ્ધ બુદ્ધ મૂળરાજે રે જાણ્યા

તેણે શકર તુલ્ય માન્યા પીઠડીઆમાં પ્રભુ.
શ્રીસદ્ગુરુ ચૈતન્ય હમારા

પાપીને પાર ઉતાર્યા . પીઠડીઆમાં પ્રભુ

સ્વામીજી ઘણીવાર દરબાર સાહેબને કહેતા કે “ મારા
જેવા સાધુઓએ તો લિક્ષા માગીને પેટ ભરવું જોઈએ,
હું આપને એક તણખલા જેટલો પણ ઉપયોગી નથી
માટે મને અહીંથી જવાની રજા આપો ” અને દરબાર
સાહેબ વારવાર તેમને એ જવાબ આપતા કે “ આપ
અહીં રહી અમને આશીર્વાદ આપો એટલામાજ અમારૂં
કલ્યાણ થાય છે ” તેનો જવાબ સ્વામીજી એમ આપતા
કે “ આપનું કલ્યાણ તો આપના પુણ્યથી થાય છે, હું

દગ્ધારગઢ પામે આવ્યો અને જુમ પાડી કે “ જુ પડીમે આગ
લગી હે. જે જુઝાવે હિસકું એક દહંગા ” એટલે તે રાજાની રાણીએ
દાસીને હુકમ કર્યો કે “ તે સાધુને લિક્ષા આપી આવ ” દાસીએ
તે સાધુને જમવાનું આપ્યું, તે જમીને સાધુએ ફરી જુમ મારી
“ આગ હજી જુઝાઈ નહિ, કેમ જુઝાવે તો દો દહંગા, ” એટલે તે
રાણીએ બીજાનાર જમવાનું મોકલ્યું તે સાધુએ જમીને દાસીને કહ્યું
“ જ તારી રાણીકું દો હોયગા ” ત્રણ ચાર વર્ષ પછી તે રાણીને
એ પુત્ર પ્રાપ્ત થયા

એટલામા નાગદંત ફરતા કરતા તે રાજાના મહાને આવ્યા અને
તેને એ પુત્ર પ્રાપ્ત થયા જોઈ આશ્ચર્ય પામ્યા તેણે રાજાને પ્રજ્ઞ

કાંઈ કરતો નથી છતાં આપનું અન્ન ખાઉં છું એટલે મન્યાસીઓના નિયમ પ્રમાણે “અન્નદાતા મુખી ભવ” એ પ્રકારનો આશીર્વાદ તો રાજ આપુ છું”

ખીંહડીઆના નામદાર દરબાર સાહેબ વખતો વખત સ્વામીજીના દર્શને પધારતા તથા રાણી સાહેબ બહેન કમરીળા પોતાના મહેલમાથી સ્વામીજી જ્યારે વચલા (મમાધિવાળા) કુળીઆમાં આવે ત્યારે દર્શન કરી લેતા અને હમેશા સવારમા સ્વામીજીનો અગુઠો ધોવરાવી ચરણામૃત મગાવી તેનું પાન કરતા

સ્વામીજીની ભિક્ષા ગ્રાહ્યજીને રસોડેથી આવતી પણ કોઈ વખતે કમરીળા પણ પોતે રસોડા કરીને સ્વામીજીને આરોગવા મોકલતાં. સ્વામીજી એક વખત ભિક્ષા લેતા અને રાત્રિએ ફક્ત દૂધ લેતા. સ્વામીજી દરબારમા રાણીઓ પામે એકલા જતા નહિ, કોઈ વખતે માંદગી મળગે બોલાવે તો રાજવૈદની સાથે જતા હતા

૩ “આ પુત્રો શી રીતે પ્રાપ્ત થયા ?” રાજાએ કહ્યું “એક માધુના આશીર્વાદથી” નારદજીએ વિચાર કર્યો કે જે દામ ભગવાનથી ન થયું તે બીજે કોઈ કરી શકે નહિ માટે એમા કાંઈક ભેદ હોવો જોઈએ તેથી તે ભગવાન પામે ગયા અને કહ્યું કે “તમે મારી મસ્તકી કરી, પેલા રાજાના પ્રારબ્ધમા પુત્ર ન હોવા છતાં તેને પુત્ર ગી રીતે પ્રાપ્ત થાય”

નારદજીની શકા ભગવાને જાણી લીધી તે દુઃ કરવા માટે એક નિયમ ભગવાને નારદજીને કહ્યું કે મને આજે પેટમા ગાદુ દરદ થય

ખીજ પ્રકરણમા જણાવ્યું છે કે સમઢીઆળામા ત્યાના માસ્તર પ્રાણજીવનભાઈના ધર્મપત્ની પાર્વતી જહેને સ્વામીજી પાસે “વિચાર સાગર” ભણી સાડ જ્ઞાન મેળવ્યું હતું પ્રાણજીવનભાઈ પચત્વ પામ્યા પછી પાર્વતી જહેન સ્વામીજીના દર્શને પીઠડીઆ આવ્યા તેમનું શરીર ખડું નળણુ થઈ ગયું હતું અને તેમને કાંઈક આશ્રયની જરૂર હતી ખીજી તરફ રાણી સાહેબ કમરીળા પાસે કોઈ જ્ઞાની સ્ત્રી હોય તો તેના દ્વારા સ્વામીજી રાણી સાહેબને જ્ઞાન આપી શકે એવા હેતુથી સ્વામીજીએ રાણી સાહેબ કમરીળા તથા તેમના જહેન જનભાઈખાને શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરાવવા માટે પાર્વતી જહેનને રાખી દીધા આ બંને જહેનોએ પાર્વતી જહેનને સત્સંગ માટે પૂજ્ય ભાવથી રાખ્યા અને ત્રણેનો વખત સારી રીતે સત્સંગમા પસાર થવા લાગ્યો પાર્વતી જહેને સ્વામીજી પાસેથી જ્ઞાન લઈ પોતાનું જીવન કૃતાર્થ કર્યું છે તેમણે પોતાના ઉદ્ધાર થોડાક કાવ્યેત્રમાં લખેલા છે તેમાથી થોડો ભાગ પ્રકરણ ૧૬ માં આપેલ છે

છે અને જો કોઈ માણસ પોતાનું કલેજી કાપીને આપે તોજ તે દરદ મટે તેમ છે માટે કોઈ જગ્યાએથી માણસનું કલેજી તરત લઈ આવો” નારદજી તરત ત્યાંથી ચાલી નિકળ્યા, રસ્તામા ઘણા માણસોને પછડ્યું કે “ભગવાનને પેટમા દરદ થયું છે અને કોઈ જો પોતાનું કલેજી કાપી આપે તો તે દરદ મટે તેમ છે” પણ કોઈએ પેટનું કલેજી આપ્યું નહિ નારદજી આગળ ચાલ્યા ત્યા રસ્તામા ઉપર જણાવેલ મંદીપો આધુ ખેડો હતો તેને નારદજીએ કહ્યું કે “ભગવાનને

વર્ણાશ્રમ ધર્મ પ્રમાણે આહાર શુદ્ધિથી મત્વશુદ્ધિ થાય છે એ સિદ્ધાંત સ્વામીજી માનતા હતા અને પાળતા હતા. વળી તેમનામા દયા, દાન, તિતિક્ષા, ઉપરતિ, ક્ષમા, સત્ય ભાષણ, અહિંસા વિગેરે દૈવી પ્રકૃતિના ગુણો ઝળઝળી રહ્યા હતા. બહારની સુઘડતા પણ સ્વામીજીને બહુ પસંદ હતી. તે પોતાની દરેક વસ્તુ સ્વચ્છ રાખતા મવારે ગેથી ત્રણ વાગ્યા સુધીમાં સ્વામીજી નિદ્રામાંથી જાગત થતા અને નીચે ગાદી ઉપર બેસતા દરેક કામમા પગ એવી રીતે હળવે મૂકે કે જમીન પણ દુભાય નહિ પછી શૌચ જઈ આવી દાતણ કરતા. દાતણ કરતી વખતે કોઈ પણ પ્રકારનો ખોંખારે કે અવાજ કરતા નહિ. કોઈપણ ચેષ્ટાથી કોઈપણ પ્રાણીને રહેજ પણ તકલીફ ન થાય એવું તેમનું વર્તન હતું. તે કહેતા હતા કે “ સર્વ સ્વરૂપો મારા નાથના છે, તેને હું સેવકથી તકલીફ થવી ન જોઈએ ”

અન્યાસ લીધા પછી શરૂઆતમાં સ્વામીજી હંમેશા તત્વબોધક પુસ્તકનું વાંચન રાખતા, તેનું મનન કરતા

પેટમા ઘણું દરદ થાય છે અને જો કોઈ માણસ પોતાનું ક્ષેત્ર કાપીને આપે તોજ તે દરદ મટે તેમ છે ” એ સાક્ષાત્ જ તે આશુએ તન્તજ છરી લઈ પોતાનું ક્ષેત્ર કાપી આપ્યું અને કહ્યું કે કદાચ તેથી ભગવાનનું દરદ ન મટે તો મારા નાક, કાન, આંખો વિગેરે પણ લેતા જાઓ ” એમ કહી પોતાના બીજા અંગો પણ કાપી આપ્યા. નારદજી તે દેખાવ જોઈ શક્યા નહિ અને ધ્રુજતા ધ્રુજતા તે આશુનું ક્ષેત્ર વિગેરે લઈ ભગવાન પામે આવ્યા ભગવાને

જેતપુરના યુવરાજશ્રી
મુરગવાલા સાહેબ.

અને તૈલધારાવત્ આત્મચિત્તન કરતા પણ પીઠડીઆમાં
પધાર્યો પછી તેમને સ્વ સ્વરૂપથી અન્ય કાંઈ દેખાતું
નહિ તેથી પોતાનું વાંચન ઘણું ઝોછું થઈ ગયું હતું; પણ
જો કોઈ જીજ્ઞાસુ દર્શનાર્થે અથવા જ્ઞાન માટે આવેલ
હોય અને વિનતી કરે તો તેના અધિકાર પ્રમાણે તેને
ઉપદેશ આપતા અથવા તેની સાથે શાસ્ત્રના કોઈ સારા
પુસ્તકનું વાંચન કરતા

એક વખત પીઠડીયામાં દરબાર સાહેબની કચેરીમાં
ચારણ કવિ નારણદાનજીએ સ્વામીજીના મળધમાં નીચે
પ્રમાણે ફૂડા ગાયા હતા—

નિરમાની જ્ઞાની ગુંની, ચાર ચિત્ત સુખચંદ
એવો નિર્મળ નિત્યાનન્દ, મહા ગુરુ તારો . મૂળવા
લોઢાને સોનુ કરે, ઇ પારસમણિનુ પ્રમાણુ
પણુ નિત્યાનન્દ નિર્વાણુ, મહા પુરૂષ બનાવે . મૂળવા
ઝાઝવાના જળ સમું, જાણે જગત જંજળ,
એવો નિત્યાનન્દ નિષ્કામ, મહા ગુરુ તહારો ...મૂળવા
થાપ્યો ધર્મના થભને, તે અચળ કરીને અમાપ,
એવો નિત્યાનન્દ નિષ્પાપ, મહા ગુરુ તહારો .. મૂળવા.

ક્યું કે “ આ શું ક્યું ? સાધુનું ક્ષેત્ર ? માઝ દરફ નામનુ હતુ
પણુ જે સાધુએ આટલો ભોગ આપ્યો તેણેજ તે રાજને એ દીકરા
આપેલા છે ક્ષેત્રુ તો તમારી પામે પણુ હતુ પણુ તમારી હિ મત
ચાલી નહિ માગ કંતા માગ આવા ભક્તોને હુ મોટા ગણુ છુ. જાઓ,
તે સાધુના અગો ત્યા તરત મુઢી આવો અને તે તરત મળવન થશે ”

એક વખત સારી જરીની ડોરવાળી ભારે કીમતી શાલ દરબાર સાહેબે સ્વામીજીને વાપરવા માટે મોકલી એટલે સ્વામીજીએ જરીની ડોર કાપી, એક બાજુ નાખી દીધી અને માત્ર તેમા રહેલો ગરમ કપડાનો ઉપયોગ કર્યો. તે બાબતની દરબાર સાહેબને ખબર પડી એટલે દરબાર સાહેબે સ્વામીજીને કહ્યું કે “ બાપુ ! આમ શા માટે કર્યું ? ” સ્વામીજીએ કહ્યું કે “ આપની આપેલી શાલ મં માથે ચડાવી છે અને હું તેનો ઉપયોગ કરું છું, પણ જરીની ડોર મારા જેવા સાધુઓને શોભે નહિ તેથી કાઢી નાખી છે.” દરબાર સાહેબ વખતો વખત સારા કપડાં વિગેરે આપતા તે બીજા સાધુઓને આપી દેતા તેથી દરબાર સાહેબે કહ્યું કે “ હવેથી હું આપને માટે એવું કાંઈ મોકલુ અને આપને તે જોઈતું ન હોય તો મને આપની પ્રસાદી તરીકે પાછું આપવાની કૃપા કરજો ” હિંદુસ્થાનમા પ્રાચીન કાળમાં આવા રાજા અને આવા સાધુઓ ઘણા હતા એમ શાસ્ત્રો ઉપરથી જણાય છે પણ હાલના કાળમા મત્પુરુષોની સેવા કરનાર આવા રાજા અને આવા સરળ માદા અને જ્ઞાની ગુરુ નજરે આવવા બહુ દુર્લભ છે

યાત્રા.

સ્વામીજી પીઠડીઆમા લગભગ ૧૮ વર્ષ બિરાજ્યા હતા. તે વખત દરમ્યાન તેઓ શ્રી બે વખત (સવત ૧૯૭૫મા અને સવત ૧૯૭૮ મા) દરબાર સાહેબની સાથે યાત્રાએ ગયા હતા પહેલી યાત્રામાં તેઓ શ્રી મથુરા

કુરુક્ષેત્ર, હરિદ્વાર, રૂષિકેશ અને પતિતપાવની કાશી વિગેરે તીર્થોમા કર્યા હતા ત્યાંથી પાછા ફરતા દરબાર સાહેબ મુળમં પધાર્યા ત્યારે સ્વામીજી પણ સાથે હતા મુળમંમા સ્વામીજીને મારે એક ખાસ ચોરડી અલગ આપવામા આવી હતી સ્વામીજી જાણે કે તે પોતાનુ આશ્રમ હોય તેમ તેમા એકલા બેસી આત્મચિંતન કરતા, કોઈ સત્સંગની વાતો કરવા આવે તો કરતા પણ મુળમંમાં કોઈ જોવા લાયક જગ્યાએ જવુ અને કોઈની માથે નકામી વાતો કરવી એ તેમને પસંદ નહતુ

ખીજી વખત તેઓએ દરબાર સાહેબની માથે શ્રી ડાકોરજી, મથુરાજી, કાશી, વિન્ધાવાસીની, જગદીશ, નાશીક આદિ પવિત્ર તીર્થો કર્યા હતા ડાકોરજીમા જ્યારે સ્વામીજીએ શ્રી રણછોડરાયજીની મૂર્તિના દર્શન કર્યા ત્યારે સ્વામીજીની આખોમાથી આસુની ધારા વહેવા લાગી તે જોઈ સ્વામીજીની પાસે ઉભેલી એક હોસીએ સ્વામીજીને કહ્યુ કે “આપ સન્યાસી થઈને આપને આવુ રડવું કેમ આવે છે?” એટલે સ્વામીજીએ જવાબ આપ્યો કે “રોવું એ શુ બ્રહ્મથી ભિન્ન વસ્તુ છે?”

બન્ને યાત્રા વખતે સ્વામીજીની સાથે જામનગરની આણુદાળાવાની સ્થાના મહત શ્રી રામપ્રસાદજીના શિષ્ય વેદાત તીર્થ માયાપ્રસાદજી હતા શ્રી ડાકોરજીમા એક વખત ભગવાનના દર્શન વખતે મદિરમા અનેક જનોની ભીડ હતી, આ વખતે સ્વામીજી, માયાપ્રસાદજી વિગેરે

દર્શને પધારેલા, અનેક વિધિથી ભગવાનની મૂર્તિનુ પુજન થઈ રહ્યું હતું તે વખતે માયાપ્રસાદજીએ સ્વામીજીને એવો પ્રશ્ન કર્યો કે ભગવાનના સગુણ સ્વરૂપને રાજી કરવા માટે આ પુષ્પચદન વિગેરે આમગ્રી પુરતી છે કે તે માટે બીજે કોઈ પ્રકાર છે? સ્વામીજીએ જવાબ આપ્યો કે મયારામજી ! તુમને ઠીક પુછા હૈ, યહ પૂજન પ્રકારભી ભગવાનકા હૈ ઔર મૈને એક સત્ પુરુષસે સુનાથાકી ભગવાન રામને વસિષ્ઠજીકે પ્રતિ યહ પ્રશ્ન કીયાથાકી ઈશ્વરપૂજન કીસ તરહસે હોતાહૈ તખ મહર્ષિ વસિષ્ઠજી ભગવાન રામ કે પ્રતિ જો ઉપદેશ દીયા હૈ વહ શ્લોક યહ હૈ કી—

“ येन केन प्रकारेण यस्य कस्यापि देहिनः ।

सतोष जनयेद्राम तदेवेश्वरपूजनम् ॥

હૈ રામ ! કોઈપણ પ્રકારથી કોઈપણ દેહધારીને સતોષ આપવો તેજ ખડું ઈશ્વરપૂજન છે ”

આ શ્લોક માયાપ્રસાદજીએ સ્વામીજી પાસેથી પ્રસાદ રૂપે ગ્રહણ કરેલ છે.

મથુરામાં દરબાર સાહેબ અને સ્વામીજી વિગેરે જ્યારે રોકાયા હતા ત્યારે સ્વામીજીના પૂર્વાશ્રમના બહેનનું મકાન જે મહોદલામાં હતું ત્યાંથી પસાર થવાનું થતાં તે સ્મરણમાં આવ્યું, તેમના કુટુંબમાં તે વખતે કોઈ હશે પણ કોઈ હાજર ન હતું એમ જાણી ત્યાંથી ગાલ્યા ગયા. બીજી વખત તપાસ કરી ન હતી.

જ્યારે હરદ્વારમા ગયા ત્યારે ત્યાં પણ તેમના પૂર્વા-
 ૧ શ્રમના નજીકના પિત્રાઈનું મકાન હોવાનું જાણતા હતા
 પરંતુ પોતે તજવીજ કરી નહિ તેમ પોતે પ્રસિદ્ધ થવા
 પણ પ્રયત્ન કર્યો નહિ.

મીરતની પાસે રહેવેમા પસાર થયાં છતાં કોઈ જુના
 ઓળખીતા મનુષ્ય કે જુનું સ્થળ જોવાની જીજ્ઞાસા થઈ
 ન હતી

ત્યાંથી કાશી થઈને સ્વામીજી દરબાર સાહેબની સાથે
 પાછા પીઠડીઆ પધાર્યા હતા તે પછી સ્વામીજીનું મન
 જત્રા કરવામા શિથિલ થઈ ગયું હતું અને જત્રાનો પ્રસંગ
 મળતા પોતે ના પાડતા હતા અને કોઈ વખતે એમ પણ
 કહેતા હતા કે —

ઉત્તમા સહજવસ્થા
 મધ્વમા ધ્યાનધારણા,
 કનિષ્ઠા પ્રતિમાપૂજા
 તીર્થયાત્રાઽધમાધમા.

શાસ્ત્રોનું વાંચન

સને ૧૬૨૬થી રાજકોટના વિદ્વાન અને જ્ઞાની પુરુષ
 શુલાભરાયભાઈએ અને સ્વામીજીએ નીચેના પુસ્તકોનું વાંચન
 સાથે કર્યું હતું

ગીતા ભાષ્ય

સને ૧૬૨૬-૨૭

સૂત્ર ભાષ્ય

, ૧૬૨૬-૨૭ ખીજીવાર ૧૬૨૮

ઇશોપનિષદ	,,	૧૯૨૭
માહુક્ય ઉપનિષદ	,	૧૯૨૯-૩૦
અનુભૂતિ પ્રકાશ	,,	,, ,,
ઉપદેશ સહસ્રી	,,	,, ,,
હરિમીડે સ્તોત્ર	,,	,, ,,
જીવન્મુક્તિ વિવેક	,,	૧૯૨૯

ગુલાળરાયભાઈ કહે છે કે તેમણે ઘણા સાધુ સન્યાસીઓ જોયા છે પણ સ્વામીશ્રી નિત્યાનન્દજી જેવા માત્ર બે ત્રણ જોવામાં આવ્યા છે

એક વખત પોરબંદર તાબે ગરેજ ગામથી એક જાણીતા સ્વામીજીને ઘણી ઉપમા આપી, ઘણી સ્તુતિ કરી કાગળ લખ્યો હતો તે વાંચી સ્વામીજી બોલી ઉઠ્યા કે “આટલી બધી ઉપમા તે કેને આપે છે?” મતલબ કે પોતાને પોતાના વખાણુ ગમતા ન હતા પણ જો કોઈ આવીને ભગવાનના ગુણ ગાતા અને તેમને ભજન સભળાવતા ત્યારે તેમની આંખોમાંથી દડદડ આંસુ ચાલ્યા જતા હતાં

સમતા અને સર્વાત્મભાવ

કેટલાક સાધુઓમાં એવી ટેવ હોય છે કે સંસાર છોડ્યા પછી તેઓ સંસારી માણસોના અને ખીજા સાધુઓના દોષ જોયા કરે છે પણ સ્વામી શ્રી નિત્યાનન્દજી સર્વ પ્રત્યે સમભાવ રાખતા હતા. જે કોઈ કહે તેને માટે “સત્ય છે સત્ય છે” એવા શબ્દો તેના મુખમાંથી વારવાર નીકળતા હતા. તે વાદમાં પડતા નહિ

એક વખત પીઠડીઆમા ફરવા જતા કેટલાક માણસો રસ્તામા વ્યવહારની વાતો કરવા લાગ્યા, તેમાથી એકે સ્વામીજીને પૂછ્યું કે “ આ વાતોથી તમને વિક્ષેપ થતો નથી કે ? ” ત્યારે સ્વામીજીએ જવાબ આપ્યો કે “ મને તો પત્થરમા પણ ભગવાન દેખાય છે, તેથી હું તેનેજ બોલ્યા કરું છું, હું તમારી વાતો સાંભળતો નથી ”

ખીજે એક વખતે ફરવા જતા રસ્તામા એક માણસે ખીજા કાંઈ માણસની નિંદા કરી તે સ્વામીજીના સાંભળવામા આવી એટલે તેને સ્વામીજીએ નીચેનો શ્રીમદ્ ભાગવતના એકાદશ સ્કંધનો શ્લોક સંભળાવ્યો.—

પરસ્વભાવકર્માણિ યઃ પ્રશસતિ નિન્દતિ ।

સ આગ્રુ બ્રહ્મયતે સ્વાર્થાદસત્યાભિનિવેશત ॥

અર્થ,—જે પુરૂષ ખીજાના સ્વભાવ અને કર્મોની સ્તુતિ કે નિંદા કરે છે તેને અસત્મા સત્ બુદ્ધિ થાય છે, તેથી ખોટામા અભિનિવેશથી તે આત્મ કલ્યાણના માર્ગથી તરત પતિત થાય છે

એક જાણસુ સ્વામીજી પાસે સત્સંગ માટે આવ્યા હતા તેમને સ્વામીજીએ પૂછ્યું કે “ તમે કાંઈ શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કર્યો છે ? ” તેણે જવાબ આપ્યો “ નાજી, ખાસ કાંઈ અભ્યાસ કરેલ નથી, હું ઘણા સ્થળોમાં મહાત્માના સંગમા આવેલ છું તેમજ તેઓની પાસેથી શ્રવણ કરવાના મને ઘણા પ્રસંગ મળ્યા છે પણ મને સર્વત્ર રાજસ

તામસ પ્રવૃત્તિ જોવામાં આવી તેથી મને કોઈ સ્થળે શ્રદ્ધા જોસતી નથી આ પ્રમાણે અવિશ્વાસ થવાથી મારી દ્રષ્ટિ ઉલટી દોષવાળી થઈ ગઈ છે ”

સ્વામીજી—પ્રભુ સિવાય સર્વત્ર ગુણ સારથે અવગુણ પણ હોય છે પણ આપણે તો ગુણનેજ જોવા, અને દોષ તરફ દ્રષ્ટિ ન રાખવી.

જીસાસુ—અવગુણ તો વજર પ્રયત્ને જોવામાં આવે છે અને તેથી મને સર્વત્ર દર્શ, પાખંડ વિગેરે જોવામાં આવે છે ગમે તેવે સારે ઠેકાણે જાઉં તોપણ મને સંશય થાય છે,

સ્વામીજી—દુઃસંગથી આવું પરિણામ આવે છે મારે જ શાસ્ત્રોમાં સત્સંગ કરવાનું કહેલ છે

એક વખત પીઠડીઆમાં એક કોધી સાધુ આવ્યા હતા. તેમના સ્વભાવની શરૂઆતમાં કોઈને ખબર ન હોતી. તે ગામ બહાર એક જગ્યાએ રહેતા અને તેને દરબાર સાહેબ તરફથી સીધું મળતું હતું એક વખત સ્વામીજી ફરતા ફરતા તેના સ્થાન પાસેથી નિકળ્યા એટલે વીના કારણે તે સ્વામીજીને ગાળો દેવા લાગ્યા સ્વામીજીએ કહ્યું કે “ વીના કારણ આટલો ક્રોધ કરવો યોગ્ય નથી, આપ તો સાક્ષાત્ પ્રભુ છો ” એટલું કહી સ્વામીજી ત્યાંથી આગળ ફરવા આદ્યા ગયા તે સાધુ પણ ખીજે દીવસે ત્યાંથી આદ્યા ગયા હતા પણ આઠ દીવસ પછી એવા ખબર મળ્યા કે તે સાધુ ગાંડા થઈ ગયા હતા.

સ્વામીજી (પીઠડીયાના આશ્રમમાં)

જ્ઞાન ચર્યા

પીઠડીઆમાં વધારે જ્ઞાસુઓ આપાઠી પૂર્ણિમાએ એટલે ગુરુ પૂર્ણિમાએ ભેગા થતા હતા તે વખતે જ્ઞાનચર્યા સારી ચાલતી હતી, અને સ્વામીજી બ્રહ્મનુ અદ્વૈતપણુ અને માયાનુ કલ્પિતપણુ બહુ સરળતાથી સિદ્ધ કરતા હતા. ડોઠ શ્લોકનો અર્થ સમજાવતી વખતે અથવા ઉપદેશ આપતી વખતે ઘણીવાર લક્ષ્યાર્થમાં તેમની વૃત્તિનો લય થતો ત્યારે “ હરિ ઐ તત્સત્ ” કહી ચાલુ પ્રસંગ પણ ત્રિસરી જતા પણ બે પાછી વૃત્તિ જાગ્રત થાય તો પહેલો પ્રસંગ ઘણી મહેનતે યાદ કરી ફરી ચાલુ કરતા છતાં ડોઠ વખતે ચર્યા જ્યારે વધી જતી હતી અથવા પોતાને જવાબ આપવાની ઇચ્છા ન હોય ત્યારે ભક્ત મડળીમાંથી ડોઠના મનમાં પ્રેરણા આપી એક ભક્તના પ્રશ્નનો જવાબ બીજા ભક્ત મારફત અપાવતા સ્વામીજીની ઇચ્છા થતી ત્યારે ડોઠના કહ્યા વિના પણ બીજાના મનમાં પોતાને કહેવાની વાત ઉત્પન્ન કરી દેતા હતા કેટલીક વખત ભવિષ્યમાં બનવાના બનાવો માટે પણ આગળથી કહી દેતા અને તે પ્રમાણે બનતું હતું.

છેલ્લા ત્રણ વર્ષમાં હું અને મારા પત્નિ “સુશીલા” સ્વામીજીના દર્શન માટે અને સત્સંગ માટે ઘણી વાર ગયા હતા એક વખતે મારા પત્નિએ સ્વામીજીને પૂછ્યું કે “ પતિ સેવાથી મુક્તિ મળે કે નહિ? ” સ્વામીજીએ જવાબ આપ્યો કે —

“ જો કેાઈ સ્ત્રીને આત્મજ્ઞાન થયું હોય અને પોતાના પતિને એતન્ય રૂપે એટલે કે અધિષ્ઠાન દ્રષ્ટિએ તે જોતી હોય તો તે સુખિત પામે, પણ જો તેને આત્મજ્ઞાન થયું ન હોય અને પતિના દેહમાં ભાવ હોય અને તેના પતિને આત્મજ્ઞાન થયું હોય તો ‘ અતે મતિ સા ગતિ ’ એ નિયમ પ્રમાણે તે સ્ત્રીને જીજ્ઞાસામાં તેની ભાવનાને યોગ્ય જીજ્ઞાસા પતિ મળે, તેને જીજ્ઞાસામાં તે પતિ મળે નહિ ”.

જીજ્ઞાસા પ્રસંગે મારા પતિએ સ્વામીજીને પ્રશ્ન કર્યો કે “ સગુણ અને નિર્ગુણનું સ્વરૂપ કેવું છે તે સમજાવવાની કૃપા કરો ” ત્યારે સગુણ ઉપાસનાના બાળતમા પોતાના અનુભવની વાત સ્વામીજીએ નીચે પ્રમાણે કહી.—

“ પહેલાં સાધન દશામાં મને એમજ લાગતું હતું કે જાણે કે બાલકૃષ્ણ મારી સાથેજ ફરતાજ હોય, પૂજા કરતી વખતે, જમતી વખતે અને હરતાં ફરતાં તે મારી સાથેજ છે એમ મને લાગતું, મુતી વખતે તે મારી સાથે મુતા છે એમ લાગ્યાજ કરતું. એવી રીતે શ્રીકૃષ્ણના પ્રત્યક્ષ દર્શન કરી મને અપૂર્વ આનંદ થતો આવો આનંદ ઘણા વર્ષો સુધી લીધો. તે વખતે સગુણ ઉપાસનાના ભજનો પણ મને બહુ ગમતા અને ભજનનો પ્રસંગ મળે તો આખી રાત આનંદથી સાંભળતો ”

નિર્ગુણ સ્વરૂપ માટે સ્વામીજીએ કહ્યું કે —

“ પહેલા એટલું સમજી લ્યો કે, જે જેને જુએ તે તેથી જુદો, આપણે ઘરમા રહીએ છીએ પણ ઘરથી જુદા છીએ, ઘર કાંઈ આપણે નથી, તેવીજ રીતે શરીર તો ભીંતડા જેસા હે, શરીર એ આપણે નથી, આત્મા અસંગ છે, બહાર જે કાંઈ દેખાય છે તે સ્વપ્ના જેસા હે, સ્વપ્નમા ઘણું દેખાય છે પણ જાગ્યા એટલે જેમ સ્વપ્ન મિથ્યા લાગે છે તેમ આ જે કાંઈ નામ રૂપ ભ્રાંતિથી દેખાય છે તે આત્મજ્ઞાન થયા પછી સ્વપ્ના જેવા મિથ્યા લાગે છે જગત તિન કાલમે હેજ નહિ, પણ સગુણ ઉપાસનાવાળા માણસોને વેદાતની—નિર્ગુણ ગ્રહની વાતો એકદમ સમજવામા આવતી નથી તેનો એક પ્રસંગ એવો બન્યો હતો કે—

“ એક ગામમા અમે વેદાતની ચર્ચા કરતા હતા તેમા રજજી સર્પના દ્રષ્ટાતની વાત ઘણો વખત ચાલી ત્યા એક રામના ભક્ત સત્સંગ માટે બેઠા હતા અને રજજી સર્પની વાતો પ્રાલબ્ધતા હતા તે ભક્તે બધાને કહ્યું કે —

‘ આ પ્રમાણે અરધો કલાક સુધી રજજી—સર્પ, રજજી સર્પ એમ બોલ્યા તે કરતા “ રામ, રામ,” કર્યું હોય તો વધારે પૂન્ય થાત ” મે કહ્યું કે રજજી સર્પ એ માત્ર દ્રષ્ટાત છે સિદ્ધાંતમા રજજી એ

રામ છે અને રામના સ્વરૂપમાં મિથ્યા જગતની પ્રતિતિ
જો અર્થ છે.

આ પ્રમાણે સ્વામીજીએ સુગુણ ઉપાસનાનું અને નિર્ગુણ
બ્રહ્મનું સ્વરૂપ ચમત્કાર્ય હુંતું. સ્વામીજીએ વધારામાં
ગીતાજીનો નીચેનો શ્લોક કહ્યો —

મનુષ્યાણાં મહત્ત્વેષુ કશ્ચિદતતિ સિદ્ધયે ।

યતતામપિ સિદ્ધાનાં કશ્ચિન્માં વેત્તિ તત્ત્વતઃ ॥

અર્થ:—હજારો મનુષ્યોમાંથી કોઈકજ આત્મજ્ઞાનને માટે
પ્રયત્ન કરે છે અને એવો પ્રયત્ન કરનારામાંથી કોઈકજ
મને-પરમાત્માને યથાર્થ જાણે છે

સહજ સમાધિ.

વેદાંતતીર્થ માયાપ્રસાદજી કહે છે કે—

પૂજ્ય ગુરૂશ્રી નિત્યાનન્દ સ્વામીજીનું જીવનચરિત્ર
આકાશના જેવું ગંભીર હતું, મહાન સમર્થ વિદ્વાનો
ગુરૂદેવનું વાસ્તવિક ચરિત્ર લખવા માટે મૂઠ બને તો મારા
જેવા શુ કહી શકે; મેં જીવનમુક્ત મહાત્મા શ્રી નિત્યાનન્દ
ગુરુવરના ચરણના દર્શન કરી તેઓશ્રીની ચરણધૂલી શીરે
ચડાવી હતી અને તેઓશ્રીના મુખામુખથી અનેક વખતે
અમૃતોપદેશ શ્રવણ કર્યો હતો. પૂજ્ય સ્વામીજીના ચિતની
સમાધિસ્થ તથા વ્યુત્થિત એવી બે અવસ્થા દેખાતી.
સમાધિ અવસ્થામાં જ્યારે તેઓશ્રી બિરાજતા ત્યારે રાગ
દ્વેષાદિ અનેક કલુષિત મનોધર્મોને ત્યાગી કેવળ પોતાના

સ્વરૂપમાં તૃપ્ત રહેતા હતા, આ વખતે તેઓશ્રીની દશા નીચેની પ્રહારણ્યની શ્રુતિમા કહેલ અર્થના જેવી હતી —

यदा सर्वे प्रमुच्यन्ते कामा येऽस्य हृदि श्रिताः ।

अथ मर्त्योऽमृतो भवत्यत्र ब्रह्म समश्नुते ॥

જ્યારે હૃદયમાં રહેલ સર્વ કામનાઓ છૂટી જાય છે ત્યારે મૃત્યુલોકનો માનવી અમર થાય છે અને આહીંજ પ્રહ્મસુખ ભોગવે છે

તેમજ ગીતામા કહેલ —

प्रजहाति यदा कामान्सर्वान्पार्थ मनोगतान् ।

आत्मन्येवात्मना तुष्टः स्थितप्रज्ञस्तदोच्यते ॥

એટલે જ્યારે મનની સર્વ કામનાઓ માણસ છોડે છે અને આત્મામા આત્માથી સતોષ પામી રહે છે ત્યારે તે સ્થિતપ્રજ્ઞ કહેવાય છે, એ ભગવદ્વાક્યનુ પોતે લક્ષ્યજ હોય તેમ જણાતુ હતુ

વ્યુત્થાન અવસ્થામા તેઓશ્રી શારીરિક તથા માનસીક હુ ખોથી ઉદ્દિગ્ન મનવાળા ન થતા અને સસારના પદાર્થોને આસક્તિ પુર.સર કોઈ દિવસ આહતા નહિ રાગાત્મક ક્રોધ તેઓના વિષયે કોઈ દીવસ દેખાતો નહિ સસારિક સર્વ કામનાઓને છોડી પદાર્થોમા મમત્વ રહીત બની નરક જનક અહંકાર વૃત્તિનો સર્વથા ઉચ્છેદ કરી પોતાના સ્વરૂપમાજ નિમગ્ન રહેતા હતા આવી રીતની પ્રાહ્લી સ્થિતિ પ્રાય સર્વ અવસ્થામા દેખાતી હતી ”

જવાના નિશ્ચય ઉપર આવ્યા તે વખતે શરીર નાબુક થઈ ગયું હતું, છતાં જગલમા જવાની તીવ્ર ઇચ્છા થઈ હતી ત્યારે એક ભક્તે કહ્યું કે “ જેમ સ્વામી પ્રકાશાનંદજી વિચરે છે તેમ વિચરજો ” પણ કોઈની વાત સાલજ્યા વગર ચાલી નીકળ્યા અને ઘણી મહેનતે તેમને સમજાવીને પાછા લાવવા પડ્યા હતા.

એક બીજા પ્રસંગે પણ આવી વૃત્તિ ઉત્પન્ન થઈ હતી ત્યારે આશ્રમની વસ્તુઓનું લીસ્ટ કરાવ્યું અને દરબાર સાહેબને તે લીસ્ટ આપવા એક માણસને આપ્યું અને પોતે ચાલી નીકળ્યા તેથી દરબાર સાહેબ અને પાટવીકુવર સાહેબ તેમની પછવાડે જઈ તેમને વિનંતિ કરી પાછા તેડી લાવ્યા સ્વામીજી એમ માનતા હતા કે “ મેં માત્ર એક પ્રભુનોજ આશ્રય રાખ્યો છે તેથી બીજા આશ્રયની જરૂર નથી ” કોઈ વખતે તે બોલી ઉઠતા કે -

રાજા હૈ હમ ઇસમે, જીસમે તેરી રજા હૈ,
યાં યુળી વાહવાહ હૈ ઓર યુળી વાહવાહ હૈ,
ચાહે અર્શપર ચઢા દે યા બાકમે મિલા દે,
યા યુળી વાહવાહ હૈ ઓર યુળી વાહવાહ હૈ

ખડખડમાં સત્સંગ

પીઠડીઆથી બે ત્રણ વખત સ્વામીજી ખડખડ પધાર્યા હતા પીઠડીઆના રાણી શ્રી કમરીબાના બહેન ગંગા સ્વરૂપ જાનબાઈબાએ દરબાર સાહેબને વિનંતિ કરી સ્વામીજીની સેવા કરવા માટે અને તેમના જ્ઞાનનો લાભ દેવા માટે ખડખડ પધરાવી ગયા હતા.

દરબાર સાહેબે એક વખત સ્વામીજીને પૂછ્યું કે “આપને ખડખડમાં જનનાઈના તેડાવે છે તો જલુ છે કે નહિ?” ત્યારે સ્વામીજીએ કહ્યું કે “મને અહીં કોઈ જાતની હરકત નથી તેમ ખડખડમાં પણ જેમ અહીં પકેલાં મારા માતૃશ્રી કમરીના મારી સંભાળ રાખતા હતા તેમ મારા માતૃશ્રી જનનાઈના પણ મારી તેવીજ સંભાળ રાખે છે એટલે મને ત્યાં જવામાં પણ હરકત નથી અને આપ પાછા બોલાવશો ત્યારે આવીશ”.

આ પ્રમાણે સ્વામીજી છેલ્લી વખત ખડખડ પધાર્યાં ખડખડમાં શ્રી જનકેશ્વર મહાદેવના પુજારી વિપ્ર ગગજી-ભાઈએ સ્વામીજી માટે કેટલાક કાવ્યો જોડ્યા છે. તેનો થોડો ભાગ નીચે પ્રમાણે છે.

૫૬

રાગ હિંચનો—ત્રીલણીયું.

ગુરૂજી એકવાર ખડખડ આવીયારે
તમારા ભક્તોના દુઃખ નીવારીયેરે
તમારા દાસોના દુઃખ નીવારીયેરે.

x x x x

સોહામણું ખડખડ ગામ છે રે
ત્યાં જનકેશ્વરના તે રૂડા ધામ છે રે

x x x x

કરજોડી વિપ્ર ગગજી બોલ્યા

ગુરૂ મળ્યા નિત્યાનન્દજી ઓલીયા....વિગેરે.

સ્વામીજી. પીઠડીઆમાં ફરવા જતી વખતે

ખરી રીતે જોઈએ તો જ્યાં આવા સાધુ, બિરાજે છે તેજ મોટું શહેર કહી શકાય, કારણ કે ત્યાં વિશ્વ મળી શકે છે અને મુળ્ય જેવું મોટું શહેર હોય પણ ત્યાં જો એકપણ આવા મહાત્મા ન મળી શકે તો તે એક ગામડું જ ગણાય કારણ કે ત્યાં વિશ્વનો ખડું નાનો ભાગ જોઈ શકાય છે

સ્વામીજી પ્રાત કાળમાં ખડખડથી એક માઈલ દૂર નદી કાંઠે એકાંત સ્થળે પહોંચી જતા, અને ત્યાં કોઈ જાણુ હોય તો જ્ઞાનની ઉચી વાતો અભળાવતા એક વખતે સ્વામીજી શુદ્ધ નિષ્ઠા બાળતનો પ્રસંગ અમળાવતા હતા એટલામાં તેમના હૃદયમાં ઘટનાદ જેવો ધ્વની થયો અને સ્વામીજી અમકી ગયા બાળુમાં ખેઠેલ જાણુએ પૂછ્યું “ કેમ બાપુ, અમકી ગયા ? ” ત્યારે સ્વામીજીએ જણાવ્યું કે “ હૃદયમાં મહાન ઘટનાદ જેવા અવાજ થયા નાદ તો થયા કરે તે મળ અનાત્મા છે તેમાં વૃત્તિને રોકવી નહિ ”

ખડખડમાં બાશ્રી જ્ઞાનબાઈનાં સ્વામીજીની સેવા કરી યોગવસિષ્ઠ અને બીજાં થયેનું ધ્રુવણ કર્યું હતું આ બાશ્રી પાતાનું જીવન ખડું ધાર્મિકવૃત્તિથી ગાળે છે કાશીમાં આ સૌ અદ્યત્ પહેલ શ્રી કમરીબાઈ તે નામદાર દરબાર શ્રી મુળવાળા સાહેબના ગણીશ્રીએ તથા તેમના પહેલ ગ સ્વ પહેલ શ્રી જ્ઞાનકીબાઈએ તેમના અદ્યત્ પૂજ્ય માતૃશ્રી ગણબાઈના રંગબૂના શ્રી ગાનુદેવના નામનું

શંકરનું મહિર બંધાવેલ છે અને ત્યાં અન્નક્ષેત્ર પણ જોવાયું છે. તેના કાયમ નિભાવ માટે એક લાખ રૂપિયાની લોન તેમણે ગવર્નમેન્ટને રોપી છે. વળી જીનાયુ સ્ત્રીઓ એક સ્થળે નિર્ભયપણે રહી ભકિત કરી શકે એટલા માટે કાશીમાં એમને માટે એક આશ્રમ કરવા માટે બાંધી મહેનત કરી રહ્યાં છે ઘણા મારા પુરૂષો અને સ્ત્રીઓ આવી રીતે ગુપ્તપણે આત્મકલ્યાણ અને લોકકલ્યાણ કરે છે અને તેમના જીવનથી આ કલિયુગમાં પણ મત્યુગના દર્શન થાય છે.

ભવિષ્ય વાણી

સંવત ૧૯૮૮માં ખીઠડીઆના આશ્રમમાં એક વખત એક ભકત હિમતલાલ સ્વામીજી પાસે સત્સંગ માટે બેઠા હતા તે વખતે સ્વામીજી બોલ્યા કે “ હિમતલાલ, થક ગરીર ફક્ત દો વર્ષ રહેને વાલા હે ”.

આ વાતને જો વર્ષ થયા અટલે સ્વામીજીને છેલ્લી વ્યાધિની શરૂઆત થઈ.

ખડખડમાં સંવત ૧૯૯૦માં સ્વામીજીને “ પ્રોસ્ટેટ ”નો રોગ લાગુ થયો પણ પોતે તેનો કાંઈ ઉપાય કર્યો નહિ બહાર ગામથી કોઈ તબીબતના બળર પૂછાવે ત્યારે પોતે એમ જવાબ આપતા કે “ હવે તો શરીર રહે તો પણ ઠીક છે અને જાય તોપણ ઠીક છે ” આ પ્રકરણમાં આગળ કહેવાઈ ગયું છે કે સ્વામીજીમાં મકલ્પ મિદ્ધિ

હતી અને કોઈને જાણવામાં ન આવે એવી રીતે ખીજના મનમા પોતાને જે વાત ઉત્પન્ન કરવી હોય તે કરી દેતા હતા તેનો એક બનેલો દ્રષ્ટાત નીચે પ્રમાણે છે.

સંકલ્પ સિદ્ધિ

સ્વામી રામાનન્દજી નામના એક સન્યાસીને સ્વામી નિત્યાનન્દજી ઉપર બહુજ પૂજ્યભાવ હતો અને છે તે સવત ૧૯૯૦ના શ્રાવણ મહિનામા ઉત્તર હિંદુસ્થાનમા વિચરતા હતા. તેના હૃદયમાં સ્વામીશ્રી નિત્યાનન્દજીએ એવી પ્રેરણા કરી કે “ માફ શરીર માત્ર મહિના પછી એટલે સંવત ૧૯૯૧ના ફાગણ માસમા નિર્વાણ પામશે માટે મળવું હોય તો મળી જશે ” થોડા દિવસમા આ વાત સ્વામી રામાનન્દજી ભૂલી ગયા હતા તે પછી ખીજવાર ફાગણ શુદ્ધ ૧૦ ને દિવસે સ્વામી રામાનન્દજીને પ્રત્યક્ષ પ્રરણા મળી કે, “ અજ કપો દેર કરતે હો આશો, અતિમ દર્શન કરો ” એ વળને સ્વામી રામાનન્દજી રેવા રોટમા હતા. સ્વામીજીની ખીમારીનો કોઈપણ પત્ર મળ્યો ન હતો. રેવામા હુતાશનીનું પર્વ બહુ મોટું ગણાય છે, ત્યાંના લોકોએ સ્વામી રામાનન્દજીને રોક્યા અને કહ્યું કે પાત્ર દિવસ પછી હુતાશની કરીને જલે પરંતુ આ ખીજ પ્રેરણાનું જોર એવું હતું કે સ્વામી રામાનન્દજી રેવાથી નીકળી ફાગણ ગુદી ૧૪ને દિવસે પીંડીઆ આવી પહોંચ્યા અને સ્વામીજીના મેલ્લા દર્શન કરી શક્યા હતા.

ખડખડથી સ્વામીશ્રી નિત્યાનન્દજી પીઠડીએ આવ્યા અને તેમનો રોજ વધવા લાગ્યો. તે વખતે તેઓશ્રી એક ભક્તને એમ પણ કહેતા હતા કે “ હવે તો એવી દવા આપો કે જેથી શરીર જલદી છૂટે ”. વળી ખીજતને એમ કહ્યું કે “હવે આ શરીરને પ્રભાસમા લઈ જઈને સમુદ્રમાં પધરાવી દો એટલે તમારે સેવા કરવી ન પડે અને હું શરીરથી છૂટો થાઉં.”

લીંબડીના ના. ઠાકોર સાહેબ.

લીંબડીના ના. ઠાકોર સાહેબ સર દૌલતસિંહજીએ સ્વામીશ્રી પ્રકાશાનન્દજીને એક વખત કહ્યું કે જે જે મંન્યાસીઓ મારી પાસે આવે છે તે ચેસા મારે છે; તે હું જોડે આપુ છું પણ શાસ્ત્રમાં એમ લખેલ છે કે મન્યાસીને પૈસા આપનાર નર્કમાં પડે છે મારે કોઈ ખરા વૈરાગ્યવાન જાની મન્યાસી તમારા ધ્યાનમાં હોય તો કહો” તેના જવાબમાં સ્વામી શ્રી પ્રકાશાનન્દજીએ કહ્યું કે “ તેવા એક મંન્યાસી “ સ્વામી નિત્યાનન્દજી ” પીઠડીઆમાં છે ”

ના. ઠાકોર સાહેબે જવાબ આપ્યો કે “ જ્યારે સ્વામી શ્રી નિત્યાનન્દજી પીઠડીઆના ના દરખાસ્ત સાથે જાત્રાએ નિકળ્યા હતા ત્યારે મુંબઈમાં મને તેમના દર્શન થયા હતા પરંતુ વાર્તાલાપ થયો નહોતો ” સ્વામીજીની છેલ્લી માદગી વખતે ખીજવાર સ્વામીજીના દર્શન મારે તે પીઠડીએ આવી શક્યા હતા તે વખતે ના ઠાકોર સાહેબને એમ

લાગી આવ્યું કે આવા મહાત્માઓને પણ દરદ લોગવલું પડે છે તો સાધારણ માણસ શા હિસાબમા ?

શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસને છેલ્લી વખતે ગળામા કાકડાનો રોગ થયો હતો, મહાત્મા જીસસ કાઠંસ્ટે ખીલા બાધા હતા અને મહાત્મા હુસેન મન્સુર ફાસીએ ચકચા હતા મહાત્માઓની શરીરની આબરની સ્થિતિ એક પ્રકારની હોતી નથી.

સ્વામીજીની છેલ્લી માહગી વખતે, જ્યારે તેમની પ્રકૃતિ સારી રહેતી હતી ત્યારે તે દેહનું અભિમાન છોડી દેતા હતા તેમણે સમાધિ લીધા પહેલા લગભગ ૧૦ દીવસે રાજકોટના સ્વામીજીના એક ભક્ત વલ્લભદાસભાઈની નવ વર્ષની દીકરી જ્યાળહેને તેના ઘરમા એક સાધુને ફરતા જોયા ઘરના ખીજા કોઠા માણસ તેને જોઈ શક્યા નહોતા જ્યાએ તેના પિતાને કહ્યું કે “આપણા ઘરમા એક સાધુ ફરે છે એટલે વલ્લભદાસ ભાઈએ તેને સ્વામીજીનો ફોટો બતાવી પૂછ્યું કે “આ ફોટામા જેવા સાધુ છે તેવા તને દેખાય છે. જ્યાએ કહ્યું કે “હા.” ખીજે ખીજે દીવસે તે બન્ને પીઠ્ઠીએ ગયા અને જ્યાએ સ્વામીજીના દર્શન કરી તેના પિતાને કહ્યું કે “આપણા ઘરમા જે સાધુ ફરતા હતા તે આ સાધુ હતા?”

આ ઉપરથી એમ જણાય છે કે સમાધિ લીધા પહેલા પણ સ્વામીએ દેહનો સંગ કેટલીકવાર ઝાડી દીધો હતો હતા જ્યારે દરદ જોઈ રહે અને દેહનું અનુસંગનું પ્રકૃતિ

ત્યારે સ્વામીજી એમ કહેતા હતા કે “આટલા દુઃખમાં પ્રજ્ઞાકાર વૃત્તિ ગાળવી બહુ મુશ્કેલ છે.”

આ દરદને અતે કાગણ મહિનામાં પ્રોસ્ટેટની ગાંઠ બહુ વધી ગઈ અને રોગ અસાધ્ય થયો. દરબાર સાહેબે ઘણા વૈદ્ય ડોક્ટરોને બોલાવી બધી જાતના ઉપાય કરી જોયા પણ દરદનું જોર હંતું નહતું સ્વામીજી પોતે પણ કહેતા હતા કે:—“આ શરીરની સેવા તો જેવી થવી જોઈએ તેવી થાય છે પણ જ્યાં સુધી પ્રારબ્ધમાં દુઃખ છે ત્યાં સુધી ભોગવવું પડશે; હવે બીજી વાર જન્મ લેવો નથી તેથી આ છેવટનું દુઃખ ભોગવી લઉં છું ચિદાભાસ સુખી થાય છે અને ચિદાભાસ દુઃખી થાય છે, આત્મા તો આનંદમાજ છે.”

પ્રોસ્ટેટના દરદમાં પેશાબ બંધ થઈ જાય છે, તેથી સામાન્ય રીતે કેથેટર મુકીને કાઢવો પડે છે અને કાઢ વખતે જ જો દરદીના શરીરમાં સારી શક્તિ હોય તો તે ગાંઠ કાપી શકાય છે. આવી રીતે પેશાબનો સંગ્રહ જોઈ એક દીવસ સ્વામી શ્રી શંકરાનન્દજીએ રમુજમાં સ્વામી શ્રી નિત્યજનન્દજીને કહ્યું કે “આપે આખી જીંદગીમાં કાંઈ સંગ્રહ કર્યો નથી, સ્ત્રીને રાખી નહિ, કુટુંબ રાખ્યું નહિ, પૈસા રાખ્યા નહિ, મઠ કે શિષ્યો રાખ્યા નહિ અને હવે છેલ્લી વખતે પેશાબનો સંગ્રહ કર્યો એ ઠીક કહેવાય નહિ” એ સાંભળી સ્વામીજી હસવા લાગ્યા.

સ્વામીજીને પ્રેસ્ટોટની જે ગાઠ થઈ હતી તે મારે સ્વામીજી એક ભક્તને કહેતા હતા કે “આ બધા સેવકો શેક કરી ગાઠ મટાડવા મહેનત કરે છે પણ તેનાથી મટશે નહિ, કેમકે મારૂં દરદ પારખી શક્તા નથી અને તે વધતું જાય છે, છતાં મારી આત્મશક્તિથી તે મટાડવાની ઇચ્છા કરે તો શરીરને જરા મરડીને એકદમ મટાડી દઉં પણ મારે હવે શરીરને તેનું પ્રારબ્ધ ભોગવવા દેવું છે તેથી આ કામ મારે આત્માની શક્તિનો ઉપયોગ કરવાની ઇચ્છા નથી.”

એક ભક્તે સ્વામીજીને કહ્યું કે “અમે બધા કામસર આપાપાછા થયા હોઈએ અને આપની ઓઝીમા કદાચ કેમ ન હોય તે વખતે દેહ છોડી દેતા નહિ.” તેના જવાબમાં સ્વામીજીએ કહ્યું કે “તેમ નહિ કરે.”

શિવો ભૂત્વા શિવ' ભજેત.

સ્વામીજીની છેલ્લી માદગી વખતે માગ પત્નિ ‘મુશિલા’ તેમના દર્શન મારે આવ્યા હતા તે વખતે વેદાન્તની વાતો ચાલતી હતી સ્વામીજીએ તેમને બોલ કહ્યું કે “બા હમાણા કહેશે કે ‘આ રજ્જુ-સર્પ, રજ્જુ-સર્પ જેવું શું ચાલે છે?’ તે પછી મારા પત્નિએ નીચેનું ભજન ગાયું —

“મત ચિત્ આનંદધન, સ્વરૂપે હુ તો મત ચિત્
આનંદધન’ વિગેરે

— આ ભજન ૧૫મી પ્રકરણના આગેન ૮

તે લજન પુરં થયા પછી સ્વામીજીએ તેમને કહ્યું કે
 “શિવો મૂત્ત્વા શિવ મજ્જેન” એટલે શિવ થઈને શિવનં
 લજવા લજન જે પ્રકારના થાય છે, એક આત્મભાવનું
 લજન અને બીજું અનાત્મ ભાવનું લજન. અનાત્મ
 ભાવનું લજન ધીરે ધીરે છૂટી જાય છે, પછી આત્મ
 ભાવનું લજન રહે છે વિગેરે”.

અંતિમ સમાધિ

સ્વામીજીની છેલ્લી માદગી વળતે તેમના કેટલાક
 ભક્તોએ તેમની ગહુ સારી સેવા કરી હતી પ્રાણુભવનભાઈ,
 પુરુષોત્તમભાઈ, વલ્લભજીભાઈ, નારણદાસજી, મૂળગકરભાઈ
 જેઠસુરભાઈ, કાળુભાઈ. માસ્તર ધીરજરામભાઈ, માસ્તર
 ભગવાનજીભાઈ, રાણીગભાઈ, જગનભાઈ, કાનજીભાઈ,
 લલમણભાઈ, રણછોડભાઈ, મણિભાઈ અને બીજા ઘણા
 ભક્તોએ વારાફરતી રાત્રિના ઉજાગરા કરીને પણ સ્વામીજીને
 આરામ આપ્યો હતો. જેતપુર અને રાજકોટના ડુંકરો
 અને વૈદ્યોએ પણ ઘણા ઉપાય અજમાવ્યા પણ રોગ વધી
 ગયો અને તેને પરિણામે સવત્ ૧૯૯૧ના ફાગણ શુદ્ધ
 પૂર્ણિમા (હુતાશની)ને દેજ સ્વામીજીએ આ પથભૂતનું
 શરીર છોડ્યું તે વળતે તેમના ઘણા ભક્તો હાજર હતા
 સ્વામી પ્રકાશાનન્દજી, સ્વામી રામાનન્દજી, સ્વામી
 શકરાનન્દજી, દરબાર માદેજ અને બીજા ભક્તોએ મળી
 કંકારની અને બીજી ધૂનો છેલ્લી વળતે કરી હતી ગામના
 માનદેગાંવે પણ જે રાત્રિ સુધી લજન કીર્તન કર્યો હતો

ઉપનિષદ્માં કહ્યું છે કે જ્ઞાની પુરૂષોના પ્રાણ ઉત્ક્રમણ કરતા નથી પણ જેમ તપેલા લોઢા ઉપર પાણીનો છાટો નાખતા તે લોઢામાં સમાય જાય છે તેમ જ્ઞાનીના પ્રાણ ગ્રહમાં સમાય જાય છે સ્વામીજીના પ્રાણ પણ આ પ્રમાણે શ્રીરે ધીરે જાણે કે ગ્રહમાં સમાતા હોય તેવો તે વખતનો દેખાવ હતો.

સ્વામીજીએ શરીર છોડ્યા પછી તેમને ગંગાજળથી સ્નાન કરાવવામાં આવ્યું હતું તે પછી વસ્ત્ર પહેરાવ્યા. માળા ચઢન વિગેરે ધારણ કરાવ્યા અને તેમની આરતી કરી તે શરીરને એક પાલખીમાં પધરાવવામાં આવ્યું તે પાલખી પહેલા દરબારગઢમાં પધરાવવામાં આવી. ત્યાં શુવરાજશ્રીએ તંત્ર ચથાવિધિ પૂજન કર્યું ત્યાંથી તે પાલખી જતમ જગલાના કપાઉન્ડમાં આવેલ સફળત કમરીયાના મંદિર આગળ પધરાવવામાં આવી હતી. તે પછી આખા ગામમાં જાજતે વાજતે ફેરવવામાં આવી અને અંતે તેમના આશ્રમના વચલા ફળીયાઆમાં તેમને માટે ૧૮ વર્ષ પહેલા તૈયાર કરાવેલ સમાધિ મંદિરના ખાડામાં તેમનું શરીર વિધિનુસર પધરાવવામાં આવ્યું તે વખતે દરબાર સાહેબ અને બીજા ભટ્ટોની આખોમાથી આસુની ધારા વહેતી હતી આ પ્રમાણે એક મહાન કેટીના સાધુના દેહનો અંત આવ્યો.

રાગણ શુદ્ધ ૧૫ નો દિવસ એ શ્રીકૃષ્ણ ચૈતન્ય એટલે જોગાજ મહાપ્રભુનો જન્મ દિવસ છે જે દિવસે વૃદ્ધાવનમાં

બગાબામા અને ઉત્તર હિંદુસ્થાનમાં ભજન કીર્તન અને ધૂનનું વાતાવરણ જામેલું હતું તેજ દિવસે સ્વામીજીએ દેહ છોડ્યો.

સ્વામીજીના નિમીત્તે સંન્યાસ આશ્રમના નિયમ પ્રમાણે દરબાર સાહેબ તરફથી સોળમે દિવસે એટલે ફાગણ વદ અમાસે પોડશી ક્રિયા કરવામા આવી હતી તે વખતે ૧૬ સંન્યાસીઓને જમાડી તેમને વસ્ત્ર, છત્રી, કમડળ, માળા, આખડી દક્ષિણા વિગેરે આપવામા આવ્યા હતા તે મહાત્માઓની સાથે આવેલ ભજન મંડળીઓએ અને ગામના માણસોએ આખી રાત ભજન કર્યા હતા. તે પહેલાના દિવસે જામનગરથી વ્યાકરણ તીર્થ વામુદેવ શાસ્ત્રીને બોલાવી દરબાર સાહેબે વિધિસર યજ્ઞ કરાવી કાશીથી આવેલ એક શંકરના બાણુની તે સમાધિ મંદિરમા સ્થાપના કરી અને તેનું નામ “શ્રી નિત્યેશ્વર મહાદેવ” પાડ્યું. તે મંદિરમાં સ્વામીજીના ત્રણ મોટા ફોટોગ્રાફ પણ વિધિસર પધરાવવામા આવ્યા છે. આ જગ્યાએ હાલ હમેશાં પૂજા, સત્સંગ, ધૂન વિગેરે થાય છે અને ઘણા માણસોનું કલ્યાણ થાય છે.

બીજે દિવસે દરબાર સાહેબ તરફથી આખા પીઠડી-આના બધા માણસોને જમાડવામાં આવ્યા હતા કેટલાક સાધુઓએ આ દિવસથી આ ગામનું નામ પીઠડીઆને બદલે “પેટ હારીયું” પાડ્યું છે.

ગગાસ્વરૂપ જનબાઈબા તે વખતે કાશી હતા તેથી તેમણે પણ સ્વામીજીને નિમીત્તે કાશીમાં પોડશી ક્રિયા

કરાવી સોજા નન્યાગીઓને જમાડ્યા હતા તથા નન્યા-
ગીઓની નમદિ કરી હતી

જેમને ઇંધર ઉપર શ્રદ્ધા ન હોય તેમને શ્રદ્ધા લાવવા
માટે અને જેમને આછી શ્રદ્ધા હોય તેમની શ્રદ્ધા વધારવા
માટે સ્વામીજીનું વ્યાવહારિક જીવન પણ ઉપયોગી થાય
તેવું છે, પણ તેમનું ખરૂં જીવન એ તેમણે ઘણાને આપેલ
બોધ છે એ બોધ ભૂલી ન જવાય એટલા માટે અને
તેટલો એકત્ર કરી આ પુસ્તકમાં આપવામાં આવેલ છે
તે વાચવાથીજ સ્વામીજીના (પારમાર્થિક) ખરા જીવનની
માહિતી મળી શકશે

સ્વામીજીનું હુકું જીવનચરિત્ર તા. ૨૭-૩-૩૫ના
કાઠીઆવાડ ટાઈમ્સમાં આવેલ છે, સને ૧૯૩૫ના જુન
મહિનાના “શારદા” ના અકમાં અને તેજ સાલના
“કલ્યાણ” ના “યોગાંક”માં આવેલ છે

સ્વામીજીએ દેહ છોડ્યો તે પછી તેમની ઓરડીમાંથી
જે થોડા પુસ્તકો અને થોડીક તેમના હસ્તાક્ષરની નોંધો
મળી આવેલ છે તે ઉપરથી તથા તેમના કેટલાક ભક્તો
પાસે તેમનો થોડોક ઉપદેશ લખેલો છે, તે ઉપરથી આ
પુસ્તકનો ઘણો ભાગ તૈયાર કરવામાં આવેલ છે એક
નોંધમાં સ્વામીજીએ લખેલ છે કે —

किं राज्येन, धनेन, धान्य निधिभिर्देहस्य सदभूषणै
पाडिन्येन भुजावलेन महता वाचा पटुत्वेन च ।

જાત્યાપ્યુત્તમસત્કુલેન શુચિના, સર્વેર્ગુણાનાં ગુણે
ગત્મા યૈ નૈવિભોચ્ચિતોનિઙ્ગહનાત સસારકારાગૃહાત્ ॥

જે માણસે પોતાના આત્માને આ ગાઠ અધકારયુક્ત સસારરૂપી જેલખાનામાંથી છોડાવ્યો નહિ તેને રાજ્ય મળ્યું તો એ શું ? ધન ધાન્યનો ભડાર, દેહના આભૂષણ, પડિતપણુ, દે ભુલ્લનું બળ મળ્યું તો પણ શું થયું ? મોટી ભાષણશક્તિ મળી દે ઉત્તમન્નતિ અથવા પવિત્ર કુળ મળ્યું અથવા બધા ગુણ મળ્યા તોએ શું થયું ?

સ્વામીશ્રી નિત્યાનન્દજી શ્રી શકરાચાર્યના દશનામી સાધુઓમાંના એક હતા તેમનો ઉપદેશ એ શુદ્ધ સનાતન વૈદિક ધર્મનો ઉપદેશ છે અને તે માર્ગના જાગૃત્યોને ઉપયોગી થાય તેમ છે

ઘણી વખત ઉપદેશમાં સત્સંગીઓને આત્મસાક્ષાત્કાર થતો અને સ્વામીજીની વૃત્તિ ક્યાં જતી રહેતી તેનો પત્તો મળતો નહિ. જ્યારે દ્રષ્ટિ આનંદથી ભરેલી અને ચારે તરફ અલૌકિક પ્રકાશ અનુભવમાં આવતો તે વખતે પ્રભુશ્રી બોલવું બહુજ ધીમુ રાખી સત્સંગીઓને તે આનંદનો લાભ લેવા દેતા હતા કેાંઈ વખતે મસ્ત દશામાં હોય ત્યારે એટલુજ બોલતા કે—

ભીખા ખાત અગમકી, કહન સુનનકી નાંઈ,
જે જાને સો કહે નહિ (ને) કહે સો જાને નાંઈ

પ્રકરણ ૪ થું.

માળા :

સાધન.

- ૧ નિષ્કામ કર્મ અને ઉપાસનાથી જેનું ચિત્ત શુદ્ધ થયું હોય તે વેદાતનો રસ પી શકે છે.
- ૨ વિષયોના ચિંતનથી અને વિષયોના ભોગથી વિશ્લેષ પામેલ ચિત્તમા સકલ્પ, સ્મૃતિ, વિપર્યય વગેરે જાતની વૃત્તિઓ ઉત્પન્ન થાય છે. તેવા મનનો નિગ્રહ અભ્યાસ અને વૈરાગ્યથી કરવો

આ નાના પ્રકરણમા આમી શ્રી નિત્યાનન્દજી મહારાજના ૧૦૮ વાક્યોનો સંગ્રહ છે. તેમણે પોતાના શરીરની હયાતીમાજ તે સુધારી આપેલ છે.

જે જ્ઞાન મહાત્માઓની મેવા કરી, તેમની કૃપાથી નીકળતી વાગ્મીદ્રાગ થોડા શબ્દોમા મળે છે તે જ્ઞાન વણા પુસ્તક વાચનાથી

- ૩ જે પરિપૂર્ણ પરમાત્મા છે તેમાજ મુખ છે, અદ્યમા મુખ નથી, એવું શ્રુતિનું વાક્ય છે. તેથી જે અદ્ય છે તે હુ ખરૂં છે.
- ૪ શાસ્ત્રનો અભ્યાસ મોટા માટે થાય તો ઉપયોગી થાય છે. માત્ર કમાવાના હેતુથી શાસ્ત્રનો અભ્યાસ થાય ત્યારે તે જોખનરૂપ થાય છે
- ૫ પાર્વતીએ એવો નિશ્ચય કર્યો હતો કે "પગલ તો શભુનેજ પરાણુ, નહિતર કુવારી રહું" એવા દૃઢ નિશ્ચયથી ભક્તો ભગવાનની ભક્તિ કરતી જોઈએ તે ભાવથી મરણું માડું પણ ખીજી વસ્તુ ગોમા મન જવા દેવું નહિ

સુધી માળાપમા વાત્મદય ભાવ ગળી રક્ષણ
અપાવ્યુ તે ભગવાન બાકીના જીવનની ગ્રા
કરવા માટે મરી ગયા નથી

૮ ભગવાનમા શ્રદ્ધા રાખ્યા પછી જે બીજાનો આશ્રય
લે તેને ભગવાનમા શ્રદ્ધા નથી.

૯ જે મન હે આશક તો માગુક (ભગવાન) કયા દ્વર છે.

૧૦ જેને ભગવાનમા શ્રદ્ધા છે તેને શરીરના રક્ષણ
માટે ફીકર રાખવાની નથી

૧૧ સન્યાસીએ અચાચિત કપડા અને અન્નથી શરીરનો
નિભાવ કરતા શીખવુ જોઈએ. બહુ ચાગક વૃત્તિ
રાખવાથી અતર્વૃત્તિ નિર્ભળ થાય છે

૧૨ વિવિદિષા સન્યાસ એટલે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા માટે
જે સન્યાસ લેવામા આવે છે તેમા ભગવા વસ્ત્ર
ધારણ કરવાની જરૂર છે વિદ્વત્ સન્યાસ એટલે
કેવળ ભગવાનમાજ મન રહે તે વખતે ભગવા
વસ્ત્ર હોય કે ન હોય તે સરખુ છે.

૧૩ જેમ તેજસ્વી ઘોડાને બહુ મારવું પડતુ નથી પણ
માત્ર ચાખુક દેખાડવાથી તે ચાલવા માંડે છે તેમ
ગયા જન્મના પુન્યથી જેનુ અતઃકરણ પવિત્ર થઈ
ગયુ છે તેમને માત્ર થોડા શબ્દોથી એટલે મહા
વાક્યથીજ આત્મજ્ઞાન થાય છે.

- ૧૪ સ્વાન, સુષુપ્તિ અને પ્રલયમાં, સ્થૂલ શરીર દેખાતું નથી; તેથી તેનો મોહ રાખવો એ ભૂલ છે
- ૧૫ સ્વાનમાંથી ઉઠ્યા પછી સ્વાન દેખાતું નથી પણ જાગૃતમાં આત્મજ્ઞાન થયા પછી જગત દેખાયા કરે છે તેનું કારણ બાહ્યવૃત્તિનું અનુમધાન છે. જો જાગૃતમાં પણ વૃત્તિ અતર્મુખ થાય તો બહારનું જગત પતિત થાય નહિ
- ૧૬ જ્યારે બ્રહ્માકાર વૃત્તિ થાય છે ત્યારે બ્રહ્માનુભવના સંસ્કાર પડી જાય છે એવી વૃત્તિ આખો દિવસ ટકી શકતી નથી કારણ કે દેહના રક્ષણ માટે ખાવા પીવાનું કામ કરવું પડે છે; પણ બ્રહ્મમુખના સંસ્કાર પડી જાય તો વિદેહ મુક્તિ જરૂર મળે છે. તે સંસ્કારની અસર ઘણો વખત રહે તો જીવન-મુક્તિનું સુખ મળે છે.
- ૧૭ સ્વરૂપમાં વૃત્તિ રાખવાથી બીજા સંસ્કારનું જોર નરમ પડે છે.
- ૧૮ જો પૂર્વ જન્મમાં સારા સંસ્કાર પડ્યા હોય તો આ જન્મમાં જે આશ્રમમાં પોતે હોય તે આશ્રમમાં જ જ્ઞાન પૂર્ણ જાય છે
- ૧૯ જે જેને જુએ તે તેથી જુદો એ અનુભવ કરવો એ વ્યતિરેક ભાવની ઉપાસના છે તે દેહનો અધ્યાસ, પ્રાણનો અધ્યાસ અને મનનો અધ્યાસ દર કન્વામાં ઉપયોગી છે

સ્વામી શ્રી નિત્યાનન્દજી મહારાજ
(આંધ્રોદરમાં)

- ૨૦ મનના અભાવથી જગતનો અભાવ થાય છે
- ૨૧ દંતના સ્મરણ કાલે વેગવ્યતી બાવના ના રા
દંતનું વિસ્મરણ એ આત્મજ્ઞાનની પામિયા રા
ઉપાય છે
- ૨૨ અધિષ્ઠાનના જ્ઞાનથી કલ્પિત દંતનો અભાવ થાય છે
- ૨૩ ચિત્તનો લય થવા માટે એટલે નિદ્રા આવે તે
ચિત્તને જગાડવું જગાડ્યા પછી તે ન પા
વિષયોમા જાય તે ત્યાથી હણવું થયેલી નિરતિના
આવી સ્તબ્ધીભાવ પામે તે તે નાપ નાપિયા અને
ચિત્તને બ્રહ્મચિત્તિ પ્રાપ્ત થાય તે મયાપનાન
ન કરવું
- ૨૪ સમાધિ મુખમાં પણ વૃત્તિ ઉત્પન્ન થવા ન દેવી
હુ મહાન સમાધિનું મુખ ભોગવું છું એવી વૃત્તિ
પણ ઉત્પન્ન થવા ન દેવી અને સમાધિ પછી ને
આટલો વખત સમાધિનું મુખ ભોગવ્યું એવી
વૃત્તિ ઉત્પન્ન કરવી નહિ, એવી વૃત્તિ ઉત્પન્ન કરવાથી
ચ્યુત્યાન થાય છે
- ૨૫ અધિષ્ઠાન એ ખરો શુદ્ધ છે
- ૨૬ પાપ પુણ્ય મમતાથી ઉત્પન્ન થાય છે
- ૨૭
ઉદાગમ્ય તૃણ ચિત્ત
અત્રિયસ્ય તૃણ મૃતિ . ।
વિગતસ્ય તૃણ માર્યા
નિઃસ્પૃહસ્ય તૃણ જગત ॥

એટલે કે દાતારને ધન એ તણખલા જેવું લાગે છે, ક્ષત્રિયોને મરણ તે તણખલા જેવું લાગે છે, વૈરાગીને સ્ત્રીની કિંમત તણખલા જેટલી લાગે છે અને નિસ્પૃહીને જગતની કિંમત તણખલા જેટલી લાગે છે.

૨૮ અતે જેવી મતિ તેવી ગતિ થાય છે કોઈ સ્ત્રીને પતિના દેહમાં ભાવ હોય પણ તેને આત્મજ્ઞાન થયું ન હોય અને તેના પતિને આત્મજ્ઞાન થયું હોય તો તે સ્ત્રીને ખીજા જન્મમાં તે પતિ મળે નહિ પણ તેને યોગ્ય ખીજા તેવો પતિ મળે. સ્ત્રીને આત્મજ્ઞાન હોય અને તે જો પોતાના પતિને ચૈતન્ય રૂપે એટલે કે અધિષ્ઠાન દ્રષ્ટિએ જોતી હોય તો તે પણ તેના પતિની ભાક્ષ મુક્તિ પામે

૨૯ વૈકુંઠ, કૈલાસ અથવા બ્રહ્માના લોક એ પરમ ધામ નથી. વૈકુંઠમાથી જય વિજય પડ્યા છે, કૈલાસમાથી ઘંટાકર્ણ પડ્યા છે, બ્રહ્માના લોકમાથી દેવો અને અપ્સરાઓ પડ્યા છે. તેથી માત્ર નિરૂપાધિક ચૈતન્યજ્ઞ સાક્ષાત્કાર કરવા યોગ્ય છે.

૩૦ જે ગુણ રજેગુણ અને તમોગુણને વશ કરે છે તે શુદ્ધ સત્વગુણ કહેવાય છે, તે માયા વિશિષ્ટ ઇશ્વરનું સ્થાન છે

૩૧ શુદ્ધ સત્વગુણમાં સિદ્ધિઓ ઉત્પન્ન થાય છે. નિર્ગુણ અવસ્થામાં પોતેજ ખોવાઈ જાય છે

- ૩૨ તેથી મુમુક્ષુએ મટી જવાનું છે
- ૩૩ ચૈતન્ય કોરો કડાક છે, તેથી માથું દબાવે તે પ્રાપ્ત કરી શકાય
- ૩૪ માયા તરફ લક્ષ રાખીએ તો માયાનું જોર લાગે છે તે તરફ લક્ષ ન હોય તો માયામા કાંઈ ચત્તા નથી.
- ૩૫ દેહના ધર્મ આત્મામા છે એમ માનવું એ પરમાત્માનો નિરસ્કાર કરવા બરાબર છે
- ૩૬ શરીરમા અશક્તિ આવે તેથી આત્મામા અશક્તિ આવતી નથી, તેમ અપવાત કરવાથી આત્મામા વધારે ક્ષાયદો થતો નથી
- ૩૭ જેમ કસ્તુરીમૃગ ભૂલથી કસ્તુરીની સુગંધ બહારથી આવતી માની કસ્તુરી બહાર શોધે છે તેમ માણસોને ભૂલથી એમ લાગે છે કે સુખ બહારથી આવે છે આવી ભૂલથી કેટલાક ભગવાનને પણ બહાર શોધે છે
- ૩૮ પરમાત્માજી સર્વત્ર જોલી રહ્યા છે
- ૩૯ તેથી માત્ર ભ્રાતિ કાઢવાની છે.
- ૪૦ જ્ઞાનદ્વારા જગત બ્રહ્મ થઈ જાય છે તો ત્રિદાસાસ જેટલી નાની વસ્તુ બ્રહ્મરૂપ કેમ ન થાય ?
- ૪૧ બે વૃત્તિની વચ્ચે કૃષ્ણ છે
- ૪૨ જ્ઞાન થયા પછી જ્ઞાની પુરુષની ઇદ્રિયોનું કામ માત્ર સાતમી ભૂમિકામા બાંધ પડે છે છઠી ભૂમિકા

- મુઘી જાની પુરુષની ઇદ્રિયો કામ કરી શકે છે
પણ તે કર્મ પોતે કરે છે એમ માનતો નથી. જાની
પુરુષને પણ પ્રાગ્બધ ભોગવ્યા વિના છૂટકો નથી
૪૩ જે માણસ જ્ઞાન માર્ગે ચડ્યા પછી તે છોડીને કર્મ
અને ઉપાસનામા લાગે છે તે હાથીની અંબાડી
ઉપર ચડ્યા પછી ગધેડા ઉપર ચડવા ધરાગર છે
૪૪ આત્માનો અર્થ નીચે પ્રમાણે થાય છે.—

યજ્ઞાપ્નોતિ યદાદત્ત
યજ્ઞાતિ વિષયાનિહ ।
યજ્ઞાસ્ય સતતો ભાવઃ
તસ્માદાત્મેતિ કીર્તિતઃ ॥

જે પરમ અર્થ મેળવી આપે છે, જે તેમાં નિષ્ઠા
કરાવે છે; જે વિષયોનું ભક્ષણ કરે છે, જે
પરમાર્થનો સતત ભાવ રાખે છે તે આ કારણોથી
આત્મા કહેવાય છે

- ૪૫ આત્મા બાહ્યકરણનો વિષય નથી તેમજ અત્
કરણનો પણ વિષય નથી.
૪૬ તેથી જ્ઞાન થયા પછી ભક્ત ભગવાનની નીચે પ્રમાણે
ત્રણ અપરાધ માટે માફી માગે છે :—

ત્વદ્ યાત્રયા વ્યાપકતા હતા તે
ધ્યાનેન ચેતઃ પરતા હતા તે
સ્તુત્યાઽ નયા ઽ વાકપરતા હતા તે
ક્ષમસ્વ દેવ ! જ્યપરાધમેતત્ ॥

એટલે કે —

બુદ્ધે બુદ્ધે સ્થળે તીર્થયાત્રા કરવાથી તમે વ્યાપક છો એમ મેં માન્યું નહિ, તમારૂં ધ્યાન કરવાથી તમે બુદ્ધિથી અગમ્ય છો એમ માન્યું નહિ તમારી સ્તુતિ કરવાથી તમે વાણીથી પર છો એમ માન્યું નહિ, મારે હે પ્રભુ! મારા તે ત્રણે અપરાધ ક્ષમા કરો.

- ૪૭ સુષુપ્તિ અને સમાધિમા અતઃકરણ નથી, માત્ર ચૈતન્યજ છે, તેથી જાગ્રતમા પણ અતઃકરણ મિથ્યા છે. માત્ર ચૈતન્યજ સત્ય છે, એવો અનુભવ લેવો.
- ૪૮ સ્વપ્નમા જેમ બધું દેખાવા છતાં કાંઈ નથી તેમ જાગ્રતમા પણ બધું દેખાવા છતાં કાંઈ નથી સ્વપ્નમા હજારો આખો એક પુરૂષની આખો છે તેવું જ જાગ્રતમા પણ છે.
- ૪૯ ચિદાભાસ અને ચૈતન્ય બન્ને મળીને અહમ્ શબ્દનો વાચ્યાર્થ બને છે, શુદ્ધ ચૈતન્ય અહમ્ શબ્દનો લક્ષ્યાર્થ છે.
- ૫૦ વૃત્તિઓ ઉઠે તો તેને સમુદ્રના મોજની માફક શુદ્ધ ચૈતન્યના મોજ માનવા.
- ૫૧ સ્મૃતિ, વિસ્મૃતિ વિગેરે ધર્મ ચિદાભાસમા રહેલા છે અને ચિદાભાસ શુદ્ધ ચૈતન્યમાં અદ્યસ્ત છે.

૫૨ તેથી નીચેની સ્તુતિ પ્રમાણે મન ભગવાનને અર્પણ કરી દેવું—

રત્નાકરોસિ મદન, ગૃહિણી ચ પદ્મા
કિ દેયમસ્તિ ભવતે જગદીશ્વરાય ।
રાધાગૃહીતમનસેઽમનસે ચ તુભ્યં
દત્ત મયા નિજમનસ્તદિદ ગૃહાણ ॥

હો જગદીશ્વર! તમારું નિવાસ સ્થાન રત્નાકર છે. તમારી શ્રી લક્ષ્મીજી છે તો તમને શુ આપુ? તમારું મન રાધાજી જેવા ભક્તોએ ચોરી લીધું છે તેથી તમે મન વગરના થઈ ગયા છો, તેથી આ મેં અર્પણ કરેલું મારું મન ગ્રહણ કરો

૫૩ જેને લાગે છે કે ભગવાન સિવાય કાંઈ નથી તે ખરો ત્યાગી છે.

૫૪ આત્માને પ્રકૃતિ સાથે આધ્યાત્મિક સંબંધ છે, તેથી પ્રકૃતિના દોષ, વિશ્લેષ, નિદ્રા વગેરે આત્માને લાગતા નથી

૫૫ વ્યતિરેક ઉપાસનામાં દેહનો અધ્યાસ દૂર થાય છે પણ ભેદજ્ઞાન રહે છે તેથી તે આધન દશા છે, અન્વય ભાવમાં ભેદજ્ઞાન નષ્ટ થાય છે તેથી તે ફળની દશા છે

સિદ્ધાંત.

૫૬ નામ રૂપમા પૃથક્ બુદ્ધિ રાખી જે જગતને જાણે છે તે કાંઈ જાણતો નથી. જે એવી રીતે જાણે નથી તેજ યથાર્થ જાણે છે.

- ૫૭ પરમાત્માના એક અશમા માયા છે, તે જગતનુ કારણ છે, માયાના એક અદ્ય અશમા હિરણ્ય ગર્ભ અથવા બ્રહ્માનુ સ્થાન છે અને બ્રહ્માના એક અદ્ય અશમાથી વિરાટ થયેલ છે, તેથી જગત એ બહુ અદ્ય વસ્તુ છે આ ઉત્પતિવાદની દ્રષ્ટિનો વિચાર છે
- ૫૮ અરીસામા પ્રતિબિંબ પડે છે તે દ્રષ્ટાતમા બિંબ બુદ્ધ બીજી જગ્યાએ રહે છે તેથી તે દ્રષ્ટાત અપૂર્ણ છે, પણ સ્વપ્નના દ્રષ્ટાતમાં દ્રષ્ટાથી પ્રથક કાંઈ રહેતુ નથી, તેથી સ્વપ્નનાનુ દ્રષ્ટાત જ્ઞાન માર્ગમા વધારે ઉપયોગી છે
- ૫૯ સ્વપ્નમા અતિ સૂક્ષ્મ જે હિતા નામની નાડી છે તેમા જગતના બૂદ્ધા બૂદ્ધા પદાર્થો દેખાય છે, તે પદાર્થો તે નાડીમા સમાઈ શક્તા નથી તે દૃશ્ય તે નાડીથી અવિચ્છિન્ન ચૈતન્યનો વિવર્ત છે અને તે (તે અવિચ્છિન્ન ચૈતન્ય આશ્રિત) અવિદ્યાનુ પરિણામ છે એતન્ય પોતે વસ્તુતાએ નિરાકાર છે સાકાર હોય તો બહારના પદાર્થો સ્વપ્ન વળતે અને જાગ્રત વળતે તેમા દેખાય નહિ.
- ૬૦ ઉપાધિ કલ્પિત છે તેથી તેનો સબધ પણ કલ્પિત છે.
- ૬૧ ભિન્ન સત્તા નથી
- ૬૨ બધી જગ્યાએ શામળશા શેઠ બેઠા છે

- ૬૩ જ્ઞાન પૂર્ણ થયું હોય ત્યારે જ્ઞાનીને તેની ખબર પડે છે અને અપૂર્ણ હોય ત્યારે પણ તેને તે ખાખતની ખબર પડે છે
- ૬૪ જ્ઞાની પુરુષ જ્ઞાનની જરા વાત સાંભળે કે તરત તે પાતાના સ્વરૂપમા દાખલ થાય છે એટલે કે તેને સ્વરૂપનુ અનુસંધાન તરત થઈ શકે છે
- ૬૫ પ્રકાન્તભક્તિ ગોચિન્દે યત્ સર્વત્ર તદીક્ષણમ એ પ્રહલાદના વાક્યમા એકાતનો અર્થ બરાબર સમજાવેલો છે. બધી જગ્યાએ પ્રભુ દેખાય એ બરી એકાત છે
- ૬૬ નામ રૂપનુ જ્ઞાન એ અજ્ઞાન છે
- ૬૭ નિદિવ્યાસનની પરિપાક દશા એ સમાધિ છે
- ૬૮ બ્રહ્મજ્ઞાનીની દ્રષ્ટિમા બ્રહ્મ લિપ્ત બીજુ કાંઈ છેજ નહિ, માટે સર્વ લોકો અને સર્વ લોકોમા બનતા બનાવો જો તે જાણે તો ભેદજ્ઞાન થયું, તેથી અનર્થની નિવૃત્તિ ન થાય, અનર્થની પ્રાપ્તિ થાય
- ૬૯ આત્મજ્ઞાન પ્રપચ્છનો બાધ કરે છે પણ તેનો નાશ કરતુ નથી
- ૭૦ જેમ રજ્જુ સર્પનુ સ્વરૂપ અને સબધ બન્ને આધ્યાસિક છે, તેમ ઈશ્વર સાક્ષીમા જગતનો સબધ અને સ્વરૂપ બન્ને આધ્યાસિક છે
- ૭૧ ઈશ્વર સાક્ષીથી અન્ય કાંઈ હોય તો ઈશ્વરમા અપૂર્ણતા આવી જાય.

- ૭૨ તેથી ઇશ્વરે જગત્ ઉત્પન્ન કરી તેમા પ્રવેશ કર્યો એ બંને નહિ, જગત્ હોય, તો પ્રવેશ બંને જગત્ નથી તેથી પ્રવેશ બંને નહિ, પ્રવેશની શ્રુતિનો અર્થ એ છે કે એક ત્રિદાસાસ ણીબ ત્રિદાસાસમા પ્રવેશ કરે છે
- ૭૩ અરિસામા ત્રિત્રો દેખાય તે અરિસાનો અન્યથા રૂપે દેખાવ છે, તેમ બ્રહ્મા જગત્ દેખાય તે બ્રહ્મનોજ વિવર્ત એટલે અન્યથા રૂપે દેખાવ છે
- ૭૪ તેથી જીવ પણ કલ્પિત છે
- ૭૫ પરમાણુવાદમાં એમ માનેલું છે કે ક્રીડીના દેહમા જીવ ક્રીડી જેવડો હોય છે અને હાથીના દેહમા હાથી જેવડો હોય છે એ વાત સાચી હોય તો જ્યારે હાથીને ક્રીડીનો અવતાર આવે ત્યારે હાથીનો જીવ ક્રીડીના શરીરમા સમાય શકે નહિ અને ક્રીડીનો જીવ હાથીના શરીરમા આવે ત્યારે તે હાથીના શરીરના એક અદ્વ્ય ભાગનું જ જ્ઞાન રાખી શકે
- ૭૬ જેમ ઘટાકાશ ઘટમા રહેલ નથી પણ પોતાના મહિમામા એટલે મહાકાશમા રહેલ છે તેમ ચૈતન્ય આપણા દેશમા રહેલ નથી પણ પોતાના મહિમામાં એટલે બ્રહ્મા રહેલ છે
- ૭૭ ત્રિદાસાસમા સાપેક્ષ ચેતન છે તેથી તે કલ્પિત છે.
- ૭૮ શુદ્ધમાં કલ્પિત અને કલ્પક અવિદ્યા વિના સભવે નહિ

- ૭૬ શુદ્ધમાં અવિદ્યા નથી તેથી કલ્પક અને કલ્પિત ભાવ નથી. અવિદ્યા ઉભી કરીએ તો અવિદ્યાની દ્રષ્ટિએ કલ્પક કલ્પિત ભાવ છે જ્ઞાન દ્રષ્ટિએ નથી
- ૮૦ બ્રહ્મજ્ઞાનીને બીજું છેજ નહિ તો જાણે શુ ? અથવા જો બીજું જાણે તો દ્વેત થાય, અદ્વેત સિદ્ધાંતની હાનિ થાય.
- ૮૧ ચેતનના કટકા થઈ શકે નહિ
- ૮૨ માત્ર ચિદ્ધન પરમાત્માજ છે, તેથી ક્ષણદાતા અને ક્ષણભોક્તા જેવું કાંઈ રહેતું નથી
- ૮૩ તેથી કાંઈ ઉત્પન્ન થતું નથી
- ૮૪ સિદ્ધાંતમાં અનતવાદ સાચો છે
- ૮૫ ભગવાનના મા અને બાપ હોઈ શકે નહિ કાચું કે ભગવાન સિવાય કાંઈ છેજ નહિ.
- ૮૬ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયા પછી ઈદમ્ અહમ્ રૂપે લાગે છે.
- ૮૭ દ્રઢ જ્ઞાનવાળાને આવૃત્તિની જરૂર નથી. તેને જીવન્મુક્તિનું સુખ મળે છે અદ્રઢ જ્ઞાનવાળાને આવૃત્તિ રાખવાથી જીવન્મુક્તિનું ક્ષણ મળે છે
- ૮૮ અલ્પ વ્યવહારમાં કોઈ કોઈ વળતે “મારૂં, તારૂં” કરવું પડે છે, તે વળતે બાધિતાનુવૃત્તિથી વર્તવું
- ૮૯ તુરીય અવસ્થા એટલે સાક્ષીભાવ
- ૯૦ ઉન્મનીઅવસ્થા એટલે સર્વાત્મભાવ.

- ૯૧ ઐતન્ય નકોર છે, તેથી તેમા ખીજી કોઈ વસ્તુ દાખલ થઈ શકતી નથી, ત્યાં જરા પણ પોલ આલે તેમ નથી
- ૯૨ અન્યથા ગ્રહણ એટલે આત્મ-અતિરિક્ત ભાવ, ઉપાદાન ભાવ, કાર્ય હોવાથી, ઘટની પેઠે
- ૯૩ રજઝુમા ભ્રાતિથી કલ્પેલો સર્પ વિઘ્નમાન ન હોવાથી વિવેકથી નિવૃત્ત થાય છે, તેવીજ રીતે બ્રહ્મા કલ્પેલ જગત્ વિઘ્નમાન ન હોવાથી વિવેકથી નિવૃત્ત થાય છે
- ૯૪ માયા, માયાવીએ કલ્પેલ હોવાથી વિઘ્નમાન નથી આખે બાધેલ પાટો છોડી નાખતા જે હોય તે દેખાય છે તેમ બ્રહ્મદ્રષ્ટિ દ્વારા માયા અદ્રશ્ય થાય છે
- ૯૬ બ્રહ્મ સ્વરૂપની અવસ્થા સ્વતંત્ર છે, સ્વસત્તા સ્ફૂર્તિમાં ખીજની અપેક્ષા નથી
- ૯૭ કૃતકૃત્યતા એટલે બ્રહ્માત્મભાવવાળી સ્થિતિ
- ૯૮ અધિષ્ઠાનના જ્ઞાનથી કલિપત દ્વૈતનો અભાવ થાય છે
- ૯૯ જેમ કોઈ મુસાફર ચાલવાથી બહુ થાકી ગયો હોય, પરસેવો ઉતર્યો હોય, માથે ભાર હોય અને રસ્તામા કોઈ સુદર જલાશય પાસે કોઈ ઝાડની ઘટામા ભાર ઉતારી આરામ લેવા એસે અને સુગંધી પવનની લહેરમા શાંતિ પામે તેવો સમાધિનો અનુભવ છે
- ૧૦૦ આત્માનુ સુખ જ્ઞેયથી અવ્યતિરિક્ત હોવાથી વસ્તુ-તંત્ર છે, સ્વાનુભૂતિ રસના આવેશવાળું હોવાથી

શાંત છે; શબ્દશક્તિવૃત્તિથી પ્રકાશ કરી શકાય તેમ નથી, તેથી અકથ્ય છે, અને શરીરાદિ સબધથી રહિત છે

- ૧૦૧ અર્થોથી ભિન્ન અર્થોભાસ છે નહિ, કારણકે અર્થ મિથ્યા છે તો અર્થોભાસ કયાથી ખરા હોય ?
- ૧૦૨ નિખાલસ (કેવળ) બ્રહ્મ ઉપાદાન પણ નથી, માયા વિશેષ હોય ત્યારે ઉપાદાન થાય.
- ૧૦૩ ચિત્તના વિષયની ચિત્ત કલ્પના કરે ત્યારે કાર્ય કારણનું અસ્તિત્વ થાય.
- ૧૦૪ નિર્વિશેષ અજ સ્વરૂપમાં જે નિશ્ચિત થયા છે તે મહાજ્ઞાની છે તેને લોકો જાણી શકતા નથી
- ૧૦૫ આત્મા તેજ પરમાત્મા છે.
- ૧૦૬ જગત હોય તો સુષુપ્તિમા અને સમાધિમાં દેખાવું જોઈએ. તેમાં દેખાતું નથી તેથી જગત નથી. સ્વપ્નાની માફક બહાર જતી વૃત્તિથી જગતની પ્રતિતિ માત્ર થાય છે.
- ૧૦૭ આત્મજ્ઞાન થયા પછી જે આશ્રમમા પોતે હોય તેમાં રહી શકાય છે.
- ૧૦૮ બ્રહ્મ અપરોક્ષ વસ્તુ છે, તેથી તેનું જ્ઞાન પણ અપરોક્ષ રહે છે, જેના ચિત્તમાં અસલાવના અને વિપરીત ભાવના રૂપી મેલ ઉત્પન્ન થતો નથી તેને આ જ્ઞાન સંસારનો ભ્રમ નિવૃત્ત કરવાને સમર્થ થાય છે.

પ્રકરણ ૫ મું.

કંઠી.

સાધન

- ૧ ગૃહસ્થાશ્રમી માણસોએ લિશ્તુકને અન્ન આપવાની ટેવ રાખવી જોઈએ વળી જે લિશ્તુક ઘરને આંગણે આવે તેનો ગોત્ર કે વર્ણ પૂછવો નહિ.
- ૨ પૂર્ણ વૈરાગ્યવાન માણસ બ્રહ્માનંદ ભોગથી શકે છે.
- ૩ કોઈની ખુશામત કરવી નહિ

કેટલાક ભક્તોને આશીર્વાદ સાથે વાણી દ્વારા અને વાચનદ્વારા જ્ઞાનચર્યા ચાલતી હતી તેમથી નીચેના ૧૦૮ વાક્યો એકત્ર કરી તેની “કંઠી” વાંચનારાઓ સમક્ષ મૂકવામાં આવે છે આ વાક્યો આશીર્વાદો દેહ છોડ્યા પછી તેમના ભક્તજનો પાસેથી મળેલા છે, તેથી ચોથા પ્રકરણના વાક્યોની માફક આ વાક્યો

૪ સગદ્રેષમા પણ ભગવદ્બુદ્ધિ કરવી જોઈએ
કારણ કે અધિષ્ઠાનથી ભિન્ન કાંઈ નથી

૫ ન દેષ્ટિ સપ્રવૃત્તાનિ ન નિવૃત્તાનિ કાઢશ્વતિ. આ
વાક્ય ગીતાના ૧૪ મા અધ્યાયમાં છે તેનો અર્થ
એવો છે કે —

જાની પુરુષ, અત્વ, રજ, અને તમોગુણની ગાત્રી
કિયાનો તિરસ્કાર કરતો નથી, તેમ સમાધિમાં
તે કિયાએ બધ પડે ત્યારે પાછી આવે તો હીક
એમ ઇચ્છતો નથી

૬ ગાધન દશામાં પોતાના દોષ પોતે કાઢવા જોઈએ
પણ જ્યારે એમ લાગવા માટે કે પોતે અર્જુનના,
છે ત્યારે પોતાના દોષ જેલું કાઢ રહેતું નથી

૭ ‘આરગ્’ના સાત્તાકારમાં બ્રહ્મનું પરોક્ષપણ
નિવળ થાય છે અને જીવનું પરિચ્છિન્નપણું નિવળ
થાય છે

વિદ્વોની સામે ચાલી શકે છે અને અજ્ઞાની વિદ્વોથી
પરાભવ પામે છે

- ૯ જો વૃત્તિ આત્મસ્વરૂપમાં લય પામે તો સત્સંગ
માટે અથવા પુસ્તક વાચવા માટે અથવા ખીજા
કોઈ કામ માટે તેને પાછી બહાર કાઢવી નહિ. ૧-
- ૧૦ સુગુણ ઉપાસનામાં પણ જ્યારે પોતે મટી જાય
ત્યારે ઉપાસ્યરૂપ થાય છે તેમ નિર્ગુણ અવસ્થા
પણ પોતે મટીને પ્રાપ્ત કરી શકાય છે
- ૧૧ ચોથી ભૂમિકામાં મનનો સંપૂર્ણ નાશ અને વાસ-
નાનો સંપૂર્ણ ક્ષય થતો નથી પાંચમી ભૂમિકાથી
સત્વની વૃદ્ધિ થાય છે અને ધીરે ધીરે જેમ જેમ
આત્મામાં સ્થિતિ બધાય છે તે પ્રમાણમાં વાસ-
નાનો વધારે ક્ષય અને મનનો વધારે નાશ થાય છે
- ૧૨ જ્યારે જ્ઞાનની સ્થિતિ બધાવા લાગે છે ત્યારે
પ્રાણની ગતિ ધીમી ચાલવા માડે છે
- ૧૩ શુવન્મુક્તિ અને વિદેહમુક્તિને વિરોધ નથી પણ
શુવન્મુક્તિ અને પ્રવૃત્તિને વિરોધ છે

૧૪ ઉત્તમા સહજાવસ્થા
મધ્યમા ધ્યાનધારણા
કનિષ્ઠા પ્રતિમા પૂજા
તીર્થયાત્રા ઽ ધર્માધર્મા.

- સ્વામીશ્રી એક વખત કહેતા હતા કે જો પોતે જ્ઞાની હોય
તેણે “ પોતે જ્ઞાની છે ” એવું ખીજને બતાવવાની શી જરૂર છે ?
અર્જુન કાંઈ જરૂર નથી

એટલે મહાજ અવસ્થા ઉત્તમ છે, ધ્યાન ધારણ મધ્યમ છે, પ્રતિમાપૂજા કનિષ્ઠ છે અને તીર્થયાત્રા અધમમાં અધમ છે

૧૫ જગત્ના પદાર્થ ઉપર જગત્ ભાવે ધ્યાન આપવાથી અવિદ્યામાં બધાઈએ છીએ અને પ્રેમમય જીવન પ્રાપ્ત કરી શકાતુ નથી પ્રેમમય જીવન પ્રાપ્ત કરવા પ્રભુને શરણુ જવું જોઈએ અને જગતને ભગવદ્ભાવે જોતાં શીખવું જોઈએ

૧૬ કોઈમાં આસક્તિ રાખવી નહિ, કાંઈ કલ્પના કરવી નહિ

૧૭ ભગવાનમા આરામ મળશે, જગત્માં ચિંતા મળશે. પોતામાં શાંતિ મળશે, જગત્મા દુઃખ મળશે

૧૮ વાસનાને ત્યાગશે તોજ નિત્ય સુખનો અનુભવ થશે

૧૯ સિદ્ધિઓને જગ્યા આપવાથી ભગવદ્ભાવ નાગ પામે છે નિર્વિકલ્પતાની જરૂર છે. શાંતિ વગર બધું નકામું છે.

૨૦ જ્ઞાનમાર્ગ સાચો છે, શરણુ ભાવમા પણ જૂઠાપણુ દેખાય છે, તેથી તેમાં ભગવાનના અઙ્ગોક્તિ ભાવનો યથાસ્થિત અનુભવ થતો નથી

૨૧ દિવ્યજ્ઞાનથી અભિમાન રહિત થવાય છે, પડિતાઈથી અભિમાન વધે છે.

સ્વામીશ્રી નિત્યાનન્દજી મહારાજ
(લાઠીમાં.)

- ૨૨ જેઓ પડિત હોય છે તેઓ આત્માનો અનુભવ ઓછો લઈ શકે છે, કેમ જોવાઈ જવું તે તે જાણતા નથી
- ૨૩ આત્માને જાણ્યા પછી બધું ભૂત્રી જવાનું છે, કોઈ વળતે જરૂર પડતી ચર્ચા વળતે તેનો ઉપયોગ કરવો, પછી ધ્યાનસ્થ થવું જોઈએ
- ૨૪ તુચ્છ વસ્તુઓ પરમ સુખની પ્રાપ્તિમા આડી આવે છે તેને છોડવી જોઈએ
- ૨૫ મનુષ્ય એજ પ્રભુ છે જો માણસ પ્રયામ કરે તો બધું મેળવી શકે છે, પણ એવા કિમતી રસ્તે બહુ થોડા માણસો જાય છે, હજારોમા કોઈક
- ૨૬ સ્વ સ્વરૂપનું દર્શન થયા પછી અહંકાર ગલિત થાય છે, વિષયોપરની ઇચ્છા નિવૃત્ત થાય છે; ઇદ્રિયો આપો આપ અતર્મુખ થાય છે.
- ૨૭ કર્મ છોડવા કરતા ભગવત્ ચિંતનમા રહેવાથી આપો આપ કર્મ છૂટી જાય છે અને તે વધારે સરળ માર્ગ છે
- ૨૮ સાધુઓની જે નિંદા કરે છે તે સાધુઓના પાપ લઈ જાય છે અને તેની જે સ્તુતિ કરે છે તે તેના પુણ્ય લઈ જાય છે
- ૨૯ નિંદા ઉપરાત માર જાવાનો વળત આવે તો પણ સાધુઓ તેનો ઉપકાર માને છે

- ૩૦ સાધુઓને ત્રિવર્ણમાંથી ભિક્ષા ન મળે અને ભિક્ષાની જરૂર હોય તો ચોથા વર્ણમાંથી પણ ભિક્ષા મેળવીને “હરિઃઃૐ તત્સત” કરી ભગવત્ પરાયણ રહેવું એ સાધુઓનું મુખ્ય કર્તવ્ય છે જે સાધુ ભગવદ્ પરાયણ રહી શકે છે તેને રાજઅન્ન અથવા ચોથા વર્ણનું અન્ન ખાવાનો દોષ લાગતો નથી.
- ૩૧ કોઈ દિવસ શરીરને પરવશ ન કરવું. જે મળે તેમાં નિભાવ કરી પ્રભુના ધ્યાનમાં રહેવું.
- ૩૨ પ્રભુના ભજનની ખરેખરી લહે લાગી હોય તો શરીરના રક્ષણ માટે કોઈની પાસે જવું પડતું નથી, ઉલટું તેવા મહાત્માઓને માણસો શોધતા આવે છે.
- ૩૩ કેટલાક માણસો એવી ફરીયાદ કરે છે કે અમારા ઉપર દેવ પ્રસન્ન થતા નથી પણ પોતાની ભક્તિમાં કે સેવામાં શા શા દોષ રહેલા છે તેનો તેઓ વિચાર કરતા નથી
- ૩૪ જેમ શખની અંદરનો છવ ઉચો નીચો થાય ત્યારે શખ ઉંચો નીચો થતો લાગે છે તેમ સૂક્ષ્મ શરીર ઉંચું નીચું થાય ત્યારે આત્મા ઉચો નીચો થતો લાગે છે; જન્મ મરણ પણ સૂક્ષ્મ શરીરને લાગે છે.
- ૩૫ સ્વપ્નનાં સગાં, પૈસો, કીર્તિ વિગેરે (જાત્રા અવસ્થામાં આવતા) નાશ પામે છે તેનો શોક માણસો કરતા નથી, તેમ જ્ઞાન થયા પછી જાત્રા

એ સ્વપ્ન જેવું છે, તેના લાભ કે ગેરલાભથી હર્ષ
કે શોક કરવો નહિ

૩૬ શિવ સપ્રદાયવાળાએ હવેલીમાં કે ચોરામાં શિવ
સ્વરૂપ જોવું અને હવેલી કે ચોરાવાળાએ
શિવાલયમાં પણ રામ અથવા કૃષ્ણ એટલે પોતાના
ઉપાસ્ય દેવને જોવા

૩૭ બધામાં પરમાત્માનું દર્શન કરવું એ અરી
તીર્થયાત્રા છે

૩૮ જો નિરાકારનો અનુભવ થાય તો તે જગ્યાએ
સાકાર મૂર્તિ અથવા પૂજન કરનાર કોઈ રહેતા નથી

૩૯ યદ્ વૃષ્ણ તન્નૃષ્ણ એટલે જે દેખાય છે તે નાશવાન છે.

૪૦ મન સ્થિર થાય અને નિયમમાં આવે તો ઇન્દ્રિયોનું
સ્વતંત્ર જોર ચાલતું નથી

૪૧ કિડાની માફક નિરભિમાનપણે જગતમાં રહેવું.

૪૨ અસંગત વિના સર્વાત્મભાવ આવી શકે નહિ

૪૩ હું બધાથી જૂદો છું એ વ્યતિરેક ભાવનું જ્ઞાન છે, એ
જ્ઞાન પૂર્ણજ્ઞાન નથી, તે પૂર્ણ કરવા માટે મારાથી
કોઈ અલગ નથી એવો અનુભવ થવો જોઈએ.

૪૪ બધું જેમનું તેમ છે, માત્ર અહંકાર કાઢવાનો છે

૪૫ કર્યો કરાયા સળ ગયા, જળ ઉપજ્યા અહંકાર
કોટી કર્મ લાગ રહે, એક અહંકારે લાર

- ૪૬ શરીર માફ રૂપવાળું મળ્યું હોય, મારી સ્ત્રી હોય, દીતિ હોય, મિત્ર અને અઢળક ધન મળ્યું પણ જો હરિના ચરણારવિદમા મન ન જોડ્યું તો આ બધાં મળ્યાથી કશું ફળ નથી.
- ૪૭ મર્વના સાક્ષીરૂપ અને વર્ણાશ્રમથી રહીત જે આત્માને જાણે છે અને તેને પ્રહ્મરૂપે મર્વત્ર જુએ છે તે પોતેજ પ્રહ્મ થાય છે.
- ૪૮ તન સુધારવા શું મથે, મનની કર તજવીજ, મન સુધરે તન સુધરશે, મનમે તનનું ખીજ
- ૪૯ સંત તુલ્ય સુજતા નહિ, પ્રહ્મ તુલ્ય નહિ ભોગ, ભક્ત સમ ભૂષણ નહિ. કામ તુલ્ય નહિ રોગ
- ૫૦ મમજ્યા તબ લગ જાણીએ, સમજી સમાવે માહી અવગુણ દેખે ચોરકા, તબ કુછ મમજ્યા નાહી
- ૫૧ ખાકકા પૂતલા- બનાયા, ખાકકી તસ્વીર હૈ, ખાક મેં મિલ જાય ગા, ફિર શહેનશાહી ધૂળ હૈ
- *૫૨ સર્વ દશ્યને ભૂલવું, જાણી અસત અસાર. ચિત્ત પ્રહ્મમાં ગાળવું, પ્રેમે વારવાર
- *૫૩ સદોદિત પરમ પ્રકાશને, નિરખો અતર બહાર, એક ક્ષણે નવ વિમરો, જો ઇચ્છો હુ અપાર
- *૫૪ સ્કુરણ એજ અસાર છે, નિઃસ્કુરણ તે પ્રહ્મપદ, ત્યજી દે સ્કુરણ અસાર, નિઃસ્કુરણ રે સર્વદા

પર, ૫૩ અને ૫૪ના વાક્યો વાળા ત્રણ દોહરા મહાત્મા શ્રી નથુરામ શર્માના (ખીત્રખાના) મદિર ઉપર લખેલા છે સ્વામી શ્રી નિત્યાનંદજીએ તે કોઇની પાસેથી સાલ-ળતા પોતાને તે પસંદ આવવાથી લખી લીધા હતા

સિદ્ધાંત.

૫૫ સર્વોત્તમ ભાવનું વર્ણન શાસ્ત્રોમા જે પ્રકારે આવે છે.-

૧ સર્વ છે અને સર્વ બ્રહ્મરૂપ છે.

૨ સર્વ નથી પણ માત્ર બ્રહ્મજ છે

પહેલા પ્રકારમા શરૂઆતમા દ્વૈત અગીકાર થઈ જાય છે તેથી બીજા પ્રકારનો સર્વોત્તમભાવ સાચો છે.

૫૬ સસલાને કેટલા શીંગડા છે તે ગણતા ન આવડે તેથી સર્વજ્ઞતા ઓછી થતી નથી. સિદ્ધાંતમા બ્રહ્મમા જગતનો અભાવ છે; તેથી જ્ઞાની પુરુષને જગતના બનાવો જાણવાની જરૂર નથી. તે ન જાણવાથી તેમનું જ્ઞાન ઓછું થતું નથી

૫૭ અધિષ્ઠાનથી કોઈ દૂર જઈ શકે નહિ

૫૮ સહજવસ્થાની સાથે લોકેષણા પણ રહી શકે નહિ.

૫૯ જે છે તે દેખાય છે (યદ્ અસ્તિ તદ્ ભાતિ તદેવ પ્રિય) જે અસ્તિ છે તેજ ભાતિ છે અને તેજ પ્રિય છે જે ન હોય તે દેખાય નહિ ભગવાનજ છે મારે ભગવાન દેખાય છે જે ભગવાન સિવાય બીજું કાંઈ દેખે છે તે જે છે તે દેખતા નથી

૬૦ આત્મ સાક્ષાત્કારમા નિત્ય પ્રાપ્તની પ્રાપ્તિ છે અને નિત્ય નિવૃત્તની નિવૃત્તિ છે

૬૧ જે વસ્તુ અજ્ઞાનીને જગતરૂપે દેખાય છે તેજ જ્ઞાનીને ભગવાન રૂપે દેખાય છે

૬૨ શુદ્ધમા સ્મરણ કે વિસ્મરણ નથી.

૬૩ શુદ્ધમા કાંઈ બનવાનું નથી

- ૬૪ કેવળ અદ્વૈત સિદ્ધાંત એજ તત્ત્વ દ્રષ્ટિએ શુદ્ધ અદ્વૈત સિદ્ધાંત છે.
- ૬૫ પ્રારબ્ધ કર્મ એ કોઈ વસ્તુ નથી
- ૬૬ ભગવાન શિવાય જે કાંઈ પુદ્ગિમાં આવશે તે અધ્યારોપ થશે
- ૬૭ જ્ઞાનીને પોતાનો દેહ શબ જેવો લાગે છે.
- ૬૮ જ્ઞાનીને માટે વિધિ નિષેધ નથી તોપણ તે અનાચારમાં પડતો નથી
- ૬૯ સગુણ બ્રહ્મનું તાત્ત્વિક સ્વરૂપ નિર્ગુણ છે કારણ કે તેને ઉપાધિનો અધ્યાસ નથી. આ કારણને લઈને અવતાર કામ કરી શકે છે
- ૭૦ જેને ઈશ્વર પોતાથી જૂદો લાગે છે તેને ગુરુ મળેલ નથી
- ૭૧ જગત અવિદ્યાનુ પરિણામ છે અને ચૈતન્યનો વિવર્ત છે.
- ૭૨ જેને ઈશ્વરથી જુદું કાંઈ દેખાય છે તે માણસ ઈશ્વરમાં સ્થિતિ કરી શકતો નથી
- ૭૩ ઘોર અધારી રાત્રીમાં જેમ અધારા સિવાય બીજું કાંઈ દેખાતું નથી તેમ બ્રહ્મ દ્રષ્ટિવાળાને બ્રહ્મ સિવાય કાંઈ દેખાતું નથી.
- ૭૪ જેને જગત દેખાય છે તે જગતને જાણતો નથી અને બ્રહ્મને પણ જાણતો નથી જેને બ્રહ્મ દેખાય છે તે જગતના તત્ત્વને ધરાબર જાણે છે અને બ્રહ્મને પણ ધરાબર જાણે છે.

- ૭૫ કૃષ્ણ નિષ્ક્રિય છે તેથી જે કહે છે કે “ હું કૃષ્ણ છું અને તેજ સાથે યોગ સાધના કરે છે તે કૃષ્ણ નથી ”
- ૭૬ જેમ કોઈ યોગી અનેક શરીર ઉત્પન્ન કરી તેમા પ્રવેશ કરે છે તેમ એક ત્રિદાસાસ ણીજા ત્રિદાસાસમા પ્રવેશ કરે છે,
- ૭૭ અથવા જેમ સ્વપ્નમા રહેલો માણસ અનેક શરીર પોતાનામાથી ઉત્પન્ન કરી તેની સાથે વ્યવહાર કરે છે તેમ ઇશ્વરે જગતમાં પ્રવેશ કર્યો હોય તેમ જણાય છે.
- ૭૮ ઉન્મત્તની અવસ્થા એટલે કેવળ નિર્વિશેષભાવ, તે દશામા ણીજા કાંઈ સ્ફુરણ થતી નથી.
- ૭૯ આત્મભાવમા જરાપણ પોલ ચાલે તેમ નથી, એટલે કે એક તણખલું પણ તેમા સમાય તેમ નથી
- ૮૦ માયા બ્રહ્મની શક્તિ છે અને બ્રહ્મથી અલિપ્ત છે; તેને વેદાતમા સ્વતત્ર શક્તિ માનેલી નથી
- ૮૧ અનુભવને અતે માત્ર એક સર્વાત્મભાવ રહે છે
- ૮૨ સમજીને સુધં જવામાં માલ છે.
- ૮૩ બ્રહ્માનંદના સુખ આગળ વિષય સુખ એક રૂવાડા જેટલું છે, અર્થાત સમુદ્રમાં એક છાંણું જેટલું છે, બ્રહ્મસુખ અનંત છે. વાહ ! ઋષિ મુનીઓએ કેવી શોધ કરી છે !
- ૮૪ જીવ ઇશ્વરનો અશ છે, અશ અશીથી જૂદો હોતો નથી, ઉપાધિ ભેદે દેખાય છે.

- ૮૫ બ્રહ્મની સત્તાથીજ બધું સત્તાવાન છે
- ૮૬ જે કર્મમાં કર્તાપણાનું અભિમાન રહેતું નથી તેનો દોષ લાગતો નથી.
- ૮૭ પરમેશ્વરનું ચતુર્થ સ્વરૂપ સમજવામાં આવે તો જીવ અને તેનો કર્મ સાથેનો સબધ વિગેરે કાંઈ રહેતું નથી
- ૮૮ રામ કૃષ્ણ વિગેરે સાકાર સ્વરૂપ છે, અગિય વિશ્વના અધિપતિ પરમાત્માના નાના મોટાપણ કે કોઈના દીકરા હોવાપણ કે ક્યાંઈ નવ મહિના પેટમાં રહેવાપણ હોય નહિ માટે સાકાર ઉપરથી નિરાકારમાં ગયા વિના છૂટકો નથી.
- ૮૯ દેહત્યાગ વખતે મહાત્માના પ્રાણ, શરીરથી બહાર જતા નથી સર્વત્ર એકજ સત્તા હોવાથી તેને ક્યાંઈ જવાપણ નથી.
- ૯૦ સાચાને ખોટાનો સગ થાય નહિ
- ૯૧ ધ્યાન પરિપક્વ થાય તો તેમાંથી કોઈને બહાર નીકળવાનું રહેતું નથી અને શરીર પ્રારબ્ધને સોપાય છે
- ૯૨ બાળક રડતો હોય ત્યારે તેની માતા તેને કહે છે કે—“ચુપ રહે”! બસ, એજ વેદાંત છે
- ૯૩ બધું ચિત્ત છે, અચિત્ત છેજ નહિ
- ૯૪ અવિદ્યાનું કારણ પણ અવિદ્યા છે
- ૯૫ વેદાત્મક સાક્ષીનેજ બ્રહ્મત્વ પ્રતિપાદન કરેલ છે
- ૯૬ શિવો મૃત્વા શિવ મજેત્ એટલે શિવ થઈને શિવને ભજવા એ આત્મભાવે ભજન છે અને ભગવાનને

દૂર અથવા પોતાથી જુદા માની ભજન કરવું એ
અનાત્મભાવનું ભજન છે અનાત્મભાવનું ભજન
ધીરે ધીરે છૂટી જાય છે

૯૭ જેમ જેમ ભગવદ્ભાવ ઉત્પન્ન થાય છે તેમ તેમ
ભજન કરવાનો ભાવ જતો રહે છે

૯૮ કેવળ આત્મભાવ બીજા બધા ભાવનો 'બાધ કરીને
સ્વરૂપમાં નિષ્ઠા કરાવે છે અને બાધ થયેલ અના-
ત્મભાવ (એટલે કલ્પિત માયા અને તેનું કાર્ય)
દેહ રહે ત્યાં સુધી પ્રતીતિ માત્ર રહે છે દેહ છૂટે
ત્યારે તે પ્રતીતિ પણ જતી રહે છે અને જે માત્ર
કેવળ શુદ્ધ છે તે રહે છે તે ભાવ અને અભાવથી
રહિત છે સર્વિશેષ અને નિર્વિશેષથી અતીત છે

૯૯ શ્રુતિમાં કહેલ છે કે —બ્રહ્મવિત્ આપ્નોતિ પર પણ
બ્રહ્મવિત્ને પ્રાપ્ત કરવાનું કાંઈ રહેતું નથી માત્ર
દેહ છોડતી વખતે ઉપર કહેલી પ્રતીતિ જતી રહે
તેને “આપ્નોતિ પર” કહે છે, તે વિદેહ મુક્તિ છે

૧૦૦ અનુભવના સંસ્કાર અને પ્રતીતિના સંસ્કાર બન્ને
જીવવા સુધી રહે છે, દેહ છોડ્યા પછી માત્ર
અનુભવના સંસ્કાર રહે છે

૧૦૧ માત્ર સાતમી ભૂમિકામાં દેહના સુખદુઃખ લાગતા
નથી છઠી ભૂમિકા સુધી દેહના સુખદુઃખ લાગે છે

નંબર ૯૬ થી ૧૦૧ સુધીના વાક્યો અને આ પુસ્તકમાં
રાજ્યાત્મક આપેલો જ્ઞાન એ સ્વામીજીએ છેલ્લી
અવસ્થામાં કહેલા છે

- ૧૦૨ આપ ભૂલા તે આપમે, બદા આપ હી આપ
કયુ હુઠત ફિરત હે, સો તુ આપ હી આપ.
- ૧૦૩ બાહિર ચિત્ત ચિત્તવન અનેક
અંતર ચિત્ત ચિત્તવન એક
પરમ ચિત્ત ચિત્તવન નહિ કોઇ
કોઇ ચિત્તવન જેહી પ્રહમય હોઇ.
- ૧૦૪ મદ્દ દદ્દમાં ગદ્દપણ
મદ્દ કહે નહિ દદ્દ;
દદ્દ કહે તો મદ્દ નહિ
દદ્દ સહે સો મદ્દ.
- ૧૦૫ પડે રહે હૈ જનાળ ઉદ્દત મેં,
નહિ હૈ ખ્યાલ દુનિયાકા,
મિલે ગે સમનસે જાકર,
વતન વોહી હમારા હૈ.
- ૧૦૬ ન પલ ખીછડે પ્રિયા હમસે,
ન હમ ખીછડે પિયારેસે,
ઉનીસે નેહ લાગ્યા હે,
હમન દુનિયાસે ચારી કહા.
- ૧૦૭ હમ હૈ ઇશક મસ્તાને, હમન કો હુશીયારી કયા
હમારા ચાર હમમે હે, હમનકુ ઇતેજારી કયા ?
- ૧૦૮ જ્ઞાન સમાણા ધ્યાનમે, ધ્યાન પરમપદ માહી
અખતો મનવા અચલ લયા, બોક્તનકી શુદ્ધ નાહી.

પ્રકરણ ૬ હું.

પત્ર રેખા*

૧

પુરુષોત્તમની યાદમાં કાલ વ્યતીત કરું છું કારણ કે
પુરુષોત્તમ મારા આત્મા છે, પુરુષોત્તમથી નોખો પડુ એમ
નથી, પુરુષોત્તમ મારાથી નોખો પડે એમ નથી.

૨

હરિજન હરિ તો એક હે, ને આપા મિટ જાય,
જા ઘર મેં આપા જસે, તો શ્રીહરિ કહાં સમાય,
સુમરણ સુરત લગાય કે, મુખસે કછુ ના ખોલ,
ખાહિર કે પટ દેય કે, અતર કે પટ ખોલ,

૧ થી ૬૧ સુધીના પત્રોમા આપેલ ખોધ, સ્વામીશ્રીએ પુરુષોત્તમ-
લાઇ ઉપર વખતો વખત લખેલા પત્રોમાથી લીધેલ છે.

બુદ સમાના સમુદ્રમે. જનન હે સળ કોય
સમુદ્ર સમાના બુદમે, જનને વિરલા કોય,
મેંથા તળ હરિ નાહી, અળ હરિ હે મે નાહી,
સકલ અધેરા મિટ ગયા, દીપક દેખા માહી

૩

માયા પુરુષોત્તમની કાંઈ હાની કરવા કે રમાડવા કે
બીવરાવવા શક્તિમાન નથી કારણ કે પોતે અધ્યસ્ત છે,
જીવ પણ અધ્યસ્ત છે પુરુષોત્તમને અડખે પડખે બીજી
કાંઈ ન મળે, બીજે કોણ અને બીવરાવે કોણ? એવા
પુરુષોત્તમને અણછતો જે હું તેના પુનઃ પુનઃ પ્રણામ હો.

૪

પુરુષોત્તમલાલ શ્રીહરિ આપામા નિમગ્ન રહેવું
પુરુષોત્તમ અપના આપામાં વાણી પૂગતી નથી, તેથી
ઉપરામ થાય છે.

૫

તમારો પત્ર વાચી બહુજ સતોષ પામું છું શ્રીહરિ
વિશેષ શ્રીસહીત તમારા સ્વ સ્વરૂપે તમારામા નિવાસ
કરે. તમારા આપા શ્રીહરિ ભિન્ન પ્રતિત ન હોવે શ્રીહરિજ
પ્રતિત હોવે એ શ્રીહરિથી માણું છું. શ્રીહરિ સહાય થાય

૬

સદ્ગુરુની પૂર્ણતામા વાણી વિરામે છે. શું લખું !
શુભ ભવતુ.

૭

અપરોક્ષ અનુભવ જ્યાંસુધી ન થાય ત્યાંસુધી સત્સંગ અને સત્શાસ્ત્રનું અવલોકન છોડવું નહિ સાક્ષાત્કાર થયા પછી જીવન્મુક્તિનું સુખ જોઈએ તો કરો, ન જોઈએ તો ન કરો, કર્તવ્ય કાઈ છે નહિ

૮

જે બાઘડો બીવરાવે છે તે જ્યારે ભય ખતાવતો હોય ત્યારે વિચાર દ્રષ્ટિથી તે બાઘડાની નિવૃત્તિ કરવી બાઘડાથી બીનાર સાલાસ અત કરણ છે જીવ અને વ્યવહારરૂપી બાઘડો વસ્તુતાએ બે છેજ નહિ, તો પછી કોણ બીવરાવે અને કોણ બીએ ? આ બેને નિવૃત્ત કરવાને માટે બ્રહ્મ વિચારજ પરમ ઔષધ છે જ્યારે જ્યારે પર રચિત પ્રારબ્ધના સંસ્કાર સ્ફૂરે ત્યારે બ્રહ્મ વિચારથી તેને દાબી દેવા એટલે બાઘડાની નિવૃત્તિ થઈ જશે અને બીનારની પણ નિવૃત્તિ થશે

૯

શ્રીહરિની પૂર્ણતામા જગત અને જીવ અને તેના ધર્મનો અત્યંતભાવ છે, એવું જાણી પ્રારબ્ધ યોગે જેવા જેવા સુખ દુઃખ, વિશ્લેષ, એકાગ્રતા આવે તેને કટાણા વિના સહન કરવું માયા એના છોકરાને રમાડે છે, રમાડવા ઘો, પણ પોતાના ધણી અધિષ્ઠાન ચેતન શ્રીહરિને રમાડતી નથી માટે તમે માયા અને તેના છોકરાના તાદાત્મ્યપણાનો અધ્યાસ છોડી પરિપૂર્ણ ચૈતન શ્રીહરિરૂપ બાપનો અભેદ-

રૂપે આશ્રય લ્યો તો પછી બાપમાં બલતરા નથી બાપને છોડી છોડરા બે માયારૂપી માના કાર્યરૂપ પ્રપંચમાં “હું મારૂ” કરશે, અણુછતો પોતે થઈને માની કોઈપણ મિલકતનો ધણી થશે તો બાપ તેના સામુ જોશે નહિ માયા સ્વાધીન જીવને રમાડશે ? જે પરત્ર છે તેની ચેષ્ટા પોતાના સંસ્કાર અનુસાર થયા કરે છે તમે મા અને તેના છોડરાનો સગ છોડીને બાપની સાથે તન્મય થાઓ બાપ શ્રીહરિ સર્વ હુંખ રહીત છે, તેથી લિપ્ત કાંઈ છેજ નહિ કિમ્ બહુના, અલ્પ વિજવરેષુ

૧૦

હાની લાલ, સુખ હુંખ, પ્રારબ્ધાધીન છે, પુરુષાર્થ કરવો, દ્વલદાતા અતર્યામી છે;

“ રાજ હૈ હમતો ઇસમે, જીસમે તેરી રજા હૈ
યા યુખી વાહવાહ હૈ, ઓર યુખી વાહવાહ હૈ
ગાહે અર્શપર ગઢાદે, યા બાક મેં મીલાદે
યા યુખી વાહવાહ હૈ, ઓર યુખી વાહવાહ હૈ ”

જેવી રીતે સ્વપ્ન દેહ અને સ્વપ્ન જગતની પ્રતીતિ છે તેવી રીતે પરિપૂર્ણ ચૈતન વિષે આપણી અને જગતની પ્રતીતિ છે. ભગવત્ વ્યતિરિક્ત કાંઈ છેજ નહિ ભગવાનમા નિમગ્ન ચિત્ત રાખીને ભગવાનના ગુણ ગાયા કરે. શરીરનું જેવું પ્રારબ્ધ હોય તેવું હસીને ભોગવવું

૧૧

પ્રારબ્ધ અનુસારે શરીર ચેષ્ટા થાય છે, અનિચ્છા પ્રારબ્ધ ભોગવુ છુ

૧૨

શ્રી હરિને અનુભવવું અથવા ન અનુભવવું, દેહ અથવા જગતના ભાન રહીત બ્રહ્મરૂપે અત.કરણની સ્થિતિરૂપ સમાધિ, અથવા સમાધિથી વ્યુત્થાન વ્યવહાર, સ્થિતિ, શાંતિ ઇચ્છવી, અથવા અશાંતિ, સર્વ ચિત્તના ધર્મ છે શાંતિ અશાંતિ રહીત શ્રીહરિ પરમ શાંતરૂપ છે તે સર્વના અપના વિનાના આપના સ્વરૂપ છે જગત અને જગતને બેનાર જીવ કલ્પિત હોવાથી છેજ નહિ શુદ્ધ ચૈતન જીવના જ્ઞાનનો વિષય છેજ નહિ શ્રી હરિમા સર્વજ્ઞતા અલ્પજ્ઞતા વિગેરે ધર્મસહીત સમષ્ટિ વ્યષ્ટિ પ્રપચનો અત્યંતાભાવ છે, અધ્યસ્ત હોવાથી, શુભ ભૂયાત્

૧૩

પૂર્ણ પુરુષોત્તમમા નામરૂપનુ અસ્તિત્વજ નથી તો ગ્રહણ ત્યાગ કયાંથી હોય પ્રારબ્ધ અથવા તો ગ્રહણ ત્યાગ બ્રહ્મથી અભિન્ન સાક્ષી ચેતનનુ વિશેષણ જે સ્થૂલ સૂક્ષ્મ સહીત ત્રિદાભાસ છે તેનો ધર્મ છે ચેતન નિર્ગુણ નિર્ધર્મ રસ રૂપ છે તેમા જીવ અને તેના ધર્મ અને જગત નિત્ય નિવૃત્ત છે પુરુષોત્તમમાં વ્યાકુલતા, હર્ષ, શોક, જીવ, જગત, અનુકૂલ પ્રતિકૂલ જ્ઞાન, નિત્ય નિવૃત્ત છે, સ્વપ્ન છે

૧૪

શ્રી હરિ મહાગુરુ પૂર્ણ કામ તેનાથી ભિન્ન કાંઈ છેવ નહિ. શાંતિ અને શાંતિને લેનાર આનંદ અને આનંદને લેનારની મહાગુરુથી ભિન્ન મતાજ નથી મહાગુરુથી ભિન્ન દ્રષ્ટિનો અભાવ એજ મહાગુરુ સેવા, એજ મહાગુરુ ભજન છે

૧૫

જ્ઞાન અમાણા દેવાનમા, દેવાન પગ્મ પદમાય,
અળતો મનવા મગન ભયા, બોલનકી શુદ્ધ નાહી,
જહા ઇશ્વર તહા હું નહિ, હું તહાં ઇશ્વર નાય,
જ્ઞાન પથ અતિ આકરો તહાં ન દોય અમાય

૧૬

મારી શરીર પ્રકૃતિ સારી રહેતી નથી, પહેલાં કમ્તા શરીર ઘણુ જીર્ણ થઈ ગયુ છે, જઠરાગ્નિ મદ થઈ ગઈ છે, વાયુ શરીરમા બહુ વધી ગયો છે. પરંતુ હાલમા મૃદે તેમ નથી શરીર નાશવાન છે, ભલે રહો વા જાઓ તેમા ચેતનને કાંઈ હાની નથી થોડા રોજ પહેલાનો લખેલો તમારો પત્ર અમને મળ્યો નથી શ્રીહરિની મહિમામા ખોવાઈ જવુ, પછી કર્તવ્ય બુદ્ધિથી કાંઈ કર્તવ્ય નથી. શ્રીહરિ શુ કરે, બીજો કોઈ છેજ નહિ

૧૭

પ્રાણજીવન આધાર ક્ષર અક્ષર અધિષ્ઠાન શ્રી પુરુષોત્તમ શ્રીહરિની યાદમા હું આગ્રહતો થઈને પડી રહ્યો છું.

हाना लोभ सुख दुख जा रह्या धा
न दुख पुरुषार्थ कर को फल दाता अंत
या प्रीति है राजी है इष्ट को विषयें जिस
में तेरी रजा है या जो बिबाहु जा है ओ
र मो बिबाहु जा है चाहै अर्थ पर चढा
द पाखा कमें मिलो दयां यों प्रिया हुवा
है और को प्रिया हुवा है जै से साक्षी वि
बेख पूटे हु जगत् की प्रती तीरे ते स प
रि पूर्ण भै तन विषे आपणो झोर जग

की प्रती ती है जगवत् व्यतिरिक्त कोई
है नही जगवत् मानि मग्न चित हो क
र जगवत् गुण गाते रहो शरीर का जै सा प्रा
रब्ध होय ते सा हुसी के सा व्यभोग लो

પુરુષોત્તમ પુરુષોત્તમને શુ યાદ કરે, શુ ભૂલે ! પુરુષોત્તમમા
આરે વાણી ઉપરામ થાય છે. અણુછતો હું શ્રી હરિનીમાંડિ
શું કંઠ સમજીને ઉપરામ થાઉં છું. શ્રીહરિ સહાય થાય

૧૮

સાક્ષાત્ નારાયણ પરિપૂર્ણ ચૈતન એજ મદ્ગુરુ, તેનું
મળવું એટલે તે સ્વરૂપે સ્થિતિ થવી તે નિર્ગુણ
નિર્ધર્મરૂપ શ્રીહરિમાં પ્રારબ્ધરૂપ ધર્મ અને સ્થૂલ સૂક્ષ્મ
સહીત ચિદાભાસરૂપ ધર્મી નિત્ય નિવૃત્ત છે શ્રીહરિથી
લિપ્ત સ્વતત્ર સત્તા નથી તે શ્રીહરિના સ્વરૂપમાં તમે
અમે અને જગત ત્રણ કાળમા નથી તેજ તમારો અને
અમારો અને અખિલ વિશ્વનો આત્મા છે તે શ્રીહરિમા
ઉઘ બહુ હુંખ દે છે એવું કહેવું મલવતું નથી માયા
મૂળમા નથી માયા વિના ઉઘ કોણ લે ? સ્વરૂપનું
આવરણ તેને લઇને હું ખની પ્રતિતિરૂપ ધર્મ અને ધર્મી
સ્થૂલ સૂક્ષ્મ સહીત ચિદાભાસ એ શ્રીહરિમાં નિત્ય નિવૃત્ત
છે કોઇવાર સ્ફૂરે તો તેમાં શ્રીહરિની દ્રષ્ટિ કરીને
શ્રીહરિનું અનુસંધાન કરવું.

૧૯

શ્રીહરિના દેશ વેશ મળ શ્રીહરિ, અતર બહાર શ્રીહરિ,
શ્રી હરિજ આનંદ, તદ્વ્યતિરિક્ત કાંઈ છેજ નહિ શ્રીહરિ,
શ્રીહરિ શ્રીહરિ, શ્રીહરિ સહાય થાય

૨૦

અમૃતાનુભવ ગ્રંથ ખડું અલૌકિક છે. તમે તમારા સ્વરૂપમાં ગરકાવ રહેજો પરિચિન્ન ગુરુ ચેલાની દ્રષ્ટિ સ્ફૂરવા ન દેવી મત્તા માત્ર ગુરુથી ભિન્ન પોતાને અને જગતને ન ભાળવા, એજ ગુરુભક્તિ, ઈશ્વર ભક્તિ છે

૨૧

વૈરાગ્ય અને અભ્યાસ વિના મનનો નિગ્રહ કઠણ છે. જ્યારે મનને ભગવત અવલગન થાય, સ્વરૂપે સ્થિતિ થાય ત્યારે હેઠે બેસે

૨૨

એક મૈલ ચાલી શકું છું, અધિક ચાલવાથી પગ થાકી જાય છે શ્વાસોશ્વાસ ભગવત્ સ્મરણમા ચાલ્યા જાય છે ખણ્ણ આનંદમાં કાલ વ્યતીત થાય છે. મનજીભાઈ જ્યારે ફેટે છે ત્યારે પોતે પોતાના રૂપજ બાણે સ્વરૂપને ણનાવી મુકે છે એવી પ્રતિતિ થાય છે કલ્પિત ધર્મ ધર્મી ભાવના, કલ્પિત સંબંધથી કલ્પિત પ્રતિતિ અધિષ્ઠાનમાં થાય છે. પારમાર્થિક દ્રષ્ટિથી કલ્પિત પદાર્થ અધિષ્ઠાનને વિક્રયાવાન કરી શકતોજ નથી જેમ કલ્પિત લોઢ (સમુદ્રના) દ્રીણ પરપોટા વિગેરે પોતાના આત્મા સમુદ્રને વિકારવાન કરી શકતાજ નથી, અધ્યસ્ત હોવાથી, તેમ અનાત્મ વસ્તુ કોઈપણ આત્મવસ્તુને વિક્રયાવાન કરવાને શક્તિમાનજ નથી, આત્માથી ભિન્ન સ્વતંત્ર સૂતાનો અભાવ હોવાથી.

૨૩

અશક્તિ શરીરમાં વધતી જાય છે પરંતુ ભગવત્ અનુસધાન પૂર્વક વખત બહુજ આનંદમાં જાય છે શરીર તો રાખતા રહેશે નહિ, બહુજ સલાખ ખાનપાનમાં રાખીએ ત્યારે ગાહુ આવે તેમ છે અને મનજીભાઈ તો તમે કહ્યો તેવોજ છે તો પણ ભગવત્ વિચાર અને ભગવત્ અનુસધાનમાં રાખવાથી મન શાંત થાય છે

૨૪

માયાનો ખેલ આવોજ છે સદા સરળો નજ રહે. શિવ કોરો કડાક છે શિવમાં માયા થઈજ નથી. નિરતિશય આનંદરૂપ સદ્ગુરુથી ભિન્ન જીવ જગત છેજ નહિ સદ્ગુરુજ અપના અને અખિલ વિશ્વના આત્મા છે સદ્ગુરુથી ભિન્ન આનંદને લેવાવાળા અને આનંદકાર વૃત્તિ બંને અધ્યસ્ત છે સદ્ગુરુથી ભિન્ન દ્રષ્ટિનો જે અભાવ તેજ સદ્ગુરુ સેવા, તેજ સદ્ગુરુની ભક્તિ છે.

૨૫

શ્રીહરિરૂપ આનંદ અમુદ્રમાં માયાએ કરી વિવર્ત રૂપે જણાતા પ્રારબ્ધ, જીવ, દેહ, જગત, સમષ્ટિ, વ્યષ્ટિ જે ક્ષણે દેખાય, તે ક્ષણમાં રજજી સર્પની માફક અગાડી પિછાડી નહિ, કલ્પિત હોવાથી મનજીભાઈ અને તેની સર્વ ચેષ્ટાઓમાં શ્રીહરિની દ્રષ્ટિ કરો અપના વિનાના અપના આપા શ્રી હરિમાં બપી જાઓ, ગળી જાઓ શ્રીહરિ

વિષે એવો પ્રેમ વહાવો કે વામના મહીત વિશેષણરૂપ તુમારા ગદ્ય પણ ન રહે તો સર્વ ળળનરા ચક્ષી જય આપ મુઆ પછી હુળ ગઈ દુનિયા લોઠ રૂપે મત રહો, દરિયા રૂપે સ્થિત થાઓ તથા એ આનંદ લેવાવાળા મત રહો. નિર્વિકલ્પ-મહાબનદ તમારા સ્વરૂપ તે કેનો આનંદ લે શુભ ભૂયાત, આનંદ કદ પ્રભુની જય હો, જય હો, જય હો.

૨૬

સુખનો અનુભવ ચિદાભાસને મારો લાગે છે તો દુઃખનો અનુભવ પ્રતિકૂલ બીજો કોન લોગવે આત્મા અમગ છે, તેને સુખ દુઃખ અને તેના ભોક્તા સાથે અધ્યાસિક સંબંધ છે, તેથી પરિપૂર્ણની કાંઈ હાની કરવાને શક્તિમાન નથી

૨૭

તમારા અમારા અધિષ્ઠાનમૂત શ્રીહરિમાં સર્વાત્મભાવથી તન, મન, ધન સર્વસ્વ અર્પણ કરીને, તદાશ્રિત રહીને, અણુછતા થઈને અણુછતા અનુસધાન પરાયણ રહો. શ્રીહરિ ભિન્ન કાંઈ છેજ નહિ

૨૮

તમારી સાથે મનજીભાઈને કશો સંબંધ નથી. કેવળ અધ્યાસિક સંબંધ છે. ભક્તે મનજીભાઈ આનંદમય થાય કે કલેશમય થાય. પરિપૂર્ણ ચૈતન શ્રીહરિ અપના આપામાં કશી લાલ કે હાની નથી. અધ્યસ્ત પદાર્થ અધિષ્ઠાન

ચતનને કાંઈ હાની કરવાને શક્તિમાન નથી તમે તો
તમારીજ દ્રષ્ટિમા નિમગ્ન રહો તમારાથી ભિન્ન સતાજ
મનાદિક દ્રવ્ય પદાર્થોની નથી

૨૯

પૂર્ણકામ શ્રીહરિ, પૂર્ણકામ શ્રીહરિ, સુખનિધાન
શ્રીહરિ, જય જય શ્રીહરિ, જય જય શ્રીહરિ, જગદાધાર
શ્રીહરિ, સર્વોત્તમા શ્રીહરિ.

૩૦

મારી શરીર પ્રકૃતિ સામાન્ય રહે છે. હજી ખાટલાવશ
થયો નથી, ગાઉ બે ગાઉ ચાલી શકું તેમ નથી શરીરનું
ગમે તેમ થાઓ તેની કાંઈ પ્રીતર નથી મોહ અને તેનું
સૈન્ય, માન, બકાઈ ઇર્ષાદિ, સદ્ગુરુ સ્મરણ જે બ્રહ્માકારવૃત્તિ
ત્યા સંભવતા નથી તો સદ્ગુરુમાતો ક્યાંથી સંભવે.
સદ્ગુરુમા તો જીવ જગત અત્યંત નિવૃત્ત છે કલ્પિત
અવિદ્યાના બળથી કલ્પિત પ્રતિતિ થાય છે નિર્ગુણ નિર્ધર્મ
સદ્ગુરુ વિષે ધર્મધર્મીલાવની મિથ્યા પ્રતિતિ થાય છે

૩૧

મન અને મનના ધર્મ ગુણ કાર્ય હોવાથી ગુણજ છે.
તેનો નિર્ગુણ નિર્ધર્મ આત્મા સાથે કશો સંબંધ નથી,
દ્વિત અધ્યાસિક સંબંધ છે અધ્યાસિક પદાર્થના
અધ્યાસિક સંબંધથી અધિષ્ઠાન ચૈતન જે સર્વના અપના
આપ છે તેની કાંઈ હાની થતી નથી ભલે જાગ્રત સ્વપ્નમા

મન ધમાલ રહે અને સુધુષ્ટિ પ્રલયમા ધર્મ મહીત લં
પામી જાય ઉત્પતિ વિલયવાનને સાથે અઉત્પતિ અવિ-
લયવાનનો શો સળધ છે ? કાંઈએ નથી.

૩૨

પરિપૂર્ણ ચૈતનરૂપ સદ્ગુરુ સિવાય જીવનું અસ્તિત્વ
નથી. કલ્પિત જીવને કલ્પિત પુન્યનું ફલ કલ્પિત શાંતિ
અને કલ્પિત પાપનું ફલ કલ્પિત દુઃખ અનુભવવું પડે
છે. વાસ્તવમાં પરમાત્માથી ભિન્ન કાંઈ છેજ નહિ જીવના
પુન્ય પાપના ફળ શાંતિ અને વિશ્લેષ અનિવાર્ય છે શાંતિ
તમારું પુન્ય પ્રારબ્ધ અને પુરુષાર્થોધીન છે પુરુષાર્થ
કરતાં છતાં જો શાંતિ ન મળે તો પ્રતિબદ્ધક પાપ છે
એમ જાણવું.

સદ્ગુરુ મળે નહિ, જો સદ્ગુરુ મળે તો જીવ મ્હે
નહિ. જ્યાં સદ્ગુરુ છે ત્યાં જીવ જગત નથી, જીવના
ધર્મ શાંતિ અશાંતિ કયાથી હોય.

૩૩

મારી શરીર પ્રકૃતિ પ્રતિદિન ક્ષીણ થતી જાય છે,
જઠરાગ્નિ મદ થતી જાય છે, એક માઇલ ચાલી શકું છું,
જસ્તી ચાલવાથી તાવ આવી જાય છે, ચલતે ફિરતે શરીર
જલદી નિર્વાણ હોય તો બહુત અચ્છા હૈ શ્રીહરિને વિષે
કાંઈ થતું નથી, વ્યવહાર દ્રષ્ટિમાં ભિન્નત્વ અનુભવાય છે
કેટલાક મોહ સ્વરૂપ શ્રીહરિમા મોહ ઉપજાવે છે એમ
તમારું કહેવું છે. પારમાર્થિક શ્રીહરિ વિષે માયા વીના

વ્યવહાર દ્રષ્ટિ સભવે નહિ અને વ્યવહાર દ્રષ્ટિ વીના
 લિન્નત્વ અનુભવાય નહિ અને લિન્નત્વ અનુભવ્યા સિવાય
 મોહ સ્વરૂપ શ્રીહરિને મોહ ઉપજાવે એવા
 વિપરીત સ્વરૂપ જોવાય છે કે જેમાં સમજ પડતી
 નથી પ્રભુને એવે સ્વરૂપે રમવા કેમ સ્મરણ થયું ? એ
 પ્રકારના પ્રશ્ન સભવે નહિ. લિન્નત્વનો હેતુ અજ્ઞાન છે.
 અજ્ઞાન અને માયા એક છે માયાથી શ્રીહરિમા હું અને
 દ્વૈત સંભવે છે. અઘટીત ઘટના પટીયસી માયા. માયાના
 અધિષ્ઠાન શ્રીહરિ શુદ્ધ છે તેના વિના ખીજે કોઈ શુદ્ધ
 નથી, માટે શુદ્ધ શ્રીહરિનો આશ્રય લઈ પોતે જોવાઈ
 જાવો મુઆ વિના મઝા નહિ આવે મરવું શું ? પોતાને
 જગતને હરિથી લિન્ન ન લાળવું એનું નામજ મરવું
 શ્રીહરિ સહાય થાય

તમને પ્રશ્ન કરતા ન આવડે, મને ઉત્તર ન આવડે,
 બન્ને સરખા મળ્યા, ભાગ્યની વાત છે, શું કરીએ !

૩૪

વૃત્તિ અને વૃત્તિને આકર્ષાવવા રૂપ ધર્મ, વૃત્તિના વિષય
 રૂપ જે ઝાઝવાના જળ તે ચેતન વિવર્ત હોવાથી તે
 પરિપૂર્ણ ચેતન અપના આપા શ્રી સદ્ગુરુની કાંઈ પણ
 હાની કરવાને શક્તિવાન નથી જીવ જગત માયા સદ્ગુરુથી
 લિન્ન કોઈ વસ્તુનો સ્વતંત્ર સદ્ભાવ છેજ નહિ. સદ્ગુરુ
 સદા સમાધિરૂપ છે સદ્ગુરુ સમુદ્રમા વૃત્તિ અને તેના
 ધર્મરૂપ લોહ પ્રતિયમાન થાય તો તેને વિષે અધિષ્ઠાન
 ભાવનાજ કરવી

૩૫

મારો સર્વસ્વ પુરુષોત્તમ શ્રીહરિ છે. મારો આધાર જીવન પુરુષોત્તમ શ્રીહરિ છે પુરુષોત્તમ શ્રીહરિને મર્વ પ્રાપ્તજ છે તેની પરિપૂર્ણતામા અસ્ત થઈ જવું. ત્રહણ ત્યાગ કાંઈ ન સ્ફૂરે તેજ તેની લક્ષિત

૩૬

મારે વિષે કલ્પિત શરીર પ્રકૃતિની જઠરાગ્નિ મદ થઈ જવાથી ઘરોળર નથી રહેતી. જઠરાગ્નિ મદ સિવાય ખીજે કોઈ રોગ નથી શરીર રહેા અગર નષ્ટ થાઓ તેનાથી કાંઈ લાભ કે હાની નથી.

શ્રીહરિ પરિપૂર્ણ પુરુષોત્તમ સર્વાધિષ્ઠાન અપના આપા પ્રભુની જય હો, જય હો, વારવાર જય હો

૩૭

પૂર્ણ કામ સદ્ગુરુ રામ
આપ્ત કામ સદ્ગુરુ રામ
અવાચ્ય શ્રી સદ્ગુરુ રામ.

૩૮

મારો માગવાનો સ્વભાવ પણ નથી, ઇશ્વર ઇચ્છાથી જે આવી મળે તે ખાવાનો સ્વભાવ છે.

૩૯

શરીર અશક્ત થતું જાય છે, જઠરાગ્નિ મદ થતી જાય છે, અવસ્થાએ કરીને, તે વડે સ્વરૂપની કાંઈ હાની નથી.

મારી પાસે કોઈ આવતું નથી, હું પણ કોઈની પાસે જતો નથી જીવન્મુક્તિના સુખમા નિમગ્ન થઈને કાલ અપણુ થાય છે

૪૦

શરીરનો હાસ થતો જાય છે પણ ભગવત્ સ્મરણમા વાઘો આવતો નથી ભગવત્ નિષ્ઠા, ભગવત્ ચિંતન રાખવું, જેવું શરીરનું સુખ હું ખરૂંપ પ્રારબ્ધ હોય તેવું ભોગવી લેવું

૪૧

શ્રીહરિ જગદાત્મા પ્રભુની જય હો, જય હો, જય હો

૪૨

બ્રહ્માનંદમા કાલક્ષેપણુ થાય છે કોઈ મારી પાસે આવતું નથી અને હું કોઈની પાસે જતો નથી ભગવત્ અખિલાત્મા નિરાકૃતિ અનિર્વાચ્ય છે, તેથી ભિન્ન કાંઈ છેજ નહિ, આપા અર્પણ કર્યા વિના શાંતિ નથી જ્યારે આપ સહીત સર્વ ભગવત્ છે તો પછી શાંતિ અશાંતિ કયા રહી ? ગ્રહણ, ત્યાગ, ક્રિયા, અક્રિયા, પ્રવૃત્તિ, નિવૃત્તિ કાંઈ છેજ નહિ.

૪૩

જેમ સમુદ્રનું ણિદુ સમુદ્ર ભાવને પ્રાપ્ત થયા પછી તેને સમુદ્રની કૃપાની યાચના ન સભવે તેમ ભગવત્ ભાવને પ્રાપ્ત થએલા ભગવત્ ભક્તોને ભગવાનની યાચના

ન સંભવે કારણકે જેણે ભગવત્ સાક્ષાત્કાર કરેલ છે તેને ભગવત્ લિન્ન જીવ જગત રહેતાં નથી જો યાચના કરનાર સેવક ભગવતથી લિન્ન રહે તો દ્વૈતાપતિ થાય. જીવ જગતનો કોઈ પ્રકારનો સંબંધ પરમાત્મા સાથે નથી ફક્ત અધ્યાત્મિક સંબંધ છે. માટે ભગવત્ લિન્ન પોતાને અને સમષ્ટિ વ્યષ્ટિ જગતને ન ભાળવા, તેજ સહજ સ્થિતિ, તેજ સમાધિ, તેજ ભક્તિ છે. x x x

શરીર પ્રારબ્ધને સોંપી દેવું, જીવ એટલે કર્તા ભોક્તા સાભાસ અતઃકરણ અને દેહ બન્ને કલ્પિત છે

૪૪

શાંતિમા કાલ ક્ષયણ થાય છે x x x x
અહસ્થાશ્રમની સર્વ ફરજ બજાવીને તમો તમારા પુરુષોત્તમ નામને સફલ કરો નિરૂપાધિક ચૈતન ક્ષર અને અક્ષરાતીત એટલે કાર્ય કારણ રહીત નિરૂપાધિક ચૈતનરૂપ પુરુષોત્તમમા હુલ જાઓ, તે વીના શાંતિ નથી. વ્યવહારિક જીવ કલ્પિત છે, તે તેના પ્રારબ્ધાનુસાર સુખદુઃખ ભક્ષે ભોગવે, તમો તો તમારી પૂર્ણતામાં મસ્ત રહો

૪૫

મહામાયાના જે જે ધર્મો છે, નાચવું, રમવું, અને શ્રીહરિને રીઝવવું, રીઝવું, ખીજવું તે સર્વ પોતાના ધર્મનું પોતાના ધણીમા આરોપણ છે, પણ ધણી ક્ષર અક્ષરાતીત છે પુરુષોત્તમ શ્રીહરિ અપની પૂર્ણતામા વિરાજમાન જ. જેમ બપોરના સૂર્યને પોતાના અદર્શનાત્મક ધર્મદાગ

કોઈ અધકાર આરોપવા જાય તો તે ધર્મ સૂર્યને સ્પર્શ કરી શક્તોજ નથી કારણકે તે સૂર્યમાં નિત્ય નિવૃત્ત છે તેમ શ્રી હરિને માયા અને તેના ધર્મો કોઈ કાલે સ્પર્શ કરતાજ નથી, નિત્ય નિવૃત્ત હોવાથી x x x ત્રિધન, રસ ધન, પૂર્ણકામ પ્રભુની જય હો, જય હો, જય હો x x x ચીકુનો કરડીઓ આવ્યો હતો, અમે તો ઠાકોરજીને ખૂબ ધરવ કરાવ્યો, ઠાકોરજી જમ્યા હશે કે નહિ તે પ્રભુ જાણે

૪૬

અણછતી માયા અણછતા જીવને કંઈક નવા કુલાડો કરે, કરાવે, મોહ પમાડે, દુખ દે અને રોવરાવે અને બીજી ક્ષણેજ હસાવે તેથી પુરુષોત્તમનો રૂવાડો વાટે થાય તેમ નથી, જય હો પુરુષોત્તમની

૪૭

અરે મારા પ્રાણ ! તમે તો શુદ્ધ છો માયા તત્કાર્ય-રૂપ બાધડો તમારી કાંઈ હાની કરવાને શક્તિવાન નથી માયાના છોકરા સાથે તાદાત્મ્ય છોડી દો તમારાથી ભિન્ન કયાય કાદવ છેજ નહિ કે જે તમને નડે અણછતો બાધડો જાણનારને અણછતો બાધડો બિવરાવતો નથી

૪૮

શરીર અશક્ત વધુ થતુ જાય છે, એક દિન નાશ થવાનો છે, કોઈ મનુષ્ય સેવામા નથી, હજી પોતે ઉઠી

શકું છું, પોતાના વસ્ત્ર ધોઈ શકું છું, હજી મનુષ્ય વીના પણ રડી શકે છે, અગાડી જેવું શરીરનું પ્રારંભ.

૪૯

મારી શરીર પ્રકૃતિ સારી છે, ગાડી બહુ મારી ચાલે છે. સદ્ગુરુથી ભિન્ન કાંઈ છેજ નહિ, પરિપૂર્ણ છે. પોતે ખપી જવું એજ સદ્ગુરુનું ભજન છે

૫૦

દરબાર સાહેબ તરફથી મહાન શ્રદ્ધા ભક્તિથી મેં આકરી ચાલે છે, કાંઈ ચિંતા કરવા જેવું નથી, કોઈ પ્રકારનો વાંધો નથી, શરીર તો બ્રહ્મા વિગેરેનું રહેતું નથી, આપણું કયાથી રહેશે ?

૫૧

સુખથી કાલ નિર્ગમન થઈ રહ્યો છે

૫૨

નખખાઈ આવતી બાય છે શરીરનું પ્રારંધાનુસાર જે થવાનું હોય તે ભલે થાય આપણે તો ભગવત ચાદગીરીમાં આનંદમાં વખત બાય છે દિવસ જતાં ખબર પડતી નથી.

૫૩

સુખ દુઃખ પ્રારંધાધીન છે, ભોગવ્યાવીના છૂટકો નથી
 સદ્વિચાર અને ભગવત ચિંતન કરતા હશે, તે કરતા રહેજે.

૫૪

જઠરાગ્નિ જાહુજ મદ થઈ ગઈ છે, તેથી કરીને શરી-
રમાં નળખાઈ થઈ ગઈ છે તો પણ હજી ખાટલાવશ નથી
પોતે પોતાની મેળે ઉઠી બેસી શકું છું. હજી ગાડું ચાલે છે.

તમારે વાચન જ્ઞાનેશ્વરીનું તથા ભગવત્ ચિંતન
ચાલતું હશે ભગવાન શુદ્ધ છે, તેમાં જીવ, ઇશ્વર, જગતની
કલ્પનાજ નથી વિચારનાર, વિચાર, વિચારનો વિષય,
ચિંતન કરનાર, ચિંતન, ચિંતનનો વિષય, તેનો અત્યંત-
ભાવ છે પરિપૂર્ણ ચૈતન્ય શું કરે ? તેજ સર્વનો આત્મા છે,
તદ્વ્યતિરિક્ત માયા છે

૫૫

ગુલાબરાયભાઈ અહીં પધારેલા છે સાજ સવારે
“ સગૌડ પાદ્મીય કારીકા, અથર્વ વેદીય માહુકયોપનિષદ્
આનંદગિરિકૃતટીકાસવલીત શાંકરભાષ્યસમેતા ” ચાલે છે
એક એક કલાક ચાલે છે જેમ તેમ કરતા સ્વપ્ન આવ્યું
છે તે નિવૃત્ત થઈ જશે

૫૬

તમારું ઇચ્છિત શ્રીહરિ પૂર્ણ કરે એવી શ્રીહરિથી
અમારી પ્રાર્થના છે અત્યાંતી સહુનો પ્રતિપાલક છે

૫૭

ભગવદ્ ચાદગીરીમા મહાન આનંદમાં કાલ નિર્ગમન
થાય છે

૫૮

પરમેશ્વરનું નિત્ય સ્મરણ રાખવું, એજ બધું કલ્યાણ કરવાવાળા છે. વિશ્વભર બધાનું ભરણપોષણ કરી રહ્યા છે, માટે અહુર્નિશ તે સર્વ શક્તિમાન જગદીશ્વરનું શુદ્ધ હૃદયમાં સ્મરણ રાખવું. તમને-ભગવત ભક્તને વિશેષ શુ લખવું ?

૫૯

તમોએ જે અમૃતાનુભવ નામનો અથ મોકલ્યો તે જેવો તમે લખ્યો હતો તેવોજ અનુભવ ભડાગજ છે તે અથને અથ ઇતિ પર્યંત વાચીને બહુત સંતોષ પામ્યો છું હજી પુનરાવૃત્તિ કરવાની મરજી થાય છે x x x શરીરમાં અશક્તિ વધતી જાય છે, તેથી કાંઈ હાની નથી

૬૦

આ નવું ખેસતું વર્ષ આપને સુખાકારી થાઓ, મનો-વાચ્છિત પૂર્ણ થાઓ, પ્રતિદિન ભગવત્ ભક્તિમાં વૃદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય. ભગવત્ કૃપાથી મારી શરીર પ્રકૃતિ સારી છે જેમ તેમ કરી ગાડુ ચાલે છે. બાકી સર્વ આનંદ છે”

૬૧

પરમેશ્વર પ્રાર્થના છે કે તમને ભગવત્ ભક્તિ શ્રદ્ધા-પૂર્વક પ્રતિદિન વૃદ્ધિ થાય, પ્રતિદિન ભગવત્ માં પ્રેમ થાય

૬૨

અજ્ઞાન થયું કેને ?

મેં એક વખત સ્વામીજીને પત્ર લખી એવો પ્રશ્ન કર્યો કે “ જો જીવ અને જગત અવિદ્યાથી કલ્પિત છે

તો તે અવિદ્યા થઈ કેને ? ઇશ્વરને અવિદ્યા થાય નહિ અને જીવ ભાવ તો અવિદ્યા ઉત્પન્ન થયા પછી ઉત્પન્ન થાય છે

સ્વામીશ્રી નિત્યાનંદજીનો જવાબ —

“ શુદ્ધમાં કલ્પિત અને કલ્પિત અવિદ્યા વિના સભવે નહિ. શુદ્ધમા અવિદ્યા નથી તેથી કલ્પક અને કલ્પિત ભાવ નથી, અવિદ્યા ઉભી કરીએ તો અવિદ્યાની દ્રષ્ટિએ કલ્પક કલ્પિત ભાવ છે, જ્ઞાન દ્રષ્ટિએ નથી ” x

૬૩

વેદાંતની પ્રતિજ્ઞાનો અર્થ

ખીજી વખત સ્વામીજીને ખીજો અક પત્ર લખી નીચે પ્રમાણે મે પ્રશ્ન પૂછ્યો હતો —

“ વેદાંતની પ્રતિજ્ઞા એવી છે કે एकविज्ञानेन सर्वं विज्ञातं भवति એટલે એકના જ્ઞાનથી સર્વનું જ્ઞાન થાય છે અહીં ‘સર્વ’ શબ્દના અર્થમા કેટલાક વિદ્વાનોમા મતભેદ રહે છે કેટલાક એમ માને છે કે બ્રહ્મ સ્વરૂપના જ્ઞાનથી સર્વ પ્રપચનું વાસ્તવ સ્વરૂપ જે સતચિત્ આનંદ છે તે વિદિત થાય છે, એટલું જ નહિ પણ પ્રપચના અસાવારણુ નામ અને રૂપનું એટલે આ લોકમા અને પરલોકમા બનતા બનાવોનું જ્ઞાન પણ થવું જોઈએ ખીજા કેટલાક

> જુઓ ચોખા પ્રકરણમા મળુકા ૭૮ અને ૭૯

કહે છે કે “આત્માના જ્ઞાનથી સર્વ જાણી શકાય છે,”
 આવા પ્રતીક વાક્યોની અદર ‘સર્વ’ એ શબ્દનો અર્થ
 “સર્વ તત્ત્વ પરત્વ” હોવાથી પ્રપચના અસાધારણરૂપનું
 જ્ઞાન “સર્વજ્ઞતા”માં સમાતું નથી સર્વ પ્રપચના તત્ત્વના
 જ્ઞાન માત્ર વડે, અદ્વૈત બ્રહ્મજ્ઞાન કે જે સુક્ષિતનું માધન
 છે તેનો લાભ થાય છે તેથી તેના અસાધારણરૂપનું જ્ઞાન
 થવાથી વિશેષ ક્ષણ નથી. કારણરૂપ બ્રહ્મને જાણ્યા પછી
 સર્વ પ્રપચના તે તે અસાધારણ રૂપજ્ઞાનનો અમલવ
 બતાવી સર્વ વિજ્ઞાનની શ્રુતિ નામરૂપનો બાધ કહે છે,
 ભેદ દર્શન અનિત્ય હોવાથી નેહનાનાસ્તિ કિંચન એ
 શ્રુતિમાં તેની નિંદા કરેલ છે, તેથી પ્રતિજ્ઞા
 શ્રુતિનું તાત્પર્ય નાના રૂપજ્ઞાનમાં નથી. પંચદશીમાં
 કહેલ છે કે “વેદાંતમાં એક બ્રહ્મના બોધ વડે કરીને
 સર્વ પ્રપચનો બોધ એ અદ્વૈત બ્રહ્મા સુમુક્ષુને અભિમુખ
 કરવા માટેજ અને બ્રહ્મ બોધના પ્રયોજન માટેજ છે અને
 અદ્વિતીય બ્રહ્મ બોધ એ “સર્વ બ્રહ્મ”નું વાસ્તવ રૂપ છે
 અને એ બ્રહ્મજ્ઞાનથીજ સિદ્ધ થાય છે

સ્વામી શ્રી નિત્યાનન્દજીનો ઉત્તર—

“બ્રહ્મજ્ઞાનીની દ્રષ્ટિમા બ્રહ્મ ભિન્ન બીજું છે જ નહિ,
 માટે સર્વ લોકો અને સર્વ લોકોમાં બનતા બનાવો જે
 તે જાણે તો ભેદ જ્ઞાન થયું, તેથી અનર્થની નિવૃત્તિ ન
 થાય, અનર્થની પ્રાપ્તિ થાય” *

જુઓ ચોથા પ્રકરણમા મળકો ૧૮

પ્રકરણ ૭ મું.
નીલકંઠી ગીતા.

સાધન.

- ૧ જે જાણુ ઉહાપોહમા કુશલ છે તેને માટે જ્ઞાનમાર્ગ છે, જે તે જાણતમા કુશલ નથી તેને માટે યોગ માર્ગ છે
- ૨ જેને જીવ અને જગત મિથ્યા લાગે છે તેને માટે જ્ઞાનમાર્ગ છે, જેને તે સત્ય લાગે છે તેને માટે યોગ માર્ગ છે

ગીતા એ મહાભારતનો ભાગ છે તેથી જેણે મહાભારતનો પુરો અભ્યાસ કરેલો હોય તેજ ગીતાનો વાંતવિટ અર્થ સમજવી શકે છે આખા મહાભારત ઉપર એકજ દ્રીઝ મી નીત્રકાંતી છે પણ આગ વિદાનો અને અન્યાગીઓનો એવા અનિપ્રાપ છે

- ૩ તેથી નિષ્ઠા એ નથી પણ એ પ્રકારની એક નિષ્ઠા ગીતામાં વર્ણવેલી છે
- ૪ કર્મમાં પ્રવૃત્તિવાળો માણસ અનન્ય ચિત્તથી યોગ સાધી શકતો નથી
- ૫ જ્યારે ચિત્તમાં સર્વોર્થતાનો અથવા એકાર્થતાનો ઉદય થાય છે ત્યારે ચિત્તમાં એકાગ્રતારૂપ પરિણામ થાય છે
- ૬ જેણે નિષ્કામ કર્મથી ચિત્ત શુદ્ધિ કરી નથી તેમને માત્ર અન્યાયથી મોશ્વ મિદ્ધિ મળતી નથી, તેને સમાધિ વળતે અનેક મનોરથ ઉડ્યા કરે છે
- ૭ જેનામાં રાગદ્વેષ છે તે આત્મા અને અનાત્માનો વિવેક કરે અથવા ચિત્તના નિરોધ કરે તોજે તેને જ્ઞાનનિષ્ઠા થતી નથી
- ૮ વિરહત પુરુષની બુદ્ધિ સમાધિમાં ચિન્માત્રાકાર થાય છે, જેની બુદ્ધિ ભોગમાં આસકત છે તેની બુદ્ધિ સમાધિમાં ચિન્માત્રાકાર થતી નથી

કે ગીતા ઉપર જેટલી ટીકાઓ છે તેમાં શ્રી નીલકંઠની ટીકા અતિ ઉત્તમ છે

સ્વામી શ્રી નિત્યાનન્દજીને આ ટીકા બહુ ગમી હતી. આવી સારી ટીકાનો સારાશ ગુજરાતી ભાષામાં હજામુજોને મળી શકે તેટલા માટે આ પ્રયત્નમાં આવેલ છે

- ૯ જેઓ બહારની ઇદ્રિયોનો નિગ્રહ કરી મનથી વિષયોનું ચિંતન કરે છે અને પોતાને યોગનિષ્ઠા પ્રાપ્ત થઈ છે એમ લોકોને જણાવે છે તે કપટી છે
- ૧૦ યોગ માર્ગમાં અને જ્ઞાનમાર્ગમાં (બન્નેમાં) મુખ્ય આધન તરીકે રાગદ્વેષ મુકવાના છે અને બન્નેનું મુખ્ય ફળ નિર્વિકલ્પ સમાધિ છે; તેથી બન્નેના આધનમાં અને ફળમાં સામ્યતા છે
- ૧૧ નિર્વિકલ્પ સમાધિ પણ ‘ તત્ત્વમસિ ’ મહાવાક્યનો અર્થ સમજવા માટે ઉપાયભૂત છે, તે સ્વતઃ સ્વતઃ પુરુષાર્થ નથી
- ૧૨ અધિષ્ઠાનનું જ્ઞાન દ્રઢ હોવા છતાં કલ્પિત ચિત્ત અને તેની કલ્પનામાં રહેલ જગત અનાયાચથી દૂર થતા નથી દ્રશ્યના અદર્શન માટે માટે યોગની અપેક્ષા રહે છે જ્યાં શ્રી શંકરાચાર્યે એમ કહેલું છે કે જ્ઞાનીને યોગની અપેક્ષા નહોતી ત્યાં યોગનો સમાવેશ શ્રી શંકરાચાર્યના આધન અનુષ્ઠાનમાં થઈ જાય છે તેથી વિરોધ નથી
- ૧૩ નિદિધ્યાસનરૂપ અભ્યાસ કરતા શ્રવણ મનનરૂપ જ્ઞાન મેળવવું સહેલું છે તેના કરતા ભગવાનના ગુણના કીર્તનરૂપ ધ્યાન વધારે સહેલું છે તેના કરતા કર્મના ફળનો ત્યાગ વધારે સહેલો છે જે આધનમાં વધારે પ્રવૃત્તિ હોય તે આધન નાણુએને વધારે સહેલું લાગે છે —

અથવા બીજો અર્થ —

અવળુ વિગેરે અભ્યાસ કરતાં નિશ્ચયાત્મક જ્ઞાન શ્રેય છે, તેના કરતાં આક્ષાત્કાર કરાવનાર ધ્યાન શ્રેય છે, તેના કરતાં કર્મફળના આગ રૂપ યોગ શ્રેય છે (બુદ્ધોઃ અધ્યાય ૧૨)

૧૪ વૈરાગ્યથી વિષય-સ્રોત બંધ પડે છે, અભ્યાસથી કલ્યાણ-સ્રોત ઉત્ભવ પામે છે

૧૫ વૈરાગ્ય એટલે દષ્ટ અને અદષ્ટ ભોગમાં અને તેના આધનમાં દોષ દર્શન.

૧૬ અભ્યાસ એટલે ચિત્તની કોઈપણ ભૂમિકામાં સમાન પ્રત્યયાવૃત્તિ

૧૭ વિકલ્પ એટલે એકમાં શબ્દજ્ઞાનરૂપ અનેકત્વ બુદ્ધિ અસતમા સતબુદ્ધિ

૧૮ રજ્જુમાં સર્પ એ મિથ્યાજ્ઞાન છે તેમ બ્રહ્મમા જગત એ મિથ્યાજ્ઞાન છે. જેને સર્પની બીકથી રજ્જુનું જ્ઞાન તરત થતું નથી તેને સર્પમાં રજ્જુની ભાવના કરવારૂપ ઉપાસના બતાવવામા આવે છે, તેવીજ રીતે, સિદ્ધાંતમાં જેને જગતમાં સત્યત્વબુદ્ધિ નાશ પામતી નથી તેને જગતને બ્રહ્મરૂપે જોવાનું શીખવવામા આવે છે.

૧૯ જેને મહાવાક્ય માત્રથીજ વિપરીત ભાવના નિવૃત્ત થાય છે તેને તરત આત્મજ્ઞાન થાય છે.

- ૨૦ અલક્ષ્મીને વિદ્યા આપવાથી તે વિદ્યા નિર્વીર્ય થાય છે.
- ૨૧ સ્વૃલ કામનાઓનો નાશ એકાંત સેવનથી થાય છે, સ્વપ્નમાં જે સૂક્ષ્મ કામનાઓ દેખાય છે તેનો નાશ ભગવદ્ધ્યાનથી અને સદ્વાસનાના અભ્યાસથી થાય છે
- ૨૨ વિષયોના સાન્નિધ્ય માત્રથી બંધ થતો નથી પણ તેના સંગથી બંધ થાય છે
- ૨૩ ગુણસંગ એટલે રૂપાદિમાં આસક્તિ એટલેજ અર્થ નહિ પણ ક્ષેત્ર અને ક્ષેત્રજનો અન્યોઅન્યાધ્યાય લક્ષણરૂપ અર્થ સમજવો
- ૨૪ અનેક ચિત્ત વિભ્રાતા.—એટલે જેને ચિત્તન કંપા લાયક એક વસ્તુ રહી નથી તે
- ૨૫ મોહજાલ મમાવૃતા.—અસત્માં સત્ પુદ્ધિને મોહ કહે છે તે જાણમાં ફેસેલા
- ૨૬ અભય —પોતાનો ઉગ્રંદ થવાની પુદ્ધિનો અભાવ
- ૨૭ ભાવસશુદ્ધિ.—બીજાની સાથે વ્યવહારના વળત આવે ત્યારે પણ ભાવારહિતપણું
- ૨૮ અસત્તુષાસનાઃ—એટલે સ્ત્રી વિગેરે મિથ્યા કલ્પિત અમંગળ વસ્તુનો ભોગ, કે જેનાથી જીવો મહા ભયકર સંસારમાં ભમે છે
- ૨૯ તદાત્માન —જેઓ પ્રમાણુગત અને પ્રમેયગત અસંભવના રહિત થાય છે તે

- ૩૦ મ્થૈર્યઃ—મોક્ષનુ સાધન કરવામાં ગમે તેટલા વિધો આવે તો પણ તેની ગણના ન કરવી તે
- ૩૧ તન્નિષ્ઠાઃ—વિન્નતીય પ્રત્યય રહિત ઘર્ષ નજાતિય પ્રવાહ રાખી દેહ વિગેરે અનાત્મામા આત્મબુદ્ધિય વિપરીત ભાવના ડાઘી શકે છે તે
- ૩૨ તત્પરાયણાઃ—અજ્ઞાનરૂપ ઉપાધિનો નાશ કરીને અખંડ આનંદમા મગ્ન રહેનાર.
- ૩૩ જ્ઞાન નિર્ઘતકલમ્બાઃ—મૂલ અજ્ઞાનરૂપ અમાગ્ના થીને જ્ઞાનથી બાળી નાખનાર
- ૩૪ અપરિગ્રહઃ—કથા, પુસ્તકાદિ બહુ પરિગ્રહ શન્ય
- ૩૫ અનિકેતઃ—પોતાને રહેવા માટે કુટ્ટી પણ રાખે નહિ
- ૩૬ અલોલુપ્ત્વઃ—વિષયોની સુનિધિમા પણ અવિકારીપણુ
- ૩૭ નષ્ટમોહઃ સ્મૃતિર્લબ્ધવાઃ—અસત્મા સત બુદ્ધિ અને અધર્મમા સ્વધર્મ બુદ્ધિ એ બે પ્રકારના મોહનો નાશ અને હુ પરબ્રહ્મ છુ એવા અનુસંધાનરૂપ આત્મવિષયક બુદ્ધિ પ્રાપ્ત થવી તે
- ૩૮ વિશ્લેષ ઉત્પન્ન થાય એવા કર્મનો ત્યાગ એ સન્યાસ છે માત્ર વસ્ત્ર પહેરવાથી સન્યાસી થવાય નહિ. ગાર્ગી, વ્યાધ, વસિષ્ઠ વિગેરેએ સન્યાસીના વસ્ત્ર ધારણ કર્યા ન હતા છતાં તેઓ જ્ઞાની હતા

- ૬૬ જી સીત દાસીમા ભગવાનના પાનના આનંદમાં જે
નિમગ્ન નથી તેને તેને સત્તાપણ નથી
- ૬૭ પનાભિજિત પાનકે દત્તક્રિયા નથી
- ૬૮ જે પૂતિમારી જિનને નિનાય આગળે તેને
મદનના આગળે સારિયેરીની કામગીરી
- ૬૯ જે જ્ઞાનથી એવે પાપીમાત્રમા જેટલું વિવિધનામ
પ્રપચાણા બેદોમા એક મદનના અપનિગારી જિનમા
જ્ઞાણી મકાન અને બધું પ્રકાર છે એવું જે
સકાય ત સારિયે જ્ઞાન છે
- ૭૦ જાનિયક સન્યાસ વગર પૃથક લેવામા આવે છે
રાજસિક કાયકલેશ અને ભયગી લેવામા આવે છે
અને તામસિક મૂઢપાણીથી લેવામા આવે છે
- ૭૧ જેને વંશગ્ય ન હોય અને શ્રદ્ધા ન હોય તેને
કર્મનો ત્યાગ કરે તે વિદ્યેષ અસ્તિ થતા નથી
વાર્તિકકાર કહે છે કે “ પ્રમાદિ, બહિર્મુખ પશુ
જેવા કજીયામા રાજી એવા સન્યાસી પણ કર્મ-
દોષવાળા જેવામા આવે છે ” તેથી વંશગ્ય વગરના
સંન્યાસ કરતા, નિષ્કામ કર્મનું આચરણ શ્રેષ્ઠ છે
શ્રદ્ધા વગર લીધેલો સન્યાસ ગ્રહપદ પ્રાપ્ત કરાવી
આપતો નથી
- ૭૨ સુષુપ્તિમા આત્માનું અસજપણું કાઢક અશે
અનુભવમા આવે છે પણ તે દશામા વાસનાના

મૂળરૂપ અજાનનો ઉચ્છેદ થયો ન હોવાથી અમગ પણ દૃઢ થતું નથી, તેથી નિર્વિકલ્પ સમાધિના અભ્યાસથી કારણ શરીરથી પણ અમગ થતા શીખવું ભેઈએ અને અસગ થયા પછી શ્રુતિ સુક્તિના બળથી બ્રહ્મપદનું જ્ઞાન મહાવાક્યદ્વારા મેળવવું

૪૬ સમયક દર્શનવાળાને સર્વોમુક્તિ છે, કર્મયોગવાળાને કર્મફળના ત્યાગથી, ઈશ્વર પ્રીતિ માટે અનુષ્ઠાન કરી સત્વશુદ્ધિથી ઉત્પન્ન થતા જ્ઞાનદ્વારા મોક્ષ થાય છે

૪૭ તેથી ધ્યાન એ સમ્યક્દર્શનનું અતરંગ સાધન છે

૪૮ યોગીઓ કર્મ છોડતા નથી પણ કર્મ પાતે તેને છોડી બચ છે

૪૯ યોગ અને જ્ઞાન એ બન્ને માર્ગમા સંકલ્પ છોડવાની જરૂર છે, સંકલ્પ છોડી તટસ્થ રહેવું એ મોક્ષનું લક્ષણ છે

૫૦ અપ્રજાત અમાધિમા સંકલ્પ માત્રથી જે દિવ્ય ભોગ ઉત્પન્ન થાય છે તે સંકલ્પનો નાશ અપ્રજાત અમાધિના અભ્યાસ બળથી થાય છે

૫૧ જે પુરુષ કર્મનો બાધ કરીને અકર્મ દર્શન કરી શકે છે તે ‘કૃત્સ્ન કર્મકૃત્’ કહેવાય છે

૫૨ વિદ્વાનમા અસગભાવ હોય છે તેથી તે કર્મ કરતો છતાં સેવાયમાન થતો નથી

અને ક્ષેત્રનું જ્ઞાન બરાબર થયું કહેવાય છે
તે સમ્યક્જ્ઞાન કહેવાય છે

- ૫૯ મૃગજળ જોવાનો આનંદ નષ્ટ થાય તો તેનો શોક
તત્ત્વજ્ઞાની પુરુષો કરતા નથી સિદ્ધાન્તમા જગતના
કોઈ ભાવો તત્ત્વજ્ઞને રજન કરી શકતા નથી
- ૬૦ જે માણસ પોતાના મનનો નિયંત્રક કરવાને સમર્થ
છે તેણે રાગદ્વેષની માફક કર્મપણુ છોડવા
- ૬૧ ક્રિયા એટલે પરિસ્પન્દન, જે પરિચ્છન્ન હોય તે
ક્રિયા કરે અને તેને બાધ લાગે જે આત્મા
વ્યાપક છે તે કોઈ ક્રિયાનો કર્તા થઈ શકે નહિ
- ૬૨ જપા કુસુમના દ્રષ્ટાતમા સ્ફટિક શુદ્ધ છે, છતાં
કુસુમના રૂપના સાનિધ્યમા તેનું શુદ્ધ રૂપ ખડખડું
સુશ્કેલ પડે છે. સિદ્ધાન્તમા બ્રહ્મ નિત્ય અપરેશ
અને અસંગ છે, છતાં મૂઢ પુરુષો તેને જપાકુસુમની
પેઠે ઉપાધિ ધર્મ સહિત ગ્રહણ કરે છે વિદ્વાનો
ઉપાધિ રહિત બ્રહ્મ સરળતાથી જાણી શકે છે
- ૬૩ જીવને પોતાના કર્મથી જન્મ છે, ઇશ્વરને પોતાના
કર્મરૂપી અદ્રષ્ટ નિમિત્ત નથી, તેથી રજ્જુ મર્પની
માફક મૃષ્ટિની પ્રતીતિ છે
- ૬૪ જે જ્ઞેય છે (દ્રશ્ય છે) તે અનાત્મ છે
- ૬૫ જેમ ઉઘટો માણસ સૂક્ષ્મ અને સૂક્ષ્મ દેહને છોડે
છે તેમ સમાહિત ચિત્તવાળો કારણ દેહને પાડે
છોડે છે

- ૬૬ આત્મસાક્ષાત્કારના માત્ર વૃત્તિવ્યાપ્તિની જરૂર છે, તેથી અનાત્મપ્રત્યયનો તિરસ્કાર કરી આત્મૈકાકાર પ્રત્યય-પ્રવાહ કરવો
- ૬૭ ક્ષણવ્યાપ્તિ સ્વરૂપભૂત છે
- ૬૮ જેને અશ્રેયમા શ્રેય બુદ્ધિ કદાચિત્ થાય છે તેને પડવાનો સંભવ છે બ્રહ્મજાનીને તેવી બુદ્ધિ થતી નથી તેથી તે કૃતકૃત્ય છે
- ૬૯ અપ્રાપ્તની પ્રાપ્તિને યોગ કહે છે, પ્રાપ્તનું સરશ્વણ એ દ્વેષ કહેવાય છે બંને પ્રારબ્ધ કર્મને આધીન છે એમ બાણી જાની પુરુષો નિયોગદ્વેષ રહે છે
- ૭૦ જેમ રજ્જુ-સર્પ બરાબર જોનાથી બાધ પામે છે તેમ ચિત્ત આદિ મિશ્રતાત્વ પશ્ચવાળાને જાનથી તેનો બાધ થાય છે તે સત્યત્વ પશ્ચવાળાને યોગ એ સાધન છે દ્રષ્ટાતમા જેમ સાચો સર્પ મત્રાદિથી નિરૂદ્ધ પામી બાધ પામે છે તેમ ચિત્ત પણ યોગથી નિરૂદ્ધ પામી બાધ પામે છે નિરન્વયોન્નદ તો બંને પક્ષમા પ્રારબ્ધ કર્મને અતે ધાય છે
- ૭૧ જાની ગુણાત્મક થતો નથી એટલે કે ગુણના ધર્મ પોતામા આરોપતો નથી “ હું ગૌર છું હાથેથી ખાઉં છું મેં મારી આખોડી અમુક જોયું હું સુખી અથવા દુઃખી થયો, માફ અમુક કર્તવ્ય છે ” વિગેરે ધર્મ પોતામા આરોપતો નથી

- ૭૨ શ્રુતિ કહે છે.—નાસ્તિ અકૃતઃકૃતેન એટલે મોક્ષ અકૃત છે, તે ક્રિયાસાધ્ય નથી. જે ક્રિયાસાધ્ય હોય તે અનિત્ય થઈ જાય છે.
- ૭૩ ઇન્દ્રિય મન બુદ્ધિનો સચમ કરી જે ઇચ્છા ભય અને ક્રોધ જીતે છે તે બધા પ્રતીતિ કાલે પણ મુક્ત છે મુક્તિમા અતરાય ક્ષત અજાનનું છે, તેથી અહુકાર વિગેરે બધાન કરનારા ભાવોનું ત્રણે કાળમા અસત્વ છે અને તેથી મિથ્યા છે
- ૭૪ પૂર્વજન્મમા સારા સસ્કાર પડ્યા હોય તો આ જન્મમા ભક્તિનું જોર લાગે છે પ્રહલાદને હિરણ્યકશ્યપુએ રોક્યો છતાં રોકાયો નહિ આવો ભક્ત વેદના કર્મકાંડને ઉલ્લંઘન કરે છે તો પિતાની આજ્ઞા શા હિસાબમાં ?
- ૭૫ રજ્જુ સર્પની ખીકથી વ્યાકુલ થએલ માણસ સર્પથી પરે રહેલ રજ્જુને જાણી શકતો નથી તેમ જે માણસો આ જગતના ત્રણ ગુણથી મોહિત છે તે ભગવાનને જાણી શકતા નથી. ભગવાનને ઉપાધિ ધર્મનું અભિમાન નથી તેથી તેની માયા તેને મોહ કરતી નથી. ખીજાઓ ઉપાધી ધર્મનું અભિમાન લે છે તેથી તે માયા તેઓને મોહ કરે છે

૭૬ અશોભન સ્ત્રીઆદિમા શોભન બુદ્ધિ, અસત્ય પ્રપ-
ચમાં સત્યનો અધ્યાસ, સત્ય આત્મામા અસત્યનો
અધ્યાસ, અનાત્મદેહાદિમા આત્માનો અધ્યાસ
વિગેરે વિપરિત ભાવનાથી મૃષ્ટિનુ યથાર્થ જ્ઞાન
પ્રતિબદ્ધ પામે છે

૭૭ ભક્તોએ યોગશ્રેમને માટે ચિંતા કરવી જોઈએ નહિ
અન્નને માટે અથવા યોગભૂમિમા ઉપર ઉપરની
ભૂમિના લાભ માટે પણ ચિંતા ન કરવી અનન્ય
ચિત્તવાળા ભગવાનથી અભિન્ન હોય છે તેથી તેમને
સર્વ મળી રહે છે

૭૮ અગ્નિમાં રાગદ્વેષ નથી અને જે તેની પાસે જાય
છે તેની ટાઢ દૂર થાય છે જે દૂર બેસે છે તેની
ટાઢ દૂર થતી નથી મિદ્ધાતમા જે ભગવાનને
શરણુ જાય છે તેનું બધન નાશ પામે છે, બીજનું
નહિ, જેઓના ચિત્તમા રાગદ્વેષ છે તેનામા
ભગવાનનો વિશેષતઃ અભિવ્યક્તિ થતી નથી

૭૯ સાત્વિક માણસ સમાધિના સુખમા રહે છે, વિષ-
યોમા રમતો નથી સમાધિ સુખ માટે શરૂઆતમા
મન, પ્રાણ, ઇન્દ્રિયોનું અપન્દન નિરોધ કરવાનું
હોવાથી. યજ્ઞમા પશુને લઈ જતા થતા દુ બ જેવું,
ઝેર જેવું, તીવ્ર વેદનાવાળું લાગે છે, પરિણામે
સાત્વિકવૃત્તિથી મન વિગેરેની ક્રિયાનો નિરોધ
ધર્માની અમૃતરૂપ પરમ જ્ઞાન દ્વારા પાવવાળું થાય છે

સિદ્ધાંત.

૮૦ પ્રશ્ન—દેહ જે અનાત્મા હોય તો દેહની ખીડથી આપણને કેમ ખીડા થાય છે

ઉત્તર—યજ્ઞની માફક અભિમાન માત્રથી જેમ કોઈ યજ્ઞ પરશરીરમા દાખલ થાય તો તે દેહની ખીડા દેહપતિને થતી નથી પણ તે દેહના અભિમાની યજ્ઞને થાય છે. વળી જેને પોતાની પ્રતિમામા અભિમાન છે તે પ્રતિમાને કોઈ હુ ખ દે તો તેને પોતાને હુ,ખ થાય છે તેમ માત્ર અભિમાનથી મુખહુ ખ થાય છે

૮૧ જ્યાં જે વસ્તુ કોઈ વખતે અલેદરૂપે જણાય અને કોઈ વખતે ન જણાય ત્યાં તે અધ્યસ્ત છે દ્રષ્ટાતમા જેમ રજ્જુમા સૂર્ય, સિદ્ધાંતમા, પચતન્માત્રા પ્રત્યગાત્મામા કોઈ વખતે દેખાય છે અને કોઈ વખતે નથી દેખાતી તેથી તે મિથ્યા છે

૮૨ સત્ય વસ્તુ અને મિથ્યા વસ્તુનો વાસ્તવ સબધ થતો નથી, તેથી પ્રત્યગાત્માને પ્રમાતા સાથે સબધ થતો નથી હુ ખ એ પ્રમાતાનો ધર્મ છે. તેથી પ્રત્યગાત્માને કાંઈ થતું નથી

૮૩ હુ.ખનુ કારણ અધ્યાસ છે સ્વપ્નનુ હુ ખ જાગ્રતમા રહેતુ નથી, જાગ્રતનુ સ્વપ્નમાં રહેતુ નથી, માટે આત્મામા સ્વપ્નાની માફક હુ ખની ભ્રાંતિ થાય છે, તેથી તિતિક્ષા રાખતા શીખવુ

૮૪ પ્રમાતા મૂળ અજાનથી ત્રિદાત્મામા કલ્પિત છે,
આત્મજાનથી મૂળ અજાન નિવૃત્ત થવાથી ફરીથી
પ્રમાતા ઉત્પન્ન ન થવાથી જ્ઞાનથી અમરત્વ સિદ્ધ
થાય છે

૮૫ અધ્યાત્મમા માત્ર પૂર્વ અનુભવની અપેક્ષા રહે છે
પૂર્વ અનુભવ અન્ય હોયો જોઈએ એ નિયમ નથી
દર્પણમા આકાશ દેખાય છે તેમા નીલવર્ણ દેખાય
છે આકાશ પોતે નીલવર્ણવાળું નથી તેથી ભ્રમ
પરંપરાથી અધ્યાત્મ થાય છે

૮૬ ગીતામા કહેલ છે કે—નામનો વિગતે ભાવો એટલે
અચતનું અસ્તિત્વ નથી

૮૭ લોહામા બાળવાનો સ્વભાવ નથી પણ તપેલું
લોહુ બાળે છે તેમ સિદ્ધાન્તમા પચતન્માત્રાનો
ઉદય થયે કર્તૃત્વ લાગે છે એ આત્માનો ધર્મ
નથી માત્રાના મળધથી બલથી તે ધર્મ આત્મામા
આરોપાય છે તેથી પ્રમાતાને અધન છે કેવળ
શુદ્ધ આત્માને નથી માત્રાનો વિયોગ એ મોડ છે

૮૮ ગાયંતના વિકારી ધર્મથી અધિષ્ઠાનમા વિદ્યા
ધતો નથી મુગજળ જમીનને બીની કરતું નથી

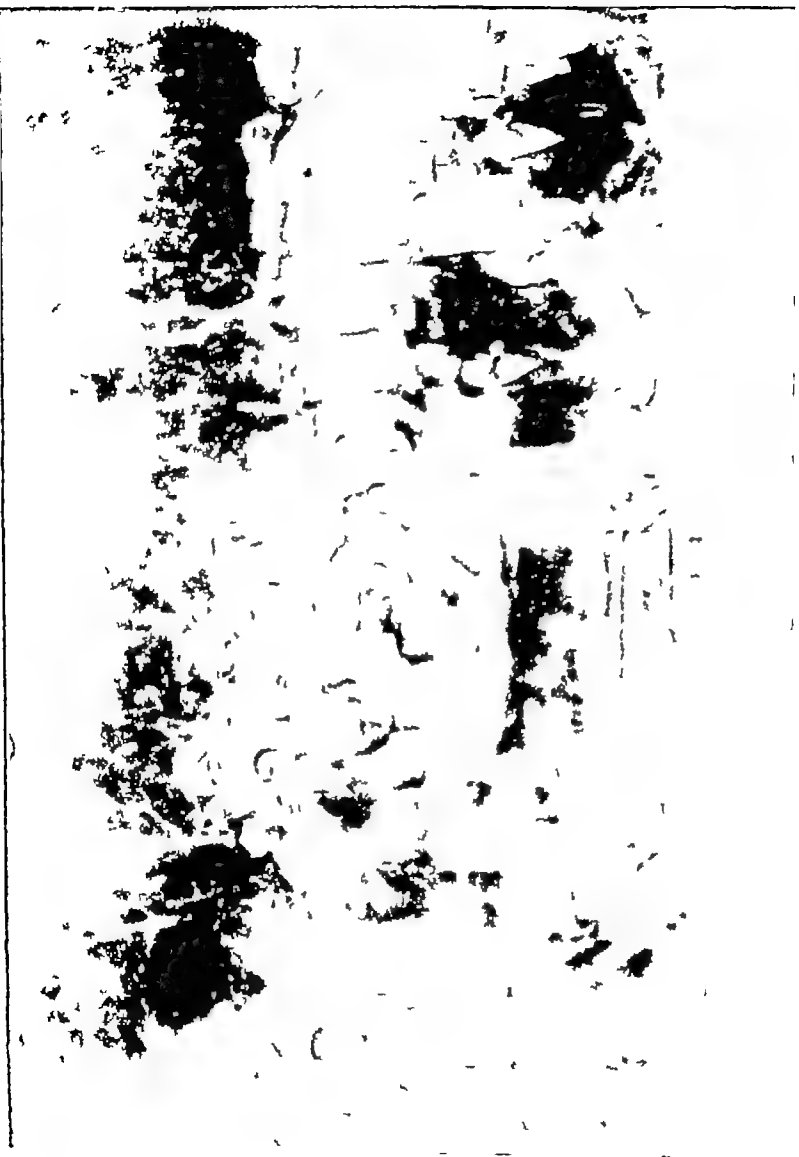
૮૯ પોતે પૃથક જેવા ધાય (કૈતસિવ) ત્યારે બીજાને
જોઈ શકે એવું પુતિનું વાદ્ય છે તેથી અધિષ્ઠાત્રી
હિયા તે

૯૦ વ્યુત્થાનકાળમાં અવિદ્યા લેશથી કર્મ કરતો છતો વિદ્યાથી તે ક્રિયા બાધ થવાથી ભવિષ્યના કર્મનો દોષ લાગતો નથી

૯૧ આત્મા નિત્ય હોવાથી ઘટની પેઠે અથવા શ્રીઃ ભ્રમરની પેઠે ઉત્પન્ન થતો નથી, સર્વગત હોવાથી, નદી સિંધુમાં મળે છે તેમ પ્રાપ્ત થતો નથી દ્વધમાંથી દહીંનો જેમ વિકાર થાય છે તેમ વિકાર પામતો નથી કારણકે સ્થાયી છે અને અચલ હોવાથી સોનાની શુદ્ધિની માફક અસ્કારની અપેક્ષા રાખતો નથી ઉત્પત્તિ, પ્રાપ્તિ, વિકૃતિ અને સ્કૃતિ એ ચારે કર્મના ધર્મ છે ઘટાકાશ જેમ મહાકાશરૂપે નિત્ય છે તેમ આત્મા પરમાત્મારૂપે નિત્ય છે. કહે મણિ નિત્ય પ્રાપ્ત છતાં વિસ્મરણથી

૧ મહામહોપાધ્યાય શાસ્ત્રીજી લાથીભાઈનો એવો મત છે કે — અહીં કર્મપદ ક્રિયા વાચી નથી પણ વ્યાકરણ શાસ્ત્રમાં જેના ઉપર બીજી વિભક્તિ આવે છે તે કર્મ સમજવું બોધક છે જેમ ‘ગામડે જાય છે’ આ વાક્યમાં ગામડા શબ્દ ઉપર બીજી ભક્તિનો અર્થ દર્શાવતો ‘એ’ પ્રત્યય છે તેથી જવાની ક્રિયા વડે પ્રાપ્તવ્ય ગામડું છે એ ગમન ક્રિયાનું પ્રાપ્ય કર્મ છે, ‘ઘડાને બનાવે છે’ આમાં ઘડો ઉત્પાદક કર્મ છે, ‘દ્વધને મેળવણુ નાખી દહી કરે છે’ અત્રે દ્વધ વિકાર્ય કર્મ છે અને ‘શાકને વધારે છે’ અહીં વધારૂપ સસ્કારનું શાક એ સસ્કાર્ય કર્મ કહેવાય એ ચાર પ્રકારનાં એકે પ્રકારે આત્મામાં સંભવિત ન હોવાથી આત્મા ડોષ પણ ક્રિયાનું કર્મ થતો નથી

2111 DE 16 108 1610 108 1610 108 1610

અપ્રાપ્ત લાગે છે. તેની પ્રાપ્તિમાત્ર આવરણભંગ
રૂપ છે તેમ સિદ્ધાન્તમા આત્માની પ્રાપ્તિનું
અમળરુપ

૬૨ ઇંદ્ર અનાત્મા છે. છતાં તે પ્રત્યક્ આત્માથી અભિન્ન
છે એવું શ્રુતિનું વાક્ય આશ્ચર્યવત છે

૬૩ વિદ્યાનને કર્મનો અગ્રંથજ થતો નથી તો તેના
કળમા આચક્તિ અથવા અનાચક્તિની વાતજ ક્યા
હોય

૬૪ અત્ય અને અઅત્યને અગ્રંથ થતો નથી અર્થ હોય
ત્યારે કર્મજ વિદ્યાય પામે અને કુમુદ વિદ્યાઈ જાય
તેની આશ્ચર્યને અગ્રંથ નથી તે કહેતોનો ધર્મ છે

૬૫ આચતીય લેહાચતીય એ શ્રુતિ વાક્યોમા દેશનન
અનાત્વિકવાયુ દર્શાવેલ છે તે શ્રુતિનો વિષય

૬૬ અજ્ઞાનનો આશ્રય કરીને અત્ય અઅત્ય કાચા
કાંદવાય છે પણ તે તુલ્ય છે અત્યને અઅત્ય
હાય તો અનિર્વચનીય અર્થ વિગેરેથી અગ્રંથ પામે
સિદ્ધાન્તમા આત્મા અગ્રંથવત છે તેથી અનિર્વચનીય
સાચાથી અપવા બીજા હોઈથી અગ્રંથ પામતો નથી

૬૭ આત્મ જ્ઞાનમા પ્રસાદવ્યાપ્તિ જ્ઞાનનીજ અપેક્ષા
રહે છે સ્વત્યાગ્તિની નહિ તેથી જ્ઞાન માટે
આવૃત્તિ અને કર્મની અપેક્ષા નહિ તેને પ્રસાદવ્યાપ્તિ
મા અને સ્વત્યાગ્તિ નહિ કરી દે છે

- ૯૮ મરૂભૂમિનું જલ ધીરેધીરે સુકાતું નથી તેમ માયા ધીરેધીરે જતી નથી મરૂભૂમિના જલને મૃગજળરૂપે જાણવાથી જળનો અભાવ થાય છે તેમ માયાનું સ્વરૂપ જાણવાથી માયાનો અભાવ થાય છે.
- ૯૯ મૃગજળની ભૂમિ મૃગજળથી ભીની થતી નથી તેમ પ્રપચના ધર્મથી જીવને કાંઈ થતું નથી.
- ૧૦૦ જ્ઞાન દશા ઉપાધિનો ગ્રાસ કરે છે, અજ્ઞાન દશા ઉપાધિને ઉત્પન્ન કરે છે
- ૧૦૧ સુષુપ્તિ, સમાધિ અને મૂર્ચ્છામાં પ્રકૃતિ ન હોવાથી પુરુષને સુખ દુઃખ થતાં નથી જ્યતમાં ઉપાધિ સંબંધથી તે ઉત્પન્ન થાય છે તેથી સુખ દુઃખ એ ઉપાધિના ધર્મ છે
- ૧૦૨ આત્માનું સુખ, પોતાની બુદ્ધિનો પ્રસાદ મળવાથી અને બુદ્ધિ નિર્મળ થવાથી રજેગુણ અને તમોગુણના મેલથી રહિત થવાથી ઉત્પન્ન થાય છે, તે વિષયોના સંગથી ઉત્પન્ન થતું નથી અને નિદ્રા અને આળસથી મળતું નથી.
- ૧૦૩ જ્ઞાની પ્રારબ્ધ કર્મના ભોગનો ક્ષય થયે વિઢેહ સુક્ત થાય છે, પછી સસારમાં પડવાના કારણનો અભાવ હોવાથી તે સસારમાં પડતો નથી.
- ૧૦૪ અકાર્યકારણ એવા શુદ્ધ તત્ત્વમાં અજ્ઞાનના મગધની અભાવના ખાણ નથી.

- ૧૧૦ જેમ મીઠું પાણીમાં ગળી જઈ તેજરૂપ થાય છે પરબારૂ થતું નથી, તેમ જીવ ઇશ્વરની ભક્તિદ્વારા શુદ્ધ ચૈતન્યરૂપ થાય છે
- ૧૧૧ જે આત્મા સ્વભાવથી કર્તા અને દુઃખરૂપ હોય તો મોક્ષની આશા રાખી શકાય નહિ જે વસ્તુનો જે સ્વભાવ હોય તે તેને છોડતો નથી જેમ અગ્નિની ઉષ્ણતા. ત્રિદ્વાતમા કર્તાપણુ માત્ર રાગદ્રેષવાળાને લાગે છે
- ૧૧૨ દેવદત્તના વસ્ત્રોનો નાશ થવાથી દેવદત્તનો નાશ થતો નથી તેમ દેહનો નાશ થતા આત્માનો નાશ થતો નથી.
- ૧૧૩ રજ્જુમાં સર્પ દેખાવાનું કારણ અજ્ઞાન છે તે રજ્જુ અથવા સર્પની માફક વ્યક્ત નથી અજ્ઞાનમાંથી ઉત્પન્ન થયેલો સર્પ, જ્ઞાન થતા અજ્ઞાન મહિત લય પામે છે
- ૧૧૪ નિશ્ચલ સમાધિલાભનું ચિન્હ બુદ્ધિપ્રસાદ છે.
- ૧૧૫ જ્ઞાનીને દેહ છોડતી વખતે બીજું સ્થાન પ્રાપ્ત કરવાનું હોતું નથી ઘટાકાશનો મહાકાશમાં લય થાય છે, તેમ લિંગ શરીરરૂપી ઉપાધિનો વિલય માત્ર થાય છે અને તે જીવની બ્રહ્મપ્રાપ્તિ છે
- ૧૧૬ જ્ઞાનીને આત્મામાં પ્રીતિ હોવાથી ચેતન અચેતન-વાળા ઉત્તમ, મધ્યમ અને અધમ ભૂતોમાં મુખ

ભોજાત્મક પ્રયોજન તથી અને પોતે નિષ્કામ
દાયાથી તેને પુણ્ય અને પાપનો અભાસ થતો નથી

૧૧૭ ભગવાનને કાઈના પુણ્ય પાપ માથે સ્થળ થ તથી
એ જીતિમા એમ કહેલ છે કે જેને મુમાર્જે અટા-
વંચા દાયા તેની પાસે કંઈનું મુદ્દત કંગવે છે અને
મુમાર્જે અટાવંચા દાયા તેની પાસે પાપ કંગવે છે
એ જીતિમા કર્મ પમાર્જે કંગ મમજવાનું છે

૧૧૮ જેમનું મન મર્વ જીતમા નામ્ય પ્રદ્યભાવે દ્વિત
અને નિદ્રાસ પ્રયુ છે તેમણે આ જન્મ છતી
વીધે છે

૧૧૯ બાહ્ય નિરોપ અને અવિષય છે મુદ્ધાનું નિષ્કાસન
ઉપર મુદ્ધાનું મૂર્તિને મુદ્ધાનું નેત્રાવર્ણે મુદ્ધાનું
બળ છે અને મુદ્ધાની આકાશાળી અસતિ છુટે
છે તેમા મુદ્ધાની ઉપર પ્રેર આતિન્ત નાન્ત
ગતિ છે

- ૧૧૦ જેમ મીઠું પાણીમાં ગળી જઈ તેજરૂપ થાય છે
પરળારૂ થતું નથી, તેમ જીવ ઇશ્વરની ભક્તિદ્રાશ
શુદ્ધ ચેતન્યરૂપ થાય છે
- ૧૧૧ જે આત્મા સ્વભાવથી કર્તા અને દુઃખરૂપ હોય તો
મોક્ષની આશા ગળી શકાય નહિ જે વસ્તુનો જે
સ્વભાવ હોય તે તેને છોડતો નથી જેમ અગ્નિની
ઉષ્ણતા ત્રિદ્વાંતમા કર્તાપણુ માત્ર રાગદ્રેષવાળાને
લાગે છે
- ૧૧૨ દેવદત્તનો વશોનો નાશ થવાથી દેવદત્તનો નાશ
થતો નથી તેમ દેહનો નાશ થતા આત્માનો
નાશ થતો નથી
- ૧૧૩ રજ્જુમા સ્પર્ષ દેખાવાનું કારણ અજ્ઞાન છે તે રજ્જુ
અથવા સ્પર્ષની માફક વ્યક્ત નથી અજ્ઞાનમાયી
ઉત્પન્ન થયેલો સ્પર્ષ, જ્ઞાન થતાં અજ્ઞાન મહિત
લય પામે છે
- ૧૧૪ નિશ્ચલ સમાધિલાભનું ચિન્હ બુદ્ધિપ્રસાદ છે.
- ૧૧૫ જ્ઞાનીને દેહ છોડતી વખતે બીજું ચ્ચાન પ્રાપ્ત
કરવાનું હોતું નથી ઘટાકાશનો મહાકાશમા લય
થાય છે, તેમ લિંગ શરીરરૂપી ઉપાધિનો વિલય
માત્ર થાય છે અને તે જીવની બ્રહ્મપ્રાપ્તિ છે.
- ૧૧૬ જ્ઞાનીને આત્મામાં પ્રીતિ હોવાથી ચેતન અચેતન-
વાળા ઉત્તમ, મધ્યમ અને અધમ ભૂતોમા મુખ

ભાગાન્મક પ્રપાજન નથી અને પાને નિઃકામ
રોગાથી તેને પુણ્ય અને પાપનો નાશ થતો નથી

૧૧૭ ભગવાનને કોઈના પુણ્ય પાપ સાથે મળ્યું નથી
જે ક્ષતિમા એમ કહેલ છે કે જેને મુમાર્ગે અપ
વધા દોષ તેની પામે છે ન મુકુલ કલાવે છે અને
દુમાર્ગે અઠાવધા દોષ તેની પામે પાપ કલાવે છે
એ ક્ષતિમા કર્મ પ્રમાણે કળા મમજવાનું છે

૧૧૮ જેમનું મન નવું ભૂતમા નામ પ્રહાભાવે નિવત
અને નિદ્રિત થયું છે તેમણે આ જન્મ જીતી
લીધો છે

૧૧૯ બ્રહ્મ નિરોપ અને અવિપચ છે મુવાર્જના નિહા રત
ઉપર મુવાર્જની મૃતિને મુવાર્જ બેવાવાળો મુવાર્જરૂપ
બુદ્ધિ છે અને પુલ્કરી આકાશાળી આકૃતિ બુદ્ધિ
છે. તેમા પૂજનથી ઉત્પન્ન થયેલ પ્રાતિફુલ તામ્બ-
ચતા છે

૧૨૦ તેથી બ્રહ્મજ્ઞાની બધું બ્રહ્મરૂપ બેતો વ્યુત્થાન
અવસ્થામા પણ બ્રહ્મમા સ્થિતિ કરી રહે છે

૧૨૧ અલક્ષના ચિત્તમા રાગદ્વેષ હોવાથી ત્યા ભગવાનની
વિપેક્ષ અભિવ્યક્તિ થતી નથી

૧૨૨ ભગવાન કહે છે કે મારૂ સતત ભજન કરનારને
હું બુદ્ધિયોગ આપુ છું, આહી બુદ્ધિયોગનો અર્થ
જ્ઞાનનિષ્ઠા છે આવી નિષ્ઠા હોય ત્યારે જેમ નદીઓ

નામ રૂપ છોડી દઇ સમુદ્રમાં પ્રવેશ કરે છે તેમ
ભક્તો ભગવદ્ સ્વરૂપમાં પ્રવેશ કરે છે

૧૨૩ મોક્ષનુ સુખ મુખ્ય અને અશય હોવાથી તેને
માટે બહારનુ સુખ છોડવું સુત્યજ છે.

૧૨૪ અત્યંત સુખ એટલે દ્રષ્ટા દ્રશ્ય ભાવનો જે પરિચેદ
તેને અતિક્રાંત કરી જે નિર્વિશેષ પરમાનંદરૂપ
સુખ મળે છે તે

૧૨૫ બ્રહ્મવિત્ સોપાધિક અને નિરૂપાધિક એમ બે જાતના
હોય છે. સંપ્રજાત સમાધિવાળા સર્વ પ્રાણીમાત્રને
ઉપાદાન બુદ્ધિથી સર્વાત્મભાવે બુદ્ધે છે. અસંપ્રજાત
સમાધિવાળા બધા પ્રાણી માત્રને રજબુમાં સર્પ,
દંડ, ધારાની માફક અધ્યસ્ત રૂપે બુદ્ધે છે

૧૨૬ ભગવાન કહે છે કે આત્મજ્ઞાન સુસુક્ષ્મ છે
એટલે માત્ર અજ્ઞાનને દૂર કરવાથીજ પ્રાપ્ત થાય છે
કારણ કે તે વસ્તુતંત્ર છે.

૧૨૭ આત્મા દુઃખી થતો હોય તો આત્યંતિક દુઃખ
નિવૃત્તિ વખતે આત્માના નાશનો પ્રસંગ આવે.

૧૨૮ જેમ તીવ્ર અભિનિવેશથી જોતા રજબુ સર્પ શમી
જાય છે અને અધિષ્ઠાન ભૂત રજબુનો આવિર્ભાવ
થાય છે તેમ વસ્તુતાએ ભગવાનની મૂર્તિ ચિદરૂપ
છે તેમાં જડપણુ અધ્યસ્ત છે. તેને ઘણો કાળ

અગ્નિનિવેશી ચર્મ અગ્રદાગ ત્રેતા મૂર્તિમા
અંધરત કંઠેણુ જડયાનુ નિર્માદિત માત્ર છે અને
અતન્નને આવિભાવ માત્ર છે તેથી અવેતન રેખાતી
મૂર્તિનુ તત્ત્વ પાનુ વિશ્વરૂપ છે

૧૨૯ વિશ્વરૂપ પાનુ અમ્ભિતા નાત્રમા અંધરન્ત છે. તે
બગબર ત્રેતા અસ્મિતા માત્ર અવગેષ રહે છે
અસ્મિતા ગુહ્ય ચિત્તમા અંધરન્ત દોષાત્રી નમાદિત
મનમા મનના મહદેષાની સાંત્ર અમ્ભિતા નિરોધાન
ધાય છે અને ગુહ્ય ચિત્ત અવરોપ રહે .

૧૩૦ તત્ત્વજ્ઞાનનુ પ્રયોજન અવિધાની નિવૃત્તિ અને
આનંદની પ્રાપ્તિ છે

૧૩૧ બ્રહ્મનુ સવિશેષત્વ, નિષ્કલાત્મક જોધની પહેલા
જણાય છે તત્ત્વજ્ઞાન થયા પછી પ્રતીત ચતુ નથી

૧૩૨ અગ્નિનો વિસ્ફુલ્લિગ અગ્નિરૂપ છે, અશ નથી તે
પ્રમાણે જીવ પાણુ બ્રહ્મજ છે, બ્રહ્મનો અશ નથી
નિરશ સ્વરૂપમા અશાશીની કલ્પના બનતી નથી
અશભાવ કલ્પિત ઉપાધિ સ્વીકારી ઉપચારથી
જોલાય છે

૧૩૩ જ્યારે પુરુષ પ્રકૃતિના ગુણોમા સ્થિતિ કરે છે
અને તાદાત્મ્ય કરે છે ત્યારેજ તે પ્રકૃતિના ગુણો
ભોગવે છે.

- ૧૩૪ જ્ઞાની જાણે છે કે ઉપાધિનું ઉત્ક્રમણ થાય છે ઉપહિતનું થતું નથી.
- ૧૩૫ પુરુષોત્તમ એટલે કાર્ય કારણ ઉપાધિથી રહિત સ્વરૂપ.
- ૧૩૬ વિદ્વાનને કર્મમાં પ્રવૃત્તિનું કારણ અજ્ઞાન નહીં થયું હોવાથી ત્યાગ સ્વતઃ સિદ્ધ થાય છે, તેથી તેના પ્રતિ કર્મનો વિધિ કે કર્મનો ત્યાગ કહેવામાં આવતો નથી.
- ૧૩૭ જે માણસ વિધિને ભગવદ્વરૂપ જોઈ શકે છે તે નિર્વેર થઈ શકે છે.
- ૧૩૮ જ્યારે બીજું જાણવાનું ન રહે ત્યારે જ્ઞાનની પરાનિષ્ઠા ઉત્પન્ન થાય છે.
- ૧૩૯ જ્ઞાનીને દેહના ઉપાદાનભૂત અવિદ્યાનો નાશ થયા પછી પણ થોડો વખત દેહાદિનું પ્રતિભાન રહે છે એ જીવનમુક્તની દશા ધ્યાનમાં લઈને ભગવાને કહ્યું છે કે જ્ઞાની અને તત્ત્વદર્શી પુરુષો જીજ્ઞાસુઓને જ્ઞાન આપે છે.
- ૧૪૦ જેમ સુતેલા માણસને કોઈ તેના નામે બોલાવે તે જાગી જાય છે, તેમા બીજી ક્રિયાની જરૂર પડતી નથી, તેમ અજ્ઞાનમા સુતેલો જીવ, પાતાના નિજ આત્માના ગુણ આભણી જાગી જાય છે.

૧૪૧ જેમ ઘટની અદ્ભુત રહેલ દીપપ્રભા ઘટને વ્યાપ કરે છે, ઘટના છિદ્રદ્વારો જ્યારે ન ગળા નીકળે છે ત્યારે ગળાવના ઘોરા પદ્મોત્પાને પ્રકાશ કરે છે. તથાત્મના ઘટની ગળા નીકળે તો અધાને પ્રકાશ કરે છે તેમ અત કમળુમા પ્રતિગિગિત ગિગ દેવના ફેલથી અવચ્છિન્ન થઈ ફેલનેજ પ્રકાશ કરે છે જ્યારે તે છદ્વિદ્વારો વૃત્તિરૂપે ગળા બંદ છે ત્યારે ઘટાદિને પ્રકાશ કરે છે અને ગુરુદ્વારી જ્ઞાન મળે તો ફેલનું અભિમાન છોડી અમનત પ્રભાસકાર થાય છે. ત્યારે અવાંત્મભાવ ઉત્પન્ન પ્રવાપ્રી યોગીઓને સર્વજ્ઞતા અને સર્વ કાર્યોની પ્રાપ્તિ થાય છે.

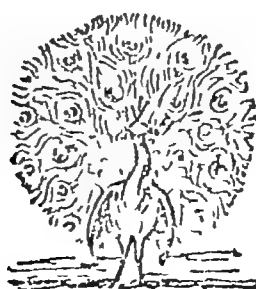
૧૪૨ વળી જ્ઞાનથી અત કમળુની વૃત્તિ પ્રભાસકાર થાય તો સત્ જીજ્ઞ માત્ર થાય છે. સીંદરી ગાળી નાળી હોય તેણે અથવા ગાળેલા જીના જેણે અત કરણ થઈ જાય તો વૃત્તિ ઉપશમ થવાથી કેવલ અધિષ્ઠાનરૂપ થઈ જાય છે.

૧૪૩ અધ્યસ્તથી અધિષ્ઠાન ત્રિતીય થતું નથી કારણ કે અધ્યસ્ત તુરં છે.

૧૪૪ ભેદ મિથ્યા છે છતાં જેમ સ્વપ્નમા વ્યવહાર થાય છે તેમ જાગ્રતમા વ્યવહાર થાય છે.

૧૪૫ પ્રત્યગાત્મા સર્વ રસ રૂપ છે, તે નિરૂપાધિક પ્રેમગોચર છે આણુ પ્રત્યગાત્માનું સ્વરૂપ જે જાણતા નથી તે અદ્ય મિથ્યા સુખમા પડે છે.

- ૧૪૬ યોગ સિદ્ધિમાં જે આસક્ત છે તે અમુતૃપ્ત છે, તેને સિદ્ધિઓનું પુરૂં સુખ મળતું નથી કારણ કે તે અનિત્ય છે અને મોશ્વ સુખ પણ મળતું નથી કારણ કે વૈરાગ્યનો અભાવ છે તેથી તેને સંસાર મળે છે.
- ૧૪૭ ઉત્તમ અને અધમ જાતિની વ્યવસ્થા અને વેદશાસ્ત્રનું પ્રમાણ જ્ઞાન પહેલાંજ રહે છે, જ્ઞાન થયા પછી રહેતું નથી.
- ૧૪૮ પ્રપચમા બ્રહ્મ છે પણ બ્રહ્મમાં પ્રપચ નથી
- ૧૪૯ કર્મ અને ઉપાસનાનો સમુચ્ચય થઈ શકે છે કારણકે બન્નેમાં કર્તાપણુ છે પણ જ્ઞાન અને કર્મનો સમુચ્ચય થઈ શકતો નથી કારણકે જ્ઞાનથી જીવનું અકર્તાપણુ રહે છે અને કર્મબુદ્ધિથી કર્તાપણુ રહે છે

પ્રકરણ ૮ મું. વેદાંત રસ ગિન્દુઃ

સાધન.

- ૧ જેને વિશ્વ એ પોતાનું ઘર લાગે છે તેને પરિશ્રદ રાજવાની જરૂર નથી.
- ૨ દેહમા રોગ હોય ત્યારે રોગનું વિસ્મરણ રહે તો વધારે સારૂ, રોગનું સ્મરણ રહેવાથી દેહનું સ્મરણ થઈ જાય છે
- ૩ જેણે પોતાના નિર્વાહ જેટલું ધન મેળવી લીધું છે તે માણસ જો અધિક ધનના સગ્રહની ઇચ્છા કરે

વેદાંત રસ ગિન્દુ નામનું હિંદી ભાષાનું એક નાનું પુસ્તક આમીશ્રી નિત્યાનન્દજીને બહુ ગમતું હતું. તે પુસ્તકના વખાણ તેમણે એટલી વધારે વખત કર્યા હતા તેમણે સમાધિ લીધા પછી તેમના પુત્રકામાથી આ પુસ્તક મળી આવેલું છે.

અને તેને વિશેષ ભોગની તૃષ્ણા થાય તો તે માણસ કામી, ક્રોધી અને લોભી થાય છે, અનેક પ્રકારના પાપ ગણે છે, અનેક પ્રકારની ચિંતામાં રહે છે, અનેક અપમાન અને હાનિ મહન કરે છે અને ચિંતામાં ને ચિંતામાં નરકને લાચક બને છે.

૪ સંન્યાસાશ્રમની જરૂર સ્વીકારવાથી અને તે ગ્રહણ કરવાથી તેના નિયમો પાળવાની ટેવ કરવી પડે છે, તેનાથી નવો અધ્યાસ બધાય છે, તેથી હાલ જે આશ્રમમાં જીજ્ઞાસુ હોય તેમાંજ રહી બધા અધ્યામ નિવૃત્ત કરવાની ટેવ પાડવી એ વધારે સારું છે.

૫ કોઈના થોડા ગુણોની સ્તુતિ કરવી એ અસૂચાનો અભાવ છે, ખીજના ગુણોનો અનાદર કરી તેમાં દોષ જોવો એ અસૂચા છે; તેથી કોઈની અસૂચા એટલે ઇર્ષા કરવી નહિ.

આ પુસ્તકમાં વેદાંતના કેટલાક ગૂઢ સિદ્ધાંતો હિંદી ભાષામાં બહુ સરળ રીતે સમજાવેલા છે પણ કેટલાક જીજ્ઞાસુઓ હિંદી ભાષા જાણતા નથી અને વાંચી પણ શકતા નથી તેમના લાભ માટે આ પ્રકરણમાં તે પુસ્તકમાંથી કેટલાક મુખ્ય સિદ્ધાંતોનો સંગ્રહ ગુજરાતી ભાષામાં આપવામાં આવે છે.

આ પુસ્તકમાં સ્વામીશ્રી મગજનાથજીનો ઉપદેશ છે તેમણે થોડા વર્ષ પહેલાંજ રૂપીકેશમાં સમાધિ લીધી છે તેમની પ્રતિભા અઢોઢિક હતી તેઓ રૂપીકેશના સત શિરોમણિ કહેવાતા, અખડ બ્રહ્મચારી, સમર્થ ત્યાગી, યોગી, જ્ઞાની અને લોકહિતકારી હતા તેમણે બ્યારે શરીર છોડ્યું ત્યારે નામાક્રિત વૃદ્ધ નિવૃત્તિપગથળ

૬ જે વસ્તુ સામાન્યરૂપથી જાણેલી હોય અને વિશેષ રૂપથી જાણેલી ન હોય તે જાનના વિષય છે જાનથી અજાન અર્થિત ભ્રમ નીકળી જાય છે અપૂર્ણ દ્રશ્ય સામાન્યરૂપથી એટલે હંદરૂપથી ચતરૂપે જાત છે અને પ્રહરૂપથી અજાત છે એ અજાત પ્રહર અદેહનો વિષય છે અને તે વિચાર અને પ્રમાણને આધીન છે અદેહ અગત આનન્દસ્વરૂપ પ્રહરજાન વિચારથી થાય છે

૭ ભ્રમ એ પ્રકારના થાય છે —

(૧) સવાદી ભ્રમ — આ ભ્રમમા વસ્તુમા વસ્તુ તત્વની નિભાવના દેખાય છે આત્મ આદાતકાર થયા પાંદલા સર્વ દ્રશ્યનુ પ્રહરૂપે ધ્યાન કરવું એ સવાદી ભ્રમ છે એ

નતો પણ ભાવચક્ર હૃદયે અશ્રુપૂર્ણ નેત્રે એમ કહતા હતા કે સ્પીકર ગુન્ય થયું ન્યામીત્રી ગમતીર્થ પણ તેમને હૃદય ત્રેટીના મહાત્મા માનતા હતા

ગુજરાતી ભાષામા આ મગ્ન આ પુસ્તકમા છાપવા માટે તે પુસ્તકના પ્રકાશક શ્રીચુત ગીતાગમ ગુપ્ત તરફથી પરવાનગી મળેલ છે. તે માટે તેમનો આભાર માનવામા આવે છે

જેઓને આ પુસ્તક મૂળ હિંદી ભાષામા વાચવાની ઇચ્છા હોય તેઓએ “ પ્રગન્ધક પગ્ગમ-મિધક્ષેત્ર, સ્પીકર, નિલ્લો દેહગકુન ” એ મગ્નામે હિંદી ભાષામા અથવા અંગ્રેજી ભાષામા કાગળ લખી સાત પૈસાની ટપાલની ટિકિટ મોકલવાથી આ પુસ્તક હિંદી ભાષામા મફત મળી શકશે

ભ્રમ અભ્યામથી સાક્ષાત્કાર

દશામાં પ્રમાણ થઈ જાય છે

(૨) વિસંવાદી ભ્રમ:-વિપરીત ભાવના એ વિસવાદી
ભ્રમ છે. જગતને જગત
રૂપે માનવું એ વિસવાદી
ભ્રમ છે, તે મિથ્યાજ્ઞાન છે
તેમિથ્યાજ્ઞાનનો આત્મ આશ્વા
ત્કારથી બાધ થાય છે

૮ અસંસર્ગ એટલે અસંગપણુ અને નિરત
બ્રહ્માભ્યાસ, એ નિવૃત્તિનો ઉપાય છે બ્રહ્માભ્યાસ
સિવાય બીજા જે સમાધિ વિગેરે ઉપાય છે તે
કંઈ છે, તેનાથી વિશેષ લાભ થતો નથી

૯ મોટી વાસના દેવી સપત્તી દૂર થાય છે અને
અતિસૂક્ષ્મ વાસના દેહપાત થયા પછી નિવૃત્ત
થાય છે. મરણ કાળે રોગ અથવા દુઃખ ઉત્પન્ન
થવા એ અદ્રષ્ટ (કર્મ) ને આધીન છે તેને જ્ઞાન
સાથે વિશેષ સબંધ નથી

૧૦ જ્ઞાન પ્રાપ્તિમાં મુખ્ય હેતુ શ્રદ્ધા અને તત્પરતા છે.
શ્વેતકેતુને છેલ્લો ઉપાય 'શ્રદ્ધા' બતાવેલ છે

૧૧ ત્યાગ મુખ્ય સાધન છે, દેહના અભિમાનનો ત્યાગ
એ મુખ્ય ત્યાગ છે.

૧૨ બીજા મુખ્ય સાધન યતોપ યમના ભગવત મળ્યું
અને ઉત્તમ આચરણ છે

૧૩ વિદ્યેષની નિવૃત્તિ આત્મજ્ઞાનથી થાય છે ભોજન
વિગેરેનો વ્યવહાર અનિદ્ય હોયો જોઈએ પ્રાણ ધાગણ
કરવા માટે આહાર જોઈએ અને તત્વ જીજ્ઞાસા
માટે પ્રાણ ગળવો જોઈએ અને કરીથી દુઃખ ન
આવે એટલા માટે તત્વ જીજ્ઞાસા રાખવી જોઈએ

૧૪ ચા નિશા સર્વ મૃત્તાના એ જીતાના જ્યોત્સનો અથ
એ છે કે અજ્ઞાની પ્રધ્વાકાર વૃત્તિમા પ્રચુપ્ત છે,
જ્ઞાની એમા જાગે છે, અને જે અવિદ્યા અને તેના
કર્મમા અજ્ઞાની જાગે છે તે અવિદ્યા અને તેના
કાર્ય જ્ઞાનીની દૃષ્ટિમા અત્યંતભાવ રૂપ છે તથા
અપ્રવૃત્તિનો વિષય હોવાથી સચમી મુનિ તેમા
પ્રચુપ્ત છે

૧૫ ભગવાન જીતામા કહે છે કે.—મત્તં પરતર નાન્યત્
કિંચિદસ્તિ ધનજય અને સદસચ્ચાહમર્જુન એટલે
કે મારાથી ભિન્ન કાંઈ નથી, સત્ અને અસત્ હું છું.
કૃષ્ણથી કાંઈ ભિન્ન નથી એવું જ્ઞાન જેને થાય છે
તે પોતે કૃષ્ણ થાય છે જ્ઞાન થયા પછી જે કાંઈ
દેખાય તે કૃષ્ણરૂપ છે ઉચ્ચ પ્રાદક્ષણ મુસલમાનને
અડીને પોતાને મુસલમાન માને છે તો કૃષ્ણના
સ્પર્શથી આપણે પોતાને કૃષ્ણ કેમ ન માનીએ?
કૃષ્ણ સિવાય બીજું જોવું એ ભ્રાંતિ છે. તાત્પર્ય

ભ્રમ અભ્યાસથી સાક્ષાત્કાર
દશામાં પ્રમાણ થઈ જાય છે

(૨) વિસંવાદી ભ્રમ:—વિપરીત ભાવના એ વિસંવાદી
ભ્રમ છે. જગતને જગત
રૂપે માનવું એ વિસંવાદી
ભ્રમ છે, તે મિથ્યાજ્ઞાન છે
તે મિથ્યાજ્ઞાનનો આત્મ સાક્ષા-
ત્કારથી બાધ થાય છે

૮ અસ સર્ગ એટલે અસ ગપણુ અને નિરંતર
બ્રહ્માભ્યાસ, એ નિવૃત્તિનો ઉપાય છે બ્રહ્માભ્યાસ
સિવાય બીજા જે સમાધિ વિગેરે ઉપાય છે તે
કઠણ છે, તેનાથી વિશેષ લાભ થતો નથી

૯ મોટી વાસના દેવી સપત્તી દૂર થાય છે અને
અતિસૂક્ષ્મ વાસના દેહપાત થયા પછી નિવૃત્ત
થાય છે. મરણ કાળે રોગ અથવા દુ.ખ ઉત્પન્ન
થવા એ અદ્રષ્ટ (કર્મ) ને આધીન છે તેને જ્ઞાન
સાથે વિશેષ સબધ નથી

૧૦ જ્ઞાન પ્રાપ્તિમાં મુખ્ય હેતુ શ્રદ્ધા અને તત્પરતા છે.
ચેતકેતુને છેલ્લો ઉપાય ‘શ્રદ્ધા’ બતાવેલ છે

૧૧ ત્યાગ મુખ્ય સાધન છે, દેહના અભિમાનનો ત્યાગ
એ મુખ્ય ત્યાગ છે.

- ૧૨ બીજા મુખ્ય માધન મનોપ, મમતા, ભગવત્ શરણ અને ઉત્તમ આચરણ છે.
- ૧૩ વિદ્યેયની નિવૃત્તિ આત્મજ્ઞાનથી થાય છે ભોજન વિગેરેનો વ્યવહાર અનિદ્ય હોવો જોઈએ પ્રાણ ધારણ કરવા માટે આહાર જોઈએ અને તત્ત્વ જ્ઞાના માટે પ્રાણ ગળવો જોઈએ અને દ્રીથી દુઃખ ન આવે એટલા માટે તત્ત્વ જ્ઞાના રાખવી જોઈએ
- ૧૪ આ નિશા સર્વ ભૂતાનાં એ ગીતાના શ્લોકનો અર્થ એ છે કે અજ્ઞાની પ્રહ્લાકાર વૃત્તિમા પ્રમુખ્ત છે, જ્ઞાની એમા જાગે છે; અને જે અવિદ્યા અને તેના કર્મમા અજ્ઞાની જાગે છે તે અવિદ્યા અને તેના કાર્ય જ્ઞાનીની દૃષ્ટિમા અત્યંતભાવ રૂપ છે તથા અપ્રવૃત્તિનો વિષય હોવાથી સચમી મુનિ તેમા પ્રમુખ્ત છે
- ૧૫ ભગવાન ગીતામા કહે છે કે—મત્ત પરતર નાન્યત્ કિંચિદસ્તિ ધનજય અને સદસચ્ચાહમર્જુન એટલે કે મારાથી લિન્ન કાંઈ નથી, સત્ અને અસત્ હું છું. કૃષ્ણથી કાંઈ લિન્ન નથી એવું જ્ઞાન જેને થાય છે તે પોતે કૃષ્ણ થાય છે. જ્ઞાન થયા પછી જે કાંઈ દેખાય તે કૃષ્ણરૂપ છે ઉચ્ચ પ્રાક્ષણ મુસલમાનને અડીને પોતાને મુસલમાન માને છે તો કૃષ્ણના સ્પર્શથી આપણે પોતાને કૃષ્ણ કેમ ન માનીએ? કૃષ્ણ સિવાય બીજું જોવું એ ભ્રાંતિ છે. તાત્પર્ય

ભ્રમ અભ્યાસથી સાક્ષાત્કાર
દશામાં પ્રમાણ થઈ જાય છે.

(૨) વિસંવાદી ભ્રમ:-વિપરીત ભાવના એ વિસંવાદી
ભ્રમ છે જગતને જગત
રૂપે માનવું એ વિસંવાદી
ભ્રમ છે, તે મિથ્યાજ્ઞાન છે
તે મિથ્યાજ્ઞાનનો આત્મ સાક્ષા-
ત્કારથી ગાંધ થાય છે

૮ અસંસર્ગ એટલે અસંગપણ અને નિરતર
પ્રહ્માભ્યાસ, એ નિવૃત્તિનો ઉપાય છે. પ્રહ્માભ્યાસ
સિવાય બીજા જે સમાધિ વિગેરે ઉપાય છે તે
કંઈ પણ છે, તેનાથી વિશેષ લાભ થતો નથી

૯ મોટી વાસના દેવી સપત્તી દૂર થાય છે અને
અતિસૂક્ષ્મ વાસના દેહપાત થયા પછી નિવૃત્ત
થાય છે. મરણ કાળે રોગ અથવા હ.બ ઉત્પન્ન
થવા એ અદ્રષ્ટ (કર્મ) ને આધીન છે તેને જ્ઞાન
સાથે વિશેષ સંબંધ નથી

૧૦ જ્ઞાન પ્રાપ્તિમાં મુખ્ય હેતુ શ્રદ્ધા અને તત્પરતા છે.
શ્વેતકેતુને છેલ્લો ઉપાય 'શ્રદ્ધા' બતાવેલ છે

૧૧ ત્યાગ મુખ્ય સાધન છે, દેહના અભિમાનનો ત્યાગ
એ મુખ્ય ત્યાગ છે.

૧૨ ખીજા મુખ્ય સાધન સતોષ, સમતા, ભગવત્ શરણ અને ઉત્તમ આચરણ છે.

૧૩ વિદ્યેષની નિવૃત્તિ આત્મજ્ઞાનથી થાય છે ભોજન વિગેરેનો વ્યવહાર અનિદ્ય હોવો જોઈએ પ્રાણ ધારણ કરવા માટે આહાર જોઈએ અને તત્વ જ્ઞાસા માટે પ્રાણ ગળવો જોઈએ અને ફરીથી દુઃખ ન આવે એટલા માટે તત્વ જ્ઞાસા રાખવી જોઈએ

૧૪ યા નિશા સર્વ ભૂતાનાં એ ગીતાના શ્લોકનો અર્થ એ છે કે અજાની બ્રહ્માકાર વૃત્તિમાં પ્રસુપ્ત છે, જાની એમા જાગે છે, અને જે અવિદ્યા અને તેના કર્મમા અજાની જાગે છે તે અવિદ્યા અને તેના કાર્ય જાનીની દૃષ્ટિમાં અત્યંતાભાવ રૂપ છે તથા અપ્રવૃત્તિનો વિષય હોવાથી સયમી મુનિ તેમા પ્રસુપ્ત છે

૧૫ ભગવાન ગીતામા કહે છે કે —મત્તઃ પરતર નાન્યત્ કિંચિદસ્તિ ધનજય અને સદસચ્ચાહમર્જુન એટલે કે મારાથી ભિન્ન કાંઈ નથી, સત્ અને અસત્ હું છું. કૃષ્ણથી કાંઈ ભિન્ન નથી એવું જ્ઞાન જેને થાય છે તે પોતે કૃષ્ણ થાય છે જ્ઞાન થયા પછી જે કાંઈ દેખાય તે કૃષ્ણરૂપ છે ઉચ્ચ ગ્રાહ્ય મુસલમાનને અડીને પોતાને મુસલમાન માને છે તો કૃષ્ણના સ્પર્શથી આપણે પોતાને કૃષ્ણ કેમ ન માનીએ? કૃષ્ણ સિવાય ખીજું જોવું એ બ્રાતિ છે. તાત્પર્ય

એ છે કે ભગવાનને સભારવા, તેનું સ્મરણ કરવું, તેનેજ બેવા, બીજી વસ્તુને નહિ બે બીજું બેશે। તો માથા ઉપર નકામો બોલો આવશે સર્વત્ર આનંદજ છે એ ગીતાનો તાત્પર્ય અર્થ છે

- ૧૬ જ્ઞાનમા માત્ર શિષ્યની પ્રજા કારણભૂત છે
- ૧૭ યમેવૈષ્ણુતે તેન લભ્યઃ એટલે જે અધિકારીને આત્માને મેળવવા તીવ્ર ઇચ્છા છે તેની ઇચ્છાના સત્ય સકલ્પ વડેજ આત્મા તેને પ્રાપ્ત થાય છે, તે અધિકારીને આ આત્મા પોતાનું સ્વરૂપ પ્રકાશિત કરે છે.
- ૧૮ ભક્તિ વૈરાગ્ય અને જ્ઞાન સાથે સાથે રહે છે
- ૧૯ ચતુશ્લોકી ભાગવતમા ભગવાને બ્રહ્માજીને કહેલ છે કે—આદિ, મધ્ય, અત અને શેષ બધું હું છું એ સ્થિતિ પરમજ્ઞાનનિષ્ઠાવાળી છે. જેને પ્રતિબંધક પાપ છે તેને કંઠણ અને દુર્લભ લાગે છે. પોતાના પુરુષાર્થથી અને ઇશ્વરના અનુગ્રહથી સુલભજ છે
- ૨૦ પોતે અસંગ રહેવું અને પોતાને અસંગ સમજવું એ શાંતિનો ઉપાય છે છીપમા રૂપાની ભ્રાંતિ થાય છે ત્યારે તે મેળવવાની પ્રવૃત્તિ થાય છે અને રજ્જુમા સર્પની ભ્રાંતિ થાય છે ત્યારે તેનાથી બીને માણસ લાગે છે, માટે વિધિ નિષેધરૂપ પ્રવૃત્તિ અને નિવર્તિનો આશ્રય ભ્રમ છે

સ્વામી શ્રી નિત્યાનન્દજી મહારાજ
(ત્રણામા પૂર્ણિમા વખતે-નવત ૧૯૬૮)

- ૨૧ આપણે આપ અખડ આત્મરૂપ છીએ તેમાં અન્ય બુદ્ધિ એ ભ્રમ છે તો પછી ત્યાગ ગ્રહણનો આધાર ક્યા છે ?
- ૨૨ ખરી અસંગતા એટલે આત્મા ત્રિવાય અન્યનો અભાવ
- ૨૩ કાળદ્વેષને વાસ્તે તો જ્ઞાનનો અભ્યાસજ પરમ ઉપાય છે
- ૨૪ સ્થૂલ દેહથી સૂક્ષ્મ દેહનું છૂટવું તેને મૃત્યુ કહે છે, પણ વસ્તુતાએ અજ્ઞાન એજ મૃત્યુ છે આત્મા અચળ છે પણ દેહના અભિમાનથી પોતાને મરણ ધર્મવાળો માને છે, ભોગથી ભોકતા માને છે અને મળધથી સળધી માને છે અજ્ઞાનથી પ્રમાદ થાય છે તેથી પ્રમાદને મૃત્યુરૂપ કહ્યું છે બ્રહ્મનિષ્ઠામા પ્રમાદ કદાપિ કરવો નહિ
- ૨૫ પ્રમાદ એટલે સ્વરૂપનું વિસ્મરણ
- ૨૬ આત્મભાવ કોઈકજ મનુષ્ય વ્યવહારમા લાવી શકે છે તેથી જ્ઞાનનું રૂળ સ્પષ્ટ જોવામા આવતું નથી લૌકિક રીતે જીવવું એ દુ ખકારક છે લૌકિક મરવું સુખકારક છે
- ૨૭ જન્મ્યા પહેલા કોઈ સાથે સળધ ન હતો, મર્યા પછી રહેતો નથી તો પછી વચ્ચમા સળધ શી રીતે નત્ય થાય ?

- ૨૮ પુત્ર પૌત્રાદિકના પુણ્યથી બધાએલ માણસને તેમના સ્નેહપાશથી છટવુ મુશ્કેલ પડે છે. તેથી પ્રબળ વિચારથી સ્નેહનો ત્યાગ કરવો જોઈએ
- ૨૯ ઇચ્છા ત્યાગથીજ સુખી થવાય છે. નિરહકારના પ્રાપ્ત કર્યા વગર મોક્ષ મળશે નહિ દેહમાં અભિમાન છોડી એમ બાણવું કે હું અમગ શિવ છું. એજ રમાયન છે અને મૃત્યુનુ મૃત્યુ છે
- ૩૦ સકલ્પ દ્રઢ થતાં થતાં માસમય થઈ જાય છે અને વાસના બધાય છે. બ્રહ્મના સ્વરૂપ દ્રઢ કરવાથી બ્રહ્મરૂપજ નિશ્ચય થાય છે અને બીજી વાચના નિવૃત્ત થાય છે.
- ૩૧ ધનવાન માણસ પોતાનુ ધન નષ્ટ થતા જેટલું હું બ માને છે તેટલુ હું:બ પરમાત્માના ચિતન વીના વખત ગાળવાથી કેમ નથી લાગતું ?
- ૩૨ ભગવાન સદા કૃપાળુ છે તેનુ શરણ લેવું જોઈએ, ભગવાન માણસની માફક કદી અપ્રસન્ન થતા નથી.
- ૩૩ જે ભગવાનનુ છે તે તેને શા માટે ન સોંપી દેવું ?
- ૩૪ સ્વરૂપમાં એકાગ્રતા વધારવી અને વિશ્લેષનુ ભાન ન થાય તેમ રહેવું એ પરમ લાભ છે
- ૩૫ વિશ્લેષની નિવૃત્તિ માટે નિદિધ્યાસન છે. જ્ઞાન તો મનનથી થઈ જાય છે અનાત્માના દર્શન, શ્રવણ, મનન અને વિજ્ઞાનથી આ સર્વનુ જ્ઞાન થાય છે

એ બૃહદ્દારણ્યકની શ્રુતિમા નિદિધ્યાસનની વ્યાવૃત્તિ છે જેને અનુભવ નથી થયો તેને નિદિધ્યાસન કરતા કન્તા કોઈ વળતે પ્રમાજાન થઈ જશે

૩૬ જેટલા દેશમા અહ વૃત્તિ છે તેટલા દેશમા બ્રહ્મ સાક્ષીરૂપથી જાત છે બાકીનું અનિદરૂપ બ્રહ્મ પોતાની કલ્પિત અવિદ્યાથી આવૃત્ત હોવાથી અજાત છે તેમા ઇદનો અધ્યાત્મ થાય છે પચ્ચકોશથી શરૂ કરી ઇશ્વર પર્યન્ત બધું ઇદરૂપ અવિદ્યાની વૃત્તિ છે ઇદરૂપ જે દેહનો સઘાત છે તેમા અહ વૃત્તિનો સાક્ષી સહિત આભાસ થાય છે. તેને ત્રિદાભાસ કહે છે પહેલા અહ વૃત્તિમા સઘાતરૂપ ઇદ અધ્યાસ અને પછી ઇદરૂપ સઘાતમા અહ અધ્યાસ, એવા બે પ્રકારના અધ્યાસથી હું દેહ છું, સતુપ્ય છું એવો ખોટો વ્યવહાર થાય છે તે દેહ સઘાતને મિથ્યાત્મા કહે છે મિથ્યાત્મારૂપી આ અવિદ્યાત્રયીને હૃદયત્રયી કહે છે જેમ બીજાના દેહમા ઇદ બુદ્ધિ થાય છે તેમ પોતાના દેહમા ઇદ બુદ્ધિ થાય અથવા સર્વ દેહમા અહ બુદ્ધિ થાય તો અત કરણ શુદ્ધ થાય છે અને હૃદય-ત્રયીનું ભેદન પાય છે

૩૭ જીવ પોતાની વિપરીત બુદ્ધિથી બ્રહ્મને જગત નાશની બોલાવે છે અને પોતાની બુદ્ધિની ઇન્દ્રિયને દેખવા માગે છે પણ તેણે અસંજલુ જોઈએ કે તે

બુદ્ધિ પાગલ છે. તેનાથી જે નિશ્ચય થશે તે વિપરીત થશે તેથી પહેલી પાગલ બુદ્ધિથી થયેલ નિશ્ચયોનો અત્યંત અભાવ કરવો જોઈએ અને ઇશ્વરના નિસ્વાર્થ નિશ્ચયમાં શ્રદ્ધા રાખવી જોઈએ

૩૮ ઇશ્વરનો નિશ્ચય એવો છે કે—સદસચ્ચાહં અર્જુન । એટલે કે જે વ્યક્તાવ્યક્ત તે માની રાખ્યું છે તે નહિ, જે કાંઈ છે તે હું છું. શ્રદ્ધાવાનને નિશ્ચય માટે આટલો ઉપદેશ પુરતો છે

જ્યારે ભગવાનજી આવી બુદ્ધિ આપે છે તો તેનો નિશ્ચય આપણે સ્વીકાર કરવો, પોતાના પૃથક્ અનુભવથી ઇશ્વરને ન સમજવા કારણકે તે વિપરીત ભાવ છે

૪૦ ઇશ્વરના નિશ્ચયથી તમે ઇશ્વર છો કારણ કે તેનાથી અન્ય કોઈ નથી તેથી આ અનુભવ તમારો થયો અને મહાત્માઓનો પણ એજ અનુભવ છે. હિંદુ મુસલમાનનું પાણી પીવાથી મુસલમાન થાય છે તો તમે ઇશ્વરનો નિશ્ચય સ્વીકારવાથી ઇશ્વર કેમ ન થઈ શકે ? રાજાઓએ આપેલી નાની નાની પદવીઓ લોકો ખુશીથી સ્વીકારે છે તો ઇશ્વરની આપેલી મોટી પદવી ખુશીથી શા માટે સ્વીકારતા નથી

૪૧ કાર્ય કારણતા બે પ્રકારની છે (૧) વાસ્તવિક કાર્યકારણતા જેમકે ગાયમાંથી ગાય ઉત્પન્ન થાય

છે (૨) બૌદ્ધ કાર્યકારણતા આમા બુદ્ધિનિષ્ઠ કાર્યકારણતા થાય છે જેમકે રજ્જુમા સર્પ અને એવી રીતે આત્મામા જગત્ જ્યા વાસ્તવિક કાર્યકારણતા હોય ત્યા કાર્યના જ્ઞાનથી કારણનું જ્ઞાન થાય છે અથવા કારણના જ્ઞાનથી કાર્યનું જ્ઞાન થાય છે અને કાર્યની ઉત્પત્તિ પછી કારણનું અસ્તિત્વ રહેવાની જરૂર નથી; જેમકે ગાયમાથી વાછરડી થયા પછી ગાયને રહેવાની જરૂર નથી જ્યા કારણના અજ્ઞાનથી કાર્ય રહે છે ત્યા કારણના જ્ઞાનથી કાર્યની નિવૃત્તિ થાય છે જગત્મા જગત્ એ વાસ્તવિક જગત્ નથી, તેમા બ્રહ્મભાવ અજ્ઞાત છે જે શુદ્ધ અને શાસ્ત્રની મદદથી બ્રહ્મથી અભિન્ન સાક્ષીભાવાપતિરૂપ વાસ્તવિક જગત્ અનુભવમા આવે તો જગત્ જગત્ સહિત અજ્ઞાન નિદ્રા રહેશે નહિ જગતની તરફથી સુષુપ્તિ અને બ્રહ્મથી અભિન્ન સાક્ષી ભાવમા જગતભાવ એજ પરમ પુરુષાર્થ છે

૪૨ માગલુ અને લેલુ એ ભક્તિનુ અંગ નથી ભગવાને જ્યારે પ્રદહાદને વર માગવાનુ કહ્યુ ત્યારે તેણે જવાબ આપ્યો કે આપ અનાપ્રય નિવિશેષ છા, આપથી બીજુ આપની પાસે છે નહિ અને મને કાંઈ જોઈતુ નથી. હુ નિષ્કામ છુ તેથી લેલુ દેવું બનતુ નથી જે લેવા દેવાની ઇચ્છા કરે છે તે ભક્ત નથી અહતા, ઇદતા. મન સર્વ ભગવાનને અર્પણ કરી દો

- ૪૩ રમ્યતા અને અરમ્યતા બંને આવિદ્યક છે બંનેને મિથ્યા સમજી બાધ કરી, અમત સમજી, પાપાણુના જેવી સમતા પ્રાપ્ત કરવી તેનાથી સસાર મટે છે
- ૪૪ અન્યદ્વૈતનો સદાકાળ અભાવ હોવાથી આ આત્મા હમેશા સ્વરૂપથી અસંગ છે ગ્રાહ્ય વ્યવહારથી પણ હમેશા અસસક્ત રહેવા યોગ્ય છે તથા અસસક્ત રહેવું જોઈએ તેવું નહિ કરે તો વ્યવહારમા અસાવધાન રહેવાથી અહમમરૂપ દશ્ય અવશ્ય જાગશે અને દુઃખ દેશે
- ૪૫ સુખની ઇચ્છા છોડવાથી સુખ સ્વરૂપ આત્મા અપના આપ ઉપલબ્ધ થાય છે
- ૪૬ સમાધિ બે પ્રકારની થાય છે (૧) ક્રિયા સમાધિ (૨) જ્ઞાન સમાધિ પહેલી સમાધિ મન અને ઇન્દ્રિયોની ક્રિયાને આધીન છે, તેમા ઉત્થાન થાય છે, એ અજ્ઞાનનું કાર્ય છે, ઉત્થાનમા ફક્ત સમાધિની ભાવના છે
- ૪૭ જ્ઞાન સમાધિમા ઉત્થાન નથી આત્મા અપ્રત્યુત છે, સર્વદા અપને આપકો અખડ અઠિતીય આત્મા સમજી રહેવું એ જ્ઞાન સમાધિ છે આત્માથી ઇતર કાંઈ નથી તેથી તે સદા વ્યુત્થાનથી રહિત છે આવી સમાધિ રામ, કૃષ્ણ વિગેરેની હતી આવી જ્ઞાન સમાધિને સહજવસ્થા કહે છે.

૪૮ અહુરુરૂપ અવિદ્યાની દૃષ્ટિથી અવિદ્યા અપને આપ બહુ મનાય છે અને વિદ્યાની દ્રષ્ટિએ કેવળ બ્રહ્મ અપને મે આપ વિદ્યામાન છે એના મુખાશમા જે દુ ખાધ્યાય છે તેજ અવિદ્યારૂપ ભેદભાવ છે, તેને પ્રકૃતિ કહે છે

૪૯ બધું વિસ્મરણ કર્યા વગર આત્મામા સ્થિતિ થશે નહિ

૫૦ એમ ન સમજવું કે અવિદ્યા કાઠં છે અને વિદ્યાથી નિવૃત્ત થવાય છે અવિદ્યા પહેલેથીજ નિવૃત્ત હતી પણ આની લીધી હતી ફરીથી વિચારથી નિવૃત્તની નિવૃત્તિ નિશ્ચય થા

૫૧ જીતામા ભિન્નભિન્ન પ્રકારનો ઉપદેશ ભિન્નભિન્ન અધિકારીઓ માટે છે પરંતુ સ્વદસ્યચ્છાદ એ મુખ્ય કથનરૂપ પરમ ઉપદેશ છાડીને બીજો ઉપદેશ બ્રહ્મ કરવાનું શું પ્રયોજન છે?

૫૨ આદતા મમતારૂપ જીવભાવ છાડી “ અદ્વિતીય ગાળડ બ્રહ્મજ ” મારૂ સ્વરૂપ છે એવો દ્રઢ નિશ્ચય ગળવો ભેદજો, એવો દ્રઢ નિશ્ચય નહિ કરો તો જેની જેવી જીવન્મુક્તિ વિદેહ મુક્તિ સ્થિતપ્રજ્ઞતા ભિજેરેની કલપના જે મનુષ્ય કરશે તેવું તેવું તેને જર્ણવું પરશે એટલા વ્યર્થ પરિપ્રમયી મો લાભ છે નીનનું ભાગ્ય યાદ રાખવું

સર્વવ્રજેતિ બુદ્ધ ચેન્ નાહં વ્રજેતિ ધીઃક્રુતઃ ।

અહ વ્રજેતિ બુદ્ધ ચેન્ કિમ અસતોપ કારણમ ॥

જો બધું બ્રહ્મ છે એવું જ્ઞાન થયું તો “ હું બ્રહ્મ નથી ” એવી બુદ્ધિ કેમ ઉત્પન્ન થાય અને જો એમ લાગે કે હું બ્રહ્મ છું તો અસતોપનું કારણ શું છે ?

૫૩ આજકાલ સહકાર અને અસહકારની ખૂબ વાયુ ભડક રહી છે, એ વેગમાં દગાઈને આપ અપને નિત્ય, શુદ્ધ, પુદ્ગલ, મુક્ત, એક અદ્વૈત સન્નિવિદ્યાનંદ સ્વરૂપમાં કોઈ અસાધ્ય અથવા કષ્ટસાધ્ય સકલ્પ કરી દેવો નહિ, કારણ કે આત્મા એ પરમેશ્વર છે અને સત્ય સકલ્પવાળો છે, તે જેવો સકલ્પ કરશે તેવો તેને અનુભવ કરવો પડશે, પછી જેવી જેની મરણ

૫૪ કોઈ અપરાધ માટે કોઈની માફી માગવી વ્યર્થ છે તેથી માફીની માફી માગવી ઉચિત છે, માફી ઉચિત નથી જે માફી માગવી ઉચિત સમજે છે તે નિઃસદ્દેહ પોતાથી જુદો કોઈ સમજે છે તેથી તેના મતમાં માફી માગવી એ શિષ્ટાચાર થઈ ગયો છે. જેના મતમાં પોતાથી અતિરિક્ત દ્વિતીયનું દર્શન અપુણ્યવત છે તેના મતમાં માફીનું માગવું એવું છે કે જાણે કોઈ જાગતો માણસ આખા વીંચી ધુરંદા મારે અને જો મને પૂછે તો મારી તરફથી ઉત્તર છે કે ચુપ !

સિદ્ધાંત.

પપ જેને અજ્ઞાની માણસ કર્મ સમજે છે તે વસ્તુતાએ અકર્મ પ્રહ્લજ છે જેમ ડોઈ વડાણુમા ખેચી ફરનાર માણસ પોતાને ભૂલથી અક્રિય માને છે અને કિનારે ઉભેલા માણસોને ભૂલથી ગ્રાહતા દેખે છે તેમ અજ્ઞાની માણસને ભ્રમથી અકર્મમા કર્મ દેખાય છે

પદ વેદમા વિધિમુખ અને નિષેધમુખ વાક્યો છે તેનું તાત્પર્ય નિર્વિશેષ અદ્વિતીય અખડ પ્રહ્લ સાક્ષાત્કાર કરાવવામા છે વિધિવાક્ય અને નિષેધવાક્ય અધિકારી ભેદે કહેવાય છે ડોઈ તત્વનો જાણુ હોય અને એમ પૂછે કે આ શુ છે? તો તેનો જવાબ વિધિવાક્યથી એમ અપાય છે કે — સર્વમન્ત્રદ્વચ્છન્ન સર્વ પ્રહ્લજ છે, પણ જે માણસ અમારથી ખીચે છે તેને ક્રુતિ નિષેધવાક્યથી એમ કહે છે કે નેત્તિનેતિ એટલે ઇદન્તાર્પ દ્રશ્ય નથી, ઇદ્વચ્છન્ન, તત્સત્ય, તત્ત્વમસિ, એટલે આ પ્રહ્લ છે. તે સત્ય છે. તે તું છો દ્રષ્ટાતમા—સર્પ નથી, રજ્જુ છે જેને રજ્જુમા સર્પ દેખાતો નથી અને જે ખીતો નથી તેમજ તે શુ છે એ ખબર નથી તેને નિષેધવાક્યની જરૂર નથી સિદ્ધાંતમા જેણે જગતને જગતર્પે જાણુ નથી અને તે શુ છે તેની ખબર નથી તેને નિષેધ વાક્યની જરૂર નથી.

જેણે પ્રહ્મની જગ્યાએ જગત્ જોયું છે તેને માટે
નિષેધવાક્યની જરૂર છે

૫૭ પ્રારંભ, હું ખની નિવૃત્ત માટે હોય છે, વ્યવહારના
સુખની પ્રાપ્તિ માટે માનવું નહિ

૫૮ આત્માનુસધાનરહિત રાગદ્વેષ એ મુખ્ય રાગદ્વેષ છે
આત્મચિંતનપૂર્વક દૃઢઆસક્તિરહિત રાગદ્વેષ એ
એ રાગદ્વેષનો આભાસ છે.

૫૯ દેહમા અહભાવ ન હોય તો જીવ પોતેજ ઇશ્વર છે

૬૦ પરમાત્માને સ્ત્રીપુરુષની દ્રષ્ટિ નથી, તે માત્ર
(શબરીને હતી તેવી) ભક્તિ દેખે છે

૬૧ ચિત્ત સસાર છે, અચિત્તતા પ્રહ્મરૂપતા છે

૬૨ મંદ, અહ, મમતારૂપ જે મિથ્યાભિમાન છે તે
કપટનો પડદો છે, પોતે જેવો છે તેવો પોતાને
જાણવો એટલે કે “અદ્વિતીય, અખડ, પૂર્ણાત્મા
હું છું” એમ નિશ્ચય થવો—એ પડદો ઉઠાવવા
અગર છે.

૬૩ જેમ રાહુથી ચંદ્ર પ્રતીત થતો નથી પણ
રાહુ નિવૃત્ત થાય તો પ્રતીત થાય છે તેમ માયા
વિદ્યમાન હોય તો આત્માનુભાન થતું નથી અને
માયા ન હોય ત્યારે આત્માનુભાન થાય છે એ
ચતુઃશ્લોકી ભાગવતનું વચન પ્રમાણરૂપ છે

- ૬૪ પરમાર્થ દર્શનથી 'ઇદતાનો અધ્યાસ થતો નથી, પ્રાણાદની માફક નિશ્ચય રાખવો જોઈએ
- ૬૫ કોઈ વિષય મુખરૂપ કે હુ ખરૂપ નથી મન જે પ્રકાશનો અગધ તેની માથે બાધે છે તે પ્રમાણે મુખરૂપ પ્રાય છે
- ૬૬ ઇદતા ભ્રમથી કલ્પિત છે ઇદ રૂપથી કાઈ જોવા નહિ, મર્વ અહરૂપ સત્તા સ્ફુર્તિ સ્વરૂપ છે
- ૬૭ જ્ઞાનથી કેવળ ભેદ દ્રષ્ટિ નિવૃત્ત પ્રાય છે તે હુ બની નિવૃત્તિ છે, બાકી મર્વદા મુખજ મુખ છે
- ૬૮ દ્રષ્ટા દશ્યનો કાઈ અગધ નથી બની શકતો કારણ કે એકજ અદિતીય જ્ઞાનમાત્ર સત્તા અવિદ્યાથી ભયાન્મક હોય તેણે ભાન પ્રાય છે વાસ્તવિક રીતે દરૂપ પણ દ્રષ્ટાનુ સ્વસ્વરૂપ છે
- ૬૯ પ્રતીતિ સત્ત્વીજ પ્રાય છે નામરૂપની પ્રતીતિ પ્રતી નથી અધ્યાસ માત્ર પ્રાય છે પ્રતીતિ પ્રહ્મનીજ પ્રાય છે અસત્ત્વી પ્રતીતિ પ્રાય તો રૂપલાના સીંગડાની પણ પ્રતીતિ થવી જોઈએ
- ૭૦ બધા અને જગતનો એકજ સ્વર્ગ છે તેથી પ્રહ્મમાર્ગનો અભ્યુત્થાપક છે પ્રહ્મથી અન્ય કાંઈ છે એમ જાનવો તો તે પોતાની જાણથી નહિ શકે

૭૧ નિદ્રામાં મન અજ્ઞાનમાં લીન થાય છે, સમાધિમાં મન બ્રહ્મમાં લીન થાય છે એટલે કે બ્રહ્મથી અભિન્ન સાક્ષીભાવમાં સ્થિત થાય છે. વિદ્વાનનું અજ્ઞાન જ્ઞાનથી બાધિત થવાથી તેને સર્વકાળ સમાધિ છે નિદ્રા પહેલાં મસ્તકમાં આવે છે પછી આંખોમાં આવે છે, પછી હોઠમાં, અને પછી જ્યારે શરીરમાં નિદ્રા આવે છે ત્યારે શરીર પડી જાય છે. સમાધિમાં શરીર પડી જતું નથી પચદશીમાં કહ્યું છે કે સર્વ પ્રકારથી વિસ્મૃત થયેલ મન પરમ સુખને પ્રાપ્ત થાય છે

૭૨ ગુપ્તિમાંથી જાગ્યા પછી પહેલા દિવસનું જગત દેખાતું નથી બધું નવું નવું દેખાય છે વાસનારૂપ પૂર્વના મન્ત્રતીય સંસ્કારથી એવો નવો નવો ગમાર સ્ફુગળ થાય છે પ્રારંભ કૃણ જે વખતે ભાગ દેવા માટે આવતું નથી તેટલો વખત વિશ્લેષ નિવૃત્ત થાય છે, વિશ્લેષ અજ્ઞાનમાં લીન થાય છે, અજ્ઞાન ગુણ સ્વરૂપ બ્રહ્મમાં એકીભૂત થાય છે પણ એ અજ્ઞાન જ્યાંગુધી બાધિત નથી ત્યાંસુધી તે અમાનના હિતુ છે તેથી ગુપ્તિ એ પુરુષાર્થ નથી

૭૩ આન્તર્મન્યેષાંપામીત, એ શ્રુતિનો અર્થ એવો છે કે અન્તમાં અન્ય અનાન્તમાંથી ગરિત છે એમ જાણી નહીં અન્યરૂપમાં સ્થિત થવું

- ૭૪ અજ્ઞાનના મહિમાથી જીવને સમાધિમા વ્યુત્થાનનો ભ્રમ થઈ રહ્યો છે અક્રિયમા ક્રિયાનો અધ્યાસ થઈ રહ્યો છે સમાધિમા વિદ્વાનનો વ્યવહાર થાય છે કાચળુ કે તેના નિશ્ચયમાં અધિષ્ઠાન સિવાય કાંઈ નથી નાક, કાન, મોઢુ દળાવાથી કોઈની સમાધિ થતી નથી જે સમાધિ પહેલેથી લાગી છે તે કોઈ લગાવી શકતું નથી અને જે સ્વરૂપમા લાગી છે તેનાથી કોઈ વ્યુત્થાન કરી શકતું નથી
- ૭૫ પ્રાણુ હોમેશાં અધિષ્ઠાનરૂપથી અચલ છે, લોકોને અચલમાં ચલનનો ભ્રમ થયો છે
- ૭૬ આત્મામા અનાત્માનો અધ્યાસ છે તે નિચારથી નિવૃત્ત કરો, કાંઈ કર્તવ્ય નથી માત્ર સમજવાનું છે મર્વ અખડ અદ્વૈત આત્મા આપ પોતેજ છે તેમા દૃત કોઈ વળતે થયું નથી આ પગ્મ નિશ્ચયરૂપ સમાધિ છે
- ૭૭ ભૂમા અકર્મ છે, તે કોઈમા પ્રતિષ્ઠિત નથી, બીજું કોઈ હોય તો બીજામા પ્રતિષ્ઠિત ધાય
- ૭૮ અજ્ઞાત પ્રણમા દ્રશ્યનો અધ્યાસ છે જો જ્ઞાન થયું તો અધ્યાપ કયા ? જ્ઞાનદળ જ્ઞાનદ છે
- ૭૯ હું મરીશ એમ બાણુબુ એ પશુબુદ્ધિ છે જે ઉત્પન્ન થયો નથી તે કેવી રીતે મરશે ? પરમાર્થ નિશ્ચયથી વધાર નારો બીજો પુનર્પાત નથી

- ૮૦ જેને જેણે વિશેષપણે પાતામા હોય તેને તેણે અધ્યાત્મ છે એમ જાણવું
- ૮૧ અહીંથી બીજી જગ્યા જ્યાં 'ઈદ' અધ્યાત્મ છે ત્યાં ત્યાં 'ઈદ' કોઈ છેજ નહિ, વાસ્તવ અર્થાત્ર અપના આપણ છે.
- ૮૨ આ બાબત છાદોગ્ય ઉપનિષદમા સ્પષ્ટ કરેલ છે ત્યાં પહેલા સામાન્ય પરોક્ષભાવથી એમ કહેલ છે કે ભૂમા (પ્રહા) નીચે છે, ઉપર છે, આગળ, પાછળ, દક્ષિણ, ઉત્તર એજ સર્વ છે વળી પરોક્ષભાવ નિવૃત્ત કરવા માટે કહેલ છે કે “હું નીચે, ઉપર, આગળ, પાછળ, દક્ષિણ ઉત્તર વિગેરે સર્વરૂપ છું, તે પછી અનાત્માની નિવૃત્તિ માટે કહેલ છે કે આત્માજ ઉપર, નીચે, આગળ, પાછળ, દક્ષિણ, ઉત્તર છે. સર્વ ઈદ આત્માજ છે, ઈદ છેજ નહિ
- ૮૩ જે આત્મવૃત્તિવાળું અંત કરણ છે તેજ સત્ત્વમાત્ર છે બાકીના અંત કરણ આભાસ માત્ર છે, સર્વાત્મભાવથી હૃદયથી; ત્રુટી જાય છે, સર્વાત્મભાવ ભૂમા વિદ્યામાં આપેલો છે કે ‘હું જ સર્વ છું’
- ૮૪ દ્રષ્ટા એકજ છે ઘણા નથી, એજ સૃષ્ટા છે, એની કલ્પનામા બધું દ્રશ્ય છે તે પોતેજ પાતાની કલ્પનાથી ઘણા દ્રષ્ટા દેખે છે, તેથી કલ્પિત ઉપાધ્યથી કલ્પિત બધન નિવૃત્ત થાય છે

૮૫ એજ દ્રષ્ટા જ્ઞાનુભાવમા પોતાની કલ્પનાથી અનત-
કાળની પણ કલ્પના કરી લે છે તેથી અમારનું
આયુષ્ય એક જ્ઞાનથી અધિક નથી આ હેતુથીજ
અમારને જ્ઞાનભગુર કહે છે અમાર એક કાળે
ઉત્પન્ન થાય છે અને જ્ઞાન થાય તો તેજ વળતે
મરી જાય છે

૮૬ જો અમાર વ્રણ કાળમા રહી જાય તો મત્ત્ય થઈ
જાય અને તેનો અભાવ થાય નહિ, તેથી અનિર્મોક્ષ
પ્રત્યજ થાય તેથી જ્ઞાનુ ભાવ કલ્પિત અમાર છે
ખીલત જ્ઞાનુમા એ રહેનો નથી, પણ પહેલાના જેવા
ખીલત ખીલતીય અસ્કારથી પહેલાના જેવા દેખાય છે

૮૭ જ્ઞાન થયા પછી નિશ્ચય થાય છે કે માનવી ભિન્ન
કાઈ પ્રયુ ન હતુ અને 'જો નહિ જ્ઞાનાત્મા
અયુષ્યવત છે આધિતની અનુવૃત્તિથી જે જે ભાવે
છે—ખાલુ ખીલુ ચાલુ, મરુ, જીવુ, મૈત્રુ,
પીટુ પણ આત્મા છે અજ્ઞાની પણ આત્મા
છે પણ અજ્ઞાનથી તે માનતા નથી જ્ઞાનથી તે
ભાવ નિવૃત્ત પાય છે

૮૮ પેતાતમા લેટલા વાદ છે તે સર્વનું તાત્પર્ય નિર્વિ-
રોધ નિર્દ્વિતીય પર્વાતભાવમા છે જે અનિર્દેશ
માર્ગી નિર્હિત સુખ્ય પાનાન્ય સ્વદૃષ્ટિ છે તેમા
અજ્ઞાનથી જે અજ્ઞાન છે, તેવાથી દેહ હુ હુ

અવતતીય છે અર્થાત સ્વરૂપથી અભિન્ન છે. શેષનામ રૂપાત્મક ભિન્ન ઉપાધિ કથન માત્ર છે. અજાનનુ કાર્ય છે મિથ્યા છે.

૬૩ મિથ્યાન્વ નિશ્ચયરૂપ બાધ એજ અજાનની અન્યત નિવૃત્તિ છે પહેલા પાણુ અજાન ન હતુ પણ અન્યામના વેગથી તેની ખખડ ન હતી બોધથી અન્યત નિવૃત્તની નિવૃત્તિનો નિશ્ચય થયો કાગળ કે કદિપતની નિવૃત્તિ અધિષ્ઠાનરૂપન થાય છે

૬૪ નિહાન પ્રલ્લરૂપથી દર્શન કર્તે, જગતરૂપથી દેખેના નથી જાનનુ કેજ માત્ર અપ્રલ નિશ્ચયનો બાધ છે

૬૫ પ્રમાણાનુવૃત્તિનુ નામ જાન છે, તેનાથી અજાનની નિવૃત્તિ થાય છે. પ્રલ્લ જેવુ છે તેવુજ છે વ્યવહારમા પણ તેવુજ છે અપૂર્ણ અપ્રાપ્ત 'નંતિ નંતિ' 'વંતે' 'તિ' વિચારથી નિવૃત્ત થાત છે

- ૯૭ જીવ ભાવ ભ્રમ માત્ર છે જ્યાં જીવ ઇશ્વર અને જગતના ભેદવાળાં વાક્યો છે ત્યાં લૌકિક અનુવાદ માત્ર છે, આરોપ માત્ર છે, તે પ્રમાણરૂપ નથી કારણ કે ' નેતિ નેતિ ' વિગેરે વાક્યોથી તેમનો બાધ થાય છે
- ૯૮ મહાવાક્યનું રટણ કરવું એ પ્રહ્લાકારવૃત્તિ નથી. પરંતુ નિરૂદ્ધ પ્રહ્લાભિમાન એ પ્રહ્લાકારવૃત્તિ છે
- ૯૯ ગ્રાહ્ય અને ગૃહીતા મિથ્યા વિકલ્પ છે.
- ૧૦૦ મિથ્યાજ્ઞાનના સાદ્રશ્ય સસ્કારથી ક્ષણક્ષણમા એવાજ સસ્કારના સમુદાયરૂપ સંસારની કલ્પના થાય છે, પણ તે ચાલ્યા ગયા તેથી સંસારની કલ્પના કાઢી રહી નહિ વાસ્તવમા નિર્વિભાગ સન્માત્ર જેવાને તેવા છે
- ૧૦૧ ગુરુશાસ્ત્રના ઉપદેશથી જણાય છે કે જગત. જીવ વગેરે સર્વ આત્માનું અન્યથા ગ્રહણ છે અને તેનું કારણ આત્માના અગ્રહણરૂપ અજ્ઞાન છે, તેથી સમજવું જોઈએ કે કોઈ પોતે વાસ્તવમા આત્માથી પૃથક્ નથી, સર્વ તેનોજ ચમત્કાર છે; માત્ર ગ્રહણરૂપ આત્માજ અપને આપમા સ્થિત થાય છે, એનેજ સમ્યક્ જ્ઞાનરૂપ મોક્ષ કહે છે.
- ૧૦૨ પ્રહ્લદ્રષ્ટિથી ઇદંતા નથી, અજ્ઞાન નથી અને અન્યથા જ્ઞાન પણ નથી કેવળ આપહી આપ સ્વય પ્રકાશ આત્મા પૂર્ણ છે

- ૧૦૩ જે કાંઈ છે તે હું છું એવો ઇશ્વરનો નિશ્ચય,
છે તેજ ચતુર્થ નિશ્ચય છે તેમા આપણો નિશ્ચય
મેળવી નિશ્ચિત થવું જોઈએ
- ૧૦૪ જેની દ્રષ્ટિમા અવિદ્યા અને અસાર છે તેની દ્રષ્ટિમા
ઇશ્વર કાચળું છે અને જગત કાર્ય છે. પરંતુ જેની
દ્રષ્ટિમા કેવળ અન્યાત્ર છે તેને અવિદ્યા કે અસારની
ઉત્પત્તિ જણાતી નથી તો કાર્યકાચળુભાવ કયા રહે ?
- ૧૦૫ ત્યાગથી ઇશ્વર પ્રાપ્તિ થાય છે ઇશ્વર થઈને ઇશ્વરને
મળી શકાય, જીવ ગઈને મળી શકાય નહિ.
ઇશ્વર કાંઈ ગળ્યું નથી મદમજ્ઞાન કહીને
પાતાનાથી ખીણું છાંડી દીધું છે
- ૧૦૬ મદમજ્ઞાન એમ ભગવાને ગીતામા કહેલું છે
તેથી એમ ન અમજલું કે મત અને અમત જેવું
કાંઈ છે અને હું પણ કાંઈક 'જ' વ્યક્ત અવ્યક્ત
કાંઈ છેજ નહિ અનાદિમત પરદાત્મ ન મત તત તાડમત
રુદ્ધતે એ વા'ચમા મત અનતના વા'ચાર્જની
ભાવનિ છે
- ૧૦૭ ત્યાગન તાત્પર્ય એ નથી કે કાંઈ ત્યાગ પ્રદાન
કરવાનું છે જ્યાં ત્યાગ છે ત્યાં પ્રદાન છે જે
ત્યાગ પ્રદાન છે તેનોજ (દા'તા વિનિર્મુક્તા) ત્યાગ
છે એ અમજવાનું છે કરવાનું કાંઈ નથી.
- ૧૦૮ ભારીના ટોળાના બિહની સારૂં આ દૃશ્ય
વિનિર્મુક્ત અન્યારી ગાત્રના અવિદ્યા દેખાતી

પાતેજ માઘ્ય થઈને, તેનો સાક્ષી થઈને દ્રશ્ય માને છે એમ ન માનવું કે દ્રશ્ય કાંઈ છે તેને દેખે છે. એમ હોય તો દ્રશ્ય અને મળધ મત્ય થવાથી અનિર્મોક્ષ પ્રસંગ થાય છે

૧૦૯ નામરૂપનુ જ્ઞાન એ અજ્ઞાન છે

૧૧૦ જે કાલ રહેવાનુ નથી એ આજ મત્ય શા માટે માનવુ ?

૧૧૧ જગતને મિથ્યા કહેવું એ પણ એને સ્થિર રાખવા જેણુ છે. તેથી એક અખંડ બોધ સ્વરૂપ કેવલ ધન જગતજ મમજણુ જોઈએ

૧૧૨ મુખ્ય સિદ્ધાંત અબતવાદ માનવા યોગ્ય છે

૧૧૩ બોધની પુનરાવૃત્તિ એ બ્રહ્માકારવૃત્તિનો પ્રવાહ છે તે બ્રહ્મનિષ્ઠામા ઉપયોગી છે પણ તે આત્માનો ધર્મ નથી, અતઃકરણનો ધર્મ છે અને અનિત્ય છે

૧૧૪ આ દેહ પણ વસ્તુતઃ મૃગતૃણાની માફક અવિધમાન છે

૧૧૫ અન્ય ભેદ દર્શનથી રહિત દ્રષ્ટાભાવથી રહેવાથી સદા આનંદજ આનંદ છે

૧૧૬ જેમ સ્વપ્ન દ્રશ્ય, દ્રષ્ટાના સ્વરૂપથી જુદુ નથી તેવીજ રીતે દ્રષ્ટાથી જૂદો સસાર નથી તેની અસંગતા અન્યના અભાવથી છે સ્વરૂપ ભૂત નિશ્ચય કરવાનો છે, કર્તવ્ય કાંઈ નથી

૧૧૭ ચોગવાચિષ્ઠમા કહેલ છે કે —

નાન્સત્. પ્રજ્ઞતિ મિત્રા. વદાન્મૃત્સયતા યથા ।

મન્સૃન્સાઽ યથા નાન્સગાન્મેવ પ્રકૃતિન્નિન્તથા ॥

આત્માથી પ્રકૃતિ ભિન્ન નથી જેમ ઘટ મૃતિકા
માત્ર છે જેમ ઘટ મૃતિકા માત્ર છે તેમ પ્રકૃતિ
આત્મા માત્ર છે

૧૧૮ વિદેહગુહિત, શુચન્મુહિત વિજેદે કલ્પનાઓની
જરૂર નથી એ બધી અવિદ્યાની કલ્પના છે જ્યા
વેદેશ છે ત્યા અજ્ઞાતને આગળ નાખીને ઉપદેશ
પ્રાપ્ત છે

૧૧૯ કાળમય કર્વા વિજેદેની શકાને છેડવી પ્રાપ્તને
કાળ નથી વ્યર્થ જ્ઞાતને બાજે શા માટે ઉપાદેશ

૧૨૦ તાનીને જ્ઞાતાન સહિત વિદેહ વ્યવહાર કાળના નો
તે ખાતુ નામે રૂપાનુગમન વિદ્યમાન નો નામી
એ વિદ્યમ જતા રહે છે

૧૧ તાનીને માટે હાલ વિધિ છે કર્તવ્ય નથી જે
પાતામાં કર્તવ્ય જેણે તે તે બીજામાં કર્તવ્ય
આગળ કદા છે તે પોતે આગળ કદા કર્તવ્ય
નિત્ય સુખ છે તે રોહ જ આજે કર્તવ્ય નથી કેવળ

૧ મુદ્દેશને પુનઃ જગત્તી સહિત નામુ વિન્નન
તે તે નામુ વિન્નન નામુ વિન્નન

- ૧૨૩ આત્માની વિસ્મૃતિ થાય તો સ્મૃતિ માટે આવૃત્તિની જરૂર પડે છે તેથી તેની વિસ્મૃતિ કરવીજ નહિ.
- ૧૨૪ આત્માને ન અમજવાથી આત્માજ અનાત્માદિ શબ્દથી વ્યવહારગત થાય છે
- ૧૨૫ અધિષ્ઠાન સત્તાથી ભિન્ન અધ્યસ્તની સત્તા નથી
- ૧૨૬ જે કાંઈ અવિદ્યા દ્રષ્ટિથી કહેવામા આવે છે તે શ્રીકૃષ્ણ વાક્ય:—

સદસચ્ચાહમર્જુન એ વિદ્યાદ્રષ્ટિના વાક્યમા સમાઈ જાય છે શ્રીકૃષ્ણના જ્ઞાનનો વિષય શ્રીકૃષ્ણથી અતિરિક્ત નથી તમે, હું સર્વ કૃષ્ણ છીએ

- ૧૨૭ પરિપૂર્ણમા આવવું જલુ અસંભવ થઈ જાય છે.
- ૧૨૮ અવિદ્યા નથી અને તેની નિવૃત્તિ નથી.
- ૧૨૯ ત્રણે કાળમાં આત્મા એક અદ્વૈત છે અને સદા એકલો રહે છે એમ જાણી આપે હમેશા અપને આપમા સતુષ્ટ રહેવું. ભૂલથી કદી ડોઈના સવાલ જવાબના ફદમાં ફસાવું નહિ.

પ્રકરણ ૯ મું.

જીવમુક્તિ અને વિદેહ મુક્તિ.

—૩૬૮—

જીવમુક્તિ અને વિદેહમુક્તિ વિષે વિઠાના, નાની
પુત્રી અને ચોગીઓની આદર કેટલોક મતભેદ આવ્યા
હો તેથી તેના લલાચ માપન, પ્રમાણ, આ વિગેરે
આ સાર્જના જીસામુઓએ બાળવાની જરૂર છે.

સ્વામીચી નિત્યાનંદજી મહારાજને બહુ મોટું મોક્ષ-
વાની જેવું હતી પણ જ્યારે કોઈ વિષય હિંમત નિર્ણય
આપતા ત્યારે તેમની પાડી વાળીના ઘણા મદદગાર
વાળો નીચળતા હતા એક વખત તેમણે એક કદમ હતું
જે જીવમુક્તિ અને વિદેહમુક્તિ વચ્ચે વિદેહ નથી
પણ જીવમુક્તિ અને પ્રવૃત્તિને વિદેહ છે.

પચ્ચદશીના પ્રજ્ઞાત લેખક શ્રી વિદ્યારણ્ય સ્વામીએ ‘જીવન્મુક્તિ વિવેક’ નામનો એક ગ્રંથ સંસ્કૃત ભાષામાં લખેલ છે. તેના ઉપર વેદશાસ્ત્રમય પત્ર વામુદેવ શાસ્ત્રી અને ગણેશ શાસ્ત્રીની ટીકા પણ સંસ્કૃતમાં છે આ ગ્રંથ સ્વામીશ્રી નિત્યાનન્દજીએ એક વળત ગ્રંથ હા ગુલાળ-રાયભાઈ સાથે લખેલ છે, તેમાં કેટલીક નોંધ પણ કરેલ છે અને કોઈ કોઈને આ ગ્રંથ પોતે સ્વમુખે પણ અભ્યાસેલ છે; પણ આ ગ્રંથમાં આપેલ બધા અભિપ્રાયો સાથે સ્વામીજી મળતા થતા ન હતા એમ ગુલાળરાયભાઈનું કહેવું છે.

જીવન્મુક્તિ અને વિદેહમુક્તિના લક્ષણો વિગેરે બાણવા પહેલા જ્ઞાસુઓએ વેદાન્તની પ્રણાલિકા અને સાત ભૂમિકાઓ બરાબર બાણવાની જરૂર રહે છે તે સાત ભૂમિકાઓની વિગત દુકામાં આ પુસ્તકના છેવટના ભાગમાં પરિશિષ્ટ ૩ માં આપેલ છે.

“જીવન્મુક્તિ વિવેક”ના લેખક શ્રી વિદ્યારણ્ય સ્વામીના મત પ્રમાણે જેમણે વિદેહ મુક્તિ પ્રાપ્ત કરવાની છે તેમણે વિવિદિષા-સંન્યાસ ધારણ કરવો જોઈએ જેમ બહુ ભૂખ લાગવાથી ભોજન સિવાય બીજું કંઈ ગમતું નથી અને તેમાં વિલગ થાય તે પણ ગમતું નથી તેમ જન્મ મરણના હેતુરૂપ કર્મોમાં તેને અત્યંત અરૂચિ ઉત્પન્ન થવી જોઈએ વળી તેણે વિવેક વૈરાગ્ય ષટ્સપત્તિ અને સુસુક્ષ્મતા એ બહિરંગ સાધન પ્રાપ્ત કર્યા પછી, શ્રવણ, મનન

અને નિદિધ્યાન રૂપ અતરંગ સાધનથી ગુરુદ્વાર
તત્ત્વમયિ વિગેરે મહાવાક્યનો અર્થ બાણી અમલાવના
અને વિપરીત ભાવનાનો ઉપશમ કરી આત્માનો નાશાત્કાર
રૂપ રૂપ યોગી ભસિકા મુખી પહોંચવાનું છે તે ભૂમિકામાં
ગાંડક પ્રદાનદ મળે છે અને વિપર્યોના અવનો શરીરમાંથી
કાઢેક ઉપશમ થાય છે પણ પ્રાણ અને મનની અદૃશ્ય નેનો
વિરોધ આવડુ રહે છે તેથી તેના પ્રદાનદની રક્ષા થતી નથી

ગાંડકીથી નિવ્યાનદ્વજ કહેવાતા હતા કે ‘ યોગી
ભસિકાએ મનનો નાશ અને વાચનાનો સંપૂર્ણ ક્ષય પામે
નથી પણથી ભસિકાથી અહતા અહતા જેમ જેમ મત્તની
બદ્ધિ પતી જાય છે તેમ તેમ મનના નકલોપાનો દાને
વા પનાનો ક્ષય વધતો જાય છે, આત્મામાં નિષ્ઠા બધાની
જાય છે અને જીવન્મુક્તિન મુખ મળે છે

તેમા તેને અત્યત્વ બુદ્ધિ થતી નથી આવી બુદ્ધિ શરીરના અત સુધી બરાબર પકવ રહે અને વિપરીત ભાવના ઉત્પન્ન ન થાય તો તે પુરૂષને વિદેહમુકિત મળે છે, પણ શરીર રહે ત્યાં સુધી પ્રારબ્ધના જોર પ્રમાણે મનમાં અને પ્રાણમાં વિશ્લેષ લાગે છે. તેની નિષ્ઠા બરાબર બધાતી નથી તેથી તે જીવન્મુકિતનું ચુખ લોગવી શકતો નથી

આ બાબતમાં વિદ્યારણ્ય સ્વામી એમ માને છે કે જેઓ રાગદ્વેષવાળા હોય છે અને કનક અને કાન્તા મનથી પણ ત્યાગ કરી શકતા નથી, છતાં પોતાને જનકની માફક જીવન્મુકત માને છે તે લોકોને ભૂલાવનાર એ પગના ગધેડા છે તેમનો એવો મત છે કે આત્મજ્ઞાન થયા પછી મનોનાશ અને વાસનાશય માટે વિદ્યત સંન્યાસ લેવો જોઈએ અને પાચમી, છઠ્ઠી અને સાતમી ભૂમિકા સુધી પહોંચવાનો ઉત્સાહ રાખવો જોઈએ

પહેલી ચાર ભૂમિકા સુધી જગત્ને સ્વપ્નવત જાણવા ઉપર બહુ ધ્યાન રહે છે તેથી ચિત્તની શુદ્ધિ થાય છે, પણ પ્રાણ અને શરીરમાં રહેલો વિશ્લેષ તદ્દન બંધ થતો નથી તેથી જીવ પણ સ્વપ્નવત છે એ બાબત બરાબર અનુભવમાં આવતી નથી. તે કામ પાચમી ભૂમિકાથી શરૂ થાય છે આ વિદ્યારણ્ય સ્વામીનો મત છે પણ સ્વામીશ્રી નિત્યાનન્દજી એમ કહેતા હતા કે જો બ્રહ્મજ્ઞાનથી આવડું મોટું જગત બ્રહ્મરૂપ થઈ જાય છે તો ચિદાભાસ

જેવણે નાનો શુવ બ્રહ્મરૂપ કેમ થઈ ન બલ્ય માટે તેમના મનમાં શુવ પણ બ્રહ્મરૂપ છે એમ ચાથી ભૂમિદાએ સમજાવ્યું છે

વળી સ્વામીશ્રી નિન્યાનન્દશુ કહેતા હતા કે વિવિધિયા નન્યાન સાંટે ભગવા કૃપણ પંડિતવાની જરૂર છે કે જેથી આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવામાં આવેલા વિદ્વેષ ઓછો થાય પણ જ્ઞાન થયા પછી નિષ્ઠા સાંટે એટલે વિદ્વેષ-અન્યાય સાંટે ભગવા કૃપણ પંડિતવાની જરૂર નથી પણ પ્રવૃત્તિ ઓછી કરવાની જરૂર છે તેમ થઈ શકે તે ગમે તે આશ્રમમાં અથવા વાર્ણમાં તે શુદ્ધ હોય તેણે નિષ્ઠા થઈ શકે છે

તત્ત્વ જ્ઞાન પાતે જે આશ્રમમાં હોય અથવા વાર્ણમાં હોય તેમાં આત્મજ્ઞાન થઈ શકે છે તેના કેટલાક દ્રષ્ટાંતો નીચે પ્રમાણે છે -

જો સન્યાસ વગર જ્ઞાન થઈજ ન શકે એમ લાગતું હોયતો ઉપરના પુરુષોએ ગયા જન્મમા સન્યાસ લઈ કેટલુક ઉપયોગી જ્ઞાન મેળવ્યું હોતું જોઈએ અને પછી આ જન્મમા, તે જ્ઞાનના જોરને લઈને જે આશ્રમ ગને વર્ણમાં પોતે હોય તેમા જ્ઞાન પૂર્ણ થયું હોય જોઈએ તે ઉપરના દ્રષ્ટાંતોથી ચિદ્ધ થાય છે આ ઉપરથી જોતા જણાશે કે આપણે સમાર છોડવા કરતાં આપણામાથી સમાર કાઢવાની વધારે જરૂર છે અને આપણામાથી સમાર નીકળી જાય તેટલા પ્રમાણમા બહારનો ત્યાગ પણ જરૂરનો છે

જ્ઞાનની ઉત્પત્તિ અને જ્ઞાનની સ્થિતિ એ બન્ને જુદી વસ્તુ છે જ્ઞાનની ઉત્પત્તિથી વિદેહમુક્તિ મળે છે અને જ્ઞાનની સ્થિતિથી જીવન્મુક્તિ મળે છે, એટલુજ નહિ પણ જ્ઞાનની સ્થિતિ અથવા નિષ્ઠામા પણ ફેર રહે છે પાત્રની ભૂમિકાની નિષ્ઠા છઠ્ઠી ભૂમિકાની નિષ્ઠા જેવી હોતી નથી અને છઠ્ઠી ભૂમિકાની નિષ્ઠા સાતમી ભૂમિકાની નિષ્ઠા જેવી હોતી નથી.

નિષ્ઠામા ફેર પડે છે તેનું એક કારણ એ છે કે બધા જ્ઞાની ૧ રૂપોનું પ્રારંભ સરખું હોતું નથી. “જીવન્મુક્તિ વિવેક”માં પ્રારંભ કર્મના નવ ભેદ નીચે પ્રમાણે બતાવેલ છે:—

- ૧ સ્વેચ્છાથી તીવ્ર વેગવાળું પ્રારંભ
- ૨ સ્વેચ્છાથી મધ્યમ વેગવાળું પ્રારંભ

- ૩ સ્વેચ્છાથી મદ વેગવાળું પ્રારંભ
- ૪ પરેચ્છાથી તીવ્ર વેગવાળું પ્રારંભ
- ૫ પરેચ્છાથી મધ્યમ વેગવાળું પ્રારંભ
- ૬ પરેચ્છાથી મદ વેગવાળું પ્રારંભ
- ૭ અનિચ્છાથી તીવ્ર વેગવાળું પ્રારંભ
- ૮ અનિચ્છાથી મધ્યમ વેગવાળું પ્રારંભ
- ૯ અનિચ્છાથી મદ વેગવાળું પ્રારંભ.

આ બધી સ્થિતિઓનું વધારે વિસ્તારથી અહીં વર્ણન થઈ શકે તેમ નથી પ્રારંભના જોર પ્રમાણે ધ્યાનનો લાભ ઓછો વધતો મળે છે જ્યારે વૃત્તિ બ્રહ્માકાર થાય અને તે સ્થિતિ છોડવી ન ગમે ત્યારે સારૂ ધ્યાન થયું કહેવાય. જે માણસોને તત્ત્વજ્ઞાનના જોર કરતા પ્રારંભનું જોર વધારે લાગે છે તેમનામાં મન અને વાચનાનો જોડાઈ તેટલો ઉપશમ થયો હોતો નથી તેઓએ મનના મંકદપો ઓછા આવે તેવા અને વાચનાનો ક્ષય થાય તેવા ઉપાય લેવા જોઈએ. શ્રી વિદ્યારણ્યસ્વામી તો કહે છે કે તેઓએ પતંજલિમુનિની પ્રણાલિકા પ્રમાણે યોગ સાધના કરવી જોઈએ અને જરૂર પડે તો હઠયોગ પણ કરવો જોઈએ. પણ શ્રી નિત્યાનંદસ્વામી કહેતા હતા કે હઠયોગથી દેહનું અભિમાન તરત આવી જાય છે તેથી સૌથી ઉત્તમ જ્ઞાનયોગ છે, એટલે કે ઉપર કહેલ સાધનોથી મહાવાક્યના વિચારદ્વારા પદપદાર્થ જાણી જે માણસ યોગી ભૂમિકાએ પહોંચ્યો હોય છે તેણે જીવન્મુક્તિના

ભૂમિકામા તે વ્યુત્થાન દશામાં જગતને દેખતો નથી પણ
બ્રહ્મજ દેખે છે, કારણ કે તેનો બોધ નિર્વાસનામય થઈ
ગયો હોય છે. સ્વામીશ્રી નિત્યાનન્દજી મહારાજની આવી
દશા ઘણા માણસોના અનુભવમાં આવી હતી. ગીતામા
કહેલ છે કે વાસુદેવઃસર્વમ્ इति स महात्मा सुदुर्लभः એ
શ્લોકમા બ્રહ્મનિષ્ઠ મહાત્માનાં છઠ્ઠી ભૂમિકાના લક્ષણોનું
વર્ણન છે

છઠ્ઠી ભૂમિકાવાળા બ્રહ્મનિષ્ઠ મહાત્મામાં સંકલ્પસિદ્ધિ
સહજ આવે છે. તે ત્રણ પ્રકારે પોતાના શિષ્યના હૃદયમાં
પોતાની શક્તિનો સંચાર કરી શકે છે

(૧) પક્ષીઓ જેમ પોતાના બચ્ચાને સ્પર્શથી સેવી
મોટાં કરે છે તેમ આવા ગુરુ સ્પર્શથી પોતાની
શક્તિ શિષ્યને આપે છે.

(૨) કાચબો અને કાચબી જેમ પોતાનાં બચ્ચાને
દ્રષ્ટિથી સેવે છે તેમ આવા ગુરુ દ્રષ્ટિ માત્રથી
પણ શિષ્યનું અજ્ઞાન દૂર કરી શકે છે.

(૩) માછલી જેમ ધ્યાનથી પોતાનાં બચ્ચાને સેવે છે
તેમ આવા ગુરુ ધ્યાનથી પણ શિષ્યનું અજ્ઞાન
દૂર કરી શકે છે.

પણ જે ગુરુ સિદ્ધ સંકલ્પવાળા ન હોય અથવા સિદ્ધ
સંકલ્પવાળા હોય પણ તેની શક્તિ ધારણ કરવાની

શિષ્યમા તાકાત ન હોય તો શ્રવણ, મનન અને નિદિ-
ધ્યામનદ્વારા, મહાવાક્યનો બોધ આપી તે શિષ્યનું અજ્ઞાન
દૂર કરે છે.

જે બ્રહ્મજ્ઞાન લે છે તેને બ્રહ્મજ્ઞાન થયું છે કે નહિ તેનું
એક મુખ્ય લક્ષણ એ છે કે તેનામાં પહેલાના જેવું
અમારીપણું રહેતું નથી જેનામાં પહેલાના જેવું અમારી-
પણું રહે છે તેને બ્રહ્મજ્ઞાન થયું નથી જેનામાંથી
અમારીપણું ગયું નથી તે પુરુષોએ વિવિધિધા-અન્યામથી
શરૂઆત કરી વેદાંતની ઉત્તરોત્તર ભૂમિકાએ ચડવું જોઈએ.

અમારનો મોહ છૂટવા માટે મનના અકર્ષણનો નાશ
પ્રવાની જરૂર છે તે નાશ થવા માટે વાસનાક્ષય અને
તત્ત્વજ્ઞાનની જરૂર છે અને તત્ત્વજ્ઞાન માટે મનોનાશ અને
વાસનાક્ષયની જરૂર છે, એમ આ ત્રણેને પરસ્પર સબંધ
છે અને જીવન્મુક્તિના મુખ માટે ત્રણેને પ્રાપ્ત કરવાની
જરૂર છે એ ત્રણેની પ્રાપ્તિ માટે મુખ્ય એ માધન 'યોગ
તનિય' પ્રથમા વચિષ્ઠ મુનિએ શ્રી રામચદ્રજીને નીચેના
શ્લોકોમાં બતાવેલ છે -

હૈ ક્રમૌ ચિત્ત નાશસ્ય યોગો જ્ઞાન ચ રાવચ ।

યોગસ્તદ્વૃત્તિરંગોવાટિ, જ્ઞાન મમ્યગવેશણમ ॥

અમારું કલ્પચિદ્વેગ કલ્પચિદ્જ્ઞાનતિશ્ચયઃ ॥

મદ્વાર્ગો હૈ તત્ત્વ દેવો, જગદ્ પરમેશ્વર ॥

અર્થ - ચિત્તના અકર્ષણના નાશ માટે એ મુખ્ય માધન છે

સ્વામી શ્રી નિત્યાનન્દજી મહારાજ
પીઠડીઆમા ગુરૂપૂર્ણિમા વખતે

(૧) યોગ (૨) જ્ઞાન યોગ એટલે વૃત્તિઓનો નિરોધ કરવો અને જ્ઞાન એટલે બધું બ્રહ્મરૂપ બેવું. કોઈને વૃત્તિઓના નિરોધરૂપ યોગ મુશ્કેલ લાગે છે અને કોઈને સમ્યકદ્રષ્ટિ કરવી મુશ્કેલ લાગે છે તેથી ભગવાને મુમુક્ષુ જનોના હિતાર્થે આ બન્ને માર્ગ ખુલ્લા મૂક્યા છે.

બન્ને રસ્તે એક પ્રકારની નિષ્ઠા થાય છે, બન્ને રસ્તે નિર્વિકલ્પ સ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય છે ખરીરીતે બેઠાંએ તો ગયા જન્મોમાં જે પુરુષ યોગને માર્ગે આલ્યો આવતો હોય તેને આ જન્મમાં યોગ માર્ગ ગમે છે અને જે પુરુષ ગયા જન્મોમાં જ્ઞાનને માર્ગે આલ્યો આવતો હોય તેને આ જન્મમાં જ્ઞાન માર્ગ ગમે છે પણ બન્ને એકજ દશાએ પહોંચે છે. જેને એમ લાગે છે “મારે કાંઈક કરવું બેઠાંએ” તે પુરુષ યોગ માર્ગને લાયક છે અને જેને નિત્ય એમ લાગે છે કે “હું કોણ” તેને માટે જ્ઞાન માર્ગ છે.

યોગમાર્ગવાળા એમ માને છે કે જ્યારે વૃત્તિઓનો નિરોધ ન હોય ત્યારે ‘વૃત્તિ સારૂપ્યમિતરત્ર’ એ પત્તજલિના સૂત્ર પ્રમાણે આત્મા વૃત્તિરૂપ થઈ જાય છે. જ્ઞાન માર્ગવાળા એમ માને છે કે જ્યારે વૃત્તિઓનો નિરોધ ન હોય ત્યારે પણ આત્મા તો સ્વસ્વરૂપમાં સ્થિત છે, તે વૃત્તિરૂપ થતો નથી જો તે એક વૃત્તિનું રૂપ લઈ લે તો બીજી વૃત્તિ બળવાની તેનામાં શક્તિ રહે નહિ. છતાં મનના ચક્રો અને વાચનાઓ એકદમ દૂર થતાં નથી

તેથી પોતે જાણે છે કે તે રૂપ થઈ ગયો હોય તેવો ઘણા માની લે છે અને જે એવું માને છે તેને માટે દીર્ઘકાલ સુધી અભ્યાસ કરી દ્રઢ ભૂમિ કરવાનું રહે છે તેને સમ્યક્ દ્રષ્ટિ પ્રાપ્ત થતાં વાર લાગે છે.

જ્ઞાન માર્ગમાં શ્રવણ મનન, અને નિદિધ્યાસનથી, ઉપર કહ્યું તેમ અસંભાવના અને વિપરીત ભાવનારૂપી પ્રતિબંધ તરત નીકળી જાય છે કારણ કે બ્રહ્મથી ભિન્ન વસ્તુ માત્રનો બાધ થઈ જાય છે; તેને સમ્યક્દ્રષ્ટિ તરત પ્રાપ્ત થાય છે અને પૂર્વ કર્મ અને ઉત્તર કર્મથી પણ આત્માનુ અમગ-પાણુ અનુભવી શકાય છે. છતાં તેને પ્રારબ્ધ કર્મનો વિદ્વેષ નડવાથી તેની સમ્યક્દ્રષ્ટિ એકદમ સ્થિર રહી શકતી નથી તે માણસ જગતનો બાધ તરત કરી શકે છે પણ મન અને પ્રાણના ચચળ સ્વભાવને લઈને જીવ ભાવનો બાધ તરત કરી શકતો નથી કારણ કે ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે પ્રારબ્ધનો વેગ નવ પ્રકારનો હોય છે આ વેગ અટકાવવાનું એક મુખ્ય સાધન એ છે કે સ્વસ્વરૂપનું અનુમધાન ત્રુટવા દેવું નહિ તે ન ત્રુટે તેટલા પ્રમાણમાં બહારની પ્રવૃત્તિ ચોછી કરવી જોઈએ અને ત્રુટે તો સત્સગનું જોર રાખવું જોઈએ પણ જ્ઞાનમાર્ગ છોડીને કર્મ અથવા ઉપાસનામા ચિત્ત લાગે તો તેને માટે સ્વામી શ્રી નિત્યાનન્દજી મહારાજ કહે છે કે “તે માણસ હાથીની અળાડી ઉપરથી ઉતરીને ગયેલા ઉપર જોડે છે”

આ બાળતમાં જીજ્ઞાસુઓ ભૂલમાં ન પડે તેટલા માટે કર્મ ઉપાસના અને જ્ઞાનનો પરસ્પર સબધ બાણુવાની જરૂર છે

કર્મ ઉપાસના અને જ્ઞાનમાં જ્ઞાન એ મોક્ષનુ સાક્ષાત્ સાધન છે, કર્મ ચિત્તશુદ્ધિ ઉત્પન્ન કરતું હોવાથી જ્ઞાનનું બહિરંગ સાધન છે અને ઉપાસના પરમેશ્વરના ગુણનું શ્રવણ કરતી વખતે પણ વર્તમાન હોવાથી અંતરંગ સાધન છે

જ્ઞાન અને ઉપાસનામાં નીચે પ્રમાણે ચાર પ્રકારનો ભેદ છે —

(૧) કારણથી ભેદ—જ્ઞાન પ્રમાણ માત્રથી ઉત્પન્ન થાય છે, ઉત્પન્ન થયા પછી પુરુષ પ્રયત્નથી પણ તેનું નિવારણ થતું નથી, ઉપાસના પુરુષ પ્રયત્નને આધીન છે

(૨) વિષયથી ભેદ—જ્ઞાન જેવી વસ્તુ હોય તેવી જણાવે છે. ઉપાસનાનું ક્ષણ લાવનાને આધીન હોવાથી જેવી વસ્તુ છે તેવી જણાતી નથી, પરમેશ્વર નિર્વિકાર છે અને પુરુષશુદ્ધિ નિરકુશ છે તેથી

(૩) ક્ષણથી ભેદ—જ્ઞાનથી તરતજ અજ્ઞાનની નિવૃત્તિ થવાથી, અજ્ઞાન-મૂલક સંસારની પણ નિવૃત્તિ થાય છે અને એક બ્રહ્મલાવ રૂપ ક્ષણ અહીંજ મળે છે. ઉપાસનાનું

ફળ કર્મની માફક લવિષ્યમા દેશાન્તરે,
સંચારના જેવું કાંઈક અનિશ્ચય મુખ
વાળું મળે છે અને ઉપાસનાના પ્રકાર
પ્રમાણે ફળમા ફેર પડે છે

(૪) સ્વરૂપથી ભેદ:—જ્ઞાન, બ્રહ્મ અને આત્માનો અભેદ
જણાવે છે, ઉપાસનામા ઉપાસ્ય
ઉપાસકનો ભેદ રહે છે.

કેટલાક માણસો એટલે ખાસ કરીને યોગમાર્ગવાળા
અને કેટલાક જૈનધર્મવાળા એમ માને છે કે માત્ર જડ
અને ચેતનના ધર્મોનો ભેદ જાણવામા વેદાત પુરૂ થાય
છે અને આટલા જ્ઞાનથી કેટલાક આવા વેદાંતીઓની
સ્વચ્છ પ્રવૃત્તિ ભેદ તેઓ એવું અનુમાન બાધે છે કે
“વેદાંતીઓ એટલે શુષ્કજ્ઞાનવાળા”, આવા શુષ્કજ્ઞાનવાળાને
આત્મામા રમણુતા કેમ કરવી એ બબર હોતી નથી પણ
બરીરીતે જોતા વેદાતમાં જેમ વિદેહમુક્તિ માટે વિવિધિયા
અન્યાસની જરૂર માની છે તેમ જીવન્મુક્તિ માટે એટલે
આત્મામા રમણુતા માટે વિદ્વત્-અન્યાસની પણ જરૂર
માની છે જીવન્મુક્તિનો ક્રમ એ ઉત્તમ પ્રકારનો જ્ઞાનયોગ
છે તે જ્ઞાનયોગ જો બરાબર સાધવામાં આવે તો તે
સાધનાની અચર આધકના પ્રાણ અને શરીરમા પહોંચે છે,
શરીરના દરેક પરમાણુ આનંદમય બની જાય છે અને
આત્મામા બરી રમણુતા આવે છે જ્ઞાનની રક્ષા માટે
જીવન્મુક્તિના ક્રમની જરૂર છે

છતા જો આ કામ માટે જોટલો તત્ત્વજ્ઞાન થયા પછી મનોનાશ અને વાસના દય માટે તે જ્ઞાસુ યોગમાર્ગની કાંઈ સાધના અથવા ક્રિયા કરવા માટે તો દેહનુ અનુસધાન થઈ જાય છે અને પહેલા મેળવેલું જ્ઞાન પણ જતું રહે છે અને છતા જીવન્-મુક્તિના મુખ માટે મનોનાશ અને વાસનાસયની જરૂર પણ વેદાતશાસ્ત્રમા માનેલી છે. તેથી જ્ઞાસુનું કર્તવ્ય આવી દશામા શું રહે છે ?

જો કાંઈ ક્રિયા કરે નહિ તો મનોનાશ અને વાસના-દય થતો નથી અને કાંઈ ક્રિયા કરે તો હુંપણાનું અને દેહનું અનુસધાન થઈ જાય છે અને મેળવેલું જ્ઞાન પણ જતું રહે છે

આવી મુશ્કેલીને લઈને વેપણવોએ વચ્ચે રસ્તો એ કાઢ્યો છે કે આત્મજ્ઞાનની અસર, જ્ઞાસુના પ્રાણ અને શરીરના પરમાણુમા આવે એવી સ્થિતિ જોઈએ તો તે માત્ર ઇશ્વરના અનુગ્રહની વાત છે, જીવભાવનો અભાવ કરવો એ સ્થિતિ જીવની કાંઈ ક્રિયાથી પ્રાપ્ત થતી નથી પણ ઇશ્વરનો અનુગ્રહ મળે તેટલા પ્રમાણમા તેનામા શરણુભાવ અને વિરહ દશા હોવી જોઈએ; તેઓ એમ માને છે કે જીવના સાધનદ્વારા તે સાધન પ્રમાણે ફળ મળે છે અને ઇશ્વરના થોડા અનુગ્રહથી તે કરતા પણ વધારે ફળ મળે છે તેથી પુષ્ટિ માર્ગવાળા પોતે નિ.સાધન થઈને ભગવાનને નિ.સાધનનું સાધન કરે છે જ્ઞાની પુરૂષો કહે છે કે આ ભાવમા દૈતનો અશ આવી જાય છે પણ ખરો વિરહી

તેજ કહેવાય છે કે જે દશામાં પોતાના દેહનું પણ વિસ્મરણ રહે છે. આવો વિરહ એ જાનીની અદ્વૈત દશા જેવો છે. તેથી તત્ત્વજ્ઞાન, વાસનાક્ષય અને મનોનાશ ત્રણ પ્રાપ્ત કરી પાચમી, છઠ્ઠી અને સાતમી ભૂમિકામાં પહોંચવા માટે ઘણા ઉત્સાહ અને વૈરાગ્યની જરૂર છે અને એ ભૂમિકાએ પહોંચેલા ગુરૂના સાન્નિધ્યની વધારે જરૂર છે.

ચોથી ભૂમિકાએ પહોંચ્યા પહેલાં જેણે ભગવાનની ભક્તિ સારી કરેલ હોય છે તેનામાં મનના સકલ્પો અને વાસનાનું ભેર ઘણું ઓછું થઈ ગયા હોય છે, તે કૃતોપાસ્તિ જ્ઞાની કહેવાય છે. પણ કોઈને પહેલાં ઘણી ભક્તિ કર્યા વગર પણ મહાવાક્યનો બોધ થાય છે તે અકૃતોપાસ્તિ જ્ઞાની કહેવાય છે. પહેલાં જાનીને જીવન્મુક્તિ માટે ઈશ્વરનો અનુગ્રહ સહજ મળ્યા કરે છે, બીજા પ્રકારના જાનીને ઈશ્વરનો અનુગ્રહ માગવાની વારંવાર જરૂર પડે છે.

કોઈ એમ કહે છે કે દેહ પ્રાણ અને મનના ધર્મોથી આત્માને જુદો જાણી શકીએ તો પછી વધારે પ્રયત્નની શી જરૂર છે? તેનો જવાબ એ છે કે “હું બધાથી જુદો છું” એ વ્યતિરેક ભાવનું જ્ઞાન એ અરધું જ્ઞાન છે, “મારાથી કોઈ જુદું નથી” એ અનુભવ થાય એ પૂર્ણ જ્ઞાન છે અને એ જ્ઞાન થવા માટે પૂર્ણ વાસનાક્ષય અને મનોનાશ થવાની જરૂર છે જ્યાં સુધી કોઈક પણ વાસનાનો અશ અથવા મનના સકલ્પો ઉઠ્યા કરશે ત્યાં સુધી પોતે દેહમાં છે એવો ભાસ રહ્યા કરશે, જ્ઞાનની રશા થઈ શકશે

નહિ અને કોઈ વખતે સંશય પણ થયા કરશે. આવા સંશયમાં એક સંશય એવા પ્રકારનો હોય છે કે જો ણધુ બ્રહ્મરૂપ છે તો અજ્ઞાન થયું કેને? ઇશ્વરને અજ્ઞાન હોય નહિ અને જીવ તો અજ્ઞાન આવ્યા પછી ઉત્પન્ન થાય છે.

આ પ્રશ્નનો સીધો જવાબ એ છે કે પ્રશ્ન કરનાર માણસ કઈ ભૂમિકામાં રહીને પ્રશ્ન કરે છે તે તેને પૂછવું જોઈએ જો બ્રહ્મ થઈને તે પ્રશ્ન પૂછે તો તે પ્રશ્ન ઘટતો નથી કારણ કે તે દશામાં અજ્ઞાન હોતું નથી અને પ્રશ્ન પણ ઉત્પન્ન થતો નથી અને જીવની ભૂમિકામાંથી ચિદા-ભાસ એ પોતાનું સ્વરૂપ છે એમ માની પ્રશ્ન પૂછે તો તે અજ્ઞાન સ્વીકારીને પ્રશ્ન પૂછે છે તેથી તેનો જવાબ એ છે કે “અજ્ઞાનનું કારણ પણ અજ્ઞાન છે.”

શુકદેવજીને જ્ઞાન થયા પછી સંશય થયા હતા તેથી તેને જનક પાસે જવું પડ્યું હતું અને રામચદ્રજીને જ્ઞાન થયા પછી સંશય થયા હતા તેથી તેને વસિષ્ઠમુનિ પાસે જવું પડ્યું હતું.

જ્યારે જ્ઞાન સ્થિત થતું નથી ત્યારે સંશય ઉપરાંત, બીજી લોક સેવાની પ્રવૃત્તિઓમાં પણ ભૂલથી પડી જવાય છે તે દશામાં ચિત્તની અશુદ્ધિ હોય છે પણ લોકો તરફથી મળતા વખાણને લઈને તે ભૂલ તરત પકડી શકાતી નથી શુદ્ધ ચિત્ત માત્ર બ્રહ્માનંદમાં મસ્ત રહે છે જગત ત્રણે કાળમાં નથી એમ જાણ્યા પછી જગત સાથે પહેલાંના ભાવે સંબંધ ગળીએ તો આત્મજ્ઞાન સ્થિર થતું નથી અને

આત્માનો આનંદ પણ વધતો નથી વળી પ્રારબ્ધ ભોગવવામા પણ કલેશ રહે છે, તે દૂર કરવા માટે અસપ્રજાન સમાધિની જરૂર છે તેને માટે ગીતામાં કહેલ છે કે —

યદા વિનિયત ચિત્ત આત્મન્યેવાવ તિષ્ઠતે ।

નિઃસ્પૃહઃ સર્વ કામેભ્યો. યુક્ત ઇત્યુચ્યતે તદા ॥

ત્યારે નિયમમા લાવેલુ ચિત્ત આત્મામાજ સ્થિર થાય છે અને સર્વ કામનાઓમા નિઃસ્પૃહતા આવે છે ત્યારે તે માણસ યુક્ત અથવા યોગી કહેવાય છે

તે વખતે જેમ પવન વગરના પ્રદેશમાં દીવો જરાજર બળ્યા કરે છે તેમ ચિત્ત આત્માના આનંદમા મસ્ત થઈ જાય છે આવા જીવન્મુકતને હેય કે ઉપાદેય કાંઈ રહેતું નથી, એટલે કે ન હોય તે મેળવવાની ઉચ્છા રહેતી નથી અને હોય તે છોડવાની ઇચ્છા રહેતી નથી

આવો જીવન્મુકત પુરુષ કદાચિત વ્યુત્થાન પામે ત્યારે પણ તેનું મન સમાધિના અનુભવથી એટલું બધું શાત થઈ ગયું હોય છે કે તે કોઈવાર એમ બોલી ઉઠે છે કે —

किं करोमि, क्व गच्छामि, किं गृह्णामि त्यजामि किम् ।

આત્મના પૂરિત સર્વ મહાકલ્પાંબુના યથા ॥

એટલે કે જેમ મહાકલ્પ વખતે બધું જળમય થઈ જાય છે તેમ આત્માથીજ બધું પૂરાયેલું હોવાથી હું શું કરું, ક્યા જાઉં, શું ગ્રહણ કરું કે શું તજુ ?

આ શ્લોક સ્વામી શ્રી નિત્યાનન્દજી છેલ્લી અવસ્થામાં બોલ્યા હતા, તે ઉપરથી તેમની નિષ્ઠા જાણી શકાય તેમ છે

શ્રી શકરાચાર્ય “આત્મનિરૂપણ”મા લખે છે કે —

કિંચિન્ત્ય કિમચિન્ત્ય કિં કથનીય કિમપ્યકથનીયમ્ ।
કિં કૃત્ય કિમકૃત્ય નિશ્ચિલં બ્રહ્મેતિ જ્ઞાનતાં વિદુષામ્ ॥

અર્થ,—જે મહા પુરૂષો બધું બ્રહ્મરૂપ બાળે છે તેને શું ચિંતન કરવાનું છે કે શું નથી ચિંતન કરવાનું ? શું કહેવાનું છે કે શું નથી કહેવાનું ? શું કરવાનું છે કે શું નથી કરવાનું ? અર્થાત્ તેને માટે કોઈ કર્મ રહેલ નથી

આવા જ્ઞાનયોગી પોતાના આત્માને નિત્ય સર્વત્ર જોઈ શકે છે અને અનાત્મમય જગતનો અત્યંતભાવ જોઈ શકે છે તેને એમ લાગે છે કે એવી કોઈ જગ્યા નથી કે જ્યાં હું નથી અને એવી કોઈ વસ્તુ નથી કે જે મારામા ન હોય અને બધું મારું સ્વરૂપ છે તો મારે બીજું શું જોઈએ ?

જીવન્મુક્ત પુરુષ જાગે છે ત્યારે તેને બીજાના જેવી બાંધત આવસ્થા હોતી નથી

આપણે આપણું શરીર છોડ્યા પછી ક્યાં જશું તેનું પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ જોઈતું હોય તો રોજ સવારે જાગીને આખા દિવસમા આપણે ક્યાં ક્યાં ફરીએ છીએ અને આપણી અદર કેવી કેવી વૃત્તિઓ ઉત્પન્ન થાય છે તે ઉપર બરાબર ચોક્કસ રાખવી જોઈએ સવારે જાગીને જ્યાં જઈએ છીએ ત્યાં એટલે તેવી ભાવનાવાળા પ્રદેશમા દેહ છૂટી ગયા પછી આપણે જવાના અને સવારે જાગ્યા પછી બ્રહ્મભાવ

ઘણો વખત આખા દિવસમાં ચાલુ રહે તો જરૂર પ્રહરૂપ છીએ અને પ્રહરૂપ થવાના. ચિત્તને અચિત્ત કરવું એ જીવન્મુક્તિનો ક્રમ છે. જીવન્મુક્ત પુરુષને જગત્ અને જીવની અપ્રતીતિ થતી નથી પણ પહેલાની દ્રષ્ટિનો બાધ થાય છે અને જીવ અને જગત્ નવી દ્રષ્ટિથી પ્રહરૂપ લાગે છે.

સ્વામીશ્રી નિત્યાનંદજી કહેતા હતા કે ચિત્તના ધર્મોનુ આત્યતિક નિવારણ તો માત્ર સાતમી ભૂમિકામાં થાય છે, છતાં છઠ્ઠી ભૂમિકાસુધી ચિત્તના ઘણા દોષનો ક્ષય થાય છે, આત્મામાં સાચી રમણતા આવે છે અને નિત્ય આનંદના સમુદ્રમાં બુદ્ધિ ગળી જાય છે

સ્વામીજીના ઉપદેશમાં જ્ઞાનની રક્ષા અને આત્મામાં નિષ્ઠા માટે બહુ ભાર દેવામાં આવતો હતો. સ્વામીશ્રી નિત્યાનંદજીના એક ભક્ત કહે છે કે “વિદેહમુક્તિ” એ ઉધાર વેપાર છે અને “જીવન્મુક્તિ” એ રોકડીઓ વેપાર છે

હાલમાં ૨૬ વર્ષ થયાં એટલે સને ૧૯૧૦થી આજ સુધી પોંડીચેરીમાં શ્રી અરવિંદ ઘોષ નામના યોગી યોગ આધનામાં મસ્ત જીવન ગાળે છે તેમનો એવો અભિપ્રાય છે કે વિદેહમુક્તિ એ ખરી મુક્તિજ નથી, જીવન્મુક્તિ એજ ખરી મુક્તિ છે, પણ જીવન્મુક્તિના ક્રમ બાબતમાં તેમનું એવું માનવું છે કે જ્યારે પરમહંસ જ્ઞાનીની આત્મામાં સ્થિતિ બધાવા લાગે છે ત્યારે નવા પ્રકારનો યોગ ચાલતો જિજ્ઞાસ થાય છે તેની અમર તે પુરુષના પ્રાણ અને શરીર

ઉપર એટલી બધી થાય છે કે તેના શરીર અને પ્રાણમાંથી બ્રહ્માનંદ સિવાય બીજું કંઈ નિકળતું જ નથી, એટલે કે તેનો દેહ પણ ચિન્મય અને આનંદમય બની જાય છે. વેદાન્ત મતમા આત્મા, મન પ્રાણ અને શરીરના ધર્મોથી અસંગ લાગે છે અને તેમના તાંત્રિક મતમા આત્મા, મન-પ્રાણ અને શરીરને ત્રણાવતો હોય તેમ લાગે છે તેથી તાંત્રિક મતમાં પ્રકૃતિનું સક્રમણ એટલે રૂપાંતર (transformation) માનેલ છે, સત્વગુણમાંથી દિવ્ય તેજ નિકળે છે, રજોગુણમાંથી તપદ્વારા દિવ્યશક્તિ નિકળે છે અને તમોગુણમા ફેરફાર થઈ બ્રહ્માનંદ સ્થિર કરવામાં તે મદદ કરે છે તે પુરુષ વૃદ્ધ થતો નથી, માદો પડતો નથી અને પોતાની ઈચ્છા હોય તો દેહને બીજાના કદયાણુ માટે ઘણા વર્ષ સુધી રાખે અથવા મરણ પડે ત્યારે છોડી દે આ યોગને તે “અધ્યાત્મયોગ” અથવા “પૂર્ણયોગ” કહે છે.

તેમના આ મતનું કાઈક પ્રમાણ તેમણે શ્રીમદ્ભાગવત્મા શ્રીકૃષ્ણના જીવનમાંથી લીધું હોય એમ લાગે છે. તેમનું એમ માનવું છે કે કૃષ્ણનો ગોપીઓ સાથે રાસ એ આત્મજ્ઞાની પરમહંસની આત્મામા રમણતા છે, તે દશાની દિવ્ય અસર પ્રાણની જુદી જુદી શક્તિઓ ઉપર થાય છે અને તેમા દિવ્ય રસ આવે છે રાધાજીના જે સ્વરૂપનું વર્ણન પુરાણોમા કરવામાં આવે છે તે આત્મજ્ઞાની પુરુષના શરીરના પરમાણુઓ પણ દિવ્ય આનંદવાળા થાય છે તેના બરાબર છે ગોપીઓનો અને રાધાજીનો શ્રીકૃષ્ણ સાથે જે અગસગ થયો હતો તે રૂપક છે પણ તેનો ખરો

અર્થ એ છે કે આત્મામા નિષ્ઠાની અસરથી પરમહુમ જ્ઞાનીના શરીરના ગદ્યા અગોમા દિવ્ય આનંદનો અવિભાવ થાય ત્યારે આત્મારૂપ શ્રીકૃષ્ણનો રાધારૂપ પ્રાણ અને શરીરની માથે અગસગ થયો કહેવાય. તેનેજ વેદાતની ભાષામા જીવન્મુક્તિનો ક્રમ કહે છે માત્ર તેમાં ફેર એટલો છે કે વેદાતમા દેહાધ્યાસ છોડવા તરફ બહુ લક્ષ હોવાથી, આત્મજ્ઞાનની નિષ્ઠાની અસર દેહના પરમાણુમા આવવીજ જોઈએ એ વાત ઉપર ખાસ ધ્યાન આપેલ નથી અને બ્રહ્મથી ભિન્ન વસ્તુ માત્રનો અભાવ માનેલ હોવાથી અને તેથી પ્રકૃતિનો પણ અભાવ માનેલ હોવાથી પ્રાણ મન અને શરીરનો પણ બાધ કરી બ્રહ્મજ્ઞાની રહે કે છતાં ઉપર કહ્યું તેમ આત્મજ્ઞાનથી જેટલી સહેલાઈથી જગતનો બાધ થઈ શકે છે તેટલી સહેલાઈથી જીવભાવનો બાધ થઈ શકતો નથી તેથી નિષ્ઠાની જરૂર રહે છે અને તેથી પ્રાણ અને મનના ફેરફાર માટે જીવન્મુક્તિના સુખ માટે જીવન્મુક્તિ અને મનોનાશની જરૂર માનેલ છે જ્ઞાની

વ્યાકરણની દ્રષ્ટિએથી જોતા જીવો પ્રાણ ધારણે એટલે જે પ્રાણ ધારણ કરે છે તે જીવ કહેવાય છે, તેથી જીવન્મુક્તિમાં પ્રાણનો ફેરફાર અવશ્ય થવો જોઈએ સ્વામીશ્રી નિત્યાનન્દજી કહેતા કે જ્ઞાની પુરુષોના પ્રાણ ધીમા ગાદે છે જુદી જે પ્રકારના નિશ્ચય બાધે છે તે પ્રકારે પ્રાણની ઉભિઓમાં ફેર પડે છે. કલાકારો તેને પ્રાણનું સ્વરૂપ (transformation) કહે છે ભક્તિ માર્ગમાં તો આ બાળત બામ ભાર દઈને મમજાવવામાં આવે છે જ્ઞાન માર્ગમાં જેને વૃત્તિ વ્યાપ્તિ કહે છે તેને ભક્તિ માર્ગમાં વાસનાનું સ્વરૂપ કહે છે

વિદ્યાત્મામાં આરોપિત કર્ત્તવ્ય, વિદ્યાથી દૂર થાય છે છતાં અત કરણમાં ચિત્ત છાયા રહેવાથી જ્યાસુધી અત કરણ શાંત થતું નથી ત્યાસુધી વિશ્રાંતિ મળતી નથી તેથી જો કે જ્ઞાનીને કાંઈ કર્ત્તવ્ય રહેતું નથી છતાં જીવન્મુક્તિનો ક્રમ સ્વીકારવાથી મનોનાશ અને વાસનાક્ષય થાય છે અને તેથી અંત કરણમાં પણ વિશ્રાંતિ મળે છે વળી પ્રારંભ એ અદૃષ્ટ છે અને જ્ઞાનપૂર્વક યોગ એ દૃષ્ટ કૃણ આપે છે તેથી જો પ્રારંભ ભોગવવામાં જ્ઞાનનું જોર હોય તો જ્ઞાનની રક્ષા થાય છે અને આત્મામાં સુખ અને શક્તિ વધે છે એ “જીવન્મુક્તિ વિવેક” ગ્રંથના કર્તા શ્રી વિદ્યારણ્ય સ્વામીનો મત છે

વળી જેમ બાળકને પોતાની રમતમાં જ્યારે ચિત્ત આસક્ત થાય છે ત્યારે તે ઉઘાડે શરીરે જેમ તેમ રખડે છે અને તેને ટાઢ કે તડકાનું વિશેષ ભાન રહેતું નથી

તેમ જેનું મન ભગવાનમાં આસક્ત છે તેના શરીર ઉપર તે આસક્તિની જરૂર અસર થાય છે. શ્રી અરવિંદ ઘોષ આ અસરને છેવટની હદ સુધી લઈ જાય છે અને જેમ ભગવાનમાથી ભગવાન સિવાય કાંઈ નીકળે નહિ અને આનંદમાંથી આનંદ સિવાય કાંઈ નીકળે નહિ, તેમ જીવ અને જગત આનંદરૂપજ છે અને તેમાંથી આનંદ સીવાય કાંઈ નીકળવું જોઈએ નહિ અને તે સીવાય ખીન્ન નીકળે ત્યાંસુધી નિષ્ઠા ધરાવેર થઈ છે એમ માની શકાય નહિ. જે માણસની અંદર આવી અત્યંત શીતલતા આવી હોય છે તે જગતને શીતલ જોઈ શકે છે અને જેનામાં તૃષ્ણા છે તે જગતને દુઃખરૂપ જુએ છે

તેથી જીવન્મુક્તિનાં પાંચ પ્રયોજન છે —

- (૧) જ્ઞાન રક્ષા,
- (૨) તપ (તેને પરિણામે વાસનાશ્રય અને મનોનાશ થાય છે)
- (૩) વિસવાદનો અભાવ (શંકા થતી નથી અને વાદ કરવાની ઇચ્છા થતી નથી)
- (૪) દુઃખનો અભાવ,
- (૫) દિવ્ય સુખનો જીવતાં અનુભવ.

આ પ્રયોજન માટે જીવન્મુક્તિ મેળવવી હોય તો નિર્ગુણબ્રહ્મ સર્વ શક્તિવાન છે એ માન્યતા રાખવાની ખાત્રી જરૂર છે.

પ્રકરણ ૧૦ મું.

અધ્યાવલોકન

આત્મપ્રાપ્તિ માત્ર શાસ્ત્રોથીજ થતી નથી પણ અનુભવ ગમ્ય છે, છતાં શાસ્ત્રનો અભ્યાસ જેણે કર્યો હોય છે તેમનામાથી કેટલીક ખોટી શકાઓ નીકળી જાય છે. શાસ્ત્ર જાણનારને કોઈ ખોટું રસ્તું ચડાવી શકતું નથી. શાસ્ત્રની મદદથી આગળના ઋષિ મુનિઓના અનુભવ સાથે આપણે અનુભવ મેળવી શકાય છે અને હાલના મહાત્માઓના અનુભવ સમજવામાં પણ શાસ્ત્રો મદદરૂપ થાય છે. વળી કોઈ વખતે સત્સંગ ન મળે ત્યારે શાસ્ત્રોનું અવલોકન એ કેટલેક અંશે સત્સંગનો બદલો વાળે છે એ દ્રષ્ટિએ જોતાં શાસ્ત્રોનું વાંચન જીજ્ઞાસુઓને અને સાધુઓને ઉપયોગી છે.

સ્વામી શ્રી નિત્યાનન્દજીએ કેટલાક મારાં પુસ્તકો પોતાના વાચન માટે રાખ્યાં હતા. તેની નોંધ આ પુસ્તકને છેડે પરિશિષ્ટ ૪ માં આપવામાં આવેલ છે તેમાથી કેટલાક પુસ્તકોનું ટુંકું અવલોકન આ પ્રકરણમાં આપવામાં આવે છે.

સ્વામીજી કોઈવાર શ્રીમધુસૂદન સરસ્વતીની ટીકાવાળી ગીતા તથા ઘણીવાર શ્રીશકરાનંદી ટીકાવાળી ગીતા વાચતા શ્રીશકરાનંદ સ્વામી અદ્વૈત નિષ્ઠાવાળા હતા અને તે પચ્ચદશીના પ્રખ્યાત લેખક વિદ્યારણ્ય સ્વામીના ગુરુ થાય શ્રીમધુસૂદન સરસ્વતી જ્ઞાની ભક્ત હતા તેથી નિર્ગુણ સ્વરૂપ સમજાવતા જ્યાં જ્યાં પ્રસંગ મળે ત્યાં આત્માને એટલે પરમાત્માને ઘણા વિશેષણો આપે છે

૧

ત્રણ પ્રકારની શરણાગતિ.

ભક્તમાં ત્રણ પ્રકારની શરણાગતિ રહે છે એ જણાવવા સ્વામીજીએ નીચેનું વાક્ય એ ત્રણ જગ્યાએ પોતાના પુસ્તકોમાં લખેલ છે.

(૧) તસ્યૈવાહ (૨) મમૈવાત્મૌ (૩) ત્વમેવાહં ઇતિ ત્રિધા ભગવત્ શરણત્વ.

એટલે કે પહેલા હું ભગવાનનો, પછી ભગવાન મારા અને પછી તે અને હું એકજ એમ ભક્તિના ત્રણ પ્રકાર છે.

ગીતાના છેલ્લા શ્લોક ઉપર શ્રી મધુસૂદન સરસ્વતીની ટીકામાં આ વિષય આવે છે તેનો અર્થ નીચે પ્રમાણે છે -

स्वामी श्री नित्यानन्द महाराज

શરૂઆતની લક્ષિતમા મૃદુભાવ રહે છે ત્યારે શ્રી શકરાચાર્યના મત પ્રમાણે ભક્ત ભગવાનને કહે છે કે ‘જે કે તમારા અને મારા વચ્ચે ભેદ નથી હતા જેમ સમુદ્રનો તરંગ કહેવાય છે પણ તરંગનો સમુદ્ર કહેવાતો નથી તેમ હું તમારો છું, તમે મારા નથી’ તસ્મેવાહ નો અર્થ છે

મધ્ય ભક્તિમાં મુરદાસની પેઠે ભક્ત ભગવાનને કહે છે કે “મારો હાથ છોડી તમે બળથી આલ્યા બન્યો છો તેમાં શુ આશ્ચર્ય છે, મારા હૃદયમાથી નીકળી બન્યો તો તમારુ પુરુષપણું માન્યુ માનુ ” એ મમૈવાઽસૌ નો અર્થ છે.

છેલ્લી ભક્તિ તીવ્ર હોય છે તેમા ભક્તને એવું લાગે છે કે આ મકળ વિશ્વ અને હું બધા એક વાસુદેવરૂપ છીએ એ ત્વમેવાહ નો અર્થ છે

૨

વિરૂદ્ધ સ્વભાવનું આશ્ચર્ય.

એક વખત સ્વામીજી આનંદમાં બેઠા હતા અને શાસ્ત્રનો કોઈ સુદર પ્રસંગ કાઢવા માટે ઇચ્છા જણાવી તે ઉપરથી શ્રીમધુસુદન સરસ્વતીની ટીકાવાળી ગીતાના ખીબા અધ્યાયના ૨૯મા શ્લોકનું વાચન આલ્યું અને સ્વામીજી વચ્ચે વચ્ચે બહુ જાનની થી તે વિષય સમજાવવા લાગ્યા તે શ્લોક અને

ટીકા જાગૃત્તાને ઉપયોગી થાય તેમ છે તેથી દુઃખા
નીચે આપેલ છે

આશ્ચર્યવત્પચ્યતિ કશ્ચિદેન
માશ્ચર્યવત્ વદતિ તથંવચાન્ય . ।
આશ્ચર્યવત્ ચૈનમન્યઃ શૃણોતિ
શ્રત્વાપ્યેન વેદ ન ચૈવ કશ્ચિત્ ॥

અહીં અર્જુન એવી શંકા કરે છે કે ઘણા વિદ્વાનો પણ
શોક કરે છે તો મનેજ આપ આમ વારંવાર કેમ ઉપકો
આપો છો વિગેરે—તેના જવાબમાં ભગવાન આ શ્લોક
કહી એમ સમજાવે છે કે આત્મા મુશ્કેલીથી નાણી શકાય
તેવો છે

કોઈ પુરુષ આત્માને આશ્ચર્ય જેવો જુએ છે, કોઈ
તેને આશ્ચર્ય જેવો કહે છે, કોઈ તેને આશ્ચર્ય જેવો
સાલળે છે અને સાલળ્યા છતાં પણ કોઈ તેને નાણતો નથી

આ આત્મા કેવો દુર્વિજ્ઞેય છે તેને માટે ભગવાન કહે
છે કે આ આત્મા આશ્ચર્ય જેવો દેખાય છે એટલે કે
અવિદ્યાથી ઉત્પન્ન થયેલ વિવિધ પ્રકારના વિરૂદ્ધ ધર્મ જાણે
કે તેનામાં હોય તેવો દેખાય છે, એટલે કે વિદ્યમાન હોવા
છતાં જાણે કે વિદ્યમાન ન હોય, સ્વપ્રકાશ હોવા છતાં
જાણે કે જડ હોય, આનંદરૂપ હોવા છતાં જાણે કે દુઃખરૂપ
હોય, નિર્વિકાર હોવા છતાં જાણે કે વિકારવાળો હોય,
નિત્ય હોવા છતાં જાણે કે અનિત્ય હોય, પ્રકાશમાન હોવા
છતાં જાણે કે પ્રકાશમાન ન હોય ગ્રહશ્રી અભિન્ન છતાં

જાણે કે લિંગ હોય, મુક્ત હોવા છતાં જાણે કે બદ્ધ હોય, અદ્વિતીય હોવા છતાં જાણે કે અદ્વિતીય ન હોય, એવા મનથી ઉપજતી કાઢેલા વિચિત્ર અનેક પ્રકારના જ્ઞાનના વિષયરૂપ ભૂલથી માણસો જાણે છે, પણ છતાં શમ, દમ વિગેરે સાધનોથી યુક્ત છેલ્લા શરીરવાળો કોઈ—સર્વ નહિ—પરંતુ કોઈકજ પુરુષ શાસ્ત્રના અને આચાર્યના ઉપદેશોથી અવિદ્યાને લીધે થએલા સઘળા દ્વૈતનો નિષેધ કરી, વેદાત મહાવાક્યોમાર્થી ઉત્પન્ન થએલી સઘળા પુણ્યોના કળરૂપ અને પરમાત્માના સ્વરૂપનો અનુભવ પામેલી અત કરણની વૃત્તિમા પ્રતિબિંબિત પ્રસ્તુત આત્માને સમાધિના પરિપાકથી પ્રત્યક્ષ કરે છે. તેનું કર્તાપણુ, ક્રિયાપણુ અને કર્મપણુ બધું આશ્ચર્યવત્ છે સમાધિમા રહેલો છતાં જાત્રત થાય છે અને જાત્રત થઈ પાછો સમાધિમા જઈ શકે છે આવી રીતે પ્રારંભ કર્મની વિચિત્રતાથી આત્મજ્ઞાની વિચિત્ર ચરિત્રવાળો દેખાય છે તેથી તે આશ્ચર્યરૂપ છે સમાધિમાથી વ્યુત્થિત થાય તો પણ બ્રહ્મ સિવાય બીજાને દેખતો નથી એને લાભ, પુણ્ય, બ્યાતિની ઇચ્છા નથી છતાં બીજાને ઉપદેશ આપી શકે છે તે પણ આશ્ચર્ય છે વિગેરે વિગેરે

૩

કર્મયોગના પ્રકરણમાં—વિધિ નિષેધનો અભાવ.

(૧) ગીતામા ત્રીજો અધ્યાય કર્મયોગનો છે છતાં કર્મની બાળતમા જ્ઞાની પુરુષોની ભૂલ ન થાય તેટલા

માટે તેજ અધ્યાયમા ૧૭મા શ્લોકમા શ્રીકૃષ્ણ
અર્જુનને કહે છે કે “જેને આત્મામા ચિત્ત છે,
આત્મામા તૃપ્તિ છે, આત્મામાજ મનોષ છે તેને
કર્તાવ્ય નથી” અને ૧૮મા શ્લોકમાં કહે છે કે
“તે મહાત્માને કોઈ કર્મ કરવાથી વિશેષ લાભ
નથી અને કોઈ કર્મ કરવાનું રહી જાય તો તેનો
પ્રત્યવાય (પાપ) લાગતો નથી”

શંકરાનંદી ટીકાનો માર—જે મહાત્માને એમ લાગે છે
કે હું સર્વ છું અને જે આત્મામાંજ આરામ અને
આનંદ લે છે તેને કોઈ કર્મના અનુષ્ઠાનથી કાંઈ પ્રાપ્ત
કરવાનું રહેતું નથી કારણ કે તે આત્મામા તૃપ્ત છે
અને તેને બીજું મિથ્યા લાગે છે, તેને યોગક્રિયાથી
મળતી આકાશ વિગેરેમા ગમન કરવાથી મિદ્ધિઓની
અપેક્ષા નથી, તપથી મળતું બ્રહ્મા અને ઇંદ્રનું પદ
જોઈતું નથી કારણ કે પોતે સર્વાત્મભાવ પ્રાપ્ત કરેલ
છે, પોતે જીવન્મુક્ત હોવાથી વૈદિક ક્રિયાથી થતી
ચિત્ત શુદ્ધિ કરી તે ઠારા તેને મોક્ષની અપેક્ષા નથી
તેથી કર્મથી મળતો કોઈ અર્થ તેને સાધનીય નથી
વળી આવા બ્રહ્મવિત્તને વિહિત કર્મ ન કરે તો દોષ
લાગતો નથી અને તેના સ્વરૂપમાં હાનિ પહોંચતી નથી
કારણ કે તે બધું માયા માત્ર જાણે છે વિધિ પણ
અવિદ્યામય હોવાથી મિથ્યા થતા તેનું ઉલ્લંઘન કરતા
વિદ્વાનને દોષ નથી.

અહીં શ્રી નિત્યાનન્દજી મહારાજ લખે છે કે —

‘જે પુરુષ આનંદરૂપ બ્રહ્મને બાળે છે તે એ બેઉ પ્રકારના કર્મને બ્રહ્મભાવે કરી બુદ્ધિ છે તેથી બ્રહ્મ-જ્ઞાનીને કોઈ કર્મ કરવાથી વિશેષ ફળ નથી અને કોઈ કર્મ કરવાનું રહી જાય તો હાનિ થતી નથી”

૪

કર્મમાં અકર્મ બુદ્ધિ અને અકર્મમાં કર્મ બુદ્ધિ.

જીતાના ચોથા અધ્યાયના ૧૮મા શ્લોકમા લગવાન કહે છે કે જે માણસ કર્મમાં અકર્મપાત્ર અને અકર્મમાં કર્મપાત્ર બુદ્ધિ છે તેજ મનુષ્યમા બુદ્ધિમાન છે. તેજ યુક્ત છે અને તેણે બધા કર્મ કરેલા છે

શકરાનંદી ટીકાનો સાર — જેમ વાદળા ચાલતા છતાં ચંદ્ર ચાલતો દેખાય છે તેમ દેહ વિગેરેની ક્રિયા ભૂલથી પોતાની માની માણસ પોતાને ક્રિયાવાન માને છે બ્રહ્મવેત્તા પોતાને બ્રહ્મરૂપે બાળે છે તેથી તે દેહના નબળાઈથી રહિત હોય છે અને દેહના કર્મ એ પોતાના કર્મ માનતો નથી તેને દેહમા “હું અને મારું” એવો ભાવ નથી ખીજા માણસના કરેલા કર્મથી જેમ આપણને દોષ લાગતો નથી તેમ આપણો દેહ એ પણ પરવસ્તુ છે તેના કર્મથી આત્માને દોષ નથી પણ માત્ર દેહ વિગેરેની ક્રિયા બધ કરે અને પોતે કાંઈ કરતો નથી એમ માને તે મૂઠ છે કાનણ કે તે વખતે તેના

મનની ક્રિયા ચાલતી હોય છે અને તે નિષ્ક્રિય અવસ્થા પુરુષ-તત્ત્વ વ્યાપાર હોવાથી તે અકર્મ પણ કર્મરૂપ છે તેથી જે માણસ જાતે દશાના અધિષ્ઠાનરૂપ નિષ્કલ, નિષ્ક્રિય, શાન્ત, અખડ આનન્દમય બ્રહ્મને આત્મારૂપ જાણી તેમા રહે છે તે મનુષ્યમા બુદ્ધિમાન છે અને તેણે બીજાનાં શુભકર્મો પણ પોતે કરેલા છે એવું લાગે છે કાગળ કે અન્વયભાવે જાધુ બ્રહ્મમય હતું છે અને રહેશે

અહીં સ્વામીશ્રી નિત્યાનન્દજીએ ત્રણ નોંધ કરેલી છે.-

- (અ) જેમ વિજયવડે પ્રાપ્ત કરેલ વસ્તુને આશ્રિત પુરુષો પ્રાપ્ત થાય છે તેમ બ્રહ્મવેત્તા પુરુષ અન્ય પ્રજા જે કાંઈ સત્કર્મ કરે તેને પ્રાપ્ત થાય છે
- (ક) જે પુરુષ આ સર્વ દ્રશ્યને આત્માથી ભિન્ન જાણે છે તેનું સર્વ વ્યર્થ છે
- (ખ) જે પુરુષ પોતાના અખિલ કર્મોનો જ્ઞાનથી નાશ કરે તે સર્વ પાપોથી તરી જાય છે

૫

લગવાનને અને જગતને સંબંધ.

સવત્ ૧૯૮૬ની આઘાઠી પૂર્ણિમાએ સાજે જ્યારે સ્વામીજી અને બીજા લક્ષ્મી જહાર ફરી આવીને સમાધિ મંદિરવાળા ચોકમાં બેઠા હતા ત્યારે કોઈએ જ્ઞાનનો વિષય કાઢવાની ઈચ્છા જણાવી એટલે એક જણામુએ

સ્વામીજીને કહ્યું કે “ શકરાનદી ગીતા લઈએ, ”
સ્વામીજીએ જવાબ આપ્યો કે, ‘ બહોત અચ્છા ” એ
ગીતા મેરેકુ બહોત પ્રિય હૈ ” તે ઉપરથી શકરાનદી
ટીકાવાળી ગીતા તે જ્ઞાત્રુએ હાથમા લઈ સ્વામીજીને
પૂછ્યું કે “ કયો અધ્યાય વાચીશુ ”? એટલે સ્વામીજીએ
કહ્યું કે “ નવમો અધ્યાય કાઢો ” તે ઉપરથી નવમા
અધ્યાયના પહેલા પાત્ર લોકો અને તે ઉપર શ્રીશકરાનદી
ટીકા વાચવામા આવી હતી અને પોતે તેનો અર્થ રસ-
પૂર્વક સમજાવતા હતા તે શ્રદ્ધાકો અને તેના ઉપર શકરાનદી
ટીકાનો ટુક સાર નીચે પ્રમાણે છે —

આઠમા અધ્યાયમા મદ બુદ્ધિવાળાને ચિત્તશુદ્ધિકારા
યોગમાર્ગે ઉપાસના કરીને અગ્નિરાદિ માર્ગદ્વારા બ્રહ્મ પ્રાપ્તિ
થાય છે એમ ભગવાને બતાવ્યું પણ શુદ્ધબુદ્ધિવાળાને
પરબ્રહ્મના જ્ઞાનથી અહીંજ બ્રહ્મ પ્રાપ્તિ થાય છે
તે બતાવવા નવમા અધ્યાયનો આરભ છે

તેથી આવા જ્ઞાનને ભગવાન શુદ્ધતમ એટલે બહુજ
ગૂઢ કહે છે તેમા, યમ, નિયમ વિગેરેનો કલેશ નથી અને
તે સાક્ષાત મોક્ષનુ સાધન છે, સર્ગુણ જ્ઞાનમા જાતૃજેય
વિગેરેનો ભેદ રહે છે પણ નિર્ગુણ સ્વરૂપના જ્ઞાનમા
ભેદ ન હોવાથી પ્રત્યક્ષ અનુભવ આપે છે કારણ કે બ્રહ્મથી
અતિરિક્ત કાંઈ નથી.

વળી ખીજી વિદ્યા સંસારને વધારે છે પણ બ્રહ્મવિદ્યા
એ મોક્ષવિદ્યા છે તે ઉત્પન્ન તાજ સ્વપ્નમાથી ઉઠેલ

માણસને જેમ સ્વપ્નના દુઃખ જતા રહે છે તેમ સમાજને કારણ સહિત નિવૃત્ત કરે છે વળી કેટલાક ઉપાસ્ય દેવા અને ગંગાજી વિગેરે માત્ર પાપને મટાડે છે પણ બ્રહ્મ-જ્ઞાન તો પુણ્ય અને પાપ બન્નેને મટાડે છે.

બ્રહ્મનું સુખ જમતી વળતના તરત મળતા સુખની માફક પ્રત્યક્ષ છે અને જેનું અતઃકરણ શુદ્ધ છે તેને તે પ્રાપ્ત કરવું પણ સહેલું છે.

ચોથા શ્લોકમા ભગવાન કહે છે કે આ સર્વ જગત મારી અવ્યક્ત મૂર્તિથી ઓતપ્રોત છે, તેથી એમ માનવાનું નથી કે મારે તેમની સાથે વ્યાખ્ય-વ્યાપક સંબંધ છે, અથવા આધાર-આધેય સંબંધ છે. એ સંબંધોમા ભેદ રહી જાય છે તેથી હવે પાત્રમા શ્લોકમા ભગવાન અને જગતને કેવા પ્રકારનો સંબંધ છે તેનો ખુલાસો શ્રીશકરાનદી ટીકામા એવી રીતે કરેલ છે કે:—

જે પરિપૂર્ણ બ્રહ્મ છે તે નિષ્કલ નિરાકાર અને નિર્વિ-
શેષ છે તેની સાથે જગત અથવા જીવોને

(૧) સંયોગ સંબંધ થાય છે કે ?

(૨) સમવાય સંબંધ થાય છે કે ?

(૩) તાદાત્મ્ય સંબંધ થાય છે ?

પહેલો સંયોગ સંબંધ બનતો નથી કારણકે બ્રહ્મ અપરિચિન્ન છે અને પ્રાણીમાત્ર પરિચિન્ન છે. પરમાણુની

પેઠે સુપ્રોગ સબધ બનતો નથી કારણ કે પરમાણુ અવયવી છે અને બ્રહ્મ નિરવયવી છે

બીજો સમવાય સબધ પણ થતો નથી કારણ કે બ્રહ્મ અને પ્રાણીમાત્રને પરસ્પર ગુણગુણિભાવ કે અવયવાયક વિભાગ જેવું કશું નથી

ત્રીજો તાદાત્મ્ય સબધ પણ બને નહિ કારણ કે બન્ને વિરૂદ્ધ ધર્મવાળા છે, તેથી,

માત્ર અધ્યાસ સબધ બન્ને વચ્ચે બને છે એટલે કે જેનામા જે અધ્યસ્ત છે તે ત્યાં નામ માત્ર હોય છે, વસ્તુતાએ હોતું નથી જેમ છીપમાં રૂપ દેખાય છે પણ છ નહિ, ન ચ મત્સ્થાનિ મૂતાનિ. પ્રાણી માત્ર હોય તો તેના પરિચેદથી બ્રહ્મમા અપૂર્ણતા આવી જાય અને બ્રહ્મ પૂર્ણ છે

જેમ પોતાનું આરોગ્ય પોતે જાણી શકીએ તેમ આવું બ્રહ્મસ્વરૂપ સ્વસંવેદ છે

જે શ્રુતિમા એમ કહેલું છે કે બધી પ્રજા ભગવાનને ઉત્પન્ન કરી છે અને ભગવાનમા સ્થિતિ કરી રહેલ છે તે પારમાર્થિક નથી, પણ માયાના વિલાસના આધારથી લોક દ્રષ્ટિએ કહેવાય છે જો ભગવાન ખરેખર પ્રાણીઓને ઉત્પન્ન કરી તેમા અભિમાનપણાથી રહ્યા હોય તો પ્રાણી-ઓનો નાશ થતા ભગવાનનો પણ નાશ થાય તેથીજ ભગવાન કહે છે કે—મૃતમૃન્નચમૃતસ્થો એટલે કે ભૂતો

મારામાં કલ્પિત છે જેમ મરૂભૂમિના જળને અસ્તિત્વ અને સત્તા નથી, જેમ આકાશમાં નીલપણાને અસ્તિત્વ અને સત્તા નથી, તેમ કલ્પિત પદાર્થને અસ્તિત્વ અને સત્તા નથી.

આ વિષયમાં સ્વામીજીએ એવો ખુલાસો કર્યો હતો કે સાક્ષાત્ પરમાત્મા કહે છે કે “મારે વિષે સર્વ ભૂતો રહે છે પણ હું તેના વિષે રહેતો નથી કારણ કે મારાથી જુદું એવું કંઈ છેજ નહિ ત્યાં મારે રહેવું કયા ?”

“જેમ સ્વપ્ન સૃષ્ટિ, મૃગજળ. અને રત્નનું સર્પ, વસ્તુતાએ નથી છતાં દેખાય છે તેમ જગતનું હોવાપણું ત્રણે કાળમાં નથી છતાં દેખાય છે. પણ જેમ જાગવાથી સ્વપ્નનું હોવાપણું અસત્ય ભાસે છે, મૃગજળ માટે દોડી દોડી દોડીએ તો ઢંકુએ પલળેલું દેખાતું નથી તેથી અમત્ય ભાસે છે અને દોરીને જાણીએ તો સર્પનું અસત્યપણું ભાસે છે તેવીજ રીતે પરમાત્માનું જ્ઞાન થાય તો જગતનું હોવાપણું રહેતું નથી

૬

માયા.

નાડહ પ્રકાશઃ સર્વસ્ય યોગમાયાસમાવૃતઃ ગીતા ૭-૨૫..
આ ભાગ સમજાવતાં સ્વામીજીએ કહ્યું કે “જો કે પરમાત્માનું સ્વરૂપ અનાવૃત છે એટલે સ્વચ્છ છે તોપણ સર્વ તેને દેખી શકતા નથી. એ માયા તેને યોગેને યોગે અધકરૂપ નથી પણ જીવોને આવરણરૂપ છે સૂર્ય આડું

મોટું વાદળ હોય ત્યારે ચર્મચક્રથી સૂર્યને જોઈ શકાતા નથી છતાં સૂર્ય તો પ્રકાશિત છે તેમ પરમાત્મા ચર્મ-ચક્રનો વિષય નથી બ્રહ્મજ્ઞાની સિવાય બીજા કોઈ તેને જાણી શકતા નથી

૭

અવ્યક્ત

અવ્યક્તાચક્તયઃ સર્વાઃ પ્રમચન્ત્યહગગમે ગીતા ૮-૧૮
આ શ્લોક સમજવતા સ્વામીજીએ કહ્યું કે ચરાચર એ સર્વ વ્યક્તય, તેનું ઉત્પતિસ્થાન માયા અને તેનાથી પણ નિરાળા અવ્યક્ત, તેનાથી બધી ઉત્પતિ અને તેમાજ લય દ્રષ્ટાત—રાત્રિ અને દિવસ સૂર્યને લઈને થાય છે પણ તેને કે તેમા કોઈ અસર નથી તેમજ નિરાકાર પરમાત્મા તો સદા પ્રકાશિત છે, તેનાથી પ્રકાશતું જે સ્થાવર જ જમ છે અને તેમા જે બધી ગરબડો થાય છે તેની અસર પરમાત્માને કે પરમાત્મામા નથી

૮

પરંબ્રહ્મ અને અપરંબ્રહ્મ

અક્ષર બ્રહ્મ પરમં સ્વભાવો ઽ દયાન્મમુચ્યતે । ગીતા ૮-૩

આ બાળત સમજવતા સ્વામીજીએ કહ્યું કે “અક્ષર એટલે જેનો કોઈ દિવસ નાશ થતો નથી જે જન્મ રહિત છે તેને કોઈપણ બાધ કે હરકત હોતી નથી, તે આદિ અને અંત વિનાના છે વળી તે બ્રહ્મ પરમ છે એટલે બધાથી મેંદ ૧. માયાથી પર છે

પરમાત્માનો સ્વભાવ એ અન્યાત્મ એટલે આત્મા છે અને જીવના કર્તાપણાનો અને ભોક્તાપણાનો દ્રષ્ટા છે તેથી તે પ્રત્યક્ ભાવને પામેલ છે પણ તેમાં અને સર્વત્ર વ્યાપક પરમાત્મામા કાંઈ ફેર નથી જે કાંઈ કરવા ભોગવવાપણુ છે તે જીવને છે બાકી આત્માની માત્ર છાયાજ ત્યા પ્રકાશે છે કે જે છાયાથી આ સર્વ દેખાઈ રહેલ છે, માટે પરમાત્માને ગોતતા પહેલા પોતાના શરીરમા જે વ્યાપક છે તેને ઓળખવો અને તેનુ ધ્યાન ધરવુ, એ ધ્યાન પરિપકવ થાય એટલે જ્ઞાન થાય અને જીવ કર્મથી મુક્ત થાય અધિભૂત ક્ષરો ભાવઃ એટલે નાશવાન વસ્તુ,

પુરુષશ્ચાધિદેવતમ્ એટલે તેમા હિરણ્ય ગર્ભરૂપે સૂક્ષ્મ શરીરનો અભિમાની પુરુષ અને અધિયજ્ઞ એટલે થતા કર્મોનો દ્રષ્ટા અને પ્રવર્તક

૯

જે જાણે છે તે જાણતો નથી.

ઉપનિષદ્

ઉપનિષદમા કહેલ છે કે અવિજ્ઞાત વિજ્ઞાનતાં વિજ્ઞાન અવિજ્ઞાનતામ્ એટલે કે જે માણસો એમ કહે છે કે ‘મે જાણ્યું’ તેણે કાંઈ જાણ્યું નથી અને જે કહે છે કે ‘મે’ જાણ્યું નથી’ તેણે જાણ્યું છે. આ વિષય સ્વામી શ્રી નિત્યાનન્દજી પાસે સુવત ૧૯૮૯ની આષાઢી પૂર્ણિમા વખતે મૂકવામા આવ્યો હતો. સ્વામીજીએ જવાબ આપ્યો કે “જે કહે છે કે

ને જાણ્યું તે જાતા અને જેય એ બંનેની કલ્પના રાખીને કહે છે તેથી તે જાણતો નથી અને જે તેવી રીતે નથી જાણતો તે પ્રધ્વને જાણે છે વળી ખીજી રીતે જોઈએ તો દરેક વસ્તુમાં સત્ ચિત્ આનંદ નામ અને રૂપ રહેલા છે જે દરેક વસ્તુને નામ અને રૂપે જાણે છે તેણે કાંઈએ જાણ્યું નથી અને જે નામરૂપનો બાધ કરીને માત્ર સત્ ચિત્ આનંદરૂપે જાણે છે તે બરો જાની છે ”

૧૦

અજ્ઞાતવાદ, વિવર્તવાદ અને ઉત્પત્તિવાદ.

ખીજી ઉપનિષદોનું વાચન સ્વામીજીએ ગ રા ગુલાબરાયભાઈ માથે કરેલું હતું પણ તેમાં માફકય ઉપનિષદ સ્વામીજીએ બામ મગાવેલ હતી તેના ઉપર સ્વામીજીની નોંધ મળી શકે છે તેમાથી કેટલીક નોંધના આર ચોથા પ્રકરણમાં એટલે ‘માળા’ મા આપેલ છે

વેદાંતમાં “અજ્ઞાતવાદ” એ ગભીર નિહાત છે, તેનો અર્થ એમ છે કે “કાંઈ ઉત્પન્ન થયું નથી” એ વાદ મુખ્ય બે આચાર્યોએ મિદ્ધ કરેલ છે એક શ્રી આદિ-શંકરાચાર્યના ગુરુના ગુરુ શ્રી ગૌડપાદાચાર્ય અને બીજા પ્રોજ વામિષ્ઠના પ્રસિદ્ધ લેખક શ્રી વમિષ્ઠમુનિ આ બંને ‘અજ્ઞાતવાદ’ના આચાર્ય છે શ્રી આદિ શંકરાચાર્યના વળતમાં લોકોની ખુદ્ધિ ‘અજ્ઞાતવાદ’ અમળ શકે નથી ન હતી તેથી તેમણે ‘વિવર્તવાદ’ સ્થાપન

કર્યો બન્ને વાદમાં બહુ તકાવત નથી દ્રષ્ટાતમા રજ્યુમા અર્થ દેખાવો અને મિદ્ધાતમાં ગ્રહમા જગત દેખાવુ એને ‘વિવર્તવાદ’ કહે છે દ્રષ્ટાતમા અર્થ ઉત્પન્ન થયોજ નથી પણ રજ્યુમા છે. અને મિદ્ધાતમા જગત ઉત્પન્ન થયુજ નથી પણ ગ્રહજ છે તેને ‘અન્તતવાદ’ કહે છે જેમણે જગતરૂપે જગત જોઈ લીધુ છે તેમને માટે જગતનો બાધ કરવા માટે ‘વિવર્તવાદ’ની જરૂર છે અને જેણે જગતને જગતરૂપે જાણ્યુ નથી તેમને ‘અન્તતવાદ’ સમજવો મહેલો થઈ પડે છે જેણે ‘અન્તતવાદ’નું રહસ્ય બરાબર સમજવુ હોય તેમણે યોગ વામિષ્ઠમા નિર્વાણ પ્રકરણનો ઉત્તરાર્ધ ભાગ જોવો અને માત્રકય ઉપનિષદ ઉપર ‘અક્ષાત શાંતિ પ્રકરણમાં ‘શ્રી ગૌડપાદાચાર્યની કારિકાઓ’ બરાબર સમજી લેવી જોઈએ

જે માણસો કાંઈને કાંઈ પ્રવૃત્તિ કર્યા કરે છે, છોકરા ઉત્પન્ન કરે છે અથવા કાંઈને કાંઈ ઉત્પન્ન કર્યા કરે છે તેમને ઉત્પત્તિવાદ ગમે છે તેઓ અન્તતવાદનુ રહસ્ય સમજી શકતા નથી નિવૃત્તિમાર્ગવાળા પરમહુસો અન્તતવાદ સરળતાથી સમજી શકે છે

૧૧

મહાવાક્ય રતનાવલિ.

સ્વામીજીએ મહાવાક્ય રતનાવલિ નામનો નાનો સંસ્કૃત ગ્રંથ પોતાના વાચન માટે રાખ્યો હતો તેના ઉપર કાશીના સંસ્કૃત મહાવિદ્યાલયના તે વખતના પ્રધાન

અધ્યક્ષ શ્રીમદ્ વિદ્વદ્ધર પડિત દેવકીનદન શાસ્ત્રીની
સંસ્કૃતમા ટીકા છે, પણ તપાસ કરતા આ ટીકાવાળું
પુસ્તક હાલ મળી શકતું નથી

મહાવાક્ય ગ્તાવલિનું મૂળ પુસ્તક સંસ્કૃતમા ‘નિર્ણય
માગર’ પ્રેમમા મુળમ્મા મળે છે અને તેનું ગુજરાતી
ભાષાન્તર ગુરતમાં રાવળહાદર છગનલાલ વેલાભાઈએ
કરેલું છે

૧૨

વિચાર માગર

વિચાર માગર એ સ્વામીજીનો બહુ પ્રિય ગ્રંથ હતો
તે ગુજરાતીમા અને હિંદી ભાષામા મળી શકે છે જે
જાગૃત્યો સંસ્કૃત જાણતા ન હતા તેમને સ્વામીજી આ
ગ્રંથ સંભળાવતા હતા તેમા પદ પદાર્થનું સ્પષ્ટીકરણ
બહુ સારી રીતે કરેલ છે અને એક રાજના મત્રી ભઈનું
દ્રાણ આપી સિદ્ધ કરેલ છે કે જે પોતાના અતઃકર્ણમા
અને જ્ઞાનમા દોષ હોય તો પ્રત્યક્ષ વસ્તુ જેવી છે તેવી
જેમ શકાતી નથી અને જાણી શકાતી નથી

૧૩

શ્રીમદ્ ભાગવત.

ત્યારે શ્રી કૃષ્ણભગવાન કસને માગવા ગયા ત્યારે
બુદ્ધી બુદ્ધી પ્રકૃતિના માગુએને તે બુદ્ધા બુદ્ધા સ્વભાવવાળા

દેખાયા હતા તે વિષે શ્રીમદ ભાગવતમા નીચે પ્રમાણે લખેલ છે —

મહાનાસનનિર્નૃણાં નગચમ્ સ્ત્રીણાંમ્મરે મૂર્તિમાન ।
ગોપાનાં સ્વજનોઽમતાં ક્ષિતિભુજાં શાન્તા સ્વપિત્રો શિશુ ॥
મૃત્યુર્ભોજપતે વિગડાવિદુષાં તત્ત્વ પર યોગીનાં ।
વૃષ્ણીનાં પરદેવતંતિ વિદિતો રૂઢ ગતઃ માગ્રજ ॥

જ્યારે શ્રી કૃષ્ણ ભગવાન મોટા ભાઈની માથે અળાડામા ઢાળલ થયા ત્યારે મહોને વજ જેવા જણાતા હતા. મનુષ્યોની દ્રષ્ટિમા ઉત્તમ પુરુષ જણાતા હતા, સ્ત્રીઓને કામદેવ રૂપ, ગોવાળીઆઓને પાતાના કુટુંબી. હુદુ રાજાઓને શિક્ષા દેવાવાળા, પાતાના માળાપને બાળક રૂપ જણાતા હતા, કસને મૃત્યુ રૂપ અને યાદવોને પરમ દૈવત રૂપ જણાતા હતા.

માટે સિદ્ધાંતમાં ભગવાન સર્વરમ રૂપ છે પણ માણસને પોતાની ભાવના પ્રમાણે તે દેખાય છે *

આ શ્લોકનો અર્થ ઉપર પ્રમાણે સ્વામીજી ઘણી વખત બસબસતા હતા.

પ્રકરણ ૧૧ મું.

જ્ઞાન ઝરણાં."

૧

લયચિંતન.

જ્ઞાનાગ્નિ'સર્વકર્માણિ ભસ્મમાત કુરુતે'ડર્જુન — એ
ધ્રીમદ ભગવદ્ ગીતાના શ્લોકમા ભગવાન અર્જુનને કહે છે
કે જ્ઞાનરૂપી અગ્નિથી સર્વ કર્મો ધાબી જાય છે. અહીં
સર્વ કર્મમા સચિત, ક્રિયમાણ અને આગામીનો નમાવેશ
પાય છે, એટલે એ નિઘળા કર્મનો ણાધ થતા જીવને માત્ર
પ્રાર્ણપ રહે છે

જેમ પ્રારબ્ધ શરીરને આધારે છે તેમ પુરુષાર્થ પણ શરીરને આધારે છે, કારણ કે શરીર ન હોય તો પ્રારબ્ધ ક્યા રહે અને તે ભોગવવાના કોણે ?

પ્રારબ્ધ તો શરીરના છે, મારા નથી કારણ કે હું તો અમગ આત્મા હોવાથી શરીર નથી પણ તે કરતાં જ્ઞાન છું એમ માનતા, જ્ઞાન થવા રૂપ પુરુષાર્થ કોણ કરત અને શા માટે કરત ?

પચતત્વનું ઘડાયલું શરીર પૃથ્વીને આધારે છે, પૃથ્વી જળને આધારે છે, જળ તેજને આધારે છે, તેજ વાયુને આધારે છે, વાયુ આકાશને આધારે છે, આકાશ ગુણને આધારે છે, ગુણ માયાને આધારે છે અને માયા પ્રલ્લભા ગમ શૃંગવત (સમલાને શીંગડાં છે એમ કહેવું હોય તો માત્ર કદપનાથીજ કહીએ કારણ કે તેને શીંગડા હોય નહિ તેથીજ રીતે) કદપના માત્ર છે અર્થાત્ છેજ નહિ એટલે પ્રારબ્ધ તથા પુરુષાર્થ ક્યાં રહ્યા. બેમાંનું એકે મૂળે છેજ નહિ તો પછી મુખ્યામુખ્યની વાતજ ક્યાં રહી.

પ્રારબ્ધ અને પુરુષાર્થ એ બેમાં કોઈનો આત્મા સાથે નાશવંજ નથી માત્ર આધાર ભાવથી જોઈએ તો ઇશ્વર દર્શક એજ મુખ્ય છે. આ શરીર માત્ર પ્રપચનું ભરેલું છે તેમા પ્રારબ્ધની સ્થિતિ ક્યા છે ? જેને જાનીઓ પ્રારબ્ધ ને તેને અજાનીને બોધ માટે છે એથી નિર્ણય થયો કે ચિન્મય અન્ના ત્રિવાય બીજું કાંઈ નથી કેવળ ચિન્માત્રી જીવન છે એ પૂર્ણમદ પાણમિદ.

૨

માયા. (વિવર્તવાદની દ્રષ્ટિએ)

- ૧ જે વસ્તુ ભૂત, ભવિષ્ય, વર્તમાન, આદિ ત્રણે કાળમાં છેજ નહિ તેને છે એમ માનવું એનું નામ માયા
- ૨ જીવના આત્મસ્વરૂપને જે પોતાના આવરણથી આચ્છાદિત કરે છે તે માયા
- ૩ જે વસ્તુ થથર્થ જ્ઞાન થથા પછી અમૂળી નિવૃત્ત થઈ જાય તેનું નામ માયા
- ૪ કાર્યકારણ (એટલે જગત્ એ કાર્ય અને પરમાત્મા એ કારણ)ના ભેદનું કારણ અર્થાત કાર્યકારણના ભેદને ઉત્પન્ન કરનારી વસ્તુ તે માયા
- ૫ માયા એ વસ્તુત કંઈ છેજ નહિ પણ વેદમાં આત્માને જગતનું કારણ તથા નર્વ જગતરૂપ કહેલ છે તેથી જગતનું કારણ નિર્દ્વ થવા માટે માત્ર માયાની કલ્પના કરી છે
- ૬ પોતાનું અધિષ્ઠાન જે આત્મા છે તેના આશ્રાન્ધાન વડે અજ્ઞાન નિવૃત્ત થઈ જાય છે એટલે સર્વત્ર અત્ય પન્ન ભક્ષજ ભાસે છે માટે જ્ઞાનનેજ ભૂલથી માયા એવું નામ આપેલ છે

૩

ચૈતન્યના પ્રકાર.

- ૩ અત કરણાવચ્છિન્ન પ્રમાતા ચૈતન્ય છે.
- ૪ અત કરણની વૃત્તિથી અવચ્છિન્ન પ્રમાણ ચૈતન્ય છે
- ૫ વિષયાવચ્છિન્ન ચૈતન્ય એ પ્રમેય ચૈતન્ય છે
- ૬ વૃત્તિઓમા આરૂઢ ચૈતન્ય એ ક્ષણ ચૈતન્ય છે

૪

સંકલ્પમય જગત્.

હું અમુક રૂપ છું એવો અહંકાર સ્ફુરી આવ્યો એ બધ ઉત્પન્ન કરનાર છે અને હું એવું કાંઈ વસ્તુતાએ છે? નહિ એમ જ્ઞાન થવું એ મોક્ષ આપનાર છે. અમુક માં છે એમ ચિત્તમાં સ્પુરણ થવું એ બધ કારક છે અને હું એવી કોઈ વસ્તુજ નથી તો પછી માં તો કયાથીજ હોય એમ સમજાય એ મોક્ષકારક છે

હું એવું કાંઈપણ નથી એટલું માત્ર સહન કરી લેવામા શી જળરી પીડા છે.

હું એવો અહંકારજ જગત્ના પદાર્થ સમૂહના અકુર રૂપ છે. એ અકુરજ નિર્મૂળ થઈ જાય તો જગત્ પોતાની મેળેજ નિર્મૂળ થઈ જાય છે

જે નિમેષમા હું એવો અહંકાર સ્ફુરે તેજ નિમેષમા હું એવી કોઈ વસ્તુજ છે નહિ એમ ચિત્તમાં લાવવાથી મ સાન્ના જન્મ મરણ વિગેરે અનર્થોમાં પડી ફરીવાર શોક કરવો પડતો નથી દરેક પદાર્થની ઇચ્છા થવી એજ ઠીક બધન છે અને તેમા મર્વાથા વૈરાગ્ય થવો એજ સુક્રાપણ છે.

૫

એકડા ઉપર મીડા.

એકને લઈને મીડાની સત્યતા છે મીડાને લઈને
પરાર્થ લગી સખ્યા ગણાય બે એક ન હોય તો મીડા
ન ગણાય પણ વ્યવહાર સિદ્ધિ માટે એકડાની સાથે
મીડા ગણવા પડે છે વસ્તુતાએ મીડા અસત્ય છે. એકડો
સત્ય છે !

૬

અતુઃ શ્લોઢી ભાગવત્.

યાવાનર્તં યથાભાવો યદ્રૂપ ગુણ કર્મક. ।

તથ્રેષ્ઠ તત્ત્વવિજ્ઞાનમગ્નુ તે મદનુગ્રહાત ॥ ૧ ॥

અત્મેધાત્મમેધાગ્રે નાન્યથાત્મદત્તપરમ ।

પદ્યાદત્ત યદેતન્ન ચોઽ ઘશિષ્યેત મોઽગ્મ્યહમ ॥ ૨ ॥

પ્રતેઽર્થ યત્પ્રતીયેત ન પ્રતીયેત ચાત્મનિ ।

તદ્વિષાદાત્મનો માયા યથા ભાત્મો યથા તમ ॥ ૩ ॥

યથા મહાતિ ભૂતાનિ ભૂતેષુચ્ચાવચ્ચંબ્વતુ ।

પ્રધિપાન્યપ્રધિપ્તાનિ તથા તેષુ ન તેષ્વહમ ॥ ૪ ॥

મારૂં જેવું સ્વરૂપ જેવી મત્તા તથા જેવા રૂપો, ગુણો, અને કર્મો છે તે સર્વેનું મારા અનુગ્રહથી તમને યથાર્થ જ્ઞાન થાયો (એમ ભગવાન બ્રહ્માને કહે છે)

હે બ્રહ્મા ! આ સૃષ્ટિની પૂર્વે હું હતો. તે વખતે સ્થૂલ તથા સૂક્ષ્મ પ્રપચ અને તેનું કારણ માયા વિગેરે કાંઈજ ન હતું સૃષ્ટિની પછી પણ હું રહું છું જે આ સર્વ પ્રપચ દેખાય છે તે પણ હું છું તથા પ્રલય પછી જે વસ્તુ બાકી રહે છે તે પણ હું છું અર્થાત્ હું અનાદિ અનંત અને અદ્વિતીય હોવાથી પૂર્ણ સ્વરૂપ છું.

જે વસ્તુ ન હોવા છતાં પ્રતીત થાય અને આત્મામાં પ્રતીત ન થાય તે મારી માયા બાણવી દ્રષ્ટાંત જેમ ચંદ્ર એક છે બે નથી, છતાં આખના વિકારથી બે દેખાય છે તેમ આ જગત પણ વસ્તુતાએ મિથ્યા છે છતાં સત્ય ભાસે છે વળી ગ્રહોમાં જેમ રાહુ એક ગ્રહ છે તોપણ તે દેખાતો નથી તેમજ આત્મા સર્વનો સાક્ષી છે પરંતુ માયાથી આચ્છાદિત હોવાને લીધે દેખાતો નથી.

જેમ પચ્ચમહાભૂતો સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન થયા પછી ભૌતિક પદાર્થોમાં અર્થાત્ ઉત્તમ મધ્યમ દેહમાં પ્રવેશ કરીને રહેલા હોય તેમ દેખાય છે કારણ કે તેઓમાં જોવામાં આવે છે, પરંતુ તેઓ દેહાદિકના કારણરૂપ હોવાથી પાછળથી તેઓમાં પ્રવેશ કરીને રહ્યા હોય તેમ નથી પરંતુ મૂળથીજ તેઓમાં છે તેમજ હું આ ભૌતિક પદાર્થોમાં પાછળથી પ્રવેશ કરીને

ગદ્યા નથી પરંતુ તેના કારણે રૂપે પ્રથમથીજ તેઓમા પ્રવેશ કરીને રહ્યા છુ અથાન મારી એવી સત્તા છે

હવે આત્મસ્વરૂપને જાણવાની ઇચ્છાવાળા પુરુષે એટલુજ જાણવા જેલુ છે કે અન્વય તથા વ્યતિરેક વડે મદદ મર્વ દેકાણે જે રહે છે તેને આત્મા જાણવે

હે બ્રહ્મા ! તમે પરમ સમાધિવડે એટલે એકાગ્ર મન વડે માગ આત્માને અનુચરે કે જેથી કદપ વખતે વિવિધ પ્રકારની સૃષ્ટિ કરવી વેળાએ “હુ” સ્વતત્ર કતાં છુ ” એવા મોઢ તમને કોઈ દિવસ થશે નહિ

૭

કૈત મિશ્ર્યાત્વ.

તમ જિજ્ઞાસામા સૂતેલા છો અને ભગ નિદ્રામા હો તે વખતે કાપીયાળુ કૈત હોતું નથી નિદ્રા દરમ્યાન સ્વપ્ન આવ્ય, સ્વાપ્નમા અનેક જડ ચેતન્ય પદાર્થો નથી છતાં ભાવા લાગ્યા, તેને જોનારા અને ભોગવનારા તમે પણ સ્વાપ્નમા મિશ્ર્યા હો તેમા મિશ્ર્યા સ્વરૂપે સ્વપ્નમા ભાગે, પુણ્ય અને પાપકર્મો કર્યા અને ગુણ દુઃખ ભોગવ્યા પરંતુ તે કર્મો અને તે ગુણ દુખનો ભોગજ (તમે કે જે વાસ્તવિક રૂપમા સૂતેલા છો તેને) કિચિત માત્ર સ્પર્શ કરતા નથી તમા વાસ્તવિક સ્વરૂપ તો અચળ નિર્વિકાર રહે છે સ્વપ્નના કર્મ અને ભોગ સ્વપ્નમાના તમાના મિશ્ર્યા સ્વરૂપને માત્ર લાગ્યા અને સ્વપ્ન પુરુષ છતાં

સ્વાનમાં દેખાતા પદાર્થો પણ મટી ગયા, સ્વપ્નને જોતા તમારૂં મિથ્યા સ્વરૂપ પણ તે સાથે મટી ગયું અને તે મિથ્યા સ્વરૂપે કરેલા કર્મ અને લોગ પણ ત્યાજ મમાઈ ગયા, એટલુંજ નહિ પણ આ તરફ જાગૃતમાં તમે જેવા હતા તેવાજ રહ્યા. હવે જેને આપણે જાગૃત કહીએ છીએ તે પણ સ્વાનુજ છે જે આ બધા પદાર્થો દેખાય છે તે સત્તાવાળા ભાસે છે અને તેને જાણવાવાળા આપણે ભામીએ છીએ. પ્રતીતિ મટી કે પદાર્થો અને આપણે રહેતા નથી માટે જે સ્વરૂપ આપણુ માનીએ છીએ તે સ્વપ્નના જેવું મિથ્યા છે જગતની અપ્રતીતિ કાળે રહેવાનું નથી. પરંતુ એના આધારભૂત જે આપણુ ચૈતન્ય સ્વરૂપ છે તેજ આપણુ વાસ્તવિક સ્વરૂપ છે. તે સ્વરૂપને આપણા આભાસરૂપ મિથ્યા સ્વરૂપથી થયેલા કલ્પિત કર્મો અને લોગ સ્પર્શ કરતા નથી. તેજ આપણુ વાસ્તવિક સ્વરૂપ છે, તેજ ભગવાન છે, તેજ હરિ, વિષ્ણુ, મહાદેવ, કૃષ્ણ, પરમાત્મા છે સદા એજ સ્વરૂપ તમે છો અને જગત પ્રતીતિને અભાવે તમારા આભાસરૂપની નિવૃત્તિ થયે તમે પરમાત્માજ અલેક્ષતા અનાયાસે પામશો એમ્નિઃસદેહ જાણુ મનમાંથી પાપ પુણ્યની કલ્પનાજ કાઢી નાખવી તમે તમારા નિજ સ્વરૂપથી પાપ કે પુણ્ય કર્યા નથી મિથ્યા સ્વરૂપે કરેલાં પાપ પુણ્ય મિથ્યા છે વાસ્તવિક સ્વરૂપને તે સ્પર્શ કરતા નથી જેમકે સ્વપ્નમાંના મિથ્યા સ્વરૂપે કરેલા પાપ પુણ્ય મેં કર્યા એમ કોઈ માનતું નથી. ત્રણ

કાળમાં જગત થયું નથી સ્વપ્નામાં લીલા માત્ર પ્રતીત
 થયેલું તેની સમાપ્તિ થયે હું પોતાના અખડ અવિનાશી
 આનંદધન ચૈતન્ય સ્વરૂપને વિષે જાણુ છું એવી દૃઢ
 ભાવનાવાળી અચળ દ્રષ્ટિ આપની થાઓ એવી અતર્યામી
 પાસે આ મિથ્યા નામધારી પ્રાર્થના કરે છે

૮

તત્ત્વમસિ મહાવાક્યનો અર્થ.

આ જગત જીવ અને ઇશ્વર બંનેની મનની કલ્પના છે
 ઇશ્વરનો એ કલ્પનાને છોડી નિર્વાણપદનો અનુભવ કરો

સર્વ 'ઇશ્વર' સર્વજ્ઞતા છે અને અલ્પ કલ્પવાચી
 અલ્પજ્ઞતા છે

નિર્વાણપદમાં સર્વજ્ઞતા અને અલ્પજ્ઞતાનો અભાવ છે,

ત્યાં સર્વ અને અલ્પનો ભાવ નથી ત્યાં જીવ અને
 ઇશ્વરનો ભેદ ક્યા છે? તે તું છે

જ્યારે જીવની જીવની ઉપાધિ છે અને સમગ્રિ એ
 ઇશ્વરની ઉપાધિ છે.

જ્યારે અને સમગ્રિનું જ્ઞાન હોતા જીવ અને ઇશ્વરનો
 ભેદ ઉપાધિઓ દ્વારા હોય તો તેનાથી પર જે છે તે-
 ન તે

જ્ઞાન હોવાથી જીવ કલ્પવાચ છે અને માયાના કારણ
 માયાના કારણે જીવના અને માયા અનેનો આધાર

સ્વપ્નમા દેખાતા પદાર્થો પણ મટી ગયા, સ્વપ્નને જોનાર તમારૂં મિથ્યા સ્વરૂપ પણ તે સાથે મટી ગયું અને તે મિથ્યા સ્વરૂપે કરેલા કર્મ અને લોગ પણ ત્યાજ સમાઈ ગયા, એટલુંજ નહિ પણ આ તરફ જાગૃતમા તમે જેવા હતા તેવાજ રહ્યા હવે જેને આપણે જાગૃત કહીએ છીએ તે પણ સ્વપ્નજ છે જે આ બધા પદાર્થો દેખાય છે તે સત્તાવાળા ભાસે છે અને તેને જાણવાવાળા આપણે ભાસીએ છીએ પ્રતીતિ મટી કે પદાર્થો અને આપણે રહેતા નથી માટે જે સ્વરૂપ આપણુ માનીએ છીએ તે સ્વપ્નના જેવું મિથ્યા છે જગતની અપ્રતીતિ કાળે રહેવાનું નથી. પરંતુ એના આધારભૂત જે આપણુ ચૈતન્ય સ્વરૂપ છે તેજ આપણુ વાસ્તવિક સ્વરૂપ છે. તે સ્વરૂપને આપણા આભાસરૂપ મિથ્યા સ્વરૂપથી થયેલા કલ્પિત કર્મો અને લોગ સ્પર્શ કરતા નથી. તેજ આપણુ વાસ્તવિક સ્વરૂપ છે, તેજ ભગવાન છે, તેજ હરિ, વિષ્ણુ, મહાદેવ, કૃષ્ણ, પરમાત્મા છે મહા એજ સ્વરૂપ તમે છો અને જગત પ્રતીતિને અભાવે તમારા આભાસરૂપની નિવૃત્તિ થયે તમે પરમાત્માજ અભેદતા અનાયાસે પામશો એમ નિઃસંદેહ જાણવું મનનાથી પાપ પુણ્યની કલ્પનાજ કાઢી નાખવી તમે તમાજ નિજ સ્વરૂપથી પાપ કે પુણ્ય કર્યા નથી મિથ્યા સ્વરૂપે કરેલા પાપ પુણ્ય મિથ્યા છે. વાસ્તવિક સ્વરૂપને તે સ્પર્શ કરતા નથી જેમકે સ્વપ્નમાંના મિથ્યા સ્વરૂપે કરેલા પાપ પુણ્ય મેં કર્યા એમ કોઈ માનતું નથી પણ

કાળમા જગત થયુ નથી. સ્વપ્નામા લીલા માત્ર પ્રતીત થયેલુ તેની અમાપ્તિ થયે હુ પોતાના અખંડ અવિનાશી આનંદધન ચૈતન્ય સ્વરૂપને વિષે જાણુ છુ એવી દૃઢ ભાવનાવાળી અચળ દ્રષ્ટિ આપની થાઓ એવી અંતર્યામી પાસે આ મિશ્ર્યા નામધારી પ્રાર્થના કરે છે.

૮

તત્ત્વમસિ મહાવાક્યનો અર્થ.

આ જગત જીવ અને ઇશ્વર બંધી મનની કલ્પના છે એકવાર એ કલ્પનાને છોડી નિર્વાણપદનો અનુભવ કરો

ત્વં 'કહેવાથી સર્વજતા છે અને અલ્પ કહેવાથી અલ્પજતા છે.

નિર્વાણપદમા સર્વજતા અને અલ્પજતાનો અભાવ છે,

જ્યાં નર્મ અને અલ્પનો ભાવ નથી ત્યાં જીવ અને ઇશ્વરનો ભેદ ક્યા છે? તે તુ છે

વ્યપ્તિ રંગવાથી જીવની ઉપાધિ છે અને નમસ્તિ એ ઇશ્વરની ઉપાધિ છે.

વ્યપ્તિ અને નમસ્તિનું જ્ઞાન હોતા જીવ અને ઇશ્વરનો ભેદ કે ઉપાધિઓ દૂર રાખે તો તેનાથી પર જે છે તે તુ જીવ

જ્ઞાન હોવાથી જીવ કહેવાય છે અને સાધના કાન્દુથી 'પર' પાવાય છે અર્થાત્ અને સાચા બનેલો બાધ છુ

જાત્ર તો જીવ કે ઇશ્વર રહેતા નથી. જાત્રે ભાવથી રહિત જે તત્ત્વ છે તે તુ છે.

કાર્યભાવ હોવાથી કારણ કહેવાય છે અને કારણભાવથી કાર્ય કહેવાય છે કાર્ય કારણ રહિત જ્યાં વસ્તુ છે ત્યાં જીવ અને ઇશ્વરનો ભેદ કયા છે? તે તત્ત્વ તુ છે.

ભોગવવાના ભાવથી ભોક્તા અને દેવાના ભાવથી દાના કહેવાય છે. ભોગવવાના ભાવ અને ભોગપ્રધાન કરવાના ભાવ જતા રહે તો જીવ અને ઇશ્વરનો ભેદ નથી, તે ભેદ રહિત જે તત્ત્વ છે તે તુ છે.

અજ્ઞાનનો ભાવ હોવાથી સદ્ગુરુ એનો બાધ કરે છે દ્વૈત ભાવમાં શિષ્ય ભાવના થાય છે અદ્વૈત આત્મ તત્ત્વમાં ગુરુ કે શિષ્ય નથી તેથી ભેદભાવનો ત્યાગ કરતા જે ભેદ રહિત તત્ત્વ છે તે તુ છે.

અદ્વૈત છે તેથી પ્રાપ્તિનો યત્ન કરવો પડે છે અને દ્વૈત છે તેથી તેનો બાધ કરવાનો યત્ન કરવો પડે છે. દ્વૈત અને અદ્વૈત તારોજ સકલ્પ છે તેને છોડતા જે અવશેષ તત્ત્વ રહે છે તે તુ છે.

દશ્ય સ્વયં હોય તો સાક્ષીભાવ ઘટે છે જો દશ્ય અસત્ય હુંચ તો તુ કયા દશ્યનો સાક્ષી થઈશ માટે જ્યાં દશ્ય અને સાક્ષીનો અભાવ છે ત્યાં ચુપ રહેવું, તે તત્ત્વ તું છે.

શુદ્ધજ્ઞાન સ્વરૂપના નિબ્બનદના વિસ્તારરૂપ આ સ સાર છે અથવા કાઈ નથી. તેથી તેમાં ત્યાગ કે ગ્રહણ કરવા

ચોજ્ય કાઠં નથી તપર્ણી થઈ બા તો તે પદ તું છે, પ્રહ્મ તું છે

પ્રહ્મજ પ્રહ્મ છે બીજુ કાઠં નથી, એ પ્રકારથી નિર્ભય થઈ અપના મામાન્ય પ્રહ્મમુખ ભોગવતા તુ સ્વસ્થ રહે તે તુ છા

આ ર્જોનારને પદીને ગુરુકાગ વિચાર કરે તો અવસ્થ અરૂપ પ્રહ્મવદની પ્રાપ્તિ કરે તેમા કાઠં મદોડ નથી

૯

હૃદય અંધિનો નાશ

અભ્યાસ કાળમા નામ અને રૂપને હટાવીને સન્ધિમા નદને નમજલુ પાંડ છે જગારે દદ જ્ઞાન પ્રાપ્ત છે ત્યારે નામ અને રૂપને હટાવલુ પરતુ નથી

દ્રષ્ટિની નાથજ નયમ પ્રાં બલ્ય છે અને પ્રહ્મ નાપનાય માત્ર છે અપ્રવા બધુ પગપદ્મ છે એમ નમજલ નથી નામરૂપની સાચિક વિશેષતા રહેતી નથી એ પદ પ્રદાનેા સાક્ષાત્કાર પામે દ્રષ્ટિની અધિ ત્રુટી બલ્ય છે બધા નમજ પાડે બલ્ય છે અને બધા હર્ષોના નાશ પ્રાપ્ત છે

તેના કાગ પ્રત્યેક પ્રાણી વ્યવહાર કરે છે અને તે બધા રિવાતિના હેતુ છે તેને હૃદય રહે છે

૯ માથા અને મેતલ પદ્મ એ બનેલી એકુના નાતજાની તે તમારુ હારે છે તેને હૃદય-રૂપે રહે છે

જડ અને ચેતન વિરુદ્ધ સ્વભાવવાળા હોવાથી તેની એકતા થતી નથી પણ અજ્ઞાનથી એકતા કરી જીવભાવ બની જાય છે.

અજ્ઞાનમા એવું સામર્થ્ય છે કે જે અશક્ય છે તેને શક્ય કરી બતાવે, અજ્ઞાનયુક્ત એવી ગરબડતાનું નામ અથિ છે

હૃદયઅથિ અજ્ઞાનનું કાર્ય છે તેથી તેને અજ્ઞાનઅથિ કહો. અથવા જડ ચેતન અથિ કહો. આ અથિમા અનેક પ્રકારના સુખદુઃખ જીવ ભોગવે છે આ અથિ બધન રૂપ છે

અથિ-અજ્ઞાન ભૂલથી છે આ ભૂલ નીકળી જાય તો અથિ રહેતી નથી ભૂલ આપણુ સ્વરૂપ ન સમજવામાં છે પ્રત્યેકનું પોતાનું સ્વરૂપ પરબ્રહ્મ છે. તે પરાત્પર છ જેનાથી બીજું નિકટ છે એવું તે પરાવર છે અથવા કાર્ય બ્રહ્મ અને કારણબ્રહ્મ પરાવર છે, તેની ઉપર બેઠાએ તો પોતાનું સ્વરૂપ છે એ વાત દ્રઢતાથી સમજાય છે ત્યારે અજ્ઞાન નિવૃત્ત થઈ જાય છે

ભૂલ રહેતી નથી. ભૂલ નીકળી જવાથી ભૂલથી ઉત્પન્ન થયેલ હૃદયઅથિ પણ તુટી જાય છે અનેક પ્રકારના સશય અજ્ઞાન દશામા થયા કરે છે કે હું હોણુ છું, પરબ્રહ્મ શું છે, સુખ દુઃખ શું છે, કેને થાય છે, શા માટે થાય છે, એ બધા સશય રહેવાનું સ્થાન નથી

જેમ મર્યા પૂર્ણ પ્રકાશમાન હોય ત્યારે પદાર્થ સ્પષ્ટ દેખાય છે શકા રહેતી નથી, એ પ્રકારે જ્ઞાન સ્વરૂપ

આત્મારૂપ અર્થનો પ્રકાશ હોય તો કોઈપણ જાતની શકા રહેતી નથી. જન્મ મરણ અને તેની વચ્ચેના અનેક પ્રકારના અનેક યોનિઓમા ભોગ કર્મથી થયા કરે છે જેલુ કર્મ તેને અનુચિત જન્મ અને ભોગ રહે છે અને આ બધા કર્મ અદ્ભુત અજાનની અધિમા ટકી રહે છે

જ્ઞાનથી અચિત કર્મ બંધી જાય છે આગામી કર્મ બંધાયેલું થતા નથી. પ્રાચીન ભોગથી નષ્ટ થાય છે, એ પ્રકારે કર્મ નાશ થઈ જાય છે

પચ્ચક્ષના અજાનથી પચ્ચક્ષની પ્રાપ્તિ થતી નથી મુદ્ધ અખંડ અદ્ભુત સ્વરૂપમા બધા વિગેરેનો ત્રણે કાળમા અભાવ સમજવો એ જ્ઞાન છે

હું બિન્ન છું એમ સમજવું એ બંધન છે અને હું અખંડ એકરૂપ અદ્ભુત-સ્વરૂપ છું એમ સમજવું એ મોક્ષ છે માને આત્માજ અદ્ભુત પચ્ચક્ષ સ્વરૂપ છે એવું અભિભાવથી અપેક્ષા જાણવું એનું જ્ઞાન કહે છે

હું પૂર્ણ જાતિ સ્વરૂપમા અજ્ઞાતિનું દેખાતું હોતું ને જાણતું હોતું, પચ્ચ છે! પચ્ચ છે! કંટકી નહીં વાત છે

બધા કંઈ મારી સમજમા નહિ આવ્યું ત્યાં મુખી મારણ હોતું હવે હું મારી સૂર્યતા ઉપર હવે છું

૧૦

કર્મનું કારણ.

જન્મનું કારણ એકી કર્મ બધા કર્મ છે, તેના દ્રષ્ટા જાણવાથી જ્ઞાન એ તે હવે કર્મના પ્રવર્તન છે અને

થતા કર્મના દ્રષ્ટા છે પ્રવર્તક એવી રીતે કે શુભ અશુભ પડતા અસ્કારોની છાયાજ કર્મ છે અથવા જે કર્મો થાય છે તે પડેલા અસ્કારોને આધારેજ થાય છે. સ્થૂલ સૂક્ષ્મ શરીર જડવત્ છે તેનાથી કાંઈ ક્રિયા થતી નથી પણ ચિદાભાગથી ક્રિયા બની રહી છે

૧૧

જગત્ની ઉત્પત્તિ.

દ્રષ્ટાંતમાં જેમ લુગડું છે તેને ઘટ્ટ કરવાને માટે બળ લગાડે છે, પછી તેના ઉપર ચિત્ર છપાય છે અને પછી રંગ પૂરાય છે તેવીજ રીતે સિદ્ધાંતમાં શુદ્ધ બ્રહ્મ તે લુગડું છે, તેને માયારૂપી બળ લગાડવાથી તે ઘટ્ટ થાય છે, તે પછી માયા શુદ્ધ બ્રહ્મની આનિધ્યમાં ચિત્ર ઉત્પન્ન કરે છે.

૧૨

માયા (ઉત્પત્તિવાદની દ્રષ્ટિએ)

વિરાટ સ્વરૂપમાં સમસ્ત વ્યપ્તિ સ્થૂલ અને સમસ્ત સમપ્તિ સ્થૂલ શરીરોનો સમાવેશ થાય છે વિરાટ સ્વરૂપનો લય હિરણ્યગર્ભમાં થાય છે હિરણ્યગર્ભમાં વ્યપ્તિ સૂક્ષ્મ અને સમપ્તિ સૂક્ષ્મ શરીરોનો લય થાય છે અને હિરણ્યગર્ભનો લય માયામાં થાય છે અને માયામાંથી બધાનો પ્રાદુર્ભાવ થાય છે પણ તે શુદ્ધ સ્વરૂપ પરમાત્મા અખંડા-

૧૦ થી ૧૯ મુધીના પારાગ્રાક પીડડીઆના માણ મુકુત માસ્તર ભગવાનજીભાઈની નોંધમાંથી લીધેલ છે તેમને સ્વામીજી સાથે થયેલ જ્ઞાનચર્ચાની તે યાદી છે

નન્દના આશ્રયે બને એકલા પરમાત્માથી ન બને માટે ઇચ્છાવડે માયાનો આશ્રય કરી ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ, લય બને છે

પરમાત્મામા આદિ કે અત સલવતો નથી. તેના કોઈ એક ભાગમા માયા આશ્રય કરીને રહી છે દ્રષ્ટાંતમાં જેમ શરીરમા તલ રહે છે અને તે તલે જેટલી જગ્યા ફાકી છે અથવા શરીરના જેટલા ભાગમા તલ છે તેટલા શરીરના મૂળ ભાગ સાથે તલનો દેખાવ થયેલ છે. તેથી મૂળભાગ અને તલના દેખાવની પેઠે પરમાત્મામાં માયા રહેલ છે એ માયા વડેજ અવ્યક્ત અવ્યય પરમાત્માના આશ્રયથી જગતની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને લય થાય છે બાકીનો તમામ ભાગ પ્રકાશરૂપ હોય છે તેમાં કોઈ હોતું નથી તેથી તેનું ધ્યાન કરનારાનો પતો મળતો નથી

૧૩

જાત્રત્ત્વ અવસ્થા.

જેને પ્રભુના નામમા ખરો રસ લાગ્યો છે તેજ ખરેખરા જાગે છે, બાકીના સુતા છે

૧૪

સંસ્કાર

મન ગમે તેટલું વશ હોય, ઇદ્રિયો કબજે હોય પણ કોઈ વખતે વિષયભોગ વખતે પડેલા સંસ્કારો સ્ફુરી આવતા મન પાછું વિષયભોગ તરફ વળે છે ઇદ્રિયોને તેના વિષયોમા જતી અટકાવીને મન શાત કર્યું હોય ત્યારે નિર્વિકલ્પ સમાધિ શિદ્ધ થાય છે અને નિર્વિકલ્પ

સમાધિમાં આત્માના દર્શન થાય છે છતાં પડેલા મસ્કારોના બલવત્તરપણાથી મન પાછું ઇન્દ્રિયોના વિષયોમાં ભટકે છે અને સમાધિ છોડાવી દે છે સ્ત્રીઓ સાથે એકાત ન કરવી એ બાળતમાં જૈમિનિ અને વ્યાસ વગેરે થયેલો મવાદ અને અતે જૈમિનિનો પરાજય એ સમજવા જેવો છે

૧૫

સાધુઓનાં સૂતક

કોઈ માણસે કોઈ સાધુને પૂછ્યું કે હે મહારાજ, કેમ કાંઈ કર્મ કરતા નથી ત્યારે તેણે જવાબ આપ્યો કે અમને બે પ્રકારનાં સૂતક છે:—

- ૧ મોહરૂપી મા મરી ગઈ છે તેનું સ્નાન સૂતક છે અને
- ૨ જ્ઞાનરૂપી દીકરો અવતર્યો છે તેનું વૃદ્ધિ સૂતક છે તેથી મુદ્ધ મુડાવીને ફરીએ છીએ સૂતકમા કર્મ ન થાય

૧૬

અતિથિ સત્કાર

સાધુઓનો ધર્મ છે કે દૂકડામાંથી પણ દૂકડો અતિથિને આપવો. શ્રીમદ્ ભાગવતમા રાજા રતિદેવની વાત કહીં સ્વામીજીએ સમજાવ્યું કે ૪૦ દિવસના ઉપવાસ પછી અનાજ મળ્યું તે જમતા પહેલા એક પછી એક એમ ત્રણ અતિથિ આવ્યા. અનાજ અપાઈ જતાં પાણી પણ અપાઈ ગયું ત્યારે પરમાત્માએ પ્રસન્ન થઈને કહ્યું કે “વર માગ” તે વળતે તેણે એવું વર માગ્યું કે “હું

સ્વામીજી-પીકડીઆના જંગલમાં.

સર્વ પ્રાણીઓને વિષે રહીને તેઓની પીડા ભોગવવા ઇચ્છુ છું કે જેને લીધે સર્વ પ્રાણીઓ દુઃખ રહિત થાય ”

૧૭

મૂર્તિખંડન.

કોઇ માણસે એમ વાત કરી કે કોઇએ શિવલિંગની મૂર્તિ લાગી નાખી સ્વામીજીએ કહ્યું કે “એક માણસના હજાર ફેટા હોય તેમાથી એક લાગી નાખે કે તોડી નાખે તેથી મૂળ માલિકને કાંઈ થતું નથી,

વળી ચક્રમક્રમા અગ્નિ છે, વનસ્પતિમા અગ્નિ છે, એકાદ લાકડાનો કકડો સળગાવીએ તો અગ્નિ થાય છે તેથી સર્વત્ર રહેલા અગ્નિને શુ ?

તેમજ એકજ ઠેકાણે સળગેલો અગ્નિ હોલવાઈ જાય તો પણ શુ ? અવતારોમા એ પ્રમાણે સમજવાનું છે ”

૧૮

જ્ઞાનીની શાંતિ

સમુદ્ર હમેશા પોતાની મર્યાદામાં રહે છે, હજારો નદીઓ અને મોટી મોટી નદીઓ ધૂધેવાટા કરતી આવે છે પણ સમુદ્રમા તે કાંઈ કળાતી નથી અથવા તેની અસર પણ નથી સમુદ્ર પોતે પોતાની મર્યાદામા શાંતિમા રહે છે, તેવીજ રીતે હજારો સિદ્ધિઓ કે લાલચો આવે છે છતા જ્ઞાની પુરુષ શાંત અને સ્થિર રહે છે જે ડગતો નથી તે શાંતિ પામે છે કામ-કામી શાંતિ પામતા નથી

૧૯

શ્રાપનો ઉપયોગ.

ખીજતને યાપ ભોગવવાનો વારો આવે છે ત્યારે સાધુ પુરુષોના શ્રાપ નિમિત્ત રૂપ થાય છે દ્રષ્ટાતમાં દુર્વાસાના શ્રાપ અને શ્રીકૃષ્ણની યાદવાસ્થળી.

પરચુરણ.

૨૦

સંસારમાં રહીને પુરેપુરું નિદિધ્યામન થઈ શકતું નથી કારણકે કે થોડો ઘણો રાગ દ્વેષ રહ્યા કરે છે માટે તે દ્રષ્ટિએ બને તેટલો ત્યાગ કરવો એ ઘણું જ ઉત્તમ છે.

૨૧

સતોએ આત્મ નિષ્ઠા કેળવવા માટે જ્યાં ત્યાં ફરવું ન જોઈએ પણ એકાંત સ્થળમાં રહી, રાગ દ્વેષ ન બધાય તેવી સલાળ રાખી નિષ્ઠા વધારવી

૨૨

રામ અને કૃષ્ણ વિગેરે અવતારોની બ્રહ્માકાર વૃત્તિ “વડવાણિ” જેવી હતી જેમ વડવાણિ સમુદ્રનું શોષણ કરતા છતાં ઓલવાતો નથી તેમ રામ, કૃષ્ણ, વિગેરેએ મહાન યુદ્ધ કર્યા અને ખીજી પ્રવૃત્તિઓ કરી છતાં તેમની આત્મ નિષ્ઠામાં ભગ થતો નહોતો.

નળ ૨૦ થી ૩૫ સુધીના વયનો, માસ્તર હિમતલાલ ગીરધરલાલની નોંધમાથી લીધેલ છે સ્વામીજી સાથે તેમને સત્સંગ થયો હતો તે બાબતની તે નોંધ છે.

૨૩

વેદાંતમા ‘નેતિ નેતિ’ એમ બે વખત શબ્દ વપરાયો છે તેનું તાત્પર્ય એ છે કે—એક વખત નેતિ કહેતા કાર્ય પ્રપચ્ચનો બાદ થાય છે અને બીજી વખત “નેતિ” કહેતા કારણ પ્રપચ્ચનો (માયાનો) બાદ થાય છે. આવી રીતે અતદ્વ્યાવૃત્તિથી બ્રહ્મનું નિરૂપણ શાસ્ત્રોમા કરેલું છે

૨૪

બ્રહ્મ અને જગતનો ભેદ કલ્પિત છે. બ્રહ્મ અને જગત એક વસ્તુ છે

૨૫

સમગ્ર વેદાંતનું તાત્પર્ય જગતની ઉત્પત્તિમાં નથી જગત ભૂલથી પ્રતીત થાય છે

૨૬

સ્વરૂપ નિત્ય પ્રાપ્ત છે તેમાં કાંઈ કર્તાવ્ય નથી. ફક્ત જ્ઞાતિ કાઢવાની છે

૨૭

સ્વપ્નમાં જેમ દ્રષ્ટા ભૂલથી દ્રશ્યરૂપે થયેલ છે તેવીજ રીતે જાગૃતમાં પણ ભૂલથી દ્રષ્ટા દ્રશ્ય રૂપે દેખાય છે.

૨૮

ભગવાન દીન દયાળ છે તેનો અર્થ એવો છે કે—એક તરફ જ્યારે મુમુક્ષુ જીવે વૈભવ, વિષયો વિગેરે તણ દીધા હોય છે અને બીજી તરફ જ્યારે ભગવદ્ પ્રાપ્તિ થઈ હોતી નથી ત્યારે એવી વચલી સ્થિતિવાળા જીવો ઉપર દયા કરવાવાળા છે તેથી તે “દીન દયાળ” કહેવાય છે

૨૯

જ્ઞાનની ગાસડી બાંધવા કરતાં ચારિત્રની અપટ્ટીની
દિમત વધારે છે

૩૦

મળ ભૂલ જાનેકા હૈ, અપના આપામા મરન રહેના.

૩૧

કોઈ અધિકારીને ગુરુના ઉપદેશથી તરત જ્ઞાન થયું
અથવા ગુરુ કૃપા થઈ અથવા ગુરુએ તેના માથા ઉપર
હાથ મૂક્યો અને તેને જ્ઞાન થયું તો તેમાં તેની પૂર્વ
જન્મની ખેડ એટલે પુરુષાર્થ મુખ્ય કારણ છે માટે
પુરુષાર્થ કરવો, પ્રમાદ ખીલકુલ કરવો નહિ

૩૨

તન ફકીરી ઓર બાબા,
મન ફકીરી ઓર હૈ,
હાલસે બે હાલ ઉનકા,
દિલ સોદા ઠોર હૈ.
કોન બોલે, કોન ચાલે,
ના કીસીસે જોર હૈ,
ચુપ લગી ચુપ હો રહે,
વો મઝા કુછ ઓર હૈ.

૩૩

મને કોઈ કહેતું, જગત સાચું
મને કોઈ કહેતું, જગત ખોટું

અગર જોદું તો મારે શુ ?
કદી સાચુ તો મારે શુ ?
નથી થાતુ નથી જાતુ,
હું માં હું સમાણો છું;
અખંડ આ સ્થિર જ્યોતિમાં,
નથી થાતુ નથી જાતુ.

૩૪

સોહં હસા એક હે,
તુમ મત જાનો દોય;
જાના ઉસને દોય કર,
તેહી શુરૂ મજ્યા ન કોઇ

૩૫

દાદ્ હેકુ લય ઘણા,
નાહિકુ લય નાહિ;
દાદ્ નાહિ હો રહિએ,
અપને સાહેબ માહી.

૩૬

રાસકીલા

ગોપી મહાન વૃત્તિ સખ, સાક્ષી કૃષ્ણ સ્વરૂપ,
સંધિન મૈં ભાસત રહે, યે હૈ રાસ અનૂપ,
ગોપી હરિકી પ્રાન હે, હરિ ગોપિન કે પ્રાન,
વેદ ભેદ માને નહિ, યા ગિધ સમજ સુજાન

પ્રકરણ ૧૨ મું. વેદાન્ત સિદ્ધાન્ત.

“વેદાન્ત” શબ્દનો અર્થ કેટલાએક વેદનો અત
લાગ હોવાનું કહે છે પણ ઋગ્વેદનું નિરિક્ષણ કરવાથી
તેમ જણાતું નથી તેમાં છેવટના આઠમા અષ્ટકમા વેદાન્ત
લાગ વિશેષ છે પરંતુ પ્રથમ અષ્ટકથીજ તે લાગ દાખલ
થયેલ જોવામા આવે છે અને સૂક્ષ્મ બુદ્ધિવાળા જ્ઞાનીને
તો જેમ દુધમા ઘી, તલમા તેલ જોવામા આવે છે તેમ
વેદમાં વેદાન્ત એતપ્રોત જોવામા આવે છે.

આ પ્રકરણમા સ્વામી શ્રી નિત્યાનન્દજી ઉપર પૂન્યભાવ
ધરાવનાર સદ્ધર્મ લાસ્કર અને ધર્મરત્ન રા. રા ગુલાબરાય વજ્રેશકર
જાયાએ વેદાન્તનો સિદ્ધાન્ત વાચનારાઓના લાભ માટે સમજાવેલ છે
તેમણે સ્વામીજીના સત્સંગનો લાભ ઘણા વખત મુઘી લીધેલ છે

૨ “વેદાન્તથી પરમાત્મા-બ્રહ્મનું સ્વરૂપ જાણી શકાય છે તથા તેનો સાક્ષાત્કાર થયે મનુષ્ય જન્મમૃત્યુથી મુક્ત થઈ મોક્ષને પામે છે તે વિષય બતાવનારી વિદ્યા તે “બ્રહ્મવિદ્યા” પરાવિદ્યા, નામથી કહેવાય છે અને અન્ય સર્વ વિદ્યા-વેદ-પુરાણ આદિ સર્વ “અપરાવિદ્યા” કહેવાય છે. (મુ. ૩ ૧-૪) તે પરાવિદ્યા ઉપનિષદ્માં શુ થાયેલ છે બીજી કોટીના અધિકારી ઉપર કૃપા કરી શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માએ તેનું દોહન કરી તે પરાવિદ્યા શ્રી ભગવદ્ ગીતામાં ગાઈ છે અને ઉપનિષદાદિમાની શ્રુતિયોમા બ્રહ્મજીવની ઐક્યતા બતાવવામા કાઈ શકા રહે અગર સ્પષ્ટતાથી ન સમજાય તેનું નિરાકરણ શ્રી ભગવાન વ્યાસ-જીએ બ્રહ્મ સૂત્રો રચી તે દ્વારા કરેલ છે આ ત્રણ ગ્રંથ ઉપનિષદ્, ગીતા અને વ્યાસકૃત બ્રહ્મસૂત્રો, એ પ્રસ્થાન ત્રયથી ઓળખાય છે અને તેના ઉપર શ્રી જગદ્ગુરુ શંકરાચાર્ય વગેરેના ભાષ્યો છે જે અધિકારી તે બ્રહ્મવિદ્યા દ્વારા પરમાત્મા-બ્રહ્મનું જ્ઞાન મેળવવાને જીજ્ઞાસુ હોય તેણે

અને વેદાંતની પ્રક્રિયા શાસ્ત્રોના પ્રમાણ આપી મુમુક્ષુજનો સરળતાથી સમજી શકે તેવી રીતે લખેલ છે

તેઓશ્રી લખે છે કે—

ૐ સત્ત્વિદાનન્દ પરમાત્માને પ્રદ્વિ ભાવે નમન કરી પ્રપ્તુત વિષય ઉપર સંક્ષેપમા થોડા શબ્દોમા લખવા માગુ છું તથા તે પરમદયાળુ સત્ત્વિદાનન્દ સ્વરૂપ બ્રહ્મીભૂત મહાત્મા સ્વામીશ્રી નિત્યાનન્દ સરસ્વતીને પૂર્ણ ભક્તિ પુર સર આ પ્રકરણ અર્પણ કરું છું

કોઈ વિરક્ત મહાત્મા ગન્યાસી પાસેથી શિષ્ય ભાવથી ઉપસન્ન થઈ શ્રવણ દ્વારા મેળવવું જોઈએ પરંતુ તે પહેલાં તેણે વર્ણાશ્રમનાં ધર્મ પ્રમાણે નિષ્કામ કર્મ કરી ચિત્તશુદ્ધિ કરવી તથા ઉપાસના કે ભક્તિદ્વારા મનનો વિશ્લેષ દૂર કરવો જોઈએ જ્યાંસુધી ચિત્તશુદ્ધિ અને તેની નિશ્ચલતા પ્રાપ્ત નહિ થાય ત્યાંસુધી બ્રહ્મવિદ્યા પ્રાપ્ત નહિ થાય. વળી, તેણે સાધન ચતુષ્ટય સંપાદન કરવા જોઈએ, એટલે કે નિત્યાનિત્ય વસ્તુનો વિવેક, વૈરાગ્ય, શમાદિ પટ-સપત્તિ તથા મુમુક્ષુતા એ ચાર સાધન પ્રાપ્ત કરવાં જોઈએ, તે સ્થિતિ પ્રાપ્ત કર્યા પછી ગુરુ તેને બ્રહ્મવિદ્યાનો બોધ આપે છે.

૩ “બ્રહ્મવિદ્યા”થી જ્ઞાનદ્વારા મોક્ષ થાય છે તે બાબત ઉપર તૈત્તિરીય-ઉપનિષદની શ્રુતિ છે કે “બ્રહ્મવિદ્યાન્નોતિ પરમ્” બ્રહ્મને જાણનાર નિરતિશય બ્રહ્મને પ્રાપ્ત કરે છે ચૌદ બ્રહ્માંડમાં કોઈ વસ્તુ તેનાથી અજ્ઞાત રહેતી નથી. તે બ્રહ્મનું સ્વરૂપ-લક્ષણ બીજી શ્રુતિ બતાવે છે કે—“સત્ય જ્ઞાનમનન્તમ્ બ્રહ્મ” તેનો અર્થ એવો છે કે બ્રહ્મ દેશ, કાળ વસ્તુના પરિચ્છેદથી રહિત છે એટલે કોઈ દેશનો ભાગ

“વેદાન્ત” વિષય અતિ ગંભીર છે તથા તેથી પ્રતિપ્રાપ્તિ થતા પગ્માત્મા બ્રહ્મ મન વાણીના અગોચર હોવાથી જેનું અતદ્વ્યાવૃત્તિ રૂપથીજ વર્ણન થઈ શકે છે. તે ઔપનિષદ પુરુષના માટે કાંઈ લખવું તે સાહસ ગણાય તોપણ વાચક મહાશયો ઉદાર વૃત્તિથી પમણ લેશે એવી આશા છે

આણુમા આણુ અગર મહાનુમાં મહાનુ પ્રહ્મ સિવાય ખાલી નથી, તેમજ તે ભૂત-ભવિષ્ય-વર્તમાન એટલે ત્રણે કાળમા અસ્તિત્વ ધરાવે છે અને કોઈ પણ વસ્તુ તેનાથી ભિન્ન નથી

૪ હવે જ્યારે “બ્રહ્મ” તે પ્રમાણે સર્વ-વ્યાપક છે ત્યારે તેના દર્શન કે સાક્ષાત્કાર કેવા પ્રકારથી કયાં થાય તે માટે પછીની શ્રુતિ કહે છે કે, “યો વેદ નિહિત ગુહ્યાં પરમે વ્યોમન” ઉપર કહેલ સ્વરૂપ લક્ષણવાળા પ્રહ્મનો અધિકારી પોતાના હૃદય રૂપ ગુહામા સાક્ષાત્કાર કરી શકે છે, તથા તે પ્રમાણે સાક્ષાત્કાર થવાથી શ્રુતિ કહે છે કે તે અધિકારી સર્વ કામ એકી સાથે ભોગવે છે તે બાળત વિશેષ સ્પષ્ટ સમજાવવા શ્રી જગદ્ગુરુ શકરાચાર્ય નીચે પ્રમાણે ભાષ્યમા લખે છે —

ब्रह्मणा सहेति: ब्रह्मभूतो विद्वान् ब्रह्मस्वरूपेणैव सर्वान्कामान्सहाश्रुते, न यथोपाधिकृतेन स्वरूपेणऽऽत्मना जलसूर्यादिवत्प्रतिबिम्बभूतेन ससारिकेण धर्मादिनिमित्तापेक्षांश्चक्षुरादिकरणापेक्षांश्च कामान्पर्यायेणाश्रुते लोकः। कथं तर्हि यथोक्तेन प्रकारेण, सर्वज्ञेन सर्वगतेन सर्वात्मना नित्यब्रह्मात्मस्वरूपेण x x सर्वान्कामान्सहैवाश्रुते ॥

એનો અનુવાદ પડિત પિતામ્બર કૃત નીચે પ્રમાણે છે —

પ્રહ્મભૂત જો વિદ્વાન સો જ્ઞાનરૂપ હોનેસે સર્વજ્ઞ પ્રહ્મ સ્વરૂપસેહી સર્વ ભોગનકુ એક કાલ વિષે ભોગતા હૈ, પરંતુ જલગત સૂર્ય ઔર આકાશ આદિકકી ન્યાયી ઉપાધિ કૃત પ્રતિબિંબ ભૂત સુસારી સ્વરૂપસે પુણ્ય

આદિક નિમિત્તકી અપેક્ષાવાલા ઔર ચક્ષુ આદિક કર્ણકી અપેક્ષાવાલે લોક વિષે પ્રસિદ્ધ ભોગનકુ કમ કરી ભોગતા નહિ, કિંતુ ઉક્ત પ્રકારસ સર્વજ સર્વાત્મા નિત્ય બ્રહ્માત્મ સ્વરૂપસે પુણ્યાદિ નિમિત્તકી અપેક્ષાસે રહિત ઔર ચક્ષુ આદિક કર્ણકી અપેક્ષાસે રહીત સર્વ ભોગનકુ સાથિહી ભોગતા હે

આ ઉપરથી સામાન્યરીતે એવો પ્રશ્ન ઉત્પન્ન થાય કે “બ્રહ્મ” સર્વ વ્યાપક છે છતા તેનો સાઝાતકાર હૃદયમાજ થાય તે પ્રમાણે શ્રુતિ કેમ કહે છે. તેના ખુલાસામા કહેવું જોઈએ કે પરમાત્માએ જ્યારે પ્રાણીઓના અનેક જન્મના પુણ્ય પાપ રૂપી કર્મનાં ફળ ભોગવાવવા મૃદ્ધિ માયાદ્વારા રચવા ઇચ્છા કરી ત્યારે પ્રથમ પચમહાભૂત ઉત્પન્ન થયા તેના સમગ્ર પચભૂતોના સત્વગુણના અશમાથી અતઃકરણ ચતુષ્ટય ઉત્પન્ન કર્યું તથા સમગ્ર રજોગુણ અશમાથી પાચ પ્રાણ ઉત્પન્ન કર્યા વળી દરેકના સત્વગુણના અશમાથી શ્રોત્ર, ત્વક્, ચક્ષુ, શ્રૃંગી, ઘ્રાણ, એમ અનુક્રમે પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયો અને દરેકના રજોગુણમાથી વાક, પાણિ, પાદ, ઉપસ્થ, વાયુ એમ અનુક્રમે પાચ કર્મેન્દ્રિયો ઉત્પન્ન કરી તથા પાંચ ભૂતોના સમગ્ર તમોગુણનુ પચીકરણ કરી તેમાંથી ચૌદ ભૂવન તથા સ્થૂલ શરીરો બનાવ્યા તેમ કરી પાચ કોશવાળુ શરીર નિર્માણ કર્યું એટલે આનંદમય કોશનુ કારણ શરીર તથા વિજ્ઞાનમય, મનોમય તથા પ્રાણમય કોશનુ સૂક્ષ્મ શરીર અને અન્નમય કોશનુ

સ્થૂલ શરીર બનાવ્યું, તે સ્થૂલ શરીરમાં સૂક્ષ્મ અગર
લિંગ શરીર અને તેમાં કારણ શરીર એમ ગોઠવણ કરી.
પરમાત્મા-બ્રહ્મ-સર્વ સ્થળે વ્યાપક છે તેથી તે શરીરો
રૂપી કોશની અદર જે અવકાશ છે (જેને ગુહા કહી)
તેમાં તે વિશેષ પ્રકાશિત દેખાય છે, કારણકે પરમાત્માની
બીલકુલ નજીક અત કરણ અને વિજ્ઞાનમય કોશ હોવાથી
અને તે શુદ્ધ સત્ત્વગુણનું કાર્ય હોવાથી તેમાં પરમાત્માનો
વિશેષ પ્રકાશ અગર આભાસ કે પ્રતિબિંબ પડે છે તેથી
તે દ્વારા પ્રભુનો સાક્ષાત્કાર થઈ શકે છે. તે સ્વયં પ્રકાશ
(પરમાત્મા) બ્રહ્મનો અત કરણમાં આભાસ પડવાથી
અત કરણ ચેતનવત્ બને છે તે આભાસને લઈને અત કર-
ણમાં ક્રિયા શરૂ થાય છે તેના દ્રષ્ટાત્મા કહેવું જોઈએ
કે જેમ સૂર્યના કિરણો આગીયા કાચમાં પડે ત્યારે અગ્નિ
પ્રગટ થાય છે તેમ પરમાત્મા (બ્રહ્મ)નો પ્રકાશ અત કરણમાં
પડવાથી ક્રિયા શરૂ થાય છે સૂર્યનો પ્રકાશ આરસમાં,
દર્પણમાં, મણિમાં અને હુલબી કાચમાં જેમ અધિક
અધિક દેખાય છે તેમ શરીરના સમગ્ર ભાગમાં પરમાત્માનો
આભાસ પડે છે પરંતુ તેનું તારતમ્યપણું અત કરણ
સત્ત્વગુણનું કાર્ય હોવાથી તેમાં વિશેષ જણાય છે તે ક્રિયા
પ્રાણીના પૂર્વ જન્મના કાર્યના સંસ્કાર પ્રમાણે નિયમિત
થાય છે તે જીવ સૃષ્ટિ કહેવાય છે

૫ તે પ્રમાણે પાચ કોશની અદર અત કરણરૂપી
ગુહામાં (અવકાશમાં) પરમાત્માના સાનિધ્યથી જે પ્રકાશ

પ્રતિજિજિત થાય છે અને જેને મામાન્ય રીતે ચિદાભાસ કહે છે તે પ્રતિક્ષિત થાય છે તેનેજ પરમાત્માનો પ્રવેશ તે ગુહાભા થયાનું શ્રુતિ કહે છે તે શ્રુતિ આ પ્રમાણે છે. “તત્સૃષ્ટવા તદેવાનુગ્રાવિશત” પરમાત્માએ તે કોશો અર્થે તેમાં પ્રવેશ કર્યો અને છાદોગ્ય ઉપનિષદની શ્રુતિ વિશેષ સ્પષ્ટતાથી કહે છે કે “અનેન જીવેન આત્મનાનુપ્રવિગ્ય નામરૂપે વ્યાકરવાણિ” પરમાત્મા જીવાત્મા તરીકે પ્રવેશ કરી નામરૂપથી વ્યક્ત થયા (છાં. ડ. ૬-૩-૨)

પરમાત્મા વ્યાપક છે એ પ્રમાણે ઉપર જણાવેલી શ્રુતિએ સ્થાપિત કર્યું ત્યારે પછી તેથી અન્ય વસ્તુ હોઈ શકે નહિ. તેથી કેવી રીતે, શેમા, તેણે પ્રવેશ કર્યાનું શ્રુતિ કહે છે. તે બાબતમા છાદોગ્યોપનિષદની શ્રુતિ ૬-૩-૨ ઉપરના ભાષ્યમા નીચે પ્રમાણે ખુલાસો કર્યો છે —

जीवो हि नाम देवताया आभास मात्रम् । बुद्ध्यादि भूत मात्रा ससर्ग जनित आदर्श इव प्रविष्टः पुरुष प्रतिबिम्बो जलादिष्विव च सूर्यादिनाम् । अचिन्त्यानन्त शक्तिमत्या देवताया बुद्ध्यादि सवध श्रैतन्याभासो देवता स्वरूपविवेकाग्रहणनिमित्तः सुखी दुःखी मूढ इत्याद्यनेक विकल्प प्रत्यय हेतुः । छाया मात्रेण जीवरूपेणानुप्रविष्टत्वा देवता न दैहिकैः स्वतः सुखदुःखादिभिः सवध्यते । यथा पुरुषादित्यादय आदर्शोदकादिषु च्छायामात्रेणानुप्रविष्टा आदर्शोदकादि दोषैर्न सवध्यन्ते तद्वद्देवताऽपि ।

તેનો અનુવાદ પચોલી યમુનાશ કરે નવલકિશોર પ્રેસની આવૃત્તિમા ૩૬૭મે પાને નીચેના મતલબથી કરેલ છે.—

ઇસ પ્રકાર ઉસ સત્ ચૈતન્ય દેવકા પ્રતિબિમ્બ ચિદાભાસ પ્રપચ સાથ મિલકે અપને વિષે અનેક પ્રકારકે અહંકારકો ધારતા હૈ સો ભી કેવલ છાયામાત્ર જીવરૂપસે પ્રવેશ કરનેસે હૈ નતુ ઉસ સત્ ચૈતન્ય દેવકો સ્વરૂપસે, વાસ્તવ કરકે તો ઉસ સત્ ચૈતન્ય દેવકા દેહાદિક અર્ તિનકે ધર્મ કર્માદિક તિન સર્વકે સંસર્ગ સખધ રચક માત્રભી નહિ. વો તો સદા શુદ્ધ, બુદ્ધ મુક્ત સ્વભાવ સર્વસે અસંગ નિત્ય નિર્વિકારીહી હૈ

૬ હવે વિશેષ સમજવા જેવું એ છે કે તે નામરૂપ-દ્વારા સ્પષ્ટ દેખાતી ક્રિયાનો કર્તા કોણ? અત કરણની વૃત્તિ? તથા તેમા પડેલો ચિદાભાસ? અગર અંત કરણમા (ગુહામા) રહેલ પરમાત્મા-પ્રત્યગાત્મા અગર જે કૂટસ્થ નામથી ઓળખાય છે, તે ત્રણમાથી કર્તા કોણ? જવાબમાં કહે છે કે અત કરણની વૃત્તિ તો જડ છે અને ચિદાભાસ તો મિથ્યા સમાન છે અને કૂટસ્થ અક્રિય છે, તેથી કેવળ પરમાત્માની માયાને લઈ, તે ક્રિયા, વ્યવહાર પક્ષમા, કૂટસ્થનો આભાસ અને અત કરણની વૃત્તિનો તાદાત્મ્ય થવાથી ઉત્પન્ન થઈ જેમ સૂર્યનાં કિરણો આગીયા કાચમા પડવાથી (આગીયો કાચ જડ છે ને સૂર્ય તો અતિ દૂર છે છતાં) તેના જડ કિરણો દ્વારા ચેતનપાણુ કાચમા બાણે પેદા કરતા હોય તેમ જણાય છે તેમ આ સ્થળે પણ પરમાત્મા અક્રિય છતાં તેની માયા તેના આભાસ દ્વારા અત.કરણમા ક્રિયા ઉત્પન્ન કરે છે

૭ ઉપર પરમાત્માના પ્રવેશ મળધી જે ચર્ચા કરી તેમાં જીવનુ સ્વરૂપ પણ કેટલેક અંશે આવી જાય છે. જીવ અને બ્રહ્મ સ્વરૂપે એકજ છે એવો વેદાંતનો શ્રુતિસિદ્ધ સિદ્ધાંત છે પરમાત્મા (બ્રહ્મ)ની માયા શક્તિમા સત્ત્વ-રજ તથા તમોગુણની સામ્ય અવસ્થા છે. જ્યારે તે શુદ્ધ સત્ત્વગુણરૂપે હોય ત્યારે તે ઉપાધિથી પરમાત્મા (બ્રહ્મ) ઇશ્વર કહેવાય છે અને જ્યારે તે માયા મલીન સત્ત્વગુણ રૂપે પરિણમે ત્યારે તેની અવિદ્યાની ઉપાધિ દ્વારા બ્રહ્મજીવભાવને પામે છે વસ્તુતાએ તો ઉપાધિને લઈ જુદા નામ છે, બાકી બ્રહ્મ એકજ છે, અવિદ્યાની ઉપાધિથી જીવ તરીકે પ્રાણીના જુદા જુદા શરીરમા તે અસ્તિત્વ ધરાવે છે પરંતુ તે ઉપાધિથી તેનાં સ્વરૂપને કાંઈ હાની થતી નથી જેમ સ્ક્રાટિક-મણિ પાસે જ્વરુમનુ પુષ્પ રાખવાથી સ્ક્રાટિક પણ લાલ દેખાય છે પરંતુ ઉપાધિ દૂર થતાં તેમજ ઉપાધિની સાનિધ્યતા છે ત્યારે પણ જીવના શુદ્ધ સ્વરૂપમાં કાંઈ વિકાર થતો નથી તે પ્રમાણે ક્રીડીથી કુજર પર્યાન્ત તેમજ મનુષ્ય, દાનવ, દેવતા, રૂષી મુની વિગેરે તમામ શરીરધારીના માટે સમજવું શરીરરૂપી ઉપાધિને લઈને લઈ જુદી જુદી આકૃતિ દેખાય છે. વસ્તુતાએ એકજ ચૈતન્ય સર્વમાં વ્યાપી રહેલ છે જીવનુ પારિભાષિક (વાચ્યાર્થ) રૂપ ક્ષેત્રસ્થ, ચિદાભાસ તથા અતંકરણ ત્રણ મળી થાય છે, તે પૈકી ઉપર જણાવી ગયા પ્રમાણે અતંકરણ જડ છે, ચિદાભાસ મિથ્યા જેવો છે તે જ ચેતન નહોવાથી બાદ કરતા

અવશેષમા કૂટસ્થ રહે છે તેજ જીવનુ ખરૂં સ્વરૂપ (લક્ષ્યાર્થ) છે તથા તેજ પ્રત્યગાત્મા (બ્રહ્મ) છે.

૮ જીવ-બ્રહ્મની ઐક્યતાનો નિશ્ચય થવાથી મનુષ્યને મોક્ષ હસ્તામલકવત્ પ્રાપ્ત હોય એમ સમજાય છે તે ઐક્યતા વિશેષ પ્રક્રિયા દ્વારા સિદ્ધ કરવા માટે પાંચકોશનુ વર્ણન આગળ કહેવાઈ ગયું તેનાથી પ્રત્યગાત્માને પૃથક્ કરી તેનો સાક્ષાત્કાર કરવાનો છે, તે પ્રક્રિયા એવી છે કે અન્નમય કોશ એટલે સ્થૂલ-શરીર તો જડ છે તથા નાશવત્ છે તેમા શકા હોયજ નહિ, સૂક્ષ્મ-શરીર કે જે વિજ્ઞાનમય કોશ (એટલે બુદ્ધિ તથા પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયો તથા મનોમય કોશ અને પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયો અને પાંચ પ્રાણ અને કર્મેન્દ્રિયોનો) બનેલો છે તે પણ જડ છે તે પચમહાભૂતના કાર્ય છે અને પચમહાભૂત માયાના કાર્ય છે અને માયા પોતે જડ છે આ પ્રમાણે ૧૯ તત્ત્વનુ બનેલુ સૂક્ષ્મ શરીર જડ છે તે સહિજ વિચારથી સ્પષ્ટ સમજાય છે (કોઈ ગ્રન્થકાર ૧૭ તત્ત્વનુ લિંગ શરીર હોવાનુ કહે છે ત્યાં ચિત્ત અને અંહકારનો મન-બુદ્ધિમાં અતરભાવ કરે છે) જાગૃત અવસ્થામા તે ૧૯ તત્ત્વ ક્રિયા કરતા હોય એમ આભાસ થાય છે, પરન્તુ હકીકતમાં તે ચેતન તરફથી મળેલ સ્ફુરણ તથા પ્રકાશને લઈ ક્રિયા કરે છે સ્વપ્ન અવસ્થામા તથા સુષુપ્તિ અવસ્થામાં તે હકીકતનો નિશ્ચય થઈ શકે છે સૂક્ષ્મ-શરીર પણ જ્ઞાનદ્વારા મોક્ષ થયે નાશ પામે છે એટલે તે અવિનાશી નથી છેવટના આનંદમય

કોશમાં આનંદ સાથે મયદ્ પ્રત્યય છે તે કેવળ માયાને લઈ આગળના આર કોશમાથી અનુસ્યૂત થતો આવ્યો છે, પરંતુ તેનો હકીકતમાં બાદ થયે માત્ર આનંદ અવશેષ રહે છે અને તે “આનંદ” પરમાત્મા બ્રહ્મનું સ્વરૂપલક્ષણ છે.

૬ પરમાત્માનુ સત્યચિતપણુ પણ વેદાંતની પ્રક્રિયા દ્વારા મિદ્ધ થાય છે પ્રત્યગાત્માની અતિ સાનિધ્યમાં અંત કરણુ છે તેને તેનો પૂર્ણ પ્રકાશ તથા સ્ફુરણા પ્રાપ્ત થાય છે જેમ દીવા પરની પહેલી ચીમનીમા પ્રકાશ તથા ઉજ્જ્વળતા વિશેષ જોવામા આવે છે તેથી ન્યૂન તે ઉપરના ઝોળામાં અને તેથી ન્યૂન તે બહારના પ્રદેશમા જોવામા આવે છે, અગર જેવીરીતે અગ્નિમા તપાવેલ લોહુ અગ્નિરૂપ થઈ જાય છે પરંતુ તેના હાથમા એટલે તેના નજીક ભાગ કરતા દૂરના ભાગમા ઉજ્જ્વળતા અગર દાહક શક્તિ કમ હોય છે તેમ પરમાત્માનાં સ્વરૂપમાથી ચેતન, બુદ્ધિ આદિ અંત કરણુમાં વ્યાપ્ત થાય છે અને તેથી બુદ્ધિને કતાં કાંવામા આવે છે, તે બુદ્ધિ દ્વારા તેની પછીના મનોમય કોશમાં કાંઈ ન્યૂન અશે તે પ્રકાશ (ચેતનપાત્ર) વ્યાપ્ત થાય છે, તે પછી પાત્ર પ્રાણમાં તથા પછી ઈન્દ્રિયોમાં અને છેવટ સૂક્ષ્મ શરીરમાં ઘણી ન્યૂનતાથી જોવામા આવે છે (જુઓ શ્રીશંકરાચાર્ય કૃત ‘અર્વ વેદાન્ત મિદ્ધાન્ત સાગ્’ શ્લોક ૪૮૨-૪૮૬) તે ઝોળાગાંથી જ જાણે ચેતન્યને પ્રકાશવાનાં દાર હોય નહિ તેમ પ્રત્યક્ષ દેખાય છે તે ૧૬ દાર કે જે

સ્વામીજી ગજકેદારમાં પુરોષોત્તમભાઈને દેર પાસાયણ વગેરે

ઉપર જણાવ્યા તે પૈકી બે કાન દ્વારા દૂરથી શ્રવણ થાય છે, ત્વચાથી સ્પર્શ થયે જાણવામાં આવે છે, બે ચક્ષુથી જહારના પદાર્થો દેખાય છે, જીભાથી સ્વાદ બેસ્વાદ જણાય છે, નાકથી સુગંધ દુર્ગંધ જાણી શકાય છે તેવીજ રીતે વાકથી બોલાય છે, હાથથી ગૃહણ થાય છે, પગથી ચલાય છે, ઉપસ્થ તથા પાત્રુથી મૂત્ર પુરિષ આદિ મળનો ત્યાગ થાય છે પાત્ર પ્રાણ પોતપોતાના કાર્ય કરે છે અને અંત કરણ ચતુષ્ટય પણ પોતાનાં કાર્ય કરે છે તે તમામ પ્રત્યગાત્મા ક્ષેત્ર તરફથી બુદ્ધિદ્વારા મળતા ચૈતન્ય સ્ફુરણ તથા પ્રકાશને લઈ ક્રિયા કરે છે. તે જાગ્રતમાજ જોવામાં આવે છે તેજ દ્વાર સ્વપ્નમાં હયાત હોય છતાં કોઈ ઉપયોગ દેતા નથી તેમજ સુષુપ્તિ, મૂર્છા તથા મૃત્યુ પછી શબમા હોવા છતાં કાંઈ કામ આવતાં નથી તે એમ જણાવે છે કે સ્વત જડ હોઈ પ્રત્યગાત્માજ અતંકરણની ગુહામા પ્રકાશ સ્વરૂપ છે તેના તરફથી મળતા ચૈતન્યથી ઉપયોગમા આવે છે સુષુપ્તિમા ચિદાભાસ પરમાત્મામા લીન થઈ જાય છે તેથી પ્રભુ સિવાય અન્ય કોઈ રહેતું નથી, તેથી અન્ય દેખાતું નથી તથા સ્વપ્ન મૂર્છા-મૃત્યુ અવસ્થામાં ન્યૂનાધિક આવરણને લઈ તે દ્વારને પ્રત્યગાત્મા તરફથી જાગ્રત જેવી પ્રેરણા મળતી નથી મતલબ, તે રીતે પ્રત્યગાત્માનુ સત્ અને ચૈતન્યપણુ પૂર્ણરીતે સિદ્ધ થાય છે

૧૦ તેવીજ પ્રક્રિયાથી મહાવાક્ય દ્વારા પ્રત્યગાત્મા જીવ-ચૈતન્યનુ સત્ ચિત્ત તથા આનન્દપણુ સિદ્ધ થાય છે

ઋગ્વેદનું મહાવાક્ય પ્રજ્ઞાનં વ્રજ્ઞનો શબ્દાર્થ એવો થઈ શકે કે પ્રકૃષ્ટેન જ્ઞાનસ્વરૂપ વ્રજ્ઞ. જ્ઞાન શબ્દમાં ચૈતન્ય, નિત્યતા તથા સ્વપ્રકાશપણું સમાય છે શ્રી પચ્ચદશીકાર સ્વામી વિદ્યારણ્યમુનીએ તથા વિચાર માગરમાં નિશ્ચલદાસજીએ તે સ્પષ્ટતાથી સમજાવેલ છે, એટલે કે સત ચિત્ આનન્દ એ પરમાત્મા (બ્રહ્મ)નું સ્વરૂપ લક્ષણ છે એમ જાતાવ્યું છે તેમાં પ્રત્યગાત્મા કૂટસ્થ કે જે પ્રાણીના હૃદયાકાશ રૂપી ગુહામાં સ્થિત છે તેને પણ સમાવેશ કરે છે ઉપર કહેલ ૧૯ દ્વાર દ્વારા તે ચૈતન્ય તથા પ્રકાશ સ્પૃહા શરીરના બહારના પ્રદેશને સ્ફુરાયમાન કરે છે મહાવાક્યથી સ્થાપિત થતા અર્થ પરથી અધિકારી અહ વ્રજ્ઞાસ્મિ તે ચબુર્વેદના મહાવાક્યથી પોતાને બ્રહ્મ સ્વરૂપ સમજે છે ત્યાં “અહ” શબ્દ અતઃકરણની વૃત્તિ છે તથા જડ છે અને ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે પ્રત્યગાત્માની વિશેષ સાનિધ્યમાં તે હોવાથી ચૈતનવત્ થઈ હોય એમ જણાય છે તેથી તે અતઃકરણની વૃત્તિનો વાયક છે પરંતુ ચૈતનવત્ બનવાથી તે બ્રહ્મ પ્રત્યગાત્માને લક્ષ્ય છે તે રીતે “અહ વ્રજ્ઞાસ્મિ” મહાવાક્ય પણ મનુષ્યને બ્રહ્મ હોવાનું સૂચવે છે પ્રત્યગાત્મા અને બ્રહ્મ એકજ છે દરેક પ્રાણીને પ્રત્યગાત્મા છે તથા હકીકતમાં તે એક છે છતાં શરીરોની ઉપાધિથી ભિન્ન ભિન્ન જણાય છે જેમ ઘટ અદરનું આકાશ ઘટાકાશ કહેવાય છે અને મઠ અદરનું મઠાકાશ, પરંતુ આકાશ ઘટ તથા મઠની ઉપાધિથી જુદા જુદાં નામ રૂપથી

ઓળખાય છે તેમ પ્રત્યગાત્મા પણ બ્રહ્મજ છે, માત્ર ઉપાધિથી તે અન્ય નામથી ઓળખાય છે. મનુષ્ય, પશુ, પત્રી, દેવ, દાનવ, બ્રહ્માથી માંડી કીટ પર્યંત જે શરીર ધારી છે તેના જાતિ, આશ્રમ, ઉચ્ચતા, નીચતા વિગેરે કેવળ શરીરની ઉપાધિને લઈને છે. વસ્તુતાએ ચૈતન્ય તો સર્વ એક રમ કોઈપણ જાતના ભેદ સીવાય વ્યાપક છે તેજરીતે આમવેદનાં મહાવાક્ય તત્ત્વમસિથી ગુરુ યોગ્ય અધિકારીને “તું પોતેજ બ્રહ્મ છો” એમ બોધ કરે છે અને અથર્વવેદના મહા વાક્ય “અયમાત્મા બ્રહ્મ”થી પ્રત્યગાત્મા બ્રહ્મ છે એમ અધિકારીને બોધ થાય છે તથા તે દ્વારા પરમાત્માનું સત્ ચિત્ આનન્દ સ્વરૂપ સમજાય છે

૧૧ આ પ્રમાણે પરમાત્મા (બ્રહ્મ)નું સ્વરૂપ બ્રહ્મવિદ્યા (જે વેદાન્તમા પ્રકાશિત કરેલ છે તે) દ્વારા જાણી અનુભવી, તેનો સાક્ષાત્કાર થયે અધિકારી મોક્ષને પામે છે

તે પરમાત્મા સર્વ પ્રાણીને શ્રેય રસ્તે દોરે તેવી પ્રાર્થના કરી વિરમુ છુ —ઐતત્સત્. ॥

પ્રકરણ ૧૩ મુ.

શ્લોક સંગ્રહ

સ્વામીજીએ બુદ્ધે બુદ્ધે ઠેકાણે પોતાના હાથે કેટલોક
બ્રાધ શ્લોક રૂપે લખેલ છે, તે જરાસુઓની બાણ માટે
નીચે આપેલ છે આમાંના કેટલાક શ્લોકો બુદ્ધા બુદ્ધા
શાસ્ત્રોમાંથી તેમણે વીણેલ છે —

સાધન.

મૃત્યો વિંભેષિ કિં મૃદ,
ભીત મુઞ્ચતિ કિં યમઃ ?
અજાત નૈવ ગૃહ્ણાતિ
કુરુ યત્નમજન્મનિ ॥

તે મૃદ ? મૃત્યુથી શા માટે બીચે છે ? બીકણને યમ કેમ છોડશે ?
તે આત્મા જન્મનો નથી તેને યમ ગ્રહણ કરેનો નથી માટે તેના
અજન્મ આત્માના માહાત્મ્ય માટે યત્ન કર

સત્સગ પાર્થ કર્તવ્યઃ સ્વકુટુબજનૈઃ સહ ।
 સત્સગેન મહત્ સૌખ્યમિહ લોકે પરે સદા ॥
 સત્સગઃ સુખદા વાશી સદ્ગુરુશ્ચૈવ શઙ્કરઃ ।
 તત્ર નિવાસમાત્રેણ, પુનર્જન્મ ન વિચતે ॥

પોતાના કુટુમ્બી જનો સહિત સત્સગનો માર્ગ પકડવો, સત્સગથી મહાન સુખ આ લોકમાં અને પશ્ચોત્તમાં મળે છે, સત્સગ એ સુખ આપનાર કાશી છે અને સદ્ગુરુ એ શકર છે, ત્યાં નિવાસ કરવા માત્રથીજ પુનર્જન્મ આવશે નહિ.

વિરલા જ્ઞાનન્તિ ગુણાન્
 વિરલાઃ કુર્વન્તિ નિર્ધને સ્નેહમ્ ।
 વિરલાઃ પરકાર્યરતાઃ
 પરદુઃખેન દુઃસ્થિતા વિરલાઃ ॥

વિગ્લ પુરુષોજ ગુણગ્રાહી હોય છે, નિર્ધન માણસ ઉપર સ્નેહ પણ વિગ્લ કરે છે વિરલ પારકાનું કામ કરવામાં ખુશી મહે છે અને વિગ્લાજ ખીજના દુઃખે દુઃખી થાય છે

મનોવાક્રકાયશુદ્ધાનાં, તીર્થરાજઃ પદે પદે ।

તથા મલિનચિત્તાનાં, ગઙ્ગાપિ કીકટાધિકા ॥

જેના મન વાણી અને શરીર શુદ્ધ છે તેને પગલે પગલે મનતીર્થ છે અને જેનું ચિત્ત મલિન છે તેને ગંગા પણ મગધદેશસમ શુદ્ધ કરી શકતી નથી

તિતિક્ષાજ્ઞાનવૈરાગ્યશમાદિગુણવર્જિતઃ ।

ભિક્ષામાત્રેણ યો જીવેત્, સ પાપી યતિવૃત્તિહા ॥

જેનામાં તિતિક્ષા (સહન શક્તિ) જ્ઞાન, વૈરાગ્ય અને શમ, દમ વિગેરે ગુણો નથી અને માત્ર ભિક્ષાવૃત્તિથી જીવે છે તે પાપી છે અને આપ્તવનો નાશ કરનાર છે

ધનાનિ ભૂમૌ, પશવશ્ચ ગોષ્ઠે, માર્યાં ગૃહદ્વારિ જનાઃ સ્મશાને ।
દેહશ્ચિતાયાં પરલોકમાર્ગે, કર્માનુગો ગચ્છતિ જીવ એકઃ ॥

હવે એકલો જ પોતાના કર્મ સહિત પચ્ચોક્કમા જાય છે, તેનું
ધન ભૂમિ ઉપર પડ્યું રહે છે, દોર ગૌશાળામાં રહે છે, સ્ત્રી વર
સુધી જ સાથે આવે છે, સગા સ્મશાન સુધી અને પોતાનો ઢેક ચિતા
સુધી સળધ રાખે છે

લક્ષદોષાન્ પરિત્યજ્ય, ગુણાન્ ગૃહ્ણન્તિ સજ્જનાઃ ।

લક્ષગુણાન્ પરિત્યજ્ય, દોષાન્ ગૃહ્ણન્તિ દુર્જનાઃ ॥

લાખો દોષોને છોડીને સજ્જનો ગુણ ગ્રહણ કરે છે, લાખો
ગુણો છોડીને દુર્જનો દોષને ગ્રહણ કરે છે

અહિંસા પ્રથમ પુષ્પ, પુષ્પમિન્દ્રિયનિગ્રહઃ ।

સર્વભૂતદયા પુષ્પ, ક્ષમા પુષ્પ વિશેષતઃ ॥

શાન્તિઃ પુષ્પં તપઃ પુષ્પં, ધ્યાન પુષ્પ તથૈવ ચ ।

સત્યમષ્ટવિધ પુષ્પ, વિષ્ણો પ્રીતિકરં ભવેત્ ॥

અહિંસા એ પહેલું પુષ્પ, બીજું ઇન્દ્રિયનિગ્રહ, ત્રીજું પુષ્પ
નર્મ પ્રાણીમાત્ર ઉપર દયા, ચોથું ક્ષમા, પાંચમું શાન્તિ, છઠ્ઠું તપ,
સાતમું ધ્યાન અને આઠમું પુષ્પ સત્ય છે, એ આઠ પુષ્પથી વિષ્ણુ
પ્રમત્ત થાય છે.

જિદ્ધે કીર્તય કેશવ મુરરિપુ, ચેતો ભજ શ્રીધરમ્ ।

પાણિદ્વદ્વ, સમર્ચયાઽચ્યુતકથાં, શ્રોત્રદ્વય ત્વં શૃણુ ॥

કૃષ્ણ લોકય, લોચનદ્વય, હરે ર્ગચ્છાદ્વિપદ્માલયમ્ ।

જિવ્ર, વ્રાણ, મુકુન્દપાદતુલસીં, શીર્ષત્રમાધોક્ષજમ્ ॥

હવે હવે 'તુ કેશવ મુરારિનુ કીર્તન કર, હે ચિત્ત' તુ
શ્રીધરને ભજ, અને હાથ' તેને પગે લાગો, અને કાન' તેની કથા
સાંભળો, હે આંખો' તમે કૃષ્ણને જોયા કરો, પગ' તમે હરિ

મદિગ્મા જાઓ, નાક! મુકુન્દના ચરણની તુલસીનેજ સુધો અને
હે મસ્તક! તમે શ્રી હરિનેજ નમન કરો.

યો મે ગર્ભગતસ્યાપિ વૃત્તિ કલ્પિતવાન્પ્રભુ. ।

શેષવૃત્તિવિધાનાય સર્કિં સુપ્તોઽથવા મૃતઃ ॥

જે પ્રભુએ ગર્ભમાં મારૂ રક્ષણ કર્યું તે આક્રીના જીવનના રક્ષણ
માટે શુ મુઠ્ઠ ગયા છે કે મરી ગયા છે? (અર્થાત આક્રીનું જીવન
પણ તેજ ચલાવે છે)

તિસ્ત્રો રેન્વા વિભૂતેસ્તુ, અદ્વામક્તિવિરક્તયઃ ।

પૂજાધિકારસિદ્ધયર્થ, ધાર્યા સ્વાંગેષુ શામ્ભવૈઃ ॥

વિભૂતિની ત્રણ રેખાના નામ, શ્રદ્ધા, ભક્તિ અને વિરક્તિ છે
પૂજનો અધિકાર પ્રાપ્ત થવા માટે શિવ ભક્તે પોતાના શરીર ઉપર
એ ત્રણે ધ્યાન કરવા

યા પ્રીતિરવિવેકાનાં, વિષયેષ્વનપાયિની ।

ન્વામનુસ્મરતઃ સા મે હૃદયાન્ માપસર્પતુ ॥

જેથી પ્રીતિ અવિવેકાઓની વિષયોમાં હોય છે તેથી પ્રીતિ
મને તમારા અચળમાં રહે અને તમે મારા હૃદયમાંથી ખસો નહિ
એવું ઇચ્છું છું

સાધનાના હિ સર્વેષાં વરિષ્ઠ સાધુસગતિ. ।

તયા તુ સિદ્ધયા સિદ્ધ સર્વમેવ હિ સાધનમ્ ॥

અધા સાધનોના ઉત્તમ સાધન સાધુનો સત્સંગ છે તે મળે તો
અધુ સિદ્ધ થાય છે કારણ કે તે સાધન સર્વોત્તમ છે

યત્ફલ લભતે મર્ત્યઃ કોટિબ્રાહ્મણભોજનૈ. ।

તત્ફલ સમવાપ્નોતિ જ્ઞાનિન યસ્તુ ભોજયેત્ ॥

તે ક્ષણ માણસને કરોડો બ્રાહ્મણને જમાડવાથી મળે છે તે ક્ષણ
જ્ઞાન પાની પુણ્યને જમાડવાથી મળે છે

અશૌચી કરુણાહીનઃ અશૌચી નિત્યમૈથુનઃ ।

અશૌચી પરદ્રવ્યેષુ, અશૌચી નિંદયા ભવેત્ ॥

જેનામા કશું નથી તે અશુદ્ધ છે, જેને નિત્ય મૈથુનની ટેવ છે, જે પરદ્રવ્ય ગ્રહણ કરે છે અને જે બીજાની નિંદા કરે છે તે અશુદ્ધ છે

સત્યં શૌચ, દમઃ શૌચ શૌચર્મિદ્રિય નિગ્રહઃ ।

સર્વશૌચ દયા શૌચ જલશૌચ ચ પચમમ્ ॥

શુદ્ધિ પાત્ર પ્રકારની છે (૧) મત્ય રૂપી શુદ્ધિ. (૨) દમ રૂપી શુદ્ધિ (૩) ઇન્દ્રિય નિગ્રહ (૪) દયા (૫) જલરૂપી થતી શુદ્ધિ.

યમેવૈષ વૃણુતે તેન લભ્યઃ ।

તસ્યૈષ આત્મા વિવૃણુતે તનુ સ્વામ્ ॥

જ્યારે નિશ્ચય કરકે થઈ મુમુક્ષુ ઇચ્છા કરતા હો તિસિ કરકે પાને યોગ્ય હો, ઉસકે થઈ આત્મા અપને સ્વરૂપ પ્રકાશતા હો

કામાદ્ દ્વેષાદ્ ભયાત્સ્નેહાદ્ યથા ભક્ત્યેશ્વરે મનઃ ।

આવેશ્ય તદ્વ્ય હિત્વા વહવોસ્તદગતિં ગતાઃ

કામથી દ્વેષથી ભયથી કે સ્નેહથી, જે ભક્ત ઇશ્વરમા મન જોડી દે છે તે તેના આવેશથી તેનું પાપ ધોવાઈ જાય છે. આથી રીતે ઘણા ભક્તોની સદગતિ થઈ છે

ગોપ્યઃ કામાદ્ભયાત્કસો, દ્વેષાન્ચૈદ્યાદયો નૃપાઃ ।

નવધાન્ વૃણ્ણયઃ સ્નેહાદ્યૈ ભક્તયા વય વિમ્બો ॥

ગોપીઓ કામથી, કસ બીડથી, શિશુપાલ વિગેરે રાજાઓ દ્વેષથી, વૃષ્ણી કુળના માણસો સંયમથી, સ્નેહથી તમે અને ભક્તિથી અમે ભગવાનને પ્રાપ્ત થયા છીએ

દૈતેયા યક્ષરક્ષાંસિ સ્ત્રિયઃ શૂદ્રા વ્રજૌકસઃ ।

શ્વગા મૃગાઃ પાપ જીવાઃ સન્ત્યેતેદ્યચ્યુતગતાઃ ॥

દૈત્યો, યક્ષો, સ્ત્રીઓ, શૂદ્રો, વનવાસીઓ, પક્ષીઓ, પશુઓ, સર્પો જીવનવાળા પણ ભક્તિથી ભગવાનને પ્રાપ્ત થયા છે

યસ્યાન્મબુદ્ધિઃ કુળવે ત્રિધાતુકે, સ્વધીઃ કલત્રાદિષુ
ભૌમ, દૃજ્યધીઃ યસ્તીર્થબુદ્ધિઃ સલિલે ચ કર્હિચિત્
જનેષ્વભિજ્ઞેષુ સ ઇવ ગોચરઃ ॥

જેને પોતાના ત્રણ ધાતુવાળા દેહમાં આત્મબુદ્ધિ છે, દેહ હુ હુ,
સ્ત્રી આદિક માગ છે એવી બુદ્ધિ છે, ભૂમિવિકાર મૂર્તિ વિગેરેમાં
પ્રત્યતાની બુદ્ધિ છે, જળમાં તીર્થની બુદ્ધિ છે તે ડહા માણસોમાં
બળ અને ગદગા જેવો છે

ૐ મિત્યેકાક્ષર બ્રહ્મ ધ્યેય સર્વેર્મુમુશ્નુભિ ।

ૐ કારં શો ન જાનાતિ બ્રાહ્મણં સ ભવેન્નહિ ॥

ૐ એ એકાક્ષર ઓપ બ્રહ્મનું બધા મુમુક્ષોએ ધ્યાન કરવું જોઈએ,
નંતે ૐકાન્તી ખગર નથી તે બ્રાહ્મણ નથી

બ્રહ્મપ્રણવમલગ્ન નાદો જ્યોતિર્મયાત્મકઃ ।

અર્ધમાત્રા સમાયુક્તઃ પ્રણવો મોક્ષદાયકઃ ॥

બ્રહ્મ અને પ્રણવ સંગ્રહ છે, નાદ જ્યોતિર્મય છે, અર્ધમાત્રાથી
સમભાવ પમાય છે, આ પ્રમાણે પ્રણવ મોક્ષ આપનાર છે

ભવામ્ભોધિપોત શરણ્ય વ્રજામઃ

ભવ ભાગમાં પડેલા અમે આપને શરણે આવ્યા છીએ

યથા ચતુર્ભિ કનક પરિક્ષયતે

સઘર્ષણચ્છેદનતાપતાડનૈઃ ।

તથા ચતુર્ભિ. પુરુષ. પરિક્ષયતે

ત્યાગેન શીલેન ગુણેન કર્મણા ॥

જેમ સોનાની ચાક પ્રકારે પરીક્ષા થાય છે ઘસવાથી, હેઠવાથી,
તાપથી અને ટીપવાથી તેમ પુરુષની ચાક પ્રકારે પરીક્ષા થાય છે,
ત્યાગથી, શીલથી, ગુણથી અને કર્મથી

ઈશ્વરો જીવકલયા પ્રવિષ્ઠો ભગવાનિતિ ।

પ્રણમેદ્ દણ્ડવદ્ ભૂમાવાશ્વચાણ્ડાલ ગોશ્વરમ્ ॥

૪૨૨૨૯, ૭૫૫ દ્વારા અધામાં પ્રવેશ કરી અધાં ૩૫ ધાણુ કરેલ છે તેથી ભૂમિમા ઘોડાને, ચંડાળને અને ગધેડાને પણ દડવત પ્રણામ કરવા

તથા વહેદૈ યોગી ચ સતાં ધમમનુસ્મરન્ ।

જના યથાઽવમન્યેરન્, ગચ્છેયુર્નૈવ સગતિમ્ ॥

યોગીએ સાધુઓનો ધર્મ પાળી એવી રીતે વિચિત્ર કે જેથી લોકો અવગણના કરે અને સગ કરવા દૂડડા પણ ન આવે.

અસન્માનાત્તપો વૃદ્ધિઃ સન્માનાચ્ચત્તપઃ ક્ષયઃ

અર્ધિતઃ પૂજિતો વિપ્રો દુગ્ધા ગૌરિવ સીદતિ ॥

લોકો અવગણના કરે તો તપની વૃદ્ધિ થાય છે, લોકો સન્માન આપે તો તપનો ક્ષય થાય છે જે વિપ્ર માન લે છે અને પોતાની પૂજા ન્વીકારે છે તેને વગર દોષેલી ગાયની પેડે સર્વ લોકો ચુમી લે છે

પ્રતિકલં તુ મન્યન્તે યેષુ વસ્તુષુ જન્તવઃ ।

તેષુ દુઃશ્વગ્નિ વર્તન્તે નાન્યભાવે કદાપિ ભોઃ ॥

જે જે વસ્તુઓમા જીવોને પ્રતિકુળતા લાગે છે તેમા તેમને દુઃખ થાય છે, પોતાની માન્યતા મિલકત ખીજે કેડાણુ કદાપિ દુઃખ નથી

અનુકલં સુગંભાતિ, સર્વેપાં સ્વસ્વ નિશ્ચયૈઃ ।

સુગં યદિ પદાર્થેષુ તત્સર્વાન્ કિં ન ગચ્છતિ ? ॥

જેણે જે પદાર્થમા અનુકુળતા માની છે તેને તે પદાર્થમા નુકસાન નથી થાય છે જે સુખ પદાર્થમાજ હોય તો અધાને તે મળવું નહીં જાય તેમ અનુ નથી

દુ વહેતુમ્નુ નમ્કાર. નમ્કારાજ્જાયતે સ્મૃતિ ।

દચ્છા ન્મૃતેરથેચ્છાતઃ પ્રવૃત્તિર્દુઃશ્વરૂપિણી ॥

દુખનુ ખી સમ્કાર છે, સમ્કારથી સ્મૃતિ ઉત્પન્ન થાય છે, સ્મૃતિથી ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે અને ઇચ્છાથી પ્રવૃત્તિ થાય છે, તેમા ઉત્તરોત્તર વધારે દુખ છે સમ્કારથી સ્મૃતિમા વધારે દુખ છે, ઇચ્છા કે એક વ્રતા નષ્ટ થાય છે, તેવીજ રીતે સ્મૃતિથી વધારે દુખ ઇચ્છામા છે અને ઇચ્છાથી વધારે દુખ પ્રવૃત્તિમા છે

યતીનાં પ્રશ્નો ધર્મો નિયમો વનવાસિનામ્ ।

દાનમેવ ગૃહસ્થાના ગુશ્રૂષા વ્રત્તચારિણામ્ ॥

જ્ઞાતિ રાખવી એ યતિનો ધર્મ છે, નિયમ પાળવા એ વાનપ્રસ્થનો ધર્મ છે, ગૃહસ્થનો ધર્મ દાન દેવું તે છે અને એવા કરવી એ શ્રાવ્ય-ચારીઓનો ધર્મ છે

દુર્લભો વિષયત્યાગો દુર્લભ તત્ત્વદર્શનમ્ ।

દુર્લભા નહજાવસ્થા સદ્ગુરોઃ કરુણાં વિના ॥

વિષયોનો ત્યાગ બહુ દુર્લભ છે, તત્ત્વ દર્શન દુર્લભ છે અને સદ્ગુરુની કૃપા વિના સહજવસ્થા પણ દુર્લભ છે

શબ્દજાલ મહારણ્ય ચિત્તભ્રમણકારમ્ ।

તમેવ ધીરો વિજ્ઞાય પ્રજ્ઞાં કુર્ધીત વ્રાહ્મણઃ ॥

શબ્દ જાલ એ મોટું અરણ્ય છે અને ચિત્તભ્રમણનું કારણ છે, તેથી ધીર પુરુષાએ જ્ઞાન મેળવીને નિદ્રા રાખવી જોઈએ

સ્વત્ત્વ સર્વદુઃખાનામ પ્રતીકારપૂર્વકમ્ ।

ચિન્તાવિલાપરહિત સા તિતિક્ષા નિગચ્છતે ॥

પ્રતિદાર કર્યા વગર સર્વ દુખો સહન કરવા અને ચિન્તા કે વિલાપથી મુક્તિ રહેવું તેને તિતિક્ષા કહે છે.

યથા નિરિન્ધનો વહ્નિ સ્વયમેવોપશામ્યતિ ।

તથા વૃત્તિક્ષયાક્ષિત્ત સ્વયમેવોપશામ્યતિ ॥

જેમ અગ્નિમા લાકડા ન નાખવાથી પોતેજ શાન્ત થઈ જાય છે તેમ વૃત્તિઓનો લપ ધવાથી ચિત્ત પોતેજ જ્ઞાન થઈ જાય છે

ન ત્યજેત્ ચેત્ યતિ મુક્તો યો માધુકગ્માતરમ્ ।

ઘૈરાગ્યજનક શ્રદ્ધાકલત્ર જ્ઞાનનદનમ્ ॥

જો યતિએ મુક્ત થઈને કરવું હોય તો માધુકરી જેવી મા, ઘૈરાગ્ય જેવા પિતા, શ્રદ્ધા જેવી સ્ત્રી અને જ્ઞાનરૂપી સત્તાનને છોડવા નહિ

દેહો દેવાલયઃ પ્રોક્તઃ સ જીવઃ કેવલઃ શિવ' ।

ત્યજેદજ્ઞાનનિર્માલ્ય સોહભાવેન પૂજયેત્ ॥

દેહ એ દેવાલય છે તેમા શુવ એ શિવ છે, અજ્ઞાનરૂપી નિર્માલ્ય દૂર કરવું અને સોહ ભાવથી તેની પૂજા કરવી

ઈશ્વરાનુરક્તિસ્તા ભગવદ્ભક્તિઃ

ધૃશ્વરમા લગનીને ભગવાનની ભક્તિ કહે છે

મોક્ષસાધન સામડયામ ભક્તિરેવ ગરીયસી ।

સ્વસ્વરૂપાનુસધાનમ્ ભક્તિરિત્યમિધીયતે ॥

મોક્ષના સાધનના સાહિત્યમા ભક્તિજ વધારે મોટી છે પોતાના અરૂપનુજ નિરંતર ધ્યાન એ ભક્તિ કહેવાય છે

આયુર્નંદયતિ પશ્યતામ્ પ્રતિદિનમ્

યાતિ ક્ષયમ્ યૌવનમ્ ।

પ્રત્યા યાન્તિ ગતા પુનર્ન દિવસાઃ

કાલો જગદ્ ભક્ષકઃ ॥

લક્ષ્મી સ્તોય તરંગભગવત્પલા

ત્રિચુચ્ચલ જીવિતમ્ ।

તસ્માન્માં શરણાગત શરણદં

ત્વમ રક્ષ રક્ષાધુના ॥

જોનાગનુ આયુષ્ય નાશ પામે છે, યૌવન ક્ષય થાય છે, ગયેલા વિષયો પાછા આવતા નથી, કાળ જગતનો ભક્ષક છે, સમુદ્રના તરંગના ભગવાન જેવી ચપળ લક્ષ્મી છે અને વિવરણીના કપાટો જેવું શુવન અક્ષિત છે તેટલા માટે, હે શરણુને આપનાર તારે મને આપેલા મને હવે તુ ગયાવ, ગયાવ.

મહેશ્વરો વા જગદીશ્વરો વા
જનાર્દનો વા, જગદન્તરાત્મા ।
ન વસ્તુ ભેદો પ્રતિભાતિ મૈવમ
તથાપિ ભક્તિસ્તરુણેન્દુશેખરે ॥

જગતના ઇશ્વર એવા મહાદેવ અથવા અંતર્યામી જનાર્દન હોય
તો પણ મને વસ્તુ તત્ત્વમા ભેદ દેખાતો નથી, છતાં પણ મારી
બાંધિત તો જેના મનક્રમા નાનો ચંદ્ર છે તેને વીશે છે

સ્મરણ વીર્તન કૈલી, પ્રેક્ષણમ્ ગુહ્યભાષણમ્ ।

મકલ્પો ડઘ્યવસાયશ્ચ, ક્રિયાનિષ્પત્તિરેવચ ॥

શ્રીગ્રંથોનુ સમગ્રણ, કીર્તન, ક્રિડા, ધારીને જેવું, છાની વાત
કન્વી મકલ્પ કરવા, નિરતર ધ્યાન કરવું અને મૈથુન એ આદિ
પ્રકારના શ્રી સમર્પથી રહીત રહેવું તેને અભ્યર્ચન કહે છે

મુક્તિમિચ્છસિ ચેત્તાત, વિષયાન વિષવત્ત્યજ ।

ક્ષમાર્જવઃ દયા તોષ સત્ય પીયુષવદ્ભજ. ॥

હું આપ, જે તું મુક્તિની ઇચ્છા કરતો હોય તો શબ્દાદિ પાપ
નિપયાને ઝેર જેવા ગાળીને તજ (અને તેથી જે મન સ્થિર રહેતું ન હોય
તો) તેને અપેક્ષે ક્ષમા, સરળતા, દયા, સતોષ અને સત્યને ભજ

આરોગ્યમ્ ભાસ્કરાદિચ્છેત, ધનમિચ્છેદ્ હુતાશનાત્ ।

જ્ઞાનમ્ જનાર્દનાદિચ્છેત્ મોક્ષમિચ્છેદ્ મહેશ્વરાત્ ॥

ગરીબ ન પતિ જેમણે તો મૂર્ચ પામે માગવી, ધન અગ્નિ પામેથી
કર્મકૃત, જ્ઞાન વિના ભગવાન પામેથી ઇચ્છવું અને મહેશ્વર પામેથી
મોક્ષ માગવો.

દેહ બુદ્ધયા તુ દાસોઽહ જીવ બુદ્ધયા સ્વદશકં ।

આત્મ બુદ્ધયા ત્વમેવાહ, ઇતિમે નિઘ્નલા મતિ ॥

પ્રાણ દેહના અભિમાનથી હું દાસ છું, જીવ દ્રષ્ટિથી હું ઇશ્વરનો
આત્મા છું પણ આત્મદ્રષ્ટિથી તો તું એજ છું છું

પિતાના વચનથી ધર્મોત્તી રક્ષા કરવા માટે વનમાં પધાર્યા હતા અને પ્રિય એવા મીતાજીએ ધમ્મજ્ઞા માયાવી મૃગની પાછળ પણ મીતાજી ઉપર પ્રીતિ હોવાથી દોડ્યા હતા. તે આપના ચરણારવિદને હું પ્રણામ કરું છું

સિદ્ધાંત.

યો ન સન્ત નચાસન્ત. નાશ્રુત ન વહુશ્રુતમ ।

નસુવૃત્તં નદુર્વૃત્ત, - વેદકશ્ચિત્ સ વ્રહ્મણ ॥

જે છે તે જાણતો નથી અને નથી તેપણ જાણતો નથી જે જાણતો જાણતો નથી અને જાણે સાક્ષ્યે જાણતો નથી, જે સુખ અને દુઃખને પણ જાણતો નથી તે બ્રાહ્મણ છે

ઉત્તમા આત્મચિંતા ચ મોહચિંતા ચ મધ્યમા ।

અધમા કામચિંતા ચ, પરચિંતાઽધમાઽધમા ॥

આત્માની ચિંતા કરવી એ ઉત્તમ છે, મોહનું ચિંતન મધ્યમ છે, કામની ચિંતા અધમ છે અને પ્રીતિની ચિંતા કરવી એ અધમા અધમ છે

આ વિભાગના છેલ્લા ૧૧ શ્લોક શ્રામીશ્રી શકગનન્દજીની નામમાથી મંગલા છે શ્રામી શ્રી નિત્યાનન્દજી માથે તેમનો પરિચય લાગ્યા વખતનો હતો શ્રામીશ્રી નિત્યાનન્દજીએ શ્રામીશ્રી શકગનન્દજીને પ્રેમ પ્રેમ પ્રસંગે કહેલા શ્લોકોની યાદી શ્રામીશ્રી શકગનન્દજી પાસે છે તમારું શ્લોક ગીતાના અને ભત્રાજી (વૈરાગ્ય શતકના) શ્લોકો છે તેમજ તુલસીદાસ રામાયણના કોઈક વિશેષ છે એ ત્રણે પુસ્તકો અમ પી રૂપિ પ્રીતિ મુમુક્ષુઓને મનન કરવા યોગ્ય હોવાથી તે ત્રણે વિશેષ આવી દાખલ કરેલ નથી વળી પદ્યપદ્યના કટકાકોટીમાં આ નિ એ શ્રામી શ ને કહેલા છે તે શ્રી આદિ શાસ્ત્રના અર્થ છે તેને “નિર્ગુણ માનવ પ્રજા” કહે છે. તમારું પદ્ય : શ્રામી પુત્રના પરિચિત્ત પદ્ય આપેલ છે

મુક્તિર્હિત્વાઽન્યથારૂપસ્વરૂપેણહ્યવસ્થિતિઃ ।*

મુક્તિ એટલે અન્યથારૂપ છોડીને અર્થપ્રભા સ્થિતિ કંઈ
ન કામચે ડહ ગતિમીશ્વરાત્પરામર્થદ્વિયુક્તામ પુનર્ભવ વા ।
આર્તિ પ્રપદ્યેઽખિલદેહભાજામન્તઃ સ્થિતો યેન ભવન્ત્ય દુઃખાઃ ॥

હું ઇશ્વર પાસેથી અષ્ટ મહાસિદ્ધિવાળા ઉત્તમ અર્થની અથવા
તો મોક્ષની ઇચ્છા રાખતો નથી, પરંતુ સર્વ પ્રાણીઓને વિષે રહીને
તેઓની પીડા ભોગવવા ઇચ્છુ છું કે જેને લીધે સર્વ પ્રાણીઓ દુઃખ
ગ્રસ્ત થાય, એવી મારી પ્રાર્થના છે (શ્રીમદ્ ભાગવતમા રાગ
રતિદેવની પ્રાર્થના)

इद तीर्थमिद तीर्थ, भ्रमन्ति तामसा जनाः ।

आत्मतीर्थं न जानन्ति, कथमोक्षः शृणुप्रिये ॥

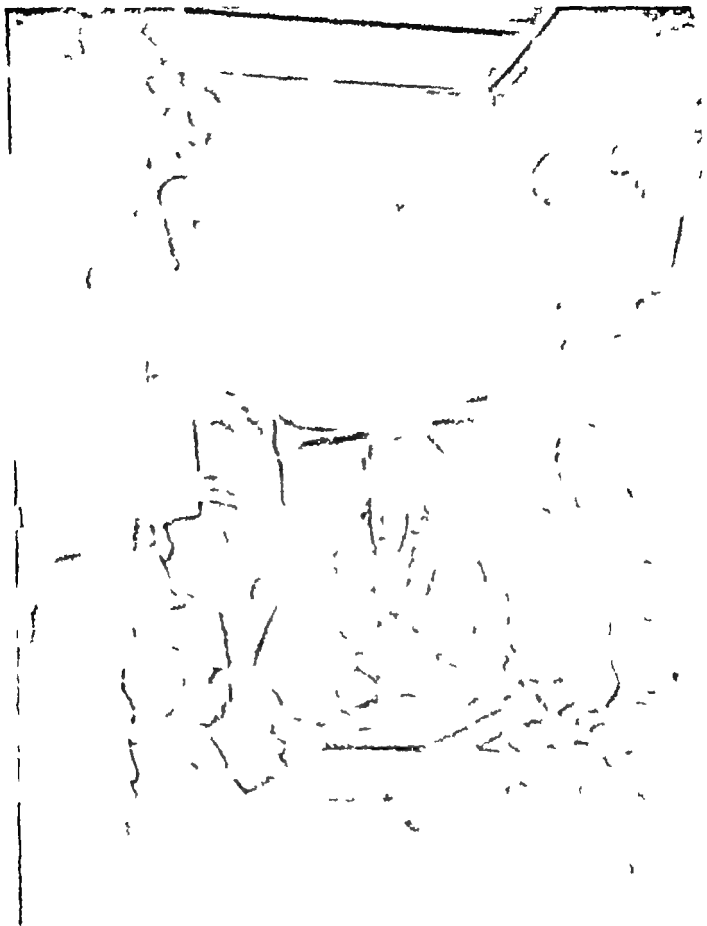
આ તીર્થ કંઈ કે તે તીર્થ કંઈ એમ તામસ જનો ભ્રમણ કરે
છે તેઓ આત્મતીર્થને જાણતા નથી, તો હે પ્રિયે ! સામન, તેને
મોક્ષ કેમ મળશે ?

स्नात तेन समस्ततीर्थसलिले सर्वापि दत्तावर्णा
यज्ञानां च कृत सहस्रमखिला देवाश्च संपूजिताः ।

समागच्छ समुद्धृताः स्वपितरस्त्रैलोक्यपूज्यौप्यसौ

यस्य ब्रह्मविचारणे क्षणमपि, स्थैर्यं मनः प्राप्नुयात् ॥

આ વાક્ય માટે એવી કથા છે કે જ્યારે વૈષ્ણવ આચાર્ય
શ્રીવૃંદાવાચાર્યજીને એમ લાગ્યું કે હવે તેમનો દેહ લાંબો વખત
જોગે નહિ ત્યારે તેમના પુત્રોને બોલાવી એવો ઉપદેશ આપ્યો કે
“શ્રીકૃષ્ણ એ અલૌકિક નત્વ છે, એને લૌકિક ભાવે ભજશે નહિ”
વિગેને ઉપદેશના આ શ્લોક કહ્યા છતાં તેમના પુત્રોની શકા દૂર
થઈ નહિ તેથી ત્યાં તે વખતે શ્રીકૃષ્ણ પ્રગટ થયા અને આ અર્ધ-
શ્લોક કહેવો કે મુક્તિર્હિત્વાઽન્યથારૂપસ્વરૂપેણહ્યવસ્થિતિઃ ।

સ્વામીજી વિદેહસુકત થયા ખાઈ તરત હીધેલો ફાટો

જેનું ચિત્ત એક ક્ષણવાર પણ અભિમાન વિચારના સ્થિર થયું છે, તેણે અથવા તીર્થમાં આન કરી લીધું છે, તે સમગ્ર પૃથ્વીનું દાન આપી ચક્રેયો, તેણે અથવા ગંગા કરી લીધા છે, હજારો દેવોને પૂજ્યા છે, પોતાના પિતૃઓનો અમાત્યમાયી ઉદ્ધાર કરેલ છે અને તે માણસ ત્રણે લોકમાં પ્રખ્ય છે

ભાવાદૈત સદાકુર્યાત્. ક્રિયાઽદૈત ન કારયેત ।

અદૈત ત્રિષુ લોકેષુ, નાદૈત ગુરુણા સહ ॥

ભાવ અદૈત હમેશા કરવું, ક્રિયાનું અદૈત ન કરવું, ત્રણે લોકમાં અદૈત કરવું પણ ગુરુની સાથે અદૈત ન કરવું

અય નિજ પરોવેત્તિ. ગણના લઘુચેતસામ ।

ઉદારચરિતાના તુ, વસુધૈવ કુટુમ્બકમ ॥

આ હું, આ પાંચે એવી ગણના હલકી બુદ્ધિવાળા કરે છે. ઉદાર આચરણવાળાને તો આખીમાત્ર કુટુંબીઓ છે

વદન્તુ ગાસ્ત્રાણિ, યજન્તુ દેવાન

કુર્વન્તુ કર્માણિ, ભજન્તુ દેવતા' ।

આત્મૈવયતોષેન, વિનાઽપિ મુક્તિ' ।

નિઃસ્યેન્નય વર્ષશતાંતરેઽપિ ॥

જામો ભલે ભણો, યન કરી દેવોને પ્રમદ કરે કર્મ કરે દેવોને ભજે, પણ અભિ અને આત્માના ઐક્ય અને જ્ઞાન વગર અભિમાન મેટલા વર્ષ સુધી પણ મક્તિ નિહ થતી નથી

પરમાત્મનિ વિશ્વે ભક્તિયેત્ પ્રેમલક્ષણા ।

મર્ષમેવ તદા સિદ્ધ કર્તવ્ય નાવશિષ્યતે ॥

તે વિશ્વભર પરમાત્માના પ્રેમ લક્ષણા ભક્તિ ઉત્પન્ન થાય તો તમારું કર્મ નિહ કરી લીધું ને તને મોટે ખીજતું કર્તવ્ય નથી રહેતું તરી

આત્મક્રિડ આત્મરતિ વિચરગમીહ ચાલવત ।

વાસે વદનાં કલહો ભવેદ્ધાર્તા દ્વયોર્ગપિ

પક્ક પવ ચરેત તસ્માત્કુમાર્યા ઇવકકકણમ્ ॥

હું આત્મામાં ક્રીડા કરતો, આત્મામાં રતિ ગમીને ગાળકની
માકક વિચર છું કાગણ કે બહુ માણ્યોના મ ગથી કહ્યો થાય છે
અને બેતા સગમાં પણ વાતો થાય છે તેથી કુમારીના એક કકણની
માકક હું એકલોન કર છું (એકાદશ ચક્રમાં શીડતાત્રેયનો જવાબ)

અનિમિત્તા ભાગવતી ભક્તિઃ સિદ્ધેર્ગમીયમી

ભગવાનમાં નિષ્કામ ભક્તિ એ મિદ્ધિથી પણ શ્રેષ્ઠ છે

ન જાતિઃ કારણ તાત ગુણાં કલ્યાણકારણમ્ ।

વૃત્તિસ્થમપિ ચાંડાલ ત દેવા વ્રાત્મણ વિદુઃ ॥

કલ્યાણનું કારણ જાતિ નથી કિંતુ ગુણો કલ્યાણકારણ છે
ચાંડાલ હોય પણ સારી વૃત્તિવાળો હોય તો દેવો તેને વ્રાત્મણ
માને છે.

અહમેવ ઇદ સર્વં યદ્વાનાહ ન કિંચન ।

इत्येषां सन्मयी दष्टिर्नेतरो विद्यते क्रमः ॥

હું આ સર્વ છું અથવા હું એ નથી, તેમ ડશુએ નથી એવી
સદ્ભાવવાળી દ્રષ્ટિ જેની થઈ છે તેને માટે બીજો ક્રમ નથી

सालोक्यसार्ष्टिसामीप्यसारूप्यमेवमप्युत, दीयमान न
गृह्णन्ति विना मन्सेवन जनाः ॥

ભગવાન ઉદ્ધવજીને કહે છે —

સાલોક્ય, સાર્ષ્ટિ, સામીપ્ય, સારૂપ્ય, એ ચાર પ્રકારની મુક્તિ-
માથી હું કોઈપણ ભાગ ભક્તને આપુ છું તો તે મારી સેવા
વગર બીજી કાંઈ માગતા નથી

યમ્ય સૌંદર્યલેશેન સકલ સુદરીકૃતમ્ ।

મ સૌંદર્યનિધિર્જયો ભગવાન્ સર્વસુદરઃ ॥

જે ભગવાનના લેશ માત્ર સૌંદર્યથી આ સર્વ સુદર કાગે છે તે ભગવાન સૌંદર્યના નિધિ છે અને તે સર્વ સુદર છે

આત્માન યદિ નિન્દન્તિ નિન્દન્તિ સ્વયમેવહિ ।

શરીર યદિ નિન્દન્તિ મહાયાસ્તે મતા મમ ॥

જે કોઈ મારા આત્માની નિંદા કરે છે તો તે પોતનીજ નિંદા કરે છે અને જે કોઈ મારા શરીરની નિંદા કરે તો તે મારા મનને મળતા છે

જ્ઞાન નિષ્ઠો વિરક્તો વા, મદ્ ભક્તો વાઽનપેક્ષકઃ ।

મલ્લિજ્ઞાનાશ્રમાં સ્ત્યક્તવા, વિન્નરદ્વિધ્યગોચર ॥

મારો ભક્ત, જ્ઞાનનિષ્ઠ હોય, વિરક્ત હોય અને અપેક્ષા વગરના હોય તો આશ્રમ અને ચિન્હ ત્યાગ, વિધિને ઉપધીને વિચરે છે

સર્વભૂતેષુ ચ પશ્યેદ્ભગવદ્ભાવમાત્મનઃ ।

ભૂતાનિ ભગવત્યાત્મન્યેષ ભાગવતોત્તમ ॥

૯ જ્યેન્ય ત્ય પશ્યેદ્ભગવે સર્વ પદાર્થોના આપડે જુ તો સર્વ પદાર્થો ના । પશ્યેદ્ભગવત્યાત્મન્યેષ ભાગવતોત્તમ તે ભાગ ૭ તો ઉત્તમ પ્રાણુવ ભગવતો

દ્વિષ્ણુરે તદધીનેષુ વાલિશેષુ દ્વિષ્ણુ ચ ।

પ્રમ મેષ્ટીરૂપોપેક્ષા ચ કરોતિ મ મધ્યમ ॥

૧૦ મધ્યમ પ્રમ પ્રેમ, પ્રેમના ભક્તો નાથે નેની નર્મો ઉપેક્ષા તા પ્રાણુવ ઉપેક્ષા નાથે તા મધ્યમ પ્રાણુવ તા પ્રાણુવ પ્રાણુવ કોત્ર કોત્ર ને પ્રાણુવ પ્રાણુવ

આત્મક્રિડ આત્મરતિ વિચગમીહ ચાલવત ।

વાસે વહનાં કલહો ભવેદ્ધાર્તા દ્વયોર્અપિ

અક ઇવ ચરેત તસ્માત્કુમાર્યા ઇવકલ્પકળમ્ ॥

હું આત્મામા ક્રીડા કરતો, આત્મામાજ રતિ ગમીને યાગકૃતી
માફક વિચર છું કારણ કે અહીં માળંગના મંગથી કલ્પઓ થાય છે
અને એના સંગમા પણ વાતો થાય છે. તેથી કુમારીના એક વડણની
માફક હું એકલોજ કરું છું (એકાદશ ચક્રધરા શ્રીકૃષ્ણાચાર્યનો જવાબ)

અનિમિત્તા ભાગવતી ભક્તિ. સિદ્ધેર્ગરીયસી

ભગવાનમાં નિષ્કામ ભક્તિ એ નિશ્ચિતી પણ શ્રેષ્ઠ છે

ન જાતિઃ કારણ તાત ગુણાઃ કલ્યાણકારણમ્ ।

વૃત્તિસ્થમપિ ચાંડાલ ત દેવા વ્રાહ્મણ વિદુઃ ॥

કલ્યાણનું કારણ જાતિ નથી કિંતુ ગુણો કલ્યાણકારણ છે
ચાંડાલ હોય પણ સારી વૃત્તિવાળો હોય તો દેવો તેને બ્રાહ્મણ
માને છે.

અહમેવ ઇદં સર્વં યદ્વાનાહ ન કિંચન ।

इत्येषां सन्मयी दष्टिर्नैतरो विद्यते क्रमः ॥

હુંજ આ સર્વ છું અથવા હું એ નથી, તેમ કશુંએ નથી એવી
સહભાવવાળી દ્રષ્ટિ જેની થઈ છે તેને માટે બીજો ક્રમ નથી

સાલોક્યસાદૃશિસામીપ્યસારૂપ્યમેવમપ્યુત, દીયમાન ન
ગૃહ્ણન્તિ વિના મન્સેવન જનાઃ ॥

ભગવાન ઉદ્ધવજીને કહે છે —

સાલોક્ય, સાદૃશિ, સામીપ્ય, સારૂપ્ય, એ ચાર પ્રકારની મુક્તિ-
માધી હું કોઈપણ મારા ભક્તને આપું છું તો તે મારી સેવા
વગર બીજું કાંઈ માગતા નથી.

यस्य सौंदर्यलेशेन सकल सुदरीकृतम् ।

स सौंदर्यनिधिर्ज्ञेयो भगवान् सर्वसुदरः ॥

જે ભગવાનના લેશ માત્ર સૌંદર્યથી આ સર્વ સુદર લાગે છે તે ભગવાન સૌંદર્યના નિધિ છે અને તે સર્વ સુદર છે

आत्मान यदि निन्दन्ति, निन्दन्ति स्वयमेवहि ।

शरीर यदि निन्दन्ति, सहायास्ते मता मम ॥

જે કોઈ મારા આત્માની નિંદા કરે છે તો તે પોતની જ નિંદા કરે છે અને જે કોઈ મારા શરીરની નિંદા કરે તો તે મારા મતને મળતા છે

ज्ञान निष्ठो विरक्तो वा, मद भक्तो वाऽनपेक्षकः ।

सर्लिङ्गानाश्रमा स्त्यक्तवा, विचेरद्विध्यगोचरः ॥

મારો ભક્ત, જ્ઞાનનિષ્ઠ હોય, વિરક્ત હોય અને અપેક્ષા વગરનો હોય તે આશ્રમ અને ચિન્હો ત્યજી, વિધિને ઉત્સહીને વિચરે છે

सर्वभूतेषु यः पश्येद्भगवद्भावमात्मन ।

भूतानि भगवत्यात्मन्येष भगवतोत्तमः ॥

હું ચૈતન્ય રૂપ પરબ્રહ્મરૂપે સર્વ પદાર્થોમા વ્યાપક છું, તેમ સર્વ પદાર્થો મારા પરબ્રહ્મ સ્વરૂપમા ગહેલા છે, આ પ્રમાણે જે જાણે છે તેને ઉત્તમ વૈષ્ણવ સમજવો

ईश्वरे तदधीनेषु बालिशेषु द्विषत्सु च ।

प्रेम भैत्रीकृपोपेक्षा यः करोति स मध्यमः ॥

જે મનુષ્ય ઇશ્વર ઉપર પ્રેમ, ઇશ્વરના ભક્તો માથે મૈત્રી, મૂર્ખો ઉપર કૃપા તથા શત્રુઓ ઉપર ઉપેક્ષા ગણે તેને મધ્યમ વૈષ્ણવ જાણવો જાન્યું કે તે પ્રથમના કરતા કાંઈક ભેદ બુદ્ધિવાળો હોય છે

અર્ચાયામેવ હરયે પૂજાં યઃ શ્રદ્ધયેહતે ।

ન તદ્વક્તૃષુ ચાન્યેષુ સ ભક્તઃ પ્રાકૃતઃ સ્મૃતઃ ॥

જે મનુષ્ય શ્રદ્ધા ગાંધીને મર્તિમાન ભગવાનની પૂજા કરે પરંતુ ભગવાનના ભક્તોની પૂજા કરે નહિ તેમ બીજાઓની પણ પૂજા કરે નહિ તેને પ્રાકૃત વૈષ્ણવ એટલે ભક્તિનો આગળ કરનારે બળવો.

येन इदं सर्वं जानाति न केन विजानियत ।

જેની મત્તાથી આ યશુ જાણવામાં આવે છે તેને કોણ જાણી શકે

स्वो देहो व्रजवासिनां जनपदो हृत्कंजक गोकुलम

गावश्चैव निवासिनो गुणगणा गोप्यस्तु महत्तय ।

શ્રીકૃષ્ણસ્તુ ચિદાત્મકઃ સુમતિશિર્ગાંધીભિરાક્રીડતે

विद्याराधिक्यासक्तं सुरमते प्राप्नोत्यपारं सुखम् ॥

ખોતાનો દેહ એ વ્રજ ભૂમિ છે, દેહ્ય એ ઝોડુડ છે, ગુણો એ ગાયો છે, વૃત્તિઓ એ ગોખીઓ છે, શ્રીકૃષ્ણ એ ચિદાત્મા છે, તે સુમતિશી ગોખીઓની સાથે રમે છે, વિદ્યા એ ગધિદાહ છે, તે બ્યારે ચિદાત્માશી શ્રીકૃષ્ણ માથે રમે છે ત્યારે અપાર મુખ પ્રાપ્ત થાય છે

न पारमेष्ठय न महेन्द्रधिष्यं न सार्वभौम न रसाधिपन्यम् ।

न योग सिद्धीरपुनर्भववा मय्यर्पितાત્મેच्छતિમદ્વિનાન્યત્ ॥

ભગવાન ઉદ્ધવજીને કહે છે કે મારો ભક્ત મારા નિવાસ પરમેશ્વી-પણુ કે મહાન ધર્મનુ પદ કે સાર્વભૌમપણુ કે રસ વિદ્યા કે યોગ-સિદ્ધિ કે પુર્નજન્મ ન આવે તેવી મુક્તિ પણ માગતા નથી

नष्टे पूर्वे विकल्पे तु यावदन्यस्यनोदयः ।

निर्विकल्पकचैतन्यं स्पष्ट तावद्विभासते ॥

જેટલો વખત ભૂતકાળના સકલ્પોનો નાશ થાય છે અને બીજા સકલ્પો ઉદ્ભવ નથી તેટલો વખત નિર્વિકલ્પ ચૈતન્ય સ્પષ્ટ ભામે છે.

અમાત્રોડનન્તમાત્રશ્ચ દ્વૈતસ્યોપશમઃ શિવઃ ।

ઐકારો વિદિતો યેન સમુનિર્નૈતરો જનઃ ॥

ઐકારમા જે નિર્ગુણ અમાત્ર સ્વરૂપ છે તે અનન્ત માત્રવાળું છે, તે દ્વૈતનો ઉપશમ કરે છે, તે શિવ છે જેણે ઐકારને બાંધ્યો છે તેજ મુનિ છે, બીજને ધતર જન મુનિ નથી

રોહિણીતનયો વિશ્વ, અકારાક્ષર સમ્ભવઃ ।

તૈજસાત્મકપ્રદ્યુમ્નઃ ઉકારાક્ષર સમ્ભવઃ ॥

પ્રાજ્ઞાત્મકોડનિરુદ્ધોડસૌ, મકારાક્ષરસમ્ભવઃ ।

અર્ધમાત્રાત્મક. કૃષ્ણો, યસ્મિન્ વિશ્વ પ્રતિષ્ઠિતમ્ ॥

રોહીણી પુત્ર તે અકારમાયી ઉત્પન્ન થયેલ વિશ્વ છે,

પ્રદ્યુમ્ન એ ઉકારમાયી ઉત્પન્ન થયેલ તૈજસ છે,

અનિરુદ્ધ એ મકારમા ઉત્પન્ન થયેલ પ્રાજ્ઞ છે,

અને કૃષ્ણ એ અર્ધમાત્રાત્મક છે કે જેમા આખું વિશ્વ સમાઈ ગયું છે

નિવૃત્તેઃ સર્વ દુઃખાનામીશાન. પ્રમુરચ્ચયઃ ।

અદ્વૈતઃ સર્વભાવાનાં દેવસ્તુર્યાં વિભુ.સ્મૃત. ॥

અન્યથ પ્રભુ સર્વ દુઃખની નિવૃત્તિ કરવા સમર્થ છે, યધા ભાવને અદ્વૈતમા સમાવનાર તે દેવ તુરીય અને વિભુ કહેવાય છે

ત્રિપુ ધામષુ યત્તુલ્ય સામાન્ય વેત્તિ નિશ્ચિત. ।

સપૂજ્યઃ સર્વભૂતાનાં વન્ધશ્ચૈષ મહામુનિઃ ॥

ત્રણે ધામમા રહેલું જે સામાન્ય સ્વરૂપ નિશ્ચય પૂર્વકે ગણે છે તે મહામુનિ સર્વ પ્રાણીઓમા પૂજ્ય અને વધ છે

કૃષ્ણાત્મિકા જગત્કર્ત્રો મૂલપ્રવૃત્તિરુક્મિણી ।

ઐકારપ્રભવ સર્વ, ત્રૈલોક્ય સચરાચરમ્ ॥

કૃષ્ણની સ્ત્રી એ જગતને ઉત્પન્ન કરનાર મૂળ પ્રકૃતિ રક્ષમાણી છે, ત્રૈલોક્યમા જે સચરાચર ઉત્પન્ન થયું છે તે ત્રૈલોક્યી થયું છે

પુણ્યો^૧ પુણ્યકર્માદ પુણ્યાત્મા પુણ્યમભવ ।

ત્વમહ પુઢરીકાઘ નભેદોઽસ્તિ કદાચ્ચન ॥

હુ શુદ્ધ છું ગુદ્ધ કર્મવાળો છું શુદ્ધ આત્મા અને શુદ્ધ જન્મ
વાળો છું હું પુઢરીકાઘ ' નમે છે તેજ હુ છું એમા
કદીપણ ભેદ નથી

येन केनापि भावेन यत्रकुत्र मृता अपि ।

योगिनस्तत्र लीयन्ते वटाकाशमिवाम्बरे ॥

કોઈપણ ભાવથી કોઈપણ જગ્યાએ મળે થાય તો એ વટાકાશ
જેમ મહાકાશમા મળી જાય છે તેમ યોગીઓ અત્તમા લીન થાય છે
તીર્થે ચાન્ત્યજગેહે વા નષ્ટસ્મૃતિરપિ ત્યજન ।

समकाले तनु मुक्तः कैवल्यन्यापको भवेत् ॥

તીર્થમા શરીર પડે કે આકાશના ઘરમા પડે, મર્જાવશ થઈને
પડે કે સમભાવથી છૂટે તોપણ કૈવલ્યને આગ યોગી પામે છે
રથ્યાકર્પટ વિરચિતકન્થઃ પુણ્યાઽપુણ્ય વિવર્જિત પન્થ ।
શૂન્યાગારે તિષ્ઠતિ નમ્રો શુદ્ધનિરજનસમરસમગ્ર ॥

સ્વતા ઉપર પડેલા ચિથરાની બનાવેલી ડથા જેને હોય, પૂણ્ય
અને અપૂણ્યથી રહિત જેનો પથ હોય એવો યોગી શૂન્ય પ્રદેશમા
નમ્ર, શુદ્ધ, નિરજન સમરસ મગ્ન થઈને રહે છે.

देहमवस्थित मुत्थित वा

प्राज्ञो न पश्यति यतोऽध्यगमत्स्वरूपम् ।

दैवादुपेतमथ दैववशादपेत

वासो यथा परिकृत मदिरामदांधः ॥

દેહ બેઠો હોય કે ઉડતો હોય તેને પ્રાજ્ઞ પુરુષો જોતા નથી
કાશુ કે તેમણે પેતાનું સ્વરૂપ જાણેલું છે જેમ મદિરા પીધેલ
માણસના વસ્ત્રનું કેડાણું રહેતું નથી તેમ આવા પુરુષનું શરીર
પ્રગ્બ પ્રમાણે આમ તેમ ચાલ્યા કરે છે

દેવો હિ દૈવવશગ ચલુ કર્મ યાવત્
સ્વારમક પ્રતિસમીક્ષત એવ સાસુઃ ॥

તે સપ્રપચમધિરૂઢસમાધિયોગ

સ્વાપ્ન પુનર્નભજતે પ્રતિબુદ્ધ વસ્તુ ॥

દેહ એ પ્રારબ્ધને વશ છે, જ્યાં સુધી તેના આરભના કર્મ છે ત્યાં સુધી રહે છે જેમ સ્વપ્નમાંથી ઉઠેલો પુરુષ સ્વપ્નને ફરીથી યાદ કરતો નથી તેમ જે પુરુષ સમાધિયોગમાં આરૂઢ થયેલ છે તે દેહને અને પ્રપચને યાદ કરતા નથી

ત્રિભુવનત્રિભવહેતવેડપ્યકુળ્લ સ્મૃતિ રજિતાત્મસુરાદિભિર્વિ
મૃગ્યાત્ ॥

ન ચલતિ ભગવત્પદારવિન્દાલ્લવનિમિષાર્ધમપિ યઃ સ

વૈષ્ણવાદયઃ ॥

જે પુરુષ ત્રણ લોડના વૈભવ માટે, ભગવાનમાં મન રાખનારા દેવાદિકાને પણ દુર્લભ હોવાથી શોધ કરવા યોગ્ય એવા ભગવાનના ચરણારવિન્દા ધ્યાનમાંથી લવ તથા અર્ધ નિમેષ પણ ચૂકતો નથી તે મનુષ્યને ઉત્તમ વૈષ્ણવ ગણવે

અશેષમલવિક્ષેપનાશ કર્માદિભિઃ કુરુ ।

બ્રહ્માભ્યાસૈઃ સ્વરૂપજ્ઞઃ સર્કર્તવ્યમિદમહત્ ॥

હું જ્ઞાતુ ' કર્મ અને ઉપાસના દ્વારા સપૂર્ણ મન અને વિક્ષેપના દોષોને નાશ કરવા પછી બ્રહ્મના અભ્યાસથી સ્વરૂપજ્ઞ થવું એ મોહોદુ તાડ કર્તવ્ય છે

બ્રહ્માડસ્મીતિ વિચારો વૈ ભવેન્નિર્વ્યવધાનતઃ ।

પશ્ચાદ્ વૃત્તેરભાવઃ સ તુરીયાતીત ઉચ્યતે ॥

એકાત્મા સ્થિર ચિત્ત કરી, બીજા વિચાર મનમાં ન આવે તેવી રીતે, જે બ્રહ્મ છે તે હું છું એવો વિચાર કરી પછી તે વૃત્તિનો પણ અભાવ કરી અરૂપમાં સ્થિતિ કરવી તે તુરીયાતીત પદ કહેવાય છે

પુણ્યોઃ પુણ્યકર્માહ પુણ્યાત્મા પુણ્યસમ્ભવ ।

ત્વમહ પુહરીકાક્ષ નમેદોઽસ્તિ કદાચન ॥

હુ શુદ્ધ હુ શુદ્ધ ડર્મવાળો હુ, શુદ્ધ આત્મા અને શુદ્ધ જન્મ-
વાળો હુ હું પુહરીકાક્ષ । તમે છે તેજ હુ હુ એમા
હીપણ ભેદ નથી

येन केनापि भावेन यत्रकुत्र मृता अपि ।

योगिनस्तत्र लीयन्ते वटाकाशमिवाम्बरे ॥

કોઈપણ ભાવથી કોઈપણ જગ્યાએ મરણ થાય તો એ ઘટાડા
જેમ મલાકારામાં મળી જાય છે તેમ યોગીઓ અત્તમા લીન થાય છે

तीर्थे चान्त्यजगहे वा नष्टस्मृतिरपि न्यजन ।

समकाले तनु मुक्तः कैवल्यव्यापको भवेत् ॥

તીર્થમાં શરીર પડે કે આગલના ધરમાં પડે, મર્જવશ થઇને
પડે કે સમભાવથી છૂટે તોપણ કૈવલ્યને આગ યોગી પામે છે

रथ्याकर्षट विरचितकन्थः पुण्याऽपुण्य विवर्जित पन्थ ।

शून्यागारे तिष्ठति नग्नो शुद्धनिरजनसमरसमग्नः ॥

રસ્તા ઉપર પડેલા ચિથરાની બનાવેલી કંથા જેને હોય, પૂણ્ય
અને અપૂણ્યથી રહિત જેનો પથ હોય એવો યોગી શૂન્ય પ્રદેશમાં
નગ્ન, શુદ્ધ, નિરજન સમરસ મગ્ન થઇને રહે છે

देहमवस्थित मुत्थित वा

प्राज्ञो न पश्यति यतोऽध्यगमत्स्वरूपम् ।

दैवादुपेतमथ दैववशादપેત

वास्तो यथा परिकृत मदिरामदांधः ॥

દેહ બેઠો હોય કે ઉડતો હોય તેને પ્રાજ્ઞ પુરુષો જોતા નથી
કાળે કે તેમણે પેતાનું સ્વરૂપ જાણેલું છે જેમ મદિરા પીધેલ
માણસના વચ્ચનું કેડાણું રહેતું નથી તેમ આવા પુરુષનું શરીર
પ્રગ્લબ પ્રમાણે આમ તેમ ચાલ્યા કરે છે

દેવો હિ દૈવવશગ ચલુ કર્મ યાવત્
સ્વારમક પ્રતિસમીક્ષત એવ સાસુઃ ॥
તે સપ્રપચમધિરૂઢસમાધિયોગ
સ્વાપ્ત પુનર્નમજતે પ્રતિબુદ્ધ વસ્તુ ॥

દેહ એ પ્રારબ્ધને વશ છે, જ્યાં સુધી તેના આરભના કર્મ છે ત્યાં સુધી ગ્રહે છે જેમ સ્વપ્નમાંથી ઉઠેલો પુરુષ સ્વાપ્નને ફરીથી યાદ કરતો નથી તેમ જે પુરુષ સમાધિયોગમાં આરૂઢ થયેલ છે તે દેહને અને પ્રપચને યાદ કરતા નથી

ત્રિભુવનવિભવહેતવેઽપ્યકુળ્લ સ્મૃતિ રજિતાત્મસુરાદિભિર્વિ
મૃગ્યાત્ ॥

ન ચલતિ ભગવત્પદારવિન્દાહ્લવનિમિષાર્ધમપિ યઃ સ

વૈષ્ણવાગ્રય. ॥

જે પુરુષ ત્રણ લોડના વૈભવ માટે, ભગવાનના મન રાખનારા દેવાન્દ્રિકાને પણ દુર્લભ હોવાથી શોધ કરવા યોગ્ય એવા ભગવાનના ચરણાગ્નિદાના ધ્યાનમાંથી લવ તથા અર્ધ નિમેષ પણ ચૂકતો નથી તે મનુષ્યને ઉત્તમ વૈષ્ણવ ગણવે

અશોષમલવિક્ષેપનાશં કર્માદિભિ. કુરુ ।

બ્રહ્માભ્યાસૈઃ સ્વરૂપજ્ઞઃ સર્કર્તવ્યમિદમહત્ ॥

હું જાણુ ' કર્મ અને ઉપાસના દ્વારા સપર્ણ મન અને વિક્ષેપના દોષોને નાશ કરવા પછી બ્રહ્મના અભ્યાસથી સ્વરૂપ જાણુ એ મોહોદુ તાક કર્તવ્ય છે

બ્રહ્માઽસ્મીતિ વિચારો વૈ ભવેન્નિર્વ્યવધાનતઃ ।

પચ્ચાદ્ વૃત્તરમાવઃ સ તુરીયાતીત ઉચ્યતે ॥

એકાંતમાં સ્થિર ચિત્ત કરી, ખીજા વિચાર મનમાં ન આવે તેવી રીતે, જે બ્રહ્મ છે તે હું છું એવો વિચાર કરી પછી તે જ્ઞાતિનો પણ અભાવ કરી સ્વરૂપમાં સ્થિતિ કરી તે તુરીયાતીત પદ કહેવાય છે

અનુકૂલ પ્રતિકૂલ યસ્યત્યવત્વાત્માનિ તિષ્ઠતિ ।

ઉદાસીનઃ સુખે દુઃખે દ્રષ્ટા ભૂત્વા ન પश्यति ॥

સુખદુઃખનુ કારણ અનુકૂળતા અને પ્રતિકૂળતા છે તેને છોડી જાતી આત્મામા સ્થિત રહે છે સુખદુઃખમા ઉદાસીન રહી સાક્ષી રૂપે તેને દેખે છે.

સુખં શેતે રાજપુત્રઃ સમાધિસ્થો યતિ સ્તથા ।

ચિન્તયા રહિતો જીવઃ સુખં શેતે હિ નાન્યથા ॥

રાજપુત્ર સુખથી સુખે છે અને સમાધિ નિષ્ઠ યોગી સુખથી સુખે છે અને જે જીવ ચિંતા રહિત હોય છે તે સુખથી સુખે છે, ચિંતાવાળાને સુખ-પ્રદર્શન નિષ્ઠ આવતી નથી

જલચરઃ સ્વરૂપસ્થઃ સુખેન ચરતે યતિઃ ।

યોયો જીવો ઽ પરાધીનો યથા સ્વગ મૃગાદયઃ ॥

જે પુરુષ સ્વરૂપમા સ્થિત છે તે જેમ જલચર પ્રાણી, પક્ષી તથા મૃગ વિગેરે અપરાધીન જીવ સ્વતંત્રતાથી વિચરે છે તેમ વિચરે છે.

કચિદ્ ગ્રામે ક્ષેત્રે સુરસરિતિ વાઽથો નરુતલે ।

કચિદ્ ગૂન્યાગારે, ગહનવન મધ્યે વસતિ વા ॥

શ્મશાને વા ક્વાપિ કચિદપિ ચ ભૂપાલશયને ।

યથાપ્રારબ્ધઃ ચૈ રમયતિ ચ પત્ર તુ પવનૈઃ ॥

જેમ પ્રારબ્ધના વેગ અનુસાર વાયુના વેગથી સુકું પાંદડું જ્યાં ત્યાં હેંડે છે તેમ જાતી પુરુષ ક્રોધ વખતે ગામમાં, ક્રોધ વખતે તીર્થમાં, ક્રોધ વખતે ગંગા નદીને કિનારે, ક્રોધ વખતે શન્ય મહાનમાં, ક્રોધ વખતે ભયાનક વનમાં, ક્રોધ વખતે રાજમહેલમાં એમ પ્રારબ્ધ પ્રમાણે રહે છે

અથ્વા મુંચેતુ કા હાનિ નાસ્તિ શેષ યદા પથઃ ।

વપુસ્ત્યાગે તુ ક્રિઃ શોકઃ કર્તવ્ય ન યદા કચિત્ ॥

બ્યારે ચાલવાનો પથ બાકી નથી તો પછી ઘોડો છોડી દેવાથી શી હાનિ છે ? તેમ બ્યારે કર્તવ્ય કંઈ પણ શેષ નથી તો પછી શરીર ત્યજી દેવાથી શોક શો થવાનો હતો ?

ચદાનન્દરૂપ પ્રકાશસ્વરૂપમ્

નિરસ્તપ્રપञ्च પરિच्छेदશून્યમ્ ।

અહબ્રહ્મવૃત્ત્યૈકગમ્ય તુરીયમ્

પરબ્રહ્મ નિત્ય તદેવાહમસ્મિ ॥

જે પરબ્રહ્મ આનંદરૂપ છે, પ્રકાશ સ્વરૂપ છે, જેમા પ્રપંચ નથી જે પરિચ્છેદથી મહિત છે અને “અહ બ્રહ્માસ્મિ” એ વૃત્તિથી બળાય છે તે તુરીય નિત્ય તત્ત્વજ હુ છુ

भोजनाच्छादने चिंतां वृथा कुर्वन्ति वैष्णवाः ।

योऽसौ विश्वभरोदेवः समक्तान् किमुपेक्षते ॥

ભોજન અને વસ્ત્ર માટે વૈષ્ણવો વૃથા ચિંતા કરે છે જે દેવ વિશ્વની સલાળ રાખે છે તે શુ ભક્તોની ઉપેક્ષા કરશે ?

विश्वभर ! भर त्व मां विश्वस्माद्वा वहिः कुरु ॥

अथ पक्षद्वयाभावे त्यज विश्वभराभिधाम् ॥

હું વિશ્વભર, કાંતો અમારૂં ભરણપોષણ કરો કારણ કે આપ વિશ્વભર છો, હું વિશ્વની અદર છુ, કદાચ ભરણપોષણ ન કરવું હોય તો વિશ્વમાધી બહાર કાઢો અને તેમ પણ ન અને તો આપનો વિશ્વભર હોવાપણનો દાવો છોડી દો

तद्धितन तत्कथनमन्योन्यं तत्प्रबोधनम् ।

एतदेकपरत्वं च ब्रह्माभ्यास विदुर्बुधा ॥

ભગવાનનુજ ચિંતન, તેનું કથન, અન્યોન્ય તેનીજ વાતો અને તત્પત્તા તેને વિદ્યાનો બ્રહ્માભ્યાસ કહે છે

कौपीनयुगल कथा दड एक. परिग्रहः ।

यत्ते. परमहंसस्य नाधिक तु विधियते ॥

એ કોપીન, એક ડથા, એક દડ, એટલેજ પચ્ચિદ પચ્ચદ્ય
યતિને માટે જંતકએ વધારે ગણવાની આજ્ઞા નથી

ન જાયન્નમે સ્વપ્રકો વા મુષુમિ

ન વિશ્વો ન વા તૈજસઃ પ્રાજ્ઞકો વા ।

અવિદ્યાત્મકત્વાત ત્રયાણાં તુરીયઃ

તદેકોડવશિષ્ઠ શિવઃ કેવલોડહમ ॥

મારામા બગૃત્ અવસ્થા નથી, આન નથી, મુષુમિ નથી તેમ
વિશ્વ તેજસ કે પ્રાજ પણ નથી, એ બધી દશા અવિદ્યાની છે તે
ત્રણેથી સ્થિત તુરીય પદ જે ક્વણ જિવંત છે તે ૯ ૬

દ્વે રૂપે વામુદેવસ્ય ચર વાડચરમેવચ ।

ચર સન્યાસિનો રૂપ મચર પ્રતિમાદિકમ ॥

ભગવાન કૃષ્ણના એ રૂપ છે એક ચર અને બીજી અચર
ચર સન્યાસીનુ રૂપ છે અને અચર પ્રતિમાનુ રૂપ છે.

દૃષ્ટિ જ્ઞાનમયીં કૃત્વા પડ્યેદ્ બ્રહ્મમય જગત ।

સર્વ બ્રહ્મૈવ સતત સર્વ બ્રહ્મૈવ કેવલમ ॥

જ્ઞાનમય દ્રષ્ટિ કરીને જગત બ્રહ્મમય બેવું સતત સર્વ બ્રહ્મરૂપ
બેતા, સર્વ માત્ર બ્રહ્મરૂપ જાણાશે.

સર્વ બ્રહ્મૈવ સતત, સર્વ બ્રહ્મૈવ ચેતનમ્ ।

સચ્ચિદાનન્દમહૈત, સચ્ચિદાનન્દમહ્યમ્ ॥

બધું સતત બ્રહ્મરૂપે બેતાં, બધું બ્રહ્મ જ અને ચેતન જાણશે, તે
સચ્ચિદાનન્દ અદૈત છે, તે સચ્ચિદાનન્દ અદ્ય છે

સચ્ચિદાનન્દમાત્ર હિ, સચ્ચિદાનન્દ મન્યકમ્ ।

બ્રહ્મૈવ સર્વ ચિન્માત્ર બ્રહ્માત્ર જગત્ત્રયમ્ ॥

જે બીજી કાંઈ દેખાય તે પણ સચ્ચિદાનન્દ માત્ર છે, સર્વ
ચિન્માત્ર બ્રહ્મ છે અને ત્રણ જગત પણ બ્રહ્માત્ર છે

યદા પજ્યતિ ચાત્માન કેવલ પરમાર્થત ।

માયામાત્ર જગત્સર્વ તદા ભવતિ નિર્વૃતઃ ॥

જ્યારે આત્માને માત્ર પરમાર્થ દ્રષ્ટિથી જુએ છે ત્યારે જગત માયા માત્ર જણાય છે ત્યારે નિવૃત્તિ મળે છે

एक एव हि भूतात्मा भूते भूते व्यवस्थितः ।

एकधा बहुधा चैव दृश्यते जलचद्रवत् ॥

એકજ આત્મા પ્રાણી માત્રમા ગ્રંથે છે અને એક છતાં જલમા જેમ અનેક ચંદ્ર દેખાય છે તેમ ઉપાધિ ભેદે યાદુ દેખાય છે

अग्निर्यथैको भुवन प्रविष्टो

रूप रूप प्रतिरूपो बभूव ।

एकस्तथा सर्वभूतान्तरात्मा

रूप रूप प्रतिरूपो बहिश्च ॥

જેમ એક અગ્નિ અનેક આકારે દેખાય છે તેમ એકજ આત્મા સર્વ પ્રાણી માત્રમા રહી ઉપાધિભેદે અનેક રૂપ લાગે છે

अविज्ञाते परे तत्त्वे शास्त्राधीतिस्तु निष्फला ।

विज्ञातेऽपि परे तत्त्वे शास्त्राधीतिस्तु निष्फला ॥

જો પર તત્ત્વને જાણ્યું નહિ તો શાસ્ત્રનો અભ્યાસ નકામો છે અને જો પરતત્ત્વને જાણ્યું તો એ પછી શાસ્ત્રનો અભ્યાસ નકામો છે

देहाभिमाने गलिते विज्ञाते परमात्मनि ।

यत्र यत्र मनो याति तत्र तत्र समाधयः ॥

દેહાભિમાન દૂર થતા અને પગ્માત્માનું જ્ઞાન થતા જ્યાં જ્યાં મન જાય છે ત્યાં ત્યાં સમાધિ પ્રાપ્ત થાય છે

क्षण ब्रह्माहमस्मीति य कुर्यादात्मचित्तनम् ।

स महापातक हन्यात्तमः सूर्योदयो यथा ॥

એક ક્ષણ પણ બ્રહ્મ હું છું એવું આત્મચિત્તન થઈ શકે તો જેમ સૂર્ય અધાનનો નાશ કરે તેમ અજ્ઞાનરૂપી મહાપાતકનો નાશ કરે છે

મય્યેવ સકલ જાત મયિ સર્વં પ્રતિષ્ઠિતમ્ ।

મયિ સર્વં લય યાતિ તદ્વિજ્ઞાનમમ્મયહમ્ ॥

તમામ જગત મારામા ઉત્પન્ન થયું છે, મારામા પ્રિતિ કરી રહેલ છે અને મારામા લય પામે છે, તે અદ્ય અલ્લ હુ હુ

દેહાત્મજ્ઞાનવજ્ઞાન દેહાત્મજ્ઞાનવાધકમ્ ।

આત્મન્યેવમવેદ્યસ્ય સ નેચ્છન્નપિ મુચ્યતે ॥

દેહને આત્મા સમજવાનું જેવું અબોધદરાનું જ્ઞાન છે તેવુંજ દેહાત્મજ્ઞાનનું આધક આત્મજ્ઞાન તેને અવધમા થાય તે ન ઇચ્છે તો પણ મુક્ત થાય છે.

બ્રહ્મૈવાસ્મીતિ સદ્વૃત્ત્યા નિરાલમ્બતયા સ્થિતિઃ ।

ધ્યાનશબ્દેન વિખ્યાતા પરમાનન્દ દાયિકા ॥

અલ્લ તે હુ હુ એવી સદ્વૃત્તિથી જે નિરાલય પ્રિતિ ઉત્પન્ન થાય તો તે વ્યાન કહેવાય છે, તે પગ્મ આનંદ આપનાર છે.

નિવિકારતયા વૃત્ત્યાત્રહ્માકારતયા પુનઃ ।

વૃત્તિવિસ્મરણ સમ્યક્ સમાધિજ્ઞાનસજ્જકઃ ॥

નિર્વિકાર વૃત્તિ થઇને પછી અહ્માકાર થાય અને પછી વૃત્તિનું ધરાળર વિસ્મરણ થાય તેને સમાધિ કહે છે

દ્વૌ ક્રમૌ ચિત્તનાશસ્ય યોગો જ્ઞાન ચ રાઘવ ।

યોગ સ્તદ્વૃત્તિરોધોહિ જ્ઞાન સમ્યગવેક્ષણમ્ ॥

ચિત્તની ચચળતા મટાડવા માટે બે ક્રમ છે, યોગ અને જ્ઞાન ચિત્તવૃત્તિના નિરોધને યોગ કહે છે અને સમ્યક્દ્રષ્ટિને જ્ઞાન કહે છે

ભિદ્યતે હૃદયગ્રથિશ્ચિદ્યન્યતે સર્વં સશયાઃ ।

ક્ષીયન્તે ચાસ્ય કર્માણિ તસ્મન્ દૃષ્ટે પરાવરે ॥

પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર થતા હૃદયગ્રથી ભેદાઇ જાય છે, સર્વ સશય છેદાઇ જાય છે અને કર્મનો ક્ષય થાય છે

પ્રકરણ ૧૪ મું.

સ્વામીજીના રચેલા ભજનો.*

પદ ૧ લું (દરબારી કાનડો)

અરે મન ! લગે રહો હરિ શરણ . . .ટેક૦

કર સતસંગ, જાન સદસત કુ, કરતા કારણ કરણ,
વિષય વાગના દ્વંદ્વ ત્યાગ ભજ, હોગા જગમે વરણ, અરે મન.

પૂરણ વ્યાપ્ત રહ્યા ઘટ ઘટ મે, ઉત્પત્તિ પાલન હરણ,
દુઢત હૈ સુરનર મુનિ કરકે, યોગ ધારણા ધરણ, અરે મન
જળ લગ દ્વૈત રહે મન મૂરખ, તળ લગ હો ભવ મરણ.

હો અદ્વૈત જાન આતમ કુ, નિશ્ચય હો ભવ તરણ અરે મન
દ્વિજદાસ રઘુળીર સ્વામી કે, સેવત હૈ નિત ચરણ,
જન્મમયધ અજાન મૂલકુ, કાટોગે જગ મરણ અરે મન

સ્વામીજી જ્યારે આમોદના અને ખીજી જગ્યાએ મિત્રજતા
હતા તે વખતે તેણે આ પ્રકરણના આપેલા ભજનો રચ્યા હતા

પદ ૨ જી.

આશા કારણ કર્મ કરત હે, જન્મ મરણ ઉનકું કહના. ટેક.
 અહંકાર મન બુદ્ધિ સંગ હે, પચ તત્ત્વ માયા રચના,
 નિશ્ચય જાણો જગત મળ મિથ્યા, બ્યાપક હોઈ આપ રહના ૧
 ભિન્ન ભિન્ન સળ રૂપ દેખ કે, મનમે સોચ નહિ કરના,
 આદિ અંત મેં હે કછુ નાંહી, મધ્યમે સુખના કહના. ૨
 દ્વિજદાસ બીન ભક્તિ રામકી, નાહક નર પછપછ મરના.
 બીના પ્રેમ રીજે નહિ રઘુવર, હુઠત ફિરો મળ ભુવનાં ૩

પદ ૩ જી.

કથની કો કરની ખ્યારે, કહેને સે કયા હોતા હે ટેક૦
 મમતા રાગ વિષય ના છૂટે, કામાદિક નિશદિન મળલ્લટે,
 અહંકાર ત્યાગા નહિ જાતા, પડયા અધગ્રહ રોતા હે ક૦
 કરતા નહિ ચતુષ્તય સાધન, શોચ કરે બહુ સુત દારા ધન.
 મનુષ્ય દેહ સત્સગ જળ પાયા, વૃથા જન્મ કયુ ખોતા હે ક૦
 હો અસંગ મનકુ વશ કરલે, દઢ વિશ્વાસ મનમે ધરલે;
 પૂરણ ગગન મગન હો ચિત્તમે, માર જ્ઞાનકા ગોતા હે ક૦
 કહેતા કહેતા પડયા રહેગા, જન્મ મરણ હરખાર ગ્રહેગા,
 ચેત યાર ભ્રમ સીટે સમેરા, દ્વિજદાસ કયુ સોતા હે ક૦

એમ લાડી અને આસોદરના તેમના ભક્તો કહે છે આમીજી તે
 વખતે દિજદાસના નામથી પદ રચતા હતા આંમે'દર છે.ગા પછી
 આમીજીએ પદો રચવાનું ગાથ કયું હતું.

પદ ૪ થું

ખાયા તું ચાહે તો વિષ્ણુકા પ્રસાદ ખા,
 પિયા તું ચાહે તો સુર ભરી જલ પીખરે;
 કરના તું ચાહે તો વેદ કથિત કર્મ કર,
 ઇશ્વર મેં અરપણુ કર કામના કું ત્યાગ કે.
 પાપ કે સમૂહ તરે છનમે સળ દૂર હોય,
 આત્મ વ્યવસાય બુદ્ધિ હોવે જન જન રે,
 ભાગ્યા તું ચાહે તો ભાગ્ય બુરે કરમસેં,
 આના તું ચાહે તો રામ શરણ આવ રે.
 કરના તું ચાહે તો કરલે તું સાધુ સગ,
 જીએ હોય જ્ઞાન મીઠે માયા ભ્રમ ફેદ રે,
 જાના તો તીરથકા શ્રેષ્ઠ કહા વેદો મેં,
 જગન્નાથ સપ્તપુરી રામનાથ ભજરે
 કાટા તું ચાહે તો કર્મકી ગ્રથી કાટ,
 ખોલા તું ચાહે તો જીવ ગ્રથી ખોલ રે,
 માયા પ્રગટરૂપ, કચન નારીકું ત્યાગ,
 સુરનર તુનિ નાગ અસુર, સળ જગહે વશરે
 સાધન યહ સાર કહ્યા, વેદકે પ્રમાણુ સિદ્ધિ,
 નૌકા ભવ સાગરકી જાન હૃદય ધર રે,
 મનમે વિચાર સાર ખાત એહી જાન તું,
 ભૂલા કયુ ફેર પાય મનુષ્ય યહ તનરે.
 કહે દ્વિજદાસ સુમર ચિત્તકું લગાઈ રામ,
 વ્યાપક હરિ પ્રહ્લ જૌર ખાકી સળ છલ હૈ

પદ ૫ મું.

ગ્રહી મેં શરણ પૂરણ કી, સોઈ શ્રીનાથ ખ્યારા હે ...ટેક૦
 કોઈ ઉસીકું અલખ કહે તે, ન્યાય કરતા વિચારા હે
 વેદને બ્રહ્મ કહ ગાયા, સોઈ વેદાત ધારા હે . ગ્રહીમે
 કોઈ ઉસીકું શેવ શિવ કહતહે, કીસી મત સન્ય સારા હે
 બોદ્ધ ઉસીને બુદ્ધ કર બને, જૈન અરિહત કહાચારે . ગ્રહીમે
 મિમામા કર્મ કું કહેતા, સહી મત શાસ્ત્ર ગારા હે
 સર્વગતબન એક હરિકું, એહી નિશ્ચય હમારા હે ગ્રહીમે
 પુરુષ એક સત્ય હે જગમેં જગત દ્રષ્ટા આધારા હે
 એહીમત સાબ્યકા બનો, પ્રકૃતિસે આપ ન્યારા હે . ગ્રહીમેં
 સર્વવિત સર્વ સર્વાત્મા, મુનિને સળ હરિ પુકારા હે
 મણુખકું બળો હે નિર્ગુણ, માયા જીસકી અપારા હે .. ગ્રહીમે
 મળી મત રામ કે બનો, કોઈ સે ન હારા હે
 ઉસીમેં પ્રગટ હે જગમેં, રામ હરિકા સહારા હે . ગ્રહીમેં
 મણુ જીમને ગ્રહી હરિકી, સોઈ જગને ઉવારા હે
 મુમર નર મત્ય વિભુ હરિકું, સકલ જન દ્વૈત બરા હે ...ગ્રહીમે
 કર્મ મન બુદ્ધિ મેરે એ, રામજી ઇષ્ટ હમારા હે
 મેનો કિજદામકી બિનતી, કહે પ્રભુ વારવારા હે... ગ્રહીમેં

પદ ૬ કું.

યગ્નિપુરુષા બ્રહ્મ પ્રગટ ભયે, નર સુમર રામકું મૂઠ ભલા...ટેક૦
 અજ નિર્ગુણમે અધ્યામ ક્રિયા, સળ વિશ્વ અયોધ્યા જ્ઞાન કલા
 વિશ્વ તંત્રમ પ્રાજ તુરીયકું કહે, ચતુર મૂર્તિરૂપ ધર તનમે રલા
 મયુક્ત અકાર એ વિશ્વ મયા, તે ઉકાર ભરત તેજમકી જલા

સ્વામીજી વિદેહસુક્ત થયા પછી પાલળીમાં શરીરની પદ્મરામણી.

તુમ લક્ષ્મણ કારણ પ્રાણ સુનો, જીસકી માયાસે વિશ્વ ઢલા
અર્ધમાત્રા રામકા રૂપ કહે, તુર્યાતીત શુદ્ધ અતીત લલા
શ્રીશક્તિ હે જગદાનંદ કરી, સીય જનકી જગકી મૂલ ફલા
હરહર પવન સુત આપ લયે, રઘુવીર ભક્તિસે નાહી ટલા
દિજદાસ જાણુ એહી શરણુ ગ્રહી, નર જનત નાહી માયાસે ચલા

પદ ૭ સું.

પૂરણ પ્રભુ શ્રીનાથ કૃષ્ણ કી, જાન શરણુ લીજે . ટેક૦
વ્યોમ સદૃશ ચિદ્વ્યાપક જગમે , ધરીએ ધ્યાન સ્થિરકરત મનસે
જ્યોતિ શુદ્ધ આનંદ ધન રસકુ, પ્રેમ સહિત પીજે પૂ૦
મેરૂ સમાન દોષ નિજ જાનકુ, જાનત પ્રભુ તૂણુ સમ અધ તનકે
પરમ ઉદાર આત્મગતિ દાતા, કરુણા કર રીજે. પૂ૦
આત્મ દ્રષ્ટિ મળ જગમે રાજે, કોમલ વચન જીભસે ભાજે
ત્યાગ વામના જો હેતુ નરકકી, જન્મ સફળ કીજે. પૂ૦
મનુષ્યદેહ ઉત્તમગ્રહ પાચો, સુમરણુ ણીન જન જન્મ ગુમાયો
દિજદામ સોચે જમપુર નર, તણ પકડ દાંત ખીજે પૂ૦

પદ ૮ સું

મન મસ્ત હુવા તણ કયું ખોલે રે . એ રાગ.
પુરણુ પ્રભુ આત્મ સત ચિત્તમે, લીન હુવા હોલેહોલે . ૧
લીના જાન પ્રપચ જુદ જગ, વિષયોમે ફિર કયુ ઓલે ૨
ખોલ જઈ પ્રથી. દૂર હુવે સશય, નાશ હુવે સક્ષમ સોલે ૩
દિજદામ સોલે મે સશય, પુણકુ ફિર કયો તોલે ૪

૫૬ ૯ સુ.

માયાકા ગુલામ પ્રાણી, કયા જાણે બદળી .. ટેકો
હરિજન સંત સાથે, રાખે સદા રંદગી;
સત્ય કદી ભાળે નહિ, વાત કરે કદકી....માયાકા.
કપટકી માલા ફેરે, તિલક ધારે ચદકી,
રામરૂપ જાણ્યા નહિ, ધિક તેરી જાદગી ...માયાકા.
બડી ફિકર મનમેં કરે, ગ્રહ કર્મ ધંધકી;
ચિત્ત શુદ્ધ કીન્હો નહિ, મનમે ભરી ગંદકી. ..માયાકા.
સત્સંગ જળ હોવે, મૂઠ નર બદગી;
દિજદાસ હોવે કૃપા, જળ નદ નદકી .. માયાકા.

૫૬ ૧૦ સુ.

મેં નહિ દેખા તુમસે ફૂળ
વ્યાપક હો સબ હી ઘટ ભીતર, જહાં દેખુ તહા તુમેરી પૂજ
મેં નહિ દેખા ૧
જેસે શ્વાન કાચકા મંદિર, દેખ આપકુ આપી ગુજ....
તુમસે ફૂળ. ૨
રૂપ અનેક માયા મે કીના, ભ્રમત શીરે નર કાહુ ન સુજ ૩
દિજદાસ મળ પ્રપચ ત્યાગકર, આપ મે શીર આપહી સુજ. ૪

૫૬ ૧૧ સુ.

વિના વિવેક બધાતું આશી, શીર દસા જ્યુ તલના હે
શુદ્ધ સ્વરૂપ સત્ય હે તેરા, કલિપત સબ માયા ને ઘેરા;
બુઠા રંગ દેખ તું મોહ્યા, અબ ચોરાશી ધરના હે ૧

મેં હું મેરા કહેને લાગા, દેહ જેહ સુત ધન મેં પાગા,
આઠ પહોર ભોગે વિષયોકુ, એક ઘડી ના કલના હે ૨
બીન સતસંગ હું બનહિ જાતા, ઘટમે રહ્યા યાદ નહિ આતા,
કર વિચાર તણ ભ્રમ છોડેકુ, બીન બને સુખ પલના હે ૩
હરિ સમરણ સે જાય અવિદ્યા, ભાતુ સદશ જળ પ્રગટે વિદ્યા;
અહ કાર મમતા અળ કાત્રે, મનકુ મનસે દળનારે ૪
વ્યાપક દ્વૈષ્ટિક સદશ જળ સુજે, કર્મ ગ્રથી સંશય સળભૂજે;
દિજદાસ હો મગન રૂપમે, જ્યા માયાકા બલના હે. ૫

પદ ૧૨ સું

ચેદોસે કર્મ જાના પુરાણોકા અર્થ જાના;
જ્યોતિષ ગુણ જાના, વૈદ વિદ્યામે પૂર હે.
મત્રોકા પ્રયોગ જાના, તત્રો સે યત્ર જાના,
સ્મૃતિઓ સે ધર્મ જાના, કવિતાપતિ સુર હે.
રાગોકુ ગાઇ જાના, ભોગી હોય સિદ્ધિ જાના,
આતુરી પઢાઇ જાના, મર્વ વિદ્યામે સુર હે
કહે દિજદાસ જાના, ગુણ માન રૂપ
જાના એક રામ નહિ, તેરા જાના સળ ધૂર હે

પદ ૧૩ સું.

મત્રબાત અળભવ તરનેકી. હરિ અવિનાશી કહેતે હે ટેક૦
દલકુ ત્યાગ કર્મ મત કરના શ્રુતિ ગુરુવાક્ય ચિતમે ધરના,
ગજ પા બાપ વિચાર હૃદયમે, પુણ્ય વ્યાપક રહેતે હે મ

માતુ સમાન દેખ પરનારી. પરનિદા તજ હો ઉપકારી,
કામ ક્રોધ મદ લોભ મોહકે, કઠિન વેગ કયુ સહેતે હે. સ.
ત્યાગ સ કલ્પ રોક ઇન્દ્રિયનકુ, જીત પ્રાણ સ્થિરકર મન તનકું;
કર વિશ્વાસ શુદ્ધ ચેતનમે, આરે કિદિમય દહતે હે મ
પુરણ પ્રહ્લ રામકું બનો, ઇંદ્રબળવત્ જગકુ માનો;
દ્વિજદાસ હરિ નામ મુલભ ખીન, ભવ સાગરમે વહેતે હે મ.

૫૬ ૧૪ સું

મળ સાધન હીન પુકાર કરું, શ્રીનાથ મુનો ઘટઘટ વાસી-ટેક.
મહિમા તવ અપર પાર બીડી, એક બનત હર સેવત કાશી,
ચાર ખાણુ જગ તારણકુ, નિત્ય રામ જપે શિવ અવિનાશી-
સળ. ૧

ધન જ્ઞાન રૂપ ભરપુર રહે, ચિતવ્યોમ સદૃશ આનંદ રાશી,
તુમ કેતીક શક્તિકે નાયક હો, પ્રભુ વિદ્યા અવિદ્યા તમારી
દાસી સળ ૨

કુછ ચતન નહિ બનતા મુજસે, લાચાર જ્યોતિ નહિ તનભાસી
જડચેતનકી મહાગ્રંથી લગી, તુમ કાટો નાથ મેરી ભવ કાસી
સળ-૩

હો પુરણ પરમ ઉદાર તુમે, દ્વિજદાસ છોડ અખ કહાં બસી
જનકી અખ લાજ તુમે હરીહે, ચાહે ખાંધગ્રહો કરે જગ હાંસી
સળ-૪

૫૬ ૧૫ સુ.

સર્વ રૂપ સર્વાત્મા નટવર, આપે આપ ખેલાડીરે....ટેક.
ભટકત ફિરત મોહ માયાવશ, પુજત રવિ ત્રિપુરાદીરે,
ગણપતિ શક્તિ રુદ્ર ઇંદ્રાદિક, ખુદ્ધ કામના બરીરે.. .૧

નાના રૂપ વિચિત્ર દેખ જગ, જનત નાહિ અનાડીરે
હૃદ હૃદયમે કૃપણ પ્રહાકુ, પરમ જ્યોતિ સુખકારીરે ..૨
શ્રુતિ પુરાણ અવલોકન સ્મૃતિકુ, કૃપણ ભક્તિ જીન ધારીરે
તારણ તરણ રહત જગ માહી, એક રૂપ હિતકારીરે ...૩
ઉત્તમ ધર્મ ભાગવત શુકને, મોક્ષ હેતુ જીન તારી હે
દિવદાસ પ્રહલાદ મુનિને, સુખ મનમે એહી વિચારીરે ..૪

પદ ૧૬ સું

સોહે શિર જટા જુટ, ત્રીવા ખીચ કાલ ફટ,
ચિદ્ધિ સિદ્ધિ દે અખુટ, ખર દાયક ભારી,
હે ભસ્મકુ ચડાયો ગાત, ખામે ગજવક્રમાલ,
ખણ મુખકો કહે તાત, જાનવી જલ ધારી હે;
માથે ત્રિનેત્ર જાકે, ડમરૂ ત્રિશલ વાકે.
સૂર્ય ઉર માલ તાકે, પિનાક ધનુષ ધારી હે,
કહે ભગત દિવદાસ, રામ રટો સર્વે શ્વાસ,
પૂરણ કર મેરી આશ, વ્યાપક ત્રિપુરારી રે

પદ ૧૭ સું.

ગુનો તુમ સાધન સત સારા, પ્રકૃતિસે જીસવિધ હો ન્યારા
પથમ હરિકથા શ્રવણ કરના, સત્ય, ક્ષમા દયા હૃદે ધરના
જીવકી હિસાસે ડરના, જાણના સુખ હરિ કે શરણા

વર્ણાશ્રમ કે ધર્મકુ, શ્રદ્ધાસે કર જાન
દેશ કાળકુ જોચકે. હરિજન કુ દે દાન

ત્યાગના પરધન પરદારા . ગુનો તુમ ૧

કથાકૃ સુણ વિવેક હોવે, હૃદયકા મેલ મળી ધોવે
ચિત્ત હરિ મહિમા મે પ્રોવે, જન્મ સુખ વિષયોકા જોવે

સત્ સંગત યહ ચારહે, જીએ ઉપજે જ્ઞાન

કોહં કહાસે મે હુવા, મેરા કોન નિહાન

સોચ યહ ઉપજે અતિભારા ...સુનો તુમ ૨.

ગુરુકી શરણ દેર જાના, ઇંદ્ર અમ ગુરુ કુ સન્માના
ધાર કર બ્રહ્મચારી બાના, કહે દિર દો મુજકું જ્ઞાના

ભવ સમુદ્ર મેં વહત હુ, પકડો મેરા હાથ

શરણ ગ્રહી મે આપકી, તુમહી મેરા નાથ

તત્ત્વકા હો જાનન હારા ...સુનો તુમ ૩.

ગુરુને અધિકારી ચીના, પ્રેમસે સગ અપને લીના
માયાકા વર્ણન સખ કીના, જ્ઞાન પ્રભુ પુરણકા દીના

સદા વાસના ત્યાગની, સમહે ઇશકા નામ

બાહ્યવૃત્તિકુ રોકના, પૂરણ આતમરામ

વહે નહિ ભવસાગર ધારા .. સુનો તુમ ૪

બ્રહ્મમેં મનકુ તુમ પાગો, કામાદિક વિષયોસે ભાગો
સ્વપ્નવત્ માયાસે જાગો, રહ્યો મણિગણ મે જ્યુ ધાગો

સ્થૂલ સૂક્ષ્મ કારણ નહિ, પચકોશ સે ભિન્ન

જગત સ્વપ્ન સુષુપ્તિકા, સાક્ષી તેરા ચિન્ન

રૂપ સત્ ચિત્ નદ ધન ખ્યારા....સુનો તુમ ૫

વૃત્તિ સુણ જ્ઞાન મયી કરણી, દ્રષ્ટિ એક આત્મમય ધરણી
દ્રષ્ટિ થહ લવચાગર તરણી, સત્ય હુ.ખ જન્મ મરણ હરણી

શુક વસિષ્ઠ નારદ મુનિ, બ્રહ્મવૃત્તિ રહે માંહ

દ્વિજદાસ નહિ ત્યાગના, કહતા તુમરે તાંહ

મિઠે ભ્રમ હો લવચે પારા . સુનો તુમ પ

૫૬ ૧૮ સું

સ્થિર કરકે મન કુ તનમે દેખો, બ્રહ્મકા પ્રકાશ હે . ટેક.

જા લૌ જુદા તુમ માનેગા, તા લૌ માયાકા દાસ હે,

હુરિસે જુદા ન જાનો કુછ સળ, બ્રહ્મકા વિલાસ હે ..૧

જલસે તરંગ ઉઠતી હે, જલ રૂપ જલમે બાસ હે,

એસે હિ જાનો બ્રહ્મકુ તુમ, એક સત ચિત આકાશ હે ..૨

કહેને હે દ્વિજદાસ મનકી, જુઠી જગદી આશ હે,

પૂજણ બિચારા એક તો, દ્વિતીયા કહાસે પાસ હે .૩

૫૬ ૧૯ સું.

આ ૫૬ સ્વામીજીનુ જનાવેલુ છે, પણ ફાટેલ કાગળમાથી

મળ્યું છે તેથી અધુરૂ છે —

જાને તુમ રઘુવીર સુખદાઈ, તાપ તીનો મીટ જાઈ ટેક

વિષયકુ છાંડ રામ જપના, જગતહે મિધ્યા સળ સપના

વિષયકુ વિષવત્ તુમ જાનો, બધ કારણ સત્ માનો

સાખી

ઉમર વીતી જાત હે. સોચેગા શ્રીર આપ.

કરના હોય સો જલદી કન્હે ચેહી બાત હે સાર

વેદમેં જીનકા ગુણ ગાતા, ભજો તુમ રઘુવીર સુખદાઈ
તાપ તીનુ મીટ જાઈ...૧

જાન ના સુત દારા મેરે, જુઠ હે ભ્રમ નાના તેરે
કાયકું મમતા તુમ કરના, રેનદીન ભટકત કયુ ફિરના
સાખી

કાલ જલ્દી ઉપર ખડા, તુજે નહિ હે શોક
એક દિન જમપુર જાયગો, ખાત ખનેગી ફેક
નરકમેં જાવેગા ભાઈ, ભજો તુમ રઘુવીર સુખદાઈ,
તાપ તીનુ મીટ જાઈ...૨

કર્મકા લીખા સો હોવે, કાહીકું ચાર પડા રાવે
પૂર્વ જો દીયા તુને પાયા, નિશ્ચય ચહ તુમ જાણ લે
હરિસે કરલે પ્રીત જન્મ સફલ હો જાયગા,
એહ મુનીનકી રીત, ખાત એહી હો ગઈ અધીકાઈ
ભજો તુમ રઘુવીર સુખદાઈ, તાપ તીનુ મીટ જાઈ...૩

પ્રકરણ ૧૫ મું.
રવામીજીએ પસંદ કરેલા ભજનો

બાપુનો સંદેશો.

બ્રહ્મદર્શી ગુરુ મળ્યા રે મનના ભાવતા,
તેણું તે શ્રીધા અમને દેહ છતા વિદેહ જો.
હું મારૂં સમી ગઈ મનની માન્યતા,
તેથી ટળીયા ચિત્તથી સુતવિત ગેહ જો બ્રહ્મદર્શી ૧
પાતાનો જાણીને કૃપા બહુ કરી,
નવ જોયો કાઉ અપરાધીનેઃ કદ જો,
આપીને વરદાન ભવ ભય ટાળીઆ,
બાપુ તે સુજને અમૃત બ્રહ્માનંદ જો. બ્રહ્મદર્શી ૨

આ પ્રશ્નજગા આપેલા વણા ભજનો રવામીજી પોતે ગાતા
હતા ત તમા બાપુ ધોડક ભજનો ૨ જે તેમને પ્રિય હતા તેનો
અર્થ આપી દેજો

ગુરુએ કહ્યું તું પુરણ બ્રહ્મ પરમાત્મા,
 તે મારગે અમે જઈને કીધો પ્રવેશ જો,
 જાગૃત સ્વપ્ન સુષુપ્તિ મૂકીને આલીયા,
 આગળ દીઠી કાંઈ તુર્યા અવસ્થા શેષ જો ...બ્રહ્મદર્શી ૩
 તુર્યાથી આઘેરી ઉન્મત્તી પાંચમી,
 તેજ તે નિર્વિકલ્પ—સમાધિ નામ જો,
 જેને જોતાં આવાગમન વિરમે,
 લાઘ્યુ તે મુજને મર્મથી નિજ સુખ ધામ જો ...બ્રહ્મદર્શી. ૪
 જાગૃતમા હુ ધરી રહ્યો સર્વ સઘાતને,
 ઇન્દ્રિયદ્વારા કરૂં નાના વ્યવહાર જો;
 સ્વપ્નામાં નવ તત્ત્વ કલેવર આથડે,
 તેના સુખદુઃખનો હુ એકજ જાનનહાર જો બ્રહ્મદર્શી ૫
 લીનને વ્યવહારે સુષુપ્તિ પાધરી,
 કોઈ નહિ ત્યાં હુજ પ્રકાશક એક જો,
 જાનન હારો તુર્યાથી પણ વેગજો,
 જ્ઞાતા જ્ઞાન ને જ્ઞેય તણી નહિ ટેક જો .બ્રહ્મદર્શી ૬
 બ્રોધુ છુ પણ મૌન્ય ટળે નહિ માહરૂ,
 દેખુ પણ નવ દેખું એવી રીત જો,
 સાંભળુ પણ સાંભળુ નહિ કોઈ વાતને,
 એવો અમારો અનુભવ વેદ વિહિત જો ..બ્રહ્મદર્શી ૭
 હુ રે અસંગી મગ નહિ મારે દેહનો,
 તકેદારી જેમ માળણ અળગુ હોય જો,
 ભાગ્યુ છુ સરખો પણ સૌથી વેગજો,
 રંગ તણા સ્ફટિકમા નવ હોય સ્પર્શ જો . બ્રહ્મદર્શી. ૮

અગ્નિસ્રજે શીતળ લોહ તપાવીએ,
 લોહ બળે પણ અગ્નિ તે કહેવાય ને,
 તેમ મારી સત્તાએ દેહ રહ્યું છે આથડી,
 ઇન્દ્રિય તન મન ચેતનવત્ દશાય ને બ્રહ્મદર્શી. ૯

સર્વ વ્યાપક જેમ અચળ આકાશ છે,
 તેમ અવિગત સર્વમા પૂરણુ પરમાત્મજે,
 એવ અને ઇશ્વર કોઈ નહિ મારે વિષે,
 ભેદ અવિદ્યામા ને ને કહેવાય ને બ્રહ્મદર્શી ૧૦

એવો હું પરિપૂરણુ ચિદ્ધન એકલો,
 બીજી તે કલ્પિત જેવરીમા જેમ સાપ જે,
 વાચાને રભણુ તો નામ ને રૂપ છે,
 વિલમ્બુ કેવળ ચેતન આપે આપ ને બ્રહ્મદર્શી ૧૧

ચેતનવત કહું તો જડવત્ બીજી કલ્પવુ,
 કાઈ વિશેષણુ હીધુ નવ દેવાય ને
 મુજો શું કહે સાકરના સ્વાદને,
 જેમ છે તેમ બાપુ નવ કહેવાય ને બ્રહ્મદર્શી ૧૨

૨

સ્વરૂપાનુભવ

રાગ-ધનાશ્રી તાલ-ત્રેતાલ

સત્ચિત્ આનંદ ધન સ્વરૂપે હું તો સત્ચિત્ આનંદ ધન ટ્રેક
 દેવ અભાષિત કાળ અભાષિત વસ્તુ અભાષિત સનુ સ્વ ૧
 નર્વ પ્રાપ્તક. નર્વ નિયામક અનપેક્ષિત ચેતન સ્વ ૨
 મિત્ર હું પ્રિયતર પ્રિયતમ પોતે પ્રેમાન્વિત હું પ્રસન્ન સ્વ ૩

આદિ રહિત હું, અત રહિત હું, નાશ રહિત વિધન. સ્વ ૪
 સ્થાવર જગમ પ્રાણી પદારથ, માયિક મમ દર્શન સ્વ ૫
 વિશ્વ સમસ્ત છે કલિપત મુજમા, જેમ રજનુમા ભુજગ. સ્વ. ૬
 અગમ અગોચર ગુરુગમ ગોચર, સાધન સાત્વિક મન સ્વ ૭
 કલેશ રહિત હું કેવળ સુખમય, જાણે અનુભવી જન સ્વ ૮
 લવહર ગુરુ ભગવાન દયાથી, રગિન લક્ષ કથન સ્વ ૯

૩

વસ્તુ વિજ્ઞાસ

હમ કેવલ વસ્તુ વિજ્ઞાસી, હો સેવક સેવ્યકી હાસી ટેક
 તજ વૈભવ સતી નિજપતિ ભજતી, કલટા વૈભવ પ્યાસી હમ
 છાપન કોટિ સહાયક તજ કે, અર્જુન કૃષ્ણ ઉપાસી હમ.
 વૃક્ષ પુષ્પ ફલ તજ કે મધુકર, રગિન ગુરુરસ ગ્રાસી હમ

૪

મેરી ગતિx

(કામી શુ ના કરે—એ દળ)
 ગોવિંદ મેરી ગતિ, સુસોરે ગોવિંદ મેરી ગતિ—ટેક.
 જાકે સ્વપ્નમે જો જો ભાસે, તિનસે નહિપર પૃથક પ્રકાશે
 ત્યુમે પ્રભુકે પ્રતિ ગોવિંદ ૧

સ્વામીજીને આ પદ બહુ પ્રિય હતું અને એકાતમા સમાધિના
 સુખ વખતે બોલતા. ખાસ કરીને “ તજ વૈભવ સતી નિજપતિ
 ભજતી”, ત્યાંથી શરૂઆત કરતા હતા. આ કાવ્ય ગાવાનો વખત
 રાત્રિના ૩ થી ૬ સુધીમા હતો

x મહાત્મા રગીનદાસ શર્માના બધા ભજનો “વેદાત વિજ્ઞાસ”
 નામના જુદા પુસ્તકમા પ્રસિદ્ધ થયલ છે, તે પુસ્તક રા રા સુજાત-
 ગય વજ્રેશ કર છાયા, વકીલ, સદર-રાજકોટ એ સરનામે મળે છે.

ઉપાદાન તું અધિદાન તું, સૃષ્ટા પ્રેરક રાજમાનતું
 નહિ સદેહ રતિ ગોવિંદ. ૨
 જ્યુ મૈવાલ અતિ હે ગદા, તદપિ જલત્યુ પ્રભુકે બદા
 નિર્મળ હો તે મતિ ગોવિંદ. ૩
 લક્ષ પ્રતિબિંબ, ભિન્ન કદિ ભાસે, રવિસે એક ઉપાધિ નાસે
 બની વસ્તુસ્થિતિ ગોવિંદ. ૪
 નિત્ય, એક. અદ્વય શ્રુતિ ગાયો, ગુરુ ભગવાન કૃપા તે પાયો,
 રગિન ભ્રાતિ પતિ ગોવિંદ ૫

૫

જ્ઞાનીની દશા.

ગગ-ગોગ

જ્ઞાની જ્ઞાન દશાની દોર કદી ચૂકે નહીંરે જ્ઞાની (ટેક)
 વિધ વિધ વ્યવહારો મર કરતા, સઘળું કરતા છતા અકર્તા,
 દોર ઉપર જેમ ગુરતા, નટ ચૂકે નહીંરે જ્ઞાની ૧
 જળમા કમળો નિશદિન નહાતા જળ મ ગાતે જળમય થાતા.
 અમગતા જેમ મગ છતા મૂકે નહીંરે જ્ઞાની ૨
 હાવભાવ વિધ વિધના કરતી, આડી અવળી દ્રષ્ટિ કરતી,
 હેલ નજરણી યુવતિ જેમ ચૂકે નહીંરે જ્ઞાની ૩
 રમના રમમા રસમય બનતી. સ્વાદે સ્વાદે તન્મય થાતી,
 અલેપતા જેમ લેપ છતા મૂકે નહીંરે . જ્ઞાની ૪
 જ્ઞાની ગુરુ ભગવાન મહાત્મા, પ્રપચરૂપ છતા પગ્નાન્મા
 નિત્ય સહેનામા રમતા. હદ મૂકે નહીંરે જ્ઞાની ૫

૬

જ્ઞાનીની ગતિ

રાગ-તિલક-કામોદ-નીપચંદી

રહત નહિ જાનીકું ભવ ભય ભાઈ

જાકી અહંતા મમતા કટાઈ રહત નહિ. દેક.

દેખા દૃશ્ય વિવેક કરી કે, દેહસે પાઈ જુદાઈ

મૃગજળ સમ સળ દૃશ્ય સમજકે, રાગકી આગ ખુઝાઈ,
રહત ૧

દેખન માત્ર વધુ વરણાશ્રમ, કિંતુ ન તાસે મગાઈ

સત્ય અસત્ય સ્વરૂપ સમજકે, સત્ય અમાધિ લગાઈ;

રહત. ૨

સંચિત કર્મકો દાહ કિયો હે, જ્ઞાનકી અગ્નિ જલાઈ,

આગામી વાકુ સ્પર્શ કરત નહિ, જલણિય કમલકી ન્યાંઈ,

રહત ૩

ભૂજ લિયા યાને ગુંજ ન દીસે, જૈસાહિ તૈસા ચનાહી,

બોઈ દીયા તોળી છોડ ન નીકસે, સો સ્થિતિ જ્ઞાનીને પાઈ,

રહત ૪

હો વિષ દત નીકસ ગયે મુખસે, વિષધર નહિ હુખદાઈ

મે ઝોર મેરા વિસર ગયા મનસે, જખ મારે જમરાઈ,

રહત ૫

લોહ અસિ બસી પારસ સગમે, કનક બની બદલાઈ

સદ્ગુરુ સગસે ઊવ મીટીકે, શિવજીકી પદવી પમાઈ,

રહત. ૬

આપ અમાપ એકરસ પેખત, દ્વૈત પ્રતીતિ ભૂલાઈ

ગુરુ ભગવાન દયા તે રગિન, ઊવન્મુક્તિ મિલાઈ,

રહત ૭

૭

અમુલ્ય આંખ

લાવણી (દશની છાયામા)

મને મળી અમુલ્ય આંખ, વિવેક વિચારનીરે,

દયા ગુરુ ઠારનીરે ટેક

બહિર મુળે હુ બહુબહુ ભટક્યો, અધારામા અહીં તહીં અટક્યો
ત્યા પૃથ્થ ત્યા રાત, ન વાત સવારની રે . . મને ૧

ગુરુ મદીરમાં રાત ન ભાગી, જ્ઞાન દિવાકર રહ્યો પ્રકાશી,
તંને શરણે શ્રોધ કરી, મુજ ઠારનીરે . મને ૨

શરીર વિષે કોણ સત્તાધારી, દેહ કહે સત્તા સો મહારી,
પાળુ તે માસ રૂધિર રૂપ વાત અમારની રે મને ૩

અદર ધમતા ઇન્દ્રિય નારી, કહે શરીર પર સત્તા મહારી
ઘટે નહિ સત્તા વ્યભિચારી નારની રે મને ૪

મળ્યો અગાડી મન મહારાણી, કહે માલિકી મહારી બાણી
પદ અધિપતિ વાત એ શરમ અપારની રે . મને. ૫

તત્તનતર પ્રજા પટરાણી, મન ઇન્દ્રિય વપુની મહારાણી,
છે જ્ઞાણી પણ રાણી વાત વિચારની રે મને ૬

પ્રજાની પર અગમ્ય વાણી અવાચ્ય પદ ત્યા શી કહુ કહાણી
અતર્જાગી સત્તા આત્મ અપારની રે મને ૭

જુ જમળી હુ પોતે આત્મા, તેહ પ્રાણ મન બુદ્ધિ અનાત્મા,
રાત સાનિધ્ય વરે, સત્તા વ્યાપારની રે મને ૮

વ્યષ્ટિ તણો હું આશી આત્મા, તેમ સમષ્ટી વિષે પરમાત્મા,
 લક્ષવડે હું એકજ તત્વ વિચારથી રે .. મને ૯
 શુદ્ધ અપાર પૂર્ણ હું વ્યાપક, હું દ્રષ્ટા હું દ્રવ્ય નિયામક,
 અકલિત વાત વહુ શું અપર પારની રે મને ૧૦
 ભવહર ગુરુ ભગવાન દયાથી, આ અનુભવ અપરોક્ષ થવાથી,
 લિજત લહે રંગીન આ અનુપમ બહારની રે મને. ૧૧

૮

ચિદાત્મ ચમત્કૃત્ય.

રાગ-માઠ

વાહ, વાહ વીર મહારી, શી કૃતી તારી, જાઉં બલહારી ચાર;
 આ શી માયા વિસ્તારી પીંછી પસારી જાય નધારી લગાર,
 તું પ્રભુ એકઠંસાઠંસ વ્યાપક; સત્ ચિત આનંદ રૂપ,
 શાથી શીરીતથી શેમાં બનાવ્યું, આ વીશ્વ વિચિત્ર અનુષ

વાહ વાહ. ૧

ચેતન ઘનમાં તું જડ કયાથી લાવ્યો, શેમાં બનાવ્યો આકાર
 ભેદવડે ભરપુર આ ભાસે, અદ્રવ્ય અનઅવકાશ-વાહવાહ ૨
 હોય ન તેતો દેખાય પલકમાં, દેખાતું તે ટલી જાય.
 કયાંથી એ આવે કોણ બનાવે, દીસે ન સેમા સમાય

વાહવાહ. ૩

તું સૂત્રધારને પ્રકૃતિ નટી, ચતુરાનો આ ચમત્કાર
 અજ્ઞાન અંજન આંજી જીવોને, દેખાડે વિશ્વ વિસ્તાર

વાહવાહ ૪

સ્વામીજીની પોરમ્મી કિયા વખતે પીકનીઆમાં પધારેલા અંત મહાત્માઓ, મેમાનો વિગેરે.

એક અનેક થવા કરી ઇચ્છા ત્યા, પ્રકૃતિ પામી વિકાર,
તુ વિશે તારી શક્તિ પરિણામતા તુ બાળે જગદાકાર

વાહવાહ ૫

ગજભુમા મર્પને છીપમા રૂપુ, સ્થાણુમા ચોર જણાય.
ગુરુભગવાન સ્વરૂપમા ગીન વિશ્વ વિવર્ત વદાય

વાહવાહ ૬

૯

જ્ઞાનવિના મોક્ષનો અમ્મંભવ

(ઋતે જ્ઞાનાવમુક્તિ)

(ગદ્યુર સ્વર કથાથી આ મળણાય-એ ઢળ)

જ્ઞાન વિણ સુકિત કરી નહીં થાય કોટી જન્મ વહી વાય-જ્ઞાન
મોક્ષ નથી કોઈ ફેશ કે હોલત, ધન બરચે ન પમાય-જ્ઞાન
ભવ ભય છંદી અભય મુખ લેલુ મુક્તિ કેવલ્ય કરેવાય-જ્ઞાન
કર્મનાળ ફલ જન્મ મરણ છે કર્મ છુટેથી છુટાય-જ્ઞાન
જપ તપ ચર પમાપિ તીર્થજો, કર્મથી કર્મ બધાય-જ્ઞાન
કર્મ લપાપન સર્ગ પમારે, પુણ્ય બવાયે પડાય-જ્ઞાન
પાતક નાશક તીર્થ વૃતાતિક, નાશન પુણ્યનો ધાય-જ્ઞાન
પુણ્ય ભોગવતા પાતક ધાણે, રેટ ફલવાય ભરાય-જ્ઞાન
પુણ્ય પાપથી રહિત ધયા વિણ, જન્મ મરણ ન હણાય-જ્ઞાન
કર્મ અકર્મ વિકર્મ વિનારે ગુણ કર્મો મન્મથય-જ્ઞાન
કોઈ હે કર્મ કરતા કોણુધી સમજ પડેથી છુટાય-જ્ઞાન
નય નયત ગામી કર્તૃતા, સ્વનાને સ્વર્ગ-જ્ઞાન

સદ્ગુરુ ચરણે શિર નમાવે, તો અજ્ઞાન કપાય-જ્ઞાન
નિજ સ્વપ્નનાં બાંધનનું દુખ, જાગ્યા વિણ નહીં જાય-જ્ઞાન.
તત્ત્વ વિચારે ભવ ભય છૂટે, રગિન અનુભવ ગાય-જ્ઞાન.

૧૦

અદ્વૈત જાદુ

રાગ-માદ

(એવો અમારો રામ-એ ઢળ).

મેરે મસ્તીકમેં ધમધારરે, કયા કેવે જાદુકા જોર,
પ્રભુ દેખુંમે ઠોરહી ઠોરરે, મોહે સુખ પર નહીં જોર (ટેક.)
જાગત દેખું, સ્વપ્નમે પેખું, નીદમે કેવલ સોઈ,
શબ્દમેં, સ્પર્શમેં, રૂપમેં રસમે, ગંધમે વોઈકા વોઈર
-કયા કેવે૦ ૧

દેખું જો આગેં તો, આગે દિખાવે, પીછે દેખું તોળી હોત,
જા હમ જાવે, સગમે આવે, હો કેં પ્રકાશક જોતરે
-કયા કેવે૦ ૨

ભૂત હો જાવે, ભૂત નયાવે, ભૂત ભવિષ્યત જોય,
શૂન્ય સમુદ્રમે, બાલહો સુદર, ઉરમે અજાગજ હોયરે.
-કયા કેવે૦ ૩

મીનહો આવે, ફૂર્મ હો જાવે, સુવર દિખાવે ફૂર,
સોઈ વારાહ, નૃસિંહ બનીકે, હો જાવે દુક બદુકરે,
-કયા કેવે૦ ૪

મદમ વસ્તુકા, ણિળ ન દીસે, પ્રતિણિળસે દૃશ્ય,
આકાશ જલમે પિંડ પ્રદ્માડનં, નિરખુ નાથ અવશ્યરે,
-કથા કેવેં ૫

કલપના જલપના, તલપના તાકી, તાણિન લવનાં મુહાત,
ધ્યાનમે જ્ઞાનમે, ભાન એભાનમે, પ્રાનમે સ્ત્રોપર-ખાતરે,
-કથા કેવેં ૬

ભેદકે છેદક, કલેશ નિપેદક, રજિન ભવકે અત.
ઉપનિષદ વાક્યકે 'અફભુત જાહે', શુર ભગવાન પઠ તરે.
-કથા કેવેં ૭

૧૧

શુર પ્રાર્થના.

ગગ-ગાદ

શુર ઉગારે, ભવ તારે હુ છુ ભક્ત નથી જગન્નક્ત,
શુર ભગવાન—ટ્રેક

ગળવાળી, છળવાળી કળવાળી, ખળવાળી મળવાળી, માયા
મહાનજ,

પામેળી, કાંધેળી લોભેળી, મોહેળી, દ્રોહે ઝગેળે છે ઝાઝ-
શુરં ૧

તાનીને પાનીને, રનાનીધમાનીને છાની છેતરતી નાન,
અક્તિના, શક્તિના, સુક્તિમા ભક્તિમા ભગ કરી ઘતી

સ્વાન-શુરં ૨

નહિ તનથી, નહિ મનથી નહિ ધનથી નહિ જનથી,
તેજનથી વશ નહિ ધાય

ત્યાગેલી માગેલી આગેલી ભાગેલી નાગે રથે ન નૃકાય-
શુરં ૩

જાયાનો, કાયાનો, માયાનો, છાયાનો, સ્નેહ ત્રોડી ન શકાય,
 શત્રુથી, મિત્રોથી, પુત્રકલત્રોથી, કેવળ કલેશ પમાય-ગુરૂં ૪
 પિતા છે, માતા છે, ભ્રાતા છે, ત્રાતા છે, આપ અનાથના નાથ,
 દવ ઠારો ભવ તારો, નવ આરો, ઉગારો, આલે થયો છું.
 અનાથ ગુરૂં ૫

કરુણાની દૃષ્ટિથી, અમૃત વૃષ્ટિથી, પુષ્ટિ કરે મટું દીન,
 સદ્ગુપે, ચિદ્ગુપે, આનન્દઘનગુપે, અભયપદ આપો રંગીન-
 ગુરૂં ૬

૧૨

રાસલીલા

કલ્યાણાદિ-તાલ દાદગે.

(નાચી રહ્યો જગ નચાવી રહ્યો શુ નટવર વસત) એ ઢખ
 છાઈ રહ્યો જગ છવાઈ રહ્યો, આ સત્ ચિત્ આનંદ બ્રહ્મ
 છાઈ રહ્યો-ટેક.

સાખી.

શબ્દ સ્પર્શ રસ રૂપને, ગદ્ય વિષે અતિ ભેદ,
 પણ તેતુ જે જ્ઞાન ધન.. એતો એ .ક અભેદ.
 નિત્ય જ્ઞાનરૂપ ભૂપ વ્યાપક વિવર્તમા, વિધવિધ રસથી શુ
 હૃદય વીધી રહ્યો,
 વીધી રહ્યો જગ વિંધાઈ રહ્યો-આ સત ચિત્ આનંદ ૧
 સાખી.

તંતુથી પટની નથી .. સત્તા પૃથક લગાર,
 વિવર્ત છે તતુ વિષે . નામ રૂ પ આકાર

બુદ્ધ બુદ્ધ મોલ તરંગ કેવળ જળ રાજ એમ એકતુ અનેક
થઈ થઈ નાચી રહ્યો,
નાચી રહ્યા જળ નચાવી રહ્યો—આ સત ચિત આનંદ ૨
સાળી

નમ શક્તિથી મેય જે જ્ઞથી પ્રમાણુ રૂ પ.
મત્ત શક્તિ શોભના સાક્ષિ પ્રમાતા બૂ પ
મસડે

અજ્ઞથી આગુ અત અનત રૂપ ધરાવે છે
કરી નરનારીના ભેદ રમ પ્રચરાવે છે,
સાળી

અત નામાન્ય વિશેષ થઈ, જડ ચૈતનના ભેદ,
અનુપમ રચ અગચ થઈ વિલસે પ્રહ્મ અભેદ
અન્તા રૂપિત વપ્રમ ભાવે ભગવાન વિષ્ણુ,
રજીન આભાસ રહિ તુ ખેલી રહ્યાં.
ખેલી રહ્યા જળ ખેલાવી રહ્યાં—આ સત ચિત આનંદ ૩
૧૩

પ્રહ્મવિલાસ.

પ્રમાણી તાલ વતાલ, ભે વી અનન વિગે—

ડોન ગલી ગયો શામ સે દળ

પ્રહ્મ વિલાસ જળાય જગત આ પ્રહ્મવિલાસ જણાય—ટેક
નમરામર આપક વસ્તુમા કૃતરો રચાવી નમાય—જગત ૧
જગત માસને ભારી રહુ છે તજ ન ને પ્રહ્મ સદાય—જગત ૨
પ્રહ્મની પ્રહ્મવિલાસને લેતા નિજ પદ પ્રહ્મ વદ ૨—જગત ૩

જલમાં સ્પન્દ તરંગો ખુફખુદ, જલવિણુ અન્ય ન થાય-
જગત૦ ૪

પટમાં વેલ ખુટાદિક ચિત્રો, તતુ ન અન્ય ભણાય-જગત૦ ૫
હાર હમેલ કડાંને કુડલ, હેમથી અલગ ન થાય-જગત૦ ૬
આત્મસ્વરૂપમાં સ્ફૂર્ણ સ્ફૂરેથી, વિવિધ વિલાસ કળાય-
જગત૦ ૭

અતર મુખથી નિજપદ ભાસે, બહિર મુખી જગ ગાય-
જગત૦ ૮
બહિર્મુખે જગમાં જેમ ઉતરે, તેમ તેમ કુખતો જાય-
જગત૦ ૯

ચેતન સ્થિત થઈ દશ્ય નિરખતાં, આનન્દ ઉર ન સમાય-
જગત૦ ૧૦

અતિ અદ્ભૂત અભયળ ઠાઠ આ, ચેતનમાં અલકાય-જ૦ ૧૧
બ્રહ્મા વિષ્ણુ રૂદ્ર ઇન્દ્રાદિક બ્રહ્મ વિભૂતિ જણાય-જગત૦ ૧૨
અનુભવ કરતાં અન્ય ન ભાસે, નિજપદ મય દર્શાય-
જગત૦ ૧૩

તાપ ત્રિવિધ નહિ કલેશ ન દીસે, આનન્દ કદ સદાય-
જગત૦ ૧૪

સ્વસંવેદ છે અનુભવ કીજે, જન્મ મરણ ટળી જાય-
જગત૦ ૧૫

ભવહર ગુરૂ ભગવાન કૃપાથી, રગિન નિજપદ નહાય-
જગત૦ ૧૬

૧૪

કેટાણા.

(જાવા વંમે આવો—એ ટપનુ ભજન.)

પ્રભુ પદ આપોરે, મોહમતિ કાપોરે. ભવ ભય
ભાગવા હોજી.

નાદી આપો તો, દોલે વગાડુ બધા દોગ—પ્રભુ (ટેક)

નાળી—નળના નિગુર્ણ નાટકી નિઃ આધાર નકામ,
ઉડા અશક્ત એકલા ઝંરીથી બળવાન,
પાપ પુજ કાપોરે—ભવ ભય ભાગવા હોજી.—૧

નાળી—નિજ નારીના બલવડે, પકડાવીને જાન,
જાન તણા બહુ જાનથી. આપ બન્ધા ભજવાન,
આટ ફાળી કાપોરે—ભવ ભય ભાગવા હોજી —૨

નાળી—સિંચા છગતર કરી. જાનિ હજ હાથે ચાન,
નટવા અટવી આરવી, કટવી દરિન કહો:
જપ તુજ બાપોરે—ભવ ભય ભાગવા હોજી —૩

નાળી—પરજન કયાય ન હો સહે, સોને તુજપર દાજ
હેમાળા બોળા હથે સાધુ હિં અજાણ,
તપમા વ્યાપોરે—ભવ ભય ભાગવા હોજી —૪

નાળી—હી તારી એક છે હૃષિકી તુ હ:
જિન હું હોરતા શુર રહા ભંધ:
હૃષિકા હોરે—ભવ ભય ભાગવા હોજી —૫

૧૫

જગત્ મિથ્યાત્વ.

સોગ્ડ વિગેરેની ગજત્ર

(અસ્તિ ભાતિ પ્રિય સો મત્ય હે-એ ઢળ)

કહો! આત્મ પટમેં ચિત્ર સમ, કદિપત જગતસેં કયા ભયા,
કદિપત જગતસે કયા ભયા (૨) કહો! આત્મ મણિમે
પાનીવત્-કદિપત જગતસે.

નિઃશબ્દ પ્રભુસે નલ ભયા, કહો અસ્તિ ણિન નલ કયા હુવા,
ન અશબ્દસેં કબી શબ્દઠહે, અગર અસત્ ન કછી
ભયા-કહો ૦ ૧

નલસે પવન પેદા ભયા, ગતિવેગ સ્પર્શ ભયા નયા,
નલમે ન તાતેં મૃષા હુવા, વાયુ કહાતો કયા ભયા-
કહો ૦ ૨

કહો વાયુમે કહાં રૂપ હે, તાસે તેજ દૃશ્ય સરૂપહે,
નિર્બીજ તેજ અસત્ હુવા, અગ્નિ કહા તો કયા ભયા-
કહો ૦ ૩

અગ્નિ ઉદરસે જલ ણના, ઠંડા મધુર રસમય રહા,
જાદુ ભયા નહી જલ ભયા પાની કહા તો કયા ભયા-
કહો ૦ ૪

ચલ જલસે પૃથ્વી તલ ભયા જાકા ગધ ગુન હોતા નયા,
નિર્મલસે મલ ભ્રમ હો રહા, પૃથ્વી કહેસેં કયા ભયા-
કહો ૦ ૫

ચાટી ભૂતસે ચળ જગ ભયા મમતા અહંતા કર રહ્યા,
નહી ભૂત ધર્મસા ગિલ ગડા જગ જો હુવા તો કયા
ભયા-કહો ૦ ૬

મરૂ થલમે જલ દેખા ગયા સ્થાનુ મે ચોગ નડા હુવા
અઘટિત તાને મૃપા કહ્યા, તકત જગત મિથ્યા ભયા-
કહો ૦ ૭

નભ આદિ માયિક દૃશ્યમે, અસ્તિત્વ જથુ કા તથુ ગડા
નિજગ ગિન રૂપસે, ભગવાન ગુરૂ પિલગ્રી ગડા-
કહો ૦ ૮

૧૬

સિદ્ધાંત ચાણી.

(૧) ડગલાની દળ-અજર-સમજ (ગિન ગન્ય છે ગાળા-
એ દળ)

નહી ગાયત ન હાની નહી ગાયતકી હાની
ભગવા એક મે માની નહી જાની વે અજાની-નહી (રેક)
મુક્તવિતા નહિ મલી ઉપર ભૂમી ન હો ગીલી
ગિપમ નસા ન પહે માની, સમજ ગિન વ્યર્થ ઉન્નગાની
નહી ૧

ન ગી રાજા હો હો સે અહિ કલા ધામ હો તેને
અવિવાદી અવળ મહાની હુગત હુનિદા ગિત પાની
નહી ૨

ભગવાન માર હો ગાળા નહી ગડા રે ન પસંદ
માલિક હો ગાળી હો જલ હો લલ હો ની-નહી ૩

ખને નટવા અદલ નારી, ધરે કયા ગર્ભ ઉર ધારી,
જનિ મૃતિ આદિ બદ્ધગાંની, સ્વપ્નવા નાટયવત્ માની

નહીં. ૪

દ્વૈત અધ્યસ્ત નિર્માની, કહે અદ્વૈત કયા જાની,
નહીં હે દાન કયા દાની, જ્યુ' કી ત્યુ વસ્તુ સમજાણી

નહીં. ૫

યહી સિદ્ધાંતકી ખાની દ્વૈત દલ મર્દ મર્દાની.
સમજ શક્તિ મતિ શાની, ગુરૂ ભગવાનકી ખાની-નહીં. ૬
મુમુક્ષુ માત કલ્યાની, જીવન મુકતનકી પટરાણી,
શાન્તિ સુખદાઇની દાની, મિલિ રગિન મન માની-નહીં. ૭

૧૭

આદર્ય દેવ.

ખારમાસીની ગત.

હમકુ છોડ ચલે ખન માધુ—એ ઢળ.

હમકુ' દેવ મીલે નહી ભાઇ, ખોળે મતિ તુમ દેવ
હુહાઇ-હમકુ'. (ટેક.)

જડમેં નાહીં અજડમે નાહીં, સતમે નાહીં

અસત કેસેરે;

જડ ચેતનતા સત્ય અસતતા, દશ્યનેતિ શ્રુતિ

સ્પષ્ટ કથેરે-હમકુ ૦-૧

ઇન્દ્રિય મનસેં જો ન દિખાવે, મન ઇન્દ્રિય

જાસેં પરખેરે,

કદ્રિય મનકે ધર્મકૃ જાને સો પ્રભુ હમ

કીચળિધ નિરખેરે-હમકૃ ૦-૨

એક દેવ દાગ શ્રુતિ ગાયે, ઓર સકલ જગ

દશ્ય જનાયે

આ પ્રભુ દશ્ય ભયે કોન દેખે કોટિ અધ

જયુ સર્થ ન પાયે-હમકૃ ૦-૩

નિજ ગુણ જગમે કોહિ ન દેખે દર્શનકા ગુણ

ભિન્ન મુખા હે

ત્યુ પ્રભુ ગાને આ કહ્યુ જાને રજિન પાયે

કહેઆ રજાયે-હમકૃ ૦-૪

૧૮

પ્રભુ પરમન

જા પિતાજ ગિગ

(નમન તો મનવા માન હસારા, (૦) ગજ-નમન

બીનનેના તરને-અ રખ)

પર ૧ ને ૨ નવવરતરે સો પિય હારીમે હમને (૧)

પભુ પરમન મન રૂપી નાચાયે નાચત ભગી મદનર

તમ પેલ હમર ભાગવત જાન રૂપ નરનેરે-

પરનેરે ૦-૨

પરમ તમા નિરખે ભૂતરે રૂપન હે દુષ્ટ રૂપે,

તમા પદેપદમે રાજ ભગારે પદપદ હલ રૂપેરે-

પરનેરે ૦-૩

બની નિરાશ, બેલાન બને જળ, તજી છલ

તળા પ્રભુ પરસે,
મૂગે મુખ સાકર સમ મુખદે, ભયે ભાન

નહીં દરસેરે-પરસે કેસે ૦-૩

ધંદ્રાદિકકુ બે નહીં દરસે, બ્રહ્માદિક અતિ નરસે,
હમ દરસે પરસે બે બાપ્તે, મે બાનુ નર બરસે રે-

પરસે કેસે ૦-૪

ધ્યાન ગુમાન અહ પદ વાચક, વાચ્ય રૂપસે મરકે,
ગુરુ ભગવાન કલા ગૃહિ રગિન, ચિદાનંદ પ્રભુ પરસેરે-

પરસે કેસે ૦-૫

૧૯

પ્રભુ દર્શન

વસત આશા પીલુ ગિહાગ-વિગેરે

સો પ્રભુ મેરા, દિલમેં ડેરા, સોહમ હેરા,

ફિરે ન ફેરા-સો ૦ (ટેક)

સ્વમ બનાવે, સ્વમ બનાવે, સ્વમ હરીહર,

કરત નિવેરા-સો પ્રભુ ૦-૧

સબહીં છુડાવે, નીંદ લગાવે, અનુપ પિલાવે,

પિયૂષ બટેરા-સો પ્રભુ ૦-૨

કલેશ કટાવે, શકિત બઢાવે, શ્રમ ભ્રમ બાવે,

બાસુ ધનેરા-સો પ્રભુ ૦-૩

અન્ન પચાવે, પ્રાન ચલાવે, શબ્દ સુનાવે, જળ

હમ બહેરા-સો પ્રભુ ૦-૪

- જડવડ્યાવે, ભાનહિ જાવે, તદપિ જગાવે,
અથ અવેરા-સો પ્રભુ૦—૫
- વૃત્તિ જગાવે, વૃત્તિ, યુગાવે, વૃત્તિ અભાવ
પ્રકાશક પહેરા-સો પ્રભુ૦—૬
- પટમે ગંદવે, દર્શન દેવે, મે અર મેરા, મજાનુત
દેરા-સો પ્રભુ૦—૭
- જેએ બ્યદિ, તેએ સમદિ, અદિ નિયતા,
વેદ દેરા-સો પ્રભુ૦—૮
- આર ન પત્તા, નુમ્ નિર અત્તા, જે જડ હેતા,
બ્યાદિ દેરા-સો પ્રભુ૦—૯
- ગમિ અત્તા, નુ અનુભવિતા, ન્યન અધિકતા
માથી દેમેરા-સો પ્રભુ૦—૧૦
- ત્રિપટી પ્રમાતા, જાયક અત્તા, તદપિ અભાતા
અલગ લંગેરા-સો પ્રભુ૦—૧૧
- જળ પ્રભ ભાવે, નતમળ આવે ભવમય વતવે,
નમન દેરા-સો પ્રભુ૦—૧૨
- બન ગુર નેત, તજ વળ તેરા પ્રાપ્ત પંગેરા
ગિન દેરા, પ્રભુ૦—૧૩
- ૨૦

વિંબરૂપી (ખહરૂપી).

(વારે મા વિજા વહેતા-એ દય)

પ્રાપ્તના સોગા પડે. વરુ પત્તી રે પેડે રે. પદાનદ રેડ
પાડાગા પડે રે, પેડામ, પેડા રે. પાડુ રેડ
પાડિયા પાડગા રાડર, તેના તે સ્વર. સ્વરેડે

ભર્યામા ભર્યો ને ઠાલામાં ઠાલો, ગોઠે અધૂરો,
પૂરા અધૂરા ઠાલામાં તેનો, તે, અસંગ અલખેલો .

પ્રહ્લાનંદ. ૨

જાને વિજ્ઞાને ગળેલો ઠરેલો, ભ્રાતિમાં ભેળો,
જ્ઞાન વિજ્ઞાન અજ્ઞાનમાં તેનો તે, અસંગ અલખેલો....

પ્રહ્લાનંદ. ૩

વિવિધ વેશ વીશે વિશ્વરૂપી, ખેલ છે ખેલો,
તેવામાં તેવો તેવો દિશે પણ, અસંગ અલખેલો ..

પ્રહ્લાનંદ. ૪

વિશ્વ થયું હવે ઇશ ગુરૂ ગયા, માયાના મહેલો,
વિશ્વ રૂપી રહ્યો આપે' અરૂપી, અસંગ અલખેલો ...

પ્રહ્લાનંદ. ૪

૨૧

અકથ્ય પથ.

(હુમરી).

અકથ્ય વિતથ અવિતથ, પથ વારોરે (૨)

અવિતથ પથવારો વિતથ વસનારોરે...અકથ્ય. (ટેક).

નાશી વિનાશી, નાશી પ્રકાશી,

અવિનાશી સ્વપ્રકાશી પ્રકાશક ન ન્યારોરે . અકથ્ય. ૧

જગ નહિ જામે, જો નહિ જગમે,

જગત સખ તામે' સ્વગત ન ણિગારોરે....અકથ્ય ૨

રૂપ વિરૂપી, રૂપ નિરૂપી,

ખહુરૂપી અનિરૂપી સ્વરૂપકો સિતારોરે... અકથ્ય ૩

નિજપદ જૈસો, ભિન્ન ન તૈસો,
નહિં વૈસો નહિં તૈસો, કથત સો લવારોરે....અકથ. ૧
અજ અવિકારી, ગુરૂ રૂપધારી,
રગિન લિયો તારી, વિતથ કુળનારોએ ...અકથ. ૨

૨૨

નિજરૂપ પ્રહ્મ.

(રાગ-માઠ)

જન જાણો પ્રહ્મ સ્વરૂપ રે, જન જાણો પ્રહ્મ સ્વરૂપ,
શ્રુતિ શાસ્ત્રથી નિજરૂપરે. જન જાણો ૦ ટેક.
વ્યાપક પ્રહ્મ અખંડ અનાદિ, સર્વાન્તર ભરપૂર,
અવ્યય અક્રિય એક અલૌકિક, નહિં નેરે નહિં દૂરરે જન ૦
મર્કટ ને મૃગ તુલ્ય બની જઈ, ભટકી રહ્યા સૌ કોય
પુજ ગુજથી ટાઢ ટળે શુ ? કસ્તુરી તૃણમાં હોય ? રે

જન ૦

અન્તરયામી અળગા માની, શોધો કાં દેશ વિદેશ,
વ્યાપકને વિન્નિષ્ઠ જાણો કાં, આસ્તિકનો ધરી વેષ રે.

જન ૦

મનવાણીનો વિષય નથી જે, ઇન્દ્રિયથી અદશ્ય;
અસ્તિ ભાતિ આનંદ પ્રકાશી, નામ ને રૂપ સમક્ષ રે.

જન ૦

ઇન્દ્રિય ગણ મન પ્રાણ ને બુદ્ધિ, જેથી પ્રકાશે સદાય
સૂર્ય શશી ગ્રહગોલક વાયુ, જે સત્તાથી જણાય રે.

જન ૦

ચેતનને ચળકાટે ચળકે, ભૌતિક આ બ્રહ્માંડ,
તેજ પ્રભુ પરમેશ્વર ગાયે, વેદ તણા બે કાન્ડ રે.
જન૦ ૬

માક્ષાત્કાર કરાય હૃદયમાં, અન્ય ન જોવું સ્થાન,
પ્રતિમા ઇચ્છિત હોય પ્રભુની, પે જો વિશ્વ સમાન રે.
જન૦ ૭

સેવક થઈને સેવવા આહો તો, સેવો અત મુજાણ.
શ્રવણ મનન ભક્તિ ભાવેથી, પામો પદ નિર્વાણ રે
જન૦ ૮

દેહ રૂપે તો દાસ પ્રભુના, જીવતાણા જગદીશ,
શુદ્ધ સ્વરૂપે સેવ્ય ન સેવક. એક અભેદ નિરશ રે
જન૦ ૯

આમ વિવેકે ભક્તિ મુક્તિને. પ્રકટ કરે જન શિષ્ટ,
ભાવ ધરી ભગવાન ભજે સૌ, રગિન ઇષ્ટ અભીષ્ટ રે
જન૦ ૧૦

૨૩

સંત સ્વરૂપ.

રાગ-ભોપાલી કલ્યાણ

(અલક જગાડે દાર ખડો જોગી-એ દબ)

પ્રગટ પ્રભુ સોહી સતકુ જાનો—ટેક

રાગ રહીત વૈરાગી જગતસે, ભોગ ભવ રોગ દહ માન્યો

—પ્રગટ૦ ૧

મોહ મમત્વકો નાશ કીચોડે, દશ્ય શશશૃંગ સમ જાન્યો

—પ્રગટ૦ ૨

સચરાચર વ્યાપક શિવતત્વ, સૌ નિજ પદ રૂપ દર્શાને।

—પ્રગટ૦ ૩

લવ હર સત કે લલન રગિન, શુરૂ લગવાન તેં પિછાન્યે।

—પ્રગટ૦ ૪

૨૪

જ્ઞાનની પરાકાષ્ટા.

ગગ ધનાશ્રી તાલ-ત્રેતાલ.

કેની આગળ કહું ? અનુલવ મારો કેની આગળ કહું—ટેક
અજ્ઞાનીને વાત કહું તો, ગાડો કહે છે સહું, અનુલવ—૧
નામ ત રૂપ અરૂપ છુ આપે; શું દેખાડી દઉં ? અનુલવ—૨
આરે વાણીથી પાર રહ્યો હુ, વૈળરીમા શું લઉં ? અનુલવ.—૩
વાદ વિવાદનો ત્યાગ કરીને, મૌન ધરીને રહું, અનુલવ.—૪
સદ્ગુરુ શરણુ રહી સાધ્યા તે, સમજી રહ્યા છે સહું અનુ ...૫

૨૫

પરમહંસ દશા.

વીતરાગીને શું થાય રે વીતરાગીને
સદા સમાન જણાય રે વીતરાગીને—ટેક.
આલ ઉપરથી તૂટી પડે કદી
'પૃથ્વી ફાટી લલે જાય રે—વીતરાગીને' [૧]
પર્વત સહું પડવાને લાગે
મહાસાગર મળી જાય રે—વીતરાગીને ૨
પ્રહ્લાદ આખુ ઉંચુ નીચુ થઇ
ઉથલ પાથલ થાય રે—વીતરાગીને ૩
દઢ જ્ઞાનીને કહો લાઇ તેથી
હાનિ કે લાલ શુ થાય રે—વીતરાગીને ૪

૨૬

રાગ-કાફી, ધીરાના પદનો.

ખ્યાલો મે ખીધોરે, લીમો મે લગ્ન કરી.
 પરિશ્રદ્ધ ભાસ્યારે, અદ્વૈત મુભર ભરી. ખ્યાલો
 સદ્ગુરુઓ શ્રવણે રમ રેડયો, ચોટયો હૃદયાની માંહી,
 સાંધે સાંધે મહારસ સચર્યો, ઉનમુનિ બ્રહ્મો ઠેગવાઈ,
 સુરતા જેની સુન થઈરે, પાછી ઉતરે નહિ ફરી. .ખ્યાલો
 લોભ લાલચ મમતા ને માયા, આવરણ થઈ ગયાં અસ્ત,
 નવ પદર આભાસ અતરથી શમ્યા, મટી ગઈ ખીડા સમસ્ત,
 નજરે ન આવેરે, ખીલે કોઈ દુલ્લે હરિ ખ્યાલો.
 કથણી અને બકણી સર્વે છુટી, કેના ગાવા રહ્યાં ગીત,
 બોલણુ હારો માંહિ જોવાયો, આપે રહ્યો અદ્વૈત,
 પાળો ગળી પાણી રે, હતું તેમ રહ્યું ઠરી ખ્યાલો
 શુભે સાકર ગળી ગળામા, સમજ અમજ મુમકાય,
 રવિરામ રસ કહે કોણુ એ, વસ્તુ વીણુ જીવહાય,
 ઘટો ઘટ બોલે રે, સ્વાગ તો અનેક ધરી ખ્યાલો

૨૭

રાગ-ધીગનો.

સ્વરૂપ વિચારોરે, કેવળ એક રહ્યો,

અણુછતું આલસ્યુ રે, દ્વિતીયા ભાવ ગયો ...સ્વરૂપ

કંચનનુ જ્યારે જ્ઞાનજ પ્રગટયુ, ત્યારે ઘાટ કંચનનો જાય,

ઘાટ હવે તો કંચનમા ભળશે, ગયે નથી કાઈ હાણુ,

એવું મન ધારો રે, આભૂષણ ભાવ ગયો . સ્વરૂપ.

આણુ માત્ર કાઈ ખાલી ન દીશે, બ્રહ્મરૂપ રહ્યો ભરપુર,
આનંદ વાદ્યો સહુમાં સરખો, ભર્યો નિરતર નૂર,
વાણી જ્યાં થાકી રે, કશું નહીં જાય કથી ..સ્વરૂપ
લિખા લિખ જ્યારે લેદ મટી ગયો, ત્યારે કવિતા અને
સુરતા એક,
સ્વીરામ રંગ લાગ્યો હરીસે, એ શમસ્યામાં તું ચેત
ઘટોઘટ ખોલે રે, બહાલો મારો પ્રગટ થયો ...સ્વરૂપ

૨૮

રાગ-પ્રભાતિ

રસબસ થઈ હુ તો ગુરુજીની સગે
રમવું છે એકજ રંગે રે . રસબસ. ટેક
રાગ દ્રેષનો ગર્વજ ગળીયો
નાહી હુ તો જ્ઞાનરૂપી ગગેરે રસબસ.
બ્રહ્મ અગ્નિમા બીજને રે બાળ્યુ,
આપપણુ માફ ટાળ્યુ રે,
લક્ષ્યાર્થ સદ્ગુરુએ બતાવ્યો
સ્વરૂપમા મન ગાળ્યુ રે . રસબસ
તત્પદ, ત્વપદ એકે નાંહી
ગઈ હુ તો અસિપદ માંહી રે
પિયુને ખોળતા હુજ ખોવાણી
સ્થિર થઈ ગઈ ત્યાહી રે રસબસ.
અદ્ય બ્રહ્મ હું પુરુષજ પામી
મદ્યા અખડાનંદ સ્વામી રે
નરસૈયાનો સ્વામી સભર ભરીયો
પોતે નિગજન નામી રે . રસબસ

૨૯

પ્રભાતીયું (ઝુલણા છંદ)

કેમ પૂજા કરે, કૃષ્ણ કર્ણા નિધે,

અકળ કળા નવ જાય ધારી;

વિશ્વરૂપે હરી વિશ્વમા વસી રહ્યા,

તે વસ્યા ભગતના હૃદય માંહી-કેમ પૂજા ૧

બાર મેઘે તમે નહાવો દીનાનાથજી,

ચલુજલ સ્નાન પ્રભુ કેમ સોયે-કેમ પૂજા. ૨

સાગર રૂપે હરિ સાગરમાં રમી રહ્યા,

તે પ્રભુ કરીયે કેમ સમાયે-કેમ પૂજા. ૩

અઢાર જાત વનસ્પતિ જેના અગમાંહી રહી,

પુષ્પથી પૂજે પ્રભુ કેમ રીઝે-કેમ પૂજા ૪

ઓગણપચાસ વાસુ જ્યા વિજણુ ધારી રહ્યા,

ચમર ઢાળે પ્રભુ કેમ રીઝે-કેમ પૂજા ૫

મહાય દિનકર પ્રભુ ત્યાં દિપક શું ધરે

નાદ કરે નારદજી શંભુ નાયે-કેમ પૂજા ૬

દેવના દુહલી અખડ વાજી રહ્યા,

ઘડીને નાદ પ્રભુ કેમ રીઝે-કેમ પૂજા. ૭

ભાવનાં ભોજન જ્યાં નિત્ય કમળા ધરે,

અદ્ય ભોજન પ્રભુને કેમ ભાવે-કેમ પૂજા ૮

કહે નરમૈયો, શિશ અર્પણુ કરે,

પૂન્યવત ગર્ભ ના નિકટ જાવે-કેમ પૂજા ૯

૩૦

શીતલતા

(રાગ મલાર-કાનરો તાલ કવાલી)

(ગુરુ રામ શરણુ શિરનામું એ ઢાળ)

શીતલતા સભર ભરાઈ (૨)

તન શીતળ મન શીતળ, રોમ રોમ હરખાઈ,
વિરાગ વાદળી, જ્ઞાન જળ ભરી, હૃદય ઘને ઘેરાઈ,
શમ હમ યમ નિયયોની વૃષ્ટિ, સચરાચર છવરાઈ . શીતલતા.
ભક્તિ ભૂમિકા પ્રેમરસ ભરી, રસખસ થઈ ઉભરાઈ,
ઉપરામ આરામની બહાર, અનુપમ દેશ પથરાઈ .. શીતલતા.
ધન્ય ધન્ય કૃત કૃત્ય પ્રાપ્ત પ્રાપ્તવ્ય પદવી પરખાઈ
ધન્ય ગુરુ! અહો શાસ્ત્ર ! ધન્ય, ધન્ય, અહો આત્મ
મધુરાઈ . શીતલતા.

૩૧

અમૃત મયતા

રાગ-મલાર-કાનરો-તાલ કવાલી

ગુરુ અમૃત મયતા દરશે,
વરસે ગુરુ વાદળ અમૃત, અમૃત સ્પર્શે,
અમૃત કરશે ગુરુજી, ટેક.

દ્રષ્ટિમય અમૃત વૃષ્ટિ, સૃષ્ટિ અમૃતમય કરશે,
દ્વૈત દીશાના દાહ ગ્રીષ્મના, આગ રાગની ઠરશે, ગુરુ.

જ્ઞાન ધ્યાનના નિર્મળ નીરો, મલ વિશ્લેષો હરશે,
તત્ત્વમસિની તત્ત્વ ટેકરી, અમૃત ક્ષાલો ફળશે, ગુરુ.
ધર્મ કર્મની ધાર હળરો, અમૃત ઝરણાં ઝરશે,
અમૃત અમૃતમાં મળશે, શિવ જીવ ભાવના ટળશે ગુરુ

૩૨

ગઝલ-કવાલી

દીઠો ઘટમાં પ્રભુ ખ્યારો, હવે અમને નથી પરવા
મળે નહિ અન્ન ખાવાને, મળે નહિ પાણી પીવાને
મળે નહિ ચીર ધરવાને, નથી તોયે હવે પરવા-૧
ળને જો રહેલું જ ગલમાં, ળને જો રહેલું પર્વતમાં
ળને જો રહેલું દરીયામાં, નથી તોયે હવે પરવા-૨
નગી ભય રાખતા ચમનો, નથી ભય દેવ દેવીનો
નગી ભય ભૂતપ્રેતોનો, રહી શી તો હવે પરવા-૩
મળે જો હમ્ય મહેલાતો, મળે જો મોતી હીરાઓ
મળે જો ચાંદી સોનાં તો, નથી હવે અમને પરવા-૪
કદી રંગમ કે મલમલનાં, મળે જો ચીર તન ધરવા
મળે કે દિન બદલના, નથી તોયે હવે પરવા-૫
કદી વિધ વિધ પકવાનો, બહુ પ્રીતે મળે ખાવા
મળે જો લુણની કાંજી, નથી તોયે હવે પરવા-૬
ગઈ મન ગચ્છની મમતા, ગઈ કુળ ધર્મની મમતા
કુચ મળધ છટ્યો છે, નથી અમને હવે પરવા-૭
નથી બડાલી જગત કીર્તિ, નથી થાતી વિષય પ્રીતિ
નથી ગમતી જગત રીતિ, પછી શેની હવે પરવા-૮

વિકારોને કરી તાણે, દમી છે ઇન્દ્રિયો જાતે
થયો વશ મન મર્કટો, કહો શાની હવે પરવા-૯
કરે છો કોઈ નિંદા કે, જીવે કો અદ્ય દોષોને
પડે વિપદા અમોને તો, નથી ચિત્તે હવે પરવા-૧૦
સુખી કરવા બધા જીવો, થઈ છે વૃત્તિ અતરમાં
સુપથે દોરવા ઇચ્છા, નથી બીજી હવે પરવા-૧૧
નથી રહી કાંઈએ શકા, નથી ઉત્થાન જીવનમાં
ભર્યું શિવ સુખ અતરમાં, રહી શાની હવે પરવા-૧૨

૩૩

ધોળ

સદ્ગુરુજીના શબ્દ વિચારતા
ટળે મોહ માયા અહંકાર ...હરિરસ પીજીએ.
બાળી ભરમ કરે બીજી વાસના
ઉર પ્રગટે પ્રેમ અપારહરિરસ પીજીએ.
એવો અજર અમીરસ જે પીએ,
તેનાં નેણ વેણ પલટાય . .હરિરસ પીજીએ.
ચઢી બ્રહ્મ જીમારી ન ઉતરે
સુખ મુખે કહ્યાં નવ જાય .. હરિરસ પીજીએ
તેને સભવ નથી શરીરનો
થયો આત્મદ્રષ્ટિ ઉઘાડ ... હરિરસ પીજીએ.
મરજીવો થઈને હરિને મળે
જાળે જ્ઞાન હિમાળે હાડ ...હરિરસ પીજીએ.
બ્રહ્મજ્ઞાને ગગનવત્ થઈ રહે

જેમ કુલ મહાજળ માંયહરિરસ પીજીએ.
જઈ સરિતા સાગરમાં મળે,	
તેનું નામ નદી મટી બાયહરિરસ પીજીએ.
કહે પ્રીતમ સદ્ગુરુ સેવતાં	
ટળે અતર એક રસ થાયહરિરસ પીજીએ.

૩૪

સંત તે સ્વયં હરિ

ધોળ

ધન્ય ધન્ય એ સંત સુબાણને	
જેનું ઉલટી પલટયું છે આપ	સંતતે સ્વયંહરિ. ૧
આપ ટાળી મળ્યા ભગવાનમા	
તેને પરશે નહિ પૂણ્ય પાપ	સંતતે સ્વયંહરિ ૨
જેના શીશમાં શીશ છે શ્યામનું	
જેના નેણામાં નાથના નેણું	સતતે સ્વયંહરિ ૩
જેના મુખમા મુખ મહારાજનું	
જેના વેણમાં બહાલાનાં વેણું	સતતે સ્વયંહરિ. ૪
જેના કાનમા કાન શ્રીકૃષ્ણના	
જેના નાકમા નાક શ્રી નાથ	સતતે સ્વયંહરિ. ૫
જેની જીભમા જીભ જીવન તણી,	
જેના હાથ છે હરિના હાથ	સંતતે સ્વયંહરિ ૬
જેના હૃદયમાં હૃદય હરિતાલું,	
જેના વાળમા પ્રભુજીના વાળ	સતતે સ્વયંહરિ. ૭

જેમ હીરો હીરાવડે વિધીએ,
 તેમ થયો તે સહજ સમાસ સતતે સ્વયં હરિ. ૮
 એમ સતમાં રહ્યા છે શ્રી હરિ,
 માટે સત છે સુખનુ ધામ સતતે સ્વયં હરિ ૯
 ધર્મ ભક્તિ વૈરાગ્યને જ્ઞાન જે,
 તેને રહેવાનુ સત છે ઠામ સતતે સ્વયં હરિ ૧૦
 એવા સત શિરોમણિ કયા મળે
 જેણે દેહબુદ્ધિ કીધી દૂર સતતે સ્વયં હરિ. ૧૧
 કહે નિષ્કુલ્લાનદ એના સગમાં
 ઉગે અતરે આનંદ સૂર સતતે સ્વયં હરિ ૧૨

૩૫

જીવન્મુક્તિ વિવેક

(ઘોળ, મહાદેવ વિવાહનો રાગ.)

સમજ્યા તે નર ત્યાં શમ્યા, ને આણુ સમજ્યા અકળાય
 મન ન આવે મારૂ હાથમા, પછી ઠાલો દેહ દમાય ૧
 ભૂપ ભિખારી ભયો ઘેનમા, ઘેર ઘેર ભીખ મગાઈ
 જાગ્યો ત્યા સર્વે ગઈ આપદા, ને મળ્યો મહાપદમાય ૨
 જાગ્યા તે નર જગ જીત્યા ને સુતા ચોરાશીએ જાય
 તત્ત્વપદની તપાસ નહિ, પછી આપમાં આપ અથડાય ૩
 પૂર્ણ બ્રહ્મ શુ પ્રીત કરી લે, અન્ય નથી રે ઉપાય
 સશય સર્વે સમાવતા, પછી આનંદ ઘર ઓળખાય ૪
 મરી તે શૂર, રણ ચઢે, તેની સામુ તે કોણ થાય
 મુઆ પહેલા જે મરી રહ્યો, પછી મુઓ તે કોણ કહેવાય ૫

જન્મ મરણ નહિ શિવને, ફેરતો આવેને જય
આકાશમાં જેમ વાંદળાં, એ તો થાય અને અગ્નિમાં
અગ્નિ ઉદકને તેજ વાયુ, મળીને રચુલ બધાય
ભૂતળ માહી લળી રહ્યો, પછી કાળ તે કોને ખાય
સખરસ કરી પૂતળી, ત્રિધુને તાગવા જય
દાસ કલ્યાણ કે આવે નહિ, એ આપમાહી અલપાય ૮

૩૬

ગઝન

અજળ હૈરાન હુ ભગવાન ! તુમે કયોં કર રીઝાવુ મે,
નહિ હૈ ચીજ કોઈ એસી, જીસે એવામે લાઉ મે,
કર કિસ તરફસે તુમારા આગ્રહાહન, જહા દેખુ
વહાપર તુમહી હો મૌજુદ,
નિરાદર હૈ ખુલાને કો, અગર ઘટી બજાઉ મે,
તુમહી હો મૂર્તીયોમેલી, તુમહી વ્યાપક હો કૂંદોમે,
ભલા ભગવાન પર ભગવાન, કો કૈસે ચઢાઉ મે;
લગાના ભોગ જો તુમકો, ચેલી એક અપમાન તેરા હૈ,
ખિલાતા હૈ સભી સસારકો, કયો કર ખિલાઉ મે,
તુમારી જ્યોતિસે રોશન હૈ, સુરજ ચંદ્ર ઓર તારે,
મહા અધેર હૈ તુજકો, અગર દિપક દિખાઉ મે;
ન ભૂજ હૈ ન સીના હૈ, નહિ ગરદન હૈ નહી પૈશાની,
તુમહી નિર્લેખ નારાયણ, કહા પર ચદન લગાઉ મેં x

xઆ ભજન ગાયતમા કોઈએ આમીજીને પ્રશ્ન કર્યો “ આમા
ભગવાનની પૂજનો પણ નિષેધ થાય છે” એટલે આમીજીએ કહ્યું

૩૭

(ભજન લેદ)

(અજગ લેદ યત્રાવુ રે—એ રાગ.)

આ ભજન લેદ લાણી લેલેરે... .. ભક્તો ખ્યારા,
 દયો-અમિરસ ખ્યાલો પીળે રે . પ્રેમી મહારા . આ૦
 જગ નાટક સ્વપ્ના જેવું,
 વધ્યા સુત ખેલે એવું,
 એ પાકુ મહી લેખી લેવું રે ભક્તો ખ્યારા . આ૦
 જે જે ખે આંખે દેખું,
 તેને તરણાવત લેખું,
 તન, ધન, ને માન ઉવેખું રે ભક્તો ખ્યારા .. આ૦
 ચાળા મન ચચળતાના,
 જીવતા ષડ રિપુ પોતાના,
 છો માલિક મન જીત્યાના રે . ભક્તો ખ્યારા .. આ૦
 ના શોક, મોહમા મરવું,
 મનને નિર્વાસન કરવું,
 પછી લલે ગમે ત્યા ફરવું રે .. ભક્તો ખ્યારા . આ૦
 પ્રેમી જન અધ અપગો,
 “સાગર” હરિ રંગે રંગ્યો,
 સુખ હુ ખ સસલાના શૃંગો રે ભક્તો ખ્યારા .. આ૦

‘કે આ ભજન ઉ આ ભાવવાળાએ ગ્યેલુ છે, જુઓ ! મારી ઓરડીમા
 પણ કાંઈ પૃખતી સામગ્રી નથી છતા હું ભગવાનને ભૂલતો નથી
 માટે જે ભજન જે ભાવનું હોય તે તે ભાવથી મમજી લેવું જોઈએ

૩૮

(રાગ-ગઝલ કાનરા)

ઝખકતી વીજ અજવાળે, પરોવી મોતી તું ઝટ લે;
ચલી ચલીઓ ચલી નાશે, પછી તું વ્યર્થ પસ્તાશે.

ઝખકતી. ૧

ઇજત, ધન, માલ ને મિલકત, બધી તારીજ છે સરજત;
તને શે બાંધી રાખે છત્, ઉડી જો ચાર ઉડાશે

ઝખકતી. ૨

ભણ્યો ઇંગ્લીશ તેથી શુ, વકીલ દાકતર બન્યાથી શુ,
કલા કવિતા રચેથી નહિ, જીવ્યુ તારૂં સફળ થાશે

ઝખકતી ૩

લગાડી લે અસલ લગની, મહોળત છોક મિટ્ટીની,
ન કિમ્મત તહારી કોડીની, કયામત પર કબુલાશે

ઝખકતી. ૪

ન થા કાઝી ઘરોઘરનો, હુકમ અદળત ગુરૂ ઘરનો,
લવારો સુણુ 'સાગર'નો, રમત જલદી પતી નાશે

ઝખકતી. ૫

૩૯

૫૮

આવો અનુભવી સતની ટોળી રે, પીળે રામ રસાયન ઘોળીરે
રામ રસના તે વીરલા લોળીરે, રસ જીરવે તે સુગર લોળીરે
અજર રમ જીરવ્યો ન જાયે રે, ગુરૂગમ હોય તો જીરવાયરે
ગુરૂગમ વિના કથવા તે થોથાં રે, પાર ન આવે પઢતાં પોથારે
ગુરૂગમ વિના કથણી કેથે રે, મહિ વીણુ જેમ પાણી મથેરે
એવાં દૃષ્ટજીની ગુરૂગમ આવીરે, પરોક્ષ વસ્તુ તે પ્રત્યક્ષ બતાવીરે.

૪૦

અખંડાનંદમાં સ્થિતિ

પ્રહ્લાનંદ મેં રહેના, અહોનિશ પ્રહ્લાનંદ મેં રહેના
 યહ સ સાર અતિ હુ ખદાયક (૨) સુખ હુઃખ આવે સો સહેના
 અહો નિશ. . ૧

માય' મેં મત લીપટો જાઈ (૨) ખાર ખાર કયા કહેના
 અહો નિશ ..૨

પલ પલમે ઉઠ ચલના ભાઈ (૨) કયા લેના કયા દેના
 અહો નિશ . ૩

મિથ્યા રૂપ પ્રપચ દિસત હૈ (૨) દેખે! ખોલી નૈનાં
 અહો નિશ . ૪

મોક્ષ અહો તો પ્રભ પરાયણ (૨) સદ્ગુરુ આશ્રય લેના
 અહો નિશ ..૫

૪૧

ધોળ

રામ સલામા અમે રમવાને ગ્યાતા (૨)
 પસલી ભરીને રસ પીધો, હરિનો રસ પૂરણ પાથો ટેક
 પહેલો ખ્યાલો મારા સદ્ગુરુએ પાથો; (૨)
 ખીજે ખ્યાલે થઈ છુ ઘેલી હરીનો રસ.

ત્રીજે ખ્યાલો મારી રોમે રોમે વ્યાખ્યો (૨)
 ચોથે ખ્યાલે થઈ છુ ઘેલી હરીનો રસ

રસ ખસ થઈ છું રગ રસીયાની સાથે (૨)
 વાત ન સુઝે ખીજી વાટે હરિનો રસ

મોટા જોગીશ્વર જેને, સ્વપ્ને ન આવે (૨)
 તે મારા મદિરયામા મહાલે હરિનો રસ

અખંડ હેવા તણ મારા, મહગુરૂએ દીધાં (૨)
 અખંડ સૌભાગી અમને દીધા હરિનો ગ્વ.
 ભલે મળ્યા રે મહેતા, નરસૈયાના સ્વામી
 દાસી પરમ સુખ પામી . હરિનો રમ.

૪૨

ગઝલ

રામ કૃષ્ણ કહેવામા, અમોને તો મઝા આવી,
 ને એ મસ્ત નિશામાં, પડી રહેતા મઝા આવી,
 બધા એ તાર લાવોની, ભરી છે જે અમત્કૃતિ,
 નિહાલી આંખ મીંચવામાં, અમોને તો મઝા આવી,
 ભુઠી આ જગની માયા, વિષે સહુ લોકની પ્રીતિ,
 હસિત વદને ખરે આંસુ, નિરખવામાં મઝા આવી,
 અજબ આ પ્રેમની મસ્તી, વિષે સહુ ભેદને ભૂલી,
 પ્રબળ આ પ્રેમનો નિશો, જમવવામાં મઝા આવી;
 બનીને જડ અજ્ઞાની, રહીને ચુપ એ ભાની,
 સકલ આ દ્રશ્યના દ્રષ્ટા, સમજવામાં મળ આવી,
 ગૃહીને સાર સૌ સ્થળથી, રહીને સ્થિર સુખદુ ખથી,
 સુકા આ પાર્શ્વની પેઠે, વિચરવામા મઝા આવી

૪૩

સ્વરૂપ અમત્કૃતિ

ભજન

અજબ ખેલ હમ દેખા, પરમ ગુરૂ અજબ ખેલ હમ
 દેખા હોજી-ટેકો
 પરા પાર હું આમન જીનકે, નહિ રૂપ રંગ રેખા-પરમ ૧

સદ્ગુરૂ મોંપે કૃષ્ણા કીની, તળ અતરમે નિરખ્યા,
 ઇશ્વર નૈનાસે દેખ ન પાવે, જ્ઞાન ચક્ષુસે દેખા-પરમ ૨
 ણિના નૈન મુખ દેખત ખોલત, પ્રગટ પુરાને પેખા,
 હાથ પાવ નહિ શિષ જીનુકે, ઘટ ઘટ રમતા દેખા-પરમ ૩
 પ્રકાશ જીનકા સળકુ પ્રકાશે, ચઢા સુર સરીખા,
 અગ્નિ વીજ તારા સળજતે, સો નજીક હમ દેખા-પરમ ૪
 જગ ઉત્પાદક પાલનકારક, લયકારક હમ લેખા,
 સર્વાંતર સામાન્ય રૂપસે, વ્યાપક વસ્તુ દેખા-પરમ ૫
 વેદ વચન ગુરૂ મુખસે સુનકે, લગી અનુભવ મેખા,
 ચૌદ લોકમે એકહી વ્યાપક, દ્રઢ નિશ્ચય કરી દેખા-પરમ ૬
 સૂત્રકાર અરૂ ભાષ્યકાર ને, પ્રસિદ્ધ અનુભવ પેખા,
 સનકાદિક નારદ જનકાદિક, સળકે મત એહી દેખા-પરમ ૭
 વિશ્વનાથ ગુરૂ દયા ભઈ તળ, ટળી કરમકી રેખા,
 ડોમાકે હું ખ દૂર કીયે જળ, કૃપા દ્રષ્ટિસે દેખા-પરમ ૮

૪૪

ગુરૂ ભક્તિ.

યેહ ભક્તિમે જો મઝા થા, મુજે માલુમ ન થા,
 મેરે પ્રારબ્ધમે લીખા, મુજે માલુમ ન થા,
 જળજળ માયાકી નિશદીન, જો લગતીથી ગલે,
 વોહતો સળ છટ ગઈ પલમે, મુજે માલુમ ન થા ૧
 વૃત્તિ સળ શાત હુંઈ, દિલકુતો સતોષ હુંવા,
 અહ મમ ભાવસે છટા, મુજે માલુમ ન થા. ૨

જુસ્કુ મે હુઠતા ફિરતા થા, જીવ રૂપ હો કે,
 સો મે શિવ રૂપ દીખાયા, મુઝે માલુમ ન થા ૩
 બિના મહ્ ભાગ્યસે ચીજ વોહ મીલતી નહિ,
 ગુરુ કરુણાસે પાયા મે, મુઝે માલુમ ન થા

૪૫

૫૮

ભક્ત ઘણી ભાગી રે, બ્રહ્માનંદ ભાસ્યો,
 શુદ્ધ ચૈતન્ય માક્ષી રે, મધળે પ્રકાશ્યો;
 દુષ્ટ તિમીર ત્રિગુણનુરે, તુરીયા તેજ ઘણું,
 અખંડ અજવાળુ રે, નિર્મળ નામ તણુ,
 મોહ મગ અગિનાશી રે, શુદ્ધ સ્વરૂપ જ્યોતી,
 તર્જણી તીરે રે, પ્રોથુ મન મોતી,
 નીલ નાર હીરાનોરે, પહેરે પ્રીત ધરી,
 નંદ પ્રમ આઠાગનરે, પુરણ મોહ ભરી,
 તારી ગરળ એવા તામરે, અખંડ વર વરતા,
 પાંડવના સ્વામીરે, સગ આનંદ ધરતા

૪૬

અર્દત દર્શન.

સ્મૃત હી જડ, સૂક્ષ્મ હી જડ હે, કારણ જડ હી બનોરી
જડકુ જડ કોઈ બની શકે નહિ, ચેતન બાણ રહ્યોરી
સો મોસે અભિન્ન ભયોરી. ..કોનસે ૨

બ્રહ્મત સ્વપ્ન સુષુપ્ત જડ હે, બાણે નહિ ગતિ મોરી
તીનો અવસ્થાકો મે બનુ શુદ્ધ સ્વરૂપે લહોરી
નેતિ નેતિ ભેદ કહોરી ..કોનસે ૩

શુદ્ધ સામાન્ય સ્વરૂપ હમારો, બુદ્ધિ વિશેષ ભેરી
પ્રારંભ તો ભે વિશેષ પ્રકાશત, ફિર નહિ દેખ પંદારી
સમાન ગતિ હે મોરી . કોનસે. ૪

અજ અવિનાશી અખડ ભે વસ્તુ, સચ્ચિદાનંદ કહોરી
વિશ્વનાથ શુરૂ મોઈ બતાવત, ડોસા મનમે લહોરી
ભતિ ભવ પાસ દહોરી . કોનસે. ૫

૪૭

જીવ બ્રહ્મની એકતા

ગગ-હોરી

એકતાસે ખેલો હોરી સમજ બિન કયુ ભટકોરી
સદ્ગુરૂ મુખસે વેદ શ્રવણ કર, દ્વૈત ભાવ દે છોરી
સત શરણ રહી સમજ સાનમે, ચેતનસે ચિત્ત ભેરી
ફેર નહિ જન્મ ધરોરી .એકતાસે. ૧

પૂરણ પ્રેમકો રંગ બનાકે શબ્દોકી પિચકારી ભરોરી
શમ દમ આદિ અબિલ સમજકે, જ્ઞાન ગુલાલકી ઝોરી
દ્વૈત સળ દૂર કરોરી એકતાસે ૨

જીવ શિવ વાસ્તવ ભેદ નહિ, સો નિગમ કહાવે ઝંઝેરી
 માગરમે જ્યું લેહેર ઉઠત હે (સો) સાગરમે ન ખીછેરી
 ખોળે તુમ દિલ અપનોરી ...એકતાસે ૩
 શ્રવણ મનન નિદિધ્યાસન કરીકે, ભેદકે દૂર કરેરી
 વિશ્વનાથ ગુરુ સોહી બતલાવત અર્થ યથાર્થ ઘડેરી
 ડોસા ચેહી રાહ ચલેરી....એકતાસે. ૪

૪૮

રાગ-પીલુનો વરવો.

સદ્ગુરને ઘાટી ભાંગ ખીલાઈ, તન મનકી શુદ્ધ ગઈ ભૂલાઈ
 સ્વાદ બહુજ ખીને મેં આયા, રોમ રોમ મે હસે છવાયા
 અળ મસ્તી ન રોકત રૂકાઈ....સદ્ગુર ૧
 કાણ કાણ લહર ઉઠત અતિભારી, મેં કૌન કહાં હું ગમ ન લગારી
 બાર બાર અખિયા મુદ જાઈ ...સદ્ગુર ૨
 જાત વર્ણ આશ્રમ સળ ભૂલી, ઔર અભિમાન ગયે સળ હૂલી
 અહંતા મમતા કિત ગઈ પલાઈ....સદ્ગુર ૩
 નામ રૂપ ક્રિયા નહિ દેખુ, સળ કલિપત યુ જ્યુ ત્યુ લેખુ
 પરમ પ્રકાશ રહુ હરખાઈ....સદ્ગુર ૪
 મ શય રહિત હુવા મન મેરા, વિષયીકા હો ગયા નિમેરા
 અળ સો રહુ સહેજ ખીછાવી. ..સદ્ગુર. ૫

૪૯

૫૧.

માઈ મેરી આરે ખુટ જગીર
 મો સમ કૌન અમીર. . ૧

પર્ણકૃતી એક મહેલ-હમારા
 સો હે ગંગા તીર....૨
 દોનો કર કર લીન કટોરા
 પીવત ગંગા નીર. . ૩
 જીર્ણ લગોટી કસી કટી ઉપર
 ઝલકત સુવર્ણ જ જીર. . ૪
 વિવિધ લીર, ગોદડી પહેરે
 દેખો મલમલ ચીર...૫
 ને ઘર નવે ભોગ લગાવે
 ખાવે માખણ ખીર...૬
 ને કદી પૃથ્વી ડગમગ ડાલે
 તોય ન છાડત ધીર . ૭
 દુનીઆકી ખટપટ સળ છોડી
 સદા ભજે રઘુવીર...૮
 કેશવ પીર ખને સળ જગડે
 લોકો કહત ફકીર . ૯

૫૦

રાગ-વેગવળ

વૃતિ વાળીરે જેણે વિષયમાંથી, સુખીઆ થયા સાધુજનજી;
 મદારે આનંદ એના ઉરમા, વેપાર એનો ભજનજી ..ટોક.
 શીખ સતોષીને સુલક્ષણા, નિત્ય કરે સત સગજી;
 ભોગ પદારથ ભાવે નહિ, એક અદ્વૈતનો રગજી ...

વૃતિ વારીરે ૧

મન હમાવે ને મોજી કરે, તટ ત્રિવેણીને તીરજી,
હાડ હીમાળે સંતો જઈ ગળ્યાં, વાળ્યા વળે નહિ વીરજી; ..
વૃતિ વાળીરે ૨

હદ બેહદ કેરે ઉપરે, નિર્મળ વરસે છે નુરજી;
આવરણ એકે આવે નહિ, સોહં સૌમાં ભરપુરજી..
વૃતિ વાળીરે. ૩

નિરભય નિરાળા હુઈ રહ્યા, નહીં કંચનને કપુરજી,
રાઘવ ગુરૂ પ્રતાપ શુ, ઉગીયા અનુભવી સુરજી .
વૃતિ વાળીરે ૪

૫૧

ગગ-સામેરી

મદગુરૂ સાથે રે બાઈ મારે પ્રીતડી રે (ટેક)
નમઝતી સાન પૂરણ બ્રહ્મ ભેદ (૨)
કાર્ય ને કારણ રે બાઈ મારે સમ થયાં રે
પ્રાણે કો કાઈ કરમ ભરમનો ઉચ્છેદ (૨) મદગુરૂ (૧)
તન મન આપ્યારે, મદગુરૂ ચરણમા રે
પ્રમ થકી પ્રીયા પીયુજીને હાથ (૨)
નિર્મલ ભીતરે, રમીકવર રમી રહ્યો રે
નિર્મલ ન જાયે મારો નાથ (૨) મદગુરૂ. (૨)
નિર્મલ પ્રીતે હતીકે, અનંત આવરણ મારે
મદગુરૂ પડ્યા પ્રીયાં લઈ દૂર (૨)
જોડે નીચ પ્રીયુ કે, પ્રેમ આનંદમારે
જોડે જોડે ન્યા હાઈ રહ્યા ભરપુર (૨) મદગુરૂ (૩)

આપુને ભૂલી રે વસ્તુ વિદેહિ માંરે
પ્રગટી છે કાઈ પૂરણુ બ્રહ્મ દશાય (૨)
શુદ્ધ વિચારે રે, જે હતુ તે રહ્યું રે
અણુછતા રવીદાસ, નિરતર ગાય (૨) સદ્ગુરુ (૪)

પર

સામાન્ય સ્વરૂપ.

આશા.

આતમ નનમા, અગમ નિગમમા
છાયુ છુપાયુ બ્રહ્મ જગતમા ..આતમ. ૧
માટી ઘટમા, તતુ પટમા,
કનક કટકમાં, ચૈતન્ય જડમા
સકલ વિકલમા અસલ નકલમા ..આતમ ૨
છાયુ મનમાં, છુપાયુ વનમા
સમાયુતનમા, નમાયુગગનમા .. આતમ ૩
પ્રગટયું ગુરુ ભગવાને કરમા
ધરમા પરમા સચરાચરમાં આતમ. ૪

પર

પ્રેમરસ (બ્રહ્માનંદ).

ભજન.

(બહાલા વેગે આવોરે . એ ઢબ)

મનડું છડેલું રે, મારૂ મન ઘેલું રે, પ્રેમ રસ પાનમા હોજી
પીતા પીના પ્રેમે થયું રે શુભતાન (૨) .મનડું.

સાળી.

પ્રેમ પ્રીતનો પ્યાર છે, રમમાં એ રમ સાર,
પ્રેમ તણો વિસ્તાર છે, અચગચર ચ સાર;
નિરાકાર અવિકાર એ પ્રેમ તણો આકાર,
પ્રેમ જગત આધાર છે, પ્રેમ પ્રગટ કિરતાર,
મનહુ માતેલુ રે ..પ્રેમ રસ પાનમાં હોજી.

સાળી.

પ્રેમ પરખવા મન ગયુ, સુત વિત દારામાહી,
દેવળ તીર્થ તીર્થ ક્યું, પણ પ્રેમ મળે નહિ કયાંઈ,
સદ્ગુરને શરણે થતાં, પ્રેમ દીસે ઘટમાંહી,
ઘર ઘર વિશ્વ વિષે વસે, પરમ પ્રેમ પથરાઈ,
મનહુ અલખેલુ રે . પ્રેમ રસ પાનમા હોજી

૫૪

કુડલીયા.

કોપ કરે કિસ પુરૂષ પર, પરમેશ્વર જળ આપ,
લોકો સાથ મિલાપ પ્રીર, ચાહે દીન ઔર રાત,
ચાહે દીન ઔર રાત, વાસના ઉપજે ખોટી,
કૃપણતા કે લીએ, બુદ્ધિ હો જાવે મોટી,
કહે ગિરધર કવિરાય, આપના કરકે લોપ,
અનાત્મ ચિંતન કરે, ચહી ઇશ્વરકા કોપ

૫૫

રાગ-એજ

કરે કૃપા જીસ પુરુષ પર, અતિશય કરકે રામ,
તાકો કોઈ ના સ્કૂરે, લૌકિક વૈદિક કામ,

લૌકિક વેદિક કામ, રહે નહિ કરનો બાકી,
હર જગા હર વખત, બ્રહ્મકી હોવે ઝાંખી;
કહે ગિરધર કવિરાય, અવિદ્યા જીસકી મરે,
સર્વ ક્રિયાકી માંહી, એક ખુદ દર્શન કરે.

૫૬

ગગ-એજ

કાલ કામ કરના જો, સો તો કરીએ આજ,
મૂલ અવિદ્યા નિંદ કે, શીઘ્ર હી તુ અળ જાગ,
શીઘ્રહી તુ અળ જાગ, અપનો કરલે કારજ,
એસો માનવ દેહ, શીર નહિ મિલહે આહજ,
કહે ગિરધર કવિરાય, કાટકર ભ્રમ કે જાલ,
લખો આપના રૂપ, કાલકા જોહે કાલ,

૫૭

રાગ-એજ

ભોજન છાદન નીરકી, કરે સો ચિંતા મૂઢ,
જાની ચિંતા ના કરે, નિજપદ માહે આરૂઢ,
નિજપદ માહે આરૂઢ, તિનોકો ચિંતા કૈસી,
તીસહીમે આનંદ, અવસ્થા પ્રાપ્ત જૈસી,
કહે ગિરધર કવિરાય, ઐર ના રખે પ્રયોજન,
આત્મ ચિંતન કરે, અદ્રષ્ટ પહોચાવત ભોજન

૫૮

(રાગ-એજ)

પોતી પાના ફેક કર, વિચરો હોઈ નિષ્કામ,
આત્મ અનુસંધાન કર, દિલમે રહે આગમ,

દિલમે રહે આરામ, ગૌર કમ્પ કુરે ન શંકા,
અંહાં બ્રહ્મ પરિપૂરણ નિશદીન બાજે ડંકા,
કહે ગિરધર કવિરાય દ્રવ્ય તુજ ગિન મળ શ્રોત્રી,
તું સળકા અધિષ્ઠાન, આરોપિત જીવમે પોત્રી

૫૮

ગગ-ગેગ.

સિદ્ધા ખાવે માગકે, રહે જહા તહાં મોઠ,
કામ ન રાખે કીસીસે, જો હોવે સો હોઠ,
જો હોવે સો હોઠ, વિરક્તકી ચહી નિશાની,
બ્રહ્મ વિદ્યા વિના, અવર બોલે નહિ બાની,
કહે ગિરધર કવિરાય, જ્ઞાનકી દેવે દીક્ષા,
ક્ષુધા નિવારણ અરથ, માગ કર ખાવે સિદ્ધા.

૬૦

ગગ-ધોગ.

સખી આજ અમારે આંગણે, રમે ચૌદ ભૂવનનો સ્વામીરે
જેણે ગોકુળમાં લીલા કરી, હુતો પૂરણ પદવી ધામી રે

—સખી૦ ૧

જેને જોગી મૂની જોતાં ફરે, નાવે તપસી ઋષિને ધ્યાને રે,
ઇતો ઘટ ઘટ પરગટ રમી રહ્યા, મહાવાક્યની શાને રે

—સખી૦ ૨

ખી ગોદાવરીમાં મજન કર્યા ને, ત્રિવેણીમાં નાહી રે
તો દાન ને પૂન્ય અતિ કર્યા, નિરખવા ત્રિભુવન રાઇ રે

—સખી૦ ૩

સખી ગોકુળ જોયુ, જોયુ દ્વારકા, જોયા જગન્નાથ ને કાશીરે
હુતો અણુ નાણ્યે ઘણુ આથડી. હવે પ્રીતમ વસે મારી પાસેરે

—સખી૦ ૪

સખી કઠે હીરો ને હાલુ ગોતતી, હવે મનના મેરામણ
મળીયારે

સખી ભાણુને-ચરણે રવિ બોલીયા મારા લવના ફેરા
ટળીઆરે—સખી૦ ૫

૬૧

સખી સાલજને એક વાતડી, મેતો આજ અનુપમ દીહું
સત્ ગુરૂ વચન સુનાવ્યુ, ઇતો સાલજતા લાગ્યુ મીહું
સખી ૧

સખી ઉચુ જોયુ તો આકાશમા, હરીને જોઈ તો હરી હેઠા
મુઠને જોઈ તો શુન્યમા, જાગીને જોઈ તો ત્યાહ તખ્તે બેઠા
સખી ૨

સખી પરણી પિયુજીને વિનવે, કુવારી કથમા શુ જાણે
કુવારી રમે છે ઢીંગલે પોતીયે, ઇતો રામને શુ માણે
....સખી ૩

સખી પોતાના પીયુજીની વાતડી, કોઈની પાસે ન કરીએ
આપણે રહેવુ છે તેના શહેરમા, એતો લોચનીયામાં હરીએ
..સખી ૪

સખી ભાણુને પ્રતાપે રવી બોલીયા, મારા મનના મનોરથ
ફળીઆ....સખી ૫

૬૨

મગ-ગાન ગાગેળી

ગુણાતીત ભોગીરે ગુણ રજે નળિ ૩
 નળી કાઠ તેહને ભેદાભેદ
 શત્રુને ગિત્રે તુલ્ય છે જેહનેરે
 મન સમતા શમ્યા વિધિ નિર્ગેમ ગુણાતીત ૧
 અતર અકર્તારે થઈ રતુ તેહનેરે
 જેવો અકર્તા છે આકાશ
 કર્તા દ્રષ્ટેરે તે દીસે ખરૂરે
 જેમ વાયુને ગધનો વાગ ગુણાતીત ૨
 ચદન ચડાવીરે, કોઈ પૂજા કરેરે
 કોઈ ઉતારીને જાણે ચીર
 રાગ અને દ્વેષરે, કાંઈ ઉપજે નહીંરે
 સમુદ્ર જેવા તે સાધુ ગભીર . ગુણાતીત ૩
 મૃતકની પેઠેરે વિષય વ્યાપે નહિરે
 મન ઇન્દ્રિય જેણે લીધા જીત
 નિદાને સ્તુતિરે તુલ્ય છે જેહને
 ગુણ ત્યાગી થયા ગુણાતીત . ગુણાતીત ૪
 પારસ માણીરે તે સત પાધરારે
 ધાતુ જે સ્પર્શે તે પલટાય
 દેવા એવારે સાધુને પરશતારે
 બ્રહ્મરૂપ થઈ બ્રહ્મ માહી સમાય ગુણાતીત ૫

૬૩

ગગ યાગઃ સામેરી

સદ્ગુરુએ કહ્યું કે સઘળે શ્રી હરી કે
એવા એવાં વચન ગ્રહાવ્યા મે શીશ

ભરમ ભીંતરે ટળી વચમાંયથી કે
સઘળે દીઠા જગમા જગદીશ —ટેક

પરપચ ટળતાં કે પ્રિછિયુ પાધરુ કે
સઘળે વ્યાપક મારે રામ

નેતિ નેતિ કે શ્રુતિ જેહને સ્તવે કે

તે પ્રગટયુ છે સુળનુ ધામ —મદ્ગુરુ ૧

ન્યુનતા ગઈ કે જે મારે હતી કે
હવે નથી કોઈ નિંદવા ભેગ

લહેરને સમુદ્ર કે એક રૂપે થઈ રમે કે

વસ્તુ વિશ્વમાં ભાજ્યાં લોક —સદ્ગુરુ ૨

સુત્ર મણિ કે જેમ છે સૂત્રમાં કે

તેમ છે આત્મા પિંડ પ્રહ્લાંડ

ઠામ નહિ ઠાલુ કે કોઈ હરિ વિન્યા કે

ભે ભે ભેદ વેદને કાન્ડ . —સદ્ગુરુ ૩

ચરાચર ચૈતન્ય કે પ્રહ્લ પુરી રહ્યો કે

અકળ અળડ અદ્વૈત અનત

દેવા સાહેબ કે એણીરીતે સમજતા કે

બ્રાતિ ટળી હવે છે ભગવત —સદ્ગુરુ ૪

૬૪

માળા

દ્રઢ આશન કીધુરે, સોહ બ્રહ્મપુરમાં,
 આપ આપમાં અરપીરે, સતો મહાન્ત મુખમાં,
 તે જગાડ્યો નવ જાગેરે, મળ્યો અઢૈત પદમાં,
 ત્યાનો ગંગો ન આવેરે, જેમ લૂણ ગયુ સિંધુમાં,
 જેમ જલને યોગેરે, હોઠો ફિસે ચદ્રમાં,
 તેમ આત્મા જાણેરે, કીટ શ્રી ઇંદ્રમાં,
 આપાશવત વરતેરે, અદ્ય રહે દેહમાં,
 આપાશ અરપીરે, વ્યાપક ઘટ મઠમાં,
 વાલી હઠમાં વરતેરે, લક્ષ લાગ્યો બેહદમાં,
 પાપાવમ પ્રીછ્યોરે, માયા અક પદમાં.

અનુભવની આજે રે, સમશ્યા લક્ષ લેવું,
કલ્યાણ સુખ કલ્પીરે, ઘર હેતે દીઠાં,
મન બુદ્ધિના માનારે, મિથ્યા સુખ મીઠા,
અસિપદ એવું રે, નિર્ગુણ છે ન્યાડ,
દેહ પોતાનું જાતાં રે, દેહ નહિ રહે ખ્યાડ,
વાણી હૃદમાં વરતે રે, લક્ષ્ય લાગ્યો બેહદમા,
મૂળદાસે માડ્યું રે. આજ્યું મહા પદમા.

૬૬

૫૬

આતમ લક્ષ આપ્યો રે, કૃપા મુજ ઉપર કરી
પૂરણ પદ જોતા રે, હરિજન તેજ હરી
સદ્ગુરૂની કૃપા રે, થઈ કેમ જાણીએ
અનુભવ રસ બોલે રે, અમૃત વાણીએ
આનંદ ધન ઉપન્યો રે, આવી આ તનમા
નિજ આનંદ વિલસ્યો રે, નિજ મનમાં
સતોના સગી રે, સદા ઇચ્છે સુખીઆ
રજે તમોના રસીયા રે, દીસે મહા હુખીઆ
સત સમજ્યા તેને રે, થઈ સુખ અમાધી
એકે નવ ભાસે રે, અવિદ્યા ઉપાધી
વિરાટ વિચારે રે ત્રિગુણ ઘાટ ઘડે
જેમ છે તેમ જોતો રે, નિજ પદમાંય જડે
હવે અવધી આવી રે, વિરહ વૈરાગ્ય તણી
અચાનક ઉગ્યો રે, દરસ્યો દીનમણી

આકાશે આવી રે, ચૈતન્ય સૂર ચઢ્યા
ગઈ આડ્ય આશાની રે, પ્રપંચનો પાર ચડ્યો
ભવ બધન છૂટ્યારે, ત્રિવિધ તાપ ટળ્યા
મૂળદાસે માન્યુ રે, મુજને મહારાજ મળ્યા

૬૭

૫૬

જ્ઞાન અમૃત લોજને, લાંગી તે મનની ભૂલ રે
સર્વે ગઈ અવિદ્યાની આપદા, ને મટયાં તે દ દના દુઃખરે
આવ્યો અવધેરે આવ્યો, અવધે વિવેક વિચાર,

અનુભવાનંદને ઓળખ્યારે-૧

અનુભવાનંદને ઓળખ્યા, એક અદ્વૈત આનંદ ધનરે
ત્વપદ તત્પદ એક અસીપદ, આત્મા નિજ મનરે
નહિ પ્રત્યક્ષ પરોક્ષનો બાધ, અનુભવાનંદને ઓળખ્યારે-૨

પ્રપંચનુ પરમાણુ કરતાં, મટી તે સઘળી ભ્રાંતરે
સાંખ્ય શબ્દ વિચારી જોતા, સ્વરૂપમા થઈ શાંતરે
પુરૂષોત્તમ છે રે પરબ્રહ્મ, (૨) અનુભવાનંદ ઓળખ્યોરે-૩

વાસુદેવ સ્વામી રહ્યા રે, વિલસી પિંડ ને બ્રહ્માંડરે
ચૈતનતામાં સ્વયં પોતાનો, આત્મા અખંડરે

૧. નંદનોરે પૂર્ણાનંદનો સહજ પ્રકાશ, અનુભવાનંદ-૪

૨. મોક્ષનો બાધ ત્રુટ્યો, મટી તે વાણીની તાણરે
કરમ ભરમની મટી કલ્પના, થઈ છે જાણ્યા જેવી જાણરે

મૂળદાસ કહે રે, મૂળદાસ કહે માનો બ્રહ્મ, અનુભવાનંદ-૫

૬૮

રાગ-આમેરી

પ્રહ્લદશીરે, પ્રહ્લ રસ તે પિયે રે,
હારે જેના કોમળ પ્રહ્લ સ્વભાવ,
તિમિર નહી મૂલેરે, તરણા માત્ર રે,
હારે તેને સદા નિરતર સાથ . પ્રહ્લ. ૧

સદા ને આનદી રે, રમે રામ રગમાં રે,
હારે જેના સમજી સમાયા વેગ,
પર અવગુણુરે સ્વપ્ને જુઓ નહીં રે,
એવા સત પાળે સ્વતત્ર નેક . પ્રહ્લ ૨

કરુણા દ્રષ્ટેરે, પેળે લેળે સર્વને રે,
હારે જેનું ચિત્ત થયું ચિદ્રુપ,
વાયુની પેરેરે વહે પાણુ નહિ અડે રે,
હારે જેને દરશ્યા તત્ત્વ અનુપ . પ્રહ્લ ૩

કષાય ના અઢે રે, અનુભવ જ્ઞાનનો રે,
જાણી બુજી સમજીને કર્યો સમાસ,
થાપ ને ઉપાધ રે તે તો કોનો કરે,
હારે સહ પોતાતણે પ્રકાશ . પ્રહ્લ. ૪

વિધિને નિષેધરે, સ્વપ્ને ના સલવે રે,
એવા સત રહે રે આશ નિરાશ,
તત્ત્વના દરશી રે વિરલા વિશ્વમારે,
સત કહે ભાણુ ચરણ રવિદાસ . . પ્રહ્લ ૫

૭૦

ગઝલ-કવાલી-એ ગદ

જગતના નાથને જોયા વીના, સહુ ધૂળ ધાણી છે,
પ્રભુ નિરખ્યા વીના નયને, ઉભી ચોરાશી ખાણી છે,

જગતના નાથ ...

થયું શું મહેલ ખાંધ્યાથી? થયું શું ઉંચું ખાધાથી,
થયું શું દ્રવ્ય માધ્યાથી? રહી જો ભવની ઘાણી છે,

જગતના નાથ ...

ધરી વસ્ત્રો રૂડા અગે, લઈ મિત્રાદીને સગે,
રૂપો મોટરે બધે રગે, મહતા ના ગણાણી છે,

જગતના નાથ .

ભલે વ્યાખ્યાન બહુ કીધાં, ભલે ગ્રંથો રચ્યા બુદ્ધા,
ભલે કાવ્યો ઘણા ગુથ્યા, વલોબ્યુ તોય પાણી છે,

જગતના નાથ ..

વિલોક્યુ ફ્રાન્સ ને ઇંગ્લાંડ, વળી જાપાન સ્વિત્ઝરલંડ,
અમેરીકાનુ ન્યુ ઇંગ્લાંડ, નકામી દ્રષ્ટી તાણી છે,

જગતના નાથ... .

પ્રભુ છે પ્રાણથી પાસે, નયન સન્સુખ તથા વાંસે
દશે દીશ સકળ સ્થળ વાસે, બુઝ્યે પણ કોણુ પ્રાણી છે,

જગતના નાથ ..

વિરલકો કમર કસી મગ્નતા, પ્રભુને પ્રગટ તે કરતા,
અચળ પદ મિદ્ધ તે કરતા, ખરી તેની કમાણી છે,

જગતના નાથ

૭૧

ગઝલ

હૃદયમાં પ્રેમ છે જેને અળડ આનદ છે તેને—રેક
 ખરી જે પ્રેમની મસ્તી, ચઢી જેને ગઈ મસ્તી
 પછી વેણુ ન કે વસ્તી, શુ આરામ કે તસ્તી—હૃદયમાં. ૧
 મળે નહિ કાંઈયે જોટો, કિયો છોટો કિયો મોટો
 કહે કોઈ ખરો જોટો, નહિ કોઈ લાભ કે ત્રોટો—હૃદયમાં ૨
 નથી કાંઈ હુર્પ કે કાંઈ શોક, નહીં પાતાનાણુ કે ડોક
 ભલે નિંદે નકામા લોક, કીર્તિ કે કજેતી ફોક—હૃદયમાં ૩
 જગત રચના ફિરે જોતો, માયામાં તે નથી મહોતો
 છગન છે મહાત્મા એ તો, ભલે કાંઈ ન લેતો દેતો—હૃદયમાં ૪

૭૨

ગગ-લાવણી

મૌજ ઉડ ચલી પવનકે સગ, જહામિલ ગયે પાચો રંગ.
 જળ લગ આશા તબ લગ પાશા, ખેલત હે ચોરંગ,
 તુટી દોરી હાથ ન આવે, જ્યું ઉડ ચલા પતંગ, ૧
 મેરી તેરી કર ધામ મિલાયા, મહેલ બન્યા ચોરંગ,
 લાઈબધ ઔર કુટુબ કબિલા, કોઈ ન આવે સંગ, ૨
 અબહુ એત હેત કર હરિસે, ગુરૂ શખ્દમે રંગ,
 નામ નામકી નાવ બનાલે, ઉતર ચલો સતસંગ, ૩
 સખત લોક સત ગુરૂકા બાસા, મિલ ગયે એકહી અંગ,
 નિર્મલદામ રામ રંગ માતા, ચડે ન દૂજ રંગ ૪

૭૩

રાગ-આશાવરી.

હરિ રમ તબહી તો જઈ પધો દેકો

સ્વાદ વિવાદ તજો મન ઈર્ષા, ઇતનો દંડ જો સહીએ ..
હરિ રસો

કોમલ વચન સળનતે દીનતા, સદા પ્રકુલિત રહીએ ..
હરિ રસો

ગયે નહિ શેષ આયે નહિ આનંદ, વેસે મારગ વહીએ....
હરિ રસો

ઇતની જો ઉપજે યા જીયમે, યા સુખકી કયા કહીએ ..
હરિ રસો

સુરદાસ પ્રભુ થહ મારગમે, જો ગહીએ ચો લહીએ ..
હરિ રસો

૭૪

ગઝલ (કવાલી)

અગર હૈ શોખ મિલનેકા, તો હરદમ લૌ લગાતા જા,
જલાકર ખુદ તુમાઈકો, ભરમ તન પર લગાતા જા,
પકડ કર ઇશકકી ઝાડુ, સફાકર હિજ એ દિલકો,
હુઈકી ધૂલકો લેકર, મુસલ્લે પર ઉડાતા જા,
મુસલ્લા છોડ નસખી તોડ, કિતાબે ડાલ પાનીમે,
પકડ દસ્ત તૂ ફિરસ્તોકા, ગુલામ ઉનકા કહાતા જા,
ન મર ભૂખા, ન રખ રોજા, ન જા મસ્જીદ ન કર સિજદા,
વજુકા તોડદે ફૂજા, શરાબે શોખ પીતા જા,
હમેશા જા હમેશા પી, ન ગફલતસે રહો ઇશકમ,
નશેમે મૈર કર અપની, ખુદીકો તૂ જલાતા જા,

ન હો મુલ્લા, ન હો ગમન. હુધકી છોડ કર પૂજ,
હુકમ હૈ શાહ કલંદરકા. અનલહક તું કહાતા જ,
કહે મનસુર મસ્તાના, હક મૈને દિલમે પહેગાના,
વહી મસ્તોકા મય ખાના. ઉસીકે ણીચ આતા જ

૭૫

બ્રહ્મ વિચારનું કેલ.

ધનાથી—તાલ કાવળી

બ્રહ્મ વિચારે મન, વિરામ્યુ જેનુ બ્રહ્મ વિચારે મન—ટેક
તાપ ત્રિવિધ નહિ તેને તપાવે. શશિ સમ શીતલ મન. વિરા ૧
ધંદ્રાદિકથી અતિ સુખ એને, નિશદિન આનન્દધન વિરા ૨
સ્વર્ગ અને અપવર્ગ અધિક નહિ, ન્યુન ન નિર્જન વન વિરા ૩
પુત્ર કલત્ર અધિક નહિ લેખે, સઘળે સમ દર્શન વિરા ૪
જગદાકાર ન વૃત્તિ જેની, સ્વરૂપ માહી મગન વિરા ૫
આપ કૃતાર્થ છતા અન્યાર્થ, અર્પે તન મન ધન વિરા. ૬
જન્મ મરણ તેને નકી કાખ્યા, જીવન મુક્ત સદન વિરા ૭
સત્ય સંકલ્પ જીતે દ્રિય ત્યાગી, નિર્વાસન દઢ મન વિરા ૮
સાધનબોધની અવધિ છતાં પણ, સત સેવાનુ વ્યસન વિરા ૯
ભવતારક ભગવાન દયાથી, રગિન નિત્ય પ્રસન વિરા. ૧૦

૭૬

ન બાપ બેટે, ન દોસ્ત દુસ્મન,
ન આશક, ન સનમ કિસીકે;
અજળ તરહકી, હુધ કરામત,
ન કોઈ હમારા, ન હમ કિસી કે.

પ્રકરણ ૧૬ મુ .
સ્વામીજીના ભક્તો તરફથી
સ્વામીજીના ગુણાનુવાદ.

શ્રીયુત્ પુરુષોત્તમભાષ્ય તરફથી.

૧

અહાહા ! ગુરુ મત્ર સત્સગતી,
અહોહો ! ગુરુ મત્ર સત્સગતી,
પ્રભાવે નિજનદ પહોચી મતી . (ટેક) ૧ અહાહા.

સાળી

સદ્ગુરુજીએ સાનમાં, સમન્વય નિજરૂપ,
સમજી જતા સાનમા, હું અદ્વૈત અરૂપ }
સમાઈ જતાં સાનમા, હું અદ્ભૂત અનુપ }
થતા બોધ પામ્યો, ગુરુમાં ગતી.... ૨ અહાહા.

માળી

અસ્તિ ભાતિ પ્રિયદર્શનિ નાનુરૂપ અનુપ
 જોવાજો હું જોવાના રનાળા મેકજડપ,
 અનુભવમા ગાળી ગુરૂની રિશનિ . ૩ અહાહો

માળી

અનિત્ય મધ્યગુ મમી ગયુ. પામ્યો નિત્યાનન્દ,
 આનન્દ આગર અનુભવે ગુરૂગોત્તમ ગુખર્ષ્ય,
 વાહ ગુરૂ! ધન્ય ગુરૂ! જગ ગુરૂ હરિ . ૪ અહાહો

૨

ગઈતી ગઈતી મદ્ગુરૂ દરજાગર

સખી! ગઈતી હું તો મદ્ગુરૂ દરજાગર

અદ્વૈતામૃત પાયુ સદ્ગુરૂ ગયે—ધન્ય ગુરૂ ધન્ય ૧

સદ્ગુરૂએ કીધી મને જ્ઞાન

સખી! સદ્ગુરૂએ કીધી જોને જ્ઞાન

જ્ઞાનમા સમજી તે મહા ગુખ પામી—ધન્ય ગુરૂ ધન્ય ૨

ટળ્યુ મારૂ દ્રશ્ય ભ્રમનું હું ખ

સખી! ટળ્યુ મારૂ દ્રશ્ય ભયનું હું ખ

અર્પ અવિનાશી એક હું છું—ધન્ય ગુરૂ ધન્ય. ૩

ઉઠ્યા આજે અમૃતના મેહ

સખી ઉઠ્યા આજે અમૃતના મેહ

આનન્દ ઉદ્ધવીમા દહેરો લાગી—ધન્ય ગુરૂ ધન્ય ૪

પામી પામી ખ્યારો નિત્યાનન્દ

સખી! પામી પામી ખ્યારો નિત્યાનન્દ

ફેકડના ફન્દેથી હું તો છટી—ધન્ય ગુરૂ ધન્ય. ૫

૩

ગોરહા.

સોઢાને સોનુ કરે, એ પારસમણી પ્રભાવ
 યણ પાણા પારસ થાય છે. નિત્યાનન્દના ધામમાં
 હૃદમાં બેઠા કથત હે, બેહુદકી ગમ નાંહી
 બેહુદકી ગમ હોઈ નહિ, તળતક કહેનેકો કુછ નાંહિ.

૧

શ્રીયુત નારણદાસજીના કાવ્યો

હૃદો.

વંદન હો ગુરુ દેવકે, નિત્ય ચરણાંબુજ દોય,
 આત્મ જ્ઞાન પ્રગટ લયો, સંશય રહ્યો ન કોય,
 અહં પરમ આનંદમય, અહં જ્યોતિ નિજ સોઈ,
 બ્રહ્મરૂપ જીવહી લયો, દૂભ રહ્યા નહિ કોઈ,
 તમગુન, રજગુન, સત્વગુન, તિનકો રચિત શરીર,
 નિત્ય મુક્ત છે આત્મા, ભ્રમતે માનત શિર.

જ્યો રવિ કે ઉદ્યોત સે, અંધકાર મિટ જાય,
 તેંસે જ્ઞાન પ્રકાશ સે, ભ્રમ સળગયો વિદ્યાય;
 ચિદાનંદ ચૈતન્ય ધન, વ્યાપક બ્રહ્મ અખંડ,
 તાસો સદ્ગુરુ યું કહ્યો, તૂ હે બ્રહ્મ અખંડ.

૨

છંદ ત્રિભંગી.

હૃદો

બ્રહ્મરૂપ ગુરુ દેવસો નિત્યાનન્દ મહારાજ
 અનેક જીવને તારવા, લીનહો હે અવતાર,

લિન્હા અવતારા, દેવ હમારા, તુમ પરપારા નિરધારા,
 સંગતો તારા, સઉથી ખ્યારા, ઝાઝ હમારા, ભવતારા,
 સળગુણ હે સારા, સો પ્રભુ મારા, અંગ નહિ દારા,
 લિન્હા.

જ્ઞાન પ્રકાશી, સદા ઉદાસી,
 ટળી ચોરાશી, વે કાશી
 જય વિપતિ વિનાશી,
 તરવ તપાસી, હિચે હુલાસી.
 આકાશી, બ્રહ્મસિંધુ નિવાશી,
 જોયા સન્યાસી, ચરણ તપાસી
 વે સારા... ..લિન્હા....

જ્ઞાન મેળવવા, ભવદુઃખ ટળવા,
 તવસંગ કરવા, ભય હરવા,
 સળ કિરતી ઉચરવા, ઠીક થઈ ઠરવા,
 યશ વિસ્તરવા, ગુણ ગરવા,
 મન તુજને મળવા, શુભકૃત ફળવા,
 દાસન તરવા, સો તારા..... લિન્હા ...

૩

છઠ ભુજગી

ગુરુ દેવ તો ઇષ્ટ સો એક મારા,
 નિત્યાનન્દના નેહથી જાઉં પારા,
 ઉમાનાથનો અશ પોતે પધાર્યા,
 મહાપાપના પાપ તેણેજ ટાળ્યા
 મહાતેજની મૂરતી તો નિહાળુ,
 ઘણા જન્મના પાપ સતાપ ટાળુ,

પીઠડીચાનો આશ્રમ (સુજિત ધામ)

સદા શિવ રૂપે ગુરૂનેજ ભાળુ,
મહા મુક્તિનો પથ સહેજે નિહાળુ
જગન્નાથના શિષ્યને પાય લાગુ,
જેથી કામનો વેગ તો જાય ભાગે,
ખડો ખાકડો કાકડો સિદ્ધ નાગો,
લાગ્યો ધ્યાનતો બ્રહ્મમા કાળ ભાગો.
ખડો ભાગ્યશાળી આપે તો વિધાતા,
ઘણા જીવને શીવનુ જ્ઞાન દેતા.
નથી રગ કે રૂપમા લેશ મોહતા,
ઘણા પ્રેમથી રાતતો એક રે'તા
મારા દેવના દેવ આનંદ દેવા,
કરે પ્રેમથી જો ડોઠ તારી સેવા,
ખડા પૂન્યવાળા ઘણા પામે મેવા,
ગાવે ચરણનો દાસ તો સુખ લેવા.

૧

ગંગા સ્વરૂપ પાર્વતી જહનનુ કાવ્ય
હે સદ્ગુરુ સંતજી,
ઉતરી હુ તો ભવપારજી,
નિત્યાનન્દજીની કૃપા થકી,
મન સમજ્યુ સારજી . હે સદ્ગુરુ. ૧
જાત નહિ, સ્વપ્ન નહિ,
નહિ સુષુપ્તિમા વાસજી,
તુર્યાપદ પોતે સહી,
જાણ્યો બ્રહ્મ વિલાસજી . હે સદ્ગુરુ. ૨

સ્થૂળ સૂક્ષ્મ કારણ નહિ,

નહિ વિશ્વ વૈરાટી,

સોહ શબ્દ વિચારતાં,

વળ્યો જગતનો દાટી ...હે સદ્ગુરુ ૩

ત્રીધા વૃત્તિ ત્રિગુણ નહિ,

નહિ માયા નહિ માનતી,

આત્મારામને ઓળખી,

ટપ્પુ દ્રવ્યનું ભાનતી ..હે સદ્ગુરુ ૪

સ શય સર્વે સમાઈ જતાં,

થયુ અદ્વૈત ભાનતી,

આવરણ એકે આવે નહિ,

થયુ બ્રહ્મનું જ્ઞાનતી...હે સદ્ગુરુ ૫

તત્પદ, ત્વંપદ ત્યાગીને,

અસિપદે મન નયતી,

અન્વય વ્યતિરેકે ઓળખી,

નિજનંદ ચિત્ત ગ્રાહ્યતી...હે સદ્ગુરુ ૬

વ્યષ્ટિ નહિ, સમષ્ટિ નહિ,

નહિ વ્યક્ત અવ્યક્તતી,

પાર્વતી પૂરણ પદને પામી,

પોતે થઈ શાંતતી ..હે સદ્ગુરુ. ૭

૨

બ્રહ્મ બધે ભરપુર, ગુરૂં ભારા, બ્રહ્મ બધે ભરપુર,
સ્થૂળ સૂક્ષ્મને કારણ મેલી, મહા કારણમાં વરતાઈ .

ગુરૂં

નવ્રત સ્વપ્ન સુષુપ્તિ બાધથી, તુરીયા પદ દરશાય ...
ગુરૂં.

વિરાટ હિરણ્યગર્ભ ઈશ્વર આપે, બ્રહ્મા બ્રહ્મ ભવ્યા ..
 ગુરૂં ૩
 વિશ્વ, તૈજસ પ્રાણ નહિ, પણ કુટસ્થ એક સ્વરૂપ
 ગુરૂં. ૪
 અકાર ઉકાર મકાર મેલી, ઝંકાર આનંદ રૂપ ..ગુરૂં ૫
 પ્રભુ કૃપાથી ગુરૂ મળ્યા, પાર્વતીને આનંદ અતર થાય ..
 ગુરૂં ૬

ભક્ત હકાલાર્થ તરફથી

એ પીઠડીઆમા પ્રભુજી પધારીયા
 તમારા દાસોના હુંબ નિવારીયારે ..પીઠડીઆમા
 પૂરણ પ્રભુ નિત્યાનંદ છેરે
 બહાલો જ્ઞાન તણા ભડાર છેરે પીઠડીઆમા.
 બહાલો વિશ્વે વિશ્વભર નાથ છેરે ..
 પુરૂષોત્તમ પ્રાણ આધાર છેરે પીઠડીઆમા.
 બહાલો સત્ ચિત્ આનંદ રૂપ છેરે .
 એવા અખડ પ્રભુજી અનુપ છેરે . પીઠડીઆમા
 દાસ હકુ એવુ ગાય છે રે
 રે દાદાના દર્શન કરે હુ બ જાય છેરે પીઠડીઆમાં.

ભક્ત હરજી તરફથી.

મેલી હો મનનો મેલ, ગુરૂ નિત્યાનંદ સેવીએ,
 દાદાના દર્શન કરે હુ બ જાયરે .. ગુરૂ . ટેક.
 બાપુ સેવ્યા સાધુ ને સેવ્યા સતને,
 અતિ ઘણા સેવ્યા છે સત મહતને મેલી હો મનનો.
 બાપુ નહાયા ગજાને નહાયા ગોમતી,
 નહાયા છે અડસઠ ધામરેમેલી હો મનનો.

બાપુ સેવ્યા સંન્યાસી સેવ્યા શીવને,
 અતિ ઘણા સેવ્યા છે મહા દેવને .મેલી હો મનનો.
 ગુરૂ પ્રતાપે હરજી ગાય છે,
 સત સેવે અતિ સુખ થાય છે. ... મેલી હો મનનો
 દેવે ત્રિલોચન પૂજાભાઈ તરફથી

ગઝલ.

મગા સાથી સખા પ્યારા, શ્રી નિત્યાનન્દના વહાલાં
 અચળ અવિનાશી સુખરૂપ, શ્રી નિત્યાનન્દ છે વહાલા ...૧
 અરે! જુઠી જગત જે જાળની, જવાળા તણ ઘોને
 લાહો શુભ શાન્ત રસ ણિદુ, શ્રી નિત્યાનન્દનું વહાલા ..૧
 ભલે સસારી હો સહુવા, ભલે રાગી વિરાગી કે,
 વિરામો તોય પણ અન્તે, શ્રી નિત્યાનન્દમા વહાલા ..૨
 ઉપાધિ કર્મના ભેદ, ભલે ભાસે નજર માંહે
 પરતુ નિત્યનું નામ, શ્રી નિત્યાનન્દ વહાલા ..૩
 ત્રિવિધ પરિતાપ કારણ આ, વિષય સુખ વાસના છોડી
 ભજો વિવેકથી ભાવે, શ્રી નિત્યાનન્દ ને વહાલા ..૪
 મદ્ય તત્વો તણુ સત્ત્વ, સકળ તત્વો તણુ તત્ત્વ
 નિરતર તો રહેલું છે, શ્રી નિત્યાનન્દમા વહાલા ...૫
 ભણે શાસ્ત્રો પુરાણોને, ભણે વળી વેદ વેદાન્ત
 થઈ જાની બનો મસ્ત, શ્રી નિત્યાનન્દમા વહાલા ...૬
 અનાન્માને વિમારીને, અનિત્યાનન્દને ત્યાગો
 પછી નિશ્ચય અચલ થાશે, શ્રી નિત્યાનન્દમાં વહાલા....૭
 તપાસે તત્ત્વના રસ્તા, તપાસે જ્ઞાનીના મર્મ
 અનુભવી મર્મને મહાકો, શ્રી નિત્યાનન્દમા વહાલા ..૮

અખ ડાન દન' અશુ તણા સહુ અશી છો સાચા
 ગૃહી પૂર્ણાશુ લીન થાઓ, શ્રી નિત્યાનન્દમા વહાલા. ૯
 ત્રિપુટી જ્ઞાન જ્ઞાતા જ્ઞેયની, ભાગી પછી જાશે
 અને વ્યક્તિ ગળી જાશે, શ્રી નિત્યાનન્દમાં વહાલા. ૧૦
 શ્રી નિત્યાનન્દના શુભ આ, ચરણનુ ઢંઢં હુ લહું છું
 બનીશ તે ઢંઢં રજ ચાટી, શ્રી નિત્યાનન્દી હુ વહાલા ૧૧
 અને એ ઢંઢં જો ભાસે, કદાપિ દ્વૈત ચક્રથી
 ભલે તો ભેદ દ્રષ્ટિમાં, બન્યુ સહુ દ્વૈતમા વહાલા. ૧૨
 જુઓ કિંતુ વિચારીને, સકળ આ દ્વૈતનો અત
 રહ્યો અવ્યક્ત અદ્રય પ્રહ્લ, નિત્યાનન્દમાં વહાલા ૧૩
 હવે આચરણનુ ઢંઢં, ચુમુ છું પૂર્ણ પ્રીતેથી
 બનુ છું દ્વૈતમા અદ્વૈત, નિત્યાનન્દી હુ વહાલા ૧૪

જીવાભાઈનું

ભજન

જ્ઞાને કરીને ગમ પાયો ગુરૂં ભારા, ખોટો આ ખેલ
 જણાયોરે ..ટેક.
 મૂળથી માયા મુકાવી, ગુરૂ, સ્કૂલ સૂક્ષ્મથી તરાયો
 કારણથી કાન થોભ્યા ગુરૂ, મહાકારણ પર આયો ગુરૂ ૧
 તુર્યા અવસ્થા જોયા જેવી, હાથમે હીરલો પાયો
 તીત થયો ત્યારે તુખીની પેઠે, સાગર પાર તરાયો ...ગુરૂ ૨
 ત્રણથી તરતો ને ચારથી મળતો, વૈષ્ણવવત કહાયો
 મૂળ સ્વરૂપમા જઈ મળ્યો ત્યારે, મહારોગ મીટાયો ગુરૂ ૩
 આતમ દરશ્યુ તેને અમૃત વરશ્યુ, વેદનો ભેદ જણાયો
 આવાગમન તો આજસે જ્યારે, હતો તેવો જણાયો ગુરૂ ૪
 નિત્યાનન્દથી લાભ લેતા, હૃદયી ખે હૃદ આયો...
 દામ જીવો કહે દેહમા દરશે, સતે એ જ્ઞાન બતાયો...ગુરૂ. ૫

કિર્તનકાર શાસ્ત્રી મણિલાલ અખાશંકર વ્યાસ.
(ઉદ્દેશ સ્વયંજ્યોતિ).

૧

(પરદેશી મુસાફર માર્ગ વિકટ છે—એ રાહ)

છે ઘરમાં વસ્તુ ભાઈ, નથી તે મળતી બારણે,
છે ઘરમાં ગઈ ખોવાઈ, ખીજે 'ગોતો' શું કારણે
ભૂપ પણ ભૂલીને ભીંજા, માગે મહીપતિ જેમ.
નિજ સત્તા ભૂલ્યો સ્વમામા, તહાડ પણ છે તેમ. નથી
ભ્રમિષ્ઠ માલિક ચાકરને કે, મુજને સેવક રાખ્ય,
છો સુખ રૂપ છતાં તે સાડ, કા' તું ખૂમો નાખ્ય નથી
કઠાભરણ નથી ખોવાયુ, કા' ચોરી નોંધાવ્ય,
પુણ્યાત્મા થઈ 'પાપોહ'ના, જાપો શીદ જપાવ્ય. નથી
ભૂમા શ્રીનિત્યાનંદ ગુરૂથી, 'તત્ત્વમસિ' લે ખોધ,
સ્વયંજ્યોતિ મણિ પ્રકાશ મૂકી, કા' તું દીવો શોધ. નથી

૨

(મારી લાજ તમારે હાથે—એ રાહ.)

દીધું મહા વિદ્યાનુ દાન, અહો ગુરૂ દેવજીરે દીધું
દીધું જીવતર માડું ધન્ય, અહો ગુરૂ દેવજીરે. દીધું.
સ્વપ્ન ભય કરમાથી જગાડ્યો, સર્પ દશ ભયમાથી જીવાડ્યો
દેખાડ્યો નિધિ નિર્ધન ને ગુરૂ દેવજીરે દીધું
પાશ પરાધીનતાનો કાપી, અહો સત્ય સ્વાધીનતા આપી,
જ્યાપી શાંતિ રામ રામ ગુરૂ દેવજીરે. દીધું
આપું નિજ સ્વરૂપ સમજાવી, દઈને કરમા 'અજપા' આવી,
માવી કરી અનુકંપા શ્રી ગુરૂ દેવજીરે દીધું
જુમા શ્રી નિત્યાનંદ સ્વરૂપી, સ્વયંજ્યોતિ મણિ પ્રકાશરૂપી,
'તત્ત્વમસિ' કહી તાર્યો શ્રી ગુરૂ દેવજીરે દીધું.

૩

(સદા સસારના સુખ દુખ સમ્યા —એ રાહ)

મળ્યો છે માલમી અમને, પીવાડ્યો પ્રેમનો ખ્યાલો;
 મધુરતા માપ બારી છે, પીવાડ્યો પ્રેમનો ખ્યાલો
 ખુમારી 'બ્રહ્મમયતા'ની, નસે નસમાં ચડી ગઈ છે,
 અહા આનંદ સાગરની, લહરીઓ શી ? ઉડી રહી છે
 તજી હૃદય ત્રય અવસ્થાની, ગયો હું તૂર્ણપર ઘરમા,
 અવસ્થા 'ઉન્મુની' પામ્યો, વિરામ્યો છું પરાત્પરમા
 અહો ! ખ્યાલો, અહો ! ખ્યાલો, ભરેલો બ્રહ્મરસ ખ્યાલો,
 અહા પાનારની સાથે, મળ્યો પીનારને ખ્યાલો
 અલેદે જ્ઞાન અર્જુવમા, અમારી જેમ જે પડશે,
 ભૂમા શ્રીનિત્ય આનંદી સ્વચ્ચયે'તિ મણિ જડશે

૪

(સસાર સમજી એ શાળા—એ ગહ)

તુ લે આપ ગોતી તારૂં, સદ્ ગુરૂ સાને
 તુ લે રૂપ શોધી તારૂં, મહાવાક્ય સાને—તારૂં સદ્ ગુરૂ
 નહિં વર્ણુ વિપ્રાદિ તું, વર્ણુતિત રૂપ—તારૂં સદ્ ગુરૂ
 દેહેન્દ્રિય રૂપી નહિં રૂ, મનાતિત રૂપ—તારૂં સદ્ ગુરૂ
 જગત્સ્વપ્ન તારામા નહિં, તુર્યોતિત રૂપ—તારૂં સદ્ ગુરૂ
 ન્યારો તું બાવન બારો, અક્ષરાતિત રૂપ—તારૂં સદ્ ગુરૂ
 શિશુ વૃદ્ધ રૂપી નહિં તું, વ્યાતિત રૂપ—તારૂં સદ્ ગુરૂ
 બધ મોક્ષ તારામા નહિં, ગુણાનિત રૂપ—તારૂં સદ્ ગુરૂ
 ભૂમા શ્રીનિત્યાનંદી ધ્યાનાતિત રૂપ—તારૂં સદ્ ગુરૂ
 સ્વચ્ચયે'તિ મણિરૂપી તું સર્વાતિત રૂપ—તારૂં સદ્ ગુરૂ

૫

(જુહું જુહું જીવન ખરૂં જાણુમા રે —એ રાદ.)

ઘટમાં ઘટમાં તિરથ ચારે ધામ છે રે ઘટમાં
 ચારે ધામ છે રે, ચારે ધામ છે રે ઘટમાં
 અડસઠ તીરથ સપ્ત પુરી છે, ઘટમાં ચરસ્વતિ સુરસરી છે,
 ઘટમાં ચમુના ઘટમાં ગોકુળ ગામ છે રે ઘટમાં
 પ્રયાગ પુષ્કર માન સરોવર, નૈમિષ વન દડક વન સુદર,
 ઘટમાં મેરૂ મદર ગિરિ તમામ છે રે ઘટમાં
 ધામ તણા ધામી અવિકારી, મહુ અવતારોના અવતારી,
 અખિલ નિરજન ઘટમાં રાધે શ્યામછે રે ઘટમાં.
 ભૂમા શ્રીનિત્યાનદ સ્વરૂપી સ્વયંજ્યોતિ મણિ પ્રકાશરૂપી,
 અખડ એ અજવાળાં, ઘટમાં રામ છે ઘટમાં.

૬

(સદા સસારના સુખ દુખ.—એ ગદ.)

મળ્યો છે માલમી અમને, બતાવ્યો માર્ગ મુક્તિનો,
 મરણને સાધવા જેવો, પઢાવ્યો મત્ર મુક્તિનો મળ્યો.
 કમળ સમ થઈ ગયા કાટા, લુટારા તે ‘વળાવા’ થયા;
 પ્રખર તડકો શમાવાને, વિવિધ ‘સુર વૃક્ષ’ ઉગી ગયા મળ્યો.
 હતા જ્યાં ‘જા ઝવા’ બળતા, થયા ત્યાં હોજ શરણતના,
 નહોતો કોઈ જ્યાં ના’તો, મળ્યા ત્યાં મિત્ર મહોબતના મળ્યો.
 બમા શ્રીનિત્ય આનદી, મળ્યા તે માર્ગમાં અમને,
 સ્વયંજ્યોતિ મણિ તેજે, તિમિર ટાળ્યા સહિત અધને મળ્યો.

પ્રકરણ ૧૭ મું.

॥ નિગમાગમવાક્યરત્નાવલિઃ ॥

॥ મગલાચરણમ્ ॥

ૐ ॥ પૂર્ણમદઃ પૂર્ણમિદ પૂર્ણાત્પૂર્ણમુદચ્યતે ।

પૂર્ણસ્ય પૂર્ણમાદાય પૂર્ણમેવાવશિષ્યતે ॥

ૐ । પરોક્ષ પૂર્ણ છે, અપરોક્ષ (પણ) પૂર્ણ છે, પૂર્ણનાથીજ પૂર્ણ ઉદ્ધિક્ત થાય છે અને પૂર્ણમાંથી પૂર્ણ લઈ લેતા અવશેષ પૂર્ણ નહોતો છે

ૐ સહ નાવતુ સહ નૌ ભુનક્તુ સહ વીર્યં વરવાવૈૃ ।

તેજસ્વિનાવધીતમસ્તુ મા વિદ્વિષાવૈૃ ॥

આપણુ બન્નેનુ (ઇશ્વર) સાથે રક્ષણ કરો, સાથે ભોગવો અને આપણે સાથે રહી વીર્ય-આત્મોદ્ધારાર્થ-પગક્રમ કરીએ આપણનુ અધ્યયન તેજસ્વી થાઓ અને આપણે (પરસ્પર) દ્વેષ (કદાપી) ન કરીએ

ૐ । શાન્તિઃ શાન્તિઃ શાન્તિઃ ।

બ્રહ્માનન્દ પરમ સુખદં કેવલ જ્ઞાનમૂર્તિ ।

વિશ્વાતીત ગગનસદૃશ તત્ત્વમસ્યાદિ લક્ષ્યમ્ ॥

એક નિત્ય વિમલમચલ સર્વધીસાક્ષિભૂત ।

ભાવાતીત ત્રિગુણરહિત સદ્ગુરુ ત નમામિ ॥

બ્રહ્મ અરૂપેન્-આનંદરૂપ, પરમ-નિરતિશય-સુખદાયક, કેવલ જ્ઞાનમૂર્તિ, વિશ્વધી અતીત, ગગનસદૃશ-વ્યાપક, 'તત્ત્વમસિ' આદિ મહાવાક્યોદી લક્ષ્ય, એક-અદ્વિતીય, નિત્ય-ત્રિજ્ઞાલાગ્રાધ્ય, વિમલ-શુદ્ધ અચલ-ફટસ્થ, મર્વાના બુદ્ધિસાક્ષિભૂત, ભાવ-મામાગિડ ઉત્પનાઓથી અતીત-અગમ્ય, ત્રિગુણ-માયાકાર્ગથી રહિત એવા મહાગુરુ-પર આત્માને નમન કરે છું

૫

(જુહું જુહું છવન ખરૂં જાણ્યા રે —એ ગદ)

ઘટમાં ઘટમાં તિરથ ચારે ધારા છે રે ઘટમા
 ચારે ધામ છે રે, ચારે ધામ છે રે ઘટમા
 અડસઠ તીરથ સપ્ત પુરી છે, ઘટમા ચરસ્વતિ મુરમરી છે,
 ઘટમા ચમુના ઘટમાં ગોકુળ ગામ છેરે ઘટમા
 પ્રયાગ પુષ્કર માન સરોવર, નૈમિષ વન દડક વન મુદર,
 ઘટમા મેરૂ મંદર ગિરિ તમામ છે રે ઘટમા
 ધામ તણા ધામી અવિકારી, અહુ અવતારેના અવતારી,
 અખિલ નિરજન ઘટમા રાધે શ્યામ છે રે ઘટમા
 ભૂમા શ્રીનિત્યાનંદ સ્વરૂપી સ્વયંજ્યોતિ મણિ પ્રકાશરૂપી,
 અખડ એ અજવાળાં, ઘટમા રામ છે ઘટમા.

૬

(સદા સસારના મુખ દુખ —એ ગદ)

મળ્યો છે માલમી અમને, બતાવ્યો માર્ગ મુક્તિનો,
 સરલને સાધવા જેવો, પઢાવ્યો મત્ર મુક્તિનો મળ્યો.
 કમળ સમ થઈ ગયા કાંટા, લુટારા તે 'વળાવા થ્યા,
 પ્રખર તડકો શમાવાને, વિવિધ 'સુર વૃક્ષ' ઉગી ગ્યા મળ્યો.
 હતા જ્યાં 'જા ઝવાં' બળતા, થયા ત્યા હોજ શરણતના,
 નહોતો કોઈ જ્યા ના'તો, મળ્યા ત્યાં મિત્ર મ્હોળતના મળ્યો.
 ભૂમા શ્રીનિત્ય આનંદી, મળ્યા તે માર્ગમા અમને;
 સ્વયંજ્યોતિ મણિ તેજે, તિમિર ટાળ્યા સહિત અધને મળ્યો.

પ્રકરણ ૧૭ મું.

॥ નિગમાગમવાક્યરત્નાવલિઃ ॥

॥ મગલાચરણમ્ ॥

ૐ ॥ પૂર્ણમદઃ પૂર્ણમિદ પૂર્ણાત્પૂર્ણમુદચ્યતે ।

પૂર્ણન્ય પૂર્ણમાદાય પૂર્ણમેવાવશિષ્યતે ॥

ૐ । પરોક્ષ પૂર્ણ છે, અપરોક્ષ (પણ) પૂર્ણ છે, પૂર્ણમાથીજ પૂર્ણ ઉદ્રિક્ત થાય છે અને પૂર્ણમાથી પૂર્ણ લઈ લેતા અવશેષ પૂર્ણ નહીં છે

ૐ સહ નાવચતુ સહ નૌ મુનક્તુ સહ વીર્ય વરવાવહૈ ।

તેજસ્વિનાવધીતમસ્તુ મા વિદ્વિષાવહૈ ॥

આપણ અનેનુ (ધશ્વર) સાથે ગ્લણ કરો, સાથે ભોગવો અને આપણે સાથે ગ્હી વીર્ય-આત્મોદ્ધારાર્થ-પગક્રમ કરીએ આપણનુ અધ્યયન તેજસ્વી થાયો અને આપણે (પરમ્પર) દ્રેપ (કદાપી) ન કરીએ

ૐ । શાન્તિઃ શાન્તિઃ શાન્તિઃ ।

બ્રહ્માનન્દ પરમ સુખદ કેવલ જ્ઞાનમૂર્તિ ।

વિશ્વાતીત ગગનસદૃશ તત્ત્વમસ્યાદિ લક્ષ્યમ્ ॥

એક નિત્ય ચિમલમચલ સર્વધીસાક્ષિભૂત ।

ભાવાતીત ત્રિગુણરહિત સદ્ગુરુ ત નમામિ ॥

બ્રહ્મ અરૂપેજ-આનંદરૂપ, પદ્મ-નિરતિશય-સુખદાયક, કેવલ જ્ઞાનમૂર્તિ, વિશ્વધી અતીત, ગગનસદૃશ-વ્યાપક, 'તત્ત્વમસિ' આદિ મહાવાક્યોધી લક્ષ્ય, એક-અદ્વિતીય, નિત્ય-ત્રિદાલાગ્રાધ્ય, ચિમલ-શુદ્ધ અચલ-દૃઢમ્, સર્વના છુદ્ધિમાક્ષીભૂત, લાવ-મામાગિડ કલ્પનાઓધી અતીત-અગમ્ય, ત્રિગુણ-માયાઢાર્થથી રહિત એવા અદ્વિત-પદ્મ-આત્માને તનુત હો છુ

નીલાંબુજશ્યામલકોમલાંગ મીતામમાર્ગેષિતવામભાગમ ।
 પાળો મહામાયકં ચારુચાપ નમામિ રામ રઘુવંશનાથમ ॥
 નીલકમલ જેના શ્યામ તથા કોમલ જેના અંગ છે, વળી
 ખેતાના વામ ભાગમા જેણે મીના ધારણ કર્યા છે, હાથમા મોટા
 ચાણુ તથા મુદર આપ-ધનુષ (ધાન્ય કન્ટા) મધુવંશના નાથ
 શ્રીરામને નમન કરે છું

મજલજલદનીલ દર્શિતોદારશીલ ।
 કરતલધૃતશૈલ વેણુવાચ રસાલમ ॥
 વ્રજજનકુલપાલ કામિનીકેલિલૉલ ।
 તરુણતુલસિમાલ નૌમિ ગોપાલવાલમ ॥

જળી ભરેલ વાદળા જેવા શ્યામ, ઉદાર શીન દર્શાવતા, હસ્તવલ્લભ
 સૌલ-ગોવર્ધન-ધારણ કરતા, વેણુ વગાડનાર, અન્ન-આનંદથી ભરપૂર,
 વ્રજ જનોના કુળોને પાળનારા, કામિની-ગોપીઓની માથે કીડ
 કરવામા અતૃષ્ઠ, તાણ તુલસીદલની માળા ધરતા; એવા શ્રી ગોપાલ
 બાલ-નંદ ગોપના પુત્ર શ્રીકૃષ્ણની સ્તુતિ કરે છું

વસુદેવસુત દેવં કસચાણૃમર્દનમ ।
 દેવકીપરમાનન્દ કૃષ્ણં વદે જગદ્ગુરુમ ॥

વસુદેવના સુત, કસરાળ તથા ચાણૂરમર્દનનું મર્દન કરનાર,
 દેવકીમાતાને પરમાનંદ દેનારા, જગદ્ગુરુ શ્રીકૃષ્ણને વંદન કરે છું

મૂક કરોતિ વાચાલ પગુ લઘયતે ગિરિમ્ ।

ચત્કૃપા તમહ વદે પરમાનન્દમાધવમ્ ॥

જેની કૃપા મૂંગાને વાચાળ કરે, પાગળાને પર્વત ઓળગાવે
 એવા તે પરમાનંદરૂપ માધવને વંદન કરે છું

શાંતાકાર ભુજગશયન પદ્મનાભ સુરેશ ।

વિશ્વાધાર ગગનસદૃશ મેઘવર્ણ ગુહાંગમ ॥

લક્ષ્મીકાંત કમલનયનં યોગિભિધ્યાનિગમ્ય ।

વદે વિષ્ણુ ભવભયહર સર્વલોકૈકનાથમ્ ॥

શાન્ત આકૃતિવાળા, ભુજ-ગ-શોપનાગ-ઉપર સુતેલા, પદ્મ જેની નાભિથી ઉર્લ્લેવેલ છે, સકલ સુગ્ના ધરા, વિશ્વના આધારરૂપ, આકાશવત્ આપક, મેવતુલ્ય વર્ણવાળા, શુભ અગવાળા, લક્ષ્મીના કાન્ત-પતિ, કમલરૂપી નયનવાળા, યોગિપુરુષોએ ધ્યાન વડે ગમ્ય-પ્રાપ્ય, ભવભય-જન્મ મરણાગ્નિને હરનારા, સર્વ લોકોના એક નાથ એવા શ્રી વિષ્ણુને વદન કરે છું

ધ્યેય સદા પરિભવન્નમભીષ્ઠદોહ ।

તીર્થસ્પદ શિવવિરિશ્ચિનુત શરણ્યમ્ ॥

મૃત્યુર્તિહં પ્રણતપાલ ભવાન્ધિપોત ।

ધંદે મહાપુરુષ તે ચરણારવિદમ્ ॥

મદા ધ્યાન કરવા યોગ્ય, પરિભવને હણુનાર, અભીષ્ઠ પ્રેરનાર, તીર્થસ્નાન તુલ્ય, કદ અહ્માદિ દેવોએ સ્તુત, ચરણ લેવા યોગ્ય, મૃત્યુ જનની પીડાને હણુનાર, પ્રણુત-જનનું પાલક, ભવસાગરને તારવામા પોત-વહાણુ, એવા તમારા ચરણકમલને-હે મહાપુરુષ! હું વદન કરે છું

સર્વિતયેન્નગવતશ્ચરણારવિદ ।

વજ્રાકૃશ્ધવજસ્રોરુહલાઞ્છનાદયમ્ ॥

ઉત્તરક્તવિભસન્નચક્રવાલ ।

જ્યોત્સ્નાભિરાહતમહદ્દયાંધકારમ્ ॥

વજ્ર, અકૃશ, ધ્વજ, કમલ છત્યાદિ શુભ ચિન્હોથી યુક્ત તથા ઉચ્ચ ગતિ શોભીતા નખ સમુદાયની કાતિવડે (નમન કરત) મહાપુરુષોના હૃદયમાના (અજ્ઞાન) અધકારને હણનાર એવા ભગવાનના ચરણકમલનું ચિતન કરે

શુક્લાંવરધર દેવ શશિવર્ણ ચતુર્ભુજમ્ ।

પ્રમન્નવદન ધ્યાયેન્સર્વવિघ्नોપશાંતયે ॥

શ્વેત વસ્ત્ર ધારણ કરતા, ચંદ્રમમાન દેહધૃતિવાળા, ચાર ભુજ વાળા, પ્રમત્તમુખદેવ-ગણપતિનું સર્વ વિધની નિવૃત્તિ અર્થે ધ્યાન કરવું.

અચતુર્વદનો વ્રજ્ઞા દ્વિવાહુરપરો હરિઃ ।

અમાલલોચનઃ શશુર્ભગવાન વ્રાદરાચણ ॥

ભગવાન આદરાચણ-વ્યાસમુનિ, ચાર મુખ વિનાના શ્રદ્ધા, બે હાથવાળા વિષ્ણુ અને કપાળમા ત્રીજા નેત્ર વિનાના શંભુ (માનવા).

શકરં શકરાચાર્ય કૈશવં વ્રાદરાચણં ।

સૂત્રભાષ્યકૃતૌ વંદે ભગવંતૌ પુનઃપુન ॥

શાક્ષાત્ શ કર્ણપ શ કર્ણચાર્ય તથા કૈશવ-વિશ્ણુરૂપ આદરાચણ વ્યાસમુનિ-આ યન્ત્રે-સૂત્ર તથા ભાષ્યને ડગ્નાગ-ભગવાનને વારંવાર વદું છું

ઐકારશ્ચાથશદ્વચ દ્વાવેતૌ વ્રજ્ઞણ પુરા ।

કઠં મિત્વા વિનિર્યાતૌ તસ્માન્માઙ્ગલિકાવુખૌ ॥

ઓઠાં તથા ‘અથ’ શબ્દ, આ બેય પૂર્વે શ્રદ્ધાના કંઠને બેઠીને તીકળેલા છે તેથી તે બેય મગલરૂપ છે

ગુરુવ્રજ્ઞા ગુરુવિષ્ણુર્ગુરુર્દેવો મહેશ્વરઃ ।

ગુરુરેવ પરબ્રહ્મ તસ્મૈ શ્રીગુરુવે નમઃ ॥

ગુરુ શ્રદ્ધા છે, ગુરુ વિષ્ણુ છે, ગુરુ મહેશ્વર દેવ છે તથા ગુરુજ (અર્થ) પરશ્રદ્ધા છે તેથી શ્રીગુરુને નમસ્કાર કરું છું.

ચૈતન્ય માશ્વત શાંત વ્યોમાતીત નિરજનમ્ ।

નાદવિન્દુકલાતીત તસ્મૈ શ્રીગુરુવે નમઃ ॥

માશ્વત ચૈતન્યરૂપ, શાંત, આદાગથી પણ વિશાળ, નિરજન-અમગ ૧ નાદવિન્દુકલાથી અતીત-પર, એવું જે શ્રીગુરુતત્ત્વ તેને નમું છું.

જ્ઞાનતિમિગંધસ્ય જ્ઞાનાંજનશલાકયા ।

ચક્ષુરુન્મીલિત યેન તસ્મૈ શ્રીગુરુવે નમઃ ॥

અજ્ઞાનરૂપી તિમિરથી અંધ ગતેજ્ઞાના ચક્ષુ, જ્ઞાનરૂપી અજ્ઞન-
રાસાકાવડે જેણે ઉન્મીલિત (ઉવાડી દર્શન-મામર્થ્યયુક્ત) કર્યાં તે
શ્રીગુરુને નમસ્કાર કરે છું.

અશ્વઢમહલાકાર વ્યાપ્ત યેન ચરાચરમ્ ।

તત્પદ દર્શિત યેન તસ્મૈ શ્રીગુરવે નમઃ ॥

અર્ધઃપ્રમહલાકાર-કથાયથી ખડિત ન જણતું મહલાકાર,
ચગચગ-આવર જંગપાતમક બ્રહ્માડ જેણે વ્યાપ્ત-પરિપૂર્ણ છે તે
પદ-પરમતત્ત્વ જેણે દેખાડયું તે શ્રીગુરુને નમન કરે છું.

॥ કર્મયોગઃ ॥

કર્મયોગ.

યન્મનસા ધ્યાયતિતદ્વાચા વદતિ યદ્વાચા વદતિ તત્
કર્મણા કરોતિ યત્ કર્મણા કરોતિ તદભિસમ્પદ્યતે ॥

જેનું મનવડે ધ્યાન-ચિતન કરે છે તે વાણીથી બોલે છે વળી
જે વાણીથી બોલે છે તે કર્મ-કૃતિથી કરે છે અને જે કર્મ-શરીર
ચેષ્ટા વડે કરે છે તેવુંજ તે પામે છે

યથાકામો ભવતિ તત્ક્રતુર્ભવતિ યત્ક્રતુર્ભવતિ ॥

તત્કર્મ કુરતે યત્કર્મ કુરતે તદભિસમ્પદ્યતે ॥

જેવો અલિલાપ હોય છે તેવો મહત્ત્વ કરે છે જેવો મહત્ત્વ
કરે છે તેવું કર્મ કરે છે અને જેવું કર્મ કરે છે તેવું પામે છે

ત્રયો ધર્મસ્કન્ધા યજ્ઞોઽધ્યયન દાનમિતિ ।

યજ અધ્યયન અને દાન, એ ત્રણ ધર્મના સ્કન્ધ-મુખ્યરૂપ છે

અધ્યાપન વ્રહ્મયજ્ઞ પિતૃયજ્ઞશ્ચતર્પણમ્ ।

હોમો દૈવો વલિભૂતો નૃયજ્ઞોઽતિથિપૂજનમ્ ॥

વેદવેદાંગોનું અધ્યાપન કરવું એ બ્રહ્મયજ્ઞ, તથા નિત્યતર્પણ કરવું
એ પિતૃયજ્ઞ, વૈશ્વદેવાદિ હોમ દૈવયજ્ઞ, અલિપ્રદાન કરવા એ ભૂતયજ્ઞ
અને અતિથિપૂજન કરવું એ નૃયજ્ઞ-મનુષ્ય યજ્ઞ કહેવાય છે.

દાતવ્યમિતિ યદ્વાન દીયતેऽનુપકારિણે ।

દેશે કાલે ચ પાત્રે ચ તદ્વાનં સાત્ત્વિક સ્મૃતમ્ ॥

‘આ દેવાનુજ છે’ આવી યુદ્ધિથી ક્રોધપણ પ્રકારે આપણને ઉપકાર ન હોય તેવાને અને તે પણ દેશ-ગંગાતીર્થદિ, કાલ-સકાતિ આદિ તથા પાત્ર-દાન દેવા યોગ્ય મત્પ્રુપ્ત આ સનળ વિચારીને દેવામાં આવે તે દાન સત્ત્વિક કહેવાય

દાનેનપાણિર્નતુ કલ્કણેન સ્નાનેનગુઢ્ઠિર્નતુ ચન્દ્રનેન ।

માનેન તૃપ્તિર્ન તુ ભોજનેન જ્ઞાનેન મુક્તિર્ન નુમણ્ડનેન ॥

હાથ દાને કરી શોભે કાષ્ઠ કડા વગેરેથી નહિ, શુદ્ધિ આનંદ થાય કદાચ ચન્દ્ર ચોપડાથી નહિ તૃપ્તિ સન્માનથી થાય કદાચ ભોજનથી નહિ, તેમજ મુક્તિ જાને કરીનેજ થવાની શરીરને વસ્ત્રા-મળ વડે શોભાવવાથી નહિ

મર્ગસ્થિતનાનામિહ જીવલોકે ચત્વારિ ચિહ્નાનિ વસંતિ દેહે ।

દાનદ્રમ્યર્ગો મધુરો ચ વાણી દેવાર્ચન વ્રત્તણતર્પણ ચ ॥

દાતવ્યમિતિ યદ્દાન દીયતેડનુપકારિણે ।

દેશે કાલે ચ પાત્રે ચ તદ્દાનં સાત્ત્વિક સ્મૃતમ્ ॥

‘આ દેવાનુજ છે’ આવી ગુદિથી ક્રોધપણ પ્રકારે આપણને ઉપકારક ન હોય તેવાને અને તે પણ દેશ-ગંગાતીર્થદિ, કાચ-સક્રાંતિ આદિ તથા પાત્ર-દાન દેવા યોગ્ય સત્પુરુષ આ મનુષ્ય વિચારીને દેવામા આવે તે દાન મત્તિવક કહેવાય

દાનેનપાણિર્નતુ કલ્કણેન સ્નાનેનગુઢિર્નતુ ચન્દ્રનેન ।

માનેન તૃપ્તિર્ન તુ ભોજનેન જ્ઞાનેન મુક્તિર્ન નુમણ્ડનેન ॥

હાથ દાને કરી ગોભે કાંઈ કડાં વગેરેથી નહિ, ગુદિ સ્નાન વડે થાય કંઈ ચંદન ચોપડવાથી નહિ તૃપ્તિ રાન્માનથી થાય કંઈ ભોજનથી નહિ, તેમજ મુક્તિ જ્ઞાને કરીનેજ થવાની શરીરને વસ્ત્રાભૂષણ વડે શોભાવવાથી નહિ

સ્વર્ગસ્થિતાનામિહ જીવલોકે ચત્વારિ ચિદ્વાનિ વસંતિ દેહે ।

દાનપ્રસર્ગો મધુરા ચ વાણી દેવાર્ચન વ્રક્ષણતર્પણ ચ ॥

જે જીવો સ્વર્ગમાં સ્થિત થવાના હોય તેના ચાર ચિહ્નો હોય છે દાન દેવામા હમેશા પ્રવૃત્તિ, મધુરવાણી, દેવતાઓનું પૂજન અને આત્મણો-સત્પાત્ર આત્મણોનું-તર્પણ અથવા તેઓને પ્રસન્ન કરવાની કામના

અનિત્યાનિ શરીરાણિ વિભવો નૈવ શાશ્વતઃ ।

નિત્ય સન્નિહિતો મૃત્યુઃ કર્તવ્યો ધર્મસગ્રહઃ ॥

શરીરો અનિત્ય છે, વૈભવ પણ કંઈ શાશ્વતિક-હમેશા ટકવાનો નથી અને મૃત્યુ તો નિત્ય હાજરજ ઉભો છે માટે ધર્મનો મગ્ધ કરવો

નામુત્ર હિ સહાયાર્થ પિતામાતા ચ તિષ્ઠતિ ।

ન પુત્રદારં ન જ્ઞાતિર્ધર્મસ્તિષ્ઠતિ કેવલમ્ ॥

પરબ્રહ્મ પ્રયાણમા સહાય કરવા માતા, પિતા, પુત્ર, સ્ત્રી, વગેરેમાનું

ઝોષ ઉચુ નહિ રહે તેમ જાતિ-અગામયધી પણ નહિં કિતુ
કેવલ ધર્મ-ગુણ કર્મ કર્યાં હશે તેજ માત્ર સહાય થઈ સ્થિત થાય છે.

ધૃતિઃ ક્ષમા દમોસ્તેય શૌચમિન્દ્રિયનિગ્રહઃ ।

હૃદયિચા સત્યમક્રોધો દશકં ધર્મલક્ષણમ્ ॥

ધૃતિ, લગા, દમ, અસ્તેય, શૌચ, ઇન્દ્રિયનિગ્રહ, હી-શરમ,
વિદ્યા-જ્ઞાન, સત્યા, અને અક્રોધ, આ દશ ધર્મના લક્ષણ છે

સ્વધર્મે નિધન શ્રેયઃ પરધર્મે ભયાવહઃ ।

સ્વલપમપ્યસ્ય ધર્મસ્ય વ્રાયતે મહતો ભયાત્ ॥

અધર્મના મહીને મરવું સાડું પણ પરધર્મ (સ્વીકારવો) લાયક છે
આ મનાતન ધર્મનું વ્યવહાર (આચરણ) પણ મોટા લાયકી મળવું કરે છે.

જ્ઞાન્તિતુલ્ય તપોનાસ્તિ ન મતોષાત્પર સુખમ્ ।

ન તૃષ્ણાયાઃ પરોવ્યાધિર્ન ચ ધમોદયાપરઃ ॥

જ્ઞાન્તિ અગાન તપ નથી, મતોપથી પર-અષ્ટ ગુણ નથી તેમ
તૃષ્ણાથી વધીને વ્યાધિ નથી અને દયાથી ઉત્કૃષ્ટ ઝોષ ધર્મ નથી

દાન દમશ્ચ યજ્ઞશ્ચ સ્વાધ્યાયસ્તપ આર્જવમ્ ॥

અહિંસા સત્યમક્રોધસ્ત્યાગઃ શાંતિર્ગર્વશુનમ્ ।

દયા ભૂતેષ્વલોલુપ્ત્વ માર્દવ હીરચાપલમ્ ॥

તેજઃ ક્ષમા ધૃતિઃ શૌચમદ્રોહો નાતિમાનિતા ।

ભવતિ નપદ દૈવીમભિજાતસ્ય ભારત ॥

દાન, દમ-ઇન્દ્રિયોને વશ રાખવા, યજ્ઞ - વ્યાખ્યાય-વેદવેદાગાદિ
રથાનું અધ્યયન, તપ, આર્જવ-સચ્ચતા, અહિંસા, મત્ય, અક્રોધ,
ત્યાગ - જ્ઞાન્તિ, અર્પણ-ક્રોધની આડી ન કરવી પ્રાણિમાત્રમા દયા,
અલોભતા- નિગ્રહાત્મતા, માર્દવ-વાણી તથા મનસ્વ ગોમળતા, હી-
શરમ અપાપલ-અપણતા - હિતપણ તેજ-ઝોષ અપમાન ન કરી
કે તપ કર્તવ્ય લગા-પરમવુક્ત અપમાનની મહિમજુતા, ધૃતિ-અગમ
ધર્મ, તેજ-જગત્તિશ મિત્રેથી માલજોય તથા નમ્રકૃપાદિ વગ

આભ્યતર પવિત્રતા, અગ્રોઃ-ઝોમનું અનિષ્ટ ચિતન ન કરવું તથા
નાતિમાનિતા-નિરભિમાનતા, આ સર્વ ગુણો હે ભાન્ત-અર્જુન!
દેવી નપતિને અભિવક્ત્રી જન્મેલા પુરુષના હાથ છે

શમો દમસ્તપઃ શૌચ ક્ષાંતિર્ગર્જવમેવ ચ ।

જ્ઞાન વિજ્ઞાનમાસ્તિક્યં વ્રજકર્મ સ્વભાવજમ્ ॥

રામ, દમ, તપ, શૌચ, ક્ષાંતિ, આર્જવ, તથા જ્ઞાન, વિજ્ઞાન-
અનુભવ, આસ્તિક્ય-ગુરુવેદવાક્યમા શ્રદ્ધા આ અથા બ્રાહ્મણોના
સ્વભાવજ કર્મો છે

શૌર્ય તેજા ધૃતિર્દક્ષ્ય યુદ્ધે ચાપ્યપલાયનમ્ ।

દાનમ્પીશ્વરભાવશ્ચ ક્ષાંત્ત્વં કર્મ સ્વભાવજમ્ ॥

શૌર્ય, તેજ-પરે કરેલા અપમાન ક્ષેપની પણ અત્તહિ'હતા,
ધૃતિ-વિપત્તિઓથી જગ પણ હારી ન જવાય તેવું અડગ ધૈર્ય,
દાક્ષ્ય ઉપાયો યોજવાની ચતુરતા, યુદ્ધમાંથી અપઘાયન-પાછા ન હેંડવું,
દાન-પદાર્થો યોગ્ય જનોને દેવાનો ઉત્સાહ અને ધૈર્ય-ભાવ-સર્વ
પ્રગ્મજનોનું નિયમન કરવાનું આમર્થ્ય, આ સઘળા લક્ષિયોના
સ્વભાવજ કર્મો છે

કૃષિગોરક્ષવાણિજ્ય વૈશ્યકર્મ સ્વભાવજમ્ ।

પરિચર્યાત્મક કર્મ શૂદ્રસ્યાર્પિ સ્વભાવજમ્ ॥

કૃષિ-ખેડ, ગોરક્ષ-ઢોરા પાળવા, વાણિજ્ય-દેશદેશાતરેથી માલનો
લાન ખવ કરી આપાર કરવો આ અથા વૈશ્યના સ્વભાવજ કર્મો
છે, તેમજ પરિચર્યા-બ્રાહ્મણાદિ ત્રણે વર્ણોની શુદ્ધ ભાવે મેવા કરવી
એ કર્મ શૂદ્રોનું પણ સ્વભાવજ છે.

તાવત્કર્માણિ કુર્વીત ન નિર્વિચેત યાવતા ।

મત્કથા શ્રવણાદૌ વા શ્રદ્ધા યાવન્ન જાયતે ॥

જ્યા સૂધી વૈરાગ્ય ન થાય અથવા જ્યા સુદ્ધિ ભગવત્કથા શ્રવણ-
નિદ્ધમા શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન ન થાય ત્યા સૂધી કર્મો કર્યા કરવા ઉત્તિ છે.

॥ ધર્મહીનકીર્તિનિન્દા ॥

ધર્મહીનની નિન્દા.

ન વિપ્રપાદોદ્ધવર્કમાનિ ન વેદશાસ્ત્રધ્વનિગર્જિતાનિ ।

સ્વાદ્યાસ્વાધાકારવિવર્જિતાનિ સ્મરણનુલ્લ્યાનિ ગૃહાણિ તાનિ ॥

જે વરના આગણા અત્તભણે ના પામ્યાસન જળના ડાદવવાળા
ન હોય તથા જે ધર્મેના વેદશાસ્ત્રના ધ્વનિ ગાજતા ન હોય તેમજ
જે વર્ગને પ્રિય દેવોને આહુતિ દેવાના 'વાદા' શબ્દો તથા
પિતૃઓના ઉદ્દેશથી કરતા શ્રાદ્ધ તર્પણાદિકના 'અધા' શબ્દો ન
ગતા હોય તેવા વરો ગૃહસ્થ વરો નહિ કિન્તુ સ્મરણ તુલ્ય ગણવા

જ્ઞાનભોગાન્હિ વો દેવા દાસ્યતે યદ્વભાવિતાં ।

તર્કજ્ઞાનપ્રદાયૈભ્યો યો ભુક્તે સ્તેન ઇવ સ. ॥

મનવડ આરાધિત દેવો તમને છટ-મનગમતા ભોગો-વ્યભવો દેશે,
ત-દેવોએ દીધેલા ભોગ્ય પદાર્થોનું એ દેવોને પ્રદાન કર્યા વિના જે
મનવ ભોગવે છે તે એન-એરજ (મનજવો)

એવા ન વિદ્યા ન તપો ન દાન ન ચાપિ શીલ ન ગુણો ન ધર્મ. ।

તે મૃત્યુલોકે ભુવિભારભૂતા સનુષ્ટ્યરૂપેણ મૃગાશ્ચરન્તિ ॥

જે મનુષ્યાના વિદ્યા નથી, તપ-સામર્થ્ય નથી દાનશક્તિ નથી
તપ-શીલ પણ નથી, સદ્ગુણ નથી અને ધર્મભાવના પણ નથી
તે મનુષ્યો આ પૃથ્વી ઉપર ભ્રમણ હોવા રૂપે-આહુતિએ મનુષ્ય
દેવતા પ્રતા મન-પણ પ્રમાણ વિચરે છે

પ્રદા પ્રદાહિ ધર્મસ્ય સ્થાનિર્ભવતિ ભારત ।

અશ્યુત્થાનસધર્મસ્ય તદાત્માન સૃજામ્યહમ્ ॥

પગ્ત્રિણાય સાધૂનાં વિનાગાય ચ દુષ્ક્રતાય ।

ધર્મસંસ્થાપનાર્થાય સમવામિ યુગે યુગે ॥

સાધુપુરુષોના પગ્ત્રિણુ-ગ્દાણ કર્યા ત્યાં દુષ્ક્રત-ગામી જનોના વિનાશ કર્યા માટે (અને આ અને કૃત કરીને) મનાતન ધર્મનું સમ્યક્ પ્રકારે સ્થાપન કર્યા યુગેયુગે હું ઉપન થાઉ છું,

॥ સત્ત્વદ્ગમહિમા. ॥

સ-સ ગ મહિમા

સાધૂનાં દર્શન પુર્ણ તીર્થભૂતા હિ સાધવઃ ।

કાલેન ફલતે તીર્થ સઘઃ સાધુસમાગમઃ ॥

સાધુ પુરુષોના દર્શનજ પુણ્યજનક છે કાણુકે સાધુજનો પોતે તીર્થભૂતજ છે તીર્થો તો કાળે કરી ક્ષે છે પણ સાધુ સમાગમ તો સઘ-તટકાળ ક્ષણ આપે છે

શૈલે શૈલે ન માણિક્ય મૌક્તિક ન ગજે ગજે ।

સાધવો નહિ સર્વત્ર ચન્દન ન વને વને ॥

પર્વતે પર્વતે કંઈ માણિક્ય હોતા નથી તેમ દરેક હાથીના કુલસ્થળે કંઈ મૌક્તિક-મોતી પાડતા નથી વળી વને વને-અધાય વનોમા કંઈ ચંદન વૃક્ષ થતા નથી તેમ સાધુજનો પણ કંઈ સર્વત્ર મળતા નથી

વાસુદેવઃ સર્વમિતિ સ મહાત્મા સુદુર્લભઃ ।

જેને 'આ સર્વ વાસુદેવ છે' આવી દૃઢ ભાવના ઉત્પન્ન થઈ હોય તેવો મહાત્મા-સર્વત્ર વાસુદેવદર્શી પુરુષ અત્યંત દુર્લભ છે

દુર્લભો માનુષો દેહો દેહિનાં ક્ષણભગુરઃ ।

તત્રાપિ દુર્લભ મન્યે વૈકુણ્ઠપ્રિયદર્શનમ્ ॥

દેહ ધાર્મ્યોને ક્ષણભગુર હોવા છતાં પણ મનુષ્ય દેહ મળવો એ દુર્લભ છે, તેમા પણ ભગવાન જેને પ્રિય છે એવા (ભક્ત)નું દર્શન તો વળી વિશેષ દુર્લભ હું માનુ છું

જાણ્ય ધિયો દગ્ધિ સિશ્વતિ વાચિ સત્ય ॥

માનોઝ્ઞતિ દિશતિ પાપમપાકરોતિ ॥

ચિત્ત પ્રમાદયતિ દિશ્વ તનોતિ કીર્તિ ।

મત્તમગતિઃ કથય કિં ન કરોતિ પુમામ ॥

મત્પુરુષોનો સમાગમ યુદ્ધિની જડતા હરે છે, વાણીમા મત્પ ગિયે છે, અર્પાત સત્ય ભાષણજ દગ્ધે છે, શોકમા માનની ઉન્નતિ દગ્ધે છે, પાપને દગ્ધ દગ્ધે છે, ચિત્તને પ્રમત્ત ગમે છે, દિશાઓમા પ્રાપ્તિ ન વિ તારે છે આવી રીતે કહે છે-મત્તમગતિ પુરુષોને શુ શુ નથી હોતી?

મત્તમગેન પદ પ્રાપ્ય દુસ્તર તગ્નેઽચિગત્ ।

તત્ત્માદતિ પ્રયત્નેન મત્તમગ સતત કુરુ ॥

મત્તમગવડ પગ-પાગને પામીને આ દુસ્તર- (ગમાર ગાગર) ને સીધતાથી તરી જાય છે તે માટે અતિ પ્રયત્નથી મત્તમ સત્તમ કરો.

પરમત્તલક્ષણમ ॥

પરમહ સલક્ષણ.

કોષીનપુગલ વાન્થા દણ્ડ ણ્વ પરિગ્રહ ।

યતે પરમત્તસસ્ય નાધિક તુ વિધીયતે ॥

પીત્તની જડી કન્વા (અગ દાકવાને) અને એક દડ, મતિ-તન્વા પીતે આદ્યેજ પરિગ્રહ જોવાએ આધી અધિક પરિગ્રહ [પા. ૧૧] રિપાન નથી

યદિ વા કુરુતે રાગાદધિકસ્ય પરિગ્રહમ્ ।

ગોરવ નરકં ગત્વા તિયગ્ચોતિષુ જાયતે ॥

ભોગે રોગમય કુલે ચ્યુતિમય વિત્તે નૃપાલાદ્યમ ।
 સૌતે દૈન્યમય વલે મિષુમય રુપે જગ્યા મયમ ॥
 શાસ્ત્રે વાદમય ગુણે સ્વભવ કાયે કૃતાન્તાદ્યમ ।
 સર્વ વસ્તુ મયાન્વિત મુચિ નૃણાં વૈરાગ્યમેવાઽમયમ ॥

ભોગ ભોગવવામા રોગ થવાનું ભય મહે, ઉંચા કુલમા જન્મીને
 પણ વખતે દુર્દશા અથવા દુરાચારને કાર્ણ ચ્યુતિ-પડતીનું ભય મહે,
 વિત્ત-ધન વધવાથી રમે આપણા પર ચાલતી દુષ્ટિ થયે તો-આવું
 ભય મહે, માન મળે ત્યારે પણ કોઈ પામે દીનતા કળા વેળા
 આવવાનું ભય અર્થાત્ ગમે તેવો માનપત્ર હોય તોપણ ત્યારે કોઈ
 પાસે દીનતા કરે તેજ કાણે એ માન નષ્ટ થઈ જાય એ ભય મહે,
 બ્રહ્માન હોય તેણે શત્રુનું ભય મહે તેમજ અદુરૂપવાનને જગનું ભય
 મહે, વળી શાસ્ત્ર કાણે તેને વાદનું [વાદ કન્ટા કાન્તુ તો ? આવું]
 ભય મહે ગુણવાનને ખલજનોનું ભય-ગુણવાનનો નિષ્કાંણ કેપ
 કરનારા ખલ-નીચ પિશુન-જનો ગુણવાનની નિન્દા કર્યા વાગે
 લાગ્યાજ હોય-અને શરીર અદુ સાડ હોય તો પણ કૃતાત-મૃત્યુ
 ભય અનિવાર્યજ મહે; આમ સમારના સર્વ વસ્તુઓ ભયથી
 ઘેરાયેલાજ હોય છે, મનુષ્યે ને આ પૃથ્વીમાં નિર્ભય વસ્તુ તો એક
 વૈરાગ્યજ છે

મુક્તિમિચ્છસિચેત્તાત વિષયાન્વિપવત્ ત્યજ ।
 ક્ષમાર્જવદયાતોષસત્ય પીઠ્ઠવચ્છજ ॥

હે તાત' જો મુક્તિની ઇચ્છા કરતા હો તો વિષયોને વિષ જેવા
 ગણીને ત્યજો અને ક્ષમા, આર્જવ, દયા, સતોષ તથા સત્યને અમૃત
 તુલ્ય ગણીને સેવો

ધ્યાયતો વિષયાન્પુંસઃ સગસ્તેષૂપજાયતે ।

સગાત્સજાયતે કામ. કામાત્ક્રોધોઽભિજાયતે ॥

ક્રોધાદ્ભવતિ નમોહઃ નમોહાત્સ્મૃતિવિભ્રમઃ ।

સ્મૃતિ ષ્ઠાદ્દુઃકૃષ્ણાશો દુઃકૃષ્ણાશાત્પ્રણયતિ ॥

વિષયોનુ ધ્યાન-ચિન્તન કરનાર પુરુષોને એ વિષયોમાં સગ-
આનુકૂળિ થાય છે, એ સગ થતા તે વિષયોમાં કામ-અભિલાષ-
ઉત્પન્ન થાય છે અને એ કામની અપ્રાપ્તિમાં થતા નિમિત્ત પ્રતિ
દ્રોષ ઉદ્ભવે છે, આ દ્રોધમાથી નમોહ ચિન્તની નિહલવતા-થાય
અને એ નમોહને લઈ સ્મૃતિવિભ્રમ-આન બૃહાર્થ જાય, આમ
સ્મૃતિ ભ્રમ થતા બુદ્ધિ વિવેકબુદ્ધિ-નષ્ટ થાય અને બુદ્ધિ નાશ થતા
સા-પોતે પ્રાણાગ પામે છે

અતીતિ વાચ્યતે લોકે નિ.સગ. સુખમશ્રુતે ।

નંત અગઃ પરિત્યાજ્ય સર્વદા સુખમિચ્છતા ॥

આ લોકમાં સગી (સગા અગધી આધવ મિત્રાદિકમાં ‘આ
માને અને એનો હું’ આગ બાવવાળો) પુરુષ [વિવિધ વાચના
અધનથી] અધાય છે અને નિ.સગ-સ્વસગ વર્ણિત સુખ ભોગવે
છે, માટે અખન કરનાર પુરુષે સર્વદા સગનો પરિત્યાગ કરવો

નર્વ ધર્માપરિત્યાજ્ય નિર્સમો નિરુદ્યારો ભૂત્વા દ્રણ્દ્રિ
ધારણમુપગમ્ય તતત્ત્વમગ્નિ સર્વ સલ્લિદ્ દ્રણ નેહ નાનામ્નિ
સિન્ધુનેત્યાદિ મહાપ્રાવચાર્યાનુભવજ્ઞાનાદ્ગૈર્જવાત્મસ્મીતિ
તિશ્ચિત્ય નિર્ધિકલ્પસમાધિના રત્નજ્ઞો ચતિચ્ચરતિ ॥
સ સગ્યાસી સ મુક્ત સ યોગી સ પૃજ્ય સ પરમહન્સ
સોડવાત સ દામણ હતિ ॥

સમાધિયોગ વડે ચત્ર અનેકો થતિ જગતમા વિચરે તે ખરો
સન્નામી, તે જીવન્મુક્ત, તે યોગી, તે મર્વનો પ્રભુ, તે પરમદમ,
તે અવધત અને એજ આત્મણુ-પૂરો અભવિત (અમજવો)

તદા મુકિર્યદા ચિત્ત ન વાઙ્છતિ ન શોચતિ ।

ન મુજ્જતિ ન ગૃહ્ણતિ ન હૃષ્યતિ ન કુપ્યતિ ।

યદા નાહ તદા મોક્ષો યદાહ વન્ધન તદા ॥

જ્યારે ચિત્ત કશાની વાછતા ન કરે, તેમ શોક ન કરે તથા કંઈ
મૂઝી દેવાનું કે ગૃહણ કરવાનું મન ન થાય અને હર્ષ ન પામે, તેમ
ક્રોધે પણ નહિ ત્યારે સમજવું જે મુક્તિ હવે થવાની

જ્યારે ‘હું પણ’ નો નાશ થાય ત્યારે મોક્ષ છે અને જ્યારે
“હું પણ” ઉત્પન્ન થાય ત્યારે બધન છે

ધૈર્યં यस્ય પિતા ક્ષમા ચ જનની શાન્તિચિર મેહિની ।

સત્યં સ્તનુરય દયા ચ મગિની બ્રાતા મનઃસયમઃ ॥

જાણ્યા મૃમિતલં દિશોઽપિ વસત્ત જ્ઞાનામૃત ભોજન ।

એતે યસ્ય કુટુમ્બિનો વદ સર્વે કસ્માદ્ધય યોગિનઃ ॥

જે યોગીને ધૈર્ય પિતા, ક્ષમા જનની, શાન્તિ ધણા સમયથી
મથે રહેનારી નારી, સત્ય પુત્ર, દયા બહેન, અને મનસયમ બ્રાતા,
આવા કુટુમ્બીજનો, વળી જેને પૃથ્વીતત્ત્વ એજ શય્યા, દિશાઓ રૂપી
વસ્ત્ર, નિત્ય તજી જાનામૃત ભોજન હોય એવા યોગીને હે મિત્ર !
કહે કોનાથી બાંધ રહે ?

મત્યં માતા પિતા જ્ઞાન ધર્મો બ્રાતા દયા સસા ।

શાન્તિઃ પત્ની ક્ષમા પુત્રઃ પટેતે મમ વાન્ધવાઃ ॥

[કર્ત્ર યોગી કહે છે,] મત્ય મારી માતા, જ્ઞાન મારો પિતા,
ધર્મ બ્રાતા, દયા મમા-મિત્ર, શાન્તિ પત્ની અને ક્ષમા પુત્ર, આ
જે માન આધવ-મમા છે

માતા ચ કમલાદેવી પિતા દેવો જનાર્દનઃ ।

વાધવા વિષ્ણુમક્તાશ્ચ સ્વદેશો ભુવનત્રયમ્ ॥

કમલા દેવી-કલમીછ માતા માતા, જનાર્દન દેવ મારા પિતા
અને વિષ્ણુ ભક્તો મારા આધરો છે મારે તો ત્રણે ભુવન સ્વદેશ છે.
[વિદેય મારે મન છેજ નહિ]

માતૃવત્પરદાર્ગશ્ચ પરદ્રવ્યાણિ લોષ્ટવત ।

ગ્રાન્મચત્સર્વભૂતાનિ યઃ પશ્યતિ સ પશ્યતિ ॥

પરની માત્રને માતા-જનની અમાન દેખે, પરદ્રવ્યને માટીના દેશ
અમાન ગણે અને ભૂત-પ્રાણીમાત્રને આત્મા-પોતાના અમાન દેખે
તેજ મનુષ્ય દેખે છે

મન ણ્વ મનુષ્યાણા કારણ વન્ધમોક્ષયોઃ ।

વન્ધાય વિષયામક્ત મુવત્યૈર્નિર્વિષયં મનઃ ॥

મનુષ્યાન બધ તથા મોક્ષનુ કારણ મનજ છે વિષયના આમક્ત
જેન મન બધનુ હેનુ અને છે અને નિર્વિષય-વિષયમનુષ્ય મન
મક્તિહનુ થાય છે (પણ)

દુર્લભો વિષયત્યાગો દુર્લભ તત્ત્વદર્શનમ્

દુર્લભા મહાજાવરથા મદગુરોઃ દરુણાં ચિન્તા ॥

વિષયાના ત્યાગ દુર્લભ-અતિદુષ્ટ છે તેમ તત્ત્વદર્શન પણ
તજજ દુર્લભ છે અને મહાજનવ પ્રા-છવનમક્ત ૬ ॥ એવો અદ્વૈતી
કેળા ચિન્તા અતિ દુર્લભ છે

સન્યાસવિધિ ॥

સન્યાસ વિધિ.

તપ્તપર્ચ પરિતપ્તપ્ય ગૃહી ભવેત ।

ગૃહી ભત્વા ઘની ભવેત ।

ઘની ભત્વા પ્રવ્રજેત ॥

ડરી વની-વાનપ્રસ્થાશ્રમી યતુ વની-વાનપ્રસ્થાશ્રમમા તપ-આધ્યાત્મિક
સમ્પન્ન થઈ પછી પ્રવેળ્ય-મન્યાસ ગ્રહણ કરે

જિતાહારો જિતક્રોધો જિતમ્મગો જિતેન્દ્રિય. !

નિર્ઘ્નંદ્રો નિરહંકારો નિગાશીરપરિગ્રહઃ ॥

ન પાણિપાદચપલો ન નેત્રચપલો યતિઃ ।

ન ચ વાકચપલશ્ચૈવ વ્રજભૂતો જિતેન્દ્રિય ॥

જેણે આહારન્ય કર્યો હોય અર્થાત-આહાર મળે, ન મળે,
અથવા થોડો મળે કે નીચમ મળે, તોપણ જેના મનમા જગત
ક્ષોભ ન થાય, તેમ જેણે ક્રોધ છુટ્યો હોય તથા જે જિતમગ-
ક્રમગ તથા સતમગમાજ રહે, અથવા ગમે તેના મગમા પણ જેને
કશો મગજન્ય દોષ-મસ્કાર અમર ન કરે, વળી જિતેન્દ્રિય-છદ્રિયો
ઉપર જેણે કાપુ મેળવ્યો હોય, નિર્ઘ્ન-રાગ દ્વેષાદિ દ્વંદ્વથી અચ્છાદિત,
નિગદાર-શરીરામિમાન જેનું શિયિલ થયું છે તેવો, નિગાશી-‘મને
આમ થાય તો ઠીક’ આવા પ્રકારની આશારહિત અને અપચ્છિદ-
દોષીન આગ્રહ દન કમડલુ આદિક જરૂર જેતી વસ્તુ સિવાય અર્થ
આગ્રહના સહીષ્ણુ ન રાખનારો, હાથ તથા પગની ચપળતા રહિત,
નેત્રની ચપળતા રહિત, તેમ વાણીથી પણ કશી ચપળતા ન કરતો
અને જિતેન્દ્રિય જે યતિ-મન્યામી હોય તેને બ્રહ્મભૂત-આત્મનિર્ઘ-
નાણવો

જ્ઞાનવૃદ્ધા જ્ઞાનનિષ્ઠા જ્ઞાનયજ્ઞોપવીતિનઃ ।

તુભીય પરમો દસઃ સાક્ષાચારાચણો યતિઃ ॥

નનરૂપી ગિણા જ્ઞાનનિષ્ઠા અને જ્ઞાનરૂપી યજ્ઞોપવીત ધારણ
કરનારના મન્યામીઓ ડહોવાય કુટ્ટીચક્ર, બહુદક, દસ અને પરમદમ,
એ ચાર પ્રકારના યતિઓમા અતુર્ય જે પરમદમ-આત્મનિર્ઘ દેહી
મન્યામી એ તો આદ્યાત્મ નારાયણજી નાણવો

वाग्दण्डः कायदण्डश्च मनोदण्डश्च ते त्रयः ।

यस्म्यन्ते नियता दण्डाः सत्रिदण्डी सहायतिः ॥

तेजो बाली, जया अने मन, ओ त्रिजेना उपर दंड-दमन सिद्ध
उय छे त त्रिदंडी-त्रायु दंडधारी साहायति समजये। (मात्र त्रायु
वागदण्ड कायदण्ड मनोदण्ड त्रिदंडी नहि)

ज्ञानदंडो धृतो येन एकदंडी स उच्यते ।

यदा तु विदित तस्य पर ब्रह्म सनातनम् ॥

ज्ञान ज्ञान-आत्मप्रेम-रूपी दंड धारण उच्य छे ते ओउ दंडी
जसाय पाण ते अनंतन परब्रह्मानन्द तेजे ज्ञान्यु दंडी ना (अन्यथा
नारधारी)

तदेकदण्ड गगृह्य सोपधीत शिष्यां न्यजेत ।

शिष्या साधनमग्री यस्य उपधीत च तन्मयम् ॥

ब्राह्मण्यं स्वकृतं तस्य इति त्रैदानुज्ञाननम् ।

यदक्षरं परं ब्रह्म तन्मयमिति धारयेत् ॥

(अन्त्याली) ओ- दंडु धारण करी उपधीत पति शिष्यानां
साधनम् (नाथ) ज्ञानमग्री शिष्या साधनम् उपधीत तेने धा
येत तन आत्मन्य परम प्रथम ओम पदवी माना ते ओ यतिने
नाथ, अतः ज्ञाने आत्मन्य पदवी मानवी अतीत-परब्रह्म
परम परम यनापधीत धारण साधन साधन छे

सर्वसाक्षिणसात्त्विक वर्णाश्रमविवर्जितम् ।

तत्तत्पुण्यपरायणसर्वज्ञैव भवति स्वयम् ॥

[नारधारी] सर्वसाक्षिणसात्त्विक । तत्तत्पुण्यपरायण
नारधारी साधन साधन साधन साधन साधन साधन साधन
साधन साधन साधन साधन साधन साधन साधन

तत्तत्पुण्यपरायणसर्वज्ञैव भवति स्वयम् ।

यदा तु विदित तस्य पर ब्रह्म सनातनम् ॥

કરી વતી-વાનપ્રસ્થાશ્રમી થવું વતી-વાનપ્રસ્થાશ્રમમાં તપ-આશ્રમમાં
ગમ્યત્ત શ્રી પત્ની પ્રવેલ્ય-ગમ્યાસ પ્રહણ કરે

જિતાહારો જિતક્રોધો જિતમ્ભગો જિતેન્દ્રિયઃ ।

જિર્વન્દ્રો નિરહક્ષારો નિરાશીરપગ્નિઃ ॥

ન પાણિષાઢચપલો ન નેત્રચપલો ચતિઃ ।

ન ચ વાક્ચપલશ્ચૈવ બ્રહ્મભૂતો જિતેન્દ્રિયઃ ॥

જેણે આહારજન્ય કર્મો હોય અર્થાત-આહાર મળે, ન મળે
અથવા શોડો મળે કે નીચમ મળે, તોપણ જેના મનમાં જગત્
પ્રેમ ન પાગ. તેમ જેણે ક્રોધ હત્યો હોય તથા જે જિતમ્ભ-
ગ નહીં મળગમાજ રહે, અથવા ગમે તેના ગમમાં પણ જે
જિતેન્દ્રિય ન હોય, નિર્વન્દ્ર-ગમ દેવાદિ દુઃખની અભાવિત
ગરીગમિમાન જેનું શિષિય થયું છે તેનો, નિરાશીર-મન
ના પાણિષાઢ આવા પ્રજાની આશારહિત અને અપાણિ-
ન પાણિષાઢ કમકમ આદિ જરૂર જેની વાતુ ગિતાર અથ
જે પત્ની ન મળનારો, કાથ તથા પગની ગમગતા ન કરના
જેનું નિત, તમ પાણિષાઢ પાણ કુશી ગમગતા ન કરના
જેનું નિત ગમગતા હોય તેને બ્રહ્મભૂત-આદમનિ

વાગ્દણ્ડ કાયદણ્ડચ મનોદણ્ડચ તે ત્રયઃ ।

યસ્યંતે નિયતા દણ્ડાઃ સત્ત્રિદણ્ડી મહાયતિ ॥

જેણે વાણી, કાયા અને મન, એ ત્રણેના ઉપર દંડ-દમન મિલે
કયુ છે તે ત્રિદંડી-ત્રણ દંડધારી મહાયતિ સમજવો. (માત્ર ત્રણ
વાગ્દણ્ડ દાખલા લઈ કરનારો ત્રિદંડી નહિ)

જ્ઞાનદંડો ધૃતો યેન એકદંડી સ ઉચ્યતે ।

યદા તુ વિદિત તત્ત્વ પર વ્રજ્ઞ સનાતનમ્ ॥

જેણે જ્ઞાન-આત્મબોધ-રૂપી દંડ ધારણ કરેલ છે તે એક દંડી
કહેવાય પણ તે મન તન પરબ્રહ્મતત્ત્વ તેણે જાણ્યું હોય તો (અન્યથા
નામધારી)

તદેકદણ્ડ ગમૃચ સોપધીત શિશ્વાં ત્યજેત ।

શિશ્વા જ્ઞાનમયી યસ્ય ઉપધીત ચ તન્મયમ્ ॥

ત્રાણપ્તં મક્કલ તસ્ય દત્તિ વેદાનુશાસનમ્ ।

યદક્ષર પરં વ્રજ્ઞ તત્ત્વમિતિ ધાર્યેત્ ॥

(અન્યાળી) એક દંડનુ ધારણ કરી ઉપવીત મહિત ગિખાનો
સ્વાગ કરે (કાણુકે જ્ઞાનમયી ગિખા જ્ઞાનમય ઉપવીત જેને ધર્મા
એટલે તેનું આજ્ઞાન મનુષ્ય થયું એમ વેદની આજ્ઞા છે એ યતિને
તા જે આજ્ઞા-દત્ત એટલે ભૂતભોતિક પદાર્થમાત્રથી અતીત-પરબ્રહ્મ
એવું મન-મનોપધીત ધારણ કરવાનું હોય છે

સર્વસાક્ષિણસાત્માલ વર્ણાશ્રરુવિવર્જિતમ્ ।

વ્રતરપતયાપકચન્નૌચ ભવન્તિ સ્વયમ્ ॥

૧. [દેહધર્મ] વર્ણઆશ્રમાદિત્રી વર્જિત છે તે અર્ચના
પાત્રી - પે - હેના માલ્લી આત્માને પ્રત્યક્ષત-એ દેખતો-અનુભવતો
માની ૧૨ પદ્મજ છે

વેદાભિમાને ગલિતે વિજ્ઞાતે પરમાત્મનિ ।

યત્ર યત્ર મનો યાતિ તત્ર તત્ર પરામૃતમ્ ॥

ત્યારે દેહાભિમાન ગણિત યાગ અને પરમાત્મા પ્રત્યક્ષે
અનુભવાય ત્યારે મન ત્યાં જતાં જાય ત્યાં ત્યાં પર અમત-મોક્ષ
સુખજ મળે

અકિञ्चનस्य दान्तस्य शान्तरय ममचेतसः ।

मदामन्तुष्टमनसः सर्वा सुखमया दिशः ॥

અકિચત-પામું કુળ ન ગણનાર, દાન-ધરિયાને દમન કરનાર,
શાંત અને સમચિત્ત-મુખ દુઝાદિ દુઠથી જગત ન ડગનાર, વળી
સદાય મતુષ્ટ મનવાળા [જાતી પુરુષ] ને મર્વે દિશાઓ મુખમય
જણાય છે, [એને એકે દિશામાથી ઉતો વા વાતો નથી]

मिथते हृदयग्रन्थिश्छिद्यन्ते सर्वं लशयाः ।

क्षीयन्ते चास्य कर्माणि तस्मिन्दृष्टે परावरे ॥

ત્યારે આ (દેહી) ને પરાવર-(પર ધર) છે અવર-નિષ્કૃષ્ટ
જેનાથી એવું) પ્રત્યગ્વ્રહ્માત્મૈક્ય દષ્ટ-અપરોક્ષતયા અનુભૂત થાય ત્યારે
હૃદયનો અવિદ્યા ગ્રંથી ભેદાઇ જાય છે, સર્વ સંશયો જેદાઇ જાય
છે અને એના પ્રારબ્ધાતિગ્રિત કર્મો ક્ષીણ થઈ જાય છે

मृता मोहमयी माता जातो बोधमयः सुतः ।

अभेददर्शनं ज्ञानं ध्यानं निर्विषयं मनः ॥

स्नानं मनोमलत्यागः शौचमिन्द्रियनिग्रहः ।

મોહમયી માતા મરી ગઇ (તેનું મૃતાશૌચ લાગ્યું) અને
બોધમય પુત્રનું જન્મ થયું, (તેનું જનન શૌચ-વૃદ્ધિ સૂતક-લાગ્યું)
(આ બન્ને શૌચથી સુક્ત-પવિત્ર થવા માટે) અભેદ દર્શન-
છવાત્મા પરમાત્માનું અભેદ ભાવન-જ્ઞાન તથા મનને નિર્વિષય
કરવા રૂપી ધ્યાન અને મનના મલનો ત્યાગ કરવા રૂપી આન કરી
ઇન્દ્રિયનિગ્રહ રૂપી શૌચ-(સૂતકાતે વસ્ત્રક્ષાલન તથા સ્નાનાદિકથી
પવિત્ર થવાય તેમ આ સૂતકથી આમ પવિત્ર થવાય).

॥ ચિત્તનિર્મલલક્ષણમ્ ॥

[ચિત્તનિર્મલતા લક્ષણું.

ચિત્તશુદ્ધિકર ગૌચ વાસનાત્રયનાશનમ્ ॥

ચિત્તમ્યદિ પ્રસાદેન હન્તિ કર્મ શુભાશુભમ્ ।

ચિત્તની શુદ્ધિ કરનાર શૌચ તે ત્રણે પ્રકારની વાસનાના નાશ
પાના બીજી નથી ચિત્તના પ્રસાદ-નિર્મળતા વડે શુભાશુભ કર્મોને
(પુનઃ) દણે છે-લેખ પમાડી શકે છે

પ્રમત્તાત્માત્મનિ સ્થિત્વા સુખમવ્યયમશ્નુતે ॥

પ્રમત્તાત્મા-જેનું અતઃકાલ નિર્મળ થયું હોય એવો-પુનઃ
પાતાના સ્વરૂપમા સ્થિત પ્રધ અવ્યય-અમર મુખ ભોગવે છે

પ્રમાદે મર્ષદુઃસ્વાના દાનિર્ગસ્યોપજાયતે ।

પ્રત્યક્ષચેતનો ત્વાશુ શુદ્ધિઃ પર્યવત્તિષ્ઠતે ॥

ચિત્તમા પ્રમાદ-નિર્મળતા આવતા એ અધિદારીને મર્ષ દુષ્ટોની
દાનિ માર છે, અતઃ એ પ્રત્યક્ષચિત્તવાળા પુનઃની શુદ્ધિ બીજી
પર્યવત્તિ માર છે

મંત્રી કરુણામુદિતોપેક્ષાણાંસુમદુઃસ્વપુણ્યાપુણ્યત્રિપયાણાં
ભાવનાતદ્વિચિત્તપ્રમાદનમ્ ॥

મંત્રીના જગામા મંત્રી-આદર્શ ભાવના મળે, દુષ્ટિના જગોમા
મંત્રી-અટલ નમ પાતાન તમ પડે પાણ દુષ્ટ મટાડવાની દુષ્ટ
પાપાત્મકમા મદિતા-હર્ષભાવના તમા પાપાત્માના હર્ષના-હિંસાનીતના
ભાવના દુનાન પુલક ધર્મ લેખના થાય છે તેની તનુ ચિત્ત
પ્રમા-નિર્મળ થાય છે

પ્રદા વિનિયત ચિત્તમાત્મન્યેવાવતિષ્ઠતે ।

નિરપ્તા સર્વકામંભ્યો સુક્તં હત્યચ્ચતં તદા ॥

કામક્રોધવિયુક્તાનાં ચતીનાં ચતચેતસામ્ ।

અમિતો વ્રહ્મ નિર્વાણ વર્તતે ચિદિતાત્મનામ્ ॥

કામ તથા ક્રોધથી વિયુક્ત પ્રેક્ષા નિર્ગમિત ચિત્તવાળા ચતિઓ
ત્યારે આત્મત્વ જાણે ત્યારે તેઓને આગેકાર બ્રહ્મનિર્વાણ છે

યથા નિર્ગિન્ધનો વલ્લિઃ સ્વયમેવોપશામ્યતિ ।

તથા વૃત્તિક્ષયાચ્ચિત્ત સ્વયમેવોપશામ્યતિ ॥

જેમ કાષ્ટવિનાનો અગ્નિ પોતાની મેળેજ ઉપશાન્ત થઈ જાય
છે, તેમ વૃત્તિ ક્ષય થવાથી ચિત્ત પોતાની મેળેજ ઉપશાન્ત પામી જાય છે
સમાધિનિર્ધૃતમલસ્ય ચેતસો નિવેશિતસ્યાત્મનિ ચત્સુખમવેત્ ।
ન શક્યતે વર્ણયિતુ ગિરા તદા સ્વય તદન્તઃક્રમ્ણેન ગૃહ્યતે ॥

સમાધિએવનથી જેના મુખ દોવાઈ ગયા છે એવું ચિત્ત
આત્માને વિષયે નિવેશિત કરતા જે મુખ અનુભવાય છે તે મુખ
વાણીથી વર્ણવી શકાતું નથી કિંતુ એ મુખ તો અવ્ય અતદંગ્યે
કરીને ગૃહ્ય થાય છે

ઠૌ ક્રમૌ ચિત્તનાશસ્ય યોગો જ્ઞાન ચ રાઘવ ।

યોગસ્તદ્વૃત્તિરોધો હિ જ્ઞાનં સમ્યગ્વેક્ષણમ્ ॥

ચિત્તના નાશ માટે એ ક્રમ છે, હે રાઘવ! એક તો યોગ અને
બીજું જ્ઞાન; તેમા યોગ એટલે વૃત્તિનો રોધ અને વસ્તુતત્ત્વનું
સમ્યક્ પ્રકારે અવેક્ષણ કરવું તે જ્ઞાન આ એ સિવાય ચિત્ત નાશનો
અન્ય ઉપાય નથી.

યોગરિચિત્તવૃત્તિનિરોધઃ

ચિત્તવૃત્તિઓનો નિરોધ કરવો—અર્થાત્ વૃત્તિઓને બાહ્યવિષયોમા
જતી અટકાવવી—એ યોગ, (યોગદર્શનનું આ પહેલું સૂત્ર છે)

અભ્યાસવૈરાગ્યાભ્યાં તન્નિરોધઃ ॥

એ ચિત્તવૃત્તિઓનો નિરોધ, અભ્યાસ—વારવાર કોશિશ કરવાથી
તથા વૈરાગ્ય—વિષયોમા હમેશા દોષ દષ્ટિ કરવા—થી થઈ શકે છે

યોગહીન કથં જ્ઞાન મોક્ષદ ભવતિ ધ્રુવમ્ ।

યોગો हि ज्ञानहीनस्तु न श्रमो मोक्षकर्मणि ॥

યોગહીન પુરુષને મોક્ષ દેનાર ધ્રુવ જ્ઞાન કેમ થાય ? (ન થાય)
તેમ જ્ઞાન વગરનો એટલો યોગ તો મોક્ષ દેવામા સમર્થ નજ થાય

ब्रह्मणि जगत्कल्पनवर्णनम् ॥

બ્રહ્મ વિષયે જગત્કલ્પના વર્ણન

दृष्टिं ज्ञानमयीं कृत्वा पश्येद्ब्रह्मस्य जगत् ।

सर्वं ब्रह्मैव सतत सर्वं ब्रह्मैव केवलम् ॥

જ્ઞાનમયી દ્રષ્ટિ ડરીને જગતને બ્રહ્મમય દેખે તેને આ સતત સતત
બ્રહ્મજ (પ્રતીત થાય છે) ક્ષણ બ્રહ્મજ (બાંધે છે)

सर्वं ब्रह्मैव सतत सर्वं ब्रह्मैव चेतनम् ।

सच्चिदानन्दमहैत सच्चिदानन्दमहयम् ॥

(તેવા બ્રહ્મદર્શીને) આ સર્વ ચેતન બ્રહ્મજ જગત્થાય છે,
જગત-જગત ક'ણ હતું છેજ નહિ એવું-પરંપરિચિત્ત અને આનંદરૂપ
બાંધે છે, જરૂર સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ સ્વયં અદ્ય-એક છે

सच्चिदानन्दमात्र हि सच्चिदानन्दमन्यवाम् ।

ब्रह्मैव सर्वं चिन्मात्र ब्रह्મमात्र जगत्प्रथम् ॥

સચ્ચિદાનંદ માત્ર-બ્રહ્મ તથા અન્ય-આ પ્રતીત થતું જગત
તમામ સચ્ચિદાનંદ માત્ર ચિન્માત્ર બ્રહ્મજ છે આ જગત્પ્રથમ બ્રહ્મ
માત્રજ છે

यदा पश्यति चात्मानं केवल परमार्थत ।

भाषामात्र जगत्सर्वं तदा भवति निवृत्ति ॥

ત્યારે, પતાના આત્માને કેવલ પરમાર્થતરે દેખે છે-બાંધે છે
તમા આ જા જગતને માયામાત્ર બાંધે ત્યારે જ્ઞાનિ થાય છે

प्रपचो यदि विद्येत निवर्तेत न नश्य ।

भाषामात्रमिदं हेतमहैत परमार्थत ॥

આ પ્રપચ-સસાર જો અરેખર હોય તો તો નિમગ્ન નિવૃત્ત થાય પણ આ અધુ દૈત માયામાત્ર-મગ્નમનુષ્ય છે, વસ્તુતઃ આ સકળ અદૈત અત્તન છે

ન નિરોધો ન ચોત્પત્તિર્ન વદ્ધો ન ચ સાધકઃ ।

ન મુમુક્ષુર્ન વૈ મુક્ત કલ્પેષા પરમાર્થતા ॥

નિરોધ-પ્રલય નથી તેમ ઉત્પત્તિ પણ નથી કોઈ બદ નથી તેમ સાધક-સાધનાનુશાન કરનાર નથી કોઈ મુમુક્ષુ નથી તો પછી મુક્તે ન હોય, આ પરમાર્થતા-ખરી હકીકત- છે, અર્થાત્-સર્વળુ કલ્પિત છે (આ લેતાશ્વતર ઉપનિષદની શ્રુતિ વેદાનના અગતવાદની પ્રતિપાદક છે)

યદા સર્વાણિ ભૂતાનિ સ્વાત્મન્યેવ હિ પश्यति ।

સર્વભૂતેષુ ચાત્મન વ્રહ્મ સપચતે તદા ॥

ત્યારે સર્વભૂત-પ્રાણિમાત્ર આત્માને વિષયેજ દેખે અને સર્વભૂતમા સ્વાત્માને દેખે-અનુભવે ત્યારે એ જાતી અત્તમપન્ન થયો કહેવાય.

યત્ત્વ પश्यसि तत्रैकस्त्वमेव प्रतिभाससे ।

किं पृथग्भासते स्वर्णात्કटकङ्गद्वપुरम् ॥

ત્યાં તુ જુએ છે ત્યાં તુ એકલોજ ભાસી રહ્યો છે. કાચકે કટક-કડાં, અગદ-આળુબધ અને નૂપુર (વગેરે ઘાટ) એ સુવર્ણથી જૂદા ભાસે છે?

यत्र विश्वमिदं भाति कल्पितं रज्जुसर्पवत् ।

आनन्दः परमानन्दः सर्वोदस्तव सुखी चर ॥

જેમા આ વિશ્વ, રજ્જુમા સર્પની પેઠે કલ્પિત ભાસે છે તે આનંદ પરમાનંદ બોધસ્વરૂપ તુ છે આમ સમજી શુભે વિચર

विश्व स्फुरति यत्रेदं तरगा इव सागरे ।

सोहमस्मीति विज्ञाय किं दीन इव धावसि ॥

જેમા સાગરમા મોગ્ગની પેઠે આ વિશ્વ સ્ફુરે - પ્રતીત થય

છ-તે [પ્રભ] હુ છુ.' આમ જાણ્યા પછી હવે હીન જેવો બની
હેમ દોડાદોડ કરે છે?

મર્વભૂતેષુ ચાત્માન નર્વ સૂતાનિ ચાત્મનિ ।

વિજ્ઞાય નિરહકારો નિર્મમસ્ત્વ સુખી ભવ ॥

અર્થજનના આત્માને તેમજ અર્થજન આત્માના અનુભવીને
અહાર તથા મમત્વ મહિત થઈ તુ સુખી થા અર્થાત્ સુખી થવાનો
પન્ન ઉપાય તો સર્વથા આત્મભાવ વિનારી અહતા મમતાનો
ન્યાય હવે એવ છે

યદા સોમ્યેકેન મૃત્પિણ્ડેન મર્વ મૃત્મય વિજ્ઞાત

મ્યાહ્વાચારમણ વિકારો નામધેય મૃતિવેત્સ્યેવ મત્યમ્ ॥

હ આમ્ય-પ્રિયદર્શન' જેમ એક માટીનો પિંડ જાણવાથી
નવળ માટીના બનેલા વટાદિ પદાર્થ વિજ્ઞાત થઈ નય છે એ
વટાદિ પદાર્થ જાણીથી આગ્રહાતા નાગાત્મક વિજ્ઞાત છે આટલો
'મતિમ' એટલુજ નય છે

યથૈવ વ્યોમ્નિ નીલત્વ યથા નીર મરુસ્થલે ।

પુરુષત્વ યથા મ્યાણૌ તદ્વહ્નિશ્વ ચિદાત્મનિ ॥

જમ આકાશના આગતા બાપે છે, જમ મરુસ્થલના મૃગતૃણિગ્દા
-અજસાના જળ પ્રતીત થાય છે અને જેમ જાડના ફૂલના પુરુષ
ભાગ છ તદ્વત આ વિશ્વ ચિદાત્મા-પ્રભમા બા ૧૧ મ્યુ છે (અર્થાત્
પ્રતીતિ થા ૧ ૪ ૫ ૧૭,

અક્રિતીય દ્વાતતત્ત્વે સ્વપ્નોયમગ્નિજ જગત્ ।

ઈશજીવાદિરૂપેણ ચેતનાચેતનાત્મકમ્ ॥

અતીત અતત્તરના આ આણુ જગત્ રૂપનુજા ભાગી
પુ ૧૧ ૧૨ ૧૩ ૧૪ ૧૫ ૧૬ ૧૭ ૧૮ ૧૯ ૨૦ ૨૧ ૨૨ ૨૩ ૨૪ ૨૫ ૨૬ ૨૭ ૨૮ ૨૯ ૩૦
પ્રતીતિ થાય ૧

જગતચિત્ર સ્વચેતન્યે પટે ચિત્રમિત્રાપિતમ્ ।

માયયા તદુપેક્ષ્યેવ ચૈતન્ય પરિશેષ્યતામ્ ॥

જેમ પટમાં ચિત્ર કરે તેવી રીતે આત્મચૈતન્યમાં આ બધા
રૂપી ચિત્ર અર્પણ-રસેણ-છે એ ચિત્ર માયામાત્ર છે એવી શુદ્ધિ
તેની ઉપેક્ષા કરી ચૈતન્યમાત્ર પરિશેષ ઉપે સમજવાનું છે.

ચિન્માત્રમમલમક્ષયમદ્વયમાનન્દમનુભવાસ્તદમ્ ।

બ્રહ્મેવાસ્તિ તદન્યત્ર કિંચિદસ્તીતિ નિશ્ચયો વિદુષામ્ ॥

ચિત્માત્ર, અ-મલરૂપ, અક્ષય, અદ્વય, આનંદરૂપ, તથા
અનુભવાશ્લ એવું કેવળ બ્રહ્મ છે તે જિવાય અન્ય કશું (વાસ્તવ)
નથી આવે વિદ્વાન્તે નિશ્ચય હોય છે

નિરુપમમનાદિ તત્ત્વ ત્વમહમિદમદ ઇતિકલ્પનાદ્વરમ્ ।

નિત્યાનન્દૈકરસ સત્ય બ્રહ્માદિતીયમેવાહમ્ ॥

એ અનાદિ નિરુપમ વસ્તુત્વ છે અને બીજું ‘તુ’ ‘હુ’
‘આ’ અને ‘તે’-(પરોક્ષ) વગેરે તમામ રૂપનારૂપ છે. નિત્ય-
ત્રિકાલમાં અચાલ્ય, આનંદ એકરસ, સત્ય તથા અદ્વિતીય
બ્રહ્મ જ હું છું.

નિષ્કલં નિર્ગુણં શાન્ત નિર્વિકાર નિરાશ્રયમ્ ।

નિર્લેપક નિરાપાય કૂટસ્થમચલ ધ્રુવમ્ ॥

નિષ્કલ, નિર્ગુણ, શાન્ત, નિર્વિકાર, નિરાશ્રય, નિર્લેપ, નિર્ગ્માય-હોય
વૃદ્ધિ રહિત, કૂટસ્થ-અવિકારી, અચલ તથા ધ્રુવ-શાશ્વત આત્મતત્ત્વ છે

નિષ્કલ નિર્મલ સાક્ષાત્સચ્ચિદાનન્દરૂપકમ્ ।

જ્ઞાત યેન નિજ રૂપં કૈવલ્યં પરમ પદમ્ ॥

નિષ્કલ, નિર્મલ સાક્ષાત્ સચ્ચિદાનંદરૂપ તત્ત્વ પોતાનું અરૂપ જેણે
જાણ્યું તે કૈવલ્ય પરમપદ પામ્યો એમ સમજવું

તદેવ નિષ્કલ બ્રહ્મ નિર્વિકલ્પ નિરજનમ્ ।

તદ્બ્રહ્માહમિતિ જ્ઞાત્વા બ્રહ્મ સપદ્યતે ધ્રુવમ્ ॥

ત યત્ન નિઃક્ર, નિર્વિઠ્ઠપ-નામ જાત્યાદિ ગતિ, નિરજન છે
અને તેજ યત્ન હુ છુ એમ જાણીને અધિકારી નિશ્ચયે યત્નમયન
માય છે

અમ વ્રજ્યંતિ વિજ્ઞાનાન્કલ્પકોટિશતાર્જિતમ્ ।

મશ્ચિન વિલયં યાતિ પ્રવોધાત્સ્વપ્નકર્મવત્ ॥

‘ત યત્ન છુ’ આવે અપરેક્ષ અનુભવ થવાથી એ કોટી કલ્પકોટિ
જન્માત્રા મશ્ચિન-એકદા પ્રયત્ના કર્મો, જાગતાની સાથે સ્વપ્નના
કર્મના કર્મની પદ તજ દાખુ વિલય પામે છે

અહ મવાગ્ર જ્ઞાન્યસ્ત્વ ત્વમેવાહ ત્રિચક્ષુ મો ।

ન નો પશ્યન્તિ કવચશ્ચિદ્ર જાતુ મનાગપિ ॥

૯ આપ ક્ષેત્ર છુ, આપ માગથી અન્ય નથી તેથી હું પ્રભો
તમજ ૯ ‘તુ એમ જાણો, કમકે કવિ-તત્ત્વચિત આપણા અંતે વચ્ચે ક્ષેત્ર
પણ કિદ અતર કાષ્ટ પણ કાળે દેખતા-જાણુતા નથી

॥ મેદદર્શનથી નિન્દા ॥

ભેદદર્શનની નિન્દા.

અથ ચોડન્યાં દેવતામુપાગ્તેડન્યોડનાવન્યોડહમસ્મીતિ ।

ત સ વેદ યથા પશુરેષ ન દેવાનાસ ॥

૧૦ પ્રપ્ત પોતાથી અન્ય જવાના ‘એ ઉપાન્ય અન્ય છે,’ અને
‘ત-ઉપા’ અન્ય ૯, આગ માનીને ઉપાન છે ત કદા જાણુતા
નથી જમ પા દાગ તમ એ જવાને પાણુય મનજાવે

સ્વત્પસાયન્તર કૃત્વા જીવાત્મપરમાત્મનો ।

ચારિત્ર્યતિ વિગ્રહાત્મા મયં તસ્યાપિ ભાપિતમ્ ॥

૧૧ માત્રા ત ॥ ૫ માત્રા મને ‘સ્વપ’ પણ અતર-તેજનાવ
૧૧૧ મ મુદિ હ ૯ તો ભર થા છે એમ કહુ છે

જાત્મનક્ષ પરસ્યાપિ ચ કરોત્યન્તરોદરમ્ ॥

તસ્ય મિત્તરો મૃત્યુવિદયે મયમુલ્લવણમ્ ॥

આત્મા અને પર-પરમાત્મા-એ એમાં જગ પણ આત્મ જે
તરે છે તેવા ભેદદર્શીને મૃત્યુ અતિ ઘેર ભય આપે છે

નૃદેહમાત્ર સુલભ સુદુર્લભ પ્લવ સુકલ્પ ગુરુકર્ણધારમ ।

મયાનુકૂલેન નમસ્તેતરિત પુમાન્ભવાબ્ધિ ન તરેત્સઆત્મહા ॥

આદ્ય-નાના પ્રદાગ્ના ભોગોને યોગ-દેખાવમા મુક્તિ લાગતો
પણ મદુર્જલ-અતિદુર્જલ એવો આ નરદેહ મર્યો કે જે મારી
અનાવશ તથા જેમા સદ કુવા થલ વગેરે સારી ચેજના હોય તે ॥
પત્ર-પદાણુ તુલ્ય છે અને જેને સદગુરૂંપી કર્ણધાર-મુદાણી મ'યા
હોય તે સાથે હુ-ભગવાન-અનુકૂલ-પંછી-પવનરૂપ બની તામે વેગની
પગ્થા આપી મ્લો છુ એવા (આ નરદેહરૂપી) વહાણને પામીને
પણ જે પુરુષ આ ભવમાગરને ન તરે તો તે પુરુષ અરેખરો આત્મ
ન-પે ને પોતાનેજ હણનારો સમજવો

અમુર્યા નામ તે લોકા અન્ધેન તમસાવૃતા.

તાંસ્તે પ્રેત્યાભિગચ્છન્તિ મે કે ચાન્મહનો જના. ॥

એ ॥ જે કોઈ આત્મહનનનો હોય તે અધતમ-ધેર અધરાગી
પાપ-પાપ-અમુર્યા નામના લોકોને મુવા પંછી પામે છે

ન મા કુન્નતિનો મૂઠાઃ પ્રપચતે નગાધમા ।

માયયાપહતજ્ઞાના આસર ભાવમાશ્રિતાઃ ॥

નિગમના તેઓના ગોચર આચાર કે સત્ય ડગુ હેતુ નથી-અર્થાત્ તેઓ અનુચિ અનાચાર તથા અન્યત્ર ભાષણ કરવાવાળા હોય છે આગળ ઉપર આ વગતને કાળ મિત્ર તેમજ અતીશ્વર-ઇશ્વર વિનાનું માનનારને આનુર કલ્યા છે)

દર્શો દર્પોડિમિમાનશ્ચ ક્રોધ પારુષ્યમેવ ચ ।

અજ્ઞાન આમિજ્ઞાતમ્ય પાર્થ નપદમાનુરીમ ॥

દયા, દય-ગર્વ, અભિમાન, ક્રોધ, ગાળોદેવી તથા માગમાની વગેરે એ બધા પ્રકારનું પાપય અને અજ્ઞાન, હું પાર્થ ! એ આનુરી તપનિ તથા વસ્ત્રમેષા પુરુષમા દાયા હોય છે

અન્યત્રકોપ કદુકા ચ વાળી દગ્ધિતા ચ સ્વજનેષુ ધૈર્યમ્
નીચપ્રમય કુલહીનમેષા ચિન્હાનિ દેહે નન્કસ્થિતાનામ્ ॥

અન્યત્ર કાપ, મોટામા કદુ વચન, દગ્ધિતા, સ્વજનમા વસ્ત્રભાવ ॥ કાળી તથા અગતિ અને કુલહીનની તથા આ અથા નન્કસ્થિત દર્શના વિદિ અગતવા, અર્થાત્ એ દાયાવાળો જીવ નન્કગામી નમજીવો અત્રિપ્રાણામન્તરે પર્તમાના રચયધીરા પશ્ચિત મન્યમાના. ।
દગ્ધમયસાળા. પરિચાન્તિ મૃદ્ધા અન્વેનવ નીચમાના યથાંધા ॥

અસિમા-અજ્ઞાનની અદર વર્તતા, પોતાના મનના અમે પશ્ચિત આ । પી જીવે એમ માનતા, આમ તમ સ્વજનના તે મળ ॥ ના સ્વજન માતા અમજનનાની પેડ અધ્યાત્મ મરે છે

અસિમાતે પરે તસ્વે શાસ્ત્રાધીતિસ્તુ નિષ્ફળા ।

વિતાતેષિ પરે તસ્વે શાસ્ત્રાધીતિસ્તુ નિષ્ફળા ।

અસિમા પ તસ્વે ન શાસ્ત્ર ત્યાધી પાત્રાધ્યયન અપુ
શાસ્ત્રાધીતિ પરે તસ્વે નિષ્ફળા તે પછી સજી માત્રાધ્યયન
શાસ્ત્રાધીતિ પરે તસ્વે નિષ્ફળા

તમેવ ધીરો વિજાય પ્રતા કુર્વોતિ દ્રાહ્મણ ।

માત્રાધ્યાત્મશાસ્ત્રાધીતિસ્તુ નિષ્ફળા હિ તત્ત ।

તે આત્માનેજ જાણીને ધીર આત્મણે પ્રજા-તત્ત્વ નિશ્ચય કરી લેવાનો છે, બહુ શબ્દોનું અનુધ્યાન કરવાનું નથી, કેમકે-ઝાત્રી શબ્દજન્યમા પડવું એ દેવળ વાણીને જ્ઞાન કરવાનું છે વાગ્ધ્યયિને થકાવવી છે

પઠન્તિ ચતુર્ગોવેદાન્ ધર્મશાસ્ત્રાણ્યનેકશઃ ॥

આત્માન નૈવ જાનન્તિ દર્વીપાકરસ યથા ।

ભક્ષે ચારે વેદ પાકે લાણી જાય, અનેકશ ધર્મશાસ્ત્રો પણ પાકે કરે પણ જે આત્માને ન જાણે તો એને પાકના ચસને ન જાણના કડકી જેવો જાણવો-અર્થાત્ આત્મજ્ઞાન વિના દેવળ શાસ્ત્રાધ્યયન ફળપ્રદ નથી.

ન સાંપરાયઃ પ્રતિભાતિ વાલ પ્રમાદ્યતે વિન્નમોહેન સૂદમ્ ।

અય લોકો નાસ્તિ પર ઇતિ માની પુનઃપુનર્વશમાપદ્યતે મે ॥

યમરાજ કહે છે-હે નચિકેત ! વિન્ન-સાસાગિડ ક્યો-ના મોહને લીધે સૂદ અનેકા અને પ્રમાદવશ થએલા યાત્ર-અજાનીને સાપગય-પરલોક-ભાસતો નથી. એતો માત્ર આ લોકજ છે, પરલોક જેવી દે.ધ ચીજ નથી એમ માનીને ડરી કરીને મારે (યમને) વશ થાય છે-વારવાર મારા ઝપાટામા આવે છે

॥ ભક્તિયોગઃ ॥

ભકિતયોગ

માં ચ યોઽવ્યભિચારેણ ભક્તિયોગેન સેવતે ।

સગુણાન્સમતીત્યૈતાન્ બ્રહ્મભૂયાય કલપતે ॥

જે અવ્યભિચાર-એક સરખા-ભકિતયોગે મને સેવે છે તે આ ગુણોને અતિક્રમીને બ્રહ્મભાવને યોગ્ય થાય છે

ન સાધયતિ માં યોગો ન સાંઘ્ય ધર્મ ઉદ્ભવ ।

ન સ્વાધ્યાયસ્તપસ્ત્યાગો યથા ભક્તિર્મમોર્જિતા ॥

एवमपि मा नित्यं तु दति च रूनि च ॥

મારામાજ નિરત રહે છે, પરમ્પર યોધન કરતા અને નિત્ય મારીજ કથા-ચર્ચા કરતા એવા માગ ભક્તો હમેશા સંતુષ્ટ થઈને રમે છે

મચ્છિન્તન મત્કથનમન્યોન્ય મત્પ્રભાવણમ્ ।

મદેકપરમો મૃત્વા કાલ નય મહામતે ॥

હે મહામતે! માત્ર ચિંતન, માત્ર કથન, અન્યોન્ય મારજ ભાષણ કરવું અને હમેશા એક મારામાજ પરમભાવ ગંભીર કાળનું ભાષન કરે!

સતત કીર્તયતો માં યતતશ્ચ દૃઢવ્રતાઃ ।

નમસ્યતશ્ચ માં ભક્ત્યા નિત્યયુક્તા ઉપામતે ॥

સતત મારજ કીર્તન કરતા અને દૃઢવ્રતધારી યતનપરમ્પર રહેતા તથા ભક્તિ વડે મને નમસ્કાર કરતા નિત્ય ઉદ્યોગી મહી મારા ભક્તો મને ઉપામે છે

તત્રૈવગદ્ગા યમુના ચ વેણી ગોદાવરી સિંધુ સરસ્વતી ચ ।
સર્વાણિ તીર્થાણિ વસતિ તત્ર યત્રાચ્યુતોદર કથાપ્રસન્ન ।

જ્યા અચ્યુત-ભગવાનતી ઉદાર કથાનો પ્રભાગ ચાલતો હોય ત્યાજ ગંગા, યમુના, વેણી, ગોદાવરી, સિંધુ, મગધતી, ધત્તાત્રિ સર્વ તીર્થો વસે છે

નાહ વસામિ વૈકુઠે યોગિનાંહૃદયે રવૌ ।

મદ્ભક્તા યત્ર ગાયન્તિ તત્ર તિષ્ઠામિ નારદ ॥

હે નારદ! હું વૈકુંઠમાં નથી વસતો તેમ યોગિઓના હૃદયમાં અથવા સૂર્યમાં નથી વસતો કિંતુ મારા ભક્તો જ્યા મારા ગુણગાન કરતા હોય ત્યા હું નિત્ય રિથિત કરીને રહું છું.

॥ કૃષ્ણનામમહિમા ॥

ધૃતિર નામ મહિમા.

મહાત્માનસ્તુ માં પાર્થ દૈવીં પ્રકૃતિમાશ્રિતાઃ ।

મજ્જન્વનગ્યમનસો જ્ઞાત્વા મૃતાદિમવ્યયમ્ ॥

હે પાર્શ્વ! દેવી પ્રકૃતિનો આશ્રય લેનાર મહાત્માઓ તો મને
અર્ચનનો આદિ તથા અવ્યય તાળીને અનન્યમનથી માફ ભજન
કર છે

હરે રામ હરે રામ રામ રામ હરે હરે ।

હરે કૃષ્ણ હરે કૃષ્ણ કૃષ્ણ કૃષ્ણ હરે હરે ॥

હરે રામ! હરે રામ! રામ! રામ! હરે! હરે! હરે! કૃષ્ણ!
કૃષ્ણ! કૃષ્ણ! કૃષ્ણ! હરે! હરે! (આ કલિસંતરણ ઉપનિષદમાંનો
મંત્ર છે એમા આર રામનામ આર કૃષ્ણનામ તથા આઃ હરિનામ
મયી ૧૬ અભ્યાસનાત નામ છે આ મંત્રનો ધ્યાન મહાત્માઓ વર્ય
કર છે એ મંત્રનું ૭ કહેડનું પુરુષગુણ મનાય છે)

હરેનામિત્ર નામિત્ર નામિત્ર મમ જીવનમ્ ।

કાલો નામ્યેવ નામ્યેવ મતિસ્તથા ॥

હરિ નામ એવ નામ, એ નામજી માં હરન છે, આ
નિયમમા ખીજ ગતિ નથી, નથીન નથી

કૃષ્ણોતિ મગત્ નામ શરય યાન્તિ પ્રવર્તનં ।

મરમીયધતિ તરયાશુ મહાપાતક દાદય ॥

માગ એ મગત નામ ॥ માગીમા પ્રવર્તન લા તેમા કહેડા
મહાપાત ॥ માગ તરયાશુ ખાલીન એ મીગત ધક્કા માર છે

તર્કિરિતિ પાપાનિ દુષ્ટચિત્તેરપિ સ્મૃત ।

અરિસત્યાપિ સરપૃષ્ઠે દહત્યેવ હિ પાવક ॥

તર્ક તરયાશુ અરિ માર હર તો તમા ખા ખાવતે ॥ હરે
મા ॥ પાવ પાવે અગિન અહા ॥ હરય તોરણ એ પાર દેવતાને
॥ ૧૧ ॥

મગતા કર્મણા લાલ્લા પે સ્મરંતિ જનાર્દનમ્ ।

લક્ષ લક્ષ હરહર પ્રણામો લેન્તિ વનમ્ ॥

મારામાજ નિરત રહે છે, પરમ્પર યોધન કરતા અને નિત્ય મારીજ
કથા-ચર્ચા કરતા એવા માગ ભક્તો હમેશા મતુષ્ઠ થઈને એ છે

મચ્ચિન્તન મત્કથનમન્યોન્ન્ય મત્પ્રભાષણમ્ ।

મદેકપરમો ભૂત્વા કાલ નય મહામતે ॥

હે મહામતે! મારૂ ચિતન, મારૂ કથન, અન્યોન્ય મારજ
ભાષણ કરવું અને હમેશા એક સાગમાજ પરમભાવ ગંભીર કાળજી
ગાપન કરે.

સતત કીર્તયતો માં યતતશ્ચ દૃઢવ્રતાઃ ।

નમસ્યતશ્ચ માં ભક્ત્યા નિત્યયુક્તા ઉપાસતે ॥

સતત મારજ કીર્તન કરતા અને દૃઢવ્રતધારી યતનપરમ
રહેતા તથા ભક્તિ વડે મને નમસ્કાર કરતા નિત્ય ઉચોગી ગંધી
મારા ભક્તો મને ઉપાસે છે

તત્રૈવગદ્ગા યમુના ચ વેણી ગોદાવરી સિન્ધુ સરસ્વતી ચ ।
સર્વાણિ તીર્થાણિ વસતિ તત્ર યત્રાચ્યુતોદર કથાપ્રસન્ન ।

જ્યાં અચ્યુત-ભગવાનની ઉદાર કથાનો પ્રમગ આવતો હોય
ત્યાજ ગંગા, યમુના, વેણી, ગોદાવરી, સિન્ધુ, નરમ્યતી, ઇત્યાદિ
સર્વ તીર્થો વસે છે

નાહ વસામિ વૈકુઠે યોગિનાંહૃદયે રવૌ ।

મદ્ભક્તા યત્ર ગાયન્તિ તત્ર તિષ્ઠામિ નારદ ॥

હે નારદ! હું વૈકુઠમા નથી વસતો તેમ યોગિઓના હૃદયમાં
અથવા સૂર્યમાં નથી વસતો કિંતુ મારા ભક્તો જ્યાં મારા ગુણગાન
કરતા હોય ત્યાં હું નિત્ય સ્થિતિ કરીને રહું છું

॥ ईश्वरनाममहिमा ॥

ઈશ્વર નામ મહિમા.

મહાત્માનસ્તુ માં પાર્થ દૈવી પ્રકૃતિમાશ્રિતાઃ ।

મજત્યનન્યમનસો જ્ઞાત્વા ભૂતાદિમવ્યયમ્ ॥

હે પાર્થ! દૈવી પ્રકૃતિનો આશ્રય લેનારા મહાત્માઓ તો મને સર્વભૂતનો આદિ તથા અબ્યય જાણીને અનન્યમનથી માફ ભજન કરે છે

હરે રામ હરે રામ રામ રામ હરે હરે ।

હરે કૃષ્ણ હરે કૃષ્ણ કૃષ્ણ કૃષ્ણ હરે હરે ॥

હરે' રામ' હરે' રામ' રામ' રામ' હરે' હરે' હરે' કૃષ્ણ! હરેકૃષ્ણ! કૃષ્ણ! કૃષ્ણ! હરે' હરે' (આ કલિસંતરણ ઉપનિષદમાંનો મત્ર છે એમા ચાર રામનામ ચાર કૃષ્ણનામ તથા આઠ હરિનામ મલી ૧૬ સંબોધનાત નામ છે આ મત્રનો ઘણા મહાત્માઓ જપ કરે છે એ મત્રનુ છ કરોડનુ પુરસ્કરણ મનાય છે)

હરેનામૈવ નામૈવ નાનૈવ મમ જીવનમ્ ।

કલૌ નાસ્ત્યેવ નાસ્ત્યેવ ગતિરન્યથા ॥

હરિનુ નામ એજ નામ, એ નામજ માફ જીવન છે, આ કલિયુગમા બીજી ગતિ નથી, નથીને નથી

કૃષ્ણેતિ મગલ નામ यस્ય વાચિ પ્રવર્તતે ।

મસ્મીભવતિ તસ્યાશુ મહાપાતક કોટયઃ ॥

કૃષ્ણ એ મગલ નામ જેની વાણીમા પ્રવર્તતું હોય તેના કરોડો મહાપાતકો પણ તત્કાળ બળીને અસ્મીભૂત થઇ જાય છે

દરિદ્રૈરતિ પાપાનિ દુષ્ટચિત્તૈરપિ સ્મૃતઃ ।

અનિચ્છયાપિ સસ્પૃષ્ઠો દહત્યેવ હિ પાવકઃ ॥

દુષ્ટચિત્તવાળા કદિ અરણ્ય કરે તો તેના પણ પાપોને હરિ હરે છે કદાચ અનિચ્છાયે અગ્નિને અડાઈ જવાય તોપણ સસ્પર્શ કરનારને અગ્નિ બાળે છે

મનસા કર્મણા વાચા યે સ્મરંતિ જનાર્દનમ્ ।

તત્ર તત્ર કુરુક્ષેત્ર પ્રયાગો નૈમિષ વનમ્ ॥

મનથી કર્મથી અથવા વાણીથી જે જનાર્જનનું અન્ન હરેછે તે તે
સ્થાનક કુડક્ષેત્ર, ગંગા, યમુના, ચરમ્બતી ચગમદ્વ પ્રયાગ તથા
ત્રૈભિપારણ્ય સમજવું

ગોકોટિદાન ગ્રહુણેષુ કાઝી પ્રયાગગદ્વાયુતકલ્પવાન ।
યજ્ઞાયુત મેરુસુવર્ણદાન ગોવિન્દનામ્ના ન કદાપિ તુલ્યમ ॥

દ્વેટિ ગોદાન કરો, કાઝીગા ગ્રહુણ કરો, પ્રયાગના ગંગા તરે
દશ હજાર કલ્પવાન-ગદ્ગદમણવાન-કરો, દશ હજાર યજો કરો
અને મેરુપર્વત તુલ્ય સુવર્ણના દાન કરો, તો પણ તે ગોવિન્દ નામની
તુલ્ય કદાપિ ન થાય

॥ યજ્ઞાનાં જપયશોઽસ્મિ ॥

‘ યજ્ઞોમાં હું જપયજ છું . ’

માનસ વાચિક પાપ કર્મણા સમુપાર્જિતમ ।

શ્રીરામસ્મરણેનૈવ તત્ક્ષણાન્નશ્યતિ ધ્રુવમ્ ॥

માનસ તથા વાચિક પાપ કર્મવડ કમયુ હોય તે શ્રીરામ
સ્મરણથી તત્ક્ષણે નિશ્ચયે નાશ પામે છે

યે ભજતિ તુ માં ભક્તયા મયિ તેષુ ચાપ્યહમ ।

જે ભક્તિથી મને ભજે છે તે માગમાજ છે અને હું તેઓમાજ છું

અનન્યાશ્ચિતયતો માં યે જનાઃ પર્યુપાસતે ।

તેષાં નિત્યાભિયુક્તાનાં યોગક્ષેમ વદામ્યહમ્ ॥

જે મને, અનન્ય ભાવે-આત્મ ભાવે-ચિતન કરતા પગિ-નિરતર
ઉપામે છે તેવા નિત્યાભિયુક્ત-સતત ભજન પરાયણ રહેતા-જનોના
યોગ-અલગ્નનો લાભ તથા ક્ષેમ-અલગ્નનું રક્ષણ, એ એય હું વદન
કરું છું-ચલાવું છું

ભોજનાચ્છાદને ચિંતાં વૃથા કુર્વતિ વૈષ્ણવાઃ ।

યોસૌ વિશ્વમરો દેવઃ સ ભક્તાન્ કિમુપેક્ષતે ॥

વિષ્ણુભક્તો ભોજન તથા આચ્છાદન-વસ્ત્રાદિક-ની ચિન્તા વૃથા કરે છે જે વિશ્વભર-આખા વિશ્વનું ભરણપોષણ કરનારો-દેવ છે તે શુ પોતાના ભક્તોની ઉપેક્ષા કરશે ? (સર્વાથા નહિ)

किं तस्य बहुभिर्भग्नैः किं तस्य बहुभिर्व्रतैः ।

नमो नारायणायेति मन्त्रः सर्वार्थ साधकः ॥

તેને યહુ મન્ત્રોની શી જરૂર છે ? તેમ તેને ઘણા વ્રતો કરવાની પણ શી જરૂર છે ? ‘નમો નારાયણાય’ આ મંત્ર મર્વ અલીષ્ટ પદાર્થોના સાધક-દેનારો છે

ॐ नमो नारायणायेति ये विदुर्ब्रह्म शाश्वतम् ।

अतकाले जपन्यान्ति तद्विष्णोः परम पदम् ॥

જે પુરુષો ‘ૐ નમો નારાયણાય’ આ અષ્ટાક્ષર મન્ત્ર રૂપી શાશ્વત બ્રહ્મને જાણે તે અતકાળે એ મન્ત્રનો જપ કરતા કરતા વિષ્ણુના પરમપદને પામે છે

आचारहीनोऽपि मुनिप्रवीर भक्त्या विहीनोऽपि वि

निंदितोपि ।

કિં તસ્ય નારાયણશબ્દ માત્રતો વિમુક્તપાપો વિશતેઽચ્યુતાં ગતિમ્ ॥

હૈ મુનિપ્રવીર ! ભક્તે આચાર હીન હોય, ભક્તિ રહિત હોય અને લોકમા નિંદિત હોય તો પણ શુ ? નારાયણ શબ્દના ઉચ્ચારમાત્રથી સર્વપાપથી વિમુક્ત થઇને અચ્યુતગતિને પ્રાપ્ત થાય છે

अपि चेत् सुदुराचारो भजते मामनन्यभाक् ।

नाधुरेव स मन्तव्यः सम्यग्व्यवसितो हि सः ॥

ભક્તે દુરગત્યારી હોય પણ જો તે બીજુ બધુ છોડીને મને ભજે છે તો તેને સાધુજ માનવો કારણકે તેનો ભજનવ્યવસાય સમ્યક્ હોયછે

क्षिप्रं भवति धर्मात्मा शश्वच्छान्तिं निगच्छति ।

कौन्तेय प्रतिजानीहि न मे भक्तः प्रणश्यति ॥

તેષામહ સમુદ્ધર્તા મૃત્યુસંસારસાગરાત્ ।

ભવાનિ ન ચિરાત્ પાર્થ મર્યાવેશિતચેતસામ્ ॥

તે ભક્તોનો હું આ મૃત્યુ ઉપલક્ષિત મસાર સાગરમાંથી મમુદ્ધરણ કર્તા તરતજ થાઉ છું, કેમકે હું પાર્થ! તેઓ મારે વિષયે એકાગ્રભાવે પોતાના ચિત્તને સનિવિષ્ટ કરી રહ્યા હોય છે, (તેથી તેઓનો હું ઉદ્ધારક થાઉ છું)

અનન્યચેતાઃ સતત યો માં સ્મરતિ નિત્યશઃ ।

તસ્યાહ સુલભઃ પાર્થ નિત્યયુક્તસ્ય યોગિનઃ ॥

જે અન્યમા ચિત્ત નહિ રાખતા હમેશા સતત માફ સ્મરણ કર્યા કરે છે, હું પાર્થ! તે નિત્યયુક્ત યોગિભક્તને હું સુલભ થાઉ છું (અર્થાત્ એવો ભક્ત સહેલાઈથી મને પામી શકે છે.)

યામમાત્ર વાસુદેવ ચિન્તયેત્કુમ્ભકેન ચ' ।

સતજન્માર્જિત પાપ તસ્ય નશ્યતિ યોગિનઃ ॥

કુલક પ્રાણાયામ પૂર્વક જે પુરુષ એક પહોર પર્યંત વાસુદેવનું ચિંતન કરે તે યોગીનું મત જન્મમા એકહું થએલું પાપ તત્કાળ વિનષ્ટ થાય છે

વિષયાન્ધ્યાયતશ્ચિત્ત વિષયેષુ વિષજ્ઞતે ।

મામનુસ્મરતશ્ચિત્ત મય્યેવ પ્રવિહીયતે ॥

વિષયોનું અનુસંધાન રાખનાર જનનું ચિત્ત વિષયોમાં સક્ત થાય અને માફ અનુભવણ કરનારનું ચિત્ત મારામાંજ વિલય પામે છે

શ્રદ્ધાવાન્ ભજતે યો માં સ મે યુક્તમૌ મતઃ

જે શ્રદ્ધાવાન થઈ મને ભજે છે તેને હું યુક્તતમ-ઉત્તમયોગી માનું છું

સર્વભૂતસ્થિત યો માં ભજત્યેકન્વમાસ્થિતઃ ॥

સર્વથા વર્તમાનોપિ સ યોગી મયિ વર્તતે ।

મર્વ ભૂતપ્રાણિમાત્રમાં સ્થિત-વ્યાપક રૂપે વર્તમાન-હું છું એ માત્ર વ્યાપક સ્વરૂપની સાથે પોતાનું એકત્વ ભાવન દદ કરીને

સદા નાદાનુસધાનાત્સક્ષીણા વાસના તુ યા ।

નિરજ્જને વિલિયેતે મનોવાયૂ ન સશયઃ ॥

સદા નાદનુ અનુમધાન કરવાથી જે વાસના સમ્યક્ પ્રકારે ક્ષીણ થાય ત્યારે મન તથા વાયુ નિરજન તત્ત્વમા વિલય પામે છે તેલધારામિત્રાચ્છિન્નદીર્ઘઘણ્ટાનિનાદવત્ ।

વિન્દુનાદ કલાતીત યસ્ત વેદ સ વેદવિત્ ॥

તેજની ધારા જેવું અને વચ્ચે વિચ્છેદરહિત ઘટાના નાદ સમાન જે તત્ત્વ ગિદુનાદકત્રાથી અતીત છે તે તત્ત્વને જે જાણે તે ખરે વેદવિત સમજવો

અનાહતધ્વનિયુતં હસ યો વેદ હૃદ્ગતમ્ ।

સ્વપ્રકાશચિદાનન્દ સ હંસ इति गीयते ॥

હૃદયમા રહેલ, અનાહતધ્વનિયુત હસને સ્વપ્રકાશ ચિદાનન્દરૂપે જાણે તે હસ કહેવાય

સોઽહ ચિન્માત્રમેવેતિ ચિન્તન ધ્યાનમુચ્યતે ।

ધ્યાનસ્ય વિસ્મૃતિઃ સમ્યક્સમાધિરભિધીયતે ॥

‘તે ચૈતન્ય માત્ર સ્વરૂપજ હુ છુ’ આવું ચિતન એ ધ્યાન કહેવાય છે અને એ ધ્યાનની જે વિસ્મૃતિ-અર્થાત્ એ ધ્યાન ભાવનાની પકીની સ્થિતિ એજ સમાધિ કહેવાય છે.

હૃન્પુણ્ડરીકમધ્યસ્થ ચૈતન્યજ્યોતિરવ્યયમ્ ।

અનન્તમાનન્દમય ચિન્મય ભાસ્કર વિભુમ્ ॥

હૃદયપુઠરીકના મધ્યમા સ્થિત, અવિનાશિ જે ચૈતન્ય જ્યોતિ છે તે અનન્ત-અપરિચિન્ન, આનન્દમય, ચિન્મય, ભાસ્કર-સર્વાનુ પ્રકાશક તથા વ્યાપક છે

દેહો દેવાલયઃ પ્રોક્તઃ સ જીવઃ કેવલઃ શિવઃ ।

ત્યજેદજ્ઞાનનિર્માલ્ય સોહભાવેન પૂજયેત્ ॥

આ દેહ એ એક દેવાલય-મંદિરરૂપ છે અને તેમા રહેલો જીવ

કેવલ શિવ છે, તે સદાશિવ દેવનું અજ્ઞાનરૂપી નિર્માલ્ય ત્યજી-ફર કરી-
સોહભાવ-એ શિવ હું છું-આવા અભેદ ભાવરૂપ ઉપચાર વડે
નિત્ય પૂજન કરવું.

॥ પ્રણવવાચ્યવાચકભાવ ॥

પ્રણવ વાચ્યવાચકભાવ.

વદ્વપદ્માસનો યોગી નમસ્કૃત્ય ગુરુ શિવમ્ ।

નાસાગ્રદ્રષ્ટિરેકાન્તે જપેદોંકારમઘ્યયમ્ ॥

યોગી પુરુષે પદ્માસન ગાંધી, ગુરુ તથા શિવને નમસ્કાર કરી,
નાસિકાના અગ્ર ઉપર દટિ ટિડાવીને એકાંતમાં અઘ્યય ઓકારનો
જપ કરવો.

હૃત્પદ્મ કર્ણિકામધ્યે સ્થિરદીપનિભાકૃતિમ્ ।

અગુષ્ઠમાત્રમચલં ધ્યાયેદોક્કારમીશ્વરમ્ ॥

હૃદયપદ્મની કર્ણિકા-મધ્યભાગ-માં નિશ્ચલદીપગિયા સમાન આકૃ-
તિવાળા, અગુષ્ઠમાત્ર પ્રમાણના, અચલ, ઓકારરૂપ ઇશ્વરનું ધ્યાન
કરવું

તૈલધારામિવાચ્છિન્નં દીર્ઘવળ્લટાનિનાદવત્ ।

અવાચ્ય પ્રણવસ્યાગ્રં યસ્ત વેદ સ વેદવિત્ ॥

તૈલ ધારાવત્ અવિચ્છિન્ન, ઘટાના દીર્ઘનાદ સમાન, વાણીનો
અવિપય, એવું પ્રણવાગ્ર-પ્રણવોચ્ચારને અતે નાદરૂપ-બ્રહ્મને જે
જાણે તે વેદવિત્ કહેવાય

ય ઉપાસ્તે ત્રિમાત્રેણ બ્રહ્મલોકે સ નિયતે ।

જે પ્રણવને ત્રિમાત્ર સ્વરૂપે ઉપાસે છે તે પુરુષને બ્રહ્મલોકની
પ્રાપ્તિ થાય છે

સ ણ્તસ્માજીવધનાત્પરાત્પર પુરિશય પુરુષમીક્ષતે ।

તે-ઉપાસક-આ જીવધન-જીવભાવાપત્તના કરતા પર-હિરણ્યગર્ભ
તેથી પણ પર-પુરિશય-આ દેહરૂપી પુરમાં અતર્થામીરૂપે રહેલ-પુરુષ
પરમાત્માને આજ્ઞાત્ અનુભવે છે

ईक्षति कर्मव्यपदेशात्सः । ब्र. सू. अ. १ पा. ३ सू. १३,
 वेદાતદર્શનના પ્રથમાધ્યાયના તૃતીય પાદના ૧૩ મા સૂત્રનું આ ચતુર્થ
 અધિકરણ છે. એ અધિકરણમા પ્રથમ પ્રશ્નોપનિષદની 'एतद् वै
 सत्यकाम' પર ચાપર ચ બ્રહ્મ ચર્દોકારઃ'—હે સત્યકામ'
 આ જે ઓંકાર છે એજ પર તથા અપર બ્રહ્મ છે આ શ્રુતિમા
 આગળ 'यः पुनरेतां त्रिमात्रेणोमित्येतेनैवाक्षरेण पर-
 पुरुषमभिध्यायीत'—જે પુરુષ એ ત્રિમાત્ર 'ઓમ્' એ અક્ષર
 વડે પર પુરુષનું ધ્યાન કરે, (તે અમુક ગતિ પામે એમ આગળ
 સમજ છે) અહી ત્રિમાત્ર પ્રણવમા અપર બ્રહ્મ ધ્યેય છે કે પર
 બ્રહ્મ? આવો મશય થતા—અપરબ્રહ્મ ધ્યેય હોય, કારણકે તેનું ફળ
 બ્રહ્મલોકપ્રાપ્તિ કહેલ છે તેથી—આવો પૂર્વપક્ષ દર્શાવી જે ઇક્ષિતવ્ય
 શ્રુતિમા કહેલ છે તે શ્રવણથી પર કહેલ છે, એ ઉપરથી પરબ્રહ્મજ
 ધ્યેય છે એમ સિદ્ધાંત દર્શાવ્યો છે.

॥ प्रणवलक्ष्यार्थम् ॥

પ્રણવલક્ષ્યાર્થ.

अनत विभु सर्वयोनिं निरीह शिव सगहीन यदोकरगम्यम् ।
 निराकारमत्युज्ज्वल मृत्युहीन परब्रह्म नित्य तदेवाहमस्मि ॥

અનત, વિભુ—વ્યાપક, સર્વનું કારણ, ઇહારહિત, સિવરૂપ,
 સગહીન, નિરાકાર અતિ ઉજ્જ્વલ, મૃત્યુહીન, ઓકાર વડે લક્ષ્ય
 મર્યાદાથી ગમ્ય અને નિત્ય—ત્રિકાલાગ્રાધ્ય એવું જે પરબ્રહ્મ છે, તેજ
 પરબ્રહ્મ હું હું

परात्मानमेक जगद्धीजमाद्य निरीह निराकारमोकारवेद्यम् ।
 यतो जायते पाल्यते येन विश्व तमीश भजे लीयते यत्र विश्वम् ॥

જે જગતના આદ્ય ખીજરૂપ, નિરીહ, નિરાકાર ઓકાર વેદ્ય, એક
 પરઆત્મા છે, જેનાથી આ વિશ્વ ઉત્પન્ન થાય છે, જેનાથી પલાય
 છે અને અને જેમા પ્રવય પામે છે તે ઇશને હું ભજું હું

અજ શાશ્વતં કારણકારણાનાં શિવ કેવલ ભાસકભાસકાનાં ।
તુરીય તમઃપારમાત્મતહીન પ્રપન્થે પરં પાવન કૈતહીનમ ॥

અજ-જન્મ મલિન, શાશ્વત-નિત્ય, કારણોનું પણ કારણ કેવલ શિવ-
કલ્યાણ સ્વરૂપ, જગતના ભાસક સૂર્યાદિકનું પણ જે ભાસક-પ્રકાશક છે.

તુરીય-ત્રણે અવસ્થાથી અતીત, તમ-અજાનથી પર, આદિ
અતરહિત, આવું પરમ પાવન જે કૈતહીન-અદ્વય બ્રહ્મ છે તેને
હું પ્રપન્થ થાઉં છું

ન જાગ્રત્તમે સ્વપ્નકો વા સુષુપ્તિર્ન વિશ્વો ન વા તૈજસઃ પ્રાજ્ઞકો વા ।
અવિદ્યાત્મકત્વાન્ ત્રયાણાં તુરીય તદેકોઽવશિષ્ટઃ શિવઃકેવ
લોહમ ॥

મને જાગ્રત્ સ્વપ્ન કે સુષુપ્તિ કે છ અવસ્થા નથી તેમ તે તે અવ-
સ્થાભિમાની વિશ્વ તૈજસ કે પ્રાજ્ઞાનો કોઈ હું નથી એ ત્રણે
અવસ્થાઓ અવિદ્યાત્મક હોવાથી હું એ અવસ્થાઓથી નિર્ગળો
તુરીય-એથો-અવસ્થાનો સાક્ષી જે એક અવશિષ્ટ કેવલ શિવરૂપ છું
જાગરિતે બ્રહ્મા સ્વપ્ને વિષ્ણુસ્સુષુપ્તૌરુદ્રસ્તુતુરીયમક્ષરં
ચિન્મયમ્ ।

જાગરિતમા બ્રહ્મા, સ્વપ્નમા વિષ્ણુ, સુષુપ્તિમાં રુદ્ર અને તુરીય-
એ ત્રણેયથી અસૃષ્ટ-અક્ષર ચિદ્રુપ (હું છું)

યદિ જાગ્રત્પ્રભૃતિત્રિતય પરિકલ્પિતમાત્મનિમૃદધિયા ॥
અભિધાનમિદ તદપેક્ષ્યભવેત્ પરમાત્મપદસ્ય તુરીયર્મિત ॥

જો જાગ્રત્ આદિ ત્રણ અવસ્થાઓ આત્મામા મૂઠણુદ્ધિએ
કરૂં તેને લીધેજ પરમાત્મપદનું તુરીય-ચતુર્થ એવું અભિધાન-નામ
પડ્યું અન્યથા પરમાત્મામા સંજ્ઞા વ્યવહારજ નથી

યદાનન્દરૂપ પ્રકાશસ્વરૂપ નિરસ્તપ્રપન્થ પરિચ્છેદશૂન્યમ્ ॥
અહબ્રહ્મવૃત્તૈકગમ્ય તુરીય પરબ્રહ્મ નિત્ય તદેવાહમસ્મિ ॥

જો આનંદરૂપ, પ્રકાશાત્મક છે, જે પ્રપન્થવર્જિત તથા પરિચ્છેદ-
શૂન્ય છે, અને કેવલ 'આહ બ્રહ્મામિ' ઈત્યાકારક વ્રતિ વડે ગમ્ય-

અનુભવનીય છે તે તુરીય અવસ્થાત્રયથી અતીત, નિત્ય પરબ્રહ્મ
હુ હુ

શિવમદ્વૈત ચતુર્થ મન્યન્તે સ આત્મા મ વિજ્ઞેયઃ ।

એ અદ્વૈત શિવને ચતુર્થ માન્યા છે તે આત્મા છે અને તે
જાણવાના છે

સર્વાનનશિરોગ્રીવઃ સર્વભૂતગુહાશયઃ ।

સર્વવ્યાપિ સ ભગવાન્ તસ્માત્સર્વગતઃ શિવઃ ॥

જગત્માના સર્વમુખ મસ્તક અને ગ્રીવા જેના છે, જે સર્વ
પ્રાણીના હૃદયરૂપી ગુહામાં સ્થિત છે અને સર્વ વ્યાપક છે તેથી એ
શિવભગવાન્ સર્વગત છે

॥ હરિહરકા અભેદ ॥

હરિહરનો અભેદ.

ये नमस्यन्ति गोविन्द ते नमस्यन्ति शकरम् ।

येऽर्चयन्ति हरिं भक्त्या तेर्चयन्ति वृषध्वजम् ॥

જેઓ ગોવિન્દને નમસ્કાર કરે છે તેઓ શ કરને નમે છે તેમજ
જેઓ હરિને ભક્તિથી પૂજે છે તેઓ વૃષધ્વજ-મહાદેવનેજ પૂજે છે,
એ બેમાં ભેદ નથી

ये द्विषति विरुपाक्ष ते द्विषन्ति जनार्दनम् ।

ये रुद्र नाभिजानन्ति ते न जानन्ति केशवम् ॥

જેઓ મહાદેવનો દ્વેષ કરે છે તે જનાર્દન-વિષ્ણુનો દ્વેષ કરે છે
અને જેઓ રૂદ્રને નથી જાણતા તે કેશવ ભગવાનને ઓળખતાજ નથી

शिवस्य हृदय विष्णुर्दिष्णोश्च हृदय शिव ।

શિવનું હૃદય વિષ્ણુ છે અને વિષ્ણુનું હૃદય શિવ છે

शकरप्रिय ममद्रोही, शिवद्रोही मम दास ॥

તે નરક રહિ કલ્પભરિ, ઘોર નરક મેં વાસ ।

શ્રી ગમ ભગવાન કહે છે કે-શ કરને પ્રિય ગણી મારો દ્રોહ કરે

અથવા શિવગ્રોહ કરે અને મારો દાસ બને તે નર કંથ મૂંડી
નરકમાં વાસ કરે

મહેશ્વરે વા જગતામધીશ્વરે જનાર્દને વા જગદન્તરાત્મનિ ।
નવસ્તુભેદપ્રતિપત્તિરસ્તિ મે તથાપિ ભક્તિસ્તરુણેદુશેશ્વરે ॥
જગત્ના અધીશ્વર મહેશ્વરમા અને જગત્ના અન્તગતમા જનાર્દનમા
મને જરાય ભેદ પુદ્ધિ નથી તથાપિ ગાલયદ્રમાને શિખરમા ધારણ
કરતા પરમ શિવમા મારી ભક્તિ છે

॥ શિવસ્વરૂપવર્ણનમ્ ॥

શિવસ્વરૂપ વર્ણન

હૃત્પુઙ્ડરીકાંતરસન્નિવિષ્ટં સ્વતેજસા વ્યાપ્તનભોવકાશમ્ ।
અર્તીદ્રવ્ય સૂક્ષ્મસનતમાદ્ય ધ્યાયેત્પરાનદમય મહેશમ્ ॥
હૃદયકમળની અદર સન્નિવિષ્ટ થએલા, પોતાના તેજથી
આકાશાવકાશમા વ્યાપ્ત થઈ રહેલા, ઇન્દ્રિયોના અગોચર, સૂક્ષ્મ-
અલક્ષ્ય, અનત-પરિચ્છેદરહિત, સર્વના આદ્ય, પરમાત્મ સ્વરૂપ
શ્રીમહેશ્વરનું ધ્યાન કરવું.

વિશ્વરૂપ સહસ્રાક્ષ સહસ્રશીર્ષ સહસ્રચરણ વિશ્વતોવાહુમ્ ।

વિશ્વાત્મનમેકમદ્વૈત નિષ્કલ નિષ્ક્રિય શાન્તશિવમક્ષરમ્ ॥

સમગ્ર વિશ્વ જેનું રૂપ છે, હજારો જેના નેત્ર છે, હજારો જેના
મસ્તક છે, હજારો જેના ચરણ છે, અને ચોતરફ જેના આહુ છે, વર્ણો
જે વિશ્વના આત્મા, એક, અદ્વિતીય, નિષ્કલ, નિષ્ક્રિય, શાન્ત, શિવ-
કલ્યાણમય અને અક્ષર-નાશરહિત છે

કવિ પુરાણ પુરુષોત્તમોત્તમ સર્વેશ્વર સર્વદેવેરુપાસ્યમ્ ।

અનાદિમધ્યાન્તમનન્તમવ્યયં શિવાચ્યુતામ્મોરુહગર્ભમ્બધરમ્ ॥

જે કવિ-કાતદર્શી, પુરાણ, પુરુષોત્તમથી પણ ઉત્તમ, સર્વના
ઇશ્વર, સર્વ દેવોના ઉપાસ્ય, આદિ મધ્ય તથા અત રહિત, જેનો

કેઈ કાળે વ્યય-નાશ નથી તથા જે શિવ, અચ્યુત-વિષ્ણુ અને
અભોરૂઢ ગર્ભભૂ-બ્રહ્મા, એ ત્રણેના ધર-નિયામક દેવ છે

વાલાગ્રમાત્ર હૃદયસ્ય મધ્યે વિશ્વ દેવ જ્ઞાતરૂપ વરેણ્યમ્ ।
તમાત્મસ્થં યેઽનુપश्यन्ति धीरास्तेषां शान्तिर्भवति नेतरेषाम् ॥

વાળના અગ્ર સમાન-દુર્વિજ્ઞેય, હૃદયના મધ્યમા રહેલા, વિશ્વરૂપ
દેવ કે જે જાતરૂપ-અવિશેષ સ્વરૂપે વરેણ્ય-વરણીય છે તે આત્મસ્થ
દેવને અર્થાત્ અતઃકરણોપાધિ ચૈતન્ય સ્વરૂપને અનુભવે છે તેઓનેજ
શાંતિ પ્રાપ્ત થાય છે, ઇતર-અનાત્મદર્શીને શાંતિ મળતી નથી

अणोरणीयान्महतोमहीयानात्मास्यजन्तोर्निहितो गुहायाम् ।
तमक्रतु पश्यति वीतशोको धान्तुःप्रसादान्महिमानभीशम् ॥

આણુથી આણુ-અર્થાત્ દુર્લક્ષ્ય તથા મહત્-આઝાશાદિકથી પણ
મહાન્-સર્વ વ્યાપક, એવો જે આત્મા આ પ્રાણિની ગુહા-હૃદયગુફામાં
રહ્યો છે તે સકલ્પગઢિત, મહત્તાવધિ ઇશને દેવનાજ પ્રસાદથી
અનુભવે તે સાધક વીતશોક-સર્વ સસારિક શોકથી મુક્ત-થાય.

अचिन्त्यमव्यक्तमनन्तरूप शिव प्रशान्तममृतं ब्रह्मयोनिम् ।
तमादिमध्यान्तविहीनमेक विभु चिदानन्दमरुपमद्भुतम् ॥

અવ્યક્ત હોવાથી અચિન્ત્ય છતાં અનન્તરૂપધારી તથા કલ્યાણુમય,
પ્રશાંત, અમૃત અને બ્રહ્મ-વેદાદિના યોનિ-ઉત્પાદક એવા તે એક
આદિ મધ્ય તથા અત્તી વિહીન, વિભુ-વ્યાપક ચિત્સ્વરૂપ, આનંદાત્મા
અદ્ભુત એક અધિકરણમાં ન હોઈ શકે એવા અનેક ધર્મ જેમાં
ભામે એવા દેવને જાણો

स वेत्ति वेद्यं न च तस्यास्ति वेत्ता तमाहुरइय पुरुष महांतम् ।

તે વેદ વસ્તુને જાણે છે પણ તેનો વેત્તા-જાણનાર કે.ઇ નથી
તેને તત્ત્વદર્શીજનો અગ્ર-સર્વાના પ્રથમ-મહાન્ પુરુષ કહે છે

તમીશ્વરાણાં પરમ મહેશ્વર ત દેવતાનાં પરમ ચ દેવતમ્ ।
પતિં પતીનાં પરમં પગસ્તાદ્દિદામ દેવ ભુવનેશમીડયમ ॥

તે ઈશ્વરેના પગ્મ મહેશ્વરને, તે દેવતાઓના પણ પગ્મ દેવતને
તથા પતિના પરમ પતિ-સ્વામીને સર્વ ભુવનના ઇશ તથા ઈશ્વ-
સ્તુતિ કરવા યોગ્ય દેવને અમે યોધને અનતર ઓળખ્યા-અપરોક્ષ
રૂપે અનુભવ્યા.

ન જનકો જનની ન ચ સોદરો ન તનયો ન ચ મૃતિલકુલમ
અવતિ કોપી ન કાલવશગત ભજતરેમનુજા ગિરિજાપતિમ્ ॥

જનક નહિ તેમ જનની કે સોદર-સગોભાઈ નહિ, તનય-પુત્ર
કે પુત્રકળ બળવાળુ કુળ પણ નહિ, કાળને વશ થયેલા પ્રાણીને
ઉપર ગણાવ્યા તેમાનુ કોઈ રક્ષણ આપી શકતું નથી માટે હું
મનુષ્યો! ગિરિજાપતિ-શકરને ભળે કારણ કે એ દેવ સિવાય પગ્મ
શરણ્ય ઈતર કોઈ નથી

ત્વમક્ષર પરમ વેદિતવ્ય ત્વમસ્ય વિશ્વસ્ય પર નિધાનમ્ ।
ત્વમઘ્યયઃ શાશ્વતધર્મગોષ્ઠા સનાતનસ્ત્વ પુરુષો મતો મે ॥

અવશ્ય જાણવા યોગ્ય પરમ અક્ષર તમે છો તેમ આ વિશ્વના
પરમ નિધાન-અધિષ્ઠાનભૂત-છો, યાની શાશ્વત ધર્મના અવિનાશી
રક્ષક તમે છો તેથી હું આપને સનાતન-અનાદ્યનત-પુરુષ માનું છું

ત્વમેવ માતા ચ પિતા ત્વમેવ ત્વમેવ વધુશ્ચ સત્તા ત્વમેવ ।

ત્વમેવ વિદ્યા દ્રવિણ ત્વમેવ ત્વમેવ સર્વ મમ દેવદેવ ॥

મારી માતા તમેજ તેમ પિતા પણ તમે, બધું અંતે મિત્ર પણ
તમેજ છો મારે તો વિદ્યા તથા દ્રવ્ય પણ તમેજ છો. વિશેષ તો
નુ હું? હું દેવના પણ દેવ! મારે તો સર્વ-સર્વશ્ર-તમેજ છો
નમસ્તે નમસ્તે વિભો વિશ્વભૂર્તે નમસ્તે નમસ્તે ચિદાનંદમૂર્તે ।
નમસ્તે નમસ્મે તપોયોગગમ્ય નમસ્તે નમસ્તે શ્રુતિજ્ઞાનગમ્ય ॥

હું વિશ્વમર્તિ વિભો! આપકરૂપે સર્વ અક્રિયોના અતર્કમિત્ર!

તમને નમન હો, તમને નમન હો, હે ચિદાનંદ સ્વરૂપ ! તમને નમન હો, તમને નમન હો તપ વડે તથા યોગસાધનથી ગમ્ય-પ્રાપ્ય હે પ્રભો ! તમને નમન હો, તમને નમન હો શ્રુતિજ્ઞાન વડે કરીને ગમ્ય-હે પ્રભો ! તમને નમન હો, તમને નમન હો

આત્મા ત્વ ગિરિજા મતિઃ સહચરાઃ પ્રાણાઃ શરીર ગૃહ ।

પૂજા તે વિષયોપભોગરચના નિદ્રા સમાધિસ્થિતિઃ ॥

સચારઃ પદ્યો. પ્રદક્ષિણવિધિઃ સ્તોત્રાણિ સર્વા ગિરો ।

યદ્યત્કર્મ કરોમિ તત્તદ્વિલ શશો તવારાધનમ્ ॥

મારો આત્મા એ સાક્ષાત્ આપ-પરમ શિવ-હો, મારી મતિ બુદ્ધિ ગિરિજા છે, મારા પ્રાણ આપના સહચર-ગણપતિ સ્કંદ દિક છે, આ મારું શરીર આપને માટે ગૃહ-મંદિર છે, હું જે કંઈ વિષયોપભોગ-ખાવા પીવા વગેરે કરું છું તે આપની પૂજા થાય છે, હું નિદ્રાવશ થઉં તે સમાધિ સ્થિતિ સમજવી, પગ વડે જે હરૂં કરું છું તે બધી આપને પ્રદક્ષિણા કરાય છે, જે કંઈ વાણી ઉચ્ચારું છું તે સર્વ આપના સ્તોત્રો બણાય છે, આવી રીતે હે શભો ! જે જે કર્મ હું કરું છું તે સકળ તમારા આરાધનરૂપેજ માનજો અસિતગિરિસમ સ્યાત્કજ્જલ સિંધુપાત્રે સુરતરુવરશાખા

લિખની પત્રમુર્વી ॥

લિખતિ યદિ ગૃહીત્વા શારદા સર્વકાલ તદપિ તવ ગુણા

નામીશ પાર ન યાતિ ॥

કાળા પર્વત જેટલું આંજણ થાય અને તે સમુદ્રરૂપી મધીપાત્ર-ખડીયામા ડોહ નખાય, કલ્પવૃક્ષની કાળાઓની લેખણ તથા પત્ર સ્થાને પૃથ્વી રાખી એ સકળ સામગ્રી લઈ સ્વયં શારદા સર્વકાળ લખ્યાજ કરે તો પણ હે ઈશ ! તમારા ગુણના પારને પમાય નહિ

અદ્વૈતં પરમાનન્દ શિવ યાતિ તુ કેવલમ્ ।

અધિષ્ઠાન સમસ્તસ્ય જગતસ્સત્યચિદ્ધનમ્ ॥

આ મમત જગતના અધિષ્ઠાન રૂપે સચ્ચિદાનન્દ્યન-પરમાત્મા
સ્વરૂપને જાણે તે પરમાનંદ અદ્વૈત કેવળ શિવને પામે છે-કૈવલ્ય
મુક્તિ પામે છે

અદ્વુષ્ટમાત્રમાત્માનમધૂમજ્યોતિરૂપકમ્ ।

પ્રકાશયત્નમન્તસ્થ ધ્યાયેત્કૂટસ્થસવ્યયમ્ ॥

હૃદયાકાશના પગ્મિણને લીધે અગુપ્તમાત્ર ગણતો આત્મા જે
નિર્ધર્મ જ્યોતી રૂપ હોવાથી અતસ્થ રહીને સર્વનો પ્રકાશ કરે છે
તે કૂટસ્થ-વૃદ્ધિહાસ કે વિકાર વિનાનો-અવ્યય-નાશ રહિત આત્માનું
ધ્યાન-સ્વરૂપાનુભવાન-કરવું

ઐકાર વિન્દુમયુક્ત નિત્ય ધ્યાયતિ યોગિનઃ ।

કામદ મોક્ષદ ચૈવ ઐકારાય નમો નમઃ ॥

જે મિન્દુમયુક્ત ઐકારનું યોગીઓ નિત્ય ધ્યાન કરે છે અને
જે મનકામના દેનારો તથા મોક્ષપ્રદ છે તે ઐકારને વારંવાર
નમન કરે છે

શિવમાત્મનિ પશ્યન્તિ પ્રતિમાસુ ન યોગિનઃ ।

અજ્ઞાનિભાવનાર્થાય પ્રતિમાઃ પરિકલ્પિતાઃ ॥

યોગિપુરુષો પોતાના આત્મામાંજ શિવનું દર્શન કરે છે અજ્ઞાનિ
જનોને ભાવના માટે પ્રતિમાઓની કલ્પના કરેલી છે

પાપાણલોહમણિમૃગ્મવવિગ્રહેષુ પૂજા પુનર્જનનભોગ

કરી મુમુક્ષોઃ ।

તરમાયતિ સ્વહૃદયાર્ચનમેવ કુર્યાદ્વાત્માર્ચન પરિહરેદપુ

નર્ભવાય ॥

પાપાણુ ધાતુ મણિ તથા મૃત્તિકાની પ્રતિમાઓમા પૂજા મુમુક્ષુ-
જનોને પુનર્જન્મ તથા ભોગ દેનારી છે તેથી યતિ-ગત્યાસી પોતાના
હૃદયમાંજ દેવાર્ચન કરે, આજી અર્ચનનો આડગર પરિહરે-ત્યજે

ઓમિત્યેકાક્ષરં બ્રહ્મ ધ્યેય સર્વેર્મુમુક્ષુભિઃ ।

ઓઙ્કાર યો ન જાનાતિ બ્રાહ્મણો ન ભવેત્તુ સઃ ॥

‘ઓમ’ આ ઓકાક્ષર બ્રહ્મ સર્વ મુમુક્ષુજનોએ ધ્યાન કરવા યોગ્ય છે ઓકારને જે નથી જાણતો તે બ્રાહ્મણ ન હોય

અમાત્રોઽનન્તમાત્રશ્ચ દ્વૈતસ્યોપશમઃ શિવઃ ।

ઓંકારો વિદિતો યેન સ મુનિર્નૈતરો જનઃ ॥

અમાત્ર હોવા છતાં અનન્તમાત્ર અને દ્વૈતના ઉપશમ રૂપ પરમ કલ્યાણમય ઓકાર જેણે જાણ્યો તેજ ખરેખરો મુનિ સમજવો, ઇતરજન નહિ

બ્રહ્મપ્રણવસંલગ્ન નાદો જ્યોતિર્મયાત્મકઃ ।

અર્ધમાત્રાસમાયુક્તઃ પ્રણવો મોક્ષદાયકઃ ॥

બ્રહ્મસ્વરૂપ પ્રણવમા મધ્યગ્નાદાત્મક તથા જ્યોતિર્મય અને અર્ધમાત્રા સમાયુક્ત એવો પ્રણવ મોક્ષદાયક છે

રોહિણી તનયો વિશ્વ અકારાક્ષરસંભવઃ ।

તૈજસાત્મકપ્રદુમ્ન ડકારાક્ષરસંભવઃ ॥

પ્રાજ્ઞાત્મકોઽનિરુદ્ધોસૌ મકારાક્ષર સંભવઃ ॥

રોહિણીતનય-સકર્પણ-શુભ્ર-અકારાક્ષરથી ઉદ્ભવેલો વિશ્વસરૂક છે, ઉકારાક્ષરથી મજૂત પ્રદુમ્ન-મન-તૈજસાત્મક તરીકે ગણાય છે મકારાક્ષરથી મજૂત અનિરુદ્ધ-અહકાર-પ્રાજ્ઞ સ્વરૂપ મનાય છે

નિવૃત્તેઃ સર્વદુઃખાનામીશાનઃ પ્રભુરવ્યયઃ ।

અદ્વૈત સર્વભાવાનાં દેવસ્તુર્યો વિભુઃ સ્મૃતઃ ॥

સર્વ પ્રકારના દુઃખોતી નિવૃત્તિ કરવા ઇશાન-મહાદેવ-પ્રભુ-સમર્થ છે એ અવ્યય અને અદ્વૈતદેવ, સર્વ પદાર્થોના ઘોતક તથા વ્યાપક કહેવાય છે

ત્રિપુ ધામસુ યત્તુલ્ય સામાન્ય વેત્તિ નિશ્ચિતઃ ।

ત્ત પૂજ્યઃ સર્વભૂતાનાં વન્ધ્યૈષ મહામુનિઃ ॥

ત્રણે ધામ-અવસ્થાઓમા જે તુલ્ય સામાન્ય દષ્ટરૂપે-અનુગત આત્મતત્ત્વને જે નિશ્ચિતરૂપે જાણે છે તે સર્વનો પૂજ્ય તથા વદ મહામુનિ જાણવો

અર્ધમાત્રાત્મક કૃષ્ણો યસ્મિન્વિશ્વ પ્રતિષ્ઠિતમ ।

કૃષ્ણાત્મિકા જગત્કર્ત્રી મૂલપ્રકૃતિરુક્મિણી ॥

અર્ધમાત્રાત્મક કૃષ્ણ છે કે જેને વિષયે આ સમગ્ર વિશ્વ પ્રતિષ્ઠિત થયે રહ્યું છે તે કૃષ્ણસ્વરૂપા જગતની કર્ત્રી મૂલપ્રકૃતિરૂપા અય રુક્મિણી છે

ઓઢ્ઠારપ્રભવ સર્વ ત્રૈલોક્ય સચરાચરમ ।

આત્માનમરણિ કૃત્વા પ્રણવં ચોત્તરારણિમ ॥

ધ્યાનનિર્મથનાભ્યાસાદેવ પચ્યેન્નિગૃહવત ।

ઓઢારમાથીજ આ સચરાચર ત્રૈલોક્ય ઉત્પન્ન થયેલું છે, તે ઢારણુ માટે ઓઢારને અરણિ (મથન યત્રમાં નીચેના કાષ્ટ સ્થાને) કરીને અને પ્રણવને ઉત્તરારણિ (ઉપરના કાષ્ટ સ્થાને) રાખીને ધ્યાનાત્મક નિર્મથનના અભ્યાસથી તત્ત્વજ્ઞાની એ પ્રકારે નિગુહવત્-જાના સ્થાની પેડે-દેખે છે-આત્મદર્શી થાય છે

પુષ્પે ગન્ધ તિલે તૈલ દ્વાષ્ટે વર્હિં પચોઘૃતમ ॥

દ્વયૌ ગુહ તથા દેહે પર્યાત્માન વિવેકતઃ ।

પુષ્પમા જેમ ગંધ, તિલમા જેમ તૈલ, કાષ્ટમા જેમ અગ્નિ, દ્વધમા જેમ ઘૃત, અને શેરડીમા જેમ ગોળ જાણે, તેમ આ દેહને વિષયે વિવેક વડે આત્મા જુઓ

વ્રજ્જળો હૃદય સ્થાન કળ્થે વિણ્ણુઃ સમાશ્રિતઃ ॥

તાલુમધ્યે સ્થિતો રુદ્રો લલાટસ્થો મહૈશ્વરઃ ।

જ્યોતિર્લિઙ્ગ બ્રુગ્ગોર્મધ્યે નિત્ય ધ્યાયેત્સદા યતિઃ ।

અક્ષાનુ હૃદય સ્થાન છે, કંઠમા વિંણુ સમાશ્રિત છે, તાલુના મધ્યના ડાળિયત છે તથા મહૈશ્વર લલાટમા ગિયતિ કરી રહ્યા છે

અને ભૂમધ્યમા મહેશ્વર છે તે સર્વેનું તે તે નિર્દિષ્ટ સ્થાનોમા યોગી પુરષે ધ્યાન કરવું

નિત્યોહ નિરવધોહ નિષ્ક્રિયોસ્મિ નિરજનઃ ।

નિર્મલો નિર્વિકલ્પોહ નિરાખ્યાતોઽસ્મિ નિશ્ચલઃ ॥

હું નિત્ય છું નિરવધ-નિર્દોષ છું, મારે વિષયે કોઈ ક્રિયા નથી તેથી હું નિષ્ક્રિય છું, વળી હું નિરજન, નિર્વિકલ્પ તથા નિરાખ્યાત -અનિર્દેશ્ય હોઈ નિશ્ચલ છું

નિર્ગુણો નિષ્ક્રિયો નિત્યો નિર્વિકલ્પો નિરજનઃ ।

નિર્વિકારો નિરાકારો નિત્યમુક્તોઽસ્મિ નિર્મલઃ ॥

હું નિર્ગુણ, નિષ્ક્રિય, નિત્ય, નિર્વિકલ્પ, નિરજન, નિરાકાર, તથા નિર્મલ હોવાથી નિત્ય-સર્વદા-મુક્તાન છું

નારાયણોહ નરકાંતકોહ પુરાન્તકોહ પુરુષોહમીશઃ ।

અઘ્વણ્ડવોધોહમશેષસાક્ષી નિરીશ્વરોહ નિરહ ચ નિર્મમઃ ॥

હું નરકાસુરના અતકરૂપ નારાયણ છું, વળી ત્રિપુરના અતકરૂપ ઇશ પુરૂષ હું છું અખડ બોધસ્વરૂપ, અશેષ-પ્રપચમાત્ર-નો સાક્ષી છું, મારો કોઈ ઇશ્વર નથી, હું સ્વયં ઇશ્વર સ્વરૂપ છું મારે વિષે અહતા તથા મમતા કશું નથી.

અહમાકાશવન્સર્વં વહિરતર્ગતોઽચ્યુતઃ ।

સદા સર્વસમઃ શુદ્ધો નિઃસંગો નિર્મલોચલઃ ॥

હું આકાશની પેઠે અચ્યુત સ્વરૂપે બહાર તથા અંદર સર્વત્ર વ્યાપ્ત થઈ રહ્યો છું સદા સર્વતે સમાન, શુદ્ધ, નિઃસંગ, નિર્મલ તથા અચલ છું

બ્રહ્મવાસ્મીતિ સદૃશ્યા નિરાલબતયા સ્થિતિઃ ।

ધ્યાનશબ્દેન વિખ્યાતા પરમાનન્દદાયિકા ॥

‘હું સાક્ષાત્ બ્રહ્મ જ છું’ આવી સદૃશ્યતા વડે નિગલ્યા ભાવે જે પરમાનન્દ દેનારી સ્થિતિ, એ સ્થિતિ જ ધ્યાન શબ્દે કરી રહેવાનું આવે છે

નિર્વિકારતયા વૃત્ત્યા વ્રજાવાગતયા પુનઃ ।

વૃત્તિવિસ્મરણ સમ્યક્ સમાધિજ્ઞાનમજ્જકઃ ॥

નિર્વિકાર વૃત્તિથી અથવા બ્રહ્માકાર વૃત્તિથી સમ્યક્ પ્રકારે
વૃત્તિનું જે વિસ્મરણ તે જ્ઞાનમજ્જક સમાધિ બળેથી

બ્રુવોર્મધ્યે શિવસ્થાન મનસ્તત્ર વિલીયતે ।

જ્ઞાતવ્ય તત્પદ તુર્ય તત્ર કાલો ન વિદ્યતે ॥

જે ભૂતા મધ્યમા શિવનું ધ્યાન છે, તેમાં મનને વિલીન કરાય
અને ત્યાં જે તુર્યપદ બળવાનું છે તે બળે એટલે પછી કાલની
ગતિ નથી

યુક્તિત પ્રણવે ચેતઃ પ્રણવો વ્રજ નિર્ભયમ ।

પ્રણવે નિત્યયુક્તસ્ય ન ભય વિદ્યતે ક્વચિત્ ॥

પ્રણવમાં ચિત્તને બગાડતું જેડવું, પ્રણવ એ નિર્ભય બ્રહ્મરૂપ છે.
પ્રણવમાં જે પુરુષ નિત્યયુક્ત ગ્રહેછે અર્થાત્-પ્રણવધ્યાન પ્રણવબળ
તથા પ્રણવાર્થનું અનુસધાન ગળે છે તેને ક્યાયથી ભય ગ્રહેતું નથી

પ્રણવ હીશ્વર વિદ્યાત્સર્વસ્ય હૃદિ સસ્થિતમ્ ।

સર્વવ્યાપિનમોંકાર મત્વા ધીરો ન શોચતિ ॥

પ્રણવ સર્વના હૃદયમાં અવસ્થિત ઇશ્વર છે એમ બળવાનું, આમ
સર્વવ્યાપિ ઓંકારને બળી ધીર પુરુષ શોક નથી કરતો.

ક્લેશકર્મવિપાકાશયૈરપરામૃષ્ટ પુરુષ વિશેષ ઈશ્વરઃ ॥

ક્લેશ, કર્મ, વિપાક અને આશય; આ ચારમાંથી એકે જેને
સ્પર્શ કરતાં નથી એવો કોઈ વિશિષ્ટ પ્રકારનો પુરુષ ઇશ્વર છે
(યોગસૂત્ર પાઠ ૧ સૂત્ર. ૨૪)

તપઃસ્વાધ્યાયેશ્વરપ્રણિધાનાનિ ક્રિયાયોગઃ ॥

તપ-બ્રહ્મચર્યાદિક, સ્વાધ્યાય-વેદવેદાંગાધ્યયનાદિક, પ્રણિધાન-
ઇશ્વર સ્વરૂપાનુસધાનાદિક, આ સધના ક્રિયાયોગ કહેવાય છે (યો.
પા ૨ સૂ ૧)

સમાધિસિદ્ધિરીશ્વરપ્રણિધાનાત્ ।

ઇશ્વર પ્રણિધાન-ધ્યાનૈકાગ્રતા-વડે કરીને સમાધિ સિદ્ધ થાય છે.
(ગો. પા. ૨ સુ. ૪૫)

તસ્ય વાચકઃ પ્રણવઃ ॥ તજ્જપસ્તદર્થભાવનામ્ ॥

તે (ઇશ્વર) નો વાચક પ્રણવ છે-તેનો જપ તથા તેના અર્થનું ભાવન કરવું (ગો. પા. ૧ સુ. ૨૭)

પ્રણવો ધનુ. શરો હ્યાત્મા વ્રક્ષ તલ્લક્ષ્યમુચ્યતે ।

અપ્રમતેન વૈદ્ધવ્ય શરવત્તન્મયો ભવેત્ ।

પ્રણવને ધનુષ્યે કદંબી તથા આત્માને શર-ગાણુ કદંબી, બ્રહ્મને લક્ષ્ય-નિશાન-કહ્યું છે, એ લક્ષ્યને જરાપણુ પ્રમાદ ન રાખીને વીધવાનું છે આમ કરતા જેમ ગાણુ લક્ષ્યમય થાય છે તેમ આત્મા બ્રહ્મભાવને પામી જાય છે

॥ પાદસેવન વાડર્ચનભક્તિઃ ॥

પાદસેવન અથવા અર્ચનભક્તિ.

પાદોસ્ય વિશ્વા મૂતાનિ ત્રિપાદસ્યામૃતં દિવિ ।

આ સર્વ પ્રાણિમાત્ર એ પરમાત્માનો એક પાદ-ચતુર્થાંશ છે અને ત્રિપાદ-અવશિષ્ટ ત્રણે ચતુર્થાંશ અમૃતરૂપ અપ્રકાશ સ્વરૂપે અવસ્થિત છે.

જ્યોતિશ્ચરણાભિધાનાત્ ॥

‘જ્યોતિશ્ચરણાભિધાનાત્ ।’ અ સુ. અ ૧ પા. ૧ સુ. ૨૪

આ વેદાન્તદર્શનના પ્રથમાધ્યાય પ્રથમપાદના ૧૦ અધિકરણમા ચક્રુતઃ પરાં દિવો જ્યોતિર્દીપ્યતે એ છાદોગ્ય શ્રુતિમા જ્યોતિ શબ્દ આદિત્યાદિ જ્યોતિ-નો બોધક છે એવો પૂર્વપક્ષ કરીને ચરણનું અભિધાન-એટલે ‘પાદોસ્ય’ એ ઉપરની શ્રુતિ વર્ણવી તેમા પાદ-ચરણનું કથન છે તે ઉપરથી જેના એક પાદથી આ જગત અવજાળ્ય છે અને આક્રીનું ત્રિપાદ તો સુલોકથી પર છે,

આયુત્યનુગમથી અહ્નનોજ યોધક જ્યોતિ-ગુપ્ત છે, પ્રાકૃત જ્યોતિનો યોધક નથી એમ મિહિત દર્શાવ્યો છે

ઈરુપ વાસુદેવમ્ય ચલં વાચલમેવ ચ ।

ચલ સંન્યાસિનેરુપમચલ પ્રતિમાદિમ્ ॥

વાસુદેવના ચલ તથા અચલ એવા બે રૂપ છે તેમા મન્યામી વિષ્ણુનુ ચલ રૂપ છે અને પ્રતિમા અચલરૂપ છે

શૈલી દારુમયી લૌહી લેખ્યા લેખ્યા ચ સૈકતી ।

મનોમયી મણિમયી પ્રતિમાદિવિધા સ્મૃતા ॥

ભગવાનની પ્રતિમા-પાપાણી, કાપ્પની, વાતુની, મૃત્તિકાદિની, ચિત્રની, વેણુની, મણિની અને મનોમયી, એમ આઠ પ્રકારની કહેલ છે.

બ્રહ્મહત્યાદિકં પાપં મનોવાકાયસમ્ભવમ્ ।

શીઘ્ર નશ્યતિ તત્સર્વં શાલીગ્રામશિલાર્ચનાત્ ॥

મન વાણી તથા કાયાથી કરેલાં બ્રહ્મહત્યાદિ પાપો શાલિગ્રામ શિલાના અર્ચનથી શીઘ્ર નાશ પામે છે

વિશ્વમૂર્તિર્મહામૂર્તિર્દીપ્તમૂર્તિરમૂર્તિમાન ।

અનેકમૂર્તિરવ્યક્તઃ શતમૂર્તિઃ શતાનનઃ ॥

પરમાત્મા વિશ્વમૂર્તિ-જગત્સ્વરૂપ મહોદી મૂર્તિવાળા છે, દીપ્ત-આદિત્યાદિ મૂર્તિવાળા છે, અનેક મૂર્તિમાન, સેકંડો મુખવાળા જણાતા છતાં સ્વયં અવ્યક્ત-ઇદ્રિયોના અગોચર અમૂર્તિમાન-નિરાકાર છે.

ઈશસૂત્રવિરાટ્વેધોવિષ્ણુરુદ્રેન્દ્રવદ્વયઃ ।

વિઘ્નમૈરવમૈરાલમરિકાયક્ષરાક્ષસાઃ ॥

ઇશ્વર, સૂત્રાત્મા, વિરાટ, બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, રુદ્ર, ઇદ્ર, અગ્નિ, વિઘ્નેશ-ગણપતિ, ભેરવ, મૈરાલ, મરિકા-મલામારી, વક્ત્ર, ગક્ત્ર,

વિપ્રક્ષત્રિયવિદ્શૂદ્રાગવાશ્વમૃગપક્ષિણઃ ।

અશ્વત્થવટચૂતાચાયવગ્રીહિતૃણાદયઃ ॥

બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય, શૂદ્ર, ગાયો, મૃગ, પક્ષી, અશ્વત્થ,-
પીપ્પળો, વડ, આળા, ચવ, શાળ, તૂણાદિક,

જલપાષાણમૃતકાષ્ઠવાસ્યાકુહાલકાદયઃ ।

ઈશ્વરાઃ સર્વે યૌતે પૃજિતાઃફલદાયિનઃ ॥

જલ, પાપાણ, મૃત્તિકા, કાષ્ઠ, વાસલો, કોદાળી, કુહાડા વગેરે,
આ સર્વે ઈશ્વર મૂર્તિઓન છે. એમનું પૂજન કરવાથી ફળ દેવાવાળા છે.

યથા યથોપાસતે ત ફલમીયુસ્તથા તથા ।

ફલોત્કર્ષાપૃકર્ષૌતુ પૂજ્યાપૂજ્યાનુસારતઃ ॥

જેવા જેવા પ્રકારે તેમની પૂજા કરે તેવું તેવું તે ફળ પામે
સાડું નરતું અથવા ઓછું વધતું ફળ મળે તે પૂજ્ય અથવા અપૂજ્યને
અનુસાર મળે છે

ન કાષ્ઠે વિદ્યતે દેવો ન પાષાણે ન મૃણ્મયે ।

ભાવે હિ વિદ્યતે દેવસ્તસ્માદ્ભાવો હિ કારણમ્ ॥

દેવ કાષ્ઠમાં નથી તેમ પાપાણમાં કે મૃત્તિકામય વસ્તુમાં પણ
નથી કિંતુ પૂજકના ભાવમાં દેવ રહે છે તેથી ફળ મળવામાં ભાવન
ખરૂં કારણ છે

સૂર્યોન્નિર્વાહ્યનો ગાત્રો વૈષ્ણવઃ સ્વ મરુજ્જલમ્ ।

ભૂરાત્મા સર્વભૂતાનિ ભદ્ર પૂજાપદાનિ મે ॥

સૂર્ય, અગ્નિ, બ્રાહ્મણ, ગાય, વૈષ્ણવ, આકાશ, વાયુ, જલ,
પૃથ્વી, આત્મા અને સર્વભૂત, ભદ્ર' મારા પૂજના સ્થાન છે

મધુરામણ્ડલે યસ્તુ જમ્બૂદ્વિપે સ્થિતોપિ વા ।

યોર્ચયેત્પ્રતિમાં મે ચ મે પ્રિયતરો ભુવિ ॥

જે મધુરામણમાં હોય અથવા જમ્બૂદ્વીપમાં સ્થિત હોય પણ
મારી પ્રતિમાને પૂજે તે મને આ ભૂમિમાં અતિપ્રિય છે

દેવાન્દેવયજો યાંતિ મદ્ભક્તા યાંતિ મામપિ ।

દેવતાઓના યજન કરનારા દેવોને પામે છે અને મારા ભક્તો મને પામે છે.

આત્મપૂજા સમા નાસ્તિ પૂજા રઘુકુલોદ્ભવ ॥

મત્સાયુજ્યમવાપ્નોતિ ચણ્ડાલોપ્યાત્મપૂજયા ।

હે રઘુકુલમા જન્મેલા રામ ! આત્મપૂજા સમાન અન્ય કોઈ પૂજા નથી ચંડાલ પણ આત્મપૂજા વડે માત્ર સાયુજ્ય પામે છે.

સર્વભૂતસ્થિત દેવ સર્વેશં નિત્યમર્ચયેત્ ॥

સર્વ પ્રાણિભાવમા રહેલા સર્વના ઈશ-નિયતા દેવ-આત્માનું નિત્ય અર્ચન કરવું

સાત્વિક્યાધ્યાત્મિકી શ્રદ્ધા કર્મશ્રદ્ધા તુ રાજસી ।

તામસ્યધર્મે યા શ્રદ્ધા મત્સેવાયાં તુ નિર્ગુણા ॥

આત્માનુમધાનમા જે શ્રદ્ધા તે સાત્વિકી હોય છે, કર્માનુકૂળની શ્રદ્ધા રાજસી તથા અધર્મમા શ્રદ્ધા તામસી હોય છે અને મારી સેવામા જે શ્રદ્ધા તે નિર્ગુણા.

યજતે સાત્વિકા દેવાન્યક્ષરક્ષાંસિ રાજસાઃ ।

પ્રેતાન્ભૂતગણાંશ્ચાન્યે યજતે તામસા જનાઃ ॥

સાત્વિકજનો શિવાદિ દેવોનું યજન કરે છે, રાજસજનો યક્ષ ગણસોનું યજન કરે છે અને અન્ય તામસજનો ભૂતપ્રેતગણોના યજન કરે છે

અવજાનંતિ માં મૃદા માનુષી તનુમાશ્રિતમ્ ।

પરં ભાવમજાનતો મમ ભૂતમહેશ્વરમ્ ॥

મારો પરમભાવ-વાસ્તવ સ્વરૂપ જે ભૂતમહેશ્વર-પ્રાણિભાવના અનર્થાભી રૂપે નિયામક છે તેને નહિ જાણતા એવા મૃદજનો, ક્ષોકમગ્નણુર્થ માનુષ્ય દેહનો આશ્રય કર્યો તેથી મારી અવજાન કરે છે

માયાં તુ પ્રકૃતિં વિદ્યાન્માયિન તુ મહેશ્વરમ્ ।

તસ્યાવચચમ્ભૂતેસ્તુ વ્યાપ્ત સર્વમિદં જગત્ ॥

માયાને પ્રકૃતિ જાણવી અને એ માયાના આશ્રય તથા વિષય ભૂત-માધી-ને મહેશ્વર સમજવા, તેનાજ અવયવભૂત સર્વ પ્રપચથી આ જગત્ વ્યાપ્ત છે

યાંતિ દેવવ્રતા દેવાન્પિતૃન્યાંતિ પિતૃવ્રતાઃ ।

ભૂતાનિ યાંતિ ભૂતેજ્યા યાંતિમદ્યાજિનોઽપિ મામ્ ॥

જેઓ દેવના વ્રત ધારે છે તે દેવાને પામે છે, પિતૃવ્રત-પિતૃઓના આરાધનમા તત્પર રહેનારા-પિતૃલોકને પામે છે, ભૂત-પૃથિવ્યાદિના યજન કરનારા તે તે ભૂતભાવને પામે છે અને માફ યજન કરનારા મને પામે છે

પ્રગૃહ્ય પુષ્કરાગ્રેણ કાંચન કમલોત્તમમ્ ।

નિવેદ્ય મનસા ધ્યાત્વા પૂજાં કૃત્વા જનાર્દને ॥

ગળદ્રે પોતાની સૂઢના અગ્રથી સુવર્ણવર્ણુ કમળ ઉપાડીને મનથી ભગવાન જનાર્દનનું ધ્યાન ધરી એ કમલવતી પૂજા કરી,

આરુહ્ય ગરુડ વિષ્ણુરાજગમ સુરોત્તમઃ ।

સાન્નિધ્ય કલ્પયામાસ તસ્મિન્સરસિ લોકધૃક્ ॥

કે તુરંત સુરોત્તમ એવા લોકોના ઉદ્ધારક ભગવાન, ગરુડ ઉપર આરોહણ કરી ત્યાં આવ્યા અને તે સરોવરને વિષયે પોતે સાન્નિધ્ય કર્યું, અર્થાત્ પાસે આવી ઉભા (તે ગજનો ઉદ્ધાર કર્યો)

પદ પુરાણ પરમ પવિત્ર પુરાણમીશ સુરલોકનાથમ્ ।

સુરાસુરૈર્વિતપાદપદ્મ સનાતન લોકગુરુ નમામિ ॥

પરમ પુરાણ, પરમ પવિત્ર, પુરાણ-અનાદિ ધર્મ, સુરલોકના નાથ અને સુર તથા અસુર જેના પાદપીઠ પૂજે છે, એવા સનાતન લોકગુરુને હ નમુ છું

અષ્ટપત્ર વિકસિત હૃત્પદ્મ તત્ર સસ્થિતમ્ ॥
 દિવ્યધ્વજાતપત્રૈસ્તુ ચિહ્નિત ચરણદ્વયમ્ ।
 શ્રીવત્સલાઞ્છન દિવ્ય કૌસ્તુભ ચ પ્રભાયુતમ્ ॥
 ચતુર્ભુજ શઙ્ખચક્રશાર્દૂલપદ્મગદાન્વિતમ્ ।
 સુકેયૂરાન્વિતં વાહુ કઠમાલાસુશોભિતમ્ ॥
 ઘ્રુમત્કિરીટમુખયસ્ફુરન્મકરકુણ્ડલમ્ ॥
 હિરણ્મય સૌમ્યતનુ સ્વમક્તાયાઽભયપ્રદમ્ ।
 ધ્યાયેન્મનસિ માં નિત્ય વેણુશૃંગધરં તુ વા ।

અષ્ટ પાખડીનુ વિહસિત હૃત્પદ્મી પદ્મ છે તેમા સસ્થિત એવા,
 જેના ચરણદ્વય દિવ્ય ધ્વજ છત્ર, ઇત્યાદિકથી ચિહ્નિત છે તથા
 જેના હૃદયમા દિવ્ય શ્રીવત્સલાઞ્છન તથા પ્રભાયુક્ત કૌસ્તુભમણિ છે,
 વળી ચારભુજ શખ ચક્ર શાર્દૂલ-ધનુષ-પદ્મ તથા ગદાયુક્ત, શોભાયુક્ત
 યાગ્નુયધ સયુક્ત જેના ગાદુમા છે, કડમા માળાવડે સુશોભિત,
 તેજસ્વી કિરીટ-મુકુટ તથા એય મહારાટ્ટિકિડુડલને ધરતા, હિરણ્મય
 શાત શરીરવાળા, પોતાના ભક્તોને અભયપ્રદાન કરનાગ, આવા
 સ્વરૂપનુ મનમા ધ્યાન કરવું અથવા તો માત્ર વેણુ તથા શૃંગને
 ધારણુ કરનારા સ્વરૂપનુ ધ્યાન કરવું.

મથ્યતે તુ જગત્સર્વં બ્રહ્મજ્ઞાનેન ચેન વા ॥

જે ધ્યાન વડે આ જગત્ સર્વ મથિત-આધિત થઈ જાય,
 અથવા બ્રહ્મજ્ઞાન વડે જગત્ આધિત થાય

શિરો મત્પાદયોઃ કૃત્વા બાહુભ્યાં ચ પરસ્પરમ્ ।

પ્રપન્ન પાહિ મામીશ ભીત મૃત્યુગ્રહાર્ણવાત્ ॥

મારા ચરણમા મસ્તક રાખીને એય હાથ પરસ્પર કરી (જમણે
 હાથે જમણો તથા ડાબે હાથે ડાબો અગુડો પકડીને) હે ઇશ' આ
 મૃત્યુગ્રહરૂપી અર્ણવથી ભય પામીને આપને પ્રપન્ન-શરણે આવેના
 મને રક્ષો

શ્રીકૃષ્ણ રુક્મિણીકાન્ત ગોપીજનમનોહર ।

સસારસાગરે મગ્ન માસુદ્ધર જગદ્ધરો ॥

રુક્મિણીના કાત' ગોપીજનના મનને હરનારા' હે જગદ્ગુરુ
શ્રીકૃષ્ણ! સસારસાગરમાં ડુગતા મને ઉદ્ધારો-અર્થાત્ હાથ ઝાલી
પાર ઉતારો

કેશવ ક્લેશહરણ નારાયણ જનાર્દન ।

ગોવિન્દ પરમાનન્દ માં સમુદ્ધર માધવ ॥

હે કલેશને હરનારા કેશવ' હે જનાર્દને નારાયણ! હે પરમાનન્દ
૪૫ ગોવિન્દ! હે માધવ! મારો ઉદ્ધાર કરો

સત્યપિભેદાપગમે નાથ તવાહ ન મામવીનસ્ત્વમ્ ।

સામુદ્રો હિ તરદ્ધ ક્વચન સામુદ્રો ન તરદ્ધઃ ॥

આપણુ બંને વચ્ચે મારા મનમાં જરાય ભેદ રહ્યો નથી તથાપિ
હે નાથ! હું તમારો, તમે મારા નહિ, જેમ તરંગ તથા સમુદ્રમાં
ભેદ લેશ પણ નથી તથાપિ સમુદ્રનો તરંગ કહેવાય કઈ તરંગનો
સમુદ્ર કયાય ન મનાય.

મમાયમિતિ તસ્યાહ ચેન સર્વમિદ તતમ્ ॥

જેણે આ સકલ જગત્ વિસ્તર્યું છે તેનો હું છું અને એ
મારા છે

જયતુ જયતુ દેવો દેવકીનદનોય જયતુ જયતુ કૃષ્ણો

વૃષ્ણિવશપ્રદીપઃ ।

જયતુ જયતુ મેઘશ્યામલ કોમલાંગો જયતુ જયતુ પૃથ્વી

ભારનાશો મુકુંદઃ ॥

આ દેવકીનન્દન દેવ જય પામો જય પામો, વૃષ્ણિવ શના પ્રદીપ
દ્રાણુ જય પામો જય પામો, આ પૃથ્વીના ભારને હરનારા મુકુંદ
જય પામો જય પામો

સર્વાંચારહિત ચચત્સ્રશ્માત્મશ્મતર પરમ્ ।

મનોબુદ્ધિન્દ્રિયાતીતમકલક્ર્ જગત્પતિમ્ ॥

સ્વ આખ્યા-અજાથી ગદિત જે મદ્મથી પણ મદ્મતર છે
વળી જે મન બુદ્ધિ તથા ઇન્દ્રિયોથી અતીત-અર્થાત્ ઇન્દ્રિયો, મન,
બુદ્ધિ એમાનુ કોઇ પહોંચી ન શકે એવા પરતત્વરૂપ કલગદિત
જગત્પતિને (પ્રણમુ છુ)

નિરામય નિષ્પ્રતિમ નિરાકૃતિ નિરાશ્રય નિર્વપુષ નિગ
શિષમ્ ।

નિર્ઞન્દ્ર નિર્મોહમલુમશક્તિક તમીશમાત્માનમુપૈતિ

શાશ્વતમ્ ॥

આમય-ભવરોગ-રહિત, જેની કોઈ પ્રતિમા નથી, તેમ જેની
કોઈ આકૃતિ પણ નથી, જેનો કોઇ આશ્રય નથી, જે અશરીર છે
જેને કોઇ આશિષ-આડાક્ષા-નથી, વળી જે ગગદ્વેપાદિ દ્વંદ્વથી નિર્મુક્ત
છે, મોહરહિત છે અને જેની શક્તિનો કોઇ કાળે લોપ થતો નથી
એવા તે શાશ્વત ઇશસ્વરૂપ આત્માને હું સમીપે જાઉં છું, અર્થાત્
આત્માને ઉક્તરૂપે અનુભવુ છું.

મનો ન બુદ્ધિર્ન શરીરમિન્દ્રિય તન્માત્રભૂતાનિ ન ભૂત

પञ्ચકમ્ ।

અહકૃતિશ્ચાપિ વિચત્સ્વરૂપક તમીશમાત્માનમુપૈતિ

શાશ્વતમ્ ॥

જે શાશ્વત ઇશસ્વરૂપ આત્મા, મન નહિ, બુદ્ધિ નહિ, શરીર કે
ઇન્દ્રિયો નહિ તેમ શબ્દાદિ તન્માત્રા અથવા આડાશાદિ ભૂત
પચક પણ નહિ અને અહકાર પણ નહિ કિંતુ વિચત્સ્વરૂપ-
આડાશવત્ સર્વગત તથા નિત્ય આત્મા છે એ આત્માને હું પાસે
જાઉં છું-અર્થાત્-એનું આત્મસ્વરૂપ અનુભવુ છું

॥ દૈશ્વરપ્રાર્થના. ॥

ધૈર પ્રાર્થના.

કૂટસ્થમવ્યક્તમર્ચિત્યરૂપ નારાયણ કારણમાદિદેવસ્ ।

યુગાંતશેષ પુરુષ પુરાણ ત વાસુદેવ શરણ પ્રપદ્યે ॥

કૂટસ્થ-અવિકારી, અવ્યક્ત-છદ્યાગોચર, અર્ચિત્યરૂપ જગતના કારણ ભૂત, આદિદેવ, યુગને અંતે એક સ્વય શેષરહેનારા, પુરાણ પુરુષ તે નારાયણ વાસુદેવને શરણે પ્રાપ્ત થાઉ છું

નો સોદરો ન જનકો જનની ન જાયા નૈવાત્મજો ન ચ
કુલ વિપુલ બલં વા ।

સદૃશ્યતે ન કિલ કોપિ સહાયકો મે તસ્માત્ ત્વમેવ શરણ
મમ શશ્વપાણે ॥

હે રાખપાણે' મારે સગો ભાઈ નથી, પિતા નથી માતા નથી, સ્ત્રી નથી, પુત્ર નથી તેમ મ્હોટું કુલ કે જળ કશું નથી, કયાય કોય મારો સહાયક નથી દેખાતો તેથી માત્ર તમેજ માંડ શરણ છો.

લોકાભિરામ રણરગધીર રાજીવનેત્ર રઘુવંશનાથસ્ ।

કારુણ્યરૂપ કરુણાકર ત શ્રીરામચદ્ર શરણ પ્રપદ્યે ॥

લોકનો અભિરામ, રણમગ્રામમા ધીર, કમલ સમાન નેત્રવાળા, રઘુવંશના નાથ, કરુણામય મૂર્તિ, દયાના ખાણરૂપ, એવા તે શ્રીરામચંદ્રને શરણે થાઉ છું

મનોજવ મારુતતુલ્યવેગ જિતેન્દ્રિય બુદ્ધિમતાં વરિષ્ઠસ્ ।

વાતાત્મજં વાનરયૂથમુખ્ય શ્રીરામદૂત શરણ પ્રપદ્યે ॥

મનના સમાન જેનો જવ-કાર્યસાધન ત્વરા-છે, તથા વાયુના તુલ્ય જેનો ગતિવેગ છે, વળી જે જિતેન્દ્રિય તથા બુદ્ધિમાનને વિષયે વરિષ્ઠ-ત્રેષ્ઠ છે, એવા શ્રી વાયુના પુત્ર અને વાનરગણના મુખ્ય શ્રી ગમદૂત-હનમાનને શરણે હું જાઉ છું

અતુલિતવલધામ સ્વર્ણશૈલામદેહ દનુજવનકૃશાનુ

જ્ઞાનિનામગ્રગણ્યમ્ ।

સકલગુણનિધાન વાનરાણામધીશ રઘુપતિવરદૂત વાતજાત
નમામિ ॥

અતુલ ગળના ધામ-રહેડાણરૂપ, સુવર્ણના પર્વત સમાન જેનો
દેહ છે, જે દાનવ રૂપી વન ગાળવામા અગ્નિ સમાન છે, વળી જે
જ્ઞાનિના પ્રથમ ગણવા યોગ્ય છે, એવા મહા ગુણના ભડારૂપ
વાનરાના અધીશ શ્રી રઘુપતિના પ્રિયદૂત વાયુપુત્ર શ્રી હનૂમાનને હું
પ્રણામ કરું છું

શ્રોરામચદ્ર રઘુપુગવ રાજવર્ય રાજેદ્ર રામ રઘુનાયક
રાઘવેશ ।

રાજાધિરાજ રઘુનદન રામચદ્ર દાસોહમદ્ય ભવતઃ શરણ
ગતોસ્મિ ॥

હે શ્રી રામચદ્ર! રઘુકુળના ધુરધર! રાજાઓમા શ્રેષ્ઠ રાજાઓના
પણ ધંધર! હે રઘુનાયક! રાઘવેશ! રાજાધિરાજ! રઘુનન્ન!
રામચદ્ર! આપનો દાસ હું આજે આપને શરણે આવ્યો છું

નિરજન નિષ્પ્રતિમ નિરીહ નિરાશ્રય નિષ્કલમપ્રપચમ્ ।

નિત્ય ધ્રુવ નિર્વિષયસ્વરૂપ નિરતરં રામમહ ભજામિ ॥

નિરજન-અસંગ, નિષ્પ્રતિમ-અનુપમ, નિરીહ-આપ્તકામ, નિરા-
શ્રય-સ્વતંત્ર, નિષ્કલ-અખડાકાર, અપ્રપચ, સસાગતીત, નિત્ય-
પરમાર્થરૂપ, ધ્રુવ-શાશ્વત, નિર્વિષય સ્વરૂપ-અચિન્ત્યરૂપ, એવા શ્રીગમને
હું ભજું છું

ભવાવિધપોત ભરતાગ્રજ ત મક્તપ્રિય માનુકુલપ્રદીપમ્ ।

મૃતાધિનાથ મુવનાધિપ ત મજામિ રામ ભવરોગવૈદ્યમ્ ॥

ભવ-સસારરૂપી સાગર તારવાને પોત-વહાણરૂપ, ભગ્તના જ્યેષ્ઠ
બધુ, ભક્ત છે પ્રિય જેને એવા, સૂર્યવંશના દીપકરૂપ, પ્રાણીમાત્રના

નાથ, ભુવનના સ્વામી, અને ભવ મસારૂપી રોગના પરમ વૈદ્ય તે શ્રીગમને હું ભજી છું.

તત્ત્વસ્વરૂપ પુરુષ પુરાણ સ્વતેજસા પુરિતવિશ્વમેકમ્ ।

રાજાધિરાજ રવિમંડલસ્થ વિશ્વેશ્વર રામમહ ભજામિ ॥

પરમતત્ત્વ-પ્રહ્લ સ્વરૂપ, પુરાણ પુરુષ, પોતાના તેજ વડે આખું વિશ્વ જોડે પૂરું છે, વળી જે રાજાધિરાજ, સૂર્યમંડલ સ્થિત-નારાયણરૂપ, એવા વિશ્વેશ્વર રામને હું ભજી છું

અચ્યુત કૈશવ રામનારાયણ કૃષ્ણદામોદર વાસુદેવ

હરિમ્ ।

શ્રીધર માધવ ગોપિકાવલ્લભ જાનકીનાયક રામચદ્ર ભજે ॥

અચ્યુત-અવરૂપથી સર્વદા અચલિત, કૈશવ, રામથી અલિપ્ત નારાયણ, કૃષ્ણ દામોદર, વાસુદેવ, હરિ, શ્રીધર, માધવ, ગોપીઓના વલ્લભ, ઇત્યાદિ નામે વડે, ભક્તોએ ભજતા શ્રીજનપત્રી-માયા-ના નાયક-નિમાયક અથવા જનપત્રી નાયક-મીતાપતિ, એવા શ્રી રામચદ્ર પ્રભુને હું ભજી છું

યથાગ્નિના હૈમ મલ જહાતિ ધ્માત પુનઃ સ્વ ભજતે ચ

રૂપમ્ ।

આત્મા ચ કર્માનુશય વિધૂય મદ્ભક્તિયોગેન ભજત્યથે

મામ્ ॥

જેમ સુવર્ણ અગ્નિના તાપથી પોતામાનો મલ-ખીજ ધાતુનું મિશ્રણ-છોડે છે, અને એમ ધમાતા પોતાના શુદ્ધ-સોળવધ્વારૂપને ધારણ કરે છે તેમજ જીવાત્મા પણ મારી ભક્તિના યોગે પોતાના કર્માનુશય મલને ખખેરીને મલનિર્મુક્ત પાતીને પછી મને નુહવાવે ભજે છે

સ્ફુરત્તલકેયૂરહારાભિરામ ધગભાગ્મૂતામુગનીકદાવમ્ ।

શરતશંદ્રવક્ત્રં લસત્પન્નનેત્ર દુર્ગાવારપાઃ મન્ત્રે રાવનેશમ્ ॥

અગતતા રત્નવાળા હાર તથા આબુગધ વડે મનોહર દીપતા તેમજ પૃથ્વીના ભારૂપ થઈ પડલા અગુરોના મેન્ગોના દ્રાવાનગરૂપ શરદ-ઋતુના ચંદ્ર મગાન જેવું વક્ત્ર છે અને પદાપન મગાન ગોળતા જેના નેત્ર છે, વળી જે દુઃખરૂપ મગાન સાગરના પાગરૂપ છે, એવા શ્રીરાધવેશ-રાગને હું બબ્બુ છું

ત્વમક્ષર પરમ વેદિતવ્યં ત્વમસ્ય વિશ્વસ્ય પર નિધાનમ્ ।

ત્વમવ્યયઃ જ્ઞાન્વતધર્મગોષ્ઠા સનાતનસ્ત્વ પુરુષો મતો મે ॥

પરમ વેદિતવ્ય-જાણવા યોગ્ય-અક્ષરરૂપ તમે છો, વળી આ વિશ્વનું પરમ નિધાન-મૂલકારૂ તમે છો, તમે નાશરહિત, શાશ્વત-મનાતન-ધર્મના રક્ષક છો એટલુંજ નહિ-તમે પોતે મનાતન-આધના અગોચર-પુરુષ છો એમ માનું છું

જાનામિ ધર્મ ન ચ મે પ્રવૃત્તિર્જાનામિ પાપ ન ચ મે નિવૃત્તિઃ ।

કેનાપિ દેવેન હૃદિસ્થિતેન યથાનિયુક્તોરિમ તથા કરોમિ ॥

હું જાણું છું કે ‘આમ કવુ એ ધર્મ’ તથાપિ તેથી પ્રવૃત્તિ નથી કરાતી તેમજ ‘આમ કવુ એ અધર્મ’ એ પણ જાણું છું છતાં તેવા કર્મથી નિવૃત્તિ નથી થતી હૃદયમાં નિયત કોઈ એક દેવ જેમ નિયોગ-પ્રેરણા કરે છે તેમ કર્યો જાઉં છું

ભવભયદરમેક માનુકોટિપ્રકાશ કરધૃતશરચાપં

કા લમેઘાવભાસમ્ ।

કનકરુચિરવત્ત્વ રત્નવત્કુહલાદય કમલવિશદનેત્ર સાનુ

જ રામમીડે ॥

લાલભય હરવાળા એકલા, કોટિ સૂર્યરાગા તેજસ્વી, હાથમાં ધનુષ્ આણું ધરતા, જલભરેલા ગેવરમાન દેહપ્રભાવન, સુવર્ણથી

મનોહર વસ્ત્ર ધરતા તથા રત્નવાળા કુડલોથી શોભીતા, કમળસમાન
નેત્રવાળા, એવા અનુજ-શ્રીલક્ષ્મણ સહિત રામને હું સ્તવું છું
સસ્વેતિ મત્વા પ્રસન્ન યદુક્ત હે કૃષ્ણ હે યાદવ હે
સસ્વેતિ ।

અજ્ઞાનતા મહિમાન તવેદ મયા પ્રમાદાત્પ્રણયેન વાપિ ॥

માગ સખા-મિત્ર માનીને મારાથી ઘણી વખત હાલકાગથી ‘હે
કૃષ્ણ !’ ‘હે યાદવ !’ ‘હે સખા’ એવી રીતે બોલાયું, આ
અધુ તમાગ મહિમાને જાણતો ન હોવાથી પ્રમાદથી પ્રણયરત્નેહ
મળધના ભાવથી કરાણું

યજ્ઞાવહાસાર્થમસત્કૃતોઽસિ વિહારશય્યાસનભોજનેષુ ।

एकोऽथवाप्यच्युत तत्समक्ष तत्क्षामये त्वामहमप्रमेयम् ॥

વળી જે કંઈ હામી કરવાના ભાવથી મેં હવ્યા કરવા જતા,
શય્યા-સૂતા, આસન-ઉઠતા બેસતા તથા ભોજન કરતા આપને
તરછોડ્યા હશે તે પણ કોઈ ટાણે એકલા હોધમે તેવારે અને
ક્યારેક માણુમેના સમક્ષમા પણ આપનો અસતકાર-અનાદર કર્યો
હશે તે મધજાનુ આ વખતે આપના અપ્રમેય સ્વરૂપ પામે હમાપન
કરવું છું-માગ એ અધા અપગધોની ક્ષમા યાચું છું

त्वमेव सर्वज्ञः त्वमेव सर्वशक्तिः त्वमेव सर्वधारः ।

त्वमेव सर्वेश्वर त्वमेव सर्वप्रवर्तक त्वमेव सर्वपालकः ॥

તમેજ સર્વજ્ઞ છો, તમેજ સર્વ શક્તિમાન છો, તમેજ સર્વના
દાશ્વર છો, તમેજ સર્વના પ્રવર્તક છો, તમેજ સર્વના પાલક છો
ધ્યેય સદા સવિતૃમંડલમધ્યવર્તી નારાયણ સરસિ

जासनसनिचिष्ट ।

केयूरपागमकारकुडलवान् किरीटी हारी हिरण्मयवपुर्धृत

शखचक्र ।

તે નારાયણ મુર્યમળીના મધ્યમા કરલના આગ્રન ઉપર અનિ-

વિષ્ટ-એડેલા છે, આબૂચ તથા મકરકૃતિ કુડળ ધાગણ કર્યા છે, કિરીટ મુકુટ તથા હાટ પહેર્યા છે અને ચુવર્ણમય ગરીરવાળા, ગખ તથા ચક્રને ધાગણ કરનારા છે તે નાગચણ દેવ ગર્વેચ્છે નિત્ય ધ્યાન કરવા યોગ્ય છે.

અવ્યક્તાદ્યક્તમુત્પન્નમવ્યક્તાદ્યઃ પરાત્પરઃ ।

યસ્માત્પરતર નાસ્તિ તમસ્મિ શરણં ગત ॥

અવ્યક્ત-માયાથી આ યદુ વ્યક્ત-નામરૂપવાળું જગત્-ઉત્પન્ન થયું છે, એ અવ્યક્ત-માયા-થી પર જે ઈશ્વર નેથી પણ પર જે પરબ્રહ્મ, જેનાથી બીજું પર નથી તે પતતત્ત્વને શરણે હું ગયો છું

પ્રકાંશેન જગત્કૃત્સ્તનમવદ્યમ્ય સ્થિતઃ પ્રભુ ।

અગ્રાદ્યો નિર્ગુણો નિત્યસ્તમસ્મિ શરણ ગતઃ ॥

પોતાના એક અશવડે આ સમગ્ર જગત્ને દકાવીને પ્રભુ અવ-
સ્થિત છે, પણ જે સ્વય નિર્ગુણ હોવાથી ઇન્દ્રિયાદિદ્ધી અગ્રાદ્ય છે
એવા એ પ્રભુ-પરમાત્મા-ને શરણે હું નિત્ય ગયો છું.

સર્વધર્માન્પરિત્યજ્ય મામેક શરણ વ્રજ ।

સર્વ સાસારિક ધર્મોનો પગિત્યાગ કરી મને એકનેજ શરણે
આવી જ

મામેવ યે પ્રપદ્યતે માયામેતાં તરતિ તે ॥

જેઓ મારે શરણે આવે છે તેઓ એ (મારી ગુણમયી દૈવી)
માયાને તરે છે

ત્વ બ્રહ્મા ત્વ ચ વૈ વિષ્ણુસ્ત્વ રુદ્રસ્ત્વ પ્રજાપતિઃ ।

ત્વમગ્નિર્વરુણો વાયુસ્ત્વમિન્દ્રસ્ત્વ નિશાકરઃ ॥

તમે બ્રહ્મા, તમેજ વિષ્ણુ, તમે રુદ્ર, તમે પ્રજાપતિ, તમે અગ્નિ
તમે વરુણ, તમે વાયુ, તમે ઇન્દ્ર અને ચંદ્રમા પણ તમે છે

एकांतिनो हि निर्द्वन्निगशाः कर्मकारिणः ॥

ज्ञानાગ્નિદગ્ધકર્માણસ્ત્વાં વિશતિ મનસ્વિનઃ ॥

નિર્દ્વન્નિગ્ધા દુઃખાદિક્ષેપે સમાન માનનાગ, કર્મના ક્ષણતી લેશ પણ આશા ગમ્યા વિના કર્મકરનાગ એકાન્તી-ભક્તજનો-તત્ત્વજ્ઞાનરૂપી અગ્નિ વડે જેના મચિતાદિ કર્મો યજ્ઞ ગયા છે એવા એ મનસ્વી ભક્તો તમાગમા પ્રવિષ્ટ થાય છે

एकीभावस्त्वया मेऽस्तु न मे जन्म भवेत्पुनः ॥

આપના અવસ્થાના મારો એકીભાવ થાઓ કે જેથી મને પુનર્જન્મ ન થાય

अनाद्य तत्पर ब्रह्म न देवा नर्षयो विदुः ।

एकोऽयं भगवान्देवो धाता नागायणो हरिः ॥

અનાદ્ય જે પર બ્રહ્મ છે, તેને દેવો કે ઋષિઓએ જાણ્યું નથી એકજ આ ભગવાન જગન્ના ધાતા દેવ નાગયણ હરિ છે (જેન પરમતત્ત્વ છે)

हरिं सहस्रशिरसं सहस्रचरणेक्षणम् ।

सहस्रबाहुमुकुट सहस्रवदनोज्ज्वलम् ॥

હરિરો મહતકવાળા, હરિરો ચમળ તથા નેત્રવાળા, હરિરો આલુ અને હરિરો મુકુટ ધરતા, હરિરો મુખોથી ઉજ્જ્વલ-પ્રકાશતા,

दिग्बाहु स्वर्गमूर्धानि भृषादं गगनोदरम् ।

आदित्यचंद्रनयनमनत विश्वतोमुखम् ॥

દિશાઓ નથી જેના આલુ છે, સ્વર્ગ જેનું મહતક છે, પૃથ્વી જેના પાદ છે, ગગન જેનું ઉદર છે, આદિત્ય તથા ચંદ્ર જેના નેત્રો છે, અને વિશ્વતઃ-આરે દોર જેના મુખ છે, એવા અનંત 'હી' હરિને બજો

सर्वत पाणिपाद तत्सर्वतोऽक्षिशिरोमुखम् ।

सर्वत श्रुतिमहोक्ते सर्वमावृत्य तिष्ठति ॥

સર્વત - ત્યા જુઓ ત્યા અધેય-જેના હાથ તથા પગ છે, સર્વત -
જેના નેત્ર, મસ્તક તથા મુખ છે, સર્વત અવજુદિય જેના કોકર્મા
પિત્તરેલ છે અને જે આ સર્વ જગતને પોતામા આવૃત કરીને વ્યાપક
રૂપે ગહેલ છે તે-પરબ્રહ્મ પત્તત્વ છે

ૐ સહસ્રશીર્ષાઃ પુરુષઃ સહસ્રાક્ષઃ સહસ્રપાત ।

સ ભૂમિં વિશ્વતો વૃત્ત્રાન્યતિષ્ઠદ્દશાંગુલમ ॥

હજારે શીર્ષ-મસ્તકવાળા, હજારે નેત્રવાળા, હજારે પાદવાળા એ
પુરુષ છે તે પરમાત્મા પુરુષ, આ ભૂમિને ચારે કોઠી વીટાળા-
ને-સર્વમા વ્યાપક બનીને દશાંગુલ-મનુષ્યના દશ અંગુલ પરિમિત
હૃદયાકાશને વિષયે જીવ ભાવે કરી યિતિ પામી રહ્યા.

સહસ્રશીર્ષ દેવં વિશ્વાક્ષ વિશ્વશમુવમ્ ।

વિશ્વં નારાયણ દેવમક્ષર પરમ પદમ્ ॥

જે સહસ્ર શીર્ષ-હજારે મસ્તકવાળા, વિશ્વના સાક્ષી-દ્રષ્ટા રૂપે
ગદી વિશ્વના કલ્યાણકર અને વિશ્વરૂપ છે તે નારાયણ દેવ અક્ષર
પરમપદ છે

વ્રહ્મણ્ય સર્વધર્મજ્ઞ લોકાનાં કીર્તિવર્ધનમ્ ।

લોકનાથ મહદ્ભૂત સર્વભૂતભવોદ્ભવમ્ ॥

બ્રાહ્મણના હિતકર, સર્વધર્મોને જાણનારા, કોકોની કીર્તિને
વધાવનારા, કોકોના નાથ હોઇ મહાન્ થયેલા સર્વ ભૂતના
ઉદ્ભા-ઉત્પાદક,

વાસુદેવં જગદોનિમનાદિનિધન હરિમ્ ।

મત્સ્યકૃર્મવરાહાદિરૂપધારિણમવ્યયમ્ ॥

જગતના યોનિ-ઉત્પત્તિ ગ્યાન, આદિ તથા અંત રહિત,
મત્સ્ય કૃર્મ વગદ ઇત્યાદિ રૂપો ધારણ કરતાં છતાં પોતે અવ્યય-
અમૃત રૂપે રહેતા

ત્રીનૃસિંહ મહાવાહુ મહાંત દીપ્તતેજસમ્ ।

ચિદાનંદમય નિત્ય પ્રણવ જ્યોતીરુપિણમ્ ॥

મોહાટા આલુવાળા, મહાન પ્રાપ્ત તેજોરૂપ શ્રી નૃસિંહ ભગવાન
રૂપે અવતરેલા, તથાપિ સ્વયં ચિદાનંદમય નિત્ય જ્યોતીરૂપ પ્રણુવાત્મક છે

ચત્પર ચદ્ગુણાતીત ચજ્જોતિરમલ શિવમ્ ।

તદેવ પરમં તત્ત્વં કૈવલ્યપદકારણમ્ ॥

વળી જે ગત્યાદિ સર્વગુણોથી અતીત કેવલ નિર્મળજ્યોતિ.
સ્વરૂપ શિવ-કલ્યાણમય છે એજ પરમતત્ત્વ કૈવલ્યપદ-મોક્ષ-નુ
વ્યવર્થ ડાગણુ સ્વરૂપ છે.

અનાત્મચિન્તન ત્યક્ત્વા ક્લમલ દુઃખકારણમ્ ।

ચિન્તયાત્માનમાનન્દરૂપ ચન્મુક્તિકારણમ્ ॥

કમલ-મનને મુઝાવનાર અને અનેક મનાડિ દુષ્ણોનુ મળ
ડાગણુ અનાત્મ પદાથોનુ ચિતન છોડી દધને આનંદ રૂપ આત્માનુ
ચિતન કરે છે જે અર મુક્તિનુ ડાગણુ છે

યદેક ચત્પરં નિત્ય ચદનત ચિદાત્મકમ્ ।

યદેક વ્યાપકં લોકે તદ્દૂપ ચિતયામ્યહમ્ ॥

જે એક છે, જે સર્વથી પર તથા નિત્ય છે, જે અનત ચૈતન્ય-
રૂપ છે અને જે લોકના એક વ્યાપક છે તે સ્વરૂપનુ ચિતન
હું કરું છું

યથા કિંચિજ્જગત્સર્વં દૃશ્યતે શ્રુયતેऽપિ વા ।

અન્તર્વદિશ્ચ તત્ત્મર્થ વશાય નાગાયણ સ્થિત ॥

જે કંઈ આ જગત્ દેખાય છે તથા અભ્યાસ છે તે સર્વની-
અર્થ તથા આહાર નાગાયણ વ્યાપી સ્થિત છે

જલે વિષ્ણુઃ સ્થલે વિષ્ણુર્વિષ્ણુ પર્વતમસ્તકે ।

જ્વાલામાલાકુલે વિષ્ણુઃ સર્વ વિષ્ણુમય જગત્ ।

જલના વિણ, ધળાના વિણ, પર્વતના માંતક-ગ્રેય-ઉપર
શિખર અને અગ્નિની ત્યાળાઓની હાંચી આકૃત્ત આનના પાનુ
વિણ છે એમ સર્વ જગત્ વિણમય છે અર્થાત વિણુ સર્વના
અંશોને આ છે

યોગો યોગવિદાં નેતા પ્રધાનપુરુષેશ્વરઃ ।

નારનિહવપુઃ શ્રીમાન કૈશવઃ પુરુષોત્તમઃ ॥

સ્વયં યોગરૂપ હોઈ યોગ જાણનારજોના નેતા-શિક્ષાપ્રદ,
પ્રધાન-પ્રકૃતિ તથા પુરુષ-શ્રવણે જાણેના ઇશ્વર નિયતા નગ્નિદનુ
શરીર ધારણ કરનારા શ્રીમાન કૈશવ પુરુષોત્તમ છે

દિવ તે શિરસા વ્યામ પદ્મયાં દેવી વસુધરા ।

વિક્રમેણ ત્રયો લોકાઃપુરુષોઽસિ સનાતનઃ ॥

આપના મુક્તકે છુલોકે વ્યાપ્ત થયો તથા જે પાદ-ચન્દ્રોથી
વસુધરા-પૃથ્વી વ્યાપ્ત થઈ અને વિક્રમ-પાદન્યાન વડે ત્રણે લોક
વ્યાપ્ત થયા, એવા આપ સનાતન પુરુષ છો

યતઃ સર્વાણિ ભૂતાનિ ભવન્ત્યાદિ યુગાગમે ।

યસ્મિન્નશ્ચ પ્રલયં યાન્તિ પુનરેવ યુગક્ષયે ॥

યુગ ખેસતા આદિમા જેનાથી સર્વભૂત-પ્રાણિમાત્ર ઉત્પન્ન થાય
છે તથા કરીને યુગક્ષય સમયે જેને વિષયે પ્રલય પામે છે

બ્રહ્માદિપુ પ્રલીનેપુ નષ્ટે લોકે ચરાચરે ।

एकस्तिष्ठति विश्वात्मा स मे विष्णुः प्रसीदतु ॥

તે વેળાએ બ્રહ્મા આદિક લય પામી જાય અને ચર તથા અચર
અર્થાત-આ સ્થાવર જ ગમાત્મક સકલ લોક નષ્ટ થઈ જાય ત્યારે
જે એકલા વિશ્વાત્મા પ્રલયસાક્ષિરૂપે રહે છે તે વિષ્ણુ મને પ્રસન્ન થાઓ.

यः प्रभुः सर्वलोकानां येन सर्वमिदं ततम् ।

चराचरगुरुर्देवः स मे विष्णु प्रसीदतु ॥

જે સર્વ લોકના પ્રભુ છે, જેણે આ સર્વ-વિશ્વ-વિસ્તાર્ય છે
અને જે ચરાચર-બ્રહ્માડના ગુરુ છે તે વિષ્ણુ મને પ્રસન્ન થાઓ.

यस्य हस्ते गदाचक्र गरुडो यस्य वाहनम् ।

शङ्खः करतले यस्य स मे विष्णुः प्रसीदतु ॥

જેના હસ્તમા ગદા તથા ચક્ર છે, ખીજા કરતલમા શંખ છે અને
ગરુડ જેનું વાહન છે તે વિષ્ણુ મને પ્રસન્ન થાઓ

શમીગર્ભસ્ય યો ગર્ભસ્તસ્ય ગર્ભસ્ય યો રિપુ ।

રિપુગર્ભસ્ય યો ગર્ભઃ સ મે વિષ્ણુઃ પ્રતીદતુ ॥

શમી ગર્ભ-અશ્વત્યનો ગર્ભ જે અગ્નિ, તે ગર્ભનો જે રિપુ-
જાળ, એ જાળગર્ભ જે સમુદ્ર, તેના ગર્ભરૂપ-અર્થાત્-ક્ષીર સાગરને
વિષયે સદ્બ્રહ્મામડળથી મહિત શેષનાગની શય્યા ઉપર બિરાજેલા
પરમનિવૃત્ત સ્વરૂપ શ્રી વિષ્ણુ મને પ્રસન્ન યાત્રો (અનુશાસન
પર્વમા અનુસ્મૃતિનો ૩૧ મો શ્લોક છે)

સ્વકર્મફલનિર્દિષ્ટાં યા યાં યોનિં વ્રજામ્યહમ ।

તસ્યાં તસ્યાં હૃશીકેશ ત્વયિ ભક્તિર્દઢાન્મુ મે ॥

મારા પોતાના કર્મોના ફળરૂપે નિર્માણ થયેલ જે જે યોનિમા
હું જાઉં તે તે યોનિમા-હે હૃશીકેશ તમારે વિષયે મારી દૃઢ ભક્તિ હોજીને

પ્રપદ્યે પુણ્ડરીકાક્ષ દેવ નાગાયણં હરિમ્ ।

લોકનાથ મહાસ્રાક્ષમક્ષરાત્પરમ પદમ્ ॥

લોકના નાથ, હજારો નેત્રવાળા, પુડરીકાક્ષ, નાગાયણ દેવ કે
જે અક્ષર વાચ્ય દૂટ-વ્યથી પર-પરમપદ છે તે હૃદયને હું પ્રવચન
થાઉં છું

સર્વતીર્થમયી ગદ્ગા સર્વદેવમયો હરિ ।

નાગાયણમમો દેવો ન ભૂતો ન ભવિષ્યતિ ॥

સર્વ તીર્થમયી ગંગા છે, તેમ સર્વ દેવમય હૃદય છે, નાગાયણ
રૂપો દેવ થયો નથી તેમ થવાનો નથી

વાસુદેવસ્ય યે ભક્તાઃ શાંતાસ્તદ્વતમાનસા ।

તેષાં વાસસ્ય વાસોહ ભવેય જન્મજન્મનિ ॥

વાસુદેવના જે ભક્તો શાંત તથા વાસુદેવમાજ જેના મન વાચ્યા
જે તેઓના વાસનો પણ વાસ હું જન્મોજન્મ થાઉં

વાસુદેવં પરિત્યજ્ય યોન્ય દેવમુપામતે ।

તૃપિતો ચાદ્ધવીતીરે કૃષ વ્રાજ્ઞતિ દુર્ભગઃ ॥

વાસુદેવને ત્યજીને જે આન્ય દેવની ઉપાગના કરે છે તે દુર્ભાગી
ગગાને તીરે તરશે થઈ કુવો જોતવા છૂટે છે

જન્માંતરસહસ્રેણ તપોધ્યાનસમાધિભિઃ ।

નરાણાં ક્ષીણપાપાનાં કૃણ્ણે ભક્તિઃ પ્રજાયતે ॥

હજારો જન્માતરે તપ, ધ્યાન, અમાધિ આદિ આધનોથી જેના
પાપ ક્ષીણ થયા હોય તેવા પુરૂષોને કૃણ્ણમા ભક્તિ ઉપજે છે

સર્વવેદેષુ ચત્પુણ્ય સર્વતીર્થેષુ ચત્ફલમ્ ।

તત્ફલ સમવાપ્નોતિ રતુત્વા દેવ જનાર્દનમ્ ॥

સર્વ વેદમા જે પુણ્ય કર્યું છે તથા સર્વ તીર્થોના જે કળ
સાસ્ત્રમા વર્ણવ્યા છે તે કળ શ્રી જનાર્દન દેવની સ્તુતિ કરીને અમ્યક
પ્રકારે પુરૂષ પામે છે

॥ વન્દનભક્તિઃ ॥

વન્દનભક્તિ

નમામિ નારાયણપાદપંકજ કરોમિ નારાયણપૂજન સદા ।

વદામિ નારાયણનામનિર્મલ સ્મરામિ નારાયણતત્ત્વમ-

વ્યયમ્ ॥

હું નારાયણના પાદપંકજ-ચરણકમલને નમન કરું છું, સદાય
નારાયણનું પૂજન કરું છું, નારાયણનું નિર્મલ નામ બોલું છું-જપું
છું અને જેનો કોઈ કાલે વ્યય-નાશ નથી એવા નારાયણતત્ત્વનું
સ્મરણ કર્યા કરું છું

સ્વ વાયુમર્ગિન સલિલ મહીં ચ જ્યોતીષિ સત્વાનિ દિશો

દ્રુમાદયઃ ।

સરિત્સમુદ્રાશ્ચ હરેઃ શરીર યત્કિં ચ ભૂત પ્રણમેદનન્યઃ ॥

આકાશ, વાયુ, અગ્નિ, જલ, પૃથ્વી, સૂર્યોદિ જ્યોતિ, અનેકવિધ
પ્રાણિમુદ્રા, દિશાઓ, વૃક્ષવ્રતાદિ, નદીઓ તથા ગમદ્રો, આ તમામ

શ્રી હગ્નિ ગરીઝ-અવરૂપ છે માટે જે કર્મ ભૂત-પ્રાણિપદાર્થાદિ-
હેય તેને હરિથી અભિન્ન માનીને પ્રણામ કરવા

વાયુર્યમોઽગ્નિર્વરુણ. શશાંક પ્રજાપતિસ્ત્વં પ્રપિતા-
મહશ્ચ ।

નમો નમસ્તેઽસ્તુ સદ્વસ્ત્રકૃત્વ પુનશ્ચ ભૂયોઽપિ તમો નમસ્તે ॥

વાયુ, યમ, અગ્નિ, વરુણ, ચંદ્ર, પ્રજાપતિ અને પ્રપિતામહ પણ
નમેજ છે માટે આપને દગ્ગરવાર નમસ્કાર હો, કરીને પણ વાગ્વાર
તમને પ્રણામ હો

ગોવિંદ ગોવિંદ હરે મુરારે ગોવિંદ ગોવિંદ રથાંગપાળે ।

ગોવિંદ ગોવિંદ મુકુન્દ કૃષ્ણ ગોવિંદ ગોવિંદ નમો નમસ્તે ॥

હે ગોવિંદ ! ગોવિંદ ! હરે ! મુરારે ! ગોવિંદ ! ગોવિંદ !
ગ્રામપાળે-ચક્રપાળે ! ગોવિંદ ! ગોવિંદ ! મુકુન્દ ! કૃષ્ણ ! ગોવિંદ !
ગોવિંદ ! તમને નમસ્કાર કરું છું

एकोऽपि कृष्णस्य वृत्तप्रणामो दशाश्वमेधावभूयत तुल्य ।

दशाश्वमेधी पुनरेति जन्म कृष्णप्रणामी न पुनर्भवाय ॥

કૃષ્ણન કરેલો એકપણ પ્રણામ દસ અશ્વમેધના અવભૂથનાન
તુલ્ય છે દસ અશ્વમેધના અવભૂથનાન કરનારો પુનર્જન્મ પામે
તે કૃષ્ણને પ્રણામ કરનારો પુરૂષ પુનર્જિવ પામતો નથી

कृष्णाय वासुदेवाय देवकीनदनाय च ।

नदगोपकुमाराय गोविंदाय नमोनम ॥

વેદકીના નન્દન તથા નન્દગોપના કુમાર ત્રીવાસુદેવ કૃષ્ણ
ગોવિંદને અનેક નમન કરું છું

नमो ब्रह्मण्यदेवाय गोब्राह्मणहिताय च ।

जगद्धिताय कृष्णाय गोविंदाय नमोनम ॥

ગાંધારી તથા બ્રાહ્મણના હિતકર તથા જગત્પતિ પણ હિત કરનાર
બ્રાહ્મણ-ગોવિંદ-દેવ ત્રીકૃષ્ણ ગોવિંદને નમ કરું છું, કરીને પણ
નમન કરું છું

નમસ્તે વાસુદેવાય નમઃ મહર્વણાય ચ ।

પ્રધુમ્નાય નિરુદ્ધાય તુભ્ય ભગવતે નમઃ ॥

તમેજ વાસુદેવ-ધરારૂપ છે તેને નમસ્કાર, વળી જે સંકર્ષણ-
શબ્દ રૂપ છે તેને નમસ્કાર, તથા જે પ્રદ્યુમ્ન-મનોરૂપ છે તેને અને
અનિરુદ્ધ-અહકાર રૂપ છે એવા એ ત્રણેય ચતુર્થકાત્મક ભગવાદ
રૂપને હું નમસ્કાર કરું છું

ૐ નમો વિશ્વરૂપાય વિશ્વસ્થિન્યન્તહેતવે ।

વિશ્વેશ્વરાય વિશ્વાય ગોવિન્દાય નમોનમઃ ॥

વિશ્વરૂપ, વિશ્વના સ્થિતિ તથા અતના હેતુભૂત, વિશ્વના ધર્શક
અને વિશ્વાત્મા એવા શ્રી ગોવિન્દને પુન પુન પ્રણામ હો

નમો વિજ્ઞાનરૂપાય પરમાનન્દરૂપિણે ।

કૃષ્ણાય ગોપીનાથાય ગોવિન્દાય નમોનમઃ ॥

વિજ્ઞાનરૂપ હોય નિત્ય પરમાનન્દ સ્વરૂપી એવા ગોપીનાથ ગોવિન્દ
કૃષ્ણને નમસ્કાર હો, અનેકવાર પ્રણામ હો.

નમઃ કમલનેત્રાય નમઃ કમલમાલિને ।

નમઃ કમલનાભાય કમલાપતયે નમઃ ॥

કમલસદૃશ નેત્રવાળાને નમસ્કાર, કમલમાલા ધરનારને નમસ્કાર,
જેની નાભિમાંથી કમલ ઉદ્ભવ્યુ એવા શ્રી કમલાપતિ નારાયણને
નમસ્કાર હો.

કૃષ્ણાય વાસુદેવાય હરયે પરમાત્મને ।

પ્રણતક્લેશનાશાય ગોવિન્દાય નમોનમઃ ॥

કૃષ્ણ-ભક્તના દુરિત ટાળનારા, વાસુદેવ-સર્વના હૃદયમાં વસીને
પ્રકારનારા, હરિ-ભક્તના દુઃખ હરનારા, પ્રણત-શઙ્ખાગતના ક્લેશનો
નાશ કરનારા, ગોવિન્દ-સકલ ધંદ્રિયગ્રામના અતર્યામિરૂપે નિયામક
શ્રી કૃષ્ણને નમન કરું છું

અતઃપુષ્પસકાશ પીતવાસમચ્યુતમ્ ।

યે નમસ્યન્તિ ગોવિન્દ ન તેષાં વિચિતે ભયમ્ ॥

અતઃપુ-ગરુડીના પુષ્પ ચમાન દેહકાલિવાળા પીતવસ્ત્રધારી
અચ્યુત-ગોવિંદ ભગવાનને જેઓ નમો છે તેઓને ચસારનું ભય
થતું નથી

નમસ્તે પુરુષાધ્યક્ષ નમસ્તે ભક્તવત્મલ ।

નમસ્તેસ્તુ હૃષીકેશ નારાયણ નમોસ્તુ તે ।

હૈ પુરુષ-શુભોના અધ્યક્ષ-અત્યામિષ્ટે સાક્ષી, 'તમને પ્રણામ
કરું છું હું હું ભક્તવત્મલ' તમને પ્રણામ છું હું હૃષીકેશ-છત્રિયોના
સ્વામી' તમને નમન કરું છું હું હું નારાયણ' તમને નમસ્કાર કરું છું

નમઃ કામલનાભાય નમસ્તે જલશાયિને ।

નમસ્તે કેશવાનન્ત વાસુદેવ નમોસ્તુ તે ॥

કમલ જેને નાભિમા છે એવા દેવને નમન હો, બલ-હીન
ચાગરમા ચયનકરનારને નમન હો હું કેશવ' અનન્ત' વાસુદેવ'
તમને વાસ્વાન પ્રણામ કરું છું

વાસનાદ્વાસુદેવસ્ય વામિત ભુવનત્રયમ્ ।

સર્વભૂતનિવાસોમિ વાસુદેવનમોસ્તુ તે ॥

વાસુદેવ-અવપ્રકાશ અતર્યામીના વામયી ત્રણે ભુવન વામિત-
વ્યાપ્ત છે હું હું વાસુદેવ' આપ સર્વભૂતના નિવાસ-અધિષ્ઠાનભૂત
હો તથી તમને પ્રણામ કરું છું

વસુદેવસુત શ્રીમાન્વાસુદેવો જગત્પતિ ।

જહાર વસુધામાર તસ્મૈ કૃષ્ણાત્મને નમઃ ॥

જગતના પતિ પીમાન્ વાસુદેવે વસુદેવના પુત્ર રૂપે અવતરી વસુધા-
મા ૫ ત ॥ જાને હોયો તે કૃષ્ણાત્માને હું નમસ્કાર કરું છું

નમો જગત્પતિષ્ઠાય ગોવિન્દાય નમો નમઃ ।

નમો દેવાધિદેવાય સ્વભાવાય નમો નમઃ ॥

સદ્ગ જગત્ જોને વિષયે પ્રતિષ્ઠા પામી રહ્યું છે એવા ગોવિન્દને હું પ્રણામ કરું છું, દેવના અધિદેવને નમન કરું છું, અગાધ અધ્યાત્મ ભૂતદેવને નમન કરું છું.

નમોસ્ત્વનન્તાય સહસ્રમૂર્તયે સહસ્રપાદાક્રિશિરોરુવાહવે ।
સહસ્રનાથે પુરુષાય શાશ્વતે સહસ્રકોટિયુગધારિણે નમઃ ॥

હજારો જોની મૂર્તિઓ છે, હજારો જોના ચરણ, નેન, મન્ત્ર તથા ગ્રાહ્ય છે, હજારો જોના નામો છે એવા હજારો કોટિ યુગને ધારણ કરનારા શાશ્વત પુરુષને પ્રણમું છું

ૐ જાગ્રત્સ્વપ્નસુષુપ્તિતુરીયસ્તુરીયાતીતોન્તર્યામી ।

ગોપાલ ૐ તત્સદ્ગુર્ભૂવસ્સ્વસ્તસ્મૈ વૈ નમો નમઃ ॥

જાગ્રત, સ્વપ્ન, સુષુપ્તિ, એ ત્રણે અવસ્થાનો દ્રષ્ટા-તુરીય તથા એ તુરીયથી પણ અતીત-શુદ્ધ ચિદ્રુપ, અને અન્તર્યામી ગ્રહી ગો-ઘ્રિયોના પાલ-પ્રેમ જે આત્મા, જે પ્રણવ વડે તથા તત્પત, ભૂ, ભુવ, સ્વ, એ ચતુષ્થ વડે નિર્દેશ્ય છે તે અહ્મને નમન હો

રામ લક્ષ્મણપુર્વજ રઘુવર સીતાપતિ સુદર ।

કાકુત્સ્થ કરુણાર્ણવ ગુણનિધિ વિપ્રપ્રિય ધાર્મિકામ્ ॥

રાજેન્દ્ર સત્યસંધ દશરથતનય શ્યામલ શાંતમૂર્તિમ્ ।

વદે લોકાભિરામ રઘુકુલતિલક રાઘવ રાવણારિમ્ ॥

લક્ષ્મણના અગ્રજ-મ્હોટાભાઈ, રઘુકુલના શ્રેષ્ઠ, કકુત્સ્થકુલ-ભૂપણ, સીતાના પતિ, સુદર સ્વરૂપ, કરુણાના સાગર, ગુણના ભંડાર, આહ્વાણ છે પ્રિય જોને એવા, વળી ધાર્મિક, સત્યગત-લીલી પ્રતિજ્ઞા પાળનાર, શ્યામાગ તથા શાંતમૂર્તિ, રાજેન્દ્ર, દશરથના પુત્ર, લોકના અભિરામ-પ્રિય, રઘુકુલના તિલકરૂપ, રાવણના શત્રુ, રઘુ-શોદ્ધવ શ્રીરામને હું વદન કરું છું.

શાંત સર્વગત સ્લક્ષ્મ પર બ્રહ્મ સનાતનમ્ ।

રાજીવલોચન રામ પ્રણામામિ જગત્પતિમ્ ॥

જ્ઞાન, અર્ચન-આપડ સન્ન-દુર્લભ, અનાતન પચ્ચત્ત સ્વરૂપ
એવા હમણેમાન નેત્રવાળા જગતના પતિ ત્રીગમને હું પ્રણામ
કરું છું

ગમ રત્નકિરીટકુહલયુત કૈયરહાગન્વિતમ્ ।

સીતાલકૃતવામભાગમમલ નિહાસનસ્થ વિભુમ્ ॥

રત્નનો મુકુટ તથા રત્નના કુહલ ધાગણ કરનારા, આશુચ્છ
તથા લાંબી સયુક્ત, જેનો વામભાગ સીતાએ શોભાવેલો છે, એના
અમલ-અર્ચનોપ વર્ણિત-સિદ્ધાચન ઉપર મિગજના વિભુ-ત્રીગમને
હું પ્રણામ કરું છું

ધ્યાત્વા નીલોત્પલગ્યામ ગમ રાજીવલોચનમ્ ।

જાનકી લક્ષ્મણોપેત જટામુકુટમહિત્તમ્ ॥

નીલ કમલ મદન સ્થામ, ગણ-પદ્મદળ જેવા જતા લોચન
જે, જનકી તથા લક્ષ્મણુવી અમન્વિત, જટા તથા મુકુટ વડ મહિત,
એવા ગમનું ધ્યાન કરીને (નમું છું)

મુનીશ્વર્યજ્ઞવારકા શિલાત્રિપતિહારકમ્ ।

મહાધનુર્વિદારકા નમામિ ગમમીશ્વરમ્ ॥

મુનીશ્વર-વિશ્વામિત્રના યન પ્રવર્તીવનારા, શિલા-અદ્વાની ત્રિપતિ
હારનારા, મહાધનુના ધનુષનુ વિદારણ કરનારા હર્ષિ-ગમને પ્રણમું છું

રઘતાતવાક્યવારિણ તપોવને ચિતારિણમ્ ।

વારેષુ હાપધારિણ નમામિ ગમમીશ્વરમ્ ॥

પેતાના પિતાના વચન પાળીને રહે છે તમા ધનુષ ધારીને
જાણું કે તપ તપોવનના વિદાર કરના તે ગમને નમન કરું છું

દેવ મે યન્ન હુન્નાપિ સ્થિતાયા અપિ સર્વદા ।

ત્વત્પાદકમલે સક્તા ભક્તિરેવ સદાસ્તુ મે ॥

હું જોઈ છું ત્યા ત્યા-ગમે ત્યા-પિત હોઈ તો અનુ-અર્ચના
ગો તમારા નામ હમણેમા અન્વિત-અન્વિત નમસ્કાર કરું

શાંત શાશ્વતમપ્રમેયમનવ નિર્વાણશાંતિપ્રદમ્ ।
 વ્રહ્મદ્રાગ્નિફળીવ્રસેવ્યમનિશ વેદાંતવેદ્ય વિભુમ્ ॥
 ગમાચ્ચ જગદોશ્વર સુરગુરુ માયામનુષ્ય હરિમ્ ।
 વદેહ કરુણાકર રઘુવર ભૂપાલચૂડામણિમ્ ॥

શાંત, શાશ્વત, અપ્રમેય, અનવ-નિષ્પાપ, નિર્વાણશાંતિ-
 મોક્ષસુખ-દેનારા, બ્રહ્મા ધ્વ્ર અગ્નિ શેપનાગ આદિના સેવ્ય-ઉપાચ્ય,
 વેદાંત વિચારે કરી વેદ-જ્ઞાણવા યોગ્ય, વિભુ-આપક, સુરગુરુ તથા
 માયા વડે મનુષ્ય રૂપે અવતરેલા, કર્ણુના ભગર, ગજગોના
 ચૂડામણિરૂપ-શ્રી રઘુવર-રામને હું અહર્નિશ-હમેશાં વદન કરું છું.

સાન્દ્રાનન્દપયોદસૌભગતનુ પીતાંવર સુન્દરમ્ ।
 પાળૌ વાણશરામન કટિલસત્તૂળીરમાર વગ્મ્ ॥
 રાજીવાયતલોચન ધૃતજટાજટેન સશોભિત
 સીતાલક્ષ્મણ સચૂત પથિગત રામાભિરામ ભજે ॥

જળ ભરી આવતા વાદળા સમાન મનોહર શરીરવાળા, પીતાચર
 ધારણ કરી સુદર દીપતા, હાથમાં આણ તથા ધનુષ ધરતા, કેડે
 તૂણીર-ભાથાના ભારથી દીપતા, રાજ્ય-પદ્મપત્રના સમાન વિશાળ
 નેત્રવાળા, મસ્તક ઉપર ધારણ કરેલ જટાબુટ વડે શોભતા, સીતા
 તથા લક્ષ્મણથી સંયુક્ત એવા તપોવન માર્ગમાં વિચરતા રામને હું
 ભજું છું.

કેકિયીવામનીલ નિજહૃદિ વિલસદ્વિપ્રપાદાવ્જચિહ્નમ્ ।
 શોભાઢય પીતવસ્ત્રં સરસિજનયન સર્વદા સુપ્રસન્નમ્ ॥
 પાળૌ નારાચચાપ કપિનિકરચુત વધુના સેવ્યમાનમ્ ।
 નૌમીઢય જાનકીશ રઘુવરમનિશ પુષ્પકારુઢગમમ્ ॥

મધુરના કંઠ સમાન સ્થામ છે દેહપ્રભા જેની, પોતાના વક્ત્ર-
 સ્થવ્રમાં શોભતું છે આહ્વાણના ચરણનું ચિહ્ન જેને, શોભાયુક્ત,
 પીતવસ્ત્રને ધરતા, કમળસદૃશ નેત્રવાળા, નિત્ય પ્રસન્નાકૃતિ, હાથમાં

ધનુ તથા આણને ધરતા, વાનગ્યૂથથી મયુક્ત, અધુ-સદ્મણે મેવ્ય-
માન, જનકીના ઇશ-આમી, મર્વેના ઇડ્ય-સ્તુતિપાત્ર એવા પુષ્પકમા
મિગજેવા મધુવર-ગમને હે અહર્નિશ-હમેશા સ્તવુ છુ (ગમની
સ્તુતિ ૩૩ છુ)

કોમલેદ્રપદકજકુણ્ડલો કોમલાવજમર્હે વદિ તો ।

જાનકીકરમગોજલાલિતો ઘિતકસ્ય ચ મનોલિમગિનો ॥

અતિ ક્રોમણ તેમજ અજ-અહ્મા તથા મહેદે વદિત અને જનકી-
ના કન્દમલ વડ લાલિત તેમજ ચિતન કરનારના મનોરૂપી ભ્રમરના
મગી એવા ક્રોમલેન્દ-શ્રીગમના ચગણરૂપી કમળના બે કુડલ-
અર્ધવિક્ષિતક્રોમ-ને હે નમુ છુ

કુદદુદુદગગૌરમુદગ ઝંવિકાપતિમમીશ્મદિગમ ।

કારુણીયકલ્પજલોચન નૌમિ શકરમનગમોચનમ ॥

કદ-મોગરો, કન્દુ-ચદ, દર-ગખ, એના જેવા ગૌર અને મદર-
મનોદર, વળી કરુણાપૂર્ણ તથા કમલ નગાન લોચનરાણા, ભક્તોના
અભીષ્ટના મંદિર-આન, અગ્નિદાપતિ ઉમાપતિ કે જે ભક્તોને
અનગ-કારથી મક્ત કરાવે છે તે શ્રીગદને હે તવ ।
(ભક્તિયી સ્તુતિ ૩- છુ)

વદે શમુમુમાપતિ સુરગુરં વદે જગત્કારણમ ।

વદે પન્નગમૃપણં મૃગધર વદે પટ્ટના પતિમ ॥

વદે સૂર્યશશાકપહ્નિનયન વદે મુકુંદપ્રિયમ ।

વદે ભક્તજનાપ્રય ચ વરદ વદે શિવ શકરમ ॥

મર્મ દવના ગુ ઉમાપતિ પાણને હે વદુ છુ વરગતના પન્ન
માળ પને હે વદુ છુ પન્નગ-મર્પના ભુવણ ધનાન એ મૃગચારી
પત્ન હે વદુ છુ પટ્ટ-આનાની છોના પતિ-પાદ-દિદાન્તને હે
વદુ છુ મર્મ નર તથા અપિ એ નહુ નેગ નેગ હે એવા અને

મુકુન્દ-વિષ્ણુના અતિપ્રિય-શકરને હું વહુ છું. ભક્તજનોના આશ્રયભૂત તથા વર્ગદાન કરનારા એવા શ્રી શકર શિવને હું વંદન કરું છું.

चित्सदानन्दरूपाय सर्वधीवृत्तिमाश्रिणे ।

नमो वेदान्तवेद्याय ब्रह्मण्येऽनन्तरूपिणे ॥

ચિત્, અત્ તથા આનંદ જેનું સ્વરૂપ છે, જે સર્વની શુદ્ધિ-વૃત્તિના સાક્ષી છે અને વેદાન્તવાદ્ય વડે વેદ-અનુભવાના અનંત સ્વધારી બ્રહ્મને હું નમન કરું છું.

यस्मिन्सर्वं यतः सर्वं य सर्वं सर्वतश्च यः ।

यश्च सर्वमयो देवस्तस्मै सर्वात्मने नमः ॥

જેને વિષયે સર્વે (અધ્યત્મરૂપે) રહે છે, જેનાથી સર્વે ઉત્પન્ન થાય છે અને જે પોતેજ સર્વસ્વરૂપ થાય છે વળી જે સર્વત-મર્વત્ર વ્યાપકરૂપે વર્તમાન છે તથા જે સર્વભય-સચચર ભાવે થાય છે તે સર્વાત્મા દેવને હું નમન કરું છું.

विश्वकर्मत्रमस्तेस्तु विश्वात्मन् विश्वसम्भव ।

अपवर्गस्थभूतानां पञ्चनां परतः स्थित ॥

હું વિશ્વકર્મન-સર્વના સૃષ્ટા ! હું વિશ્વાત્મન-સર્વના આત્મરૂપ ! વિશ્વના સભવ-ઉત્પાદક ! અપવર્ગસ્થિત પચ્ચભૂતેથી પન્ત-ભૌતિક વિદારેથી પર-અરૂપ !

पर कालात्परो यज्ञात्परान्परतरो हि यः ।

अनादिरादिविश्वस्य तस्मै विश्वात्मने नमः ॥

જે કાળથી પર છે, યજ્ઞથી પર છે, પર-ધર્મથી પન્તર છે, જે પોતે અનાદિ છતાં વિશ્વના આદિ છે તે વિશ્વાત્મા દેવને મારા નમસ્કાર હો.

यो निपण्णो भवेद्रात्रौ दिवा भवत्यविष्टितः ।

इष्टानिष्टस्य च द्रष्टा तस्मै द्रष्टात्मने नमः ॥

તે મત્રિએ નિપજ્ય-મેહા મેહ છે અને દિવસે ખડગ ઉમા મેહ છે અને જનોના ધૃષ્ટ અનિષ્ટાના ધૃષ્ટ છે તે ધૃષ્ટાત્માને નમસ્કાર હો

યત્તદ્વચક્તસ્થમવ્યક્ત વિચિન્વન્તિ મહર્ષયઃ ।

ક્ષેત્ર ક્ષેત્રજમાસીત તસ્મૈ ક્ષેત્રાત્મને નમઃ ॥

તે વ્યક્ત-દેહાદિમા સ્થિત, અદ્વૈતે અવ્યક્ત છે તેને મહર્ષિઓ જાને છે-જોધે છે અને તે ક્ષેત્ર-શરીરમા મેહો ક્ષેત્રજ છે તે ક્ષેત્રાત્માને નમસ્કાર હો

મહતન્તમનઃ પારે પુરુષ છતિતેજનમ્ ।

ય જાન્વા મૃત્યુમન્યેતિ તસ્મૈ જ્ઞેયાત્મને નમઃ ॥

મોટા તમન-અધકાને હો અતિ તેજસ્વી જે પુરુષ છે, જેને જાણીને મૃત્યુને અતિક્રમી શકાય છે તે જ્ઞેયાત્માને નમન હો.

ય વિનિદ્રાજિતશ્વામા જાન્તા દાન્તા જિતેન્દ્રિયા ।

જ્યોતિ. પશ્યન્તિ યુક્ષાનાન્તર્મ યોગાત્મને નમઃ ॥

વિનિદ્ર-નિદ્રાહત પુરુષો તથા જેણે શ્વારતા જય કર્યો છે તેવા યોગી પુરુષો, જાત, દાત-દમનશીલ, તથા જિત દ્રિય મહાત્માઓ યોગાનુષ્ઠાન કરતા કરતા જેને ત્યે તીવ્રે અવયોદે છે તે યોગાત્માને માન નમન હો

અપુણ્યપુણ્યોપશમે ચ પુનર્ભવનિર્ભયા ।

જાન્તા સન્યામિતો યાન્તિ તસ્મૈ મોક્ષાત્મને નમઃ ॥

અપુણ્ય-પાપ તથા પુણ્ય બનેતો ઉપશમ ધાય-એટલે અને અપા જતા રી થતા પુનર્ભવથી નિર્ભય બનેતા જાત સન્યાસીજનો તેને પારે છે તે જાન્તા મોક્ષ વાપ પાતાત્માને માન નમન હો

ચરમાત્સર્વા પ્રસયન્તે સર્ગપ્રલયદિક્રિયા ।

ચશ્મિર્ધૈવ પ્રલીયન્તે તસ્મૈ દેન્વાત્મને નમઃ ॥

તે ૧૧૧૧ ના અપગી મહિ પ્રજ્ઞાદિ વિગ્રિઓ ઉત્તરે છે અને અત લેગ પ્રલીન થાય છે તે મહત્તરે દેન્વા દેન્વાત્માને માન નમન હો

ब्रह्मचक्रं भुजौ क्षत्रं कृत्स्नमूरुदरं विशाः ।

पादौ यस्याश्रिताः शूद्रास्तस्मै वर्णात्मने नमः ॥

બ્રહ્મણ જેનું મુખ છે, ક્ષત્રિય જેના ભુજ છે, સમગ્ર ઉત્તર તથા
ઉત્તર જેના વૈશ્ય છે અને શૂદ્રો જેના પાદોનો આશ્રય લઈ ગયા છે
તે વર્ણાત્માને નમન હો.

रसातलगतः श्रीमाननन्तो भगवान्विभुः ।

जगद्धारयते कृत्स्न तस्मै वीर्यात्मने नमः ॥

રસાતલમાં રહીને વિભુ-સમર્થ જે શ્રીમાન અનંત ભગવાન
આ સમગ્ર જગતને ધારણ કરી ગયા છે તે વીર્યાત્મા નાગચણ
ને નમસ્કાર હો.

यः शेते योगमास्थाय पर्यङ्के नागभूषिते ।

फणासहस्ररचिते तस्मै निद्रात्मने नमः ॥

જે શેડે શયન કરીને યોગમાં પડે નાગભૂષિત
ફણાસહસ્રરચિતે તસ્મૈ નિદ્રાત્મા ભગવાનને નાગ
નમન હો.

अजस्य नाभ्यां संभूतं यस्मिन्विश्वं प्रतिष्ठितम् ।

पुष्कार पुष्कराक्षस्य तस्मै पद्मात्मने नमः ॥

જે પુષ્કરાક્ષ-કમલ નયન અજ-નારાયણના નાભિમાં ઉદ્ભવ્યું
અને જેમાં આ અધુ વિશ્વ-જગત્ પ્રતિષ્ઠા પામી રહ્યું તે પદ્માત્મક
નારાયણ વિભૂતિને નમસ્કાર હો.

जटिने दण्डिने नित्ये लम्बोदरशरीणिणे ।

कमण्डलुनिषङ्गाय तस्मै ब्रह्मात्मने नमः ॥

જટાધારી, નિત્ય દંડ ધારણ કરતા, લાંબા ઉદરવાળું જેનું શરીર
છે વળી કમણ્ડલુ હમેશાં તે સપ્તનાગ, તે બ્રહ્મન્વદ્ પદ્માત્માને
નમન હો.

शलिने त्रिविशेषाय त्र्यम्बकाय महात्मने ।

भस्मदिग्धोर्ध्वलिङ्गाय तस्मै रुद्रात्मने नमः ॥

त्रिशण धागु इत्याग सर्व द्वेता धरा-आभी, त्रु नेत्रवाणा
तथा लम्बयन्ति उर्ध्वलिङ्ग अक्ष ते श्री इन्द्रात्मा महात्माने
नमन ३३ ५

चन्द्रार्धकृतशीर्षाय व्याल्यज्ञोपवीतिने ।

पिनाकशूलहस्ताय तस्मै उग्रात्मने नमः ॥

अर्धचन्द्र वज्रे गन्तके उरेण छे-धारेण छे, नर्पनु यज्ञोपवीत
धान्ता, पिनाक-धनुष तथा त्रिशूल हस्तानां त्रेते छे अत्रा ते व्यात्मा
हस्त नमन ॥

शतलातलमभ्यर्ग्यो तत्त्वा नु मधुर्वदभौ ।

उद्धृता येन यं वेदाग्नरग्निं सत्त्वात्मने नमः ॥

शतल तथा शतलना मधुर्ग्या ज्योत र्गी त्रेते मधु तथा छेदने
हामीन वदना उदारे द्यां त सत्त्वात्मा अगवान्ते नमः ॥

रासो दाशरथिर्भूत्वा पौलस्त्यकुलनन्दनम् ।

जघान रावणं सख्ये तस्मै क्षत्रात्मने नमः ॥

रासना आपत्ताये नमः-नवता रास, पात्र यना प्रदमा जन्मेना
रावणान् त्यागमा व्रजे हया त सत्त्वात्मा-नन्दनस्य अगवान्
ती नमन ॥ ३ ५

तनिष्पति कलेरन्ते स्तेच्छास्तुरगवाहन ।

धर्मसंस्थापनार्थाय तस्मै बाल्मिक्यात्मने नमः ॥

तन्ना त्रिगुणं नते त्रेताना तन्त उषः र्जिते इन्द्र
प्रापन ॥ ॥ त्रेते ते त्रेति-अथ नमन ॥

राम रघुवर दीर धनुर्वेदविशारदम् ।

शतलायतनं बद्धं राम राजीवलोचनम् ॥

મધુવંશના વીર, ધનુર્વેદના પારંગત, સર્વ મંગલના આનંદન,
કમલનયન શ્રી રામને હું વદન કરું છું

ચરિત રઘુનાથન્ય શતકોટિપ્રવિસ્તરમ્ ।

પર્વકૈકમક્ષર પુર્માં મહાપાતકનાશનમ્ ॥

રઘુનાથનું ચરિત શતકોટિ વિન્તાગ્રવાળું છે જેમનો એક એક
અક્ષર પુરૂષોના મહાપાતકનો નાશ કરે છે

આકાશાત્પતિતં તોય યથાગચ્છતિ નાગરમ્ ।

સર્વદેવનમન્કારઃ કેશજ પ્રતિગચ્છતિ ॥

આકાશમાથી પડેલું જળ જેમ આગગ્ના જળ મળે છે તેમ
સર્વ દેવને કરેલા નમસ્કાર શ્રી કેશવ ભગવાનને પહોંચે છે

દેહવુઢ્ઢ્યાતુ દાસોઽસ્મિ જીવવુઢ્ઢ્યાત્વદશક ।

બ્રહ્મવુઢ્ઢ્યાત્વરૂપોઽસ્મિ ઇતિ મે નિશ્ચલા મતિઃ ॥

દેહબુદ્ધિથી હું આપનો દાસ છું અને જીવબુદ્ધિથી આપનો
અંશ છું પણ બ્રહ્મબુદ્ધિથી તો હું અર્પ છું આવી મારી નિશ્ચલ-
દૃઢ મતિ છે.

દ્વા સુપર્ણા સયુજા સખાયા સમાન વૃક્ષ પરિષસ્વજાતે ।

તયોરન્યઃ પિપ્પલ સ્વાઢ્ઢ્યનશ્રન્નન્યો અમિચાકશીતિ ॥

બે પક્ષિઓ-જીવ તથા સાક્ષી-સખા હોઈ સાથે ભેળા રહે છે
અને સમાન-એકજ વૃક્ષ-શરીરને વળગી રહ્યા છે, તે બેમાનો એક-
જીવ-સ્વાદુ પિપ્પલ-સ્વકર્મનું ફળ-ભોગવે છે બ્યારે બીજો-રાહી
કશું ન ભોગવતો સ્વયં પ્રકાશે છે.

સમાને વૃક્ષે પુરુષો નિમગ્નોઽનીશયા શોચતિ મુહ્યમાનઃ ।

જુષ્ઠં યદા પશ્યત્યન્યમીશમસ્ય મહિમાનમિતિ વીતશોકઃ ॥

સમાન-એકજ વૃક્ષમા નિમગ્ન-અભિનિવેશ પામેલો પુરુષ,
પોતાના અસ્થામર્થને લીધે મોહવશ બની શોક કરે છે પણ બ્યારે

પ્રીતિપર્યંક અન્ય ઇશ્વરને દેખે છે-અનુભવગોચર કરે છે-ત્યારે એના મહિમાને-અર્થાત્ એ ઇશ્વરના ભવનત્વાદિ વ્યાપ્તિ ધર્મો અનુભવે છે ત્યાં તે ત્રીતથોઽ-શોઽનિર્મુક્ત થાય છે

પરાશ્ચિ ગ્યાનિ વ્યતૃણત્સ્વયંમૃત્તસ્માત્પરાક્ પઙ્ચતિ

નાન્તગાત્મન ।

કાશ્ચિદ્ધીર પ્રત્યગાત્માત્મમંદશ્વાયુત્તચક્ષુર્મૃતત્વમિચ્છત ॥

અર્થ-અપ્રાપ્તે મનુષ્યની ઇશ્વરિયાને પરા-આત્મા કરી દિગ્ગત કરી નાખ્યા તરીકે તે ઇશ્વરિયા પરા-આત્માપદાર્થને તેમજ આત્માના કે, અતન્ત્ય ભાગી તેનું આત્મ્ય તરીકે એના કેમકે ધીર-મુદિતો પ્રે-અથા અમૃતત્વને-મોહન કલ્પના આશ્રય અત-અતદ્રષ્ટિ-પ્રાય ત પદગત દ્રવ્યથી પ્રત્યગાત્માને અવસ્થા-અપદેશતાતરી અનુભવે

ઈષ દક્ષ તપો જન યુજ યગાત્મન. પ્રિયમ્ ।

ભર્ષ સાર્ધયતા ગ્યાનિ પરમં નિર્વેદિતમ્ ॥

અર્થ-માદયત્તનાદિક કૃત્યે ન જન તપ યુજ યગ વ્યવસ્થા, અભ્યાસાદિ અન્ય તપા ન હતા આત્માને પ્રિય તેમજ નિર્વેદિતમ્ નિર્વેદિતમ્ તથા નિર્વેદિતમ્ પામે છે

પાષેન વાષા મનસેન્દિત્યે વાંતુચાત્સના રાતુમૃતનર

નારાત્મ ।

દરોતિ ચક્ષુસ્સદાત પરમં તારાણાદેતિ નમર્ષચેતન ॥

અર્થ-પરી વર, ભાગી જે મનુષ્ય દિગ્ગત મુદિત તથા આત્માની અત્ત-અતન્ત્ય ભાગી તેનું આત્મ્ય તરીકે એના કેમકે ધીર-મુદિતો પ્રે-અથા અમૃતત્વને-મોહન કલ્પના આશ્રય અત-અતદ્રષ્ટિ-પ્રાય ત પદગત દ્રવ્યથી પ્રત્યગાત્માને અવસ્થા-અપદેશતાતરી અનુભવે

ચક્ષુરોતિ ચદશાતિ સજ્જહાતિ વદાતિ ચન ।

ચક્ષુસ્સ્યતિ તત્તર્થં ચ. દરોતિ મદર્ષજમ્ ॥

અર્થ-પરી વર, ભાગી જે મનુષ્ય દિગ્ગત મુદિત તથા આત્માની અત્ત-અતન્ત્ય ભાગી તેનું આત્મ્ય તરીકે એના કેમકે ધીર-મુદિતો પ્રે-અથા અમૃતત્વને-મોહન કલ્પના આશ્રય અત-અતદ્રષ્ટિ-પ્રાય ત પદગત દ્રવ્યથી પ્રત્યગાત્માને અવસ્થા-અપદેશતાતરી અનુભવે

દીપે છે અને જે તપ. કરે છે તે ગર્વ અને જે અર્પણ કરે છે.
(તેનું એ સધળું યધનકારક થતું નથી.)

મન્મતા ભવ મદ્ભક્તો મધ્યાજી માં નમસ્કરુ ।

મામેવૈષ્યસિ મન્ય તે પ્રતિજ્ઞાને પ્રિયોઽમિ મે ॥

મારામાં મન ગમ્ય, મારો ભક્ત થા, માટે યજ્ઞન કર, અને
મને નમસ્કાર કર, આમ જો કરીશ તો તું મારો પ્રિય છે તેથી
તને હું પ્રતિજ્ઞાપર્વકે મત્ય હહુ છું કે તું મનેજ પ્રાપ્ત થઈશ.

પત્ર પુષ્પં ફલ તોયં મદારાધનકારણાત્ ।

યો મે દદાતિ નિયતં સ મે ભક્ત પ્રિયો મતઃ ॥

જે મારા આરાધનના હેતુથી પત્ર, પુષ્પ, ફળ અથવા જળ મને
આપે છે તે ભક્તને હું નિયત રીતે મારો પ્રિય માનું છું.

મત્કથાશ્રવણે શ્રદ્ધા મદનુધ્યાનમુદ્ભવ ।

સર્વલાભોપહરણ દાસ્યેનાત્મનિવેદનમ્ ॥

હે ઉદ્ધવ! મારી કથાનું શ્રવણ કરવામાં શ્રદ્ધા, માટે નિગત
અનુમંધાન અને સર્વ લાભનું મને ઉપહરણ-નિવેદન તથા દાસભાવે
આત્મનિવેદન કરવું.

॥ સગુણધ્યાનમ્ ॥

સગુણધ્યાન.

હૃત્પુણ્ડરીકમન્તસ્થમૂર્ધ્વનાલમધોમુખમ્ ।

ધ્યાત્વોર્ધ્વમુખમુન્નિદ્રમષ્ટાપત્ર સર્કર્ણિકમ્ ॥

અતિ સ્થિત ઉર્ધ્વ નાળીવાળા અધો મુખ હૃદય પુંડરીકને ઉર્ધ્વમુખ
કર્ણિકા સહિત અષ્ટદળને ઉન્નિદ્ર-વિકસિત ભાવે ધ્યાન કરે

અઙ્ગષ્ઠમાત્રઃ પુરુષોન્તરાત્મા સદા જનાનાં હૃદયે સન્નિવિષ્ટઃ ॥

અગુષ્ઠમાત્ર પુરુષ, સદા સર્વજનોના હૃદયપ્રદેશમાં સન્નિવિષ્ટ છે.

सम प्रशान्त सुमुख दीर्घचारुचतुर्भुजम् ।
 सुचारुसुन्दरग्रीव सुकपोल शुचिस्मितम् ॥
 नुलसीकुदमदारपुष्पमाल्यंगलङ्कृतम् ।
 कर्पूरगुरुकस्तूरीदिव्यगधानुलेपनम् ॥
 समानकर्णविन्यस्तस्फुरन्मकरकुण्डलम् ।
 हेमाम्बर वनश्याम श्रीवन्धनीनिकेतनम् ॥
 शम्भुचक्रगदापद्मवनमालाविभूषितम् ।
 तुष्टुर्विलसन्पाद यौगन्धुभप्रभया युतम् ॥
 पुमनकिरीटकटककटिस्त्रयागदायुतम् ।
 सत्रांगसुन्दर हृत्पद्मं प्रसादसुमुखेश्वरम्
 श्रीपद्मं कपानाथ जगन्मोहनमन्युतम् ।
 गोविन्द गोपतिं पिण्डु गोपीजनमनोहरम् ॥
 गोगोपालपरीवार गोपयन्ग्राममावृतम् ।
 विष्णुपुजप्रतीकाश राम कृष्ण जगन्मयम्
 गोगोपिकाग्रमाधीर्णं वेणुघाटनतत्परम् ।
 कामरूपं कलावत कामिनीकामद विभुम् ॥
 यौशयाम्बरयुग्मेन परिधीत सुमगलम् ।
 सुन्दरस्मितवक्त्राब्ज नीलवृत्तलम्पितम् ॥
 शायतां योगिनो यस्तु साक्षादेव प्रकाशते ।
 अणिमादिफलं चैव रुन्धेनदोषजायते ॥
 यदि शैलसमं पापं दिस्तीर्णं दहृद्योजनम् ॥
 भिद्यते शान्तयोगिनं नान्यो भेद इदावह ॥

દીયે છે અને જે તપ કરે છે તે સર્વ મને જે અર્પણ કરે છે
(તેનું એ સધળું બધનકારક થતું નથી.)

મન્મતા ભવ મદ્ભક્તો મદ્યાજી માં નમસ્કરુ ।

મામેવૈષ્યસિ સત્ય તે પ્રતિજ્ઞાને પ્રિયોઽસિ મે ॥

મારામા મન ગમ્ય, મારો ભક્ત થા, માટે યજન કર, અને
મને નમસ્કાર કર, આમ જો કરીશ તો તું મારો પ્રિય છો તેથી
તને હું પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક સત્ય કહું છું કે તું મનેજ પ્રાપ્ત થઈશ.

પત્ર પુષ્પં ફલ તોયં મદારાધનકારણાત્ ।

યો મે દદાતિ નિયતં સ મે ભક્તઃ પ્રિયો મતઃ ॥

જે મારા આરાધનના હેતુથી પત્ર, પુષ્પ, ફળ અથવા જળ મને
આપે છે તે ભક્તને હું નિયત રીતે મારો પ્રિય માનું છું.

મત્કથાશ્રવણે શ્રદ્ધા મદનુધ્યાનમુદ્ભવ ।

સર્વલાભોપહરણ દાસ્યેનાત્મનિવેદનમ્ ॥

હે ઉદ્ભવ! મારી કથાનું શ્રવણ કરવામા શ્રદ્ધા, માટે નિગંત
અનુમધાન અને સર્વ લાભનું મને ઉપહરણ-નિવેદન તથા દામભાવે
આત્મનિવેદન કરવું

॥ સગુણધ્યાનમ્ ॥

સગુણધ્યાન.

હૃત્પુણ્ડરીકમન્તસ્થમૂર્ધ્વનાલમધોમુખમ્ ।

ધ્યાત્વોર્ધ્વમુખમુન્નિદ્રમષ્ટાપત્ર સર્કર્ણિકમ્ ॥

અતિ રિયત ઉર્ધ્વ નાળીવાળા અર્ધો મુખ હૃદય પુડરીકને ઉર્ધ્વમુખ
ઝીંકા મહિત અષ્ટાંગને ઉન્નિદ્ર-વિકસિત ભાવે ધ્યાન કરે

અદ્વષ્ટમાત્રઃ પુરુષોન્તરાત્મા સદા જનાનાં હૃદયે સન્નિવિષ્ટઃ ॥

અગુષ્ટમાત્ર પુરુષ, મહા અર્ચનનોના હૃદયપ્રદેશમા સન્નિવિષ્ટ છે

सम प्रशान्त सुमुख दीर्घचारुचतुर्भुजम् ।
 सुचारुसुन्दरग्रीव सुकपोल शुचिस्मितम् ॥
 तुलसीकुदमदारपुष्पमाल्यैरलकृतम् ।
 कर्पूरागुरुकस्तूरीदिव्यगधानुलेपनम् ॥
 समानकणैर्विन्यस्तस्फुरन्मकरकुण्डलम् ।
 हेमाम्बर घनश्याम श्रीवत्सश्रीनिकेतनम् ॥
 शखचक्रगदापद्मवनमालाविभूषितम् ।
 नूपुरैर्विलसत्पाद कौस्तुभप्रभया युतम् ॥
 शुभ्रतकिरीटकटककटिस्त्राङ्गदायुतम् ।
 सर्वाङ्गसुन्दर हृद्यं प्रसादसुमुखेक्षणम्
 श्रीवल्लभ कृपानाथ जगन्मोहनमच्युतम् ।
 गोविन्द गोपतिं विष्णु गोपीजनमनोहरम् ॥
 गोगोपालपरीवार गोपकन्यासमावृतम् ।
 विद्युत्पुजप्रतीकाश राम कृष्ण जगन्मयम्
 गोगोपिकासमाकीर्ण वेणुवादनतत्परम् ।
 कामरूपं कलावत कामिनीकामद विभुम् ॥
 कौशेयाम्बरयुग्मेन परिवीत सुमङ्गलम् ।
 सुन्दरस्मितवक्त्राब्ज नीलकुतलमण्डितम् ॥
 ध्यायतो योगिनो यस्तु साक्षादेव प्रकाशते ।
 अणिमादिफल चैव सुखेनैवोपजायते ॥
 यदि शैलसम पाप विस्तीर्णं बहुयोजनम् ॥
 भिद्यते ध्यानयोगेन नान्यो भेदः कदाचन ॥

લોકવધુલંકિનાથી માધવો મક્તવત્સલઃ ।

વાસુદેવાશ્રયો મર્ત્યો વાસુદેવપરાયણઃ ॥

સમ-સમાનતાયુક્ત, પ્રશાન્ત, શોભનમુખવાળા લાળા મુદર ચારભુજવાળા, ગુચ્છ-નોકળા મુદર ત્રીવાળા, શોભન ડોલવાળા તથા સ્વચ્છ હાસ્યયુક્ત, તુલસીદલ, મોગમે, મદાગ નમેરે પુષ્પોત્તી માળાઓથી અલંકૃત-શણ્કારેલા, કપર, અગુર, ડમ્તરી વગેરેથી યુક્ત, દિવ્યચદનના વિક્ષેપનવાળા, સમ્પન્ની રીતે જ્ઞાનમા ધારેલા ચમકતા મકરકુડલવાળા, સોનેરી વસ્ત્રને ધારણ કરતા તથા મેઘ જેવા શ્યામ, શ્રી વત્સશોભાના આશ્રય, ચાગ ભુજમાં શણ, ચક્ર, ગદા, પદ્મ ધારણ કરતા, વનમાળાથી વિભૂષિત નપુંસથી શોભતા છે ચમળ જેના, કૌસ્તુભમણિની દીપ્તિથી યુક્ત, ચમકદાર મુકુટ, કડા, હોરો તથા ગાળુચ્છથી વિભૂષિત, સર્વ અંગ જેના મુદર છે, વળી જેનારના હૃદયમાં ગમી જાય એવી મનોહર આકૃતિ, પ્રસન્નતાથી હતા નેત્રો, લક્ષ્મીના વદ્ધલ, કૃપાલુ, જગતને મોહકરૂપ, અચ્યુત, ગે વિદ્, ગોપતિ, ગોપીજનોના મનને હરનારા, ગાયો તથા ગોવાળ જેનો પરિવાર છે, ગોપકન્યાઓથી વીટળાયેલા, વીજળીના ઘેરા જેવા તેજસ્વી, જગન્મય, રામ, કૃષ્ણ આદિ સજ્જાવાળા, ચારેકોર જેને ગાયો તથા ગોપીઓ ઘેરી રહી છે, વેણુ વગાડવામાં તત્પર, મનોહર રૂપધારી, કલાવાન, કામિનીઓના કામ-મનવાહિત-દેનારા, વિભુ-સમર્થ, રેશમી પીળા બે વસ્ત્રથી આવૃત, મંગલમયમૂર્તિ, સુન્દર હાસ્યયુક્ત શ્યામ દેશથી શોભતુ છે મુખ જેનું, ધ્યાન કરનારા યોગિજનોને જે સ્વયં-સાક્ષાત્ પ્રકાશે છે, જેના દર્શનથી અણિમાદિ સિદ્ધિયોરૂપી ક્ષણ અનાયસેજ પ્રાપ્ત થાય છે, એવા સકલ-વિશેષણ-સપન્ન-વિષ્ણુ । ધ્યાન કરવું યદિ ઘણા યોજન વિસ્તારવાળા પર્વત સમાન પાપપુજ

... નો વિષ્ણુના ધ્યાનયોગવડે ભેદાદિ જાય-છિન્નમિત્ત થઈ જાય

કે જે ખીજી રીતે કદી ન ભેદાય, એવા લોકના થધુ, લોકના નાથ,
લકતવતસલ માધવ છે એવા વાગુદેવનો લકત વાગુદેવ પરાયણ હોય.

॥ પ્રેમલક્ષણા ભક્તિઃ ॥

પ્રેમલક્ષણા ભક્તિ.

પુષ્પમધ્યે યથા ગન્ધઃ પયોમધ્યે યથા ઘૃતમ્ ।

તિલમધ્યે યથા તૈલ પાષાણેષ્વિવ કાશ્વનમ્ ॥

હૃત્પુડરીકમધ્યે તુ ભાવયેત્પરમેશ્વરમ્ ।

સાક્ષિણ બુદ્ધિનૃત્તસ્ય પરમપ્રેમગોચરમ્ ॥

પુષ્પમા જેમ મુગધ, દુધમા જેમ ઘૃત, તિલમા જેમ તૈલ અને
પાપાણુમા જેમ સુવર્ણ, તેમ હૃદયકમળમા-બુદ્ધિના નૃત્યના સાક્ષી,
પરમપ્રેમના પાત્રભૂત પરમેશ્વરનુ ભાવન કરવું-આત્માથી અભેદભાવે
પ્રભુને ભજવા-એ પ્રેમ લક્ષણા ભક્તિ.

કચિદ્રુદન્ત્યચ્યુતચિન્તયા કચિદ્દસન્તિ નન્દન્તિ વદ

ન્યલૌકિકાઃ ।

નૃત્યન્તિ ગાયન્ત્યનુશીલયન્ત્યજ ભવન્તિ તૂષ્ણીં પરમેત્ય

નિર્વૃતાઃ ॥

૫૨-પરમાત્માને અપરોક્ષ અનુભવી નિર્વૃત-કૃતકૃત્ય થએલા
ભક્તો કોઈ કોઈ વખતે રૂવે છે, અચ્યુત ભગવાનનુ અનુચિતન
કરતા કરતા ક્યારેક હસવા માડે છે, આનંદમા આવી જઈ
અલૌકિક વાણી બોલવા માડે છે, નૃત્ય કરવા લાગે છે, ગાવા મડી
બગાય છે અને હૃદયમા અજ-પરમાત્માનુ અનુશીલન-ભાવન કરતા
કરતા તૂષ્ણીભાવ પામે છે-ચુપચાપ બેઠા રહે છે

વાગ્ગદ્ગદાદ્રવતે यस્ય ચિત્ત રુદત્યમીક્ષણ હસતિ ક્વચિચ્ચ ।

વિલજ્જ ઉદ્ગાયતિ નૃત્યતે ચ મદ્ધકિયુક્તો ભુવન પુનાતિ ॥

મારી ભક્તિવાળો પુરૂષ કે જેની વાણી ગદગદ થાય, ચિત્તપ્રીય તથા જન્ય, તેથી તે વારંવાર રૂંધે છે, વળી હસે છે, ક્રોધ વખતે શરમ છોડી દઈ ઉંચે સ્વરે ગાય છે, નાચવા લાગે છે, આવો ભક્ત આ ભુવનને પવિત્ર કરે છે

મયિ ચાનન્યયોગેન ભક્તિરવ્યભિચારિણી ।

મોક્ષકારણસામગ્રયાં ભક્તિરેવ ગરીયસી ॥

મારામા અનન્યભાવે કરી અવ્યભિચારિણી ભક્તિ હોય તો એ ભક્તિજ મોક્ષની કારણસામગ્રીમા ગરીયસી-મ્હોટી મુખ્ય ગણવા યોગ્ય સમજવી

સ્વસ્વરૂપાનુસધાન ભક્તિરિત્યભિધીયતે ।

સ્વરૂપાનુસધાન કર્યા કરવું એજ ભક્તિ કહેવાય છે

નતથા મે પ્રિયતમ આત્મયોનિર્ન શકરઃ ।

ન ચ સર્કર્ષણો ન શ્રીર્નૈવાત્મા ચ યથા ભવાન્ ॥

અહા, શંકર, ગણભટ્ટ કે લક્ષ્મી; એ, મને એવા પ્રિયતમ નથી જેવો હે ઉદ્ધવ! મારો પરમ ભક્ત હોવાથી તું મને પ્રિયતમ છો, વધારે તો શુ કહું-મારો આત્મા પણ મને તારા જેવો પ્રિયતમ નથી.

॥ પરાભક્તિઃ ॥

પરા ભક્તિ.

સર્વભૂતેષુ યઃ પश्यેદ્ભગવદ્ભાવમાત્મનઃ ।

ભૂતાનિ ભગવત્યાત્મન્યેષ ભાગવતોત્તમઃ ॥

મર્વ પ્રાણિમાત્રમા જે પુરુષ આત્માનો ભગવદ્ભાવ દેખે-અર્થાત્ મર્વ પ્રાણિમા આત્મરૂપે ભગવાન વ્યાપ્ત છે-એમ અનુભવે અને ભગવાન-આત્માને વિષયે સર્વભૂતને દેખે અર્થાત્ અધિષ્ઠાન જેન-અમા મર્વભૂતને અધ્યક્ષ અનુભવે-એવો આત્મદર્શી પુરુષ મર્વ ભગવદ્ ભક્તોમા ઉત્તમ સમજવો

ન કામકર્મવીજ્ઞાનાં યસ્ય ચેતસિ સભવઃ ।

વાસુદેવૈકનિલયઃ સ વૈ ભાગવતોત્તમ ॥

કામ તથા કર્મના ખીજ-સકલ્પો-નો જેના ચિત્તમા સંભવ ન હોય અને જે એક વાસુદેવમાજ પરાયણ રહેતો હોય-નિશ્ચયે તે ભાગવત-ભગવદ્ ભક્તોને વિષયે ઉત્તમ સમજવો.

સતુષ્ઠઃ સત્તત યોગી યતાત્મા દૃઢનિશ્ચયઃ ।

મર્યપિતમનોબુદ્ધિર્યો મે ભક્તઃ સ મે પ્રિયઃ ॥

સર્વદા જે મલ્યુ તેનાથી સતુષ્ઠ રહેતો, હમેશા યોગાનુષ્ઠાન કરનારો તથા અતકરણને નિયમમા રાખતો, દૃઢ નિશ્ચયવાન અને મન બુદ્ધિ મારામાજ જેણે સમર્પિત છે એવો જે મારો ભક્ત હોય તે ભક્ત મને પ્રિય છે

અનપેક્ષઃ શુચિર્દક્ષ ઉદાસીનો ગતવ્યથઃ ।

સર્વારભપરિત્યાગી યો મદ્ભક્તઃ સ મે પ્રિયઃ ॥

કોઈ વસ્તુની અપેક્ષા ન રાખતો, શુચિ-પવિત્ર, દક્ષ-કાર્યકુશલ, તથા ઉદાસીન-શત્રુમિત્રમા સમભાવવાન-મનમા કોઈ વિષયની આપદા ન કરનારો, અને સર્વારભ-કાર્યની ખટપટ-જેણે ત્યજી છે એવો મારો ભક્ત મને પ્રિય છે

જ્ઞાનનિષ્ઠો વિરક્તો વા મદ્ભક્તો વાડનપેક્ષકઃ ।

સલિંગજ્ઞાનાશ્રમાંસ્ત્યક્ત્વા ચરેદવિધિગોચરઃ ॥

જ્ઞાનનિષ્ઠ હોય અને વિરક્ત હોય અથવા અનપેક્ષ-કોઈની ઓશીયાળ ન કરે તેવો મારો ભક્ત હોય તેણે સલિંગ-કમડલુ દડાદિ-સન્યાસાદિ આશ્રમલિંગો છે તેનો ત્યાગ કરીને અવિધિ-ગોચર-વિધિ વાક્યોનો અવિષય બની યથેચ્છ રીતે વિહરે

સર્વભૂતસુહૃદ્છાન્તો જ્ઞાનવિજ્ઞાનનિશ્ચયઃ ।

પદ્યન્મદાત્મક વિશ્વ ન વિપદ્યેત વૈ પુનઃ ॥

સર્વ પ્રાણીનો સુહૃદ્-મિત્રભૂત, શાંત, જ્ઞાન-પદાર્થબોધ-તથા

વિજ્ઞાન-અનુભવ, એ બન્નેનો જોણે ગતાર્થ નિરાય કરેલો છે એવો ગ્રહીતે આ સર્વ જગતને મદાત્મક-મારૂં સ્વરૂપભૂત-ગણુનો, કયાય વિપત્તિ નહિ પામે

વિદ્યાવિનયસપન્ને બ્રાહ્મણે ગતિ હસ્તિનિ ।

શુનિ ચૈવ શ્વપાકે ચ પડિતાઃ સમદર્શિનઃ ॥

વિદ્યા વિનયાનિ સપન્ન બ્રાહ્મણુમા, ગંગામા, હાથીમા. શ્વનમા તથા ચડાળમા પડીતો- તત્ત્વદર્શીજનો સમદર્શી હોય છે-સર્વને આત્મભાવે જુએ છે

વીતરાગભયક્રોધા મન્મયા મામુપાશ્રિતાઃ ।

વહવો જ્ઞાનતપસા પૂતા મદ્ભાવમાગતાઃ ॥

રાગ-વિપયપ્રીતિ, ભય તથા ક્રોધ, એ ત્રણે જેના વીત-ગત થયા છે એવા, તથા મન્મય-માગમાજ સધળું સમજનારા-મારો આશ્રય ગ્રહી રહેલા, જ્ઞાન રૂપી તપોનુશ્રાને કરી પવિત્ર થએલા ધણાય ભકતો મારા સ્વરૂપને પામ્યા છે

તદ્વબુદ્ધ્યસ્તદાત્માનસ્તન્નિષ્ઠાસ્તરપરાયણાઃ ।

ગચ્છત્યપુનરાવૃત્તિ જ્ઞાનનિર્ઘૃતકલમ્બાઃ ॥

તે-પરમાત્મા-માજ જેની બુદ્ધિ એકાગ્ર છે એવા, તદાત્મકત નુજ હમેશા ભાવન કરતા, તેમાજ નિષ્ઠા પામેલા અને નિરતર તત્ત્વ-બ્રહ્મપરાયણ રહેનારા, જ્ઞાન વડ ધોવાઈ ગયા છે કલ્મષ-પાપ-જેના એવા થઈને અપુનરાવૃત્તિ-ગત્યાથી ફરી પાછું આવવાનું નથી એવી મોક્ષદશાને પામે છે.

યો માં પश्यति सर्वत्र सर्वं च मयि पश्यति ।

तस्याह न प्रणश्यामि स च मे न प्रणश्यति ॥

જે સર્વત્ર મને દેખે છે અને સર્વ મારે વિષયે દેખે છે તેને હું પ્રણાશ પામતો નથી અર્થાત સત્તાઈ જવું, ગુમ થઈ જવું, અદશ્ય થવું, એવો અહિ પ્રણાશ શબ્દનો અર્થ છે. એટલે હું એનાથી દૂર થતો નથી તેમ એવો ભકત મારાથી દૂર થતો નથી

॥ કાર્યકારણરહિતઃ ॥

કાર્યકારણ રહિત-

વૃક્ષ તુ સમ્પૂર્ણ વિદ્યાચ્છાયા તસ્યૈવ નિષ્કલા ।

સકલે નિષ્કલે ભાવે સર્વત્રાત્મા વ્યવસ્થિતઃ ।

વૃક્ષ સકલ-સાવયવ છે અને તેની છાયા નિષ્કલ-નિરવયવ-
અવસ્તુતુલ્ય છે. પણ એ સકલ તથા નિષ્કલ બન્ને ભાવમા આત્મા
સર્વત્ર વ્યવસ્થિત-વ્યાપક છે

ઉત્તમ પુરુષસ્ત્વન્યઃ પરમાત્મેત્યુદાહૃતઃ ।

યો લોકત્રયમાવિશ્ય વિભર્ત્યવ્યય ईશ્વરઃ ॥

ક્ષર તથા અક્ષર બન્નેથી અન્ય ઉત્તમ પુરુષ તો અન્ય છે કે
જે 'પરમાત્મા' એમ કહેવાય છે અને જે અવ્યય ઇશ્વર અત
પ્રવિષ્ટ રહી ત્રણે લોકનુ ભરણ કરે છે

યસ્માત્ક્ષરમતીતોઽહમક્ષરાદપિ ચોત્તમઃ ।

અતોઽસ્મિ લોકે વેદે ચ પ્રથિત પુરુષોત્તમઃ ॥

જે કારણથી હું ક્ષરથી અતીત તથા અક્ષરથી પણ ઉત્તમ છું
આથી હું વેદમા તથા લોકમા પુરુષોત્તમ નામથી પ્રથિત-પ્રસિદ્ધ થયો છું

સ एव ज्योतिषां ज्योतिः स एव परमेश्वरः ।

સ एव हि परब्रह्म तद्ब्रह्माह न संशयः ॥

સર્વજ્યોતિ-નુ તે પરમજ્યોતિ છે તેજ પરમેશ્વર છે એટલુંજ
નહિ જિતું તેજ પરબ્રહ્મ છે અને તે બ્રહ્મ હું છું એમા સંશય નથી

क्षरः सर्वाणि भूतानी सूत्रात्माऽक्षर उच्यते ।

અક્ષર પરમ બ્રહ્મ નિર્વિશેષ નિરંજનમ ॥

સર્વભૂત ક્ષર છે અને સૂત્રાત્મા-હિરણ્યગર્ભ અક્ષર છે પણ અક્ષર
અક્ષર તો બ્રહ્મ છે કે જે નિર્વિશેષ તથા નિરંજન છે

॥ ગુરુકૃપામે જ્ઞાનકા લાભ ॥

ગુરુકૃપાથી જ્ઞાનલાભ

સર્વજ્ઞ સર્વગ જ્ઞાન્ત સર્વેષાં હૃદયે સ્થિતમ્ ।

મુમુક્ષુ ગુરુમતાં તન્મુ દુર્વાધમચેતમામ્ ॥

સર્વજ્ઞ, સર્વગત, જ્ઞાન, સર્વેના ઉપદેશ આત્મરૂપે સ્થિત, આત્મ જે આત્મતત્ત્વ છે તે ગુરુમાન-જેને સદ્ગુરુ મળ્યા તેને તો મુખેથી સંવેદ થાય છે, જે અચેતન-ગુરુવિનાના અજ-છે તેવાઓને તો મુદ્ધુર્ભોધ અતિદુર્જય છે.

જ્યોતિષામપિ તજ્જ્યોતિસ્તમઃપારે પ્રતિષ્ઠિતમ્ ।

ભાવાભાવવિનિર્મુક્ત ભાવનામાત્રગોચરમ્ ॥

તે જ્યોતિષનુ પણ જ્યોતિષ-અર્થાત્ સૂર્યાદિનુ પણ તે પ્રકાશક છે અને તે તમન-સદાર્થ અજ્ઞાનરૂપ આ પ્રપચના-પરંપારે પ્રતિષ્ઠિત છે એટલે પ્રપચાતિગ્રિત છે કે જે ભાવ-અભાવ બેયથી વિનિર્મુક્ત હોય ભાવના-અનુભવ માત્રનુ ગોચર છે

વિદિત્વા સ્વાત્મરૂપેણ ન વિભેતિ કુતશ્ચન ।

સ્વયં બ્રહ્મા સ્વયં વિષ્ણુઃ સ્વયમિન્દ્રઃ સ્વયં શિવઃ ॥

જે સ્વાત્મરૂપે સર્વ જાણે તે કશાથી ભય પામતો નથી એ સ્વયં બ્રહ્મા, સ્વયં વિષ્ણુ, સ્વયં ઇન્દ્ર અને સ્વયં-પોતેજ સાક્ષાત્ શિવરૂપ છે.

સ્વયં વિશ્વમિદં સર્વં સ્વસ્માદન્યત્ર કિંચન ।

ન મોક્ષો ન ભક્તિઃ પૃષ્ઠે ન પાતાલે ન ભૂતલે ॥

સ્વયં-પોતે આ બધું વિશ્વ છે, પોતાથી અન્ય કશું છેજ નહિ આકાશથી ઉપા પ્રદેશમા મોક્ષ નથી તેમ પાતાલે કે ભૂતલ ઉપરે કશાય મોક્ષ નથી

યદા સર્વાણિ ભૂતાનિ સ્વાત્મન્યેવ હિ પश्यति ।

સર્વભૂતેષુ ચાત્માનં બ્રહ્મ સપચતે તદા ॥

ન્યારે જ્ઞાની સર્વભૂતને-પ્રાણિમાત્રને સ્વાત્મામાજ દ્રઢ નિશ્ચયે
જાણે છે અને આત્માને સર્વભૂતને વિષયે દેખે છે-અનુભવે છે
ત્યારે તે બ્રહ્મરૂપ થાય છે

ब्रह्मभूतः प्रसन्नात्मा न शौचंति न कांक्षति ।

બ્રહ્મભૂત થએલો પુરૂષ પ્રસન્ન અતઃકરણવાળો હોઈ શોક નથી
કરતો તેમ કશાની આકાંક્ષા નથી કરતો

सम सर्वेषु भूतेषु मद्भक्तिं लभते पराम् ॥

સર્વભૂત-પ્રાણિમાત્રમા સમભાવવાન પુરૂષ મારે વિષયે પરાભક્તિ
પામે છે

यस्य देवे परा भक्तिर्यथा देवे तथा गुरौ ॥

જેને દેવમા પરાભક્તિ હોય અને જેવી દેવમા તેવીજ ગુરુમાં
હોય (તેને જ્ઞાનપ્રાપ્તિ થાય)

कर्णधार गुरु प्राप्य तद्वाक्य प्लववद्ब्रह्मम् ।

જેને કર્ણધાર-સુકાણી-સદ્ગુરુ મળે તેને પછી એ સદ્ગુરુના
વાક્યોજ દ્રઢ-મનબુત પ્લવ-વદ્વાણુ તુલ્ય થાય છે

अभ्यासवासनाशक्त्या तरन्ति भवसागरम् ॥

આત્મચિંતનાભ્યાસની વાસનાજનિત શક્તિ વડે ભવસાગરને
(જ્ઞાની) તરી જાય છે

स्ववर्णाश्रमधर्मेण तपसा हरितोषणात् ।

સાધનશ્ચ ભવેત્પુસાં વૈરાગ્યાદિચતુષ્ટયમ્ ॥

પોતાના વર્ણ તથા આશ્રમના ધર્મ વડે તેમજ તપ-બ્રહ્મચર્યાદિ
વડે હરિને સતુષ્ટ કરવા, અને વૈરાગ્યાદિ (વૈરાગ્ય, વિવેક મુમુક્ષુ,
શમાદિપદ્) ચાર એ પુરૂષને મુક્તિ સાધન થાય છે

सहन सर्वदुःखानामप्रतीकारपूर्वकम् ।

ચિન્તાવિલાપરહિત સા તિતિક્ષા નિગદ્યતે ॥

ટાક, તડકા, વૃદ્ધિ, જ્વર. છત્યાદિથી તમામ દુષ્ટોને તેનો કષ્ટ પણ પ્રતીકાર-ટાળવાના ઉપચાર-કર્મો વિના સહન કરવા તેને તિતિક્ષા કહે છે.

તસ્માદ્ગુરુ પ્રપચત જિજ્ઞાસુઃ શ્રેયઃઉત્તમમ્ ।

જ્ઞાત્વદે પરે ચ નિષ્ણાત વ્રહ્મણ્યુપશમાશ્રયમ્ ॥

ઉત્તમ શ્રેય ના જિજ્ઞાસુ-મુમુક્ષુ-પુરુષો, શબ્દ અન્ન-ઉપનિષદ્દિ બોધમા તથા પરબ્રહ્મ-પરમાત્મા આકાત્કારમા નિષ્ણુત-અર્થ અને ઉપશમ-ઉપગમવૃત્તિ-ના આશ્રયરૂપ મદ્ગુરુને શરણે જવું

તદ્વિદ્ધિ પ્રણિપાતેન પરિગ્રજ્ઞેન સેવયા ।

ઉપદેક્ષ્યન્તિ તે જ્ઞાન જ્ઞાનિનસ્તત્ત્વદર્શિન ॥

હે અર્જુન! તે પરમતત્ત્વને-મદ્ગુરુને શરણે જઈ તેને પ્રણિપાત-નમ્રભાવે કરીને તથા પરિગ્રજ-વિનયપર્વક પ્રજ્ઞ કરીને અને તેઓ બી મન વાણી તથા કાયાવક્રે મેળા-આગ્રધના કરીને જાણો એવા તત્ત્વદર્શી જાની મહાત્માઓ તમને જ્ઞાનોપદેશ કરશે

॥ જ્ઞેયવસ્તુનિરૂપણમ્ ॥

જ્ઞેયવસ્તુ નિરૂપણ.

જ્ઞેય ત તત્પ્રવક્ષ્યામિ યજ્ઞાત્વાઽમૃતમશ્નુતે ।

અનાદિમત્પર વ્રહ્મ ન સત્તન્નાસદુચ્યતે ॥

જે પરમજ્ઞેય વસ્તુ છે તે હું તને પ્રકર્ષથી કહીશ, જે બાણીને મુમુક્ષુ અમૃત-મરણાભાવોપલક્ષિત મોક્ષને પામે છે અનાદિમત્-આદિમત્ નહિ, અર્થાત્ જેને આદિ-ઉત્પત્તિકાળ નથી એવું જે પરબ્રહ્મ તે સત્ નહિ તેમ અસત્ પણ કહેવાતું નથી અર્થાત્ સત્-નામ જાત્યાદિકથી અભિવ્યક્ત દૃશ્ય-એ બ્રહ્મ નથી તેમ અસત્-તુચ્છ-પણ નથી કિંતુ ત્રિકાલાગ્રાધ્ય ચૈતન્યસ્વરૂપ પરમાનંદસ્વરૂપ છે

નાસતો વિદ્યતે ભાવો નાભાવો વિદ્યતે સતઃ ।

અસતનો ભાવ-વિદ્યમાનતા ન હોય તેમ સતનો અભાવ ન હોય

નૈન છિંદતિ શસ્ત્રાણિ નૈન દહતિ પાવકઃ ।

ન ચૈન ક્લેદયત્યાપો ન શોષયતિ મારુતઃ ॥

એ આત્માને શસ્ત્રો છેદતા નથી તેમ એને અગ્નિ યાળી શકતો નથી
જલ તેને ભીજવી શકતું નથી અને વાયુ તેને શોષી શકતો નથી

નિત્ય. સર્વગતઃ સ્થાણુરચલોઽય સનાતનઃ ॥

નિત્ય-ત્રિકાલાબાધ્ય, સર્વગત-વ્યાપક, સ્થાણુ-સ્થિર, અવિચલ
એ સનાતન છે

તુષેણ વદ્ધો વ્રીહિ સ્યાત્તુષાભાવેન તણ્ડુલઃ ।

પાશવદ્ધસ્તથા જીવઃ પાશમુક્તસ્સદાશિવઃ ॥

એમ ઉપરના તુષ-ફેતરને લીધે વ્રીહિ-સાળ કહેવાય છે એજ
તુષ-ફેતરમાથી મુક્ત થતા તદ્દુલ કહેવાય, તદ્દત્ કર્મપાશથી બદ્ધ
છે ત્યામૂઘી જીવ કહેવાય છે અને એજ જ્યારે દેવાનુગ્રહથી પાશમુક્ત
થાય ત્યારે સાક્ષાત્ સદાશિવ દેવરૂપ જ છે

જીવેશત્વાદિરહિતઃ કેવલઃ સ્વપ્રભ શિવઃ ।

સ પવ જગતસ્સાક્ષી સર્વાત્મા વિમલાકૃતિઃ ॥

જીવત્વ ધર્મત્વ આદિથી રહિત કેવલ સ્વપ્રકાશ દેવ શિવ છે
તેજ આ જગતના સાક્ષી નિર્મલાકૃતિ સર્વના આત્મભૂત છે

પ્રતિષ્ઠા સર્વભૂતાનાં પ્રજ્ઞાનઘનલક્ષણઃ ॥

બ્રાહ્મીમાત્રની પ્રતિષ્ઠા-કરૂપનાધિષ્ઠાન, પ્રજ્ઞાનઘનલક્ષણુ-પ્રજ્ઞાન-
સ્વરૂપ જ છે

સ્વતઃ્ચિદન્તર્યામી તુ માયાવી સૂક્ષ્મસૃષ્ટિઃ ।

સૂત્રાન્મા સ્થૂલસૃષ્ટયૈવ વિરાઢિત્યુચ્યતે પરઃ ॥

સ્વતઃ ચિન્માત્ર, માયા વચ્ચિન્ન થતા અંતર્યામી, સૂક્ષ્મસૃષ્ટિમા
તે સૂત્રાત્મા અને એજ પરમાત્મા સ્થૂળ સૃષ્ટિના વિરાટ કહેવાયા

॥ જીવસ્વરૂપવર્ણનમ્ ॥

અવસ્થા ૩૫ વર્ણન

નિષ્કલ નિર્મલ શાન્ત સર્વાતીત નિરામયમ્ ।

તદેવ જીવરૂપેણ પુણ્યપાપફલૈર્વૃત્તમ્ ॥

જે નિષ્કલ, નિર્મલ, શાન્ત, સર્વાતીત અને નિરામય-મર્મ પ્રપચ-ધર્મ રહિત તત્ત્વ-ગ્રહ છે તેજ અવસ્થા પે ત ના પુણ્યપાપાદિ કર્મોના કળથી આવૃત્ત થાય છે

અનેન જીવેનાત્મનાનુપ્રવિચ્ચ નામરૂપે વ્યાકરવાણિ ॥

આ અવસ્થાવાપન્ન આત્મારૂપે અનુપ્રવિષ્ટ થઈ નામરૂપને વ્યાકૃત કરે-સ્મૃત કરે.

તત્સૃષ્ટ્વા તદેવાનુપ્રાવિશત્ ।

તે-જગતને સૃષ્ટને તે ચરાચર પ્રાણિમાન અનુપ્રવેશ કર્યો

અવસ્થિતેરિતિ કાશકૃત્સ્ન ॥

અવસ્થિતેરિતિ કાશકૃત્સ્નઃ । વ્ર સૂ. અ. ૧ પા. ૪ સુ. ૨૨.

આ સૂત્રમા-પરમાત્માજ અવ-ભાવે અવસ્થિત છે, એમ કાશકૃત્સ્ન આચાર્ય માને છે એટલે પરમાત્માજ અવિદ્યુત અવસ્થામાં હોવાય છે.

સત્ય જ્ઞાનાત્મકોનન્તો વિભુરાત્મા મહેશ્વરઃ ।

તસ્યૈવાંશો જીવલોકે હૃદયે પ્રાણિનાં સ્થિતઃ ॥

સત્ય, જ્ઞાન અને અનંત જે વિભુ-આપક આત્મા મહેશ્વર છે તેનોજ અંશ અવલોકમા પ્રાણિઓના હૃદયને વિષયે સતતન હોય છે

વિસ્ફુલિન્ના યથા વહેર્જાયન્તે કાષ્ઠયોગતઃ ॥

જેમ કાષ્ઠના યોગે અગ્નિમાથી વિસ્ફુલિંગ-તણખાઓ-ઉદભવે છે તેમ ઇશ્વરમાથી અવે થાય છે.

આકાશવત્ સર્વગતશ્ચ નિત્યઃ ॥

આ અવાત્મા આકાશની પેઠે સર્વગત તથા નિત્ય-તણે કાળમા અગાધિત છે

સ્વયજ્યોતિરનાશ્યતો નિર્વિકારઃ પરાત્પરઃ ।

નિર્ગુણઃ સચ્ચિદાનંદસ્તદંશાજ્જીવસજ્જકઃ ॥

અવ્યયોતિઃ, અનાદિ, અનંત, નિર્વિકાર, પર-અવ્યક્તથી-
પણ જે પર, નિર્ગુણ, સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ છે તેનાજ અંશ જેવો
જીવ મજાધારી છે

મમૈવાંશો જીવલોકે જીવભૂતઃ સનાતનઃ ।

મારોજ અંશ, આ જીવલોકમા સનાતન જીવભૂત છે

અંશો નાનાવ્યપદેશાત્. બ. સ્ક. અ. ૨। ૩। ૪૩।
વેદાત દર્શનના આ અધિકરણમાં પ્રથમ શકા કરી કે-જીવ તથા
ઈશ્વર પરસ્પર ઉપકાર્ય તથા ઉપદારક છે અથવા અગ્નિ તથા વિસ્ફુલિગની
પેડે અશ અને અશી છે? સિદ્ધાંતમા-જીવ બ્રહ્મના અશ જેવો
છે, અમૂર્ત બ્રહ્મનો વાન્તવ અશ ન સભવે માટે અનાદિ તથા
અનિર્વચનીય અવિદ્યારૂપ ઉપાધિબેદને લીધે એકજ બ્રહ્મના આભાસ-
રૂપ જીવો છે

एक एव हि भूतात्मा भूते भूते व्यवस्थितः ।

एकधा बहुधा चैव दृश्यते जलचन्द्रवत् ॥

એકજ ભૂતાત્મા ભૂત ભૂતમા વ્યવસ્થિત છે અર્થાત્ એકજ
ગિય, દર્પણ જલ આદિ ઉપાધિ બેદથી પૃથક્ પૃથક્ પ્રતિગિય,
રૂપે પ્રતીત થાય છે તદ્વત્ આ પણ જળપ્રતિગિયિત ચંદ્રની પેડે
એક પ્રકારે તથા અનેક પ્રકારે જોવામા આવે છે

जावेशावाभासेन करोति माया चाविद्या च स्वयमेव

भवति ॥

માયા, આભાવડે જીવ તથા ઈશ્વર રહે છે, પોતેજ માયા તથા
અવિદ્યા થાય છે

ચૈતન્ય ચદધિષ્ઠાન લિંગદેહશ્ચ યઃપુનઃ ।

ચિચ્છાયા લિંગદેહસ્થા તન્નવો જીવ ઉચ્યતે ॥

જે અધિષ્ઠાન ચૈતન્ય, તથા લિંગદેહ-મતર તત્તાનુ સૂક્ષ્મ શરીર અને એ લિંગ દેહમા રહેલી ચિચ્છાયા-ચિદાભાસ તેનો સઘાત જીવ શબ્દે કહી કહેવામા આવે છે

કૂટસ્થે કલ્પિના વૃદ્ધિસ્તત્ર ચિત્પ્રતિવિમ્બકઃ ।

પ્રાણાનાં ધારણાજીવઃ સસારેણ સ યુચ્યતે ॥

કૂટસ્થ-અપાય; ઉપનન, વિદ્યા ઇત્યાદિ ગદિત-ચૈતન્યરૂપ અધિષ્ઠાનમાં કલ્પિત જે બુદ્ધિ તેમા રહેલો જે ચૈતન્ય પ્રતિબિમ્બ, તે પ્રાણુનુ ધારણ કરે છે તેથી જીવ કહેવાયો અને એ જીવજન્મ મરણાદિ સસારની સાથે જોડાયો છે.

દેહં ધિય ચિત્પ્રતિવિમ્બમેવ વિસૃજ્ય વૃદ્ધૌ નિહિતં ગુહા

યામ્ ।

દ્રષ્ટારમાત્માનમલ્લખ્ણબોધ સર્વપ્રકાશં સદસદ્વિલક્ષણમ્ ॥

દેહ, બુદ્ધિ, ચિત્પ્રતિબિમ્બ-ચિદાભાસ, એ યધાને મૂકી દઈ બુદ્ધિરૂપી ગુહામા રહેલા અખંડ બોધસ્વરૂપ, સર્વના પ્રકાશક, સત્ તથા અસત્ બેયથી વિલક્ષણ, દ્રષ્ટા આત્માને બાણો

કાર્યોપાધિરયં જીવઃ કારણોપાધિરીશ્વરઃ ।

કાર્યકારણતાં હિત્વા પૂર્ણબોધોઽવશિષ્યતે ॥

કાર્ય-અવિદ્યા ઉપાધિને લઈ આ જીવ કહેવાણો તથા કારણ-માયા ઉપાધિને લઈ ઇશ્વર કહેવાયા; એ કાર્યતા તથા કારણતા બંનેનો ત્યાગ કરતા પૂર્ણ બોધાત્મક-આત્માજ શેષ રહેશે

ન યોગેન ન સાંખ્યેન કર્મણા નો ન વિદ્યયા ।

બ્રહ્માત્મૈકત્વબોધેન મોક્ષઃ સિદ્ધ્યતિ નાન્યથા ॥

ન યોગ વડે કે ન સાંખ્યવડે તેમ કોઈ કર્મ વડે નહિ અને

ન તો વિદ્યા-ઉપાસના વડે મોક્ષ થવાનો કિતુ કેવલ અજ્ઞાતમૈક્ય
બોધે કરીનેજ મોક્ષ સિદ્ધ થાય અન્યથા નહિ

મુક્તિસ્તુ બ્રહ્મતત્ત્વસ્ય જ્ઞાનાદેવ ન ચાન્યથા ।

સ્વપ્રબોધ વિના નૈવ સ્વસ્વપ્નો હીયતે યથા ॥

મુક્તિ તો બ્રહ્મતત્ત્વના જ્ઞાને કરીનેજ થવાની, અન્યથા નહિ
જેમ પોત નું સ્વપ્ન પોતે જગ્યા વિના કદાપિ નિવૃત્ત નજ થાય
અનાદિમાયયા સુપ્તો યદા જીવઃ પ્રબુદ્ધયતે ।

અજમનિદ્રમસ્વપ્નમદ્વૈત બુદ્ધયતે તદા ॥

અનાદિ માયાને લઇ સૂતેલો-અજ્ઞાનવશ થયેલો-જીવ જ્યારે
પ્રબુદ્ધ-આત્મજ્ઞાન પામી જાગૃત-થાય ત્યારે અજ-જન્મ રહિત,
અનિદ્ર-નિદ્રાદિ દોષમુક્ત, અસ્વપ્ન-સ્વપ્નાવસ્થા રહિત, એવું અદ્વૈત-
દ્વૈતપ્રપચાતીત-પરમાત્મતત્ત્વ જ્ઞાત થાય-અપરોક્ષતયા અનુભવાય

ઉત્તિષ્ઠત જાગૃત પ્રાપ્ય વરાન્નિબોધત ।

શ્ચુગ્મસ્ય ધારા નિશિતા દુરત્યયા દુર્ગપથસ્તત્કવયો વદન્તિ ॥

હોં, જગો, પોતાના કરતા વર-શ્રેષ્ઠ પુરુષો પાસે જઇને જાણો
શુર-અસ્ત્રાની ધારા અતિ તીક્ષ્ણ હોવાથી ઝાળગી ન શકાય
તેવી હોય છે તદ્વત જ્ઞાનનો માર્ગ પણ દુર્ગમ છે એમ કવિ-કાંતદર્શી
પુરુષો કહી ગયા છે

શ્રવણં તુ ગુરોઃ પૂર્વ મનનં તદનન્તરમ્ ।

નિદિધ્યાસનમિત્યેતત્પૂર્ણબોધસ્ય કારણમ્ ॥

પ્રથમ શ્રીગુરુના મુખથી શ્રવણ કરવું, તદનન્તર મનન-ચુકલ્લાદિ
પરિશીલન-કરવું, અને પછી નિદિધ્યાસન-અનુભવાદિ કરવું, એ
પૂર્ણબોધ પ્રાપ્ત થવાનું કારણ છે

પૂર્ણબોધે તદન્યૌ દ્વૌ પ્રતિવદ્ધો યદા તદા ।

મોક્ષ વિનિશ્ચિત વિનુ દૃષ્ટદુઃખ ન નશ્યતિ ।

પ્રણબોધ થતા તેથી અન્ય-નગય તથા વિપર્યય-એ એ ત્યારે પ્રતિબદ્ધ થાય ત્યારે મોક્ષ તો નિશ્ચય પ્રાપ્તો જ હિતુ દષ્ટ દુઃખ નાશ નથી પામતુ.

સ્વસ્વકર્મનિસારેણ વર્તન્તાં તે યથા તથા ।

અવિગિષ્ઠઃ સર્વબોધ સમામુક્તિમિતિ સ્થિતિ ॥

ખોતખોતાના કર્મોને અનુસાર તેઓ જેમ વર્તતા હોય તેમ વર્તી કરે. સર્વબોધ તો અધ્યાયને અવિગિષ્ઠ-અમાનજ થાય તેમ મુક્તિ પણ સમાનજ હોય એવી સ્થિતિ-મિદ્ધ વાત-છે

પપા બ્રાહ્મી સ્થિતિઃ પાર્થ નૈનાં પ્રાપ્ય વિમુચ્યતિ ।

સ્થિત્વાસ્યામતકાલેऽપિ બ્રહ્મનિર્વાણમૃચ્છતિ ॥

હે પાર્થ ! આ-એ તને કહી ગતાવી ને-બ્રાહ્મી સ્થિતિ-બ્રહ્મ-ભાવાવસ્થા-જાણવી એ સ્થિતિને પ્રાપ્ત થયા પછી એ જાતી સર્વથા મોહ પામતો નથી એ સ્થિતિમા અતકાલે પણ મ્વિગ થવાય તો એ પુરૂષ બ્રહ્મનિર્વાણ-બ્રહ્મના એકીભાવ-પામે છે

વૈરાગ્યોરપતી પૂર્ણે વોધસ્તુ પ્રતિવદ્યતે ।

યસ્ય તસ્ય ન મોક્ષોસ્તિ પુણ્યલોકસ્તપોવલાત્ ॥

જેને વૈરાગ્ય તથા ઉપરામ ભક્તિ પશ્ચિર્ણ હોય પણ બોધ થવામાં પ્રતિબદ્ધ નહે તો તેનો મોક્ષ ન થાય તથાપિ તપોઅગ્નને લીધે પુણ્યલોકની પ્રાપ્તિ જરૂર થાય

ઋર્વં ગચ્છતિ સત્વસ્થા મધ્યે તિષ્ઠતિ રાજસાઃ ।

જઘન્યગુણવૃત્તિસ્થા અધો ગચ્છતિ તામસા ॥

સત્ત્વગુણી પુરૂષો ઉર્ધ્વગતિ-સ્વર્ગ-પામે છે, ગ્નેગુણી મધ્યે-મનુષ્ય લોકમાજ સ્થિતિ પામે છે અને જઘન્યગુણ-તમેગુણી વૃત્તિવાળા તામસજનો અધોગતિ-પશુપક્ષિ આદિક ગતિ-પામે છે

ક્ષીણે પુણ્યે મર્ત્યલોક વિશતિ ॥

પ્રણયથી સ્વર્ગે ગયેલા, તે પુણ્યનો ક્ષય થતાં પાછા મર્ત્યલોકમા પ્રવેશ કરે છે

પ્રતિબન્ધો વર્તમાનો વિષયાસક્તિલક્ષણઃ ।

પ્રજ્ઞામાન્થ કુતર્કશ્ચ વિપર્યયદુરાગ્રહૌ ॥

આત્મજાનોત્પત્તિમાં વર્તમાન પ્રતિબંધ પાચ હોય છે જેવા કે વિષયમા આસક્તિ, (કે) બુદ્ધિની મદતા, (૨) કુતર્ક, (૩) વિપર્યય, (૪) તથા દુરાગ્રહ (૫), આ પાચ પ્રતિબંધક હોવાથી તત્ત્વબોધ થતો નથી

સર્વગ સચ્ચિદાનંદ જ્ઞાનચક્ષુર્નિરીક્ષતે ।

અજ્ઞાનચક્ષુર્નક્ષેત ભાસ્વન્ત ભાનુમન્ધવત્ ॥

સર્વમા વ્યાપકરૂપે વર્તમાન સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ આત્માને જ્ઞાન ચક્ષુ મપત્ર પુરૂષ નિરખે છે, જ્યારે એ જ્ઞાનચક્ષુહીન પુરૂષ-જેમ મૂર્ખને અંધ નથી દેખી શકતો તેમ-નિરખી શકતો નથી

एकोदेवस्सर्वभूतेषु गुढस्सर्वव्यापी सर्वभूतान्तरात्मा ।

कर्माध्यक्षस्सर्वभूताधिवासस्साक्षी चेता केवलो निर्गुणश्च ॥

એકજ દેવ સર્વભૂત-પ્રાણિમાત્રને વિષયે ગૂઢ-અપ્રત્યક્ષરૂપે-નરે છે, જે સર્વવ્યાપી છે, સર્વ ભૂતના અંતરાત્મા છે, સર્વના કર્મોના અધ્યક્ષ-દ્રષ્ટા છે, સર્વભૂતોના અધિવાસ-આશ્રય છે, સર્વના સાક્ષી, ચેતન, કેવલ અને નિર્ગુણ છે

सर्वभूतेषु येनैकं भावमव्ययमीक्षते ।

अविभक्त विभक्तेषु तज्ज्ञान विद्धि सात्त्विकम् ॥

જે જ્ઞાનવડે સર્વભૂતમા એક અવ્યયભાવ અર્થાત-આત્મભાવ દેખે તે વિભક્ત વ્યક્તિઓને વિષયે અવિભક્ત-અખડાડાર જ્ઞાન સાત્ત્વિક જ્ઞાન જાણે

ज्ञानस्वरूपमेवादौ ज्ञान ज्ञेयैकसाधनम् ।

ज्ञातं येन निज रूप कैवल्य परम पदम् ॥

પ્રથમ તો જે જ્ઞાનસ્વરૂપજ છે અને જેય પદાર્થના બોધનું

સાધનભૂત છે અને જેના વડે કૈવલ્ય પદ્મપદ્મ નિર્ભર સ્વરૂપ બનેલું
(તે જ્ઞાન આત્મરૂપજ છે)

અસ્તિ બ્રહ્મેતિચેદ્દેદ પરોક્ષજ્ઞાનમેવ તત્ ।

અહ બ્રહ્મેતિ ચેદ્દેદ સાધ્યાત્કારસ્મ ઉચ્યતે ॥

‘બ્રહ્મ છે’ એમ જે બોલે તો તે પરોક્ષજ્ઞાનજ દેવવાય પણ
‘હું બ્રહ્મ છું’ આમ બોલે તો તે સાધ્યાત્કાર દેવવાય

અજ્ઞાનેનાવૃત્ત જ્ઞાન તેન મુક્તિ જાતવઃ ॥

અજ્ઞાન-મૂઢાજ્ઞાન વડે જ્ઞાન-સ્વરૂપ ભૂતજ્ઞાન-આવૃત્ત-આચ્છાદિત
છે તેને કીધે જતુ-પ્રાણિઓ મોહ પામે છે

જ્ઞાનેન તુ તદજ્ઞાન ચેપાં નાશિતમાત્મનઃ ॥

જ્ઞાન વડે જેઓનું તે આત્માનું અજ્ઞાન નાશ થએલું છે,
(તેઓને જ્ઞાન પ્રકાશે છે)

બ્રહ્મણ્યજ્ઞાનનાશાય વૃત્તિવ્યાપ્તિરપેક્ષિતા ।

બ્રહ્મને વિષયે અજ્ઞાન નાશ થવા માટે માત્ર વૃત્તિ વ્યાપ્તિ અપેક્ષિત છે

॥ વૃત્તિવ્યાપ્તિ ફલવ્યાપ્તિ ॥

વૃત્તિવ્યાપ્તિ તથા ફલવ્યાપ્તિ-

સ્વય સ્ફુરણરૂપત્વાન્નાભાસ ઉપયુજ્યતે ।

ચક્ષુર્દોષાવપેક્ષ્યતે ઘટાદેર્દર્શને યથા ॥

ન દીપદર્શને કિંતુ ચક્ષુરેકમપેક્ષ્યતે ॥

જેમ ઘટાદિકના દર્શનમાં ચક્ષુ તથા દીપ એયની અપેક્ષા રહે
છે પણ દીપના દર્શનમાં માત્ર ચક્ષુ એકજ અપેક્ષિત હોય છે
તેમ આત્મા પોતે સ્ફુરણ રૂપજ હોવાથી તેના સાધ્યાત્કારમાં માત્ર
વૃત્તિ અપેક્ષિત છે, એમાં આભાસ-વૃત્યુપહિત ચિદાભાસનો-ઉપયોગ
રહેતો નથી.

સ્થિતોપ્યસૌ ચિદાભાસો બ્રહ્મણ્યેકીભવેત્પરમ્ ।

ન તુ બ્રહ્મણ્યાતિશય ફલ કુર્યાદ્ઘટાદિવત્ ॥

કેમકે-જ્યારે વૃત્તિ આત્માકાર થાય ત્યારે એ ચિદાભાસ વૃત્તિસ્થ રહે છે પણ તે બ્રહ્મને વિષયે એકીભાવ પામી જાય છે તેથી તે બ્રહ્મને વિષયે કોઇ પ્રકારનું અતિશયરૂપ ફલ ઉત્પન્ન કરી શકતો નથી અર્થાત જ્ઞેમ ઘટાદિ સાક્ષાત્કારમા વૃત્તિધ્યાન થઈ ઘટાઘાકાર ધારણ કરી ઘટાદિનિષ્ઠ આવરણનો ભગ કરે છે અને વૃત્યુપહિત ચેતન-ચિદાભાસ-રૂપ ફલ ચેતન-ઘટાદિકનો પ્રકાશ કરે છે પણ આત્મા પોતે પ્રકાશરૂપ હોવાથી તેના સાક્ષાત્કારમા આવરણભગાર્થ માત્ર વૃત્તિવ્યાપ્તિ અપેક્ષિત છે આત્માના પ્રકાશને માટે ફળ ચેતનનો તેમા ઉપયોગ નથી જ્ઞેમ સૂર્યદર્શનાર્થ, સૂર્યપ્રતિબિંબના પ્રકાશની જરૂર નથી તદ્વત

બુદ્ધિતત્સ્થચિદાભાસૌ દ્વાવપિ વ્યાપ્નુતો ઘટમ્ ।

તત્રાજ્ઞાન ધિયા નર્યેદાભાસેન ઘટ સ્ફુરેત્ ॥

બુદ્ધિ તથા બુદ્ધિસ્થ ચિદાભાસ બન્ને ઘટને વ્યાપે છે તેમા બુદ્ધિવૃત્તિથી ઘટનિષ્ઠ અજ્ઞાનાવરણ નષ્ટ થાય છે અને આભાસ વડે ઘટ સ્ફુરે છે

ગ્રન્થમભ્યસ્ય મેધાવી જ્ઞાનવિજ્ઞાનતત્પરઃ ।

પલાલમિથ ધાન્યાર્થી ત્યજેદગ્રન્થમશેષતઃ ॥

મેધાવી-બુદ્ધિમાન પુરૂષે-ત્રથોના અભ્યાસ કરીને જ્ઞાન-બોધ તથા વિજ્ઞાન-અનુભવ બન્નેમા નિપુણતા સ્પાદન કરવી પછી તો ધાન્યનો અર્થી જ્ઞેમ ધાન્યના ફેતરા-દુસા વગેરેને ફૂકી દીધે છે તેમ અશેષત-તમામ ત્રથોને ત્યજ દેમા

આહારનિદ્રાભયમૈથુનાનિ સમાનિ ચૈતાનિ નૃણાં પશુનામ્ ।

જ્ઞાન નરાણામાધિકો વિશેષો જ્ઞાનેન હીનાઃ પશુભિ સ્સમાનાઃ॥

આહાર, નિદ્રા, ભય અને મૈથુન, આ ચાર તો મનુષ્યમા પશુ સમાનજ રહેલ છે, મનુષ્યોમા જ્ઞાન એક અધિક વિશેષ છે એટલે જ મનુષ્યો જ્ઞાનહીન હોય તેઓ આકૃતિ મનુષ્યની હોવા છતાં પશુઓની સમાન ગણવા યોગ્ય છે

આહારગુઢો ચિત્તસ્ય વિગુઢિર્ભવતિ સ્વતઃ ।

ચિત્તગુઢો કમાજ્ઞાન વ્રુત્યન્તે ગ્રન્થયઃ સ્ફુટમ ॥

આહારની શુદ્ધિથી ચિત્તની વિગુઢિ અત થાય છે અને ચિત્તગુઢિ થતા ક્રમે ડરી જાન પ્રાપ્તિ થઈ હૃદયના મશય ત્રિયિઓ સ્ફુટ રીતે નુટી જાય છે

યોગિનામાત્મનિષ્ઠાનાં માયા સ્વાત્મનિ કલ્પિતા ।

સાક્ષિરૂપતયા ભાતિ બ્રહ્મજ્ઞાનેન વાધિતા ।

આત્મનિષ્ઠ યોગિ પુરૂષોના આત્માના કલ્પિતા માયા, બ્રહ્મજ્ઞાન વડે વાધિતા થઈ સાક્ષિરૂપતાથી ભામે છે.

સર્વભૂતેષુ ચાત્મન સર્વભૂતાન્નિ ચાત્મનિ ।

સમ પશ્યાન્નાત્મયાજી સ્વારાજ્યમધિગચ્છતિ ॥

સર્વભૂતને વિષયે આત્માને અને આત્માના સર્વભૂતને સમાન ભાવે દેખતો-અનુભવતો આત્માશુ-તત્ત્વદર્શી સ્વર્ગનુ ગત્ય ભોગવે છે-આત્મ સામ્રાજ્ય સુખ અનુભવે છે

યસ્મિન્કાલે સ્વમાત્માન યોગી જાનાતિ કેવલમ્

તન્માત્કાલાત્સમારમ્ય જીવન્મુક્તો ભવેદસૌ ॥

જે સમયે યોગી-જ્ઞાની પોતાના આત્માને ક્રેવલ-અમગ-ગણે છે-અનુભવે છે તે સમયથી આરંભીને એ જ્ઞાની શુવન્મુક્ત થાય છે-શુવન્મુક્તિ મુખ અનુભવે છે.

યસ્યનાહકુતો ભાવો બુદ્ધિર્યસ્ય ન લિપ્યતે ।

કુર્વતો ડકુર્વતો વાપિ સ જીવન્મુક્ત ઋચ્યતે ॥

જેનો અહભાવ નિવૃત્ત થયો અને જેની બુદ્ધિ કોઈપણ કાર્ય પરિણામથી લિપ્ત થતી નથી તે ભલે કંઈ કરતો હોય કે ન કરતો હોય તથાપિ તે શુવન્મુક્ત કહેવાય.

सर्वभूतेषु चात्मानं सर्वभूतानि चात्मनि ।

समं पश्यन्तान्मयाज्जी सग्राह्यमधिगच्छति ॥

सर्वं प्राणीमात्रमा आत्माने व्येते आत्माया सर्वं प्राणीमात्रे समानभावे
 दृश्यता-अनुवर्तते-तत्पश्यन्त्येवमव्यक्तं भागवे छे (गृह्यो पानु ५०/)

જ્ઞાનોદયાત્તુ પ્રારબ્ધ કર્મ જ્ઞાનાન્ન નશ્યતિ ।

અદત્ત્વા સ્વફલં લક્ષ્યમુદ્દિશ્યોત્સૃષ્ટવાણવત્ ॥

જ્ઞાનનો ઉદય થવાથી એ જ્ઞાનવડે પ્રારબ્ધ કર્મનો નાશ થતો નથી જેમ લક્ષ્ય-નિશાનને ઉદ્દેશીને ઉત્સૃષ્ટ-ફેંકેલો બાણ પોતે તાકેલું નિશાન વેધરૂપી ફલ દીધા વિના નિવૃત્ત નથી થતો તદ્વાત્ પ્રારબ્ધકર્મ પણ ફલ દબનેજ વિરામ પામે

દેહાત્મજ્ઞાનવજ્ઞાન દેહાત્મજ્ઞાનબાધકમ્ ।

આત્મન્યેવ ભવેદસ્ય સ નેચ્છન્નપિ મુચ્યતે ॥

જેવું પ્રાકૃતજનને દેહમા આત્મભાન દ્રઢ છે તેવુંજ દ્રઢ, એ દેહાત્મજ્ઞાનનું બાધક તત્ત્વજ્ઞાન જેને આત્મામા થયું હોય તે પોતે ન ઇચ્છે તોપણ મુક્ત થાય છે

॥ સત્યાદિલક્ષણઃ ॥

સત્યાદિ લક્ષણ

સર્વાધિષ્ઠાનમદ્વન્દ્વ પર બ્રહ્મ સનાતનમ્ ।

સચ્ચિદાનંદરૂપ તદવાહનમનસગોચરમ્ ॥

સર્વનું અધિષ્ઠાન, અદ્વૈત-રાગદ્વેષાદિ વર્જીત, સનાતન, પરબ્રહ્મ છે તે સત ચિત્ તથા આનંદરૂપ છે અને વાણી તથા મનનું અગોચર-અવિપય છે

સત્ય જ્ઞાનમનન્ત સદાનન્દ બ્રહ્મ કેવલમ્ ।

સર્વ ધર્મવિહીન ચ મનોવાચામગોચરમ્ ॥

સત્ય-ત્રણે કાલમા અબાધિત, જ્ઞાન-ચિદ્રૂપ અનંત-ત્રિવિધ પન્થિછેદથી રહિત, એવું કેવલ સદ્રૂપ તથા આનંદરૂપ બ્રહ્મ છે તે, સર્વધર્મવિહીન હોઈને મન તથા વાણીનું અગોચર છે

સત્યજ્ઞાનમનન્ત બ્રહ્મ યો વેદ નિહિત ગુહાયામ્ ।

સત્ય, જ્ઞાન તથા અનંત બ્રહ્મ જે પ્રાણિઓની હૃદય ગુદામાં વ્યાપકરૂપે સ્થિત છે તેને જે પુરૂષે જાણ્યું (તે મુક્ત સમજવો)

સર્વેન્દ્રિયગુણાભાસ સર્વેન્દ્રિયવિવર્જિતમ્ ॥

સર્વાધાર સદાનન્દમવ્યક્ત દ્વૈતવર્જિતમ્ ।

સ્વયં સર્વં ઇન્દ્રિયોત્થી વર્જીત હોવા છતાં સર્વ ઇન્દ્રિયોના ગુણોભા
આભાસતુ સર્વનું આધારભૂત સત્ તથા આનન્દ સ્વરૂપ દ્વૈતવર્જિત
અવ્યક્ત બ્રહ્મ છે.

આત્મા વા ઇદમિત્યાદૌ પરોક્ષં વ્રહ્મ લક્ષિતમ્ ॥

અધ્યારોપાપવાદાભ્યાં પ્રજ્ઞાન વ્રહ્મ દર્શિતમ્ ।

‘આત્મા વા ઇદમ્’ ઇત્યાદિ યુતિઓમાં બ્રહ્મ પરોક્ષતયા
લક્ષિત કરાગ છે, કિંતુ અધ્યારોપ તથા અપવાદ વડે ડરીને પ્રજ્ઞાન
સ્વરૂપ બ્રહ્મ દર્શાવવામાં આવે છે

અચિન્ત્યરૂપમવ્યક્તમનન્તમમૃત શિવમ્ ।

આદિમધ્યાન્તરહિત પ્રશાન્ત વ્રહ્મ કારણમ્ ॥

અચિન્ત્યરૂપ, અવ્યક્ત, અનન્ત, અમૃત, શિવ, આદિ મધ્ય તથા
અતથી રહિત, પ્રશાન્ત, એવું બ્રહ્મ આ સંકલ પ્રપચનું કારણ
અભિન્નનિમિત્તોપાદાનરૂપ-છે

સત્યચિદ્ધનમસ્રણ્ડમદ્વય સર્વદશ્યરહિત નિરામયમ્

બ્રહ્મ સત્યચિદ્ધન-ત્રિકાલાગ્રાધ્ય તથા ચૈતન્યરૂપ હોવા છતાં
સત્તા તથા ચૈતન્ય બે ધર્મ જેમાં અદ્ય અલગ નથી કિંતુ જેમ
સમુદ્રજલ લવણુધન છે તદ્રૂપ આત્મા સચ્ચિદ્ધન છે, વળી તે અખંડ
અદ્ય, સર્વદ્રશ્ય રહિત તથા નિરામય-સંસાર ધર્મ રહિત છે

સર્વાધાર સર્વવસ્તુપ્રકાશ સર્વાકાર સર્વગ સર્વશૂન્યમ્ ॥

નિત્ય શુદ્ધ નિશ્ચલ નિર્ધિકલ્પ વ્રહ્માદૈત યત્તદેવાહમસ્મિ ॥

સર્વના આધારભૂત, સર્વ વસ્તુનું પ્રકાશક, સર્વ આકારમાં
અનુસ્થૂત, સર્વમાં વ્યાપક રૂપ રહેલ અને વસ્તુતાયે સર્વ શૂન્ય-

નિર્ધર્મક, નિત્ય, સુદ્ધ, નિશ્ચલ, નિર્વિકલ્પ-નામરૂપ રહિત, એવું જે અદ્વૈત બ્રહ્મ તે જ હું છું-પૂર્વોક્ત સર્વ વિશેષણોપલક્ષિત બ્રહ્મ સ્વરૂપ હું છું

નિર્વિકલ્પમનનંતં ચ હેતુદૃષ્ટાન્તવર્જિતમ્ ।

અપ્રમેયમનાથ ચ જ્ઞાત્વા ચ પરમ શિવમ્ ॥

નિર્વિકલ્પ-નામનાત્યાદિ રહિત, અનત-અપરિચ્છિન્ન, હેતુ તથા દૃષ્ટાતથી વર્જિત, વળી જે અપ્રમેય-પ્રમાનો અવિપય, અનાથ એવા પરમ શિવને બાણીને (શાંતિ પામે)

અક્ષર પરમ બ્રહ્મ નિર્વિશેષ નિરञ્જનમ્ ।

આધાર સર્વભૂતાનામનાધારમનામયમ્ ॥

અપ્રમાણમનિર્દેશ્યમપ્રમેયમતીન્દ્રિયમ્ ।

અસ્થૂલમનણુઅદ્વસ્વમદીર્ઘમજમવ્યયમ્ ॥

અશબ્દસ્પર્શરૂપ તદચક્ષુશ્રોત્રનામકમ્ ।

સત્યાનદસ્વરૂપ ધીસાક્ષિણ વોધવિગ્રહમ્ ॥

ચિંતયાત્મતયા નિત્ય ત્યક્ત્વા દેહાદિગાં ધિયમ્ ।

જ્ઞાત્વા સ્વ પ્રત્યગાત્માન વુદ્ધિતઢૃત્તિસાક્ષિણમ્ ॥

નિત્ય વિભુ સર્વગત સુસૂક્ષ્મ ચ તદવ્યયમ્ ॥

અશરીર શરીરેષુ મહાન્ત વિભૂમીશ્વરમ્ ।

આનન્દમક્ષર સાક્ષાન્મત્વા ધીરો ન શોચતિ ॥

અક્ષર-નાશ રહિત, પરમ બ્રહ્મ નિર્વિશેષ તથા નિરञ્જન છે, સર્વ ભૂત-પ્રાણી માત્રનો આધાર છે પોતે અનાધાર-આધાર નિરપેક્ષ છે તથા અનામય-ભવરોગથી મુક્ત છે, જેના કોઈ પ્રમાણ પ્રવૃત્ત ઘટ શકતુ નથી તેમ જેનો આગળો વગેરેથી નિર્દેશ પણ થઈ શકતો નથી, વળી જે અપ્રમેય-પ્રમાવિપય થતુ નથી અને અતીન્દ્રિય ધ્રિયાગોચર છે, જે અચૂલ નથી, અણુ-સૂક્ષ્મ નથી, હંસ્ય નથી, દીર્ઘ નથી, અજ-જન્મ રહિત તેમ અવ્યય-નાશ રહિત છે, શબ્દ

સ્પર્શ તથા સ્પર્થી રહિત હોઈ અદ્ભુ. શ્રોત ગદિત તથા નામ વર્જિત છે તથા જે સત્ય અને આનન્દમ્વરૂપ છે તથા જ્ઞાન સ્વરૂપે સર્વની બુદ્ધિનું સાક્ષિરૂપ છે એવું જ આત્મમ્વરૂપ છે તેનું-દેહાદિમા જતી બુદ્ધિને ત્યજીને નિત્ય ચિત્તન કરે, અને પોતાના અંતઃગતમાને બુદ્ધિ તથા તેની વૃત્તિઓના સાક્ષી બનીને-નિત્ય-શાશ્વત, વિભુ-વ્યાપક, સર્વગત, સુસૂક્ષ્મ-દુર્જેય, એવા તે અવ્યય-અવિનાશી, કે જે પોતે શરીર રહિત છતાં સર્વ શરીરોમા મહાન્ વ્યાપકરૂપે ગહેલા આનન્દ રૂપ તથા અક્ષર-ઈશ્વરને સાક્ષાત્ અનુભવીને ધીર-તત્ત્વવિત-શોક નથી કરતા.

સ્વપ્રાન્ત જાગરિતાન્ત ચોર્મો યેનાનુપश्यति ।

મહાન્ત વિભુમાત્માન મત્વા ધીરો ન શોચતિ ॥

સ્વપ્નના અતને તથા જાગરિત-જાગ્રત્ દશાના અતને જના વડે અનુભવાય છે તે મહાન્ વિભુ-વ્યાપક આત્માને માની-અપરોક્ષતથા અનુભવી, ધીર-તત્ત્વવિત શોક નથી કરતો.

ઘટાકાશ મહાકાશ ઇવાત્માન પરાત્મનિ ।

વિલાપ્યાઽઽઽઽખણ્ડભાવેન તૂર્ણીં ભવ સદા મુને ॥

ઘટાકાશને જેમ મહાકાશમા લય પમાડાય તેવી રીતે આત્માની પરમાત્મામા લયભાવના કરી અખડ ભાવે હે મુનિ! સદા શાંત થઈ જાઓ.

॥ જીવન્મુક્તિલક્ષણ ॥

જીવન્મુક્તિ લક્ષણ

તુર્યાતીતા તુ યાઽવસ્થા પરા નિર્વાણરૂપિણી ।

જીવાત્મપરમાત્મૈક્યાવસ્થા ત્રિપુટિરહિતા ॥

પરમાનન્દસ્વરૂપા શુદ્ધચૈતન્યાત્મિકા ભવતિ ॥

તુર્યાતીતા જે અવસ્થા પરમ નિર્વાણ રૂપિણી છે તે જીવાત્મા તથા પરમાત્માના ઐક્યભાવનાત્મિકા ત્રિપુટી-તાતા જ્ઞેય અને જ્ઞાન

એ ત્રિપુટીનું જેમા ભાન નથી રહેતું કિતું કેવળ પરમાનંદ સ્વરૂપા શુદ્ધ ચૈતન્યાભિકા દશા છે તે જીવન્મુક્તિ સમજવી

एष सम्प्रसादोऽस्माच्छरीरात्समुत्थाय पर ज्योतिरूप-
सम्पद्य स्वेन ।

રૂપેનાભિનિષ્પદ્યતે एष आत्मेति होवाचैतदमृतमममे
तद्ब्रह्मेति ॥

આ સમ્પ્રસાદ-આત્મા-આ શરીરમાથી ઉત્થિત થઇને પરમ જ્યોતિ અવસ્થાને પામીને સ્વસ્વરૂપે અભિનિષ્પન્ન-સપૃક્ત થાય છે એજ વાસ્તવ આત્મા છે, એ અમૃત તથા અલય છે અને એજ બ્રહ્મ છે

यथा नद्यः स्यन्दमानाः समुद्रेऽस्त गच्छन्ति नामरूपे
विहाय ।

तथा विद्वान्नामरूपाद्विमुक्त' परात्पर पुरुषमुपैति दिव्यम् ॥

જેમ વહેતી નદીઓ સમુદ્રમા પોતાના નામ તથા રૂપ છોડીને અસ્ત પામે છે-મળી જાય છે, તેમ વિદ્વાન-આત્મદર્શી નામ તથા રૂપથી વિમુક્ત થઇ પર પુરુષરૂપી પણ-પર દિવ્યપુરુષ પરબ્રહ્મને મળે છે-બ્રહ્મા એટલીભાવને પામે છે

घटे नष्टे यथा व्योम व्योमैव भवति स्वयम् ।

तथैवापाधिविलये ब्रह्मैव ब्रह्मवित्स्वयम् ॥

જેમ ઘડો નષ્ટ થવાથી ઘડામાનો આકાશ આકાશમા લીન થાય છે તેમજ અવિદ્યારૂપ ઉપાધીનો વિલય થતા બ્રહ્મવિત્ અથવા બ્રહ્મરૂપ જ થાય છે

घटे भिन्न घटाकाश आकाशे लीयते यथा ।

देहाभावे तथा योगी स्वरूपे परमात्मनि ॥

ઘટનો નાશ થતા ઘટાકાશ જેમ મહાકાશમા લય પામે છે તેજ પ્રમાણે દેહનો અભાવ થતા યોગી-તત્ત્વવિત્ અવ્યવરૂપભૂત પરમાત્માના એનીભાવ પામે છે

તીર્થં વાન્ત્યજગેહે વા યત્ર કુત્ર મૃતોપિ વા ।

ન યોગી પश्यते गर्भं परे ब्रह्मणि लीयते ॥

યોગી-તત્ત્વદર્શી આહે ગગાદિતીર્થમા મરે અથવા આગલના ઘરમા મરે તોપણ તે કરી ગર્ભસ્થાન દેખતો નથી કિંતુ પરબ્રહ્મા લીન થાય છે

उत्तमा तत्त्वचिन्तैव मध्यमं शास्त्रचिन्तनम् ।

अधमा मंत्रचिन्ता च तीर्थं भ्रान्तिरतोऽधमा ॥

હમેશા આત્મતત્ત્વનું ચિંતન કડ્ડુ એ ઉત્તમ છે અને શાસ્ત્રચિંતન કર્યા કરવું એ મધ્યમ છે, મારણ મોહનાદિ મન્ત્રચિંતન કડ્ડુ એ અધમચિંતન છે અને તીર્થપ્રમાણ કર્યા કરવું એ તો એથીયે અધમ છે

मनुष्याणां सहस्रेषु कश्चियतति सिद्धये ।

यततामपि सिद्धानां कश्चिन्मां वेत्ति तन्वतः ॥

હજારો મનુષ્યોમાંથી ડોઢજ સિદ્ધિને માટે યતન કરે છે, તેવા હજારો યતન કરનારાઓમાંના સિદ્ધ થયેલામાંથી પણ ડોઢજ મને તત્ત્વત-સચ્ચિદાનન્દરૂપે જાણે છે-ઓળખે છે.

मायाख्यायाः कामधेनोर्वत्सौ जीवेश्वराबुभौ ।

यथेच्छं पिवतां द्वैतं तत्त्वं त्वद्वैतमेव हि ॥

માયાશ્પી કામધેનુના જીવ તથા ઇશ્વર અને વાછડા છે તેના યથેચ્છ-તૃપ્તિપર્ધત એ માયાખ્યાકામધેનુનું દ્વૈત-પ્રપચશ્પી દુગ્ધભક્તે પીયો પણ તત્ત્વ તો અદ્વૈતજ છે એ નિશ્ચિત છે

वहिरतश्च भूतानामचर चरमेव च ।

सूक्ष्मत्वात्तदऽविज्ञेयं दूरस्थं चांतिके च तत् ॥

ભૂતોની અદર તથા બહાર તેમજ અચર-સ્થાવર તથા ચર-જ ગમમા સર્વત્ર આપકરૂપે રહેલ છે તથાપિ સૂક્ષ્મ હોવાથી તે તત્ત્વ

અવિજ્ઞેય છે પણ તે દૂરસ્થ-દૂર પ્રદેશમાં જેવું છે તેવુંજ અતિક-
સમીપમાં પણ છે તે તત્ત્વ વિદ્યમાન છે

बृहच्च तद्विव्यमचिन्त्यरूपसूक्ष्माच्चतत्सूक्ष्मतरविभाति ।

દૂરાત્સુદૂરે તદિહાન્તિકે ચ પશ્યત્સ્વિહૈવનિહિત ગુહાયામ્ ॥

તે દિવ્ય-તત્ત્વ-ઘૃદત છે તથા અચિત્સ્વરૂપ છે તે સૂક્ષ્મથી પણ
સૂક્ષ્મતર ભાસે છે, દૂરથી પણ અતિદૂર છે તેમ અતિક-સમીપમાં
પણ છે અને અતર્દષ્ટિથી જોનારાને અહીંજ ગુહા-હૃદય ગુહા-માં
નિહિત-રહેલું અનુભવાય છે

यदा पश्यः पश्यते रुक्मवर्णं कर्तारमीश पुरुष ब्रह्मयेनिम् ।
तदा विद्वान्पुण्यपापेविध्वय निरञ्जनः परम साम्यमुपैति दिव्यम् ॥

જ્યારે જોનારો, હિગ્ગ્યવર્ણ, રુક્મ-વેદાદિકનુ યોનિ-ઉદ્ભવપ્રદ,
જગત્ કર્તા ધરા પુરુષને દેખે છે-જાણે છે ત્યારે તે વિદ્વાન્-તત્ત્વદર્શી
પોતાના સર્વ પુણ્ય તથા પાપને ખજેરી નાખીને નિરંજન બની
દિવ્ય પરમ સામ્યને પામે છે

सत्येन लभ्यस्तपसा ह्येष आत्मा सम्यग्ज्ञानेन ब्रह्मचर्येण
नित्यम् ।

અન્તઃ શરીરે જ્યોતિર્મયો હિ શુભ્રોય પશ્યન્તિ ચતયઃ

क्षीणदोषाः ॥

આ આત્મા સત્ય, તપ, સમ્યક્ જ્ઞાન તથા બ્રહ્મચર્ય વડે કરીને
લભ્ય-પ્રાપ્ય છે અને તે નિત્ય શરીરની અદર બ્યોતિર્મય-જ્ઞાન
પ્રકાશમય, શુભ્ર-નિર્માલ્ય છે કે-જેને શુદ્ધ અત કરણવાળા તથા જેના
વાસનાદિ દોષો ક્ષીણ થયા હોય તેવા યતિયો દેખે છે-અપરોક્ષતથા
અનુભવે છે

लभते ब्रह्म निर्वाणमृषयः क्षीणकल्मषाः ।

छिन्नहैधा यतात्मानः सर्वभूतहिते रताः ॥

જેઓના પ્રતિગ્રધક કદમપ-દોષો ક્ષીણ ગયા હોય તથા જેઓના દ્વેષ-મશયો છેદાઇ ગયા હોય, વળી જેઓ ના અતઃકર્ણ યત-વશ્ય થયા હોય અને જેઓ સર્વ પ્રાણીમાત્રના હિતમાજ પગથણ હોય તેવા ઋષિઓ અહમ્મા નિર્વાણ-એકીભાવાત્મક મોક્ષ પામે છે

સમ પડયન્હિ સર્વત્ર સમવસ્થિતમીશ્વરમ્ ।

ન હિનસ્ત્યાત્મનાત્માન તત્તા શાંતિ પરાં ગતિમ્ ॥

સર્વત્ર સમભાવે વર્તતા એવા ઇશ્વરને સમ-પેતાને તથા પન્ને એક ભાવે-જે જુએ છે તે પોતે પોતાના આત્માને હણતો નથી તેથી તે સમદર્શી પુરૂષ પર-હિતકૃષ્ટ ગતિ પામે છે.

અન્તઃ પૂર્ણો વહિઃ પૂર્ણ પૂર્ણકુમ્ભ ઇવાર્ણવે ।

અન્તઃ ગૂન્યો વહિઃ ગૂન્યઃ ગૂન્યકુમ્ભ ઇવામ્વરે ॥

જેમ સાગરમાં બુડેલો ઘડો અદરથી પૂર્ણ તેમ બહારથી પણ પૂર્ણ છે અને આકાશમાં ફેલેલો પડેલો એજ અંદર શૂન્ય તેમ બહારથી પણ શૂન્ય છે, (એમ અહમનિઃ સર્વત્ર પૂર્ણ છે બધાં પ્રાકૃત-જન સર્વત્ર શૂન્ય સમ છે)

एक सर्वगतं व्योम वहिरंतर्यथा घटे ।

नित्य निरन्तर ब्रह्म सर्वभूतरूपे तथा ॥

જેમ એક આકાશ સર્વગત હોવાથી ઘડાની અદર તથા બહાર છે તેમ નિત્ય અહમ, સર્વભૂત-પ્રાણિવર્ગને પ્રિયે નિરન્તર-સર્વત્ર વ્યાપ્ત છે

अह ब्रह्म चिदाकाश नित्य ब्रह्मनिरञ्जनम् ।

शुद्धं बुद्ध सदा मुक्तमनामकरूपकम् ॥

જે અહમ ચિદાકાશ-ચૈતન્ય પ્રકાશરૂપ, નિત્ય, નિરંજન, શુદ્ધ, બુદ્ધ, સદાયમુક્ત અને નામ તથા રૂપથી ગદિત છે તે અહમરૂપ હું હું

अहमेव परं यस्मात्सागतसारतर शिवम् ।

गमागमविनिर्मुक्त निर्विकल्प निराकुलम् ॥

જે પર-તત્ત્વ, સારથી પણ સારતર-પરમ ઉપાદેય, શિવ-કલ્યાણમય, જ્યાં આવયાથી નિર્મુક્ત, નિર્વિકલ્પ અને નિરાકુલ છે તે (બ્રહ્મ) હું છું

નાહ દેહો જન્મમૃત્યુ કૃતો મે નાહ પ્રાણઃ ક્ષુત્પિપાસે કૃતો મે ।
નાહ ચેતઃ શોકમોહૌ કૃતો મે નાહ કર્તા બન્ધમોક્ષૌ કૃતો મે ॥

આ દેહ હું નહિ, તો પછી મને જન્મ કે મૃત્યુ કયાથી હોય ?
આ શ્વાસોચ્છવાસ કે પ્રાણ હું નહિ, એટલે ભૂખ કે તરસ મને કયાથી હોય ? આ ચિત્ત હું નહિ તો પછી શોક કે મોહ મને કેમ હોય ? અને હું કર્તા નથી તેથી બધું કે મોક્ષ મને કેમ હોય ।

તસ્માદેવ વિદિન્વૈનમદ્વૈતે યોજયેત્ સ્મૃતિમ્ ॥

તેથી એમ એ-આત્માને જાણી-સમજીને અદ્વૈતમા સ્મૃતિ યેજવી, (દમેશા અદ્વૈત ભાવન કરવું)

અદ્વૈત સમનુપાપ્ય જડવહ્લોકમાચરન્ ।

આત્મક્રીડ આત્મરતિર્વિચરામીહ વાલવત્ ॥

અદ્વૈતને અપરોક્ષ ભાવે અનુભવી લોકમા જડવત્ આચરણ કરતો હું હવે કેવળ આત્માના ક્રીડા માનીને અને આત્મામાન રતિ-પ્રીતિ જોડી આગકની પેઠે વિચરું છું

યેન કેનાપિ ભાવેન યત્રકુત્ર મૃતા અપિ ।

યોગિનસ્તત્ર લીયતે ઘટાકાશમિવામ્બરે ॥

જે કદા-ગમે તે-ભાવયુક્ત હોય અને જ્યાં કયાય મૃત થયા હોય તોપણ યોગી, જેમ વડો દૃટતા એ ઘડામા નદેશો આદાન ચલાકાશમા લય પામે છે તેમ તત્ત્વ-તે બ્રહ્મને વિષયેન લગ-એટી ભાવને પામે છે

તીર્થે ચાન્ત્યજગેહે વા નષ્ટસ્મૃતિરપિ ન્યજન્ ।

અતવાલે તનું યોગી કૈવલ્યવ્યાપકો ભવેત્ ॥

ગંગા તીર્થ જાને અથવા ચાત્યજના ધન્યા ભણે નષ્ટ-સ્મૃતિ-

એભાન અવાચક-ગતીને અતકાલે દેહ ત્યાગ કરે તો પણ યોગી
કૈવલ્ય-મોક્ષને પ્રાપ્ત થાય છે.

य य वापि स्मरन्भाव न्यजन्त्यन्ते कलेवरम् ।

त तमेव समाप्नोति नान्यथा श्रुतिशासनम् ॥

અતકાલે જે જે પદાર્થને સ્મરણ કરતો કલેવર છોડે છે.
જન્માતરમા તે તે ભાવને પામે છે, એમા કેવ પડતો નથી એમ
શ્રુતિનું શાસન છે

सत्त्वे प्रलीनाः स्वयन्ति नरलोकं रजोलयाः ।

तमोलयास्तु निरयं यान्ति मामेव निर्गुणाः ॥

સત્ત્વગુણમા લય પામનારા સ્વર્ગે ગયરે છે અને રજગુણમા
લય પામનારા નરલોક-આ મનુષ્યલોકને પામે છે તથા તમોગુણમા
લય પામનારા નરકમા પડે છે બ્યારે નિર્ગુણ-એકે ગુણનો આશ્રય
ન લેતા માત્ર માત્ર સ્મરણ કરતા મરે તે-મને પામે છે

यदा भूतपृथग्भावमेकस्थमनुपश्यति ।

तत एव च विस्तार ब्रह्म सपद्यते तदा ॥

બ્યારે આ ભૂતોનો પૃથક્ ભાવ એક-સ્થ-એક અધિષ્ઠાનભૂત
બ્રહ્માજ્ઞ-દેખે-અનુભવે અને તે પરમાત્મામાથીજ આ અધો માર
માયા દ્વારા વિસ્તાર પામ્યો છે એવો નિશ્ચય કરે ત્યારેજ બ્રહ્મમંપત્ત
થાય-બ્રહ્મભાવને પામે

ॐ ब्रह्मविदाप्नोति परम् । ब्रह्म वेद ब्रह्मैव भवति ॥

બ્રહ્મવિદ પુરૂષ પરબ્રહ્મને પામે છે બ્રહ્મને જાણે તે મય
આદ્યાત્ બ્રહ્મરૂપજ થાય છે

अविभागेन दृष्टत्वात् । अनावृत्तिः शब्दात् ॥

અવિભાગેન દૃષ્ટત્વાત્ । વ્ર. સૂ. અ. ૮। ૮। ૮. વેદાત
દર્શનના ચતુર્થાધ્યાય ચતુર્થપાદના ચોથા મૂત્રમા-મોક્ષ પામેલો જીવ,
જન્મથી મિત્ર એ કે અવિત્ર ? આવો મશય દર્શાવી-‘ પરમ બ્યોનિતે

ઉપમપત્ર થઇને' આ છાદોગ્ય વાક્યમાં-પરમ જ્યોતિ-અહ્મ-કર્મ છે અને ઉપમપત્ર થનારો ડર્તા-આવો ભેદ નિર્દેશ છે, માટે મુક્ત, અહ્મથી લિન્ન રહે-આવો પૂર્વપક્ષ કહીને-સિદ્ધાંત દર્શાવ્યો કે-મુક્ત અહ્મથી લિન્ન ન રહે કારણકે શ્રુતિમાં-‘ન તુ તદ્ દ્વિતીયમસ્તિ-તે ક્ષ્મ ખીન્નુ અર્થાત્ લિન્ન નથી’ આમ અવિભાગે કરી નિર્દેશ કરેલો જેવામા આવે છે તેથી મુક્ત જીવ અહ્મથી અવિભક્ત રહે છે અર્થાત્ અહ્મની સાથે એકીભાવને પામી જાય છે આ અધ્યાયને અતે પણ અનાવૃત્તિ શબ્દાત્ । ત્ર. સ્થ. અ ૪ । ૪ । ૨૨ આ મત્રમા ભગવાન્ ભાષ્યકરે-જે જીવો શાસ્ત્રોક્ત વિશેષણવાળા અગ્નિ જ્યોતિ. ઇત્યાદિ ગીતાવાક્ય વર્ણિત દેયન માર્ગે અહ્મલોકને પામેલા છે તેઓની અદ્વિતીય ગત જીવોની પેઠે પુનર્ગત્તિ થાય કે કેમ? આવો મશય દર્શાવી ‘તેવાઓની પણ પુનર્ગત્તિ થાય’ આમ પૂર્વપક્ષ કટખીને-તેઓની અનાવૃત્તિ-પુનર્જન્મ નથી થતો, કારણકે શબ્દ-શ્રુતિજ તેઓની અનાવૃત્તિ દર્શાવે છે યદ્યપિ અહ્મલોકગત ક્રમમુક્ત જીવનનું એશ્વર્ય અતવત્ હોય છે તથાપિ મહાપ્રલય પ્રમગે અહ્મલોકાધ્યક્ષની સાથે એ અહ્મલોકગત ક્રમમુક્ત જીવોની પણ કેવલ્ય મુક્તિ થાય છે તેથી શ્રુતિમાં ‘ન સ પુનર્ગત્તે-તે પુન આવૃત્તિ-મસારગતિ પામતો નથી’ એમ સ્પષ્ટ નિર્દેશ કરે છે

યતો વા હગાનિ ભૂતાનિ જાયન્તે યેન જાતાનિ જીવન્તિ ।
યત્પ્રથન્યભિસવિશન્તિ તદ્વિજિજ્ઞાસસ્વ તદ્વચ્છેતિ ॥

જેનાથી આ ભૂત-પ્રાણિમાત્ર-ઉત્પન્ન થાય છે, જેના વડે જીવે છે તમા પ્રલય મમયે જેમા સમાવિષ્ટ થાય છે તેને જાણવાની ઇચ્છા કરો, તેજ અહ્મ છે

॥ આનન્દસ્વરૂપવર્ણન. ॥

આનન્દ સ્વરૂપવર્ણન-

આનન્દાદ્યેવ સર્વભૂતાનિ ભૂતાનિ જાયન્તે ।

આનન્દેન જાતાનિ જીવન્તિ ॥

આનન્દં પ્રયાન્ત્યભિમંવિશન્તિ ।

આનંદથીજ નિશ્ચયે આ ભૂત-પ્રાણિમાત્ર જન્મે છે-ઉત્પન્ન થાય છે, ઉત્પન્ન થએલાં આનંદ વડેજ જીવે છે અને લગ પામતી વખતે આનંદમાંજ અભાવિષ્ટ થાય છે.

અઘ્નહાનદરૂપસ્ય તસ્યાનદલવાશ્રિતાઃ ।

બ્રહ્માદ્યાસ્તારતમ્યેન ભવંત્યાનદિનોઽશ્વિલાઃ ॥

અઘ્નહાનંદ સ્વરૂપ તે પરમાત્માના આનંદ લેશનો આશ્રય પામીને બ્રહ્માદિક અખિલ-બ્રહ્માડગત વ્યક્તિઓ-તત્ત્વભલાવથી-ઓછા વધતા પ્રમાણથી-આનંદી અર્થાત્ આનંદાનુભવી થાય છે

एतस्यैवानन्दस्यान्यानि भूतानि मात्रामुपजीवन्ति ॥

એ આનંદરૂપી પરમાત્માની માત્રા-આનંદ લેશ-નું જીવન ભૂત-પ્રાણિમાત્ર ઉપજીવન કરે છે, અર્થાત્ બ્રહ્માનંદના લેશને અવલગી અન્ય આનંદી જાને છે

सात्त्विकं सुखमात्मोन्य विषयोत्थं तु राजसम् ।

तामसं मोहदैन्योत्થं निर्गुणं मदपाश्रयम् ॥

આત્માથી મલતુ સુખ સાત્ત્વિક છે, તથા વિષય મંસર્ગા જન્ય સુખ તે રાજસ સુખ છે મોહ તથા દીનતાથી મળેલુ સુખ તામસ છે પણ મારો આશ્રય કરવાથી મેળવેલુ સુખ નિર્ગુણ-ગુણ મય ધર્મિત-હોવાથી નિરતિશય સુખ છે

यत्तदग्रे विषमिव परिणामेऽमृतोपमम् ।

तत्सुखं सात्त्विकं प्रोक्तमात्मबुद्धिप्रसादजम् ॥

જે સુખ પ્રથમ તો વિષ જેવું જણાય પણ પરિણામે અમૃત સમાન નીવડે તે સુખ સાત્ત્વિક સુખ કહેવાય છે જાગણ કે તે આત્મબોધજન્ય પ્રસન્નતાથી ઉદ્ભવેલ હોય છે

યો વૈ ભૂમા તત્સુખ નાલ્પે સુખમસ્તિ ।

જે ભૂમા-વ્યાપક પરબ્રહ્મ તેજ સુખસ્વરૂપ છે અત્ય-વિષય-
દિક્ષમા સુખ નથી

યદેવ ક તદેવ સ્વ યદેવ સ્વ તદેવ કમ્ ॥

જે ક-સુખરૂપ છે તેજ સ્વ-ચિદાકાશ બ્રહ્મ છે, અને જે સ્વ-બ્રહ્મ
છે તેજ ક-પદ્મ સુખરૂપ છે

વિત્તાત્પુત્રઃ પ્રિયઃ પુત્રાત્પિણ્ડઃ પિણ્ડાત્તથેન્દ્રિયમ્ ॥

ઇન્દ્રિયાચ્ચ પ્રિયઃ પ્રાણઃ પ્રાણાદાત્મા પ્રિયઃ પરઃ ॥

વિત્ત-કબ્જથી પ્રિય-અધિક વહાણો પુત્ર છે, પુત્રથી પિડ-પોતાનો
તેડ-પ્રિય હોય છે, તેથીજ રીતે પિડ-દેહના કર્તા ચક્ષુ આદિ
ઇન્દ્રિયો અધિક પ્રિય હોય છે, ઇન્દ્રિયોથી પણ પોતાના પ્રાણ વિગેરે
પ્રિય હોય છે પણ પ્રાણ મીચે પોતાનો આત્મા પર-તરથી અધિક-
પ્રિય હોય છે

ન વા અરે સર્વસ્ય કામાય સર્વ પ્રિય ભવતિ ।

આત્મનસ્તુ કામાય સર્વ પ્રિય ભવતિ ॥

અરે ! આ જગત્માના સર્વ-પ્રભુ પદાર્થોદિક-જે પ્રિય લાગે
છે તે કદાચે સર્વને માટે પ્રિય નથી લાગતા કિંતુ કેવલ આત્માને
માટેજ સર્વ પ્રિય લાગે છે

આત્માર્થત્વેન હિ પ્રિયો વિષયો ન સ્વતઃ પ્રિય ।

સ્વતઃ ણ્વ હિ સર્વેષામાત્મા પ્રિયત્તમો યતઃ ॥

વિષય જે પ્રિય લાગે છે તે આત્માને અર્થે હોવાથી પ્રિય લાગે
છે, કદા એ વિષય સ્વતઃ પ્રિય નથી લાગતો (ગમે તેની મોટર જતી
હોય તેમા આપણની પ્રિયતા નથી થતી પણ આપણને માટે આવેલી
મોટરમા આપણી પ્રિયતા ધાય છે) પણ આત્મા તો સર્વને સ્વતઃ
પ્રિયતમ-અતિ પ્રિય-હોય છે

સત્યવૃત્તૌ ચિત્સુગૈવય તદ્વૃત્તેર્નિર્મલત્વતઃ ।

રજોવૃત્તેસ્તુ માલિન્યાત્મસુખાંશોઽત્ર તિરસ્કૃતઃ ॥

સત્યગુણ સપૃક્ત વૃત્તિમા ચિત્ તથા સુખનુ ઐક્ય અનુભવાય છે કારણ કે તે વૃત્તિમા નિર્મલપણુ હોય છે, ગ્નેગુણ વૃત્તિની મલિનતાને ક્ષીધે તેમા ગ્હેસો સુખાશ તિરસ્કૃત-આવૃત-થઇ ગય છે પ્રત્યગ્વોધો ય આભાતિ સોઢ્યાનદલક્ષણઃ ।

અઢ્યાનદરૂપશ્ચ પ્રત્યગ્વોધૈકલક્ષણઃ ॥

પ્રત્યગાત્માની ઓધરૂપતા ભામે છે તે અદ્વય-બ્રહ્મ-રૂપ આનદને અનુગ્રક્ષીને, તેમજ અદ્વયાન દરૂપતા પણ પ્રત્યગાત્મ પ્રોધને અનુગ્રક્ષીને છે

આનદ વ્રહ્મણો વિદ્વાન્ન વિમેતિ કુતશ્ચન ॥

બ્રહ્મના આનદને જાણનાર-અર્થાત્ બ્રહ્માન દનો અનુભવી કયાયથી ભય પામતો નથી

રસો વ્રહ્મ રસ લઙ્ઘવાનંદી ભવતિ ॥

રસ એજ બ્રહ્મ છે, એ રસને પામીને-બ્રહ્મભાવ પામીને પરમાનંદના પ્ થાય છે.

॥ લક્ષ્યાર્થ ॥

લક્ષ્યાર્થ.

ઈદ્રિયાણિ પરાણ્યાહુર્િદ્રિયેભ્યઃ પર મનઃ ।

મનસસ્તુ પરા બુદ્ધિર્યો બુદ્ધેઃ પરતસ્તુ સઃ ॥

દેહની અપેક્ષાએ ઇદ્રિયો પર-સૂક્ષ્મ કહ્યા છે, ઇદ્રિયોથી પર મન અને મનથી પર બુદ્ધિ છે, પણ બુદ્ધિથી જે પર છે તે તો સઃ-પરમાત્માજ છે.

ઉપદ્રષ્ટાનુમતા ચ ભર્તા ભોક્તા મહેશ્વરઃ ।

પરમાત્મેતિ ચાપ્યુક્તો દેહેઽસ્મિન્પુરુષ પરઃ ॥

આ દેહમા રહેસો પર પુરૂષ જીવ, ઉપદ્રષ્ટા-સર્વનો તટસ્થ નિરીક્ષક, અનુમતા-પોતાની સમક્ષ થતી ક્રિયાઓમા અનુમતિ આપનારો, ભર્તા-

સર્વનુ ભરણ-ધારણ તથા પોષણ કરનારો, ભોક્તા-ઝર્મકષણભૂત
સુખ દુઃખ ભોગવનારો, છતાં તેને 'મહેશ્વર' તથા 'પરમાત્મા'
એમ પણ કહી છે

તિલ્લાનાં તુ યથા તૈલ પુષ્પે ગન્ધ ફવાશ્રિતઃ ।

પુરુષસ્ય શરીરે તુ સ વાહ્યાભ્યતરે સ્થિતઃ ॥

જેમ તિલમા તેલ તથા જેમ પુષ્પમા ગુણંધ આગ્રય કરી રહેલ
છે તેમ પુરુષના શરીરમા પણ તે અહર પરમાત્મા-મહાર તથા અદર
વ્યાપકરૂપે સ્થિત છે

દિવ્યો હ્યમૃતઃ પુરુષઃ સ વાહ્યાભ્યન્તરો હ્યજઃ ।

ઋષાણો હ્યમના શુભ્રો હ્યક્ષરાત્પરતઃ પરઃ ॥

દિવ્ય-અવપ્રકાશ તથા અમૃત પુરુષ-પરમાત્મા, કે જે પ્રાણગહિત
તથા મનોગહિત, શુભ્ર-નિર્મલ અરૂપ, અક્ષર-પ્રકૃતિથી પર જે ઇશ્વર
તેથી પણ પર, અહર-જન્મવર્જિત છે તે સર્વત્ર આલ્ય-અદિ પ્રદેશમા
વ્યાપ્ત છે તેમ આલ્યતર-સર્વની અદર પણ વ્યાપ્ત થઈ ગયો છે

દુઃખેર્જાગરણ સ્વપ્નઃ સુપુષ્પિરિતિ વૃત્તયઃ ।

તા ચૈતૈવાનુભૂયન્તે સોમ્યક્ષ પુરુષ પર ॥

બુદ્ધિની જાગૃત, સ્વપ્ન તથા સુષુપ્તિ, એ વૃત્તિઓ-અવસ્થાઓ
નંદણે અનુભવાય છે તે અ'યત્ન-સકલ બુદ્ધિવૃત્તિઓનો સાક્ષી-પર પુરુષ-
પરમાત્મા છે

પુરુષાપ પર કિંચિત્ત્સા ક્ષાષ્ટા સા પરા ગતિઃ

પુરુષ-પરમાત્માની પર કશું નથી તે ક્ષાષ્ટા-હત છે અને તેના
પર ગતિ છે

રશ્મલદેહવિહીનાત્મા તુરીયાદિવિવર્જિત ।

કારણાદિવિહીનાત્મા તુરીયાદિવિવર્જિત. ॥

ગાતન્દ્રકોશહીનાત્મા પશ્ચકોશવિવર્જિત ।

નિર્વિકલ્પસ્વરૂપાત્મા સવિકલ્પવિવર્જિત. ॥

યોગમાત્મા સ્વયત્યોતિઃ પશ્ચકોઽવિલક્ષણ. ।

અવસ્થાત્રયમાક્ષી સન્નિર્વિકારો નિરૂપ્તનઃ ॥

અથ દેહી વિલીન સ્વરૂપ મુક્ત દેહી વિવર્તિત, ઇન્દ્રિયાદિ કામ્યથી રહિત સ્વરૂપ તેમ તુલીયાવસ્થાથી પણ વર્તિત, આનંદમય કોમળી લીન સ્વરૂપવાળા ઐતદ્યુત નાદિ કિતુ અન્નમયાદિ પાંચ કોમળી વિવર્તિત, નિર્વિરૂપ અરૂપી, સર્વવિરૂપ ભાવથી રહિત, પચ-કામથી વિરાક્ષણ જે આ આત્મા છે તે સ્વયંભૂત્યાનિ, અવસ્થાત્રયના માક્ષી-દ્રષ્ટા તથા નિર્વિકાર અને નિરૂપ્તન-અમગ સ્વરૂપ છે.

જાગ્રત્સ્વપ્નઃ સુષુપ્ત ચ ગુણતો વૃદ્ધિવૃત્તયઃ ।

તામાં વિલક્ષણો જીવઃ સાક્ષિત્વેન વિનિશ્ચિતઃ ॥

જાગ્રત, સ્વપ્ન તથા સુષુપ્તિ, એ ત્રણ ગુણને લક્ષણે શુદ્ધિતી પ્રતિભો છે, તે ત્રણથી વિલક્ષણ જીવ એ સર્વેનો માક્ષી રૂપે વિનિશ્ચિત મમજવો.

ચિત્તવૃત્તરતીતોયશ્ચિત્તવૃત્તયવભાસકઃ ।

યથાકાશો દૃષીકેઽઽ નાનોપાધિગતો વિભુઃ

તદ્દેવાદિત્રયદ્વાતિ તન્નાઽઽ સતિ કેવલઃ ॥

ચિત્તવૃત્તિથી અતીત હોવા છતાં જે ચિત્તવૃત્તિનો અવભાસક-પ્રદાનક છે, વળી જે દૃષીકેઽઽ-ઇન્દ્રિયાનો આશી દોષ આકાશની પેઠે વિભુ-આપક હોવા છતાં તે તે ઉપાધિગત થઈને તે ઉપાધિના ભેદને લીધે વિવિધ જેવા ભાસે છે પણ ત્યારે ઉપાધિનો નાશ થાય ત્યારે-સ્વરૂપ ઉપાધિ નષ્ટ થતા આત્મા જેમ કાલ-નિરૂપ્તરૂપ મળે છે તેવો દેહાદિ ઉપાધિ નિવૃત્ત થતા આત્મા પણ ક્વચિત્-નિરૂપ્ત-સ્વરૂપ મળે છે.

॥ આત્મા સ્વરૂપમે નિષ્ક્રિય હૈ ॥

આત્મા સ્વરૂપે નિષ્ક્રિય છે-

અલ્પકારઃ પ્રભુઃ સમ્યા વિષયા નર્તકી સતિઃ ।

નાન્દાદિધારીણ્યક્ષાણિ દીપઃ સાશ્વત્વમાસક ॥

અહકાર પ્રભુ-રાજ છે, અધા વિપથો સભ્યો છે, મતિ-બુદ્ધિ નર્તકી છે તથા અધા ઇન્દ્રિયો તાલધગ્વાવાળા છે અને એ અધાયનો અવભાસક-પ્રજાશક-સાક્ષી આત્મા છે

શોકહર્ષભયક્રોધલોભમોહસ્પૃહાદય. ।

અહકારસ્ય દૃશ્યન્તે જન્મમૃત્યુશ્ચ નાત્મનઃ ॥

ગ્રાહ, હર્ષ, ભય, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મૃત્યુ, ઇત્યાદિક વિચારો તથા જન્મ મરણાદિક અધાય અહકારને થતા દેખાય છે, એમાનુ કશુંચ આત્માને થતું નથી

તથૈવ સતિ કર્તારમાત્માન કેવલ તુ ય. ।

પश्यत्यકૃતબુદ્ધિત્વાન્ન સ પश्यति दुर्मति ॥

અ્યારે એમ છે તો કેવળ-નિરૂપાધિ આત્માને પોતે અગમ્યત બુદ્ધિ હોવાથી કોઈ કર્તા તરીકે દેખે છે તો તે દુર્મતિ દેખતોજ નથી એમ ગણવું

जलस्य चलनादेव चञ्चलत्व यथा रये ।

तथाहङ्कारमवन्धादेव मसार आत्मन ॥

જલના ફલવા ચલવાથી જેમ તે જલમા પ્રતિબિમ્બિત અર્થનું અચલપણુ ભામે છે, તેમ અહકારના અગમ્યને લીધેજ આત્માને મસાર ભામે છે

आत्मेन्द्रियमनोयुक्त भोक्तेत्याहुर्मनीषिण ॥

આત્મા-ન્દ્રિય મનુષ્ય મન, ઇન્દ્રિય ઇત્યાદિથી યુક્ત, આત્માને ભોક્તા કહેવાય છે એમ મનીષી-તત્ત્વદર્શી પુરુષાનુ કહેવું છે

सर्वात्मा सर्वभूतानां सवाद्याभ्यान्तर पर ।

सोह सर्वगत शानो ज्ञानात्मा परमेश्वर ॥

તે સર્વો આત્મા છે, સર્વ ભૂત-પ્રાણિનાત્રને અદ્વૈત તથા પારે-પારેન વ્યાપ્ત છે, જ્ઞાન સર્વથી પદ-અનનુષ્ટ છે, તે સર્વગત । તે પદમે ૧: ૧૮

કેવલ ચિત્તમદાનન્દવ્રતૈવાહ જનાર્દન ।

અસંગોહ ચિદાત્માહમિતિ શાન્તીય દૃષ્ટિત્ત ॥

કેવળ-નિરૂપાધિ ચિત્તમત્ અને આનન્દરૂપ અત્માનંદ હું છું, શાન્તીય દૃષ્ટિથી હું જનાર્દન-ઈશ્વર છું, અસંગ છું તથા ચિદાત્મા-ચૈતન્ય સ્વરૂપ છું

અહશબ્દ પ્રયુક્તેડય કદમ્થે કેવલેડનુધ્ ॥

કેવળ ક્રૃષ્ટસ્થને વિષયે આ અજાનીજન ‘આહ’ શબ્દનો પ્રયોગ કરી કરે છે

શાસ્ત્રહૃદયા તૂપદેશો વામદેવચન્ ॥

શાસ્ત્રહૃદયા તૂપદેશો વામદેવચ્ । વ્ર. સ્મ. અ ૧ । ૧ । ૩૦
આ સૂત્રના ભાષ્યમા ભગવાન્ શરૂગયાર્થ બોલે છે કે-ઈદં દેવતાત્મા
હોઘ ‘મામેવ વિજાનીહિ-મનેજ અત્ત જાણુ’ એમ પ્રતર્દનને
કહે છે તે વામદેવવત્ સમજવું અર્થાત્ જેમ જન્માતગૃહત અવણાદિ
વડે આ જન્મમા ઉત્પન્ન થયેલા-આર્પ-દર્શન-જ્ઞાનથી વામદેવે
‘હું મનુ તથા હુંજ સૂર્ય હતા’ આમ પોતાનો સ્વાત્મભાવ
ઉચ્ચાર્યો એમ અત્રે ધ્રુવે પણ શાસ્ત્રદૃષ્ટિ-આર્પ-દર્શન-થી ‘મનેજ
જાણુ’ એવો ઉપદેશ કર્યો.

ઘટાવભાસકો માનુર્ઘટનાશે ન નશ્યતિ ।

દેહાવભાસકઃ સાક્ષી દેહનાશે ન નશ્યતિ ॥

ઘટનો અવભાસક સૂર્ય કેઈ ઘડાનો નાશ થતા નાશ પામતો
નથી તેમ દેહે દ્રિયાદિનો અવભાસક સાક્ષીરૂપ આત્મા દેહનો નાશ
થાય તો પણ નાશ નથી પામતો

ન જાયતે મ્રિયતે વા વિપશ્ચિયન્ના કુતશ્ચિન્ના વશૂવ કશ્ચિત્ ।
અજો નિત્યઃ શાશ્વતોડયં પુરાણો ન હન્યતે હન્યમાને શરીરે ॥

આ વિપશ્ચિત્-જ્ઞાનસ્વરૂપ આત્મા જન્મતો નથી તેમ મરતો પણ
નથી તેમ તે કયાયથી આવ્યો નથી અને કોઈ થયો નથી આતો અજ-

જન્મ રહિત, નિત્ય-ત્રિદાસાગ્રાધ્ય શાશ્વત-સનાતન, અને પુરાણ-
અતિ પ્રાચીન છે તે શરીર હણાય તો પણ હણાતો નથી

ન તત્ર સૂર્યો ભાતિ ન ચન્દ્રતારક નેમા વિદ્યુતો ભાન્તિ
કુતોઽયમગ્નિ ।

તમેવ ભાન્તમનુભાતિ સર્વં તસ્ય ભાસા સર્વમિદં વિભાતિ ॥

ત્યા સૂર્ય પ્રકાશતો નથી, ચંદ્ર તારકા ઇસાદિઃ પણ ભાસતા
નથી તેમ આ-વીજળીઓ પણ ચમકતી નથી તો પછી અગ્નિ તો
કયાથીજ હોય તે આત્મા પ્રકાશે છે તેની પાછળ તેને લીધે આ
બધું સર્વ ભાષે છે, તે આત્માનીજ દીપ્તિ વડે આ સર્વ ભામે છે

અગ્નિર્યથેકો ભુવન પ્રવિષ્ટો રૂપ રૂપ પ્રતિરૂપો વભૂવ ।

एकस्तथा सर्वभूतान्तर्गतात्मा रूप रूप प्रतिरूपो वहिश्च ॥

જેમ એક અગ્નિ ભુવનમા પ્રવિષ્ટ થઇ પ્રત્યેક રૂપમા પ્રતિરૂપ-
તે તે કાષ્ઠાદિ સમાન રૂપ થાય છે તેન એકજ આ સર્વ જૂતનો
અતર્ગતમા રૂપે રૂપે પ્રતિરૂપ-ભૂતના સમાન રૂપવાળો થાય છે, તથા
બહાર પણ વ્યાપકરૂપે રહે છે

॥ निर्लेपवर्णन ॥

निर्लेप वलून.

सूर्यो यथा सर्वलोकस्य चक्षुर्न लिप्यते चाक्षुर्वाद्यदोष ।

एकस्तथा सर्वभूतान्तरात्मा न लिप्यते लोकदुर्न्वेन बाह्य ॥

અર્થ સર્વલોકનો ચક્ષુ-પ છતાં ચક્ષુ-પ આવ દોષવાળી જેમ
જિમ્મ થતો નથી તેમ અર્વાભિતોનો અતર્ગતના એક હોવા છતાં
લોકના દુર્ગુણોથી લિપ્ત થતો નથી

यथा सर्वगत सौक्ष्म्यादाकाश नोपलिप्यते ।

सर्वत्रावस्थितो देहे तथात्मा नोपलिप्यते ॥

તેમ આકાશના સર્વગત હોવા છતાં સૂક્ષ્મતા-અનગત તે કોઈ

ઉપલિપ્ત નથી થતું તેમ ગર્ભનું દેહમા અનશ્ચિત છતાં આત્મા
(અંગ હોવાથી) ઉપલિપ્ત થતો નથી.

ન તમો ઘટયોગેન મુગાગન્ધેન લિપ્યતે ।

તથાત્મોપાધિયોગેન તદ્ભ્રમેન નૈવ લિપ્યતે ॥

આકાશ ઘટની ગાથે સંયુક્ત છતાં તે યદમા ભરેલ મુગના
ગંધપડે લેપાતું નથી તેમ આત્મા પણ ઉપાધિ યોગપડે તે ઉપાધિના
ધર્મથી લિપ્ત થતો નથી.

ઘટોદકે વિમ્વિતમકેનિમ્વમાલોક્ય મૃદોરગ્નિમેવ મન્યતે ।

તથા ચિદાભાસમુપાધિસસ્ય આન્તગ્રાહમિત્યેવ જડોભિ
મન્યતે ॥

મૂઠ પુરૂષ ઘડના જડમા પ્રતિગિગિત સર્પને ખરો મર્ચ
માને છે તેમ જડ ઉપાધિમા સ્થિત ચિદાભાસને ભ્રાન્તિથી હું એમજ
માની બેસે છે.

સર્વસ્ય ધાતારમચિન્ત્યરૂપમાદિત્યવર્ણ પરજ્યોતિસ્તમસ
ઉપરિ વિભાતિ ॥

સર્વના ધાતા-ધારણ તથા પોષણ કરનાર- અચિન્ત્ય સ્વરૂપ
આદિત્ય સમાન વર્ણયુત પરમ જ્યોતિઃ સ્વરૂપ આત્મા, તમસ-અજ્ઞાન
તત્કાર્થથી ઉપર-પર પ્રકાશે.

નેત્રે જાગરિત વિદ્યાત્કણ્ઠે સ્વપ્ન સમાદિશેત્ ।

સુષુપ્તં હૃદયસ્થ તુ તુરીય મૃદ્ધિ સસ્થિતમ્ ॥

તુર્યાતીત પર બ્રહ્મ બ્રહ્મરન્ત્રે તુ લક્ષ્યેત્ ॥

નેત્રમા જાગરિત અવસ્થા જાણવી, કંઈદેશમા સ્વપ્ન અવસ્થા
ગણાય, સુષુપ્તાવસ્થા હૃદયસ્થ કહેવાય છે અને તુરીયાવસ્થા મૂર્ધ-
સ્થાનમા મનાય છે.

વિશ્વસ્યક પરિવેષ્ટિતારમીશ ત જ્ઞાત્વામૃતા ભવતિ ॥

વિશ્વના એક પરિવેષ્ટિતા- વ્યાપક- તે ઇશ-પરમાત્માને જાણીને
અમૃત-મુક્ત થાય છે.

વેદાદ્યમેત પુરુષ મહાન્તમાદિત્યવર્ણ તમસઃ પરસ્તાત્ ।

તમેવ વિદિત્વાતિમૃત્યુમેતિ નાન્યઃ પન્થા વિચિતેઽનાય ॥

એ આદિત્યવર્ણ, તમસ્-તમ કાર્ય મહાગ્રી ૫૨, મહાન્ પુરુષને મે જાણ્યો તેને જાણીને જ મૃત્યુથી ઉપસક્તિ આ મહાગ્રે અતિ-
માય છે-મહાગ્રમુક્ત થયાય છે અયન-મોક્ષને માટે એ મિવાય
અન્ય માર્ગજ નથી

સર્વવ્યાપિનમાત્માન ક્ષીરે સર્પિર્ગિર્વાર્પિતમ્ ।

વહિરન્તશ્ચ સર્વત્ર સપશ્યન્દિ જનાર્દન ॥

દ્વિયા અત ગ્રંથા વૃત્તની પેટે, અર્વામા આપી ગ્રંથા આત્માને
બાહ્ય તથા અંત અર્વાત્ર અમ્યક દૃષ્યતો-અનુભવતો જાતી, અય
જનાર્દન-ભગવદ્દય અમજવો

વિશ્વસ્યૈક પરિવેશિતાર જ્ઞાત્વા શિવ શાન્તિમત્યન્તમેતિ ॥

વિશ્વના એક પરિવેશ-આપક વિવને જાણી જાતી અત્યન્ત
શાન્તિ પામે છે

યદા ચર્મવદાવાશ વેદ્યિત્યન્તિ માનસાઃ ।

તદાશિવમવિજ્ઞાય દુઃસ્વમ્યાન્તો ભવિષ્યતિ ॥

જે દાડા મનુષ્યો આગાને વીટી લીધ તેમ આ આકાશને
વીટાળી લેંગે તે દિવસે વિવ-પરમાત્માને જાણ્યાવિના દુષ્ટો અત-
માન મળે અર્થાત્ આકાશને પ્રક કાળે આગાની પેટે વીટી ન
પડાય તેમ વિવને જાણ્યા વિના દુષ્ટાન્ત ગાદરી ઉપસક્તિ
મોત નજ મળી ગય (આ અનુભવોપગ કહેવાય છે.)

સર્વે જેનાનુભયન્તે ચ સ્વપ નાનુભયતે ।

તમાત્માન વેદિતાર વિદ્ધિ બુદ્ધ્યા સુસુપ્તયા ॥

તેનાવડે નહ અનુભવના આવે છે અને જે પ્રત્યક્ષ તેવાના
આવતા નથી ત જાતા આત્માને સુપ્ત બુદ્ધિથી જાણે

એનેદ સર્વ વિજાનાતિ ત કેન વિજાનીયાત્ ॥

તેના વડે આ સર્વ જાણીએ છાએ તેને કેના વડે નહ
(તેના જાણનાર નહ હોમજ નહિ)

અવિજ્ઞાત વિજ્ઞાનતાં વિજ્ઞાનમવિજ્ઞાનતામ ॥

એ આત્માને 'અમે જાણીએ છીએ' એમ કહેનાગએને તે તે અજાનજ છે કાગએ આત્મા જાનતો નિપા પ્રતો નથી, પણ જે 'અને એને જાનતા નથી' એમ કહે છે તેનો એ વિજ્ઞાત-અનભૂત છે અર્થાત્ આત્માને જાનતો અનિપા માનનાગ આત્માનરૂપ મમતે ॥

યથાદર્શં તથાત્મસિ ગઃ । સ્વપ્ને તથા પિતૃલોકે ।

યથાત્મુ પરીચ દદૃજે તથા મન્ત્રર્ચલોકે છાયાતપયોગિવ
વ્રક્ષલોકે ॥

જેમ આત્મા-સ્વપ્નમા તેમ આત્મામા-અત કાગમા, જેમ અભમા તેમ પિતૃલોકમા, જેમ વ્રક્ષમા મરત દેખાય છે, તેમ મધર્વલોકમા તડકા તકા છાયડાની પેડે જે માગા વડ ઉપરિત રહી અનુભવાય છે, તે આત્મા,

વ્રક્ષલોકમભિન્નમ્પચતે ન ચ પુનરાવર્તતે ॥

અભલોકને અભિમપન્ન વાય છે-પર્યાયી જાય છે, તે પુત કરી આવૃત્ત થતા નથી અર્થાત્ એ અભલોકના અધ્યક્ષ દિગ્ગમ્યગર્ભ મહાપ્રલય અવમરે મોક્ષપામે છે તેની ગમે અભલોકગત ક્રમસુક્તિપાત્ર અધિકારી પણ મોક્ષ પામે છે, તામુથી અભલોકમા અંતર્ય ભાગવે છે, એગો આ માનવ આવર્તમા પાછા કરતા નથી

યં યમન્તમભિકામો ભવતિ ચ કામ કામયતે ।

સોઽસ્ય સ્કલપાદેવ સિમુત્તિષ્ઠિનિ તેન નપન્નો મહીયતે ॥

જે જે કામનામા મન કરે છે, જે અભિલાષા ધરે છે, તે એના સહ્ય થતામાજ તેને આવી નજે છે અને તે પદાર્થ પામીને રાજ વાય છે

પપ આત્માપદ્મતપાપ્મા વિજરો વિમૃત્યુર્વિશોકો ।

વિજિવત્સોઽપિપાસઃ સત્યકામઃ સત્યમ્કલ્પઃ ॥

આ આત્મા અપદ્મ પાપમા-જેના પાપ નષ્ટ થતા છે તેનો,

જન રહિત, મૃત્યુ રહિત, શોક વર્જિત, ક્ષુધા રહિત, તૃષ્ણા રહિત, રાત્રિ અગ્નિલાપાવાળો તથા સત્યગુણ છે.

ચતુર્યુગમહાસ્રાણિ વ્રાહ્મણો દિવા ભવતિ ।

તાવતા કાલેન પુનસ્તસ્ય રાત્રિર્ભવતિ ॥

એક ચતુર્યુગના ૪૦૦૦૦૦૦ વ્રતાલીલા લાખને વીધ દગર વર્ષ પામ છે એવા ૧૦૦૦ એક દગર એટલે ચાર અગર અને ચીની કરાડ વર્ષ થીતે ત્યારે બ્રહ્માનો એક દિવસ પામ અને પાછા એટલાજ વર્ષોની રાત્રિ પામ છે.

અવ્યક્તાવ્યક્તયઃ સર્વા પ્રભવત્યહરાગમે ।

રાગ્યાગમે પ્રલીયન્તે તદ્વ્યાવ્યક્તમદકે ॥

એ બ્રહ્માનો દિવસ આવે ત્યારે અવ્યક્ત-ગામ્ય પ્રતિભા રી-ગા તમામ વ્યક્તિઓ મૂર્ત પ્રાણિઓ તથા પદાર્થ ઉદભવ છે અને જ્યારે રાત્રિ આવે ત્યારે તે અવ્યક્ત તદ્વ્યાવ્યક્ત ગતિ પામી નથી.

અવ્યક્તોઽક્ષર इत्यक्षरतमाहुः परमा नतिम् ।

જ પ્રાપ્ય ન નિવર્તન્તે તદાસ પરમ મસ ॥

અવ્યક્ત આત્મા અક્ષર છે તેનું નથી અંત છે, તેનું પામી શકાય નથી તેના બ્રહ્માનંદ પદ્ધતિ અનંત.

परमं स परं पारं भवत्या तदभ्यन्तरनयया

અભ્યાસ રહ્યાનિ મતાનિ પેન સર્વમિદં તતમ ॥

એ ॥ ૫ ॥ આ તમામ જ્ઞાન વિધિ છે. તેના અંત નથી. આ પાર વિધિ છે, તે પાર પાર પાર પાર અનંત અભિવ્યક્ત છે.

શો પા પતદક્ષર ગાર્ગ્યવિદિત્વાઽસ્મિન્નહોરં જુતોતિ

યજ્ઞતે તદસ્તપ્યતે ।

દા નિ પરમાત્માનંતરવલેવાસ્પતદ્ધવતિ ।

શો પા પતદક્ષરં ગાર્ગ્યવિદિત્વાઽસ્માહોરંવાત્મેતિ સ

કૃષ્ણોઽથ ચ પતદશ્વર ગાર્ગિ વિદિત્વાસ્માલોકાન્તેતિ

મ દામ્ભણ. ॥

હં ગાર્ગિ ! જે પુરૂષ આ અક્ષર-અક્ષરને જાણ્યા વિના આ લોકમા
ધણા વર્ગો સંધી હોય કરે છે, મજન કરે છે, તપ તપે છે, એવું તે
પણું આત્મવત્-પરિશિષ્ટ કળાવાળું-પ્રાય છે નથી હં ગાર્ગિ ! જે
પુરૂષ આ અક્ષરને જાણ્યા વિના આ લોકમાર્ગી પ્રયાણ કરે છે તે કૃષ્ણ-
દીન સમજવો, અને જે આ અક્ષર-આત્મ સ્વરૂપ-ને જાણીને આ
લોકમા પ્રયાણ કરે છે તે પ્રાણ-પ્રજ્ઞામંતર-મંત્રવો

વપુઃ કૃશત્વ વદને પ્રમન્નતા નાદેસ્કુટ્ત્વ નયને સુનિ-
ર્મલે ।

અરોગતાં ત્રિદુજયોઽગ્નિદીપનં નાહીનિશુદ્ધિર્ઠયોગલક્ષ-
ણમ ॥

શરીરની કશતા-(યોગ્ય પ્રયાણના અવયવોથી યુક્ત શરીર
શરીર) વદન ઉપર પ્રમન્નતા, નાદમા સ્કુટ્ત્વ-(રૂપના મૂલ્ય જેવો
અધાન) નેત્રો નિર્મલ, (ચમકતા નેત્રો) અરોગતા-(શરીરના કોઈક
જેવું પણ ન હોય) નિદુજ્ય-(અવિશુદ્ધ અભ્યર્ચનો પ્રભાવ)
અગ્નિદીપન-(પાચનશક્તિયુક્ત જડગ્નિ) નાહી વિશુદ્ધિ-(યોગશાસ્ત્રોક્ત
પ્રકારે શુદ્ધ થયેલી નાહીઓ, આ સધળા મળીને હૃદયોગનું લક્ષણ
જાણવું અર્થાત્ આ તમામ લક્ષણો જેમા પ્રતીત થતા હોય તેને
ખરો હૃદયોગી માનવો, યાકી વાતોના કરવાવાળા હોય અને રોગોથી
પીડાતા હોય, પેટના ગદગદ વધેના હોય એવા નામધારી યોગિએ ને
દાહિત જાણી લેવા

નીહારધૂમાર્કાનિલનિલાનાં સઘોતવિદ્યુત્સ્ફટિકશશિનામ ।

પ્તાનિ રૂપાણિ પુરઃ સરાણિ ત્રણ્ણ્યભિવ્યક્તિકરાણિ યોગે ॥

નીહાર-ઝાકળ, ધૂમ, સૂર્ય, અગ્નિ, વાયુ, ખદોત્-આગિયા,
વદ્યુત, સ્ફટિક તથા ચંદ્રમા, આના એક પછી એક આગળ

અનુષ્ઠાનના એવા યોગાનુષ્ઠાનમા અહ્યાનાની અભિવ્યક્તિને અનુષ્ઠાન
ચિન્તે છે

ધૃત્યુગમધ્યચિત્તે દૃષ્ટિ તદ્વારોર્ધ્વગ્ધિનતેજ આચિરંત
તારકયોગો મયતિ ।

ધૃત્યુગના મધ્યમા દૃષ્ટિ નાખી તદ્વાર ઉર્ધ્વ ચિત્ત તર પુરતો
આચિરંત થાય તે તારક યોગ કહેવાય છે.

ધૃત્વોર્ધ્વાણમ્ય ચ ય મધિ મ ણ્ય પોર્લોકમ્ય પરમ્ય ચ
મધિર્મયતિ ॥

એ બ્રહ્મી તથા નાગિકા મળતો જે મધિ જે ત મુક્તો તથા પર-
મયોક્તો, અથવા પર એટલે અમર્યોક્ત એ થતો પાંચ એ
કહેવાય છે

॥ અષ્ટાંગયોગ ॥

અષ્ટાંગ યોગ-

યમનિયમાસનપ્રાણાયામપ્રત્યાહારધાર્ણાભ્યાનસમાધયો-
દાવદ્ધાનિ ॥

યમ, નિયમ, આસન, પ્રાણાયામ, પ્રત્યાહાર, ધાર્ણા, ધ્યાન
તથા સમાધિ, એ આઠ યોગના અંગો કહેવા છે

અર્હિસા મત્યમસ્તેય વ્રત્તચર્યદયાર્જવમ ।

ક્ષમાધૃતિર્મિતાહારશ્શૌચ ચૈવ યમા દશ ॥

અર્હિસા, સત્ય, અસ્તેય-વસ્તુના આત્મીની અમતિ વિના એ
વસ્તુ લેવી નહિ-તે, અહ્યયર્થ, દયા, આર્જવ-મરુતતા, ક્ષમા, ધૃતિ
મિતાહાર, શૌચ, એ દશ યમ કહેવા છે

તપસ્સન્તોષમાસ્તિક્ય દાનમીશ્વરપૂજનમ ।

સ્નિદ્ધાન્તશ્રવણ ચૈવ હીર્મતિશ્ચ જપો હૃતમ ॥

વદ્ધપદ્માસનો યોગી પ્રાણ ચન્દ્રેણ પુરયેત્ ।

ધારયેદ્વા યથાશક્ત્યા ભૂયઃ સૂર્યેણ રેચયેત્ ॥

તપઃ, સતોપ, આન્તિકા, દાન, મધ્યપ્રજ્ઞન, ગિદ્ધાત્રાણ
તથા હી-શમ્ભ, મતિ. જપ અને હોમ, આ દશ નિગમ કહેવાય છે
પદ્મામન આધીને યોગી ચંદ્રનાડી-ગયા નમ્કોગ-થી પ્રાણને પરે,
અર્થાત્ પરક કરે, પછી ગયાશક્તિ ધ્યાણ કરે, એટલે, કુભક કરે,
ફરી સુર્યનાડી-જમણા નમ્કોગથી રેચન કરે, કુભકથી એવા પ્રાણને
ધીમે ધીમે બહાર નિકાલે

પૂરકં દ્વાદશ કુર્યાન્કુમ્ભક પોટશ ભવેત્ ।

રેચક દશ ચૌકારાઃ પ્રાણાયામઃ સ ઉચ્યતે ॥

પૂરકમા ૧૨ ઓંકાર, કુભકમા ૧૬ ઓંકાર તથા રેચકમા દશ
ઓંકાર ઉચ્ચાર કરે તે પ્રાણાયામ કહેવાય છે (યોગ શાસ્ત્રમા
પૂરકમા ૧ કુભકમા ૪ તથા રેચકમા ૨ આ પ્રમાણે મત્રોચ્ચાર
વગેરેનુ પ્રમાણ આપ્યું છે. પ્રાણાયામ વિધિ ગુરૂ પાસે જાણ્યા પછી
પ્રાણાયામ ક્રિયા કરવી)

મનો યત્ર વિલીયેત પવનસ્તત્ર લીયતે ।

પવનો લીયતે યત્ર મનસ્તત્ર વિલીયતે ।

જ્યાં મનનો લય થાય ત્યાં પવનનો પણ લય થાય છે તેમ
પવનનો જ્યાં લય થાય ત્યાં મન પણ વિલીન થાય છે

કેવલે કુમ્ભકે સિદ્ધે રેચકપૂરક વિવર્જિતે ।

ન તસ્ય દુર્લભં કિંચિત્ ત્રિપુ લોકેષુ વિદ્યતે ॥

જેને પૂરક રેચક વગર કેવલ કુભક સિદ્ધ થયો હોય તેને પછી
ત્રણે લોકમા કંઈ પણ દુર્લભ હોય નહિ.

અતસીપુષ્પસકાશ નાભિસ્થાને પ્રતિષ્ઠિતમ્ ।

ચતુર્ભુજે મહાવિષ્ણુ પૂરકેણ વિચિન્તયેત્ ॥

અતસી-ગરણીના પુષ્પસમાન કાતિવાળા, નાભિસ્થાનમા પ્રતિષ્ઠિત,

ચતુર્ભુજ મહાવિષ્ણુનુ પૂરક ક્રિયામા ચિતન કરવું

કુરમકેત હૃદિસ્થાને ચિન્તયેન્કમન્દાનનમ ।

વ્રત્તાણ રત્નગોગમ ચતુર્થક પિતામ-મ ॥

કેવલ શિયામા રત્નગોગમને વિષયે મન્દાનનનુપર નેત્રપિસાળા,
ચતુર્થ પિતામહ અન્ધાનુ ચિત્તન કંપુ

વિદ્યાન્માન રેચકે નુ લ્હાટ્મ્થ ત્રિલોચનમ ।

ગુહરફટિકનકાગ નિન્કલ પાપનાગનમ ॥

રેચકશિયામા વિદ્યાન્મકથ, વિદ્યાચન, ગુહરફટિક નમાન દ્વ-
પ્રભાચુક્ર, નિન્કલ, ગદ્યપાપનાગન, એસ વિનુ બવાટ પ્રાપ્ત પે
ચિત્તન કંપુ

વિષયેભ્ય હૃન્દિયાર્થેભ્યો મનોનિરોધન પ્રત્યાહાર ॥

હૃદિયાર્થ-વિષયોદી મનને રોકવું તે પ્રત્યાહાર કહેવાય છે.

વિષયવ્યાવર્તનપૂર્વક ચૈતન્યે ચૈતસ્સ્થાપન ધારણ ભવતિ ॥

વિષયોદી આવૃત્ત કરી ચિત્તને ચતન્નમા ન્યાપિત કંપુ તે ધારણ
કહેવાય છે

સર્વશરીરેષુ ચૈતન્યેકતાનતા ધ્યાનમ ॥

સર્વ શરીરમા ચૈતન્યમય એકતાનતા થતી તે ધ્યાન કહેવાય છે

સલિલે સૈંધવ ચઢ્ઢત્મામ્ય ભજતિ યોગતઃ ।

તથાત્મમનસૌરેક્ય સમાધિરભિધીયતે ॥

જલમા નાખેલું સૈંધવ-સવળુ-જેમ યોગ ધવાથી ગામ્ય-જલ
સમાન થઈ જાય છે તેવીજ રીતે આત્મા તથા મનનું એક્ય થઈ
જાય તે સમાધિ સમજવો

યદા મક્ષીયતે પ્રાણો માનસ ચ પ્રલીયતે ।

તદા સમરસત્વ ચ સમાધિરભિધીયતે ॥

જ્યારે પ્રાણ સક્ષીલ થઈ જાય અને મન પ્રલીન થઈ જાય ત્યારે
જે આત્માની સમગ્રતા અનુભવાય તે પણ સમાધિ કહેવાય છે

તત્સમ ચ દ્વયોરૈક્ય જીવાત્મપરમાત્મનોઃ ।

પ્રણટ્સર્વસકલ્પઃ સમાધિઃ સોભિધીયતે ॥

જીવાત્મા તથા પરમાત્માનુ સમભાવે એક્ય અનુભવાય અને સર્વ સકલ્પ પ્રણટ્ થઈ જાય એ પણ સમાધિદશા કહેવાય છે.

ધ્યાતૃધ્યાને પરિત્યજ્ય ક્રમાદ્ ધ્યેયૈકગોચરમ્ ।

નિવાતદીપવચ્ચિત સમાધિરભિધીયતે ॥

ધ્યાન ક્રિયા કરતા કરતા ધ્યાતા તથા ધ્યાન આ એય તમઘ જાય અને ક્રમે કરી માત્ર ધ્યેયાકારતામા પરણિત થયેલુ ચિત્ત નિવાત અલભા રાખેલા દીપતી પેડે નિશ્ચલ થઈ રહે એ પણ સમાધિદશા કહેવાય છે.

ધર્મમેઘમિમ પ્રાહુઃ સમાધિયોગવિત્તમાઃ ।

વર્ષત્યેષ યથાધર્મામૃતધારાઃ સહસ્રશઃ ॥

આ સમાધિને યોગવિત્ પુરુષો ધર્મમેઘ કહેછે કેમકે આ સમાધિ ધર્મરૂપી અમૃતની હજારો ધારા વર્ષે છે.

સમાધિઃ સ તુ વિજ્ઞેયઃ સર્વવૃત્તિવિવર્જિતઃ ।

બ્રહ્મ સપદ્યતે યોગી ન ભૂયઃ સસૃતિર્વ્રજેત્ ॥

સમાધિ તો તે જાણવો કે જે સર્વવૃત્તિવિવર્જિત હોય અને જે સમાધિ વડે યોગી બ્રહ્મસપત્તિ પામે તથા કરીને સસારમાં ન આવે

પ્રયાણકાલે મનસાચલેન ભક્ત્યાયુક્તો યોગવલ્લેન ચૈવ ।

ધ્રુવોર્મધ્યે પ્રાણમાવેશ્ય સમ્યક્સ ત પર પુરુષમુપૈતિદિવ્યમ્ ॥

પ્રયાણકાળ-મરણ સમય અવિચલ મને ભક્તિયુક્ત તે સાધક, યોગ જળે કરી પ્રાણને બ્રૂમધ્યસ્થાનમા સમ્યક્ પ્રકારે સ્થિર કરીને દિવ્ય-અથપ્રકાશ, પર પુરુષ-પરમાત્માને સમીપે પહોંચે છે

શત ચૈકાચ હૃદયસ્ય નાડયસ્તાસાં મૂર્ધાનમભિનિઃસૃતૈકા ।

તયોર્ધ્વમાયન્નમૃતત્વમેતિ વિષ્વઙ્ગ્યા ઉત્ક્રમણે ભવતિ ॥

આ મનુષ્ય દેહમા હૃદયની એકમા ને એક નાડીઓ છે જેમાની

એક તા મધ્યાને આખા નીકળેલી જે ન નાડી વડે ઉપર ગતિને
જતો હય, અમનત્વ-ગુપ્ત પામે જે ત્યાં આત્મમાનુષી પીડ
નાડીઓ માત્ર પ્રાણોદમાણમાજ કામ આવ જે

આત્મસ્થ મન કૃત્વા ન કિંચિદપિ ચિંતયેત ।

મનને આત્મગચ્છ-આત્મચિંતનમા વિચ્છે-ડરી પીડાને કનુ
ચિંતન કનુ નહિ

લોકાભિગમ સ્વતન્તુ ધારણાધ્યાનમગત્તમ ॥

યોગધારણશાસ્ત્રેભ્યા દર્શન્વા ધામાધિજન્મ્વક્રમ ।

લોકમા અભિગમ-જ્ઞાકને અતિગમ્યીય પ્રગ્લ્લી, વચનુ-પોતાની
કાયા કે જે યોગિજનોને ધ્યાનમાં તથા ધ્યાનને માટે મગળા વચનુ પ
હતી તેને આસથી-અગિર પ યોગધ્યાનમાં વડે દર્શ કરીને (ધીક્રાણ)
અધામમા પ્રવિષ્ટ થયા

યદા પચાવતિષ્ઠતે જ્ઞાનાનાનિ મનમા સહ ॥

બુદ્ધિશ્ચ ન વિચ્છેષ્ટતિ તામાહુ પરમા ગતિમ ।

ત્યારે પાત્ર જ્ઞાન-જ્ઞાનેશ્વિવ્યાપાર મન સહિત અવચિત્ત થઈ
જાય તથા બુદ્ધિ પણ ચેષ્ટા કરતી બંધ પડે, તે અવસ્થાને પરમ
ગતિ કહે છે

યત્રોપરમતે ચિત્ત નિરુદ્ધ યોગસેવયા ॥

યત્ર ચૈવાત્મનાત્માન પશ્યન્નાત્મનિ તુણ્યતિ ।

યોગાભ્યાસ વડે નિરુદ્ધ કરેલું ચિત્ત જ્યા ઉપરામ પામી જાય
અને જેમા પોતે પોતાને જોતો-અર્થાત્ અરૂપમાજ આત્મદર્શન
કરતો, પોતાના સ્વરૂપાનદમાજ સતોપ પામે છે તે અવસ્થા યથાર્થ
સમાધિદશા કહેવાય

યન્મૂલ સર્વભૂતાનાં યન્મૂલં ચિત્તવધનમ્ ॥

મૂલબંધ સર્વ સેવ્યો યોગ્યોઽસૌ રાજયોગિનામ્ ।

ને સર્વભૂતનું મૂલ છે તથા ચિત્તગધન પણ યન્મમુલક છે તે મૂલગધ કહેવાય અને એજ મૂલગધ રાજ્યોગીઓએ સદા મેવવા યોગ્ય કહ્યો છે

યત્ર યત્ર મનો યાતિ વ્રહ્મણસ્તત્ર ઢર્શનાત ।

દ્રષ્ટિ જ્ઞાનમયી કૃત્વા પश्येद् વ્રહ્મમયં જગત્ ॥

જ્યાં જ્યાં મન જાય ત્યાં બ્રહ્મનુંજ દર્શન-ભાવન થાય એટલે સર્વત્ર જ્ઞાનમયી દ્રષ્ટિ કરીને સમગ્ર જગતને બ્રહ્મમયજી અવલોકે

દ્રષ્ટૃદર્શનદૃશ્યાનાં વિરામો યત્ર ચા ભવેત્ ।

દ્રષ્ટિસ્તત્રૈવ કર્તવ્યા ન નાસાગ્રાવલોકિની ॥

જ્યાં દ્રષ્ટિ કરવાથી દ્રષ્ટા, દર્શન તથા દ્રશ્ય, એ ત્રણેનો વિગમ થઈ જાય અર્થાત્ ત્રિપુટીનો લય થઈ જાય ત્યાંજ દ્રષ્ટિ કરવી, એજ ખરી એકાગ્ર દ્રષ્ટિ સમજે, નાહના ટેરવા ઉપર દ્રષ્ટિ રાખવા જે મહેનત કરવી તે રાજ્યોગોપયોગિની દ્રષ્ટિ નથી.

ब्रह्मैवाऽस्मीति सहृन्त्या निरालवतया स्थितिः ।

ध्यानशब्देन विख्याता परमानन्दादायिनो ॥

‘હું બ્રહ્મજી છું’ આવી સદ્વૃત્તિવડે નિરાલવતલાવે જે સ્થિતિ, એ સ્થિતિજી ધ્યાન શબ્દે કરી પ્રખ્યાત છે અને તે પરમાનન્દદાયિની સ્થિતિ છે

निर्विकारतया वृत्त्या ब्रह्माकारतया पुनः ।

वृत्तिविस्मरणं सम्यक् समाधिर्ज्ञानसङ्गतकः ॥

વૃત્તિને નિર્વિકાર કરી નાખીને અથવા વૃત્તિને બ્રહ્માકાર કરીને ખીછ તમામ સાસારિક વૃત્તિઓનું વિસ્મરણ થઈ જાય એ ખરો જ્ઞાનપ્રમાધિ કહેવાય છે

ये तु वृत्तिं विजानन्ति ज्ञात्वा वै वर्धयति ये ।

ते वै सत्पुरुषा धन्या वद्यास्ते भुवनत्रये ॥

જેણે આત્મીય કૃતિઓને વાળ્યાં છે તે આત્મીય નિયમના ગમે છે તે આત્મીય નિશ્ચય પાત્ર સમજાવા અને તેણે નાણે બુધનના વંધ છે

અજરીર જરીરેષુ મહાન્ત ચિમુમીશ્વરમ્ ।

આનન્દમક્ષર સાક્ષાત્ મન્વા ધીરો ન જાંચતિ ॥

પ્રથમ અજરીર જતા નરીરોમા વત્તતા મદાન્ વિષુ છાન્ન સાક્ષાત્ આનન્દપ્ત તથા અદ્વૈતનામ મિત્ત માનીને-મનનપરંદ નિશ્ચિત કરીને-ધીર પુરૂષ જ્ઞાનો ગોઠ નથી હતા

તીર્થે દાને જપે ચક્ષે કાષ્ઠે પાપાણકં સદા ।

શિવ પઠ્યતિ મૃદાત્મા શિવે દેહે પ્રતિષ્ઠિતે ॥

પોતાના દેહમાજ ગિવ મદા વિગળમાન જતા મૃદાપુરિષ્ઠત તીર્થમા, દાનમા, જપમા યજમા, મઠમા તથા પાપાણમા, નિર્મલ દેહે છે-માને છે

અતસ્થ મા પરિત્યજ્ય વહિષ્ઠ ચસ્તુ સેવતે ।

હસ્તસ્થ પિંડમુત્મૃજ્ય લિહેત્કૃપર્ગમાત્મનઃ ॥

સર્વના અત્ય-અતર્થામિ એ રહેલા-મને ત્યજીને જે મને બહાર મિથિત માનીને એવે છે તે હાથમા રહેલા પિંડ-મોહને ત્યજ પોતાની કોણી આટવાનું કરે છે

શિવમાત્મનિ પઠ્યન્તિ પ્રતિમાસુ ન યોગિન ।

અજ્ઞાતાં ભાવનાર્થાય પ્રતિમાઃ પરિકલ્પિતાઃ ॥

યોગિઓ પોતાના આત્મામાજ ગિવને જોઈ શકે છે, પ્રતિમાઓમા નહિ, માત્ર અજ્ઞાનને લાવના માટેજ પ્રતિમાઓ પરિકલ્પિત છે

આત્મોપમ્યેન સર્વત્ર સમ પઠ્યતિ ચો ડર્જુન ।

સુખ વા યદિ વા દુઃખ સ યોગી પરમો મતઃ ॥

હું અર્જુન! આત્મોપમ્ય-પોતાનેજ ઉપમાન ગણીને, અર્થાત્ જેવું મને સુખ કે દુઃખ લાગે છે તેવુંજ ણીજને પણ લાગે-

આવી ભાવનાથી સર્વત્ર મુખ અથવા દુખ સમાન જુઓ છે-માગ મત પ્રમાણે તો તે પરમયોગી ગણવા યોગ્ય છે.

અસયતાત્મના યોગો દુષ્પ્રાપ્ય ઇતિ મે મતિઃ ।

વશ્યાત્મના તુ યતતા શક્યોઽવાપ્તુમુપાયતઃ ॥

જેણે પોતાના અતઃકર્ણને ગરાગર સયત નથી કર્યું તેવા પુરૂષને તો યોગ સર્વથા દુષ્પ્રાપ્ય છે એમ માઝ મત છે અને વશ્ય અતઃકર્ણવાળા પુરૂષે તો જો યતન ગરાગર કરે તો ઉપાય વડે સપાદન કરી શકાય

યુક્તાહારવિહારસ્ય યુક્તચેષ્ટસ્ય કર્મસુ ।

યુક્તસ્વપ્નાવબોધસ્ય યોગો ભવતિ દુઃસ્વહા ॥

જેના આહાર તથા વિહાર, અર્થાત્ ખાવું પીવું તથા ઉરવું ફરવું-નિયત હોય તેમજ દરેક કર્મોમા ચેષ્ટા પણ યુક્ત-સાવધાનતા પૂર્વક નિયત હોય તથા સ્વપ્ન-ગુણ તથા અવબોધ-ગગણ, એ પણ જેનું યુક્ત-નિયમસર હોય એવા પુરૂષને યોગ દુખ હણનાર થાય છે.

તપસ્વિભ્યોઽધિકો યોગી જ્ઞાનિભ્યોપિ મતોધિકઃ ।

કર્મિભ્યઃપ્રાધિકો યોગી તસ્માદ્યોગી ભવાર્જુન ॥

તપસ્વીથી યોગી અધિક છે, જ્ઞાનીથી પણ યોગી અધિક મનાય છે તેમજ કર્મીથી પણ યોગી અધિક છે તેથી હે અર્જુન તુ યોગી થા.

વેદેષુ યજ્ઞેષુ તપઃસુ ચૈવ દાનેષુ યત્પુણ્યફલ પ્રદિષ્ટમ્ ।

અત્યેતિ તત્સર્વમિદ વિદિત્વા યોગી પર સ્થાનમુપૈતિ ચાદ્યમ્ ॥

વેદને વિષયે, યજ્ઞોમા, તપોનુશાનમા તથા દાનમા જે પુણ્યફળ કહેલ છે તે સર્વને આ-આત્મતત્ત્વ-બાણીને યોગી અતિક્રમે છે એટલું નહિ કિંતુ એ યોગી આદ્ય પરમ ધ્યાનને પ્રાપ્ત થાય છે

॥ અગ્રહાર્થ ॥

અખંડાર્થ.

યસ્માજ્ઞાત જગન્મયં યસ્મિન્નેત્ર વિલીયતે ।

એનેદ ધાર્યતે એત તર્મ જ્ઞાનાત્મને નમઃ ॥

જેનાથી જગત મયં ઉત્પન્ન થયું છે, અને જેને વિષય તથા પામે છે અને જેના વડે આ અપુ ધ્યાન કરીને જેને જ્ઞાનાત્મા-પરમાત્મા-ને નમસ્કાર કરે છે.

માયાવિદ્ય વિહાયંત્ર ઉપાધી પરજીવયોઃ ।

અગ્રહ સચ્ચિદાનંદં પર વ્રત્તં હિ ન્યયતે ॥

માયા તથા અવિદ્યા, જે યથાર્થે પરમેશ્વર તથા બ્રહ્મા ઉપાધિ છે એ બંને દૂર કરીને અખંડ સચ્ચિદાનંદ પરબ્રહ્મ તત્ત્વ પર કરીને લક્ષિત થાય છે.

યત્પર વ્રત્તં સર્વાત્મ વિશ્વસ્યાયતન મહત્ ।

સૂક્ષ્માત્સૂક્ષ્મતર નિત્ય તત્ત્વમેવ ત્વમેવ તત્ ॥

જે પરબ્રહ્મ સર્વનું આત્મરૂપ છે, વિશ્વ-જગતનું મહાન આયતન છે, એટલે વિશ્વનું અધિષ્ઠાન ભૂત છે અને જે સૂક્ષ્મથી પણ સૂક્ષ્મ તર છે તે બ્રહ્મ તુલ્ય છે અને તુ તે બ્રહ્મજ છે.

ઘટાકાશૌ મટાકાશૌ મહાકાશે પ્રતીષ્ઠિતૌ ।

एवं मयि चिदाकाशे जीवेशौ परिकल्पितौ ॥

ईश्वरत्वं च जीवत्वमुपाधिद्वयकल्पितम् ।

જેમ ઘટાકાશ તથા મટાકાશ મહાકાશને વિષયે પ્રતિષ્ઠિત-સમાગત છે તેમ ચિદાકાશરૂપ મારે વિષયે બ્રહ્મ તથા ઇશ્વર પરિકલ્પિત છે કેમકે ઇશ્વરત્વ તથા બ્રહ્મત્વ બંને એ-માયા તથા અવિદ્યારૂપ-ઉપાધિથી રૂપિત છે.

अस्ति भाति प्रिय रूप नाम चेत्यशेषकम् ।

आद्यत्रय ब्रह्मरूप जगद्रूप ततो द्वयम् ॥

અસ્તિ-છે, ભાતિ-ભાસે છે, તથા પ્રિય લાગે છે અને ૩૫ તથા નામ, આ પચક છે તેમા આધત્રય-સત્તા, મંદિત્તિ તથા પ્રિયતા એ ત્રણ-બ્રહ્મરૂપ છે અને પાછલના એ-નામ તથા રૂપ-માયામય હોવાથી નગદ્રુપ-માયારૂપ સમજવા

જ્ઞાત્વા સ્વ પ્રત્યગાત્માન વૃદ્ધિતઃપ્રતિમાશ્રિણમ્ ॥

બુદ્ધિ તથા તેની વૃત્તિઓના સાક્ષીરૂપે પોતાના અનરાત્માને જાણીને (શાંતિ પમાય)

ઘટાકાશ મહાકાશ ઇવાત્માન પગત્મનિ ।

વિલાપ્યાઽસ્ત્રઙ્ગભાવેન ત્વર્ણીં ભવ સદા મુને ॥

ઘટાકાશની મહાકાશમાં જેમ લયલાવના ડરાય તેમ પ્રત્યગાત્માનું પરમાત્મામાં લયલાવન કરીને હે મુને! અજડલાવ પામી સદા તૂણીલાવ ધારણ કરે

સ્વપ્રકાશમધિષ્ઠાન સ્વયમ્ભૂય સદાત્મના ।

બ્રહ્માંડમપિ પિંડાંડ ત્યજ્ય તાં મલમાંડવત્ ॥

સદરૂપે સ્વપ્રકાશ અધિષ્ઠાન સ્વરૂપ સ્વય-પોતે જતીને બ્રહ્માંડને તેમ પિંડાડ-દેહપિંડને પણ મલના ફીંગડાની પેઠે ત્યજ દીઓ

જાગ્રતસ્વપ્નસુષુપ્ત્યાદિ પ્રપચ ચત્પ્રકાશતે ।

તદ્બ્રહ્માહમિતિ જ્ઞાત્વા સર્વવધૈઃ પ્રમુચ્યતે ॥

જાગ્રત, સ્વપ્ન તથા સુષુપ્તિ આદિક પ્રપચને જે પ્રકાશે છે તે બ્રહ્મ હુ હુ એમ જાણીને સર્વ અધથી મુક્ત થાય છે

ત્રિપુ ધામસુ ચક્ષ્મોગ્ય ભોક્તો ભોગશ્ચ ચક્ષ્મેત્ ॥

તેભ્યો વિલક્ષણઃ સાક્ષી ચિન્માત્રોઽહ સદાશિવઃ ॥

ત્રણે ધામ-અવસ્થાઓ-મા જે ભોગ્ય-ભોગના વિપયભૂત પદાર્થો તથા ભોક્તા-અવિદ્યોપાધિથી અનેકો ભોજવનાર-અને ભોગ-ભોગ-વવાની ક્રિયા, જે થાય છે તે ત્રણેથી વિલક્ષણ-(એ ત્રણેનો) સાક્ષી ચૈતન્યમાત્ર સદાશિવ હુ હુ

વેદેન્નેકેન્નમેવ વેદો વેદાત્કુદ્ધેદ્રવિદેવ ચાત્મ્ય ।

ન પુણ્યપાપે મમ નાસ્તિ નાગો ન જન્મ લેહેદ્રિયચુદ્ધિરગ્નિ ।

અનેક વેદો વડે કરી વેદ-ગાળ્યા ચાગ્ય હેન ૧૮, તેમ વેદાત્તના
કુદ્ધાર તથા વેદોનો ગાળનાર પાપ હુ ૧૮, પુણ્ય કે પાપ કયા
મને નથી તેમ મારે નાગ પાણુ નથી ૧૯, ઇદ્રિય, યુદ્ધિ, કયા
મને નથી તેમ મને જન્મ પાણુ નથી

एव विदित्वा परमात्मरूपं गुहाशयं निःकलमङ्गितीयम् ।

समस्तसारं सद्सङ्गितीनं प्रयाति शुद्धं परमात्मरूपम् ॥

આવી રીતે હૃદયગુહામાં ગિયત, નિઃકલ, અદિતીય, મમ ન
પ્રયતના સાદી રાત તથા અગત્ત ગેયથી વિલીન--અર્થાત્ સદ્ગદિ
લક્ષણ પદ્માત્મરૂપને ગાણીને શુદ્ધ પદ્માત્મભાવન પામે છે

स्वयं ब्रह्मा स्वयं विष्णु स्वयमिन्द्र. स्वयं शिव ।

स्वयं विश्वमिदं सर्वं स्वस्मादन्यत्र किञ्चन ॥

સ્વય બ્રહ્મા, સ્વય વિષ્ણુ, સ્વય ઇન્દ્ર તથા સ્વય ગિવ હુ આ
સર્વ વિશ્વ સ્વય-હુ પોતેજ હુ, માર સ્વરૂપથી અન્ય કંઈ છેન નહિ
મેઘા યથા વ્યોમ ન ચ સ્પૃશતિ સસારદુઃખાનિ ન માં સ્પૃશતિ॥

જેમ મેઘ આગશને સ્પર્શ કરતા નથી તેમ મસારના દુખો
મને સ્પર્શ ન કરે

कर्ताभोक्तेर्वेमादिशोकजातं प्रमुचति ।

कृतकृत्यं प्रापणीयं प्राप्तमित्येव तुष्यति ॥

કર્તા, ભોક્તા ઇત્યાદિ તમામ શોકને મુક્તિ દીધે છે પછી તો
કર્યાનુ હતુ તે કરી ચુક્યા અને પ્રાપ્ત થવાનુ હતુ તે પામી ચુક્યા
એમ માની નતુષ્ટ અને છે

धन्योऽहं कृतकृत्योऽहं विमुक्तोऽहं भवग्रहात् ।

नित्यानन्दरूपोऽहं पूर्णोऽहं त्वदनुग्रहात् ॥

હે ગુરો ! તમારા અનુગ્રહથી હું ધન્ય છું, કૃતકૃત્ય થયો, ભવ-
મસાર રૂપી ઝૂલથી છટક્યો અને નિલાનન્દ અવસ્થે હું પરિપૂર્ણ થયો

માયામેવો જગન્નીર વર્ષાયેય યથા તથા ।

ચિદાકાશસ્ય નો હાનિર્ન વા લાભ ઇતિ સ્થિતિઃ ॥

માયા રૂપી મેઘ જગત્ રૂપી જલને જેમ જેમ વર્ષે છે તેમ
ચિદાકાશને કશી હાનિ કે કશો લાભ નથી, આવી વસ્તુસ્થિતિ છે

યસ્ય નાહકૃતોભાવો બુદ્ધિર્યસ્ય ન લિપ્યતે ।

હત્વાપિ સ ડર્માલ્લોકાન્નહતિ ન નિવ્રધ્યતે ॥

જેને અહ કૃતભાવ-હું કંઈ છું એવી ભાવના-નથી અને જેની
બુદ્ધિ કરાતા કર્મમા ઇષ્ટ અનિષ્ટાદિ કલ્પનાથી લિપ્ત થતી નથી તે
આ લોકોને હણીને પણ હણતો નથી તેમ તેના પરિણામભૂત પુણ્ય
પાપથી બધાતો પણ નથી

ય ઇન વેત્તિ હતાર ય ચૈન મન્યતે હત ।

ક્રમૌ તૌ ન વિજાનીતો નાય હતિ ન હન્યતે ॥

એ આત્માને જે હણનારો માને છે તથા જે તેને હણાયેલો
માને છે તે બંને કંઈ સમજતાજ નથી એ તો હણતો નથી તેમ
હણાતોય નથી

શ્લોકાર્ધેન પ્રવક્ષ્યામિ યદુક્ત ગ્રંથકોટિભિઃ ।

બ્રહ્મ સત્ય જગન્મિથ્યા જીવો બ્રહ્મૈવ નાપરઃ ॥

જે કરોડો ગ્રંથોથી કહેવામાં આવેલ છે તે હું માત્ર અર્ધા શ્લોકથી
કહીશ-બ્રહ્મ સત્ય-પરપાર્થ વસ્તુ છે, જગત્ મિથ્યા-પ્રતીતિમાત્ર છે
અને જીવ-પ્રલગાત્મા સાક્ષાત્ બ્રહ્મજ છે, અવર નથી-બ્રહ્મથી
લિપ્ત નથી

યયા યયા ભવેત્પુંસાંવ્યુત્પત્તિઃ પ્રત્યગાત્મનિ ।

સા સૈવ પ્રક્રિયેહસ્યાત્સાધ્વીત્યાચાર્યમાપિતમ્ ॥

જે જે પ્રક્રિયા-બોધના પ્રકારવડે પુરૂષને પ્રલગાત્મ વિષયમાં

વ્યુત્પત્તિ-જાનોત્પત્તિ પ્રાય તે તે પ્રક્રિયા આ વેદાન્ત ગામ્યતા માં સી-
સારી પ્રાય-મનાય એમ આચાર્યોના વચન છે

અનન્તશાસ્ત્રં વ્રહ્માશ્ર વિદ્યા અલ્પશ્વકાન્તો વ્રહ્મવિઘ્નતા ચ ।
યસ્માદભૂત તદુપાસનીય હસો યથા શ્રીરમિદ્યામ્બુમ-યાન ॥

સાએ અનન્ત છે, વિદ્યાએ પણ બહુ છે, કાલ-કૃતિન મમય-
અથ તથો તેમા વળી વિદ્યોની બહુલતા એટલે જે કંઈ ગામ્યુત
હોય તેનું જ ગ્રહણ કરી લેવું, જેમ હવે જલમાથી ક્ષીર ગ્રહણ કરી
લે છે તેની પેઠે

યદ્વાચાનમ્યુદિત યેન વાગમ્યુચતે ।

તદેવ વ્રહ્મ ત્વ વિદ્મિ નેદ યદિદમુપામતે ॥

જેને વાણી પહોંચી શકતી નથી પણ જેની મત્તાથી વાળી ચાલે
છે તેજ બ્રહ્મ છે એમ તું જાણ, જેની ઉપાસના થાય છે તે
બ્રહ્મ નથી

॥ શ્રુતિસ્મૃતિસંગ્રહ ॥

શ્રુતિસ્મૃતિ સંગ્રહ.

યજ્ઞાસ્ય ચિત્ત રમતે તસ્ય ધ્યાનેન કેવલમ્ ।

જેનું ચિત્ત જેમા ગમે, કેવલ તેનાજ ધ્યાને કરીને ધૃષ્ટ મિદ્ધ
કરી શકાય

દક્ષાત્રેય શિવ શાંતમિદ્રનીલનિભ પ્રભુમ્ ॥

આત્મમાયાગત દેવમવધૂત દિગમ્બરમ્ ।

શિવ-મંગળરૂપ, શાંત, ધ્રુવનીલમણિ મમાન દેવ પ્રભાવાન,
પોતાની માયામા નિરત, દિગમ્બર, અવધૂતચર્યા પરાયણ, દક્ષાત્રેય
દેવને નમન કરીએ છીએ

રમતે યોગિનોઽનન્તે નિત્યાનન્દે ચિદાત્મનિ ॥

इति रामपदेनासौ परं ब्रह्माभिधीयते ।

જે અનન્ત, નિત્ય આનન્દરૂપ ચિદાત્માને વિષયે યોગિએ

નિલ સ્મરણ કરે છે, તે રામ, આ નિર્ગયનથી ગમ ગળ્હે કરી
પરપ્રભુજી અભિધ્યાન કરાય છે

સ્ફટિકરજતવર્ણ મૌક્તિકીમક્ષમાલામમૃતકવશવિદ્યાં

જ્ઞાનમુદ્રાંકરાગ્રે ॥

દધતમુરગકક્ષ્ય ચદ્રચૂડ ત્રિનેત્ર વિદ્યુતવિવિદભૂષ

દક્ષિણામૃતિમીઢે ॥

સ્ફટિકમણિ તથા રૂપાના જેવો જેનો દેહવર્ણ છે, મોતીની
અક્ષમાલા જેણે ધારણ કરી છે, ખીજી ત્રણ હાથમા અમૃત, ક્લશ,
વિદ્યા-પુસ્તક તથા કરાગ્રે, જ્ઞાનમુદ્રા ધારણ કરતા, નાગનુ ગજોપવીત
ધરતા, ચંદ્રને ચૂડામા ધારતા ત્રણ નેત્રવાળા, જેણે વિવિધ આભૂષણ
ધાર્યા છે એવા શ્રી દક્ષિણામૃતિ દેવતી મુતિ કરે છું

ત્રિપુદ્ગલે ચે વિનિંદતિ નિંદતિ શિવમેવ તે ।

ધારયતિ ચ ચે ભવન્યા ધારયતિ શિવ ચ તે ॥

ત્રિપુડ્ગલી જે નિંદા કરે છે તે શિવનીજ નિંદા કરે છે અને
જે ભક્તિથી ત્રિપુડ્ગલ ધારણ કરે છે તે અર્થ શિવને ધારણ કરે છે

વાસે વહૂનાં કલહો ભવેદ્ઘાતાં દ્વયોરપિ ॥

एक एव चरेत्तस्मात्कूमार्या इव ककणम् ।

ખણે જનોનો બધા વાસ થાય ત્યા કલહ-કલેશ અથવા ઘોરાટ
થાય છે એ જણ સાથે રહેતા હોય ત્યા પણ વાતચીતનો પ્રસંગ
આવે માટે યોગીએ તો કુમારીના કકણની પેઠે એકલાજ રહેવું
એકજ કકણ હોય તેનો કંઈ રણકાર ન થાય, એ હોય તો થાય

आशा हि परम दुःख नैराश्य परम सुखम् ॥

આશા એ ખરેખર પરમ દુઃખ છે, બ્યારે નિરાશા એ પરમ
સુખરૂપ છે

चत्फलं लभते मर्त्यः कोटिर्ब्रह्मभोजनैः ।

तत्फलं समवाप्नोति ज्ञानिन यस्नु भोजयेत् ॥

મનુષ્ય, દ્રોષિ આત્માણુ ભોજન કરી જે કળ મપાવન કરે
તેટલુજ કળ એક જાતી-આત્મનિષ્ઠ-પુરુષને જે જભાડે તે પામે જે

ઈશાવામ્યમિદં સર્વ ચત્કિચ જગત્યાં જગત્ ।

તેન ત્યક્તેન ભુર્જીથા મા ગ્રધઃકસ્યસ્મિદ્ધનમ્ ॥

આ જગતીને વિપથે જે કઈ જગત્-પ્રાણિ પદાર્થાદિ-જે
તે મર્વ ધન-પરમાત્માએ આવાન્ય-આવગમીય-વ્યાપ્ય છે, તેને ત્યક્ત
ગણીને ભોગવજે કોઈના પણ ધનની ગર્ધા-કષ્ટ ક્ષેવાતી ધન્ય-મા કરજે

યસ્તુ સર્વાણિ ભૂતાન્યાત્મન્યેવાનુપદ્યતિ ।

સર્વભૂતેષુ ચાત્માન તતો ન વિજુગુપ્સતે ॥

જે સમદર્શી, સર્વભૂત-પ્રાણી માત્રને પોતાના આત્મામાજ દેખે
છે-અનુભવે છે, તથા મર્વ ભૂતને વિપથે આત્માને-પોતાના સ્વરૂપભૂત
ચિદાત્માને દેખે છે-સર્વત્ર આત્મભાવને વિસ્તારે છે, તેથી તેને પછી
કયાય જુગુપ્સા-ધૂણુ-આણુગમે થતો નથી

યસ્મિન્સર્વાણિ ભૂતાન્યાત્મૈવાભૂદ્વિજાનતઃ ।

તત્ર કો મોહઃ ક. શોક એકત્વમનુપદ્યતઃ ॥

જે સમયે વિજ્ઞાનવાન તત્ત્વદર્શીને આ સર્વ ભૂત-પ્રાણી માત્ર
આત્માજ થઈ જાય-અર્થાત્ સર્વત્ર આત્મરૂપતાજ અનુભવે ત્યા પછી
સર્વત્ર એકત્વનુ અનુદર્શન કરનાર-અર્થાત્ આત્મવ્યતિરિક્ત કશું
ન ભાળતા-એ જ્ઞાનીને મોહ કેવો ? તથા શોક પણ કેવો ? એક-
તાના અનુભવીને મોહ કે શોક જોવા હોય ?

ત દુર્દશં ગૃહમનુપ્રવિષ્ટ ગુહાહિત ગન્ધરેષુ પુરાણમ્ ।

અધ્યાત્મયોગાધિગમેન દેવ મત્વા ધીરો હર્ષશોકૌ જહાતિ ॥

દુર્દર્શ-અનધિકારી જનોને જેના દર્શન કષ્ટસાધ્ય છે વળી જે
અદર ગૃહ-છુપા ગહીને પ્રવિષ્ટ છે, હૃદય ગુફામા સ્થિત હોય ગહરેષુ-
કોતંગા લગઈ બેઠેલા જેવા અને પુગણુ-અનાદિ દેવ-સ્વપ્રકાશ

આત્મા છે તેને અધ્યાત્મ યોગ-અવણાદિ આધનના યોગ વડે માનીને
અર્થાત્ મનન તથા નિદિધ્યાસન પગિપાકદ્વાગ અનુભવીને, ધીર-જ્ઞાની-
હર્ષ તથા શોક બંનેને છોડી દીધે છે

एष सर्वेषु भूतेषु ग्रहात्मा न प्रकाशते ।

दृश्यते त्वग्रया बुद्ध्या सूक्ष्मया सूक्ष्मदर्शिभिः ॥

આ સર્વ ભૂતોમા ગૃહ-અદૃશ્યરૂપે રહેલો આત્મા બધાને પ્રકા-
શતો-જાણાતો-નથી. કિંતુ મહામર્શી જાની જનોએ સૂક્ષ્મ તથા
અક્રયા-આગળ પડતી (નિર્મળ) બુદ્ધિ વડે દેખાગ છે-સ્તરવરૂપે
અનુભવાય છે

मृत्योः स मृत्युमाप्नोति य इह नानेव पश्यति ।

જે આ સમાગ્રમા નાના-ભિન્ન ભિન્ન જેવું દેખે છે તે મૃત્યુથી
કરી મૃત્યુને પામે છે

अगुष्ठमात्रः पुरुषो मध्य आत्मनि तिष्ठति ॥

ईशानो भूतभव्यस्य न ततो विजुगुप्सते ।

અગુષ્ઠ માત્ર-હૃદયાકાશ સ્થિત હોવાથી અગુષ્ઠ પગિચિત ગણાતો
પુરુષ-શરીર રૂપી પુરુષા અભિમાની બની વસતો-જીવ, અતઃકળુના
મધ્યમા આભાસતથા સ્થિત થઈ રહ્યો છે તે ભૂત તથા ભવ્ય,
એટલે થઈ ગયેલ તથા થવાના, સર્વેનો ઇશાન-નિયામક છે એટલે
તેનાથી જુગુપ્સા કરતો નથી.

भयादस्याग्निस्तपति भयात्तपति सूर्यः ।

भयादिद्रश्च वायुश्च मृत्युर्धावति पचमः ।

એ મહાભૂતના ભયથી અગ્નિ તપે છે, એના ભયથી સૂર્ય પણ
તપે છે, એના ભયથી ઇશ-પર્જન્ય-વૃષ્ટિ કરે છે, વાયુ વાય છે અને
પાયમો મૃત્યુ લોક સહારાર્થ દોડદોડ કરે છે

यत्तदद्रेश्यमग्राह्यमग्रोत्रमवर्णमचक्षुः श्रोत्र तदपाणिपादम् ॥

नित्यं विभु सर्वगत सुसूक्ष्म तदव्यय तद्भूतयोर्निपरि

पश्यति धीराः ॥

જે અષ્ટ નિર્દેશને અયોગ્ય છે, જેનું અદાનું નથી થઈ શકતું, જેને ગોત્ર નથી, વર્ણ નથી, જે અક્ષુ યોનૃ મદિત છે, તે પાણિ-દાથ તથા પાદ-પગ વગરનું, નિત્ય, વિભુ-આપક, અર્ચન, અનિ મક્ષમ-દુર્ગેષ છે. તે અગ્નિ-વદિદાન પ્રિનાનું છે તેને ધીર-જ્ઞાની પુરુષો-ભૂતયોનિ-ભૂતભૌતિક પ્રપચનું યોનિ-અભિજનનિગિતોપાદાન કપે દેખે છે-અનુભવે છે

यथोर्णनाभि सृजते गृह्णते च यथा पृथिव्यामोषधयः

समव्यंति ।

यथा सतः पुरुषात्કेशलोमानि तथाक्षरात्मभवतीह

विश्वम् ॥

જેમ કુગેળિયો પેતાની ગળ સૂજે છે અને લઈ લીધે છે, જેમ પૃથ્વીમાં ઔષધિયો સભવે છે, જેમ દયાત પુરુષમાથી દેગ તથા દવાડ ઉદ્ભવે છે તેમ અક્ષર-અક્ષ-માથી આ વિશ્વ અધુ સભવે છે

एतस्माज्जायते प्राणो मनः सर्वेन्द्रियाणि च ।

खवायुज्योतिराप·पृथिवी विश्वस्यधारिणी ॥

આ (અક્ષર) માથી પ્રાણ ઉત્પન્ન થાય છે, મન. તથા સર્વ ઇન્દ્રિયો, અકાશ, વાયુ, જ્યોતિ-તેજ, જલ તથા આ વિશ્વનું ધારણ કરનારી પૃથ્વી પણ એનાથી ઉદ્ભવે છે

अग्निर्मूर्धा चक्षुषो चद्रसूर्यौ दिशः श्रोत्रे वाग्विब्रुताश्च

वेदाः ।

वायुः प्राणो हृदय विश्वमस्य पद्भ्यां·पृथिवी ह्येष सर्वभूतां

तरात्मा ॥

આ વિગટ લગવાનું આગ્નિ મન્તક છે, ચદ્ર તથા સૂર્ય જે અક્ષુ છે, દિશાઓ કાન છે, વિન્તાગ્વાળા વેદો વાણી છે, વાયુ

પ્રાણ છે, આ વિશ્વ એનું હૃદય છે, પગ સ્વરૂપ પૃથ્વી છે, એમ આ સર્વ ભૂતના અતગત્મા છે

જ્ઞાનપ્રસાદેન વિગુહ્યસત્યસ્તતસ્તુ ન પश्यते निष्कल

ध्यायमानः ।

જ્ઞાનના પ્રસાદ વડે વિગુહ્ય અંતઃકર્ણ થાય તદનંતર નિષ્કલ રૂપનું ધ્યાન કરતા કરતા તે પરમાત્માને દેખે છે—આકાશ અનુભવે છે. યત્ર સુતો ન કચન કામ કામયતે ન કંચન સ્વપ્ન પश्यति

तत्सुषुप्तम् ॥

જે દશામા, સૂતેસો પુરૂષ કશા પદાર્થની ઝામના નથી કરતો તેમ કોઈ સ્વપ્ન પણ નથી દેખતો તે અવસ્થા સુષુપ્તધ્યાન કહેવાય છે

शिवमद्वैतं चतुर्थं मन्यन्ते स आत्मा स विज्ञेयः ॥

જે ચોથું પદ શિવ-અદ્વૈત મનાય છે, તે આત્મા છે, તે જાણવા યોગ્ય છે

असन्नेव स भवति असद्ब्रह्मेति वेद चेत् ।

अस्ति ब्रह्मेति चेद्वेद सतमेन ततो विदुरिति ।

જે બ્રહ્મને અસત્ જાણે તે પોતે અસત્ જાને છે કેમકે સત્-દયાતી બ્રહ્મરૂપજ છે અને જે ‘બ્રહ્મ છે’ એમ જાણે તેને સત્-દયાત સમજવો

ब्रह्मविदाप्नोति परम् ।

બ્રહ્મવિત્ પુરૂષ પર-બ્રહ્મને પામે છે-બ્રહ્મભાવને પામે છે

स एतमेव सीमान विदार्थितया द्वारा प्रापद्यत ॥

તે આ સીમા-બ્રહ્મરૂપસ્થાનને ભેદીને તે દ્વાર વડે પરપદને પહોંચ્યો.

यथा पुष्करपलाश आपो न श्लिष्यते ।

एवमेवविदि पाप कर्म न श्लिष्यते ॥

એમ પુણ્યપદ્માશ-કમલપત્રને જણ બેજાતુ નથી તેમ એના-
ઉક્ત પ્રકારે આત્માને જાણનાગ-અનુભવી પુરુષને કશું પાપ કર્મ
વળગતુ નથી

य एषोक्षिणि पुरुषो दृश्यत एव आत्मेति होवाचैदमृतम
भयमेतद् ब्रह्मेति ॥

તે જે આ નેત્રમા પુરુષ દેખાય છે એ આત્મા એમ કહ્યું
એ અમૃત છે અભય છે અને એજ અક્ષ છે એમ ગમતપુ

चेनाश्रुतं श्रुतं भवत्यमतं मतमविज्ञातं विज्ञातमिति ।

જેને સાંભળવાથી ન આવજેલું તથા ગાલજાળ જેવું પ્રધ જાય
છે, નહિ માનેલું માનેલા સમાન તથા ન અનુભવેલું અનુભવેલા
જેવું બની જાય છે (તે બ્રહ્મા)

सदेव सोम्येदमग्र आसीदेकमेवाद्वितीयम् ।

तदैक्षत बहुस्यां प्रजायेयेति ॥

હે સૌમ્ય-પ્રિયદર્શન' આ પન્દિત્યમાન જગત્ આગળ અરૂપજ
હતુ, તે મત્ એકજ અને અદ્વિતીય-તેનાથી અન્ય દ્વિતીય ગણિત-
હતુ, તેણે બ્રહ્મણ-સદસ્ય-કર્તૃ ક્રે, 'હું બહુ-અનેકરૂપ થાઉં અને
પ્રદર્શથી ઉત્પન્ન થાઉં

सोम्य पुरुषस्य प्रयतो ब्राह्मणसि सप्रपद्यते मनः

प्राणे प्राणस्तेजसि तेजः परस्यां देवतायाम् ॥

હે સૌમ્ય' પુરુષ બ્યારે આ લોકથી પ્રયાણ કરે છે ત્યારે તેની
વાણ્વી મનમા સપત્ર થાય છે-સમાધ જાય છે, મન પ્રાણમા તથા
પ્રાણ તેજમા અને એ તેજેરૂપ જીવાત્મા પર દેવતા-પરબ્રહ્મને વિષયે
ગમાવિષ્ટ થાય છે

स य एषोऽणिभैतदात्म्यमिदं सर्वं तत्सत्यं स आत्मा तत्त्वं
मसि श्वेतकेतो ।

તે આ અણિમા-અક્ષતાનો અવધિ છે, એતદાત્મકજ્ઞ આ

સર્વ જગત છે. તેજ સૂત્ય-ત્રણે કાળમા અગાધિતજ છે, તેજ આત્મા છે અને હું એતદેનો' તે બ્રહ્મ તુ છો.

जीवापेत वाच किलेद् प्रियते न जीवा प्रियते ।

હવે છોડી દીધેલુ આ શરીર નિશ્ચયે મરી જાય છે, હવે કંઈ મરતો નથી

कामः सकल्पो विचिकित्सा श्रद्धाऽश्रद्धाधृतिर्हीर्षी

भीरित्येतत्सर्वं मन एव ॥

કામ-નાના પ્રકારના અભિલાષ. મકલ્પ, વિચિકિત્સા-મશય, શ્રદ્ધા તેમજ અશ્રદ્ધા, ધૃતિ-ધૈર્ય, હી-શરમ, ધી-મુદ્ધિ, ભી-ભય, આ સઘળું મનજ છે, અર્થાત્ સઘળું મન પગિણામરૂપજ છે.

स वा अयमात्मा सर्वेषां भूतानामधिपतिः सर्वेषां भूतानां राजा तद्यथारथनाभावरारथनेमौचाराः सर्वे समर्पिता ।

एवमेवास्मिन्नात्मनि सर्वाणि भूतानि सर्वे देवाः सर्वे

लोकाः सर्वे प्राणाः सर्व एत आत्मानः समर्पिताः ॥

તે આ આત્મા સર્વ ભૂતોનો અધિપતિ છે, સર્વ ભૂતોનો ગળ-નિયામક છે. જેમ દોષ્ટ રથના પૈડાની નાભિમા આરાઓ જોડાય છે તે આરાઓ, ઉપર નેમિ-પાટલામા પણુ સંલગ્ન રહે છે એમને એમ આ પરમાત્માને વિષયે સર્વ ભૂત-પ્રાણિમાત્ર, સર્વ દેવો, સર્વે દોષ્ટો, સર્વે પ્રાણો તથા સર્વ હવાત્માઓ સમર્પિત છે.

य आदित्ये तिष्ठन्नादित्यादतरो यमादित्यो न वेद यस्यादि

त्यः शरीरम् ।

य आदित्यमતरो यमयत्येष त आत्मांतर्याम्यमृतः ॥

જે આદિત્યમાં સ્થિત રહી આદિત્યનો અતગત્મા છે જેને આદિત્ય નથી જાણતો, જેનું આદિત્ય શરીર છે, જે આદિત્યની અદ્વર રહીને આદિત્યનું નિયમન કરે છે, એ તારો આત્મા અતર્કામી અમૃત છે

ય સર્વેષુઃ ભૂતેષુ તિષ્ઠન સર્વેભ્યો ભૂતેભ્યોઽતરો ય
સર્વાણિ ભૂતાની ન વિદુર્યસ્ય સર્વાણિ ભૂતાનિ શરીર
ય સર્વાણિ ભૂતાન્યતરો યમયત્યેષ ત આત્માંતર્યામ્યમૃત. ॥

જે સર્વભૂતમા ગ્રથિત રહી સર્વ ભૂતોથી અતર-આખતર છે,
જેને સર્વ ભૂતો નથી જાણતા, જેના સર્વ ભૂતો શરીર છે, જે સર્વ
ભૂતોની અદર રહી નિગમન કરે છે, એ તારો આત્મા અતર્થીમી
અમૃત-મરણાદિ ધર્મ ગહિત છે

ય વિજ્ઞાન ન વેદ યસ્ય વિજ્ઞાનં શરીર યો વિજ્ઞાનમત
રો યમયત્યેષ ત આત્માંતર્યામ્યમૃતઃ ॥

જેને વિજ્ઞાન-ગુણિ પણ નથી જાણતી, જેનું વિજ્ઞાન શરીર છે
જે વિજ્ઞાનની અદર રહી રહી વિજ્ઞાનનું નિયમન કરે છે, એ તારો
આત્મા અતર્થીમી અમૃત છે

ય इमं च लोक पर च लोक सर्वाणि च भूतानि
योतरोयमयति ॥

જે આ લોકને તથા પરલોકને અને સર્વભૂત-પ્રાણિમાત્રનું અદર
રહી નિયમન કરે છે

न हि द्रष्टुर्दृष्टेर्विपरिलोपो विद्यतेऽविनाशित्वात् ॥

દ્રષ્ટાની દષ્ટિ-દર્શન સામર્થ્યનો સર્વથા લોપ થતો નથી ક્રમકે
તે અવિનાશી છે

अत्राय पुरुषः स्वयज्योतिर्भवति ।

અત્ર-અશુપુષ્પિ ધ્યાનમા આ પુરુષ-આત્મા, સ્વયજ્યોતિ-સ્વય
પ્રગટા હોય છે

तरतिशोकमात्मवित् ॥

આત્માના અપરોક્ષ અનુભવવાનું પુરુષ શોકશબ્દોપલક્ષિત
સમાગ્ને તરે છે

સર્વવ્યાપિનમાત્માન ક્ષીરેસર્પિરિવાપિતમ્ ।

સર્વ વ્યાપી આત્માને ક્ષીરમાં રહેલા દૂધની પેઠે સમજવો

સર્વાનનશિરોગ્રીવઃ સદેભૂતગુહાગય- ॥

સર્વવ્યાપી સ ભગવાન તસ્માન્સર્વગતઃ શિવઃ ।

જગતમાં જેટલા આનન-મુખ, શિર-મસ્તક તથા ગ્રીવાઓ છે તે સર્વે જે પરમાત્માના છે અને જે સર્વ પ્રાણિમાત્રની હૃદયગુહામાં રહ્યો છે તે ભગવાન શિવ સર્વવ્યાપી હોવાથી સર્વગત છે

ન તત્સમશ્ચાસ્યવિકશ્ચ દ્રશ્યતે ॥

તે આત્મા કેઇનો સમાન નથી તેમ કોઇથી અધિક પણ દીસતો નથી

તદેવાગ્નિસ્તદાદિત્યસ્તદ્વાયુસ્તત્ત્વ ચદ્રમા ।

તદેવ શુક્ર તદ્બ્રહ્મ તદાપસ્તત્પ્રજાપતિઃ ॥

તેજ અગ્નિ છે, તે આદિત્ય છે, તે વાયુ છે, તે ચંદ્રમા છે, તેજ શુક્ર-શુભ્ર છે, તે બ્રહ્મ છે, તે જલ છે અને પ્રજાપતિ પણ તેજ છે ત્વં સ્ત્રી ત્વ પુમાનસિ ત્વ કુમાર ઉત વા કુમારી ।

ત્વ જીર્ણો દણ્ડેન વચસિ ત્વ જાતો ભવસિ વિશ્વતોમુખઃ ॥

તુ સ્ત્રી છો, તુ પુરૂષ છો, તુ કુમાર છો તેમજ કુમારી પણ તુજ છો તુ છર્ણુ-વૃદ્ધ થતાં દંડ વડે આસે છે અને તુ જન્મેસો થાય છે વસ્તુતાએ તુ વિશ્વતોમુખ બાપડ છો.

વિશ્વસ્યૈક પરિવેષિતારં જ્ઞાત્વા શિવ શાંતિમત્યતમેતિ ॥

આ સમગ્ર વિશ્વના એક પરિવેષિતા-વીટાળાને વ્યાપી રહેલા શિવને જાણીને અત્યંત શાંતિને પામે છે

ન કર્મણા ન પ્રજયા ધનેન ત્યાગેનૈકેનામૃતત્વમાનશુઃ ॥

કર્મવડે કે પ્રજાથી અથવા ધને કરી અમૃતત્વ-મોક્ષ પામ્યા નથી કિંતુ કેવલ એક ત્યાગ વડે અમૃતત્વને પામ્યા

ચર્યાચદ્રમસૌ ધાતા યથાર્પવમકલ્પયત્ ।

ધાતા-સૃષ્ટાએ યથાપૂર્વ-પૂર્વકરૂપમા જેવી રીતે કર્યા હતા તેવીજ રીતે આ કટપમા પણ સૂર્ય તમા અગ્ને ક'પ્યા-અપ્યા, ઉપ-લક્ષણતથા સર્વ મમારનુ નિર્માણ કર્યું

ત્વ બ્રહ્મા ત્વ ચ વિષ્ણુસ્ત્વ રુદ્રસ્ત્વ પ્રજાપતિ' ॥

ત્વમગ્નિર્વરુણો વાયુસ્ત્વમિંદ્રસ્ત્વ નિશાકર. ।

તુ બ્રહ્મા, તુ વિષ્ણુ, તુ ઇંદ્ર તથા તુ પ્રજાપતિ, તુ અગ્નિ, તુ વરુણ, તુ વાયુ, તુ મિંદ્ર અને તુ નિશાકર-અંદ્ર છે. અર્થાત્ પરમાત્મભાવે ઉપર હોલા સર્વે ભાવ આત્માજ છે

નિર્દ્વંદ્વો નિત્યસત્ત્વસ્થઃ સર્વત્ર સમદર્શનઃ ॥

તુરીય પરમોદ્દત્તઃ સાક્ષાન્નારાયણો યતિઃ ।

નિર્દ્વંદ્વ-રાગદ્વંદ્વાદિ દ્વંદ્વથી ગદ્ધિત, નિત્ય સત્યગુણમા સ્થિતિમાન, સર્વત્ર સમદર્શી એવો તુરીય-ચાર પ્રકારના સંન્યાસીઓમા ચતુર્થ-પરમહંસ-યતિ-દેહી સંન્યાસી હોય તેને સાક્ષાત્ નારાયણ સમજવો

તુર્યાતીત પર બ્રહ્મ બ્રહ્મરત્ને તુ લક્ષયેત્ ॥

તુર્યાતીત-સર્વથા અસંગ-પદ્મબ્રહ્મનુ બ્રહ્મરત્ને વિષયે ભાવન કરવું ત્વમેવ મોક્ષસ્ત્વમેવમોક્ષદસ્ત્વમેવાખિલમોક્ષસાધનમ્

ન કિંચિદસ્તિ ત્વદ્વચ્ચતિરિક્તમ્ ॥

તમેજ મોક્ષ છે, તમેજ મોક્ષ દેવાવાળા છે, તમેજ મોક્ષના અખિલ સાધન રૂપ છે, આ જગતમા તમારાથી વ્યતિરિક્ત કશુંય નથી સર્વસ્યધાતારમચિત્યરૂપમાદિત્યવર્ણમ્ તમસઃપરસ્તાત્ ॥

અર્વના ધાતા-ધારણ કરનારા, અચિત્ય સ્વરૂપ, સૂર્ય સમાન વર્ણુવાળા અને તમસ્-અજ્ઞાનથી પર-અર્થાત્ જ્ઞાનસ્વરૂપ આત્મા છે વાસાંસિ જીર્ણાંનિ યથા વિહાય નવાનિ ગૃણ્ણાતિ નરોડપરાણિ । તથા શરીરાણિ વિહાય જીર્ણાન્યન્યાનિ સયાતિ નવાનિ દેહી ॥

જેમ જીર્ણ થઈ ગયેલા વસ્ત્રોનો ત્યાગ કરી પુરૂષ અવર-ખીજી નવા વસ્ત્રો ગ્રહણ-ધારણ કરે છે, તેવીજ રીતે આ દેહી-આત્મા,

હુણ-ખળખળી રહેલા શરીરોને મુટી દબને નવા શરીરોને જાય છે-અર્થાત અન્ય શરીર ગ્રાહણ કરવા જાય છે

અવ્યક્તાદીનિ સૂતાનિ વ્યક્તમધ્યાનિ ભારત ।

અવ્યક્તનિધનાન્યેવ તત્ર કા પરિદેવના ॥

આ ભૂત માત્ર આદિમા અવ્યક્તરૂપ હતા અને મધ્યમા વ્યક્ત નામરૂપાદિવાળા થયા છે, તે પાછા અતે અવ્યક્તમાજ નિધન-મરણ પામે છે તેમા પરિદેવના-વિલાપ વળી કેવો ? જેમા હતુ તેમા જાય એનો શોક-વિલાપ વ્યર્થ છે

આશ્ચર્યવત્પश्यति कश्चिदेनमाश्चर्यवद्भवति तथैव चान्यः ।

આશ્ચર્યવચ્ચૈનમન્યઃ શૃણોતિ શ્રૃત્વાપ્યેન વેદ ન ચૈવ કશ્ચિત્ ॥

આ આત્માને કેક જુએ છે તે આશ્ચર્ય પામવા જેવુ છે જે દર્શનનો વિષય નથી તેને દેખવું, તે વળી દ્રષ્ટવ્યઃ એમ શ્રુતિ કહે એ ખરેખર આશ્ચર્યતુલ્યજ કહેવાય વળી અન્ય દોષ એ આત્માને બોલે છે એ પણ આશ્ચર્ય જેવુંજ જે વાણીનો વિષય નથી તે કેમ બોલાય ? અન્ય વળી આ આત્માને સાલજે છે તે પણ આશ્ચર્ય જેવુંજ. શ્રોતવ્યઃ એમ શ્રુતિ લખે પણ જે શ્રવણે પ્રિયનો ગાયજન નથી તેને સાલળવો એ પણ આશ્ચર્યતુલ્ય કહેવાય આટલુ છતાય શ્રુતિમા શ્રોતવ્યઃ શ્રુતિવાક્યેભ્યઃ હુલુ તે ધ્યાનમા રાખી ઘણાંયે શ્રવણ કરતા છતા પણ તે આત્માને દોષએ જાણ્યો નહિ જે જ્ઞાન સ્વરૂપ હોય જ્ઞેયભાવને નજ પામે તે કેમ જાણી શકાય ?

सुखदुःखे समेकृत्वा लाभालाभौ जयाजयौ ॥

સુખ તથા દુઃખ, લાભ તથા અલાભ, જય તથા અજય, આવા દ્વંદ્વોને મમાન ગણી એટલે એ બન્નેમા મનનું સમતોલપણ જાળવી કર્મ કરે તો યધન ન થાય.

कर्मण्येवाधिवासरस्ते मा फलेषु कदाचन ।

મા કર્મફલહેતુર્મ માં તે મગોડસ્ત્વકર્મણિ ॥

તારે તો કર્મ કરવામાજ અધિકાર છે, કરતા કર્મોના ક્ષમા કે ઇ કાળે લક્ષ્ય મા ગળીશ, તેમ કર્મ કરવામા ક્ષમા હેતુ-ઉદ્દેશ્ય ગણનારો પણ મા થઈય, અને તને અકર્મમા-કર્મ ન કરવામા મગ-મકરપ પણ મા થાજે

प्रजहाति यदा कामान् सर्वान्पार्थ मनोगतान् ।

आत्मन्येवात्मना तुष्टः स्थितप्रज्ञस्तदोच्यते ॥

હે પાર્થ! જ્યારે મનમા ભરાયેલા સર્વ કામ-અભિલાષોને પ્રત્યે કરીને ભજે, તદ્દન છોડી દીયે, અને કેવલ આત્મામાજ પોતાથી સતુષ્ટ રહે ત્યારે તે પુરૂષ સ્થિતપ્રજ્ઞ કહેવાય

नास्तिबुद्धिरयुक्तस्य न चायुक्तस्य भावना ।

न चाभावयत' शातिरशांतस्य कुतः सुखम् ॥

જે અયુક્ત-કર્મકુશળતા તથા સમત', એ ઉચિતવિધ યોગથી ગહિત-હોય તેવાને બુદ્ધિ-વ્યવસાયાત્મિકા પ્રજ્ઞ'-ન હોય તેમ તેવા અયુક્તને ભાવના-અતુતત્ત્વ પરિશીતન-પણ ન હોય હવે જે પુરૂષ ભવના ન કરે તેને શાંતિ ન મળે અને એવા અશાંત-શાંતિહીનને સુખ ક્યાથી થાય ?

यस्त्वात्मरतिरेवस्यादात्मतृप्तश्चमानवः ।

आत्मन्येव च सतुष्टः तस्य कार्यं न विद्यते ॥

જે તત્ત્વદર્શી આનવ આત્મામાજ રતિ-પ્રીતિમાજ હોય આત્મામાજ તૃપ્ત હોય અને આત્મામાજ સતુષ્ટ હોય, અર્થાત-રતિ, તૃપ્તિ, તથા તુષ્ટિ, એ ત્રણ કર્મ પ્રવૃત્તિના ઉદ્દેશ્ય છે એ ત્રણે જોને આત્મામાજ સિદ્ધ થઈ ગયા હોય એવા જીવન્મુક્તને કંઈ કાર્ય હોય નહિ (તુ હજી એવો નથી માટે તારે તો કર્મ કરવાજ જંઘએ, એમ ભગવાન આ વચન ઉપરથી અર્જુનને પ્રભોધે છે)

यद्यदाचरति श्रेष्ठस्तत्तदेवेतरो जनः ।

स यत्प्रमाणं कुरुते लोकस्तदनुवर्तते ॥

જે જે કંઈ શ્રેષ્ઠ પુરુષ આચરણ કરે તે તે આચરણ ઇતજન
પણ કરે છે, તે શિષ્ટજન જે વસ્તુને પ્રમાણરૂપ કરે-માને, એટલે
હોદ્દા તેને અનુસરે છે

न बुद्धिभेद जनयेदज्ञानां कर्मसंगिनाम् ।

जोषयेत्सर्वकर्माणि विद्वान्युक्तं समाचरन् ॥

જે અજ્ઞાનનો કર્મમા આગમ-અભિનિવેશવાળા હોય તેવાઓનો
બુદ્ધિભેદ 'અરે તમે આવા થઈને આ ચાળા થુ થુ થો છો' આવા
વચનો મલળાવી તેઓની કર્મમા શ્રદ્ધા શિથિલ ન કરવી, ડિતુ વિદ્વાન,
એવા કર્મપર જનોને સર્વ કર્મોનું પ્રીતિપૂર્વક સેવન કરાવે
'વાહ, આ બહુ સારું કરો છો, મનુષ્ય જન્મનું સાર્થક્ય સાધો છો'
એવા વચનો કહી તેઓને કર્મમા અધિક પ્રવૃત્તિ કરવા પ્રેરે છે, અને
એ વિદ્વાન પોતે યુક્ત-કુશળતાપૂર્વક સમ્યક્ આચરે છે

अहकारविमूढात्मा कर्ताहमिति मन्यते ॥

આત્મા સ્વરૂપે અકર્તા છે તથાપિ અહકારથી વિમૂઢ અનેતો છ
પોતે 'હું કર્તા છું' એમ માની ખેસે છે

आवृत ज्ञानमेतेन ज्ञानिनो नित्यवैरिणा ।

कामरूपेण कौतेय दुष्पूरेणानलेन च ॥

જાતી જનના નિલવૈરી-પક્ષા દુઃસ્મનરૂપ-તથા દુષ્પૂર-ગમે તેટલા
પદાર્થો મળે તો પણ કોઈ કાળે પૂરાય નહિ એવા, અતએવ અનલ-
કોઈ કાળે અલભાવ-'હવે ગમ્' એમ જોને સતોષ ન વળે એવા
એ કામરૂપ દોષે જાતી જનના જ્ઞાન આવૃત્ત-મદ્દા દકાયેલ રહે છે
હે કૌતેય ! માટે એ કામરૂપ શત્રુને હણો

बहूनि मे व्यतीतानि जन्मानि तव चार्जुन ।

तान्यह वेद सर्वाणि नत्वं वेत्थ परतप ॥

હે અર્જુન ! મારા બહુએ જન્મ વીતી ગયા તેમ તારા પણ ઘણા
જન્મ વીટ્યા તે તમામને હું જાણું હું પરતપ ! તું એ ન જાણી શકે

ચસ્ય સર્વે સમારંભા કામસંકલ્પવર્જિતાઃ ।

જ્ઞાનાગ્નિદગ્ધકર્માણ તમાહુઃ પળિહત વુધા ॥

જેના સર્વ અમારભ-કાર્ય પ્રવૃત્તિઓ, કામ અભિવાપ, તથા સંકલ્પ-ઉદ્દેશ કલ્પનાથી વર્જિત હોય એના જ્ઞાનરૂપી અગ્નિથી પોતાના કર્મોનો દાહ કરી નાખનાર તે પુરૂષને યુધ-અભિજનનો પડિત કહે છે

બ્રહ્માર્પણ બ્રહ્મહવિર્બ્રહ્માગ્નો બ્રહ્મણા હુતમ્ ।

બ્રહ્મેવ તેન ગતવ્યબ્રહ્મર્ક્સમાધિના ॥

અર્પણ કરાય તે બ્રહ્મ, હવિર્દ્રવ્ય પણ બ્રહ્મ અને એ હવિ બ્રહ્મરૂપ અગ્નિના બ્રહ્મેજ હોમાય એવી ભાવનાવાળા તે પુરૂષને બ્રહ્મકર્મ-સમાધિ વડે બ્રહ્મ ગતવ્ય છે

યજ્ઞશિષ્ટામૃતમુજો યાંતિ બ્રહ્મસનાતનમ્ ॥

યજ્ઞશિષ્ટ-યજ્ઞ કરતા વધેલુ-જે અન્નાદિ તે અમૃત કહેત છે તે અમૃતનુ ભોજન કરનાગ જાતી સનાતન બ્રહ્મને પ્રાપ્ત થાય છે

યત્સાંખ્યૈઃ પ્રાપ્ન્યતે સ્થાન તદ્યોગૈરપિ ગમ્યતે ।

ઇક સાખ્ય ચ યોગં ચ યઃ પશ્યતિ સ પશ્યતિ ॥

જે સ્થાન સાખ્ય યુદ્ધિવાળાઓએ પમાય છે તેજ સ્થાને યોગ-કર્મયોગી પુરૂષોએ પણ જવાય છે સાખ્ય તથા યોગ એકજ છે એમ જે જુએ છે-જાણે છે તેજ ખડ દેખે છે-સમજે છે

સર્વભૂતાત્મભૂતાત્મા કુર્વન્નપિ ન લિપ્યતે ।

નૈવ કિંચિત્કરોમીતિ યુક્તો મન્યેત તત્ત્વવિત્ ॥

સર્વભૂત-પ્રાણિમાત્રનો આત્મભૂત જેનો આત્મા છે, જેને સર્વાત્મભાવ સિદ્ધ થયો છે એવો મનુષ્ય કંઈ કર્મ કરે તોપણ તેના દ્વંષ રૂપ પાપ પુણ્યથી લિપ્ત નથી થતો તાદશયુક્ત-કર્મયોગી તત્ત્વવિત્ હું કંઈ કરતોજ નથી એમ માને છે

કાયેન મનસા બુદ્ધ્યા કેવલૈરિન્દ્રિયૈરપિ ।

યોગિનઃ કર્મ કુર્વતિ સગ ત્યક્ત્વાત્મશુદ્ધયે ॥

કાયા વડે મનથી તથા બુદ્ધિથી અથવા કેવલ ઇન્દ્રિયો વડે યોગિઓ સગ-આસક્તિ ત્યજીને કેવલ અત કરણની શુદ્ધિને અર્થે કર્મ કરે છે

મત્તઃ પરતર નાન્યત્કિંચિદસ્તિ ધનજય ।

મયિ સર્વમિદ પ્રોત સૂત્રે મણિગણા ઇત્ય ॥

હે ધનજય ! આ બ્રહ્માડમા મારાથી-આત્મતત્ત્વથી વધીને અધિક શ્રેષ્ઠ કંઈ પણ છેજ નહિ આ બધું, સૂત્રમાં મણિગણની પેઠે માગમા પરાવાયલું છે.

જ્ઞાની ત્વાત્મૈવ મે મતમ્

જ્ઞાની તો મારો આત્માજ એમ હું માનું છું

વેદાહ સમતીતાનિ વર્તમાનાનિ ચાર્જુન ।

ભવિષ્યાણિ ચ ભૂતાનિ માં તુ વેદ ન કશ્ચન ॥

સમતીત-ભૂતકાળમા થઈ ગયેલા તથા વર્તમાન-આલુ થતા તેમ ભવિષ્ય-હવે પછી થવાના તમામ ભૂત-પ્રસંગોને તથા પ્રાણિઓને, હે અર્જુન ! હું જાણું છું, પણ મને-મારા પરમાત્મભાવને-શ્રેષ્ઠ પણ જાણતું નથી

સર્વભૂતાનિ કૌંતેય પ્રકૃતિં યાંતિ મામિકામ્ ।

કલ્પક્ષયે પુનસ્તાનિ કલ્પાદૌ વિસૃજામ્યહમ્ ॥

હે કૌંતેય ! જ્યારે કલ્પક્ષય-કલ્પાત સમય આવે છે ત્યારે સર્વ ભૂત મારી પ્રકૃતિ-માયાને પામી જાય છે ફરીને ઉત્તર કલ્પના આદિમા હું તે ભૂતોને સૃષ્ટિ છું.

મયાધ્યક્ષેણ પ્રકૃતિઃ સ્થયતે સચરાચરમ્ ।

ન ચ માં તાનિ કર્માણિ નિવઘ્નન્તિ ધનજય ॥

માગ અધ્યક્ષપણમા મારી પ્રકૃતિ-માયા આ સચરાચર-આવર-જગમાત્મક જગતને પેદા કરે છે હે ધનજય ! તે કર્મો મને અઘન ક્રન્ત નથી

ક્લેશોધિકતરસ્તેષામવ્યક્તાસક્તચૈતમામ્ ।

અવ્યક્તા હિ ગતિર્દુઃખ દેહવદ્ધિરવાપ્યતે ॥

જેઓ અવ્યક્તમા આસક્ત ચિત્તવાળા થાય છે તેઓને ક્લેશ અધિકતર ભોગવવો પડે અર્થાત્ સગુણોપામનમાં ક્લેશ તો થાય પણ અવ્યક્તોપામકને તેના કરતા અધિકતર ક્લેશ પડે છે, કેમકે દેહધારિ જનોએ એ અવ્યક્તગતિ દુઃખ વેડીને પ્રાપ્ત કરાય છે

ક્ષેત્રજ્ઞ ચાપિ માં વિદ્ધિ સર્વક્ષેત્રેષુ ભારત ।

ક્ષેત્રક્ષેત્રજ્ઞયોર્જ્ઞાનં યત્તત્ જ્ઞાનં મત મમ ॥

હે ભારત! સર્વ ક્ષેત્રો-શરીરો-ને વિષયે જે ક્ષેત્રજ છે તે પણ મનેજ જાણજે ક્ષેત્ર તથા ક્ષેત્રજનુ જે જ્ઞાન તેજ માત્ર જ્ઞાન એમ માત્ર માનવું છે

નાન્ય ગુણેભ્યઃ કર્તારં યદા દ્રષ્ટાનુપશ્યતિ ।

ગુણેભ્યઃ પરં વેત્તિ મદ્ભાવ સોધિગચ્છતિ ॥

જ્યારે ધ્રુષ્ટા-તત્ત્વજ, ગુણોથી અન્ય, અર્થાત્ ત્રિગુણાત્મક માયા પદાર્થથી અન્ય કર્તાને નથી જાણતો કિંતુ કર્તૃત્વાકિ મસાર માયો-પાધિપ્રયુક્તજ છે એમ જાણે અને ગુણોથી પર-નિર્ગુણ પરબ્રહ્મને જાણે ત્યારે તે મદ્ભાવ-સાયુજ્ય મુક્તિને પામે છે

યદાદિત્યગતં તેજો જગદ્ભાસયતેઽખિલમ્ ।

યઞ્ચદ્રમસિ યન્નાગ્રૌ તન્નેજો વિદ્ધિ મામકમ્ ॥

જે આદિત્યગત તેજ છે અખિલ જગતને પ્રકાશે છે તથા જે ચંદ્રમામાં તેજ છે અને જે અગ્નિમા તેજ છે તે યધુ માફજ તેજ છે એમ સમજજે

દેવદ્વિજગુરુપ્રાજ્ઞપૂજન શૌચમાર્જવમ્ ।

બ્રહ્મચર્યમહિંસા ચ શારીર તપ ઉચ્યતે ॥

દેવ, બ્રાહ્મણ, ગુરુ તથા પ્રાજ્ઞ-જ્ઞાનીજન, તેઓનું પૂજન કરવું, પવિત્રતા તથા આર્જવ-સરલતા ગમ્ભીરી, બ્રહ્મચર્ય પાળવું તથા ક્રોધ પણ પ્રાણીની હિંસા ન કરવી એ શારીર તપ કહેવાય છે

ન તદસ્તિ પૃથિવ્યાં વા દિવિ દેવેષુ વા પુનઃ ।

મત્વપ્રકૃતિર્જૈમુક્ત યદેભિઃ સ્યાત્રીભિર્ગુણઃ ॥

પૃથ્વીમા અથવા અર્ગે દેવોમા પણ એવું કોઈ પ્રાણીજ નથી કે જે આ પ્રકૃતિથી ઉદ્ભવત અત્યંત તથા તેમ, એ ત્રણ ગુણોથી મુક્ત હોય

વિવિક્તસેવી લલ્લવાશી ચતવાદ્વાયમાનમઃ ।

ધ્યાનયોગપરો નિત્ય વૈરાગ્ય ન્નુપાધિતઃ ॥

વૈરાગ્યનો આશ્રય લઈને નિત્ય-હમેશા લલ્લવાશી-અધુભોગ્યન કરવું, એકાંત સ્થાનનું એવન કરવું, વાળી રત્ન તથા હાથાને યગ્ય નિર્ગત રાખીને ધ્યાનયોગમા પગાણ-તત્પર થવું

ઈશ્વર સર્વભૂતાનાં હૃદયેઽર્જુન તિષ્ઠતિ ।

બ્રામયન્સર્વભૂતાનિ યત્રાસ્તદાનિ માયયા ॥

હે અર્જુન! સર્વભૂત-પ્રાણીમાત્રના ઉદ્ય દેરામા ઇશ્વર રહે છે અને જેમ યત્ર ઉપર અધાવલ હોય તેમ સર્વભૂતોને પોતાની માયા વડે બ્રમાવી રહ્યા છે.

અશરીર શરીરસ્થ સમ સર્વેષુ દેહિષુ ।

પાપપુણ્યવિનિર્મુક્તાભક્તાસ્ત્વાં પર્યુપાસતે ॥

સ્વયં શરીર રહિત પણ સર્વ શરીરોમાં સમભાવે આત્મરૂપે સ્થિત, એવા તમને, પાપ તથા પુણ્ય એય પ્રકારના બંધનોથી નિર્મુક્ત થયેલા ભક્તો, સર્વદા ઉપાસે છે

મમાયમિતિ તસ્યાહ ચેન સર્વમિદ તતમ્ ।

‘મારા એ’ અને ‘તેનો હું’ કે જેણે આ સર્વ જગત વિગતાર્થુ છે

ભિક્ષાશન તદપિ નીરસમેકવારમ્ ।

શય્યા ચ ભૂઃ પરિજનો નિજદેહમાત્રમ્ ॥

વસ્ત્ર સુજીર્ણ શતઘડમયી ચ કથા ।

હાહા તથાપિ વિષયાન્નજહાતિ ચેતઃ ॥

સિક્ષામા મળેલું અન્ન આવું તે વળી નીચ્ચ અને એકજવાર,
શય્યા પૃથ્વી, પરિજન-સગામગધીમા માત્ર પોતાનો દેહ, વસ્ત્રમા
જૂતી તથા મેકડો છીડવાળી કથા-ધડકી, આટલું છતાં હા-મેદની
વાત છે કે ચિત્ત વિષયોને છોડી શકતું નથી । । ।

ક્ષીયતે સ્વલુ ભૂષણાનિ સતત વાગ્મૂષણ ભૂષણમ્ ॥

જગતના તમામ ભૂષણો ક્ષય પામી જવાના, કેવળ ઉત્તમ વાણી-
રૂપી ભૂષણ ખરું ભૂષણ રહેવાનું

ગંગાપાપ શશીતાપ દૈન્ય કલ્પતરુસ્તથા ।

પાપં તાપ ચ દૈન્ય ચ હરેત્સાધુસમાગમઃ ॥

ગંગા પાપને હરે, ચંદ્રમા સતાપને હરે અને કલ્પવૃક્ષ દીનતાને
મટાડે, પણ સાધુ મહાત્મા પુરુષોનો સમાગમ તો પાપ, મતાપ તથા
દૈન્ય, એ ત્રણેને હરે-મટાડે

નષ્ટેર્પૂર્વેવિકલ્પે તુ ચાવદન્યસ્ય નોદયઃ ।

નિર્વિકલ્પક ચૈતન્ય સ્પષ્ટ તાવદ્વિભાસતે ॥

પૂર્વવિકલ્પનો નાશ થયું, જ્ય. સૂઝી હૃદયમા અન્ય વિકલ્પનો
ઉદય ન થાય, એ વચ્ચેના સમયગાળામા સ્પષ્ટરૂપે નિર્વિકલ્પ ચૈતન્ય
દશા, અનુભવાય છે

તીર્થેતીર્થે નિર્મલ બ્રહ્મવૃદ્ધ વૃદ્ધેવૃદ્ધે તત્ત્વચિંતાનુવાદ ।

વાદેવાદે જાયતે તત્ત્વબોધો બોધેબોધે ભાસતે ચંદ્રચૂડ ॥

તીર્થે તીર્થે નિર્મળ બ્રાહ્મણ સમુદાય મળે, તે તે બ્રાહ્મણ મડગી-
ઓમા તત્ત્વચિંતનનો વાદ સાલળવામા આવે, એ પ્રત્યેક વાદ સાલળતા
તત્ત્વબોધ ઉપજે અને તે બોધ બોધમા ભગવાન ચંદ્રચૂડ-મહાદેવની
ગાંખી થયા કરે

ન શુક્લ ન કૃષ્ણ ન રક્ત ન પોત ન પીનં ન કુઙ્ગ ન હ્રસ્વ
ન દીર્ઘમ્ ।

અરૂપ તથા જ્યોતિર્ગકારકત્વાત્તદેકોઽવશિષ્ટઃ શિવઃ
કેવલોઽહમ્ ॥

ચેત નહિ, કૃષ્ણ નહિ, ગતુ નહિ, પીળુ નહિ, પુષ્ટ નહિ,
કૃષ્ણ નહિ, હ્રસ્વ નહિ, દીર્ઘ નહિ, પણ જે માત્ર જ્યોતિસ્વરૂપ
હોવાથી અરૂપ-નિરાકાર છે તે એક અવશિષ્ટ દેવત્વ શિવ હું છું.

ન જાયન્ન મે સ્વપ્નકો વા સુષુપ્તિ
ર્ન વિશ્વો ન વા તૈજસઃ પ્રાજ્ઞકો વા ॥

અવિદ્યાત્મકત્વાત્ત્રયાણાં તુર્ગીય ।

તદેકોઽવશિષ્ટઃ શિવઃ કેવલોઽહમ્ ॥

મને જાગૃત, સ્વપ્ન કે સુષુપ્તિ, આ ત્રણે અવસ્થાઓ નથી, તેમ
હું વિશ્વ નથી કે નથી તૈજસ્ અથવા પ્રાજ્ઞ, હું તો એ ત્રણેનો
તુરીય-ચતુર્થ, તે એક અવશિષ્ટ દેવત્વ શિવ છું.

યદિ ગમનમધસ્તાત્કાલપાશાનુવદ્ધો ।

યદિ ચ કુલવિહીને જાયતે પક્ષિકીટે ॥

ક્રિમિશતમપિ ગત્વા જાયતે ચાંતરાત્મા ।

મમ ભવતુ હૃદિસ્થે કેશવે ભક્તિરેકા ॥

યદિ કાલપાશના બંધનમાં માડે અધોગમન-નરજાદિપ્રાપ્તિ-થાગ,
કદાચિત હીન કુળમાં જન્મ થાય અથવા પક્ષીમાં કે કીડામાં જન્મ
મળે, ભક્તને સે કડો ક્રિમી જન્મ મારો આત્મા પામે તોપણ ભાગ હૃદયમાં
રહેલા દેશવ ભગવાનનને વિષયે મારી એકા-અવિગત ભક્તિ હોજો.
કુચિતૈઃકુતલૈર્ભ્રાજમાનાનન રત્નમૌલિ લસત્કુડલ ગઢયોઃ ।

હારકેયૂરકકકણપ્રોજ્જ્વલ કિંકિણી મજ્જુલ શ્યામલ ત મજે ॥

કુચિત-ધુધગળ વાળ વડે દીપતુ છે મુખ જેનું એવા, મનો
જેણે મુકુટ ધર્યો છે, જેના એ કપોત ઉપર કુડલ ઘટ્ટી ગયા છે,

હાગ તથા આજૂઝઘ જેણે પહેર્યા છે, હાથમા કડા જેને ચમકે છે, કદોરાની ધૂવરીઓથી મનોહર દીગતા એવા તે શ્યામ-શ્રીકૃષ્ણને હું ભજુ છું

દિવિ વા ભુવિ વા મમાસ્તુ વાસો ।

નરકો વા નરકાંતકો પ્રવાસઃ ॥

અવધીરિતશારદારવિદો ચરણૌ તે મરણે વિચિંતયામિ ॥

અર્ગમ્મા કે પૃથ્વીમા મારો વાસ હો, તેમ નરકમા અથવા નરકાંતક-વિણ્ણની પાસે વસવાનુ મળો તથાપિ હે પ્રભો ! શબ્દ ઋતુના પદ્મની અવધીગણા-તિરસ્કાર-કરે એવા તમારા ચરણોનુ હું મગ્ણુ સમયે સદા ચિંતન કરું.

ૐ હરિનામમાલા ॥

હરિનામ માલા-

ૐ ॥ ગોવિંદ ગોકુલાનંદ ગોપાલં ગોપિવલ્લભમ્ ।

ગોવર્ધનોદ્ધર ધીરે ત વદે ગોમર્તીપ્રિયમ્ ॥

ગોવિંદ, ગોકુલાનંદ ગોપાલ, ગોપીવલ્લભ, ગોવર્ધનોદ્ધર, ધીર તથા ગોમર્તીપ્રિય તે ભગવાનને હું વદન કરું છું

નારાયણ નિરાકાર નરવીર તરોત્તમમ્ ।

નૃસિંહ નાગનાથ ચ ત વદે નરકાન્તકમ્ ॥

નારાયણ, નિરાકાર, નરવીર, તરોત્તમ, નૃસિંહ, નાગનાથ, તથા તે નરકાંતકને હું વદન કરું છું

પીતામ્બરં પદ્મનાભ પદ્માક્ષં પુરુષોત્તમમ્ ।

પવિત્ર પરમાનંદ ત વદે પરમેશ્વરમ્ ॥

પીતામ્બર, પદ્મનાભ, પદ્માક્ષ, પુરુષોત્તમ, પવિત્ર, પરમાનંદ તે પરમેશ્વરને હું વદન કરું છું.

રાઘવ રામચદ્ર ચ રાવણારિ રમાપતિમ્ ।

રાજોવલોચન રામં ત વદે રઘુનન્દનમ્ ॥

गधव, रामयद्र, रावणादि, रमापति, राख्यशोचन ते रघुनन्दन
रामने ६ वदन ३३ छु

वामन विश्वरूपं च वासुदेवं च विट्ठलम् ।

विश्वेश्वर विष्णुवास तं वदे वेदवल्लभम् ॥

वामन, विश्वरूप, वासुदेव, विट्ठल, विश्वेश्वर, विष्णुवास ते
ते वेदवल्लभने ६ वदन ३३ छु.

दामोदर दिव्यसिंहं दयालु दीननायकम् ।

दैत्यारि देवदेवेश तं वदे देवकीसुतम् ॥

दामोदर, दिव्यसिंह, दयालु, दीननायक, दैत्यारि, देवदेवेश ते
देवकीसुतने ६ वदन ३३ छु

मुरारि माधव मत्स्य मुकुन्द मुष्टिमर्दनम् ।

मंजुकेश महाबाहु ते वदे मधुखदनम् ॥

मुरारि, माधव, मत्स्य, मुकुन्द, मुष्टिमर्दन, मंजुकेश, महाबाहु
ते मधुखदनने ६ वदन ३३ छु

केशव कमलाकान्त कामेश कौस्तुभप्रियम् ।

कौमोदकीधर कृष्ण त वदे कौरवांतकम् ॥

केशव, कमलाकान्त, कामेश, कौस्तुभप्रिय, कौमोदकीधर, कृष्ण ते
कौरवांतकने ६ वदन ३३ छु

भूधर भुवनानन्द भूतेश भूतनायकम् ।

भार्वर्नक भुजंगेश तं वदे भवनाशनम् ॥

भूधर, भुवनानन्द, भूतेश, भूतनायक, भार्वर्नक, भुजंगेश, ते
भवनाशनने ६ वदन ३३ छु

जनार्दन जगन्नाथ जगज्जाड्यविनाशकम् ।

जमदग्नि वर ज्योतिस्त वदे जलशायिनम् ॥

जनार्दन, जगन्नाथ, जगज्जाड्यविनाशक, जमदग्नि, वर, ज्योतिस्त
ते जलशायिने ६ वदन ३३ छु

चतुर्भुजं चिदानन्द चाणुरमल्लमर्दनम् ॥

चराचरगत देव त वदे चक्रपाणिनम् ।

चतुर्भुज, चिदानन्द, आणुरमल्लमर्दन, चराचरगत, देव, ते
चक्रपाणिने ॥ ५६१ ॥ ३३ ॥

श्रीकर श्रियोनाथ श्रीधर श्रीवरप्रदम् ।

श्रीवत्सर्धरिण सोम्य त वदे श्रीसुरेश्वर ॥

श्रीकर, श्रीनानाथ, श्रीधर, श्रीवरप्रद, श्रीवत्सधारी, सोम्य ते
सुरेश्वरने ॥ ५६२ ॥ ३३ ॥

योगीश्वर यज्ञपति यशोदानददायकम् ।

यमुनाजलकलोलं त वंदे यदुनायकम् ॥

योगीश्वर, यज्ञपति, यशोदानददायक, यमुनाजलकलोल ते
यदुनायकने ॥ ५६३ ॥ ३३ ॥

शालीग्रामशिलाशुद्ध शखचक्रोपशोभितम् ।

सुरासुरस्सदासेव्य वदे साधुवल्लभम् ॥

शालीग्रामशिलाशुद्ध, श अयक्रोपशोभित, सुर तथा असुरोने सदा-
सेव्य, ते साधुवल्लभने ॥ ५६४ ॥ ३३ ॥

त्रिविक्रम तपोभूर्ति त्रिविधाधौघनाशनम् ।

त्रिस्थल तीर्थराजैर्द्र त वदे तुलसीप्रियम् ॥

त्रिविक्रम, तपोभूर्ति, त्रिविधाधौघनाशन, त्रिस्थल, तीर्थराजैर्द्र ते
तुलसीप्रियने ॥ ५६५ ॥ ३३ ॥

अनन्तमार्दिपुरुषमच्युत चावरप्रियम् ।

आनन्द च सदानन्द त वदे चाधनाशम् ॥

अनन्त, आदिपुरुष, अच्युत, वरप्रद, आनन्द, सदानन्द ते
आधनाशनने ॥ ५६६ ॥ ३३ ॥

लीलया धृतभूभार लोकसत्त्वैकवदितम्

लोकेश्वर च श्रीकांत त वदे लक्ष्मणप्रियम् ॥

લીલાથીધૃત છે ભૂભારજેણે, શોકસત્વેકવાંદિત, શોકેયર, શ્રીકાત
તે સદમણપ્રિયને હું વદન કરું છું

હરિ ચ હરિનાથ ચ હરિનાથ હરિપ્રિયમ્ ।

હલાયુધસહાય ચ ત વદે હનુમત્પતિમ્ ॥

હરિ, હરિણાથ, હરિનાથ, હરિપ્રિય, હલાયુધસહાય, તે
હનુમત્પતિને હું વદન કરું છું.

યોગીશ યોગનિષ્ણાત યોગિન યોગરૂપિણમ્ ।

ઈશ્વર સર્વભૂતાનાં વદે ભૂતમય પ્રભૂમ્ ॥

યોગીશ, યોગનિષ્ણાત, યોગી, યોગરૂપી, સર્વભૂત-પ્રાણિમાત્રના
મયર ભૂતમય પ્રભુને હું વદન કરું છું.

ૐ॥ વાસુદેવ હૃષીકેશ વામન જલશાયિનમ્ ।

જનાર્દનં હરિં કૃષ્ણ શ્રીચત્ત્મ ગરુડધ્વજમ્ ॥

નગાતં પૂળ્હરીકાક્ષ નૃસિંહ નરકાન્તકમ્ ।

અવ્યક્ત શાશ્વત વિષ્ણુમનતમજમવ્યયમ્ ॥

નાગાયણ ગદાધ્યક્ષ ગોવિંદ કીર્તિભાજનમ્ ।

ગોવર્દનોદ્ધર દેવ મધર ભૂવનેશ્વરમ્ ॥

વેન્તામ યજ્ઞપુરુષ યજ્ઞેશ યજ્ઞગાહકમ્ ।

ચક્રપાણિ ગદાપાણિ શંખપાણિ નરોત્તમમ્ ॥

ધંકુટ દુષ્ટદમન મૃગર્ષ પીતવાસસમ્ ।

ત્રિવિક્રમ ત્રિકાલજ્ઞ ત્રિમૂર્તિ નંદકેશ્વરમ્ ॥

રામ રામ હયગ્રીવ ભીમ ગૌર ભવોદ્ભવમ્ ।

પ્રીપતિ શ્રીવર શ્રીશ મંગલ મંગલાયુગમ્ ॥

દામોદર દમોપેત કેશવ કેશિજ્ઞદનમ્ ।

વરુણ વરુદ વિષ્ણુમાનદ વરુદેવજમ્ ॥

ચિત્તમયેતમ દીપ પુરાણં પુરુષોત્તમમ્ ।

મયલ નિષ્કલ શુદ્ધ નિર્ગુણ ગુણશાશ્વતમ્ ॥

हिरण्यतनुसकाश सूर्यायुतसमप्रभम् ।
 मेघश्याम् चतुर्बाहु कुशल कामलेक्षणम् ॥
 ज्योतिरूपमरूप च स्वरूप रूपसंस्थितम् ।
 सर्वज्ञ सर्वरूपस्थ सर्वेश सर्वतोमुखम् ॥
 ज्ञान कूटस्थमचल ज्ञानद परम प्रभुम् ॥
 मत्स्य कूर्म वराह च वामन च जनार्दनम् ।
 गोविंद पुंडरीकाक्ष माधव मध्वसूदनम् ॥
 पद्मनाभ सहस्राक्ष वनमालिं हलायुधम् ।
 गोवर्धन हृशीकेश वैकुण्ठ पुरुषोत्तमम् ॥
 विश्वरूप वासुदेव राम नारायण हरिम् ।
 दामोदर श्रीधर च वेदांग गरुडध्वजम् ॥
 अनंत कृष्णगोपाल जपतो नास्ति पातकम् ॥

वासुदेव, षष्ठीकेश, वामन, जगन्नाथी, जनार्दन, हरि, कृष्ण
 श्रीवत्स, गरुडध्वज, वराह, पुंडरीकाक्ष, नृसिंह, नरकांतक, अव्यक्त,
 शाश्वत, विष्णु, अनंत, अज, अव्यय, नारायण, गदाध्वज, गोविंद,
 श्रीतीलाजन, गोवर्धनाक्षर, देव, लूधर, लुश्वनेश्वर, वेत्ता, यज्ञपुराण,
 यज्ञेश, यज्ञवाहन, यक्षपाणि, गदापाणि, शम्भुपाणि, नरोत्तम, वैकुण्ठ,
 दुष्टदमन, भूगर्भ पीतवासा, त्रिविक्रम, त्रिकालज्ञ, त्रिभूर्ति, नंदकेश्वर,
 राम-परशुराम, राम-जलराम, हयग्रीव, भीम, रौद्र, लवोद्भव,
 श्रीपति, श्रीधर, श्रीश, भगवत्, भगवायुध, दामोदर, दमोपेत, केशव,
 केशिसन्त, वरेण्य, वरद, विष्णु, आनंद, वासुदेवज, हिरण्यरेता,
 दीप्त, पुराण, पुरुषोत्तम, सज्जल, निष्कल, शुद्ध, निर्गुण, गुणशाश्वत,
 हिरण्यतनुजगत्, सूर्यायुतसमप्रभ, मेघश्याम, चतुर्बाहु, कुशल,
 कामलेक्षण, ज्योतिरूप, अज्ञ, स्वरूप, रूपसंस्थित, सर्वज्ञ, सर्वरूपस्थ,
 सर्वेश, सर्वतोमुख, ज्ञान, कूटस्थ, अचल, ज्ञानद, परम, प्रभु,
 मत्स्य, कूर्म, वराह, वामन, जनार्दन, गोविंद, पुंडरीकाक्ष, माधव,

મધુમદન, પદ્મનાભ, સહસ્રાક્ષ, વનમાલિ, હ્રસ્વાયુધ, ગોવર્ધન,
હીમકેશ, વૈકુઠ, પુરુષોત્તમ, વિશ્વરૂપ, વામુદેવ, ગમ-દાશરથિ, નાગચણ,
હરિ, દામોદર, શ્રીધર, વેદાગ, ગરુડધ્વજ, અનન, કૃષ્ણગોપાલ,
આ સહસ્ર નામોના જપ કરનારને પાતક નથી

औषधे चिन्तयेद्विष्णु भोजने च जनार्दनम् ।

शयने पद्मनाभ च विवाहे च प्रजापतिम् ॥

ઔષધ લેતીવેળા વિષ્ણુનું ચિતન કરવું, ભોજન ટાણે જનાર્દનનું
તથા મૃગ ટાણે પદ્મનાભનું અને વિવાહમાં પ્રજાપતિનું સ્મરણ કરવું

युद्धे चक्रधर देव प्रघासे च त्रिविक्रमम् ।

नारायण तनुत्यागे श्रीधर प्रियमंगमे ॥

યુદ્ધમાં ચક્રધર દેવનું, પ્રત્યાગ-મુખાકરીમાં ત્રિવિક્રમનું, પ્રિયભવના
પગમાં સમગ્ર શ્રીધરનું અને દેહત્યાગ કરતી વેળાએ નારાયણનું
મનનું કરવું

दुःस्वप्ने स्मर गोविन्द संकटे मधुसूदनम् ।

कानने नरसिंहं च पावके जलशायिनम् ॥

દુઃસ્વપ્ન આવે ત્યારે ગોવિન્દનું સ્મરણ કરો, મહત્ત્વ મળ્યા
નારસિંહને યાદ કરો, જંગલમાં નરસિંહને સ્મરો તથા અગ્નિભય
કાળે જલજાયીન સ્મરો

પુનરપિ જનન પુનરપિ મરણ પુનરપિ જનનીજઠરે શયનમ્ ।
 હહ સસારે ચલુ દુસ્તારે કૃપયાઽપારે પાહિ મુરારે ॥

પુનરપિ-ફરીને પણ જન્મવુ, પુનરપિ-વળી ફરીને પાછુ જનની
 ગર્ભમા શયન ભોગવવુ, આ દુસ્તર અપાર મસારમા-હે મુરારે
 કૃપા કરી મારી રક્ષા કરો

મગવદ્ધીતા કિંચિદધીતા ગગાજલલવકણિકા પીતા ।
 સકૃદપિ યસ્ય મુરારિસમર્ચા તસ્ય યમઃ કિં કુરુતે ચર્ચામ્ ॥

કંઈક ભગવદ્ગીતા ભણ્યો અને ગગા જલના ગિદ્દુક્ષેશનુ પાન
 કર્યુ તથા જેણે મુરારિ ભગવાનના ચરણની પૂજા કરી તેની યમ
 શુ ચર્ચા કરે? અર્થાત યમ શુ તેનુ નામ લઈ શકે?

અગ ગલિત પલિત મુઢ દશનવિહીન જાત તુઢમ્ ।
 વૃદ્ધો યાતિ મૃદ્ધીત્વા દઢ તદપિ ન મુચત્યાશાર્પિઢમ્ ॥

અગ ગળી ગયુ, માથુ પલિત-ધોળા વાળથી વ્યાપ્ત-અધ ગયુ
 તેમ મોઢ દાત-ઢોળુ થયુ, ઘરડો ડોસો હાથમા દડ લઈ આવે છે
 તે પણ આશા પિડને છોડતો નથી

વાલસ્તાવત્ક્રીડાસક્તસ્તરુણસ્તાવત્તરુણીરક્તઃ ।

વૃદ્ધસ્તાવર્ચિતામગ્રઃ પરે બ્રહ્મણિ કોઽપિ ન લગ્નઃ ॥

મજ ગોવિંદ મજ ગોવિંદ મજ ગોવિંદ મજ મૂઢમતે ॥

બાળક હતો ત્યાસૂધી ક્રીડા-રમતોમા આસક્ત રહ્યો, તરુણ-શુવાન
 થયો ત્યારે તરુણી-સ્ત્રીમા લાગી રહ્યો અને વૃદ્ધ થયો ત્યારે અનેક
 ચિંતાઓમા મગ્ન થયો પણ પરબ્રહ્મમા કોઈ લાગ્યો નહિ, માટે હે
 મૂઢમતિ! હવે તો ગોવિંદને ભજ, ગોવિંદને ભજ, ગોવિંદને ભજ ।

યદજ્ઞાનતો માતિ વિશ્વં સમસ્ત વિનષ્ટ ચ સદ્યો યદા

ત્મપ્રવોધે ।

મનોવાગતીત ત્રિશુદ્ધ ત્રિમુક્ત પર બ્રહ્મ નિત્ય તદેવાહમસ્મિ ॥

જેના અજાનથી આ સમસ્ત વિશ્વ ભાગે છે અને જેના આત્મ-
અર્પણને બોધ થતા વિનષ્ટ થઈ જાય છે, તે મન તથા વાણીથી
અતીત-પર જે વિશુદ્ધ, વિમુક્ત, નિત્ય પરબ્રહ્મ છે તેજ હું છું.

નાહ મનુષ્યો ન વા દેવયક્ષો ન બ્રાહ્મણક્ષત્રિયવૈશ્યશૂદ્રાઃ ।

ન વ્રત્તચારી ન ગૃહી વનસ્થો મિશ્રુર્ન ચાહ નિજવોધરુપઃ ॥

હું મનુષ્ય નથી, દેવ કે યક્ષ હું નથી તેમ બ્રહ્મણ, ક્ષત્રિય,
વૈશ્ય કે શૂદ્ર પણ હું નથી, બ્રહ્મચારી ગૃહસ્થ કે વાનપ્રસ્થ પણ હું
નથી, તેમ મિશ્રુ-મન્યાસી પણ હું નથી કિંતુ હું તો નિજબોધરૂપ
છું. અર્થાત્ હું બોધરૂપ હોવાથી મનુષ્ય દેવ યક્ષાદિ જાતિધર્મ તથા
બ્રાહ્મણાદિ વર્ણધર્મ તેમ બ્રહ્મચર્યાદિ આશ્રમધર્મ મારે વિષયે નથી

કોશેષુ પંચસ્વધિરાજમાનો બુદ્ધિર્ભવાની પ્રતિદેહગેહમ્ ।

સાક્ષી શિવઃ સર્વગતોતરાત્મા સા કાશિકાહ નિજવોધરુપા ॥

જેમ કાશી પચ્ચક્રોશમા વર્તમાન છે તેમ આ મારા અર્પણભૂત
કાશી પણ પચ્ચક્રોશ-અન્નમયાદિ પાચ ચક્રોશના મધ્યમા વિગળમાન
છે, મારી બુદ્ધિ ભવાની-અન્નપૂર્ણા છે અને આ દેહરૂપી ગેહ-મ દિગ્મા
અર્વગત, અતરાત્મા, સાક્ષીભૂત શિવ છે, તે નિજબોધરૂપા કાશી હું
પોતેજ છું

મપૂર્ણ જગદેકનદનવન સર્વેઽપિ કલ્પદ્રુમાઃ ।

ગંગાવારિ સમસ્તવારિનિવહઃ પુણ્યા સમસ્તાઃ ક્રિયાઃ ॥

વાચ પ્રાકૃતસસ્કૃતાઃ યુતિશિરો વારાણસી મેદિની ।

સર્વાવસ્થિતિરસ્ય વસ્તુવિષયા દૃષ્ટે પરબ્રહ્મણિ ॥

આ સમસ્ત જગત્ એક નદનવન-સ્વર્ગાનુ ઉદ્યાન છે, તમામ
વૃક્ષો કલ્પદ્રુમ છે, સમસ્ત જળ ગંગાજલ છે અને જેટલી ક્રિયા
થાય તે બધી પુણ્ય કર્મ છે, પ્રાકૃત તથા મસ્કૃત જે કંઈ વાણી
બોલાય તે બધી ઉપનિષદ છે અને આ સમગ્ર પૃથ્વી વાગણુગી છે,
તેમજ સર્વ અવસ્થિતિ દરેક હાલત તે જ્ઞાનીને વસ્તુવિષયા-પરમાત્મ-

ગોચરાજ છે જેને પગ્ધત્ત દ્રષ્ટ થયુ હોય તેને અર્થાત્ પગ્ધત્ત સાક્ષાત્કારવાત્ પુરૂષને નક્તવત, કટપદ્મ, ગગા, પુણ્યકર્મ, ઉપતિપદ, કાશી વગેરે તમામ આત્મામા અમાવિષ્ટ અમગ્નય છે-અપરોક્ષ અનુભવાય છે

शरीर स्वरूप तथा वा कलत्र यशश्चारु चित्र धन

मेरुतुल्यम् ।

सनश्चेन्न लग्न हरेरग्निपद्मे तत. किं तत. किं तत. किं ततः किम् ॥

મુરખ શરીર હોય તથા કલત્ર-ગૃહિણી પણ તેવીજ મુરખા હોય તેમ મુદર યશ પણ હોય અને વિવિધ પ્રકારનું મેષ્ટુલ્ય ધન પણ હોય તથાપિ જો હરિના ચરણમા મન લગ્ન ન થયું હોય તો તે ઉપર જહેલ બંધી અપત્તિ-મળવાથી શુદ્ધિ બંધુ ન મળ્યા જેવું

कलत्र धन पुत्रपौत्रादि सर्वं गृह बांधवाः सर्वमेतद्धि जातम् ।

गुरोरघ्रिपद्मे मनश्चेन्न लभ्य तत किं ततः किं ततः किं

तत. किम् ॥

સ્ત્રી, ધન, પુત્ર, પૌત્ર, ઇસાદિ સર્વ મલ્યુ, ઘર રહેવાને, આધવે
સદાયભૂત, એ સર્વ ભક્તે હોય તથાપિ જો સદ્ગુણના ચરણ ઉમલમા
મન લગ્ન ન થયું તો ઉપર વર્ણવેલ પદાર્થ મલ્યા તેથી શુ ?
(ત્રણવાર રહેવાનું તાત્પર્ય—એથી ઇષ્ટ આત્માનું કલ્યાણ સર્વથા
નથી થવાનું અર્થાત્ સદ્ગુણ શરણ વિના અધુ અર્થ છે)

जेम समुद्रना विंदू समुद्रभावकुं प्राप्रथमापछितेने
 समुद्रनी कृपानी याचना न संभवे तेम भगवता वकुं
 प्राप्रथये ला भगवत्प्रकने भगवत्पी याचना
 स भवे को कि भगवत्साक्षात्कार के हु ये भग
 वत्निष्ठ जीव जगत् रेता जनपी जे याचना
 करनार सेवक भगवत्पी जिन्ह र हे तो है तापनी
 ध्यायी व जगत्का कोई प्रकाने सबंध परमात्मा सा
 को नपी फ क त भ ध्या सि क सं ब धे छ माटे भगव
 निष्ठ को लाने ओर समष्टी व्यष्टी जगत् को जो मूल को
 ते ज सह ज स्थिति ते ज स माधी ते ज भक्ती छ
 शरीर ने प्रारब्ध जे मो पी दे कुं जीव अट ले कर्त
 भो ता सा भास भं तः करण ओर देह बन्ने कसित
 छ.

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

परिशिष्ट.

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

પરિશિષ્ટ ૧.

ચાર પુરુષાર્થ.

માણસના જીવનમાં મુખ્ય મુશ્કેલી વ્યવહાર અને પરમાર્થની એકતા કરવામાં ગ્રહેલી છે વ્યવહારમાં ભેદબુદ્ધિ ગમખી પડે છે, અને માર્ગ, તાર્ગ, કન્વુ પડે છે. પરમાર્થમાં અભેદ બુદ્ધિ રાખવી પડે છે અને તે દ્રષ્ટિએ આખું જગત પોતાનું છે આ કારણને લઈને પરમાર્થ તરફ વધતા કેટલીક વ્યવહારિક મુશ્કેલીઓ સહજ ઉત્પન્ન થાય છે તે દૂર કરવા માટે અને જીવન વ્યવસ્થિત કરવા માટે મહાત્માઓના અનુભવ માર્ગદર્શક થાય છે

માણસ જેને ‘હું’ કહે છે તેમાં કેટલો અર્થ સમાયેલો છે? એક માણસનો “હું” બીજાના ‘હું’ જેવો હોતો નથી નાની ઉમરનો ‘હું,’ મોટી ઉમરના ‘હું’ જેવો હોતો નથી, અને ખરો ‘હું’ (એટલે માણસનો આત્મા) બીજી વસ્તુઓની માફક જોઈ શકાતો નથી

જ્ઞાન વગરની ક્રિયા કરનાર માણસ અહકારી, અજ્ઞાની અને પશુ જેવો બની જાય છે અને ક્રિયા વગરનું જ્ઞાન પોપટીયું રહી જાય છે અને યથેચ્છ કળ આપતું નથી તેથી જ્ઞાન અને ક્રિયા બંનેના તત્ત્વ જાણવાની જરૂર છે

જ્યામુખી આત્મજ્ઞાન થયું ન હોય ત્યાં સુધી માણસનું જીવન તેના સૂક્ષ્મ શરીરમાં ગ્રહેલા સંસ્કાર પ્રમાણે ચાલે છે વળી એક જન્મના સંસ્કારોની અસર બીજા જન્મો ઉપર થાય છે તેથી પોતે નો સંભાવ સુધરે અને આગ અસ્કાર પડે એવા ઉપાય જો

રવો પડે છે અને સગધમા આવતા ગધા માણસો પ્રત્યે જવાબદારી વધે છે, અને તેઓ તરફથી મળતા વખાણથી અને તેમની મદદથી કાષ્ઠક વિશેષ સુખ તેના ગદલામા મળતુ લાગે છે.

આવી રીતે માણસના જીવનમા થોડું થોડું સુખ વધતુ જાય છે અને જવાબદારી પણ તેના પ્રમાણમા વધતી જાય છે અને થોડા વખત સુધી તો જીવન ફીક નભે છે પણ સુખની લાલચથી અને અજ્ઞાનથી પોતાથી ઉપાડી ન શકાય એટલી ઉપાધીઓ ભેગી થવા લાગે છે કોઈ કોઈ વાર ખેત્રણ ફરજે એક વખતે ઉત્પન્ન થાય છે, અને તે વખતે શુ કરવું તેની ખચર પડતી નથી શરીર નયણ પડતુ જાય છે, કુટુંબનું પોપણ ગરાગર થતુ નથી અથવા કુટુંબના જુદા જુદા સ્વભાવના ગધા માણસોના મન રાજી રાખી શકાતા નથી અને જેને ખોટું જીવન કહીએ તેવું ઉત્પન્ન થવા લાગે છે તે માણસ સુખથી જીવવાની મહેનત કરે છે પણ સુખથી જીવી શકતો નથી અને સુખથી મરી શકતો નથી કુટુંબના લાલ અને જવાબદારી ઉપરાંત રાજ્ય તરફથી મળતા લાલ માટે રાજ્ય પ્રત્યે જવાબદારી રહે છે, આત્માનું સુખ મેળવવા માટે તેનો રસ્તો બતાવનાર ગુરુ પ્રત્યે જવાબદારી રહે છે, અને કોઈ વખતે એક ફરજ બળવવા જતા બીજી ફરજે બળવાની નથી તેથી ચિંતા રહે છે

આ ઉપરથી એમ સમજવાનું નથી કે માણસનું જીવન દુઃખરૂપ છે, પણ અજ્ઞાનથી ઘણા માણસને જીવનનો ખરો ઉપયોગ કરતા આવડતુ નથી મનુષ્ય જીવનનું રહસ્ય જે નાની ઉંમરે સમજવામા આવતુ નથી તો મોટી ઉંમરે ખરા સુખનો રસ્તો જડતો નથી

પહેલું એ સમજવાની જરૂર છે કે સસાર તરફથી આપણે જેટલા સુખની અને સગવડની આશા રાખીએ છીએ તેટલા પ્રમાણમા આપણી સસાર પ્રત્યે જવાબદારી અને ફરજ ઉત્પન્ન થાય છે. તેથી

પોતાનાથી જેટલી જવાબદારી ઉપડી શકે તેટલીજ ઉત્પન્ન કરવી જોઈએ. સુખ જોઈએ માટે વિચાર વગર ગમે તે રીતે લેવું એવી વૃત્તિ રાખવાથી જીવન ગગડતું જાય છે જે માણસો સંસારના સુખમાં પડ્યા હોય છે તે ખરેખર સુખી છે કે નહિ તેની તપાસ કરવી જોઈએ જે દેશ સ્વરાજ્ય ભાગવતો હોય તે દેશના માણસોના જીવન ખરેખર સુખી છે કે નહિ તેની તપાસ કરવી જોઈએ. બીજા માણસો અને બીજા દેશો કઈ બાબતમાં આગળ વધી જાય છે અને આપણે કઈ બાબતમાં પાછળ રહી જઈએ છીએ તેનો પણ વિચાર કરવો જોઈએ.

હિંદુઓની સનાતન ધર્મની પ્રણાલિકા પ્રમાણે બ્રહ્મચર્ય અવસ્થામાંજ આત્મજ્ઞાન આપવામાં આવતું હતું અને પરોક્ષ અનુભવ તે વખતેજ થતો હતો તેથી જે માણસ ગ્રહસ્થાશ્રમ માડતા તે જ્ઞાનપ્રવૃત્તિ જીવન ગાળતા અને જે કન્યા સાસરે જતી હતી તેનામાં પણ આરા સંસ્કાર પહેલેથી નાખવામાં આવતા હતા તેથી હિંદુ સંસારમાં (અંગ્રેજ કેળવણી પહેલાના પહેલાના સંસ્કારની દૃષ્ટિએ જોતા) જે સંસ્કારી માણસો ભેગા થતા હતા અને બંને એક બીજાને ગણુ ઉપયોગી થતા હતા.

પણ આપણે અંગ્રેજી વિદ્યાના સંસ્કાર લેવા માડ્યા ત્યાંથી પગપા પડી જે સંસ્કારી માણસોને ઘણી જગ્યાએ દેખાતા નથી અપવાદ તરીકે કોઈ જગ્યાએ ડાહ્યા જોડા જોવામાં આવે છે પરિમિત વિદ્યાથી આંખોના સંસ્કારમાં ઘણો ફેર પડી ગયો છે ખોટી કેળવણીના પરિણામે પોતાની પાસે જે હોય તેનાથી અમતોષ મહે છે અને પોતાને જે જગ્યાએ હોઈએ ત્યાંથી બીજે જગ્યાની વૃત્તિઓ ઉત્પન્ન થવા લાગે છે પોતાના હક તરફ વધારે લક્ષ મહે છે અને પોતાની જવાબદારી તરફ લક્ષ મહેતું નથી.

માણુઓ સ્વભાવ પ્રકૃતિનો અનેકો છે પ્રકૃતિમા ત્રણ ગુણ છે સત્ ૨૦૧ અને તમ અને તેનું પચ્ચૂત સાથે મિત્રાણ થઈને મન, પ્રાણ અને શરીર અનેકા છે, તેથી મનુષ્યના જીવનમા ચાર પ્રકારના સુખ ઉત્પન્ન થાય છે

- (૧) શરીરનું સુખ, (૨) પ્રાણનું સુખ
(૩) મનનું સુખ (૪) આત્માનું સુખ

શરીરના સુખ માટે પૈસાની જરૂર પડે છે પ્રાણના સુખ માટે સ્ત્રી કુટુંબ વગેરેની જરૂર પડે છે મનના સુખ માટે કીર્તિની જરૂર પડે છે આત્માના સુખ માટે આત્મજ્ઞાનની જરૂર પડે છે અને તેને માટે ગુરૂની જરૂર પડે છે પહેલા ત્રણ સુખ માટે બહારના પરિગ્રહની જરૂર રહે છે છેલ્લું સુખ મેળવવાનું સાધન ગુરૂ છે અને તેની જગ્યા આત્મામા છે

જ્યાં સુધી શરીરની હયાતિ છે ત્યાં સુધી તેને ખોરાક આપવો પડશે, પ્રાણ છે ત્યાં સુધી ભૂતકાળના કર્મોના ફળથી વાસના ઉત્પન્ન થયા કરશે, તેનો ઉપાય લેવો પડશે અને મન છે ત્યાં સુધી કીર્તિની આશા રહેશે પ્રકૃતિના આ ગુણો ભેગા થઈ માણુસને આત્મા તરફ લક્ષ આપવાનો વખત આપતા નથી દરેક યુગના માણુઓની આ મુખ્ય મુશ્કેલી છે

જતા યુગધર્મ યરાચર પળાય અને તેમાથી સનાતન ધર્મનું ફળ (આત્માનું નિત્ય સુખ) મળે તેવું જીવન ગાળવું હોય તો અપશુ દરેક ક્રિયા ઉપર ચોક્કસ રાખવી જોઈએ મન, પ્રાણ અને શરીર ખોટા મોહમા ફસી જાય નહિ અને ઉપાધી વધી ન જાય એની મલાળ જીવનની રાડઆતથી રાખવી જોઈએ

માણસનું જીવન એ એક પ્રકારનું યુદ્ધ છે, તેમાં હાર જીત થયા કરે છે જો એક વખત પોતાના સન્નેગો જીતી શકીએ તો કરી જીતવાની શક્તિ આવે છે અને તેનાથી હારી જઈએ તો ખીજ વાર ખીજ જાગે છે.

પિતા પુત્ર વચ્ચે, સ્ત્રી પુરુષ વચ્ચે, ગણ પ્રજા વચ્ચે, ગિદ્દક અને વિદ્યાર્થી વચ્ચે, વેપારી અને ગ્રાહક વચ્ચે, ગુરૂ અને શિષ્ય વચ્ચે, પરસ્પર હક અને જવાબદારીનું પ્રમાણ જરાજર મહેવું જોઈએ જે જગ્યાએથી જેટલા સુખની આશા આપણે રાખીએ ત્યાં તેટલી જવાબદારી તે વખતેજ ઉત્પન્ન થાય છે માણસનું જીવન સુધારવા માટે મુખ્ય એ સાધનની જરૂર છે —

(૧) ધર્મ. (૨) રાજ્ય

ધર્મ, નીતિનો માર્ગ બતાવી, ચિત્ત શુદ્ધિદ્વારા આત્મસાક્ષાત્કાર કરાવે છે રાજ્ય, કમાવાના સાધન કરી આપે છે અને સામાજિક મુખ્ય માટે ક્રેટલીક સગવડો આપે છે રાજ્ય, અર્થ અને કામ એ બે પુરુષાર્થમાં મદદ કરે છે, લોકોમાં નીતિ જાળવવા ન્યાયની અદાલતો આપી સગવડ કરે છે પણ ત્યાં તેના લાભનું ક્ષેત્ર સમાજનું વ્યાપ છે લોકોને આત્મજ્ઞાન જોતું હોય તો જોને તે મળ્યું હોય છે તેની પામેલી ક્ષેત્ર જોઈએ

આગળના વખતમાં રાજ્યની ચિંતા એક મારા વિદ્વાન ગણ ઉપર નાખવામાં આવતી લોકોને આત્મજ્ઞાન આપવાની ફરજ એક આગ શ્રદ્ધાનિષ્ઠ મહાત્મા ઉપર મૂકેલી અને તેનો નિભાવ રાજ્ય તરફથી થતો અને સમાજના સુધારા કરવાની ફરજ એક સાચા નગરગૃહ ઉપર નાખાતી હતી અને મૌ પોતપોતાની ફરજ ઓળખતા ત્વિ, તેથી ગણ વેપારી થતો નહિ અને વેપારી ગણ થતો નહિ

પણ હાલના વ્યક્તિગત સદ્ગુણો ઓછા થવાથી સઘશક્તિથી ગભ્ય, ધર્મ અને સમાજના સુધારા કરવામાં આવે છે, તે હાલનો યુગધર્મ છે જ્યારે માણુઓમાં નીતિ અને સદ્ગુણો વધશે ત્યારે પાર્લામેન્ટના ગભ્ય કરતાં એક રાજનું રાજ્ય સાચું લાગશે, ધાર્મિક આગતના પુસ્તકો અને ભાષણો કરતાં અનુભવી મહાત્માઓની વાણીમાં વધારે શ્રદ્ધા રહેશે અને ગામમાં નાતગતના ઝગડામાં એક નગરશેઠના વચન હિપ્પા ન્યાય અકાશે, મોટી અદાલતોની જરૂર રહેશે નહિ

જ્યારે પ્રજામાં ડહાપણ આવે છે ત્યારે હાલ છે તેવી રાજનીતિની જરૂર રહેશે નહિ ડાહ્યો માણુસ પોતેજ રાજા છે તેને પોતાના અચાવ માટે લશ્કરની જરૂર નથી કારણ કે તે બધાને ચાહે છે. તેને કોઈ પાસેથી લાભ લેવાની જરૂર પડતી નથી કારણ કે તે ઓછા પગ્ગિલથી રહી શકે છે તેને અનુકુળ સંજોગો જોઈતા નથી કારણ કે તેને બધા સંજોગો અનુકુળ છે, તેને લાયબ્રેરીની જરૂર નથી કારણ કે તે સત્ય જાણે છે તેને મદિરની જરૂર નથી કારણ કે તે પોતેજ મહાત્મા છે, તેને કાયદાની જરૂર નથી કારણ કે તે પોતે કાયદા બનાવી શકે છે તેને પૈસાની જરૂર નથી કારણ કે તેનું જીવનજી કિમતી છે તેને રમ્તાની જરૂર નથી, કારણ કે તે જ્યાં જાય ત્યાં પોતાનું ઘર માને છે, તેને ખાસ અનુભવની જરૂર નથી કારણ કે પરમાત્માની પ્રેરણા પોતામાંથી નિત્ય નીકળ્યા કરે છે તેને મિત્રોની જરૂર નથી કારણકે તેના જીવનની મીઠી મુગધધી બીજા માણુઓ તેના તરફ આકર્ષાઈ આવે છે

તેથી સુધરેલું જગત કેને કહેવું? તે પહેલાં અષ્ટ સમજવું જોઈએ અર્થ અને કામની દ્રષ્ટિએ જે સાડ લાગે તે ધર્મ અને મોલની દ્રષ્ટિએ સાચું ન લાગે આત્મદ્રષ્ટિએ બધું આત્મરૂપ લાગે છે ઝાડ, પગુ, પખી, મૃત્યુ, ચંદ્ર, તારા, આપણા શરીર કરતાં પણ

આપણી વધારે નજીક છે, તે જ્ઞાન માટે દૂર જવાની જરૂર નથી. તે બધામાં છે. તે સનાતન ધર્મ છે

પણ કોઈ એમ પ્રશ્ન છે કે જે હિંદુસ્તાનની વિદ્યાના સમ્રાટ બીજા બધા દેશોના કરતા સારા હોય તો હિંદુસ્તાન એ પત્તત્ર દેશ કેમ રહે છે અને હિંદુસ્તાન ઉપર લાગ્યા કાળ મુઘી પર્જેશી રાજ્ય કેમ રહે છે. આ પ્રશ્નના જવાબમાં પહેલું એ નમજવાની જરૂર છે કે હિંદની વિદ્યા કળામાં ધર્મ, અર્થ, કામ. અને મોક્ષ એ ચાર પુરુષાર્થ માનેલા છે પહેલા ત્રણ પુરુષાર્થનું કળા અનિત્ય છે. અને ચોથા પુરુષાર્થનું કળા નિત્ય છે યુરોપ, અમેરીકા અને પશ્ચિમના દેશોના વિદ્યાર્થીની કેળવણીમાં આ ચાર પુરુષાર્થ સમજાવવામાં આવતા નથી ત્યાં અર્થ અને કામ એ બે પુરુષાર્થનું પ્રધાનપણ રહે છે અને તેની રક્ષા માટે જરૂર પડતી લશ્કરી તાલીમ પણ આપવામાં આવે છે રાજનીતિમાં માત્ર લશ્કરની જરૂર પડતી નથી પણ સામ, દામ, ભેદ અને દડ એ ચાર સદ્ગુણો કે દુર્ગુણો જે કહીએ તે કેળવવાની જરૂર છે એ ચાર ગુણો કેળવ્યા વગર રાજ્ય નીતિ બરાબર જાણી શકાય નહિ અને જરૂર પડે તે પ્રસંગે વાપરતા આવડે નહિ હિંદુસ્તાનમાં ચાર પુરુષાર્થ માનેલા હોવાથી અને મોક્ષ એ મુખ્ય પુરુષાર્થ માનેલ હોવાથી મુખ્ય ઉપદેશ તરીકે શરૂઆતની કેળવણીમાં જ વિવેક, વૈરાગ્ય, પરસ્પતિ અને મુમુક્ષતા એ ચાર સાધન મેળવવાની જરૂર જણાવવામાં આવતી હતી

હાલના કાળમાં શરૂઆતની કેળવણીમાં મનુષ્ય જીવનનું ખરૂં ધ્યેય સમજાવવામાં આવતું નથી આર્થિક પરિસ્થિતિને લઈને માળાપને પહેલો વિચાર એમ આવે છે કે “મારો દીકરો કમાતા કેમ શીખે? તેથી હાલના કાળમાં વિદ્યાર્થીઓ કમાવા માટે ભણે છે ખાસ સમ્રાટ સાગ કરવા તરફ લક્ષ આપી શકાતું નથી.

ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એ ચાર
પુરુષાર્થ કરનારાઓની ભુદી ભુદી ગતિ

('કલ્યાણ' ની અનુમતિથી)

વળી પશ્ચિમના માણસો શરીરના મુખ તરફ વધારે ધ્યાન આપે છે, તેથી તેઓની સરેરાસ ઉંમર ૫૦ ની લગભગ આવે છે અને હિંદુસ્તાનના વતનીઓની સરેરાસ ઉંમર ૩૫ વર્ષની લગભગ આવે છે તેથી પશ્ચિમના માણસોને ૫૦ વર્ષની ઉંમરમાં અર્થ અને કામ એ એ પુરુષાર્થજ પુરા કરવાના રહે છે અને હિંદુસ્તાનમાં ૩૫ વર્ષની ઉંમરમાં ચાર પુરુષાર્થ પુરા કરવાના રહે છે તેથી એવી હરિકાઈમાં હિંદુસ્તાનની પ્રજા અરાજકને માટે જરૂર પડતી તૈયારી કરી શકે નહિ સામ, દામ, ભેદ અને દડનું શિક્ષણ લેવા જાય તો વિવેક, વૈગમ્ય, પૂરુષપત્તિ અને મુમુક્ષતા એ ગુણો કેળવી શકાય નહિ વળી ખીજા દેશો પોતાની અધી પ્રજાને લગ્નકરી તાલીમ આપે છે ત્યારે અહીં તે કામ માત્ર ક્ષત્રિઓનેજ પ્રાચીનકાળથી મોપવામાં આવેલ છે જેનામાં રાજ કરવાના ગુણ હોય તે તે કામ કરે જેનામાં આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાનો અધિકાર હોય તે તે કામ કરે તેથી આવી હરિકાઈમાં અહીંની પ્રજા વ્યાવહારિક લાભોમાં કાંઈ શક્તી નથી અને તે છતાં અહીંની પ્રજાના સરકાર ખીજા દેશોની પ્રજાના કરતા હલકા છે એમ કોઈ રીતે કહી શકાય તેમ નથી.

ઉચ્ચ ખીજા દ્રષ્ટિથી જોઈએ તો હિંદુસ્તાનના વિદ્વાન અને જ્ઞાની પુરુષોએ અહારના દેશો ઉપર પોતાના સમ્રાટના સાધનથી એક જાતની ચકાઈ કરી છે પ્રાચીનકાળમાં બુદ્ધ ભગવાને પોતાનો ધર્મ ચીન, જાપાન અને પૂર્વ તરફના દેશોમાં ફેલાવ્યો છે અને હાલની અગ્રેજી કેળવણીથી તૈયાર થએલ વિદ્વાન અને જ્ઞાની પુરુષોએ હિંદુસ્તાનના તત્ત્વજ્ઞાનના સમ્રાટ યુરોપ અને અમેરીકામાં આગી ગીતે ફેલાવ્યા છે તેના પરિણામે તે લોકોને હવે એમ લાગવા માડ્યું છે કે તેમની વિદ્યાકળા એ માણસમાં પશુભાવ વધારવાની વિદ્યાકળા છે તેથી અધ્યા દેશોની પ્રજાના સમ્રાટની મેળભેળ થઈ છે તેથી જેમ

હિદુસ્તાનના કેટલાક લોકોને પશ્ચિમના જડવાદનો મોહ થયો છે તેમ પશ્ચિમના લોકોને હિદુસ્તાનના આધ્યાત્મિક વાદનો મોહ થયો છે એટલું જ નહિ પણ આઘીના પુસ્તકો ગીતા, ઉપનિષદ વિગેરેના ઘણી ભાષામાં તરજુમા થયા છે અને તે ત્યાના વિદ્વાનો અસપૂર્વ વાચવા શાખ્યા છે તેના પરિણામે ત્યાના લોકોને એમ લાગવા માડ્યું છે કે જેને તેઓ મુધારો કહે છે એ ખરેખર મુધારો નથી.

તેમની કેળવણીમાં હવે ઘણા કેન્દ્રો કચ્વાની જરૂર ત્યાના લોકોને લાગે છે રૂશિઆના વિદ્વાનો મનુષ્યનિનો અભ્યાસ કરે છે, જર્મન લોકો શંકરાચાર્યના પ્રથો વાચે છે ફાન્સ, ઇટલી, અને અમેરીકાવાળા વિવેકાનંદ અને ગમ્તીધર્મા લેખો અને ગીતાનો અભ્યાસ કરે છે. એક વખત અમેરીકાનો એક પ્રખ્યાત તત્ત્વવેત્તા એમરસન, ઇંગ્લાંડમાં તેમના એક વિદ્વાન મિત્ર કાર્લોક્સને મળવા ગયા અને પહેલી મુલાકાતના સ્મરણમાં કહ્યું કે “આજે હું તમને દુનિયામાં જે સારામાં સારું પુસ્તક છે તે ભેટ આપવા આવ્યો છું” કાર્લોક્સે ઘણા સારા પુસ્તકોનો અભ્યાસ કરેલો હતો અને કોઈ સારું પુસ્તક તેની નજર પહોંચતું ન હતું તેથી એકદમ પછયું કે ‘એવું કયું પુસ્તક છે? એટલે જવાબમાં મહાત્મા એમરસને “ગીતાજીનો અંગ્રેજી તરજુમો” તેના હાથમાં મૂક્યો અને કહ્યું કે “આ પુસ્તક આખી દુનિયામાં રહેલા પુસ્તકોમાં મારામાં સારું છે”.

તે ઉપરાંત મેક્સ-મુલર, ન્યુમન, ડયુસન, શોપનહોર, રોમારોજાં વિગેરે ત્યાના તત્ત્વવેત્તા પુરૂષોએ આપણા સાહિત્યનો સારો અભ્યાસ કરી આઘીના ચાર પુરૂષાર્થવાળી વિદ્યાકળાના સરકાર પશ્ચોમના દેશોમાં ફેલાવ્યા છે એટલું જ નહિ પણ હવે મુસાફરીની સગવડને અગે, અને તાર, ટપાલ, રેડીયો વિગેરેની મદદથી આઘીની સસ્કૃતિ ત્યાના દેશોમાં વધારે ઝડપથી દાખલ થતી જાય છે તેના પરિણામમાં ત્યાના

લોકોને એમ લાગવા માડ્યું છે કે તેઓની સસ્કૃતિના વધારે પશુપણુ છે આ બાબતમાં થીઓસોફીકલ સોસાયટીએ પણ ઘણું કામ કરેલ છે અહીંના સન્યાસીઓ-અગ્રેજી લાપા લણેલા-ત્યા ધણી સખ્યામાં જવા લાગ્યા છે અને ત્યાં આપણી વિદ્યાના સસ્કારો આપવા માટે આશ્રમો ખોલ્યા છે સ્વામી વિવેકાનન્દ, સ્વામી રામતીર્થ, અને તે ઉપરાંત બીજા ધર્મગ્રામી સ્વીનનનાથની તે દેશોમાં મુસાફરીથી અને મહાત્મા ગાંધીજીના લખાણોથી તે દેશોની પ્રજા હવે નીતિના વિચારો કરતા શીખી છે

તેથી હાલમાં તે દેશોમાં જે નવા સસ્કાર સ્ફુરવા લાગ્યા છે તેનું મૂળ કારણ હિંદની ચાર પુરુષાર્થવાળી વિદ્યાકળા છે અને આ સંસ્કારની ચડાઈ જો લાગ્યા વગર ચાલશે તો જે પ્રજા બીજાના દેશોની પ્રજાને ગમે તેવા અન્યાયે જીતવાની અને અન્યાયથી વશ રાખવાની નીતિ અખત્યાર કરે છે તેને તે કામ કરતા શરૂમ આવશે

તેથી હિંદુસ્થાને પોતાની વિદ્યા બગાડી સાચવવાની છે તેની કિંમત કરનાર મહાપુરુષો બધા દેશોમાં ઉત્પન્ન થવા લાગ્યા છે પણ છતાં અહીંની વિદ્યામાં કેટલીક એવી ભૂલો દાખલ થઈ ગઈ છે કે જેનું મૂળ તપાસતા જણાશે કે દરેક જ્ઞાતિના અહંકારી પુરુષોએ તેના તડા વધાર્યા છે, તેને માટે શાસ્ત્રોમાં કેંઈ જગ્યાએ પ્રમાણ નથી

વળી ધર્મો પણ વધી પડ્યા છે ખરી રીતે એક પરમાત્માને ઓળખાવવાના અનેક સાધન છે પણ ત્યારે અહંકારથી ધર્મીયાર્થો એમ ગનાવવા લાગ્યા કે અમારોજ ધર્મ સાચો છે અને બીજા બધા પાખડ છે ત્યારે તેમાં ખોટા હજીઆના બી રોપાયા, તેઓએ પરદેશથી આવેલી ગજકર્ત્રી પ્રજાને ગજ કરવામાં અનુકૂળતા કરી આખી માટે અહીં નવા સન્નેગોમાં નવી જાતની ઉભી થયેલી મુઝકેલીઓમાં વર્ણાશ્રમ ધર્મ ફરીથી દાખલ કેમ થઈ શકે તે બાબત અહીંના વિદ્વાનોએ વિચારવાની છે

પત્રીમના લોકો આહીની વિદ્યાકળાનો સારો ભાગ ત્યાં લઈ ગય છે અને આપણે તેમની વિદ્યાના અગત્ય ભાગનું અનુકરણ કરીએ તો આપણું જીવન અગડે અને ખીજનું જીવન પણ મુશ્કારી શકીએ નહિ.

વર્ણાશ્રમ ધર્મ પ્રમાણે જીવન ગાળીને, તેના કળ રૂપે, મારા બ્રાહ્મણો, સાગ ક્ષત્રિઓ, સારા વૈશ્યો, સાગ સેવકો, સારા બ્રહ્મચારીઓ, અને સારા ગૃહસ્થીઓ, સાગ વાનપ્રસ્થીઓ, અને સારા સન્યાસીઓ ઉત્પન્ન કરી શકીએ તો આર્યોના સમ્રાટની અસર બહુ સારી થાય અને અધા દેશોની પ્રજા વર્ણાશ્રમ ધર્મ ખુશીથી સ્વીકારે જે ધર્મવાળા પોતાને બહુ સાગ માને તેમણે સમાજ પાસે તેના કળ ગુણ કર્યા બેઠાં છે તેને અદલે તેમથી અનેક જાતની સમજણ વગરની નાતો, અનેક જાતનાં પથો અને વાડાઓ, નયણા શરીર, નયણાં મન, સસારમા કળ્યા, વેપારમા સ્વાર્થ, નોકરીમા લાચરૂશ્વત, વિગેરે કળો દેખાય તો હિંદુ ધર્મની સરકૃતિમાં કાઢક મોટી ખોટ છે એમ લાગ્યા વગર રહેશે નહિ.

નાની ઉમરમા ખેડુ શિક્ષણ મળે એ મોટામા મોટો દોષ છે શિક્ષણ માત્ર નિશાળોમાજ મળતું નથી પણ ઘરમા માયાપના જીવનની અને બહારના મિત્રોના જીવનની પણ પરસ્પર અસર થાય છે જ્યારે હક માગવાનો પવન ચાલે છે ત્યારે હકનોજ પવન ચાલવા માડે છે અને જવાબદારી તરફ ધ્યાન રહેતું નથી.

અધિકારનો વિચાર જતો રહ્યો છે અને હક અને જવાબદારીનું પ્રમાણ કરી ગયું છે હાલના જીવાનોને એવા સરકાર મળે છે કે તેઓ પોતાનો વ્યવહાર પણ અરાગર ચલાવી શકતા નથી તો પછી પરમાર્થનો માર્ગ કેમ સમજી શકે ? છતાં કાંઈ બાબતમા નિગમ થવાનું નથી દરેક માણસના હૃદયની અંદર પરમાત્મા છે તેના તરફ લક્ષ અરાગર ચોટી તો મુસ્કેલીઓ દર થવા લાગે છે અને

જીવન સરળ થવા લાગે છે તે માટે કેટલુંક સાધન આ પુસ્તકમાંથી જાણી શકશે અલ્પ સુખની અલ્પ વાતોમાં શ્રદ્ધાગીનો અમુલ્ય વખત આપ્યો જાય છે, તેથી જીવનમાં દરેક કાર્ય ઉપર અને સગા ઉપર બહુ ચોટી રાખવાની જરૂર છે વૃદ્ધાવસ્થામાં આજે જીવન ગાળવા માટે જીવવાનીમાં સારા સરકાર ગ્રહણ કરવાની ખાસ જરૂર છે, નહિતર વૃદ્ધાવસ્થામાં સરકારનું દીવાળું નીકળે છે વૃદ્ધાવસ્થા દીકરા અને દીકરીઓને ગમાડવામાં અને પરણાવવામાં ઝાઝવાની નથી પણ અનન્ય ભાવે પ્રભુમાં ચિત્ત રાખવા માટે છે, તેવું ચિત્ત રાખવા માટેની તૈયારી શ્રદ્ધાગીના શરૂઆતમાં કરવી જોઈએ

પશ્ચિમના દેશોના માણસો એમ માને છે કે આપણે વાદ્યમાંથી અથવા પશુઓમાંથી ચડતા ચડતા માણુપ થયા છીએ અને તેથી આપણામાં પશુપણું દેખાય છે હિંદની વિદ્યામાં એમ માનવામાં આવેલું છે કે આપણે ઋષિમુનિઓના પુત્રો છીએ આપણા બાપ-દાદાઓ આપણા કરતા વધારે જાની હતા, પણ આપણે તેમના જ્ઞાનનો વાગ્સો લઈ ન શક્યા અને પશ્ચિમની વાદ્યમાંથી નીકળેલી પ્રજ્ઞની વિદ્યાનો વાગ્સો લેવા ગયા તેથી અજ્ઞાન વધી ગયું છે.

માણસોના દુકા જીવનમાં ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એ ચાર પુરુષાર્થ સિદ્ધ થાય એવી સમાજ વ્યવસ્થા, રાજ્ય વ્યવસ્થા, અને ધર્મ વ્યવસ્થા કરવી એ કામ સહેલું નથી માણસ પોતાના પગખ્યા અને પાઘડી વચ્ચે સમાઈ જતો નથી તેની અદર જે જે શક્તિ, જ્ઞાન, પ્રેમ, વિગેરે ગૂંધેલા છે તે માત્ર અર્થ અને કામથી પુરા ખીંડતા નથી

આ જાણત વિષે કેટલીક વધારે હકીકત 'ગીતા પ્રેસ'-ગોરખપુર તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલ પુસ્તક 'વર્તમાન શિક્ષા' (કિમત એક આનો) માંથી જાણી કરો તે નાનું પુસ્તક વાચવા જેવું છે

હાલની કળવણીથી શુદ્ધિ વધે છે. પણ તે પ્રમાણે વર્તવાની શક્તિ એ છી થઈ છે અને તેથી જીવનનું ખરૂં તત્ત્વ સમજીતું નથી અગ્રેજી કળવણીનો પાયો આ દેશમાં ન ખાયો છે ત્યારે લોર્ડ મેકડોલેએ એવી નોંધ કરી હતી કે અગ્રેજી કળવણીથી એવા માણસો તૈયાર થશે કે જે રૂપ અને રંગમાં દેશી રહેશે પણ આચાર વિચાર, ખાન પાન અને રહેણી કરણીમાં યુરોપીઅન જેવા થશે

આ શિક્ષણનો પ્રભાવ હિંદુ ધર્મ પર પડ્યો છે, અને હિંદુ ધર્મની સારી પ્રણાલિકા ત્રુટી ગઈ છે આ શિક્ષણે ઘણા કુટુંબોમાં અશાંતિ ફેલાવી છે અને ઘણા માણસો અસત્યને સત્ય માની બેઠા છે

તેથી હવે બહુ સાવધ રહેવાનું છે હિંદુઓની ધાર્મિક અને સામાજિક પ્રણાલિકાઓ રૂપીમુનિઓએ અને ઘણા ડાહ્યા માણસોએ સાવધાનતા પૂર્વક વિચાર કરી રચેલ છે. તેમાં પેગી ગયેલી કેટલીક ખામીઓ દૂર કરીને, તે પ્રમાણે જીવનની અગત્ય વ્યવસ્થા કરવામાં આવે તો કુટુંબોમાં શાંતિ ઉત્પન્ન થાય, ખોટું ખોટા રૂપે જેવાની શક્તિ આવે અને સાચું સાચા રૂપે જેવાની શક્તિ આવે

દેશપ્રદેશમાં બહુ કરવાથી કે ઘણું જોવાથી અથવા માત્ર એમ એ. કે બી એ થવાથી અથવા ન્યુસપેપરો વાચવાથી જ્ઞાન વધતું નથી. જે કળવણીથી સ્વભાવ સુધરે, અને સારા સરકાર પડે તેનાથી જેટલું જીવન જોવામાં આવે તે અગત્ય જોતા અને જાણતા આવડે છે તેને માટે મન અને હૃદયની શુદ્ધિની જરૂર છે તે શુદ્ધિ કરી, મહાત્માઓ અને રાસ્ટ્રો જે બ્રહ્મસુખનું વર્ણન આપે છે તે મેળવવું જોઈએ.

આપણે જે કામ સવારે કરીએ છીએ તે કામ અપોરે કન્ટા નથી તેવીજ રીતે માણસ જે કામ ગાળડપણામાં કરે છે તે કામ જીવવાનીમાં કન્ટા નથી અને જે કામ જીવવાનીમાં કરીએ છીએ તે કામ

૪૦ વર્ષની ઉમર પછી કુવાનો વેગ રહેતો નથી તેથી મોટી ઉમરના માણસો માટે નિશાળોની જરૂર છે આપણે નાની ઉમરના માણસો માટે નિશાળો કાઢી છે, ગરીબ માણસો તરફ પણ હાલમાં ધ્યાન આપીએ છીએ, લુલા લગડા માટે આશ્રમો કાઢીએ છીએ અને સુખથી કેમ જીવવું એ સમાજને શીખવીએ છીએ પણ ૪૦ વર્ષથી વધારે ઉમરના માણસોના જીવનની પુરતી સલાહ લેવાતી નથી અને સુખથી કેમ મરવું એ શીખવવામાં આવતું નથી તેમને માટે ખાસ જુદી કેળવણીની જરૂર છે આ ખોટ કંઈક અશે ધાર્મિક સંપ્રદાયો પુરી પાડે છે

હિંદુસ્થાનના ધાર્મિક સંપ્રદાયોમાં “સનાતન ધર્મ” એ મુખ્ય ભાગ ભજવે છે સનાતન ધર્મનો સગ્ગ અર્થ એ થાય છે કે “નિત્ય સુખ મેળવવાનો માર્ગ”

“સનાતન ધર્મ” એ શબ્દ ઘણી જગ્યાએ “વેદિક સનાતન ધર્મ” એ અર્થમાં વપરાય છે, કારણ કે એ હિંદુઓનો ધાર્મિક શબ્દ છે પણ ખીજી પ્રજાઓમાં અથવા ખીજા દેશોમાં “નિત્ય સુખ પ્રાપ્ત કરવાનો” માર્ગ હોય તો તેને પણ “સનાતન ધર્મ” કહેવો જોઈએ

વળી જે સાધનથી “સનાતન ધર્મ”નું કળ-નિત્ય સુખ-મંગ છે, તે સાધન પણ પ્રાચીન કાળથી આ પ્રદેશમાં એવા નક્કી થઈ ગયા છે કે તે સાધનોનો પણ સનાતન ધર્મમાં સમાવેશ કરેલ છે દ્રષ્ટાંત તરીકે વર્ણાશ્રમ ધર્મની પદ્ધતિ જો કે માત્ર હિંદુસ્થાનમાં જ હિંદુ પ્રજામાં છે અને ખીજી પ્રજામાં કે ખીજા દેશોમાં નથી, તોપણ, તે પદ્ધતિ મુખ્ય સનાતન ધર્મનું કળ પ્રાપ્ત કરવામાં ઉપયોગી હોવાથી ‘વર્ણાશ્રમ ધર્મ’ ને પણ સનાતન ધર્મ કહેવામાં આવે છે નવી કેળવણીવાળા કેટલાક એમ પણ કહે છે કે ‘સનાતન’ ધર્મનું ‘સાધન’ જનતાન કહેવાય નહિ

વર્ણાશ્રમ ધર્મ પ્રમાણે દરેક માણસે અહ્યયર્થ અવસ્થામાં ગુરુને ત્યાં રહી આત્મજ્ઞાન મેળવવું જોઈએ, તે પંડી ગણુ વૈગય હોય તો તે માણસ પગ્યારે સન્યાસ લે અથવા ગૃહસ્થાશ્રમ સ્વીકારે તો જે જ્ઞાન અહ્યયર્થ અવસ્થામાં લીધું હોય તે પ્રમાણે ગૃહસ્થાશ્રમ ભોગવે શાસ્ત્ર પ્રમાણે ગૃહસ્થાશ્રમ વિષયમુખ માટે નથી પણ માત્ર એક જે પુત્ર અથવા પુત્રી ઉત્પન્ન કરી છાંડી દેવા માટે હોય છે મુખની જગ્યા તો અહ્યયર્થ અવસ્થામાં ગુરુએ તેને આત્મામાં ગત વેલી હોય છે તેથી તે માણસ શરીરના મુખ માટે સ્ત્રી પગ્યુતો નથી પણ માત્ર એક કન્ન પુરી કરવા માટે પરણે છે, અને પંડી વાનપ્રસ્થ થઈ, સન્યાસાશ્રમ સુધી એક છદ્ગીમાંજ પહોંચી, અહ્યમુખની પ્રાપ્તિ કરી કરોડો જન્મના અતિ તીવ્ર દુખોના નિનિત્તરૂપ જન્મ મરણ રૂપી જળગાથી છૂટી શકે છે

વર્ણાશ્રમધર્મ પ્રમાણે સમાજનું જીવન ગોઠવવામાં આ ખગે કાયદો છે, પણ વર્તમાન કાળમાં દરેક દેશની પ્રજાના સજ્જો કરી ગયા છે, તેની અસર આ દેશમાં થઈ છે, ગરીબતા વધી છે, પોતાના પેટનું અને કુટુંબનું ભગ્યુપોપણ પણ પૂરું કેમ થશે તેની ચિંતા ધણાને મહે છે પહેલો વિચાર તે જરૂરીઆત પૂરી કરવા તરફ મહે છે અને તેથી આગળના વખતની વર્ણાશ્રમની પદ્ધતિ તુટી ગઈ છે આત્મણો આત્મણનું કામ કરી શક્તા નથી, ક્ષત્રિય ક્ષત્રિયનું કામ કરી શક્તા નથી, વૈશ્યો અને શૂદ્રો તેમનું કામ કરી શક્તા નથી, અહ્યયર્થ અવસ્થામાં આત્મજ્ઞાન મેળવવાને બદલે જે રીતે છોદગે ક્રમાતા શીખે તે રીતે શરૂઆતનો અભ્યાસ થાય છે, તેથી ગૃહસ્થાશ્રમના આત્માના મુખની ખગર ન હોવાથી વિષયના મુખ બુદ્ધિ થાય છે અને તે આશ્રમમાંજ ઘણા મરે છે જેટલું અહ્યયર્થ દિદુઓની ત્રિધવાઓ પાળે છે તેટલું નવી કેળવણીવાળા માણસો પાળી શક્તા નથી

વાનપ્રસ્થ આશ્રમ લગભગ નાન્યુદ થઇ ગયો છે અને ૫૫ વર્ષે જ્યારે સગ્રહારી નોકરો રીટાયર થાય છે ત્યારે શરૂઆતના જીવનમાં સાચી કેળવણી લીધી ન હોવાથી રીટાયર થયા પછી શુ કરવું એ તેમને સુઝતું નથી તેથી તેઓ રીટાયર થયા પછી પણ કમાવાનો કાંઈ ધંધો શોધવા નીકળી પડે છે. મન્યાસાશ્રમમાં પણ શાસ્ત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે નિયમો હવે પાળી શકાતા નથી. મન્યાસીઓની ભિક્ષા માટે ગૃહસ્થાશ્રમીઓની શ્રદ્ધા ઉપર આધાર રહે છે અને ગૃહસ્થાશ્રમીઓની સ્થિતિ કેવી કંકોડી છે તેનું ઉપર વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે

આ પ્રમાણે ગંધા વર્ણોની અને ગંધા આશ્રમોની જે પદ્ધતિ સમાજના જીવન માટે પહેલાના કાળમાં અનુકુળ હતી તે હાલની સમાજના જીવન માટે અનુકુળ રહી નથી મશીનરી અથવા યંત્રોની મદદથી ગંધા દેશોની આર્થિક સ્થિતિ ગંડી છે આર્થિક સ્થિતિ ગંડાવાથી સમાજના જીવનનું ધ્યેય ફરી ગયું છે તેનાથી નીતિમાં ફેરફાર થયા છે અને નીતિના ફેરફારથી આત્મજ્ઞાનનો રસ્તો ઘણાને બહુ મુશ્કેલ થઇ પડ્યો છે ઘણા કેળવાએલ વર્ગને એવી શકા થયા કરે છે કે “પ્રભુ આ દુનીયામાં હશે કે નહિ? અને હોય તો સર્વત્ર દેખાતો અનાચાર પ્રભુ કેમ નભવા દે છે?” ભગવાને ગીતામાં કહેલ છે કે “જ્યારે જ્યારે ધર્મની ગ્લાની થાય છે ત્યારે ત્યારે હું ધર્મની ફરીથી સ્થાપના કરવા માટે અવતાર લઉં છું” તેથી એમ માની શકાય કે હજી રામાજમાં ધર્મની પુરી ગ્લાની થઇ નથી અને પુરી ધર્મ ભ્રષ્ટતા થશે ત્યારે ભગવાન અવતાર લેશે છતાં આત્મજ્ઞાનનો માર્ગ લેવાની જોગવાઈ તીવ્ર ઇચ્છા હોય છે તેને માટે હમેશાં સારો વખત છે તેમને જગત સુધરે ત્યાં સુધી ગઈ જોવાની જરૂર નથી

એટલું તો જોઈ શકાય તેમ છે કે સાયન્સની નવી નવી ગોળોથી ગંધા દેશોની પ્રજાના જીવનમાં એટલી ગંધી મેળમેળ થઇ ગઇ છે કે

હવે પહેલાંના જેવી વર્ણાશ્રમની પદ્ધતિ ફરીથી સ્થાપવી એ બહુ મુશ્કેલ છે. ઘણા વિદ્વાન પુરુષો ઘણી સભાઓ ભરી આ બાબત ઉપર વિચાર કરે છે, પણ કોઈને ખરો મતો સુઝતો નથી. ઘણીવાર તો જે માણસો વર્ણાશ્રમ ધર્મ ઉપર ભાપણો આપતા હોય છે તે પોતેજ તે ધર્મ પાળતા હોતા નથી. ૫૦ વર્ષથી વધારે ઉંમરના માણસો પોતે વાનપ્રસ્થ થયા વગર વર્ણાશ્રમ ધર્મ ઉપર ભાપણુ આપે તો તેની અસર લોકો ઉપર થાય નહિ.

જે વર્ણાશ્રમ ધર્મના કાયદા કોઈ સભાના માણસો પાસે બગળા સમજાવવા હોય તો ભાપણુ કરનારનું વર્તન ભાપણુ પ્રમાણે જોઈએ. વળી, આવી દરેક સભામાં નીચે પ્રમાણે આઠ માણસો લોકોને તે ધર્મના કાયદા સમજાવવા માટે હાજર રાખવા જોઈએ —

૧	એક	સારો	બ્રાહ્મણ
૨	”	”	ક્ષત્રિય.
૩	”	”	વૈશ્ય.
૪	”	”	શૂદ્ર.
૫	”	”	અભ્યાસી.
૬	”	”	ગૃહસ્થ
૭	”	”	વાનપ્રસ્થ.
૮	”	”	સન્યાસી.

આવા આઠ માણસો મેળવીને તેમને દરેક સભામાં હાજર રાખી લોકોને પ્રત્યક્ષ પુરાવાથી વર્ણાશ્રમધર્મના ફળ બતાવી આપવા જોઈએ.

સમાજમાં રહીને આત્માનું સુખ મેળવવું હોય તો શરૂઆતમાં હલકી પ્રકૃતિના માણસોના સગથી દૂર રહેવું જોઈએ એટલે કે જેઓ હલકા સુખમાં પડ્યા હોય તેમના સગથી દૂર રહેવું જોઈએ. જ્ઞાન થયા પછી બધાને હરિજન માની શકાય છે. જ્ઞાન થયા પહેલાં

કુસંગથી બચવા માટે સગવડ કરવાની સમાજને જરૂર લાગી તેથી તે માટે સગવડ મળે તેવી જાતિઓ ઉત્પન્ન થઈ, પણ તે જાતિમાં રહેલા બધા માણસો હલકા વિચારના હોતા નથી તેથી અરૂપશ્યતાના નિવારણ માટે શુદ્ધ જાતિના બધાને ‘હરિજન’ નામ આપ્યું. પણ તે કહેવાતા હરિજનોમાં બધા હરિના જન હોતા નથી, તેથી તેમની સામે “વર્ણાશ્રમ સ્વરાજ્ય સઘ” ઉભો થયો પણ આ સઘવાળા વર્ણાશ્રમ ધર્મના જે ફાયદા પેતાના ભાપણોમાં બતાવે છે તે તેમના જીવનમાં ઉતરેલા જોવામાં આવતા નથી તેથી તેમના ભાપણોની અસર લોકો ઉપર થતી નથી અને હરિજનના ઉદ્ધારની ચળવળવાળા પોતે હરિજને તે નવા કુવા ગળાવીને અથવા તેમને માટે નિશાળો કાઢીને તે સુધારાના ફાયદા લોકો પાસે મૂકે છે તેથી તેમના ભાપણોની અસર લોકો ઉપર સારી થાય છે સમાજના સુધારા કરવામાં એક ભૂલ કાઢતા ખીજ ભૂલ પેઢી જાય છે, આવી ભૂલો પહેલા પણ થતી હતી અને ભવિષ્યમાં પણ થશે માણસનું જીવન ભૂલોથી ભરેલું છે. છતાં ખીજ દ્રષ્ટિથી જોઈએ તો મનાતનીઓ આપણને કુસંગથી બચવાનું શીખવે છે અને હરિજનોનો ઉદ્ધાર કરવાવાળા સર્વને પ્રભુરૂપ જોવાનું શીખવે છે અસંગત્ય અને સર્વાત્મત્વ બંનેની જરૂર સમાજને છે અને જેનો જેવો અધિકાર તે પ્રમાણે તેને ઉપયોગી થાય છે આ દ્રષ્ટિએ બંને પ્રવૃત્તિ સમાજને ઉપકારક છે પણ તે પ્રવૃત્તિવાળાએ પોતાની સેવાની હદ બગાડી જાણવી જોઈએ જે માણસોને હલકું સુખ જોઈતું હોય અને જે માણસોને આત્માનું સુખ જોઈતું હોય તેમના ગુણ, કર્મ, હક, જવાબદારી વિગેરે સમાન હોઈ શકે નહિ, પાણી અને કચરાનો મંગમ થાય તો કચરાને કાઢી નુકસાન થતું નથી પણ પાણી મેલુ થાય છે તેથી જો ઉંચ્ચા સંસ્કારવાળા માણસ હલકા સંસ્કારવાળાના સંબંધમાં બહુ આવે તો હલકા સંસ્કારવાળા માણસોની સખ્યા

બહુ હોવાથી અને હલકું મુખ છોડવું સામાન્ય માણુમને બહુ અપડ
લાગે છે તેથી તેમના મંગધથી ઉચ્ચા સંસ્કારવાળાને નુકશાન થાય
છે તેથી કા તો ઉચ્ચા સંસ્કારવાળાએ પોતે હલકા સંસ્કારવાળાથી
અલગ થઈ થવું જોઈએ અથવા હલકા સંસ્કારવાળાને ગામથી
અલગ જગ્યાએ ગળવા જોઈએ

મહાત્મા ગાંધીજી એમ માને છે કે જે ધર્મ મા ઉચ્ચા નીચાનો
ભેદ રહે તે ખરો ધર્મ નથી તે એમ પણ માને છે કે જેણે ઉચ્ચા
સંસ્કાર પ્રાપ્ત કરેલ હોય તમણે હલકા સંસ્કારવાળા માણુમોના
સંબંધમાં અતી હલકા સંસ્કારવાળા માણુમોને મુકારવા જોઈએ,
એટલુંજ નહિ પણ ગતી રાકે તો ખીજે જન્મ હલકા સંસ્કારવાળા
કુટુંબમાં લઈને ઉચ્ચા સંસ્કારવાળાએ તેમનું જીવન મુકારવું જોઈએ

પણ સુધરેલું જીવન કેને કહેવું? નીતિની દ્રષ્ટિએ જોતા અત્યજ
વર્ગને પાણીની સગવડ અથવા નિગાળોની સગવડ કરી આપવી એ
બહુ જરૂરી અને ઉપયોગી કામ છે, પણ સસારની મગતો
મળવાથીજ માણુસનું જીવન સુધરી જાય છે એ મિદ્ધાત આગળના
ખીજ કોઈ મહાત્માઓએ માનેલ નથી

આગળના વખતના મહાત્માઓ એમ માનતા હતા કે દરેક
માણુસે એવા કર્મ કરવાં કે જેથી આવતા જન્મમાં પણ સાગ
સંસ્કારવાળા પવિત્ર કુટુંબમાં જન્મ મળે અને એવા કુટુંબોની એક
જાતિ સમાજમાં રાખેલ હોય તો આવતો જન્મ કયા લેવો તે
આગળથી જાણવાની સગવડ પડે તે માટે ઉચ્ચા નીચાનો ભેદ
માનવાની જરૂર પડે છે અને તેથી વર્ણશ્રમધર્મની પદ્ધતિની પણ
જરૂર પડે છે

હાલ ઘણા પ્રકારની સેળભેળ થયેલ છે અને વર્ણશ્રમની પદ્ધતિ
તુટી ગઈ છે. તેને કેવી રીતે ફરીથી સારા અને સાચા રૂપમાં ગોઠવવી

એ માટે ઘણા વિદ્વાનો વિચાર કરે છે પણ કોઈને તે આગતમાં સરળ માર્ગ મુઝતો નથી છતાં આવી મુશ્કેલીઓમા બે રસ્તા છે —

(૧) કોઈ એવો મહાત્મા જન્મે કે જેનામા જુદી જુદી ભાષાનું જ્ઞાન હોય, જેને બ્રહ્મસુખ પ્રાપ્ત કરેલ હોય, જેનામા ઘણા અજ્ઞાન માણસોમા શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન કરવા માટે અને રાજ્યો ઉપર અસર થાય તેવી કેટલીક યોગસિદ્ધિઓ બતાવવાનું સામર્થ્ય હોય અને જેનામા લોક કલ્યાણની ભાવના હોય તો તે હાલના સાયન્સના સાધનોનો ઉપયોગ કરી રેડીઓ મારફત, સીનેમા મારફત, ન્યુમપેપર વિગેરે દ્વારા “નિલ આત્માનુ નિલ સુખ” બધા દેશોને સમજાવી બધા દેશોની પ્રજાનું લક્ષ તે જળ મેળવવા તરફ દોરે અને તે ખીમાથી કણગા ફૂટી તેના પરિણામમા સનાતન આત્માના સુખ માટે તેના સાધન રૂપ વર્ણાશ્રમ પદ્ધતિ ઉત્પન્ન થાય આ કામ કરી શકે એવા એક બે મહાત્મા જન્મી ચૂકયા છે અથવા જન્મશે એ વાત માનવા જેવી છે અને તેમની અસરથી બધા દેશોની પ્રજામા ધાર્મિક મંચકારના બી રોપાશે એવી કલ્પના થઈ શકે છે

(૨) કાશીના વિદ્વાન દેશભક્ત ભાણુ ભગવાનદામે ખીજી એક યોજના પ્રરિદ્ધ કરેલ છે તેમનું માનવું એવું છે કે હવે બધા દેશોની પ્રજાના જીવનની સેળભેળ થઈ ગઈ છે તેથી દરેક દેશના સરકારોની પણ સેળભેળ થઈ ગઈ છે માટે પહેલાના જેવી વર્ણાશ્રમની પદ્ધતિ માત્ર હિંદુ ક્રોમમા ગંખી બધાની હઠિધામમા સૌથી અલગ થઈ હિંદુ પ્રજાથી નબી શકાશે નહિ માટે —

(અ) બધા દેશોના ધાર્મિક પુરોહોને ભેગા કરી તેમને પ્રાચીનકાળના બ્રાહ્મણોની જગ્યાએ માનવા

- (ત્ર) અધા દેશોના ક્ષત્રિયોને ભેગા કરી તેમને ગ્રામીન-કાળના ક્ષત્રિયોની તરખાએ માની અધા દેશોની રક્ષા કરવાનું કામ મોકલવું
- (ક) અધા દેશોના વૈશ્યોને ભેગા કરી તેમને અધા દેશોની ખેતી અને બાપાગ મધારવાનું કામ મોકલવું
- (ઙ) અધા દેશોના મનુજ વર્ગને ભેગા કરી તેમને ગારી પ્રમાણિક નોકરી કરતા શીખવીને મનુજી જીવનના ઉત્તમ લાભો નીતિમર તેમને મળે તેવી બનગ્યાડગવી

કાઠક અંગે ઉપરની યોજના ચાલુ થઈ છે પણ હજુ શરૂઆત છે. અધા દેશોના મનુજ વર્ગનું જીવન મુધાગવા માટે યુરોપમા જીતીવામા તેમને માટે કામની સલા આપવામા આવી છે, અધા દેશોમા કેળવણી સુધારવા માટે અને ૧૯૨૩મા અમેરીકામા સભા ભરાણી હતી પણ અધા દેશોના વૈશ્યોમા ધણો સ્વાર્થ છે. અધા દેશોના ક્ષત્રિયોમાં ધણો આહકાર છે, છતા હવે “Common Security” એટલે ‘સયુક્ત રક્ષણ’ ના વિચાર કેલાવા લાગ્યા છે અધા દેશોના ધાર્મિક માણસો સ્વતંત્ર વિચારના હોય છે અમેરીકામા તેઓને બે વખત ભેગા કર્યા હતા, પણ તેનું બહુ કળ આવ્યું નથી. તેથી હવે થોડા થોડા વર્ષને આતરે જુદા જુદા દેશમા, અધા દેશોના ધાર્મિક માણસોને ભેગા કરવાની યોજના કરવામા આવેલ છે

યુરોપ અને અમેરિકાના પાદરીઓ, કરોડો રૂપીઆને ખર્ચે નિશાળો, ઇસ્પીતાલો વિગેરે કાઢી ધણા માણસોને પોતાના ધર્મ તરફ વાળે છે, ત્યાના ક્ષત્રિયો લડાઈને વખતે લડવા તૈયાર થઈ જાય છે, ત્યાના વૈશ્યો વેપાર વધાગવા તરફ સાફ ધ્યાન રાખે છે એને ત્યાના સેવા કરનારાઓ પણ પોતાને જે કામ કરવાનું હોય તે વખતમર બરાબર કરી આપવા તરફ ધ્યાન રાખે છે પણ ત્યાના બ્રહ્મચારીઓ,

ગૃહસ્થો, વાનપ્રસ્થો, અને સન્યાસીઓમા અહીંની જેમ આશ્રમ પદ્ધતિ નથી વળી ત્યાં સ્ત્રીઓ જાતે કમાવાનું શીખે છે અને તેમનું ધરનું સ્વભાવિક કામ છોડી દે છે તેથી તેમનું જીવન પણ કઠગુ થઈ ગયેલ છે

ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એ ચાર પુરુષાર્થમાં મોક્ષ એ મુખ્ય પુરુષાર્થ તરીકે ત્યાં મનાતું નથી અને અહીં એ મુખ્ય પુરુષાર્થ મનાય છે, છતાં તે પુરુષાર્થના સાધન વિષે આહી ઘણો મતભેદ આપ્યા કરે છે.

હિંદુસ્થાનમા ઘણા ઝગડા ધાર્મિક સાધનો વિષે થાય છે ધાર્મિક સાધનો માણસની પ્રકૃતિ પ્રમાણે જુદા જુદા હોય છે અને જુદા હોવાની જરૂર પણ છે જે સાધનને સાધન રૂપે જાણી શકાય તો ઝગડા થાય નહિ પણ જ્યારે સાધન એજ કંઈ છે એમ માની બેસાય તો એક ધર્મવાળા માની લે છે કે અમારા ધર્મને રસ્તેજ મોક્ષ મળશે અને એવું બધા ધર્મવાળા માનવા લાગે તો ઝગડા વધે છે આવા મતમતાતરને હાલના સંજોગમા અનુકૂળ કેમ બનાવવા અને સમાજમા સંપં કેમ વધારવો એ સમાજ સુધારકોની મોટી મુશ્કેલી છે છતાં બધા ધર્મો એક પરમાત્માને માને છે બધા ધર્મોના સાચા ગુરુઓ એકજ પ્રકારનો અનુભવ જણાવે છે આત્મામા ખરૂં સુખ છે અને સસારમા ખરૂં સુખ નથી એ બધા ધર્મોનો સનાતન સિદ્ધાંત છે. તેથી જ્યારે નવો ધર્મ ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે તે નવા સંજોગમા આત્માના સુખ માટે એક વધારે નવો માર્ગ બતાવે છે તે પછી વખત જતા તે ધર્મના અનુયાયીઓની ગેરસમજણથી કેટલીક ખોટી રીતો દાખલ થઈ જાય છે અને દરીયાઈ નવા ધર્મની જરૂર પડે છે, એટલે સાચું સાધન બતાવનારની દીધી જરૂર પડે છે

પણ માણસ એકદમ આત્મજાની થતો નથી તેથી ધીરે ધીરે ચડવા માટે જ્યાં ધર્મોમા ભૂમિકાઓ અથવા શ્રેણી માનેલી હોય છે ઉત્તમ ભૂમિકાવાળા મહાપુરુષો, અવતારો, ઋષિમુનિઓ, બુદ્ધો, તીર્થંકરો, વાલી, નખી, રસુલ, મેસીયા, વિગેરે નામોથી ઓળખાય છે

ઉત્તમ ભૂમિકાનું જે ક્ષણ મળે છે તેને જૈન ધર્મ મુક્તિ કહે છે, હિંદુઓમા બ્રહ્માનંદ કહે છે, મુસલમાનો ઇનાહીલીગત કહે છે, કોઈ તેને આત્મભાવ કહે છે, કોઈ એકીભાવ કહે છે, કોઈ ભક્તિ રસ, કોઈ મહાભાવ કહે છે, અને તે ભાવની દ્રષ્ટિએ જગતના અન્ય ભાવો મિથ્યા લાગે છે

એ દિવ્ય આનંદની પ્રાપ્તિ માટે જ્યાં ધર્મોમા આશુરી પ્રકૃતિના દોષો છોડવાથી અને દૈવી પ્રકૃતિના ગુણો પાલન કરવાથી થતા લાભો જતાવેલા છે ઇશ્વરોનો નિઃશંક કરવાની જરૂર અને સમતાની જરૂર જ્યાં ધર્મોમા માનેલી છે

જ્યાં હું ખનુ મૂળ અલકાર અથવા ખુદી છે તેનાથી માણુમ ત્રિભુ મટી અત્પ થાય છે તેનું ત્રિભુપણુ તે વખતે ત્યાજ હાજર હોય છે પણ તેને તેનું જ્ઞાન ન હોવાથી પૈમા અને કુટુમ વધારી પોતાને મોટો કરવા મથે છે, પોતાના નિત્યપણાની ખમર નથી એટલે પોતાના શરીરને નિત્ય કરવા મથે છે જેના ઉપર સમાન્મા પ્રીતિ હોય તેને નિત્ય ગણવા મથે છે, દીકરાને ચિન્હથી કહે છે, પણ તેથી ભૂલો વધતી જાય છે તેના નિત્યત્વની અને ત્રિભુત્વની ખરી વિજ્ઞા સુકામ જાય છે

ખીનનું ભલું કંલુ એ સારો નિર્ભાવ છે પણ જગતનો હું હિંદુ કહી જગતનો ગુરુ મની નહિ એવી દિનાવગ કરવાથી અનિર્ભાવ

વધી જાય છે થોડું જ્ઞાન હોય તેના પણ વખાણ કરવાવાળા ઘણા મળે છે અને જે સમતોલપાણુ ગ્રંથિ નથી તો જે ધર્મ પાળવાથી સમભાવ આવવો જોઈએ તેને અત્યે વિગમતા ઉત્પન્ન થાય છે. તેથી પ્રેમ અને સમભાવ કેળવવાની જરૂર છે.

પરમાર્થના માર્ગમાં જે જે વિદ્યો આવે તે આત્માની શુદ્ધિ માટે જરૂરના છે, સાધુઓ દુષ્ણ સહન કરી ખીંચીને જણાવે છે કે પરમ સુખ પ્રાપ્ત કરવામાં વિદ્યો આવશે પણ તેનાથી ડરશે નહિ જે વસ્તુની જેટલી કિંમત છે તેટલી આપ્યા વગર તે વસ્તુ મળશે નહિ. જેઓ મંસારની અધી સગવડો ગળીને આત્મજ્ઞાન લેવા ઇચ્છે છે તેમને શરીરનું સુખ મળે છે, પણ ચિત્તમાં અડધું વિક્ષેપ લાગ્યા કરે છે અને જેઓ શરીરની સગવડોની દૃષ્ટિ કરી વગર આત્મજ્ઞાન લેવા ઇચ્છે છે તેમને શરીરના દુષ્ણ ભોગવવા પડે છે તેથી આ માર્ગ તદ્દન સરળ નથી.

મહામદ પેગંબર કહે છે કે ખુદાને પ્રાપ્ત કરવા માટે જેટલા માણસ છે તેટલા રસ્તા છે અને છતાં અમારો માર્ગજ સાચો છે, ખીંચી બધા માર્ગ ખોટા છે એવું કહેનારાની સંખ્યા ઓછી નથી માણસોની પ્રકૃતિ સત્વગુણી, રજેગુણી, તમેગુણી, અને તેના મિશ્રણથી અનેક પ્રકારની હોવાથી બધાને માટે એકજ પ્રકારની ધાર્મિક ક્રિયા બતાવી શકાય નહિ, તેથી હિંદુઓના ધર્મશાસ્ત્રમાં અધિકારનો વિચાર પહેલો કરેલો છે.

જો બધા ધર્મના મુખ્ય ધર્મગુરુઓ એક વખતે જન્મ્યા હોત અને મળ્યા હોત તો તેઓ વચ્ચે એકદમ પ્રેમ જામી શકત ; પણ તેમના શિષ્યો વચ્ચે તે પ્રેમ જામી શકતો નથી તેનું કારણ અજ્ઞાન છે, અને તેથીજ નવી જાતની ઉભી થતી મુસ્કેલીઓ ફર કરવા માટે

અને નવા સંજોગોમા નવા સાધન ગતાવવા માટે વારંવાર નવા સાધુઓ જન્મી ક્રોધમાત્ર નવી પ્રણાલિકા ચલાવે છે.

દરેક ધર્મની ક્રિયાઓમા ઘણા ભેદ રહે છે, છતાં ગદા ધર્મોમા પ્રાર્થના, શુદ્ધિ, માળા, જપ, ઉપવાસ, રોઝા, દયા, સદાચાર, તીર્થો, જાત્રાઓ વિગેરેના કાયદાઓ જણાવવામા આવેલ છે જે ધર્મમા પશુ હિંસાની છૂટ છે ત્યાં પણ ખરી રીતે શાસ્ત્રોમા “પશુ જેવી માણસની વૃત્તિને મારવાનું છે” એવો અર્થ નીકળે છે.

ગદા ધર્મો પોતાનો ધર્મ જણાવવા ગદાત્રાઈક ચિન્હ રાખે છે અને તેની તાત્ત્વિક અસર થાય છે એમ માને છે ગદામા પગે લાગવાની રીત હોય છે સધ્યા, ઉપાસના, નમાઝ વિગેરે કમળ છે ગદાને મદ, અખાડા, દરગા, તકીઆ, આશ્રમ વિગેરે હોય છે

છતાં આ ગદા સાધનોનો દુરપયોગ કરનારા અને ભોળા માણસોને ક્યાવનારા પણ ગદા ધર્મોમા હોય છે, એટલુંજ નહિ પણ કટલાક પોતાના ધર્મમા એવા ચુસ્ત ગતી જાય છે કે “અમ મારો ધર્મજ એટલે મારી ક્રિયા સાચી અને બીજા ગદા ખોટા” એ માન્યતામા કેટલોક ખોટો અલંકાર ઉત્પન્ન થાય છે અને તેથી બીજા ધર્મો સાથે ખોટો વિરોધ થાય છે, તેથી એક ધર્મવાળા બીજાને બળજબરીથી પોતાના વાડામા લેવાનો પ્રયત્ન કરે છે તેથી જે ધાર્મિક ક્રિયાથી ભગવાન મળવા જોઈએ તેને અદલે અલંકાર વધી જાય છે અને ધર્મને નામે ખોટા ઝગડા, કજીઆ, અને લડાઈઓ થાય છે, ખરી રીતે જોઈએ તો ભગવાન કરતાં ક્રોધ મોટો નથી અને અલંકાર કરતાં ક્રોધ નાનો નથી

ખોટા રાજદો, ખોટા અર્થો, અનધિકારીઓના હાથમા જઈ અનેક ગતતા અનર્થ કરાવે છે ક્રોધ માત્ર ન સમજવી એટલે

ખોટી સમજવા યરાગર છે અને ખોટી સમજણ એ ધાર્મિક કલ્પ-
આનું મૂળ છે તેથી ધાર્મિક સુધાગતી કરી કરી જરૂર પડે છે
તેમાથી નવું મળતું નથી પણ પહેલાં જે તત્ત્વ પહેલાના સાધુઓને
મળ્યું હતું તેજ કરીથી નવા રૂપમા મળે છે.

ખરા જ્ઞાનનું ખરૂં મૂળ દરેકના આત્મામા છે અને ત્યાથી જ
ખરૂં જ્ઞાન મળે છે. યધા ધર્મોના યધા શાસ્ત્રોમા જેટલું રહ્યું
સમાયેલું છે તેના કરતા વધારે જ્ઞાન દરેક માણસના હૃદયમા
આત્મામા રહેલું છે તેથી દરેકની આત્મભાવે સેવા કૃપી એ ખરી
સેવા છે. યધા માણસો વચ્ચે, યધા પ્રાણીઓ વચ્ચે, પ્રેમ વધે, યધા
ભગવાન સાથે અને આત્મા સાથે દિવ્ય પ્રેમથી જોડાય એ યધા
ધર્મોનું મુખ્ય કર્તવ્ય છે. એજ ખરો સનાતન ધર્મ છે

આવો સનાતન ધર્મ યધાં દેશોની નિશાળોમા નાની ઉમરથી
યાળકોને શીખવવો જોઈએ, નિશાળોના શિક્ષકોએ પોતાના
ચારિત્રોથી ખીજા ઉપર છાપ પાડવી જોઈએ હાલમા તો શિક્ષકો
કહે છે કે અમારે નિશાળનું શિક્ષણજ શીખવવાનું એટલું યધું
રહે છે કે ધાર્મિક શિક્ષણ માટે પુરતો વખત રહેતો નથી માટે
એ કામ માળાપે કરવાનું છે અને માળાપો કહે છે કે અમને
ધરના કામમા કુરસદ મળતી નથી માટે શિક્ષકોએ એ કામ કરવું
જોઈએ આગલા વખતમા ગુરુકુળો હતા તેવા હવે ઓછાં છે, અને
તે છતાં માળાપોનું લક્ષ્ય છોકરાને કમાતો કરવા તરફ વધારે રહે
છે. કોઈ શિક્ષકો એમ પણ કહે છે કે નિશાળોનું શિક્ષણ ફેરવવું
એ રાજ્યનું કામ છે.

રાજ્યો નકામા ખર્ચો વધારતા જાય છે પણ પ્રજામા સારા
મસ્દાર કેમ વધે તેની તપાસ કરી સાચી કેળવણી પાછળ પુરતો
પૈસો ખર્ચતા નથી દરેક રાજ્યે થોડા સારી નિષ્કાવાળા ધર્મ

ગુરુઓને રાજ્ય તરફથી નભાવવા જોઈએ કે જેથી તેમનો લાભ પ્રજાને વગર ખર્ચે મળે અને પ્રજામાં તેમના જીવનથી ઉત્તમ સંસ્કારના બી વવાય આવા ધર્મગુરુઓ પાસેથી નિશાળોના શિક્ષકોએ આત્મજ્ઞાન લેવું જોઈએ અને પોતાના ચારિત્ર્યમાં ઉતારવું જોઈએ અને તે શિક્ષકોએ નિશાળના બાળકોમાં સાચા સરકાર નાની ઉમરથી પાડવા જોઈએ

માણસ તરીકે જન્મ લેવો એટલે માત્ર ખાવું, પીવું, પહેરવું, પગણવું, કુટુંબનું ભગ્ન પોષણ કરવું અને પછી મરી જવું એટલામાં જ કર્તવ્ય સમાપ્ત થતું નથી. પોતાના સંજોગોને વશ થવામાં જીવન વ્યતીત કરવાનું નથી સંજોગો જીતવા જોઈએ અને તેને ફેરવવા જોઈએ સગાર દુર્ગમય નથી પણ માણસને હલકા સ્વભાવની ટેવ પડે છે તો તેને સુખમય બનાવી શકે તો નથી મહાત્મા પુરુષોએ જગતને ખરાબ કહેલું નથી પણ વિપત્તિ વૃત્તિઓને ખરાબ કહી છે

મુખ્ય બાબત એ સમજવાની છે કે બધાને સમાન હક મળે એવી સમાજ બનાવવા કરતા ગુણ કર્મ પ્રમાણે સમાજની વ્યવસ્થા થાય તો તે વધારે સારું સારી સમાજમાં ચાર પ્રકારના માણસ જોઈએ, જ્ઞાન આપનાર, રાજ કરનાર, રાજ્ય નભાવવા માટે પૈસા આપનાર અને સેવા કરનાર હોવા જોઈએ તેને હિંદુ ધર્મમાં બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને શૂદ્ર કહે છે અને જો સમાજ સમગ્રી થાય તો રાજાને રાજ્ય કરવામાં મુશ્કેલી પડતી નથી એવી સમાજમાં લોકો પોતાનો ધર્મ સમજી પોતાનું જીવન પોતાની મેળે સુધારતા હોય છે અને દરેક સંજોગોમાં સાચું શુ, ખરું શુ, તે સમજી શકે તે બાળકને ડગલો પહેરવાની એમ કહેવું કે તારે આ ડગલા કરતા મોટા ધવું નહિ એ મૂર્ખાઈ છે સમાજનીતિ અને રાજનીતિ એવી ન જોઈએ કે માણસના વિકાસને અટકાવે

જ્યે વખતે વ્યવહાર અને પરમાર્થની એકતા કરવાની મુશ્કેલી રહે છે. જેઓ વ્યવહારને પ્રધાનપદે મૂકે છે તેઓ પરમાર્થ સંબંધમાં ઘણી ગભીર ભૂલો કરે છે અને જેઓ પરમાર્થને મુખ્ય ગણે છે તેઓમાના કેટલાક જગત અને જગતના વ્યવહારની નિંદાનો વખત મળે તો ચુકતા નથી. પણ વ્યવહાર એવી રીતે ગોઠવવો જોઈએ કે તેમાંથી ધીરે ધીરે પરમાર્થનો માર્ગ નીકળતો જાય. એવી વ્યવસ્થા માટે પ્રાચીન કાળના મહાત્માઓ સારા શાસ્ત્રો લખી ગયેલ છે, અને આત્મ સાક્ષાત્કારનો માર્ગ સરળ કરી ગયેલ છે.

તે આત્મવિદ્યા આ પુસ્તકમાં આપવામાં આવેલ છે અને તે વિદ્યા પ્રાપ્ત કરવા માટે છંદગીની શરૂઆતથી કેવી રીતે જીવન ગોઠવવું તે માટે કેટલીક સુચનાઓ આ પરિશિષ્ટમાં આપવામાં આવી છે.

પરિશિષ્ટ ૨.

સૌરાષ્ટ્રની સતભૂમિ.

સૌરાષ્ટ્રમાં ગીતાના વક્તા જ્ઞાનમૌલિ શ્રીકૃષ્ણે પોતાનું નિવાસ સ્થાન પસંદ કરી ગૃહસ્થાત્રમનું પાલન કર્યું છે. અહીં ગૌતમ અવનાદિના તપોભૂમિના સ્થળો છે અહીં આદિજગદ્ગુરુ શ્રીશંકરાચાર્યે વિદ્યાદેવીનું પીઠ સ્થાપેલ છે અહીંના ગુફા કદરોએ ગોમ્ધ વિગેરે મિઠ્ઠા જાતીઓને એકાતવાસ પુરા પાડ્યા છે અહીંના વિશાળ વનને આગત પ્રગિઠ વીર ધ્રોતકચે પોતાનું ક્રિડા સ્થાન કર્યું છે અહીંના ભીમકગળની કન્યા શ્રદ્ધાવિદ્યારૂપ શકિમણીએ પ્રતાપી કૃષ્ણની પટંગારીનું નામ મેળવ્યું છે અહીંના આદિ દ્રવિ નગરિલ મહેતાએ પોતાના પદોથી લોકોને ભક્તિ રસમાં ભીજવી નાખ્યા છે ગિરનારની પાછળજ ખીલખામાં મગાળશા જોડેને ત્યાં પ્રભુએ કોટીયાના વેદમાં પધારી તે જોડેની ભક્તિની અને પુત્રપણાની પરીક્ષા લીધી હતી

ગુજરાત અને કાઠીઆવાડમાં પ્રસિદ્ધ ધપેલ, મત શિરોમણિ જેવા પદ્મપ્રજ સ્વામી મહારાજને લગભગ ત્રણમાં વર્ષ પહેલાં અયોધ્યામાં રામઘાટ ઉપર ભગવાન શ્રી રામચંદ્રજીએ અદુરૂપ ગ્રહણ કરી પોતાના વરદ હસ્તે તેમના લલાટમાં ઉર્ધ્વ ત્રિપુડ કર્યું હતું, ગંગામાં તુલસીની માળા પહેરાવી હતી અને આશીર્વાદ આપી અતર્ધ્યાન થયા હતા આ ચોગીન્દ્રનું સમાધિ સ્થાન દુધરેજમાં છે એમના સમાધિસ્થાનની જગ્યાએ દર વર્ષે એક લાખ જેટલા યાત્રાળુઓ આવજ પણ આવે છે

સૌરાષ્ટ્રમાં શ્રીસહજનદ સ્વામીએ અનેકને ભક્તિ માર્ગના મગધ્યા તે આહી ભોલે ભગત કદી કાગ વમી પોતાના અગમ્યની કોટોને

ચેતવી રહ્યો છે. તેમજ મનહર સ્વામી, મીડો, તુલસીદાસ, બ્રહ્માનંદ, નિખુલાનંદ આદિ કવિઓ અને ખીજા અનંત ભક્તગણે પોતાના કાવ્યો અને ભજનોથી લોકોને સ્વરૂપમાં જગૃત કરેલ છે ખભાળીયામાં ભાણુ સાહેબ, રવી સાહેબ, ખીમ સાહેબ વિગેરેએ ઘણાને આત્મ-જ્ઞાનમાં નવરાવ્યા છે. પુષ્ટીમાર્ગ અપક શ્રી વલ્લભાચાર્યજીએ કળભક્તિનું રહસ્ય લોકોને સમજાવ્યું છે અને તેમની શ્રીમદ્ભાગવતની પારાયણની જગ્યાઓએ “ બેડકો ” સ્થાપવામાં આવેલ છે

આ ભૂમિમાં મેવાડના રજપુત ણી મીંગયાઈએ પોતાની શુદ્ધીને છેલ્લો ભાગ પોતાના ઇષ્ટ પ્રભુ “ ગીરધનાગર ” ના રસભર્યા પદ અને ગરબી રચી પોતે તેમાં લીન થઈ ખીજાને લીન કરીધાં છે પીપા ભગતે સોનાની દારકા બેઠ છે, બોડાણા ભક્ત દારકાધીરાને પ્રેમથી બાંધી ડાકોરજી પધગવી ગયા છે, વીરપુરના જડા ભક્તે સાધુના વેશમાં આવેલ પ્રભુને સેવા માટે પોતાની સ્ત્રી અર્પણ કરી હતી, ગામથી થોડે દૂર ગયા પછી પ્રભુએ તેને પોતાના દડ અને ઝોળી આપ્યાં અને કહ્યું કે ‘ હું હમણા આવું છું ’ એમ કહી પોતે જગ દૂર જઈ અતર્ધ્યાન થયા અને પાછા આવ્યા જ નહિ. તે દડ અને ઝોળી હજુ પણ જલા ભક્તની જગ્યામાં બેવામાં આવે છે

પરમભક્ત નરસિંહ મહેતાના કાકા પરમભક્ત શ્રી પર્વતરાયને માગરોળની વાવમાં ભગવાને દર્શન આપ્યાં હતા

સાયલાના શ્રી લાલજી ભગતની ભક્તિની શક્તિ લોકોમાં જાહેર થઈ છે અને સાયલા એ ભગતનું ગામ મનાય છે. તેમના જીવન ચરિત્રમાં ઘણા ચમત્કારો લખેલા છે. તેમાંથી થોડાક નીચે પ્રમાણે છે —

૧. ગોળના ભીલાના છાણા દેખાણા

૨. છાણુનું ઘી ણની ગયું

૩. ૬૦ કામળી સાધુઓને આપ્યા પછી, દુકાનમાં ૬૧ નો વધારો થયો.
૪. હળવદમાં વિપ્ર બેચરના પૌત્ર જગજીવનને સજીવન કર્યો.
૫. દ્રાગદ્રામાં દાતણની ચીર રોપી તેમાંથી લીંચડો ઉગાડ્યો
૬. ગિદ્દમદમાં છાયાપાદને સજીવન કર્યો
- ૭ ભગવાને લાલા ભગતનું રૂપ લઈ ત્રણુઓ આડ કોરી દાકર દોધરીને ભરી દીધી, વિગેરે

તે ઉપરાંત પાચાળના ભક્તો મેપો, મ્તો, બદરો, તથા ગોમ્પો અને મોમ્પના ભક્તો દાનો, વીમામણ, ગીગો, વેવો અને ચોટીવા પામે મહેતા દક્ષા ભગત, વિગેરેની ભક્તિના ચમત્કારો ક્ષોકોએ જોએલા છે. વેલા ભક્તની ગમાધિ ખડખડ ગાનના છે કે ત્યાં જ્વામીત્રી નિત્યાનન્દજી કેટલોક વખત ગયા હતા.

મહાત્મા મૂળદામે એક વિધવા આદાનું કવક પોતાના ઉપર લઈ, તેના ગર્ભને મન્તા ગયાઓ છે.

પ્રજાચક્ત્ર ગદ્દલાલજીએ અને શીધરકવિ શકંભાત માર્દેશ્વરે કરી તરીકે પોતાની ગયાતિના કિન્જો માર્તંડની પેઠે ભાગ્યમા કેલાવરા છે અને નાના મોટાના પ્રિય ઘર્ષ પડલા કવિ દલપતગમે પોતાની પ્રમાદિક દવિતાથી જનમડળના ચિત્તના પુદ્ધિ પ્રદાતા વિગ્નાગ્યાનો શૂળ પ્રચાર કર્યો છે. આદીના દયાનંદ સંખ્યા એક પુત્રના હયાતના ભાપણ અને અસરકારક બોધે લગભગ આખા પગનને આનાહ અને ધાર્મિક તત્ત્વથી રસ કરેલ છે. વવાળીઆમાં જન્મેલા કીન્દ નીચેના નામના જૈન સાધુઓ મનાતન જૈન નાનતો નવો મુવાગે રી. કાશીઆવાડ અને ગુજરાતના જૈનોને દેહીક ખાટી દેહીનાથી રોડવી ગામના નાનતો : ને વાલ્યા છે.

આહીના તીર્થ સ્થળો દ્વારકા, મોમનાથ, પ્રભાસ, ગિરનાર, સુદામાપુરી, શેત્રુજય, જડેશ્વર વિગેરે આખા હિંદમા પ્રખ્યાત છે. વીંઝડીમા શ્રી જગન્નાથ સ્વામીની સમાધિ છે, અને રાજકોટમા શ્રી ગમકપ્રભુ આશ્રમ છે.

આહીના કેટલાક રાજકર્તાઓએ પટતરમા ગદી માહિત્યને સેવ્યું છે અને અસંખ્ય રાજ્યોના મહાન પરાક્રમે ભાટ આણેના કવનમાં અને રાસડાઓમા અમર ગદ્યાં છે. કાડીઆવાડને ગામડે ગામડે તે તે ગામડાઓના વતનીઓના ગૌરવ અને પરાક્રમના ચિન્હ આજે પણ જોવામાં આવે છે. ગામડાને પાદરે ઉભા કરેલાં પાળીઆના પથરો અને ચણેલી દેરીઓના ડ્રાયડા જે ધરાયગ ઉકેલવામાં આવે તો તેમાંથી ધર્મના, વીગ્તાના, સ્વમાનને માટે આપેલા ભોગના કેટલાક યનાવો પ્રસિદ્ધિમાં આવે જેતપુરના મહાન વીર-સાધુ આપરાજવાળાએ પોતાનું મસ્તક શંકરને અર્પણ કરી, ઘડ સહીત લડાઈ કરી, કાડી મુઠી દુશ્મનોને હગવ્યા હતા. હિંદુસ્થાનના પ્રાચિન ગૌરવની ભૂમિ જોવી હોય તો તે કાડીઆવાડ છે.

આખી પૃથ્વીમા વનસ્પતિનો આહાર કરનારા દેશોમા હિંદુસ્થાન એ આગળ પડતો દેશ છે અને હિંદુસ્થાનમા પણ ગુજરાત અને કચ્છ કાડીઆવાડના પ્રાંતો આ ગાયત્રમા આગળ પડતા છે. કાડીઆવાડમા સાધુઓ માટે રાજકોટ, વીરપુર, પોરબંદર, જોડીયા, સાયલા, પાળીઆદ, ગારીઆધાર, પીપાવાવ, તુલસીસ્થામ, પીંડીઆ અને ગિલખામાં સદાવ્રો છે. સંન્યાસીઓ માટે મોરબી અને પોરબંદરમા સારા સંન્યાશ્રમો છે, જામનગરમાં કાશી વિશ્વનાથના મંદિરમાં અને રાજકોટમાં પચનાથના મંદિરમાં પણ સંન્યાસીઓને રહેવા માટે સગવડ છે અને રાજકોટમાં રમણિક આશ્રમ પામે દંડી સંન્યાસીઓ અને બ્રહ્મચારીઓ માટે હમણા અન્નક્ષેત્ર પણ ખોલવામાં આવેલ

છે. ભાવનગરમાં અન્નક્ષેત્ર છે અને જામનગરમાં મહાંત શ્રી આણંદા
આવાએ સ્થાપેલ અનાથાશ્રમનો વિસ્તાર કરી નીચેની ચાર સંસ્થાઓ
વેદાંતનીચે શ્રી માયાપ્રસાદજી ગુરુશ્રી ગમપ્રભાદજી ચલાવે છે—

૧. શ્રી ગમરક્ષીત આરોગ્યભૂવન.
૨. અનાથ આશ્રમ.
૩. શ્રી આનંદગુરુ અન્નક્ષેત્ર (આણંદાગાવાના ચકલામાં)
૪. અદૈત વેદાંત શ્રવણાલય તથા ગીતા પાઠશાળા

પીંડીઆના હાલમાં દેવીનું એક નવું મંદિર પણ અર્ધે
નામદાર દરગાહ માંદેળ તરફથી તૈયાર કરવામાં આવેલ છે તેમાં
ભગવાનના દશ અવતારના ચિત્રો અને તે ઉપરાંત, એકેક દ્રેમના,
ગમાચાળુ, મહાભારત, નર્મદ મહેતા, ભાગવત, ભક્તપુરો,
ભક્તસ્ત્રીઓ, ગય લીલા, ભારતગાતા, ભગવાનની નક્તિઓ,
શ્રીમદ્ભાગવત, દશાવતારની આંતિ, જિવમલિંગ, વિગેરે ગોદયવામાં
આવેલ છે જેઓને નવું મંદિર ગ્રામવાસુ દ્વારા અથવા પ્રાઈ જીનું
મંદિર મુધાનું દ્વારા તેમણે આ મંદિર ખાતે બેસાડેલ છે તે
પીંડીઆના રાજમહેલના કમ્પાઉન્ડમાં આવેલ તેવાથી દરગાહ
માંદેળની પરવાનગી મેળવીને જોઈ મદાય તેમ છે.

ગૌનાદ્રને આગળે દરગાહ પટલાક મહાપુરો ગ્રામ પછે વિચરે
છે આથી શ્રી નિત્યાનંદજીએ લગભગ ૧૦ વર્ષ સુધી આવાસના રી,
ગત માર્ગે સુધિ પૂર્ણિમાએ ગમપ્રિ લીધી તેમણે અનેક આજ્ઞાને

આ મંદિરમાં દશ અવતારના ચિત્રોનું કાન નોંધીને મેળવવાનું
પ્રેમન્ટરે કરેલ છે અને અગ્નિના આત્મે સમજાવું કે અને
અગ્નિના ચિત્રોનું કાન નોંધીને પ્રેમન્ટરે કરેલું કે નોંધીને
નક્તિ છે

પરમાર્થને માર્ગે ચડાવ્યા છે લગભગ બે વર્ષ પહેલાં જેણે સમાધિ લીધી, તે મહાત્માશ્રી નથુરામ શર્માએ ઘણા માણુઓને સનાતન ધર્મ તરફ વાળ્યા છે અને વેદાંતના, યોગના, અને કર્મકાંડના ઘણા ગાય પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ કર્યા છે. તેમના એક શિષ્યા ત્રણ વર્ષ પહેલાંજ બ્રહ્મીભૂત થયેલ પરમ સાધ્વી વિમળાદેવીએ પહેલા પોતાના પતિને મન્યાસ આપ્યો હતો, પછી પોતે સન્યાસ ગ્રહણ કરી ઘણી બહેનોને ધાર્મિક બોધ આપીને, સ્ત્રીઓને માટે પણ આ કંઈ સસાગ્રા ઉન્નતિને માટે અવકાશ છે એમ પોતાના જીવનથી મિદ્ધ કરી આપ્યું છે. સાધ્વીશ્રી વિમળાદેવીએ પણ સ્વામીશ્રી નિત્યાનંદજીના સત્સંગનો લાભ એકથી વધારે વખત લીધો હતો.

વર્તમાનકાળમા સ્વામી શ્રી પ્રકાશાનંદજી વૈદિક ધર્મનો બોધ જ્ઞાસુઓને આપી રહેલ છે. તેમના ભક્તો તેમના દર્શન માટે ચાતકની પેઠે રાહ બેઠી રહે છે. સ્વામીશ્રી નિત્યાનંદજી કહેતા કે તેમની ‘હાડી’ ની ઇંદ્ર પણ ઇચ્છા કરે છે. પોતાને પણ તેમની માફક વિચરવાની લાગણી કોઇ કોઇ વખતે થતી હતી.

થોડા વર્ષ પહેલાંજ જામનગરમા ગુરુ વિશ્વનાથજી અને તેમના પુત્ર ગુરુશ્રી ભગવાનજીએ કોકોને વેદાંતનું શ્રવણ કરાવી દેહ છોડ્યા છે. તેમની ગાદી એ હજી ગુરુ ગાદી કહેવાય છે. બે ત્રણ વર્ષ પહેલાં દેહ છોડી ગયેલ જુનાગઢના વ્યાસ બાપા નરસિંહ મહેતાનો અવતાર મનાતા હતા, તેમણે શ્રીમદ્ ભાગવતની કથાથી કોકોના મન બહુજ આકર્ષી લીધા હતા. નરસિંહ મહેતાના કાકાની સાતમી પેઢીએ જન્મ લીધેલ પરમ વૈષ્ણવ અનંતપ્રસાદજીએ પોતાના ભક્તિભાવવાળા આખ્યાનોથી ઘણાના જીવનમા ભક્તિરસ રેડ્યો છે અને ગીતા, ઉપનિષદ વિગેરે ઉપર ભક્તિભાવવાળી ટીકાઓ કરેલ છે તેમણે પણ થોડા વર્ષ પહેલાંજ દેહ છોડ્યો છે મહાત્મા

ગીતશર્માએ, વેદાતના લજનો લોકોને આપેલ છે, મહામહોપાધ્યાય ગામ્ત્રીજી હાથીભાઈએ પચદશીનું ભાષાતર વિગેરે આપેલ છે, કલાપિએ લોકોને નવું સાહિત્ય આપ્યું છે, અમૃતલાલ સુદરજી પદીઆરે સ્વર્ગના પુસ્તકો આપ્યા છે, કેશવલાલ હરિરામ ભટ્ટે “કેશવકૃતિ આપી છે અને મોરખીના નાટ્યકવિ વાઘજી આશારામે નીતિ અને લક્ષિતના નાટકો પ્રજાને આપ્યા છે ’

વઢવાણમાં ગુપ્તપણે ૨૦ વર્ષ સુધી તદ્દન નમ્ર દશામાં યાત્રુગવ નામના એક મગદી મહાત્મા રહેતા હતા તે બહુ ઓછું બોલતા, તેથી ઘણા લોકો તેમની સ્થિતિ જાણી શક્યા નહોતા તેમનું તપ વળું ઉગ્ર હતું તેમણે ત્રણ વર્ષ પહેલાંજ દેહ છોડ્યો છે

વળી હાલમાં બહુ પ્રસિદ્ધમાં નહિ આવેલ છતાં “બહુ સાદું જ્ઞાન ધનવનાર, દ્રાગદ્રાની આમપાસના ગામોમાં વચના વાતો ભગત કટલાક શ્રદ્ધાળુ જીજ્ઞાસુઓનું કપ્યાણ કરી રહેલ છે જેનું ધર્મમાં શ્રી જ્ઞાનજીમહારાજ અને શ્રી કેશવલાલજી મહારાજ લોકોમાં જ્ઞાન-દ્રષ્ટિ જગત કરે છે અને ગિજ્ઞુભાઈ બાળકોમાં નવું ચેતન રેડે છે

હિન્દુધ્માનના બીજા પ્રાંતોના અનેક મહાત્માઓએ પણ દાર્દરા, ગિરનાર, શેત્રુજય અને સોમનાથને નિમીત્તે આ ભૂમી પવિત્ર કરેલ છે અને આ ભૂમિથી પવિત્ર થયા છે આમી શ્રી હમ અને આમીશ્રી પુરોહિતને ગિરનારમાં શ્રીદતાત્રેયના દર્શન થયા હતા એમ તેઓએ પોતાના પુસ્તકોમાં લખેલ છે બગાળામાં વૈષ્ણવ માર્ગ પ્રવર્તવાનાં શ્રી ચૈતન્યદેવ પણ દારકાધીશના દર્શને આવેલ હતા

આવા આવા સાધુઓના સૌગઢમાં વ્યતીત થયેલા ઉત્તમ નેતા અને માધવપુર, માગરોળ, ચોરવાડ, મહુવા, વિગેરે સ્થળે દરીઆ કિનારે આવેલા ઉપવનો જોતા એમ માનવાનું કાંણ મળે છે કે આગાહના વખતમાં આજો સૌગઢ દારકાનો એટલો જોતો

ભૂગોળ શાસ્ત્રીઓ કહે છે કે આગળના વખતમાં સૌરાષ્ટ્ર પ્રાતઃ એ એક ખેટ હતો. તે પછી એક યાત્રુની નદીઓનો કાદવ એકઠો થવાથી એક યાત્રુ જમીન થઈ ગઈ છે.

જામનગરની શ્રી આણંદા યાત્રાની મસ્જીદના વર્તમાન અવસ્થાપક વેદાંતતીર્થ શ્રી માયાપ્રસાદજી વિરચીત સત્પુરુષ ચરિત્ર નામના ગ્રંથની આદિમાં ‘આદિ શબ્દ’માં સૌરાષ્ટ્ર દેશનું મહત્ત્વ દુધરેજના કામદારશ્રી ત્રિવેદી વિજયશંકર ત્રિભુવનભાઈ નીચે પ્રમાણે લખે છે.—

“સૌરાષ્ટ્ર વીરોની ભૂમિ છે એથી અધિક એ દેવોની પ્રિય ભૂમિ છે. સૌરાષ્ટ્ર રૂઢિર રંજો લાગે એથી અધિકતર એ સન્તરંગી છે. સૌરાષ્ટ્ર એના પચરત્નોમાના પ્રસિદ્ધ સરિતાઓના નીચે કરતા મહાત્માઓના જ્ઞાન નીરથી વધુ પુનીત છે. સૌરાષ્ટ્રનો સ્થુલ દેહ વિવિધ રંગી છે, પણ એથી એ વધુ ઉર્જિત એનો દેહ આત્મ-વિભૂતિ છે

દેવાના ઉપવન જેવું સુંદર સૌરાષ્ટ્ર માત્ર દેહના સૌંદર્યેજ દીપતું હોત અને આત્મજ્યોત વિહોણું હોત તો એ પુનીત સતીના શીત સૌંદર્ય જેવું ન રહેત પણ અપ્સરાના માદક રૂપ જેવું હોત સૈકાઓ થયા સૌરાષ્ટ્ર પુનિત અને પ્રાણવાન રહ્યું હોય તો સતોના આત્મ પ્રભાવે.

સૌરાષ્ટ્રમાં માનવીના ભોગ માટે તત્તસતા એટલા ભેદી ત્રિલોચી નથી જેટલી યોગીયોની ગુફાઓ, ભોંયરા અને મંત આશ્રમો છે સૌરાષ્ટ્ર તો યોગીઓનું પ્રિયધામ-પિયર છે એટલેજ આર્યાવર્તના ખૂણે ખાચરેથી પણ યોગીઓએ પધારી સૌરાષ્ટ્રને સતકુલ યનાવી પાવન કર્યું છે, યોગેશ્વર કૃષ્ણચંદ્રને પણ મથુરાની માયા મુકાવી સૌરાષ્ટ્રે આકર્ષ્યા ને ભગવાને સૌરાષ્ટ્રને અપનાવી દ્વારકાને જગતનું મહાતીર્થ કરી સ્થાપ્યું છે ભગવાનના દેહોત્સર્ગનું પુણ્યતીર્થ પ્રભાસ પાટણ સૌરાષ્ટ્રને તીરેજ શોભે છે”

“આમ પ્રભુ પનોતા સોગટના પાદ ધોતો સાગર સદૈવ
શ્રદ્ધનાદ જેવું દાળનાયે મહાદાળનું થોડું ગંભીર ગીત ગાયાજ કરે છે ”

“ ભગવાન મદાવીરને પણ જન્મભૌમ ગિદાન્ના વિદારે શાતિ
ન થઈ એટલે દુઃખ મદર આવેલ અર્થ ખંડ સમા સૌગટમા પધારી
ગિદ્દક્ષત્ર મેત્રુવર્યને જતોનું મદાનીશ્ચ ગનાચ્ચ ”

“ ભગવાન ગુડના આદેશ ભાના દેવપ્રિય અશોકે સૌગટની
દ્રવભૌમને ધર્માજાઓની વ્યવસ્થા કરતી વખતે નવી વિગતો એની
માલી સમેા ધર્માજાઓના ગિદાક્ષેષ અદ્યાપિ છર્જુદર્ગ (ગુનાગ)
ને દીપાવી રહ્યો છે ”

“ શ્રી સદગનન દ્વામીછને છપ્પામા ને ગિદિદા અસંખ્ય
લાગી તે યૌગટમા લોએવતી નુ નવાવ ઉપર સદુદર મુલ્યમ ધર ”

“ ગરવો ગિરિનાર તો યાગેન્દ્રોની મદા ગુડા નેગ છે યાગીઓનું
માનિત નિકેતન ગિરિનાર મંદર નિકટક ને એ માંડે તો પાપના
ઓળા પાડનાર, પાપાત્મક દાસયવનન ભગવાન કૃષ્ણચંદ્ર ત્યા નય
દાઓ છે યાગેશ્વર કૃષ્ણચંદ્ર પડી તો યાગીઓની અનન જન્મતા-
સ રોએ ગિરિનારની ભૌમને પુનિત કરી છે અને અંપરલેલ ગિરિના-
રસ “ યાગેન્દ્ર ”ની ઉપમા પામ્યા છે યાગીન્દ્ર દનાત્રની પદુકાના
પડયા ગિરિના મા આવપણ યાત્રીઓ નાભને જે ગિરિનારના દાગ
ગિરિના ગિરોએ પણ પતાની સમાધિના વિદોલ નરી કરે પણ
યાગીઓના પગ ચાટયા છે ”

“સૌરાષ્ટ્રના શહેરે શહેર, ગામેગામ, અને ગોઢે ગોઢ સતોની સ્મૃતિઓથી સભર ભર્યા છે સૌરાષ્ટ્રના પાદ પખાળતા અપાર માગર જેવી સૌરાષ્ટ્રના સતોની નામાવલિ અપાર અને અનંત છે. સૌરાષ્ટ્રને ગામેગામ ઇતિહાસની આરમીઓ સમી વીરો અને વીરાગનાઓના ભવ્ય સ્વાર્પણની યાદ આપતી ખાબીઓ ઉભી છે. પણ એથી અધિક સતોના પદપકળ પુનિત, આશ્રમો, મઠો, દેવમંદિરો ને દેવડીઓ દીધી રહી છે.”

“સૌરાષ્ટ્રના સરિતા નીર, ગિરિકન્દરા, ડુંગરા, વનવાટ કે ઘાટ કોઈ એવા નથી કે જે સન્તોના ભવ્ય ચિહ્નોથી અકિત ન હોય સૌરાષ્ટ્રના ડુંગરે ડુંગર સતોની દિશાઓ ગજવતા ગેખી ગાનના પડ્યા હજી સભગાય છે પુષ્પોની પરિમલ સામા પવને નથી જઈ શકતી પણ સતોની સુવાસ તો ચારે દિશાએ પ્રચરે છે આવી સોરડી સતોની જીવન સુવાસ સૌરાષ્ટ્રને આવરી આર્દ્ર અને ઉન્નત બનાવી રહેલ છે. ભગવાન કૃષ્ણચંદ્રનો કોલ છે કે ભારતવર્ષમાં ધર્મના, સંરક્ષણાર્થે હુ યુગે યુગે અવતરે છું પણ સૌરાષ્ટ્રમાં તો લોક કલ્યાણ માટે સમર્થ સતો સૈકે સૈકે પાડટય પામ્યા છે.”

“સતને જાણે તે સંત સતને ઓળખી અન્યને અનુભવાવવું એ મંતોનો જીવન વ્યવહાર મત્ય શિવ સુન્દરમ એ સતોનું સ્વરૂપ. શિવ સંકલ્પ સ્વરૂપ એમનું મન હોય છે, પરિત્રાણ એમનો પરમ ધર્મ છે. સતોની વાણી એ વેદવાણી છે કારણકે સતો યોગની ઉચ્ચતમ કક્ષાએથી જે અનુભવે છે તેજ ઉચ્ચારે છે. સંતોની વાણી એ યોગ દર્શનની અનુભવ વાણી છે.”

“સંતોની વાણીમાં અમૃત સંજીવીની છે એટલેજ એ વાણીએ સૈકાઓ થયા નવા નવા રૂપે સૌરાષ્ટ્રની અનલિપ્ત જનતાને ધર્મનું ધાવણ પાઈ પ્રાણ અને પ્રેરણાવતી રાખી છે. નિરક્ષર જનતાનાં જીવનમાંથી સતોની વાણી લઈ લ્યો કે બીજેજ દિવસે તે જડ અને જીવનહીન થઈ જશે. મંતોની આ વાણીએ અનેકના જીવનમાં અદ્ભૂત પલટા આણ્યા છે અનેક રાહ ભૂલેલાઓને ધર્મનો રાહ બતાવ્યો છે, મસાગ સાગરમાં અથડાતી અનેક જીવન નૈયા- પવને

નત વાણીએ દિવાદાડીનું કામ સારી ઉત્તીર્ણ કરી છે, સામેપાર ક્ષેમકૃગણ પહોંચાડી છે”

“આવા મંતોના આશ્રમો જ્ઞાન તૃપ્તાતુર મુમુક્ષુઓ માટે જ્ઞાનની પરબો છે, ક્ષુધર્ત અથ અને અપજ, દીન કે હીન માટે વિશ્રામ સ્થાન છે મૂક પશુ પક્ષીઓના એ સેવાશ્રમો છે આવા મત આશ્રમો ક્ષોક સેવાનો ધર્મ યજ્ઞવચના પ્રમાદ એવે છે કે તુન્તજ નિપ્રાણ થઇ જાય છે અને મતો એવા ધર્મ ચક્રી પશ્ચિમ અચય કૃષ્ણો શરૂ કરે કે તુન્તજ તેમનો તેજને વધ થઇ ક્ષોક અન્માનિત મરી ક્ષોક તિરસ્કૃત થને છે”

“મતોના જીવનના માપ કાઢવા આવડતા નથી” એટલેજ ક્ષિ કુલમણિ ભવભૂતિએ કહ્યું છે કે —

લેવેત્તરાણાં ચેતાસિ કો હિ વિદ્યાનુમર્હતિ ।

કાળધર્મ પ્રમાણે પ્રત્યેક મતની જીવનલીલા એક ધારી નથી પણ અનેક રંગી અને વિવિધ છે છતાં આ અનેક રંગી વિવિધ મણકાઓની માળખા સૂત્રફોગરખે મતોની ધર્મપ્રાણના તા નર ન એક અને અગાધિત વિલસે છે જેમ જેને પાંખવા જેને જીવતા શીખવુ પડે છે તેમ આ ધર્મપ્રાણનાના માપ કાઢવા માટે ના પાડે થવુ પડશે અને તેથીજ મતોએ ગાતુ છે કે “મતપ્રાણ ગાતુ હોય ત જાણે”

વેદાતીર્થ શ્રી માયાપ્રગાદ્ય કહે છે કે “જીવનની તમા આહુત્ય રનેહકાર મરણાર્થ નિમજ્જ પ્રાણીઓના દિવસ થઈ જાય છે કત મહાત્માઓ જગા, યમુના ન-વતી કાવેરી એ દિ નદિઓ પવિત્રતીર્થોમા જેમ વિચરે છે તેમ જીવનપ્રગાદ્ય નદિઓ ને સંગ્રહ ફેશમા પણ નેવેચયા વિદ્યા કૃતના દામકરે તેમ અગાધ્ય ધ્યાન પ્રાપ્ત મનુષ્યીય વનાંધન એ વિદ્યા ને ને ને સામીધી નિલ્યાનનું મહાતીર્થ હતા”

પરિશિષ્ટ ૩.

કેવલ અદ્વૈત વેદાંત-માર્ગના સાધન તથા સાત ભૂમિકાઓ.

જ્ઞાનની ઉત્પત્તિ માટે સાધન —(૧) વિવેક (૨) વૈગય, (૩) પદ્ સપત્તિ એટલે-શમ, દમ, ઉપરતિ, તિતિહા, વ્રધ્ધા, અને સમાધાન (૪) મુમુક્ષુતા
(૫) નિષ્કામ કર્મથી મળ દર થાય,
(૬) ઉપાસનાથી વિલેપ દર થાય,
(૭) આત્મજ્ઞાનથી આવગણ દર થાય

ભૂમિકા

૧ શુભેચ્છા:—શ્રવણનો ક્રમ,સ સાર તરફ અર્ચી,આત્માના કલ્યાણનો માર્ગ શોધવાની છજ્ઞાસા, એકાંત ગમે અથવા શાસ્ત્ર અને સત્સંગ ગમે.

૨ વિચારણા:—મનનનો ક્રમ, પ્રસ્થાનત્રય એટલે ગીતા, ઉપનિષદ અને બ્રહ્મસૂત્રનો અભ્યાસ, દૈવી પ્રકૃતિનું પાલન અને આમુરી પ્રકૃતિનો ત્યાગ કરવાની ઈચ્છા, ગુરુનું શરણ, આત્મ સાક્ષાત્કારની ઈચ્છા.

૩ તનુમાનસા:—નિદિધ્યાસન, એટલે ચિત્તવૃત્તિનો નિરોધ કરવાની શરૂઆત, વ્યતિરેક ભાવની ઉપાસના, મહાવાક્યનો પરોક્ષ બોધ, જ્ઞાનની શરૂઆત.

૪ સત્વાપતિ:—ઉપરની ત્રણ ભૂમિકાના અભ્યાસથી આત્મામાં કાંઈક સુખ અને શક્તિ લાગે, માન અપમાન સમાન જાણે, મિત્ર અને શત્રુમાં સમાનતા, જગત્ મૃગજળ સમાન લાગે, મન અને વાસનાનો કાંઈક ઉપશમ, આત્મા, દેહ પ્રાણ અને મનથી જુદો લાગે, બ્રહ્મવિત્

જ્ઞાનની નિષ્ઠા માટે-જીવ-સુકિત માટે-ભૂમિકા.

ગુણાતીત અવસ્થા

૫ અસંસાક્ત:—સમાધિના મુખની શરૂઆત, આત્મામા શક્તિ વધે મન અને વાસનાનો ઉપશમ, મુખ દુ ખમા સમાનવૃત્તિ-વાળો, વ્યવસ્થા, લોહ અને સોનું સમાન ગણે, પરંપરાગ્રવાળો અમાધિમાથી પોતાની મેળે વ્યુત્થાન થાય, પ્રિય અને અપ્રિયમા તુલ્ય, ધીર, અહારની વેદના થાય પણ ખાન કરે, જગત સ્વપ્ન જેવું લાગે, અભાવિદ્

૬ પદાર્થભાવિની:—પ્રપચનો અભાવ એટલે પ્રપચ અભાવ લાગે, જીવન માણુમ ભેદ જણાવે ત્યારે પ્રયત્નથી ખમર પડ, મન અને વાસનાનો લય, વ્યુત્થાન દશામા કર્તવ્ય દેખતો નથી, ગુણોથી ચલાયમાન થતો નથી, મુખ દુ ખમા ભરે ક ગોક થતા નથી, ઉદાગી જેવો, તપ, જીવન માણુમ અમાધિમાથી ઉદાગ ત્યારે ઉડ, ગાદ ધન એક લાગે, અભાવિદ્ વર્તમાન

૭ તુરીયા:—એક આત્મ વભાવમા નિપ્રકપ નિધિ પ્રદાતા વપ, ભાસભાવ નિધિ, મુખ દુ ખ થતા નથી આનન્દવન, નિત્યમમાધિધ, વ્યુત્થાન પામે નાહિ, અભાવિદ્ વચ્ચિ

પરિશિષ્ટ ૪

સ્વામીજીએ પસંદ કરેલા પુસ્તકો.

૧. શંકરાનંદી ગીતા.
૨. મહાવાક્ય રતનાવલિ.
૩. વિચારસાગર.
૪. વેદાંત રસગિન્દુ.
૫. વેદાંત છદાવલી.
૬. ઉપનિષદો.
૭. જીવન્મુક્તિ વિવેક
૮. અનુભૂતિ પ્રકાશ.
૯. યોગ વાસિષ્ઠ
૧૦. અવધૂત ગીતા
૧૧. મધુસુદની ગીતા.
૧૨. નીલકંઠી ગીતા.
૧૩. શ્રીમદ્ ભાગવત-ખાલ પ્રજોધિની ટીકા.
૧૪. અમૃતાનુભવ.
૧૫. નિગમાગમ વાક્યરતનાવલિ.
૧૬. ભર્તૃહરિ વૈરાગ્યશતક.

ભજનનાં પુસ્તકો.

૧. મહાત્મા રંગીન શર્માના ભજનો
૨. કવિ ગિરધરના કુંડલીઆ.
૩. અખાની વાણી.
૪. મસ્તરામના હડુલા

પરિશિષ્ટ ૫. ત્રિગુણીય માનસ પૂજા

અથવા

૫૨૧ પૂજાઃ

શિષ્ય કુરાચ—

અગ્રણ્ટે મચ્છિદાનઠ્ટે તિર્વિકલ્પેકમ્પિણિ ।

મિથતેઽઠ્ઠિતીયમાયેઽપિ કથ પ્રજા મિથીચતે ॥ ૧ ॥

શિષ્ય પૂછે છે—

અચ્છિદાનઠ (હૃદય) આગર નિર્વિકલ્પ મોક્ષરૂપ અને
ઠ્ઠિતીય દેવાથી તેની પૂજા શી રીતે હોઈ શકે ?
(કવી મહારાજી) (૧૧)

પૂર્ણમયાધ્યાત્મન વપ્ર મર્માધ્યાત્મ્ય વ્યામનમ્ ।

મ્પ્રજાહમ્ય પાલમર્થ્ય ચ સુહમ્યાચમન મત ॥ ૨ ॥

પૂર્ણન આધ્યાત્મન દેવાથી હોય ? મર્માધ્યાત્મને વ્યામન મ્
હોય ? અને સ્વચ્છને, પણ દેવાન પાલી મ્ હોય ? તેમજ
આર્થ પાળ મ્ હોય ? અને મુદ્ધને વ્યામનન પાળ મ્
હોય ? (૨)

નિર્મલમ્ય કૃત. સ્નાન વામો વિષ્ણોઽમ્પ્રમ્ય ચ ।

અમોઽમ્પ્રમ્ય ત્વર્ણમ્ય કૃતસ્તસ્યોપદીત્વમ્ ॥ ૩ ॥

નિર્લેપસ્ય કુતો ગન્ધઃ પુષ્પ નિર્વામનસ્ય ચ ।

નિર્વિશેષસ્ય કા ભૂષા કોડલકારો નિરાકૃતેઃ ॥ ૪ ॥

નિર્લેપને અદન શું ? વાસના વિનાને પુષ્પ શું ?
નિર્વિશેષને (ભેદરહિત) ને શોભા શું ? અને નિરાકારને
અલંકાર શું ? (૪)

નિરજનસ્ય કિં ધૃપૈર્દીપૈર્વા મર્વમાક્ષિણઃ

નિજાન્દૈકતૃપ્તસ્ય નૈવેય કિં ભવેદિહ ॥ ૫ ॥

નિરજનને ધૂપનુ શું પ્રયોજન છે ? સર્વાના આક્ષીને
દીવાનુ શું પ્રયોજન છે ? અને નિજાનંદથીજ ખામ તૃપ્ત
થયેલને નૈવેદ્ય શું હોઈ શકે ? (૫)

વિશ્વાનન્દયિતુસ્તસ્ય કિં તામ્બૂલ પ્રકલ્પતે ।

સ્વયપ્રકાશચિદ્રૂપો યોડસાવર્કાદિભાનકઃ ॥ ૬ ॥

વિશ્વને આનંદ આપનારને અને જે (સ્વય) પ્રકાશ
ચૈતન્યરૂપ અને સૂર્યાદિકનો પ્રકાશક છે તેને તાંબૂલ આદિ
મુખવાસ કયો ધરાય ? (૬)

ગીયતે શ્રુતિમિસ્તસ્ય નીરાજનવિધિઃ કુતઃ ।

પ્રદક્ષિણમનન્તસ્ય પ્રણામોડ્વયવસ્તુન ॥ ૭ ॥

શ્રુતિઓ વડે કરીને જે ગવાય છે તેને આરતિનો
વિધિ શું હોય ? અનતને પ્રદક્ષિણા શું હોય ? અને અદ્વય
વસ્તુને પ્રણામ શું હોઈ શકે ? (૭)

વેદવાચામવેદ્યસ્ય કિં વા સ્તોત્ર વિધિયતે ।

અન્તર્વહિઃ સસ્થિતસ્યોદ્વાસનવિધિઃ કુતઃ ॥ ૮ ॥

અવેદને વેદ વાણી કે સ્તોત્ર (સ્તુતિ) શું હોઈ શકે ?
અને અદર તથા બહાર વસેલાને વિસર્જન શું હોઈ શકે ?
(૮)

શ્રીગુરુસ્વાચ—

આગ્રાધયામિ મણિમંનિમમાત્મનિદ્ગ્નં

માયાપુત્રીહૃદયપદ્મજનનિવિષ્ટમ ।

શ્રદ્ધાનદીવિમલચિત્તજન્યામિપેકં-

નિત્ય મમાધિકુન્તુમૈનપુત્રમવાચ ॥ ૧. ॥

ગુરુના ઉત્તર —

મણિના જેવું આત્મસ્વરૂપ છે જે માયારૂપી નગરીમાં
(શરીર) માં હૃદયરૂપી કમળમાં ગિરજેલ છે તેને શ્રદ્ધારૂપી
(પાણી જેવા) નદીના શુદ્ધ ચિત્તરૂપી જલવરે અને હમેશા
મમાધિરૂપી પુખ્ત વડે હું મોઝા માટે આગમ્ય છું (૬)

અયમેકોડયગ્રિષ્ઠોડયમીત્યેવમાગાતેન્નિરુદ્ધમ ।

આમન કાલ્પયેત્પદ્માન્વગ્રમિષ્ટાત્મચિન્તનમ ॥ ૧૦ ॥

હું એકજ અવશ્યપણે એ રીતે મિલન આપાન
કરું, પછી પોતાનામાં ફેલા આત્માન ચિન્તન કે. રી
આમન કલ્પણ

પુણ્યપાપરજઃ સદ્ગો મમ નાગતીતિ ચંદનમ ।

પાપ મમર્પયેદિહાન્મર્ચકાત્મપનાશનમ ॥ ૧૧ ॥

પુણ્ય અને પાપરૂપી પુણ્યના નાશ માટે નદી કે
પમાણુનું જે તાન મોઝા પાપ મમર્પય છે તે મારા પાપને
નાશ કરનાર છે તે તાનરૂપી પાપ વિનાશ કરનાર

અનાદિકાલ્પવિધૃતરૂપાત્માનજલાહુલિમ ।

વિસ્ફુલ્લેદાત્માલિલ્લસ્ય તદેવાધર્મમર્ષનમ ॥ ૧૨ ॥

અનાદિ કલ્પરૂપી પાપજી હૃદય સ્વરૂપી આત્મા
પોતાને આત્મરૂપી લિલ્લસ્ય મારે તે આત્મા મારા
પાપ નાશ

ब्रह्मानन्दाब्धिकल्लोलकणकोट्यश्लेशकम् ।

पिवन्तीन्द्रादय इति ध्यानमाचमन मतम् ॥ ૧૩ ॥

બ્રહ્માનંદ રૂપી સાગરના તરંગના રજકણના કરોડમાં
અંશના લેશને ઇંદ્રાદિક દેવતાઓ ખીએ છે, તેનું નામ
ધ્યાન અને આચમન કહેવાય છે (૧૩)

ब्रह्मानन्दजलेनैव लोकाः सर्वे परिप्लुताः ।

अच्छेद्योऽयमिति ध्यानમાભિષેચનમાત્મનઃ ॥ ૧૪ ॥

બ્રહ્માનંદ રૂપી જલવડે, બધા લોકો પરિપ્લુત (અસપોષ) છે અને આ આત્મા અચ્છેદ્ય છે, એ સમજણ રૂપી ધ્યાન એ આત્માનો અભિષેક સમજવો (૧૪)

નिरावरणचैतन्यं प्रकाशोऽस्मीति चिन्तनम् ।

आत्मलिङ्गस्य सद्वत्त्वमित्येव चिन्तयेन्मुनिः ॥ ૧૫ ॥

નિરાવરણ ચૈતન્ય તથા પ્રકાશ રૂપ હું છું, એવી રીતે જે ચિંતવન કરવું તે આત્મલિંગનું સાડું વસ્ત્ર છે, એ પ્રમાણે મુનિ ચિંતવન કરે છે. (૧૫)

त्रिगुणात्माशेषलोकमालिकासूत्रमस्म्यहम् ।

इति निश्चयमेवात्र ह्युपवीत पर मतम् ॥ ૧૬ ॥

ત્રણ ગુણવાળા ત્રિગુણાત્મક, સર્વ લોકરૂપી માળાનું હું સૂત્ર છું, એવી રીતે નિશ્ચય કરવો એ શ્રેષ્ઠ જનોઈ માનેલી છે (૧૬)

अनेकवासनामिश्रप्रपञ्चोऽय धृतो मया ।

नान्येनेत्यनुसंधानमात्मनश्चन्दन भवेत् ॥ ૧૭ ॥

અનેક વાસનાથી, મિશ્ર થયેલો આ પ્રપંચ મેં જ ધારણ કરી રાખ્યો છે, ખીન્ન કંઈએ નહિ તેવી રીતે આત્માનું અનુસંધાન કરવું તેજ ચંદન છે. (૧૭)

રાગાદિગુણશૂન્યસ્ય શિવસ્ય પરમાત્મનઃ ।

સરાગવિપયાભ્યામત્યાગસ્તામ્બુલચર્વણમ ॥ ૨૩ ॥

રાગાદિ ગુણ શૂન્ય એવા શિવ-પરમાત્મારૂપ પ્રીતિ પૂર્વક વિપયના અભ્યાસનો ત્યાગ તે શિવ પરમાત્માનુ તાંબૂલ ચર્વણ છે. (૨૩)

અજ્ઞાનધ્વાન્તવિધ્વસપ્રચ્ચન્દમતિભાસ્કરમ્ ।

આત્મનો વ્રહ્મતાજ્ઞાન નીરાજનમિદાત્મનઃ ॥ ૨૪ ॥

અજ્ઞાનરૂપી અંધકારના ધ્વંસ કરવામાં પ્રયત્ન અને મહાતેજસ્વી એવું આત્માનું પ્રહ્મપણાનું જ્ઞાન તેજ આત્માની અહીં આરતિ સમજવી (૨૪)

વિવિધવ્રહ્મસંદૃષ્ટિર્માલિકાભિરલંકૃતમ્ ।

પૂર્ણાનન્દાત્મતાદૃષ્ટિ પુષ્પાન્જલિમનુસ્મરેત્ ॥ ૨૫ ॥

જુદી જુદી પ્રહ્મદૃષ્ટિની માળાએ કરીને અલંકૃત થયેલ એવા પૂર્ણ આનંદ આત્માની દૃષ્ટિ એજ પુષ્પાંજલી છે એમ સ્મરણ કરવું. (૨૫)

પરિભ્રમન્તિ વ્રહ્માણ્ડસહસ્રાણિ મયીશ્વરે ।

કૂટસ્થાચલરૂપોઽહમિતિ ધ્યાનં પ્રદક્ષિણમ્ ॥૨૬॥

હું પોતે ઇશ્વર સ્વરૂપ છું, એમાં હજારો પ્રહ્માંડો પરિભ્રમણ કરે છે અને હું તો કુટસ્થ (નિર્વિકાર) તથા અચળરૂપ છું, એવું ધ્યાન કરવું તે પ્રદક્ષિણા છે (૨૬)

વિશ્વવન્ધોઽહમેવાસ્મિ નાસ્મિ વન્ધો મદન્ધતઃ ।

હૃત્યલોચનમેવાપ્ર સ્વાન્મલિદ્ગસ્ય વન્દનમ્ ॥ ૨૭ ॥

હું વિશ્વ વંધ છું, મારા સિવાય બીજો વંધ નથી, એ પ્રમાણે સર્વ ઠેકાણે જોવું તે આત્મલિંગને વંદન છે. (૨૭)

આત્મનઃ સત્ક્રિયા પ્રોક્તા કર્તવ્યાભાવભાવના ।

નામરૂપવ્યતીતાત્મચિન્તન નામકીર્તનમ્ ॥ ૨૮ ॥

આત્માની કર્તવ્યપણુના અભાવની ભાવના કરવી, એ આત્માનો સત્કાર કહેવાય છે અને નામરૂપથી પર એવું આત્માનુ ચિંતવન કરવું તે ભગવત્ નામ કીર્તન કહેવાય છે. (૨૮)

શ્રવણં તસ્ય દેવસ્ય શ્રોતવ્યાભાવચિન્તનમ્ ।

મનન ત્વાત્મલિङ્ગસ્ય મન્તવ્યાભાવચિન્તનમ્ ॥ ૨૯ ॥

શ્રોતવ્યના અભાવનુ ચિંતન કરવુ, એ દેવનુ શ્રવણ કહેવાય છે અને મતવ્યના અભાવનુ ચિંતવન કરવું એ આત્મલિંગનુ મનન કહેવાય છે (૨૯)

ધ્યાતવ્યાભાવવિજ્ઞાનં નિદિધ્યાસનમાત્મનઃ ।

સમસ્તધ્રાન્તિવિક્ષેપરાહિત્યેનાત્મનિષ્ઠતા ॥ ૩૦ ॥

ધ્યાતવ્યના અભાવનુ જ્ઞાન મેળવવું, એ આત્માનુ નિદિધ્યાસન કહેવાય છે અને સમસ્ત ધ્રાતિ તથા વિક્ષેપથી રહિતપણુ એ આત્મનિષ્ઠપણુ કહેવાય છે. (૩૦)

સમાધિરાત્મનો નામ નાન્યચિત્તસ્ય વિભ્રમ ।

તત્રૈવ બ્રહ્મણિ સદા ચિત્તવિશ્રાન્તિરિષ્યતે ॥ ૩૧ ॥

ચિત્તને ડોઠ બીજાના ભ્રમ નહિ એ આત્માની સમાધિ કહેવાય છે અને તેજ બ્રહ્મા ચિત્તની વિશ્રાન્તિ ઇચ્છાય છે. (૩૧)

एवं वेदान्तकल्पोक्तस्वात्मलिङ्गप्रपूजनम् ।

कुर्वन्ना मरणं वापि क्षण वा सुसमाहितः ॥ ૩૨ ॥

सर्वदुर्वा मनाजाल पदपांसुमिव त्यजेत् ।

विधूयाज्ञानदुःखौघ मोक्षानन्द समश्नुते ॥ ૩૩ ॥

એવીરીતે વેદાંતકલ્પમાં કહેલું આત્મલિંગનું શ્રેષ્ઠ પૂજન મરણ પર્વત કરતો અથવા સાવધાન થઈને કાણ માત્ર પણ કરતો માણસ (મુમુક્ષુ) સર્વ દુર્વાગનાની (આળ) ને પગની ધૂળની પેઠે બગેરીને નાખી દે છે, (ફેંકી દે છે) અને અજાનથી ઉત્પન્ન થયેલા દુઃખના સમૂહને દૂર કરી, મોક્ષના આનંદને ભોગવે છે. (૩૨-૩૩)

इति श्री निर्गुण मानस पूजा मपूर्णा ॥

નિત્ય ભજન સંગ્રહ.

આ પુસ્તકના પ્રકરણ ૧૪, ૧૫ અને ૧૬ માં
આપેલા ભજનો-ભુદા બંધાવેલ-
સ્વામીજીના ફોટા સાથે.

કિંમત ૨ આના

નિત્ય-પ્રભુ-દર્શન.

આ પુસ્તકમાં આપેલ ચિત્રોનું આલ્પમ ભુદં
બાંધેલ-સમાધિ મંદિર ઉપરના વાકયો સહીત.

કિંમત ૪ આના

ઉપરના બંને પુસ્તકો મળવાનું ઠેકાણું:—

શાહ બ્રધર્સ પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ,
લલ્લુભાઈ બીલીંગ, -રાજકોટ.

પરિશિષ્ટ ૬.

અથ પચમાશ્રમઃ લિખ્યતે

ચિન્મય વ્યાપિતદ્રહ્મ આકાશ જગદીશ્વરમ્ ।
નિરાકાર સ્વયં વ્રહ્મ તચ્ચાહ પચમાશ્રમઃ ॥ ૧ ॥
નિરાકાર નિરાભાસ નિરાલઘ્ન નિરજનમ્ ।
નિ શદ્દમુચ્યતે વ્રહ્મ, તચ્ચાહ પંચમાશ્રમઃ ॥ ૨ ॥
વ્રહ્મચારી ગૃહસ્થશ્ચ વાનપ્રસ્થો યતીશ્વરઃ ।
આશ્રમેભ્યશ્ચ ભિન્નોઽહ, તચ્ચાહ પચમાશ્રમ ॥ ૩ ॥
આશ્રમાણાં ચ સર્વેષાં ંસ્તિ નાસ્તિ નચાત્મનઃ ।
ભિન્નાભિન્ન ન જાનામિ, તચ્ચાહ પંચમાશ્રમઃ ॥ ૪ ॥
આવ્રહ્મસ્તવપર્યંત સપૂર્ણ પરમાત્મનઃ ।
ધર્માધર્મ ન જાનામિ, તચ્ચાહ પચમાશ્રમઃ ॥ ૫ ॥
મનસ્થ મનસા સાધ્યં મનોમાયા વિવર્જિતમ્ ।
મનસા મન આલોક્ય, તચ્ચાહ પચમાશ્રમઃ ॥ ૬ ॥
અગોચરે યદાલીન પશ્ચદેહે વિલીયતે ।
નિવર્તન્તે ઇન્દ્રિયાણિ તચ્ચાહપંચમાશ્રમઃ ॥ ૭ ॥
સ્વયં દીક્ષા સ્વયં ભોક્તા સ્વયં દેવો મહેશ્વરઃ ।
નિર્વિકલ્પ સ્વયં વ્રહ્મ તચ્ચાહ પચમાશ્રમ. ॥ ૮ ॥
ક્ષમારુપજિત ક્રોધઃ સત્યવાદી વ્રહ્મવ્રતઃ ।
ભૂમિભાવ પરિત્યાગી તચ્ચાહ પચમાશ્રમઃ ॥ ૯ ॥

આહી આપેલી પચમાશ્રમ પદ્ધતિ સ્વામીજીને બહુ પ્રિય હતી,
અને એક નોંધ પોથીમા પોતાના હસ્તાક્ષરે લખેલ છે

देहातीत मनोतीत देहस्थं देहवर्जितम् ।
 देहभाव परित्यागी तच्चाह पञ्चमाश्रमः ॥ १० ॥
 यत्र यत्र कृता भिक्षा, मुक्तोऽह सर्व कर्मणा ।
 कर्माकर्म न जानामि तच्चाह पञ्चमाश्रमः ॥ ११ ॥
 लोकलज्जा विनिर्मुक्तो चोर व्याघ्रभय नहि ।
 भयाभय न जानामि तच्चाह पञ्चमाश्रमः ॥ १२ ॥
 सुख दुःख विनिर्मुक्तः शीतोष्णादि भय नहि ।
 लाभालाभौ न जानामि तच्चाह पञ्चमाश्रमः ॥ १३ ॥
 मित्रारिपक्षनिर्मुक्तो सुखः दुःख भय नहि ।
 सुखात्मा सर्वभूतात्मा तच्चाह पञ्चमाश्रमः ॥ १४ ॥
 द्वद् व्याधि विनिर्मुक्तो आशापाश विवर्जितः ।
 लोकशकाभयनास्ति तच्चाह पञ्चमाश्रमः ॥ १५ ॥
 ज्ञान विज्ञान सपन्नो ब्रह्मवेत्ता मुनिश्वरः ।
 न तीर्थनोपवास च तच्चाह पञ्चमाश्रमः ॥ १६ ॥
 मुमुक्षु ब्रह्मनिष्ठश्च पर शिव पदगतः ।
 सर्वधर्मपरित्यागी तच्चाह पञ्चमाश्रमः ॥ १७ ॥
 अध्यात्म विद्यागोदोग्धा वेदांताम्बुजभास्करः ।
 वेद मार्ग परित्यागी तच्चाह पञ्चमाश्रमः ॥ १८ ॥
 दड कमडलु त्यागी कटिसूत्राम्बर त्यजेत् ।
 स्थावराज्जंगमाद्भिन्न स्तच्चाह पञ्चमाश्रमः ॥ १९ ॥
 जीवभाव परित्यागी शिवभावमनो द्रढः ।
 स्वर्ग नर्क न जानामि तच्चाह पञ्चमाश्रमः ॥ २० ॥
 विदेही वीतरागी च षड्भूमितम सहरः ।
 षड्वैरीवृन्दविध्वसी तच्चाह पञ्चमाश्रमः ॥ २१ ॥

स्वय ब्रह्म स्वय शक्तिः स्वय विष्णुः सदाशिवः ।
 सर्वेश्वरः सर्वसाक्षी तच्चाह पंचमाश्रमः ॥ २२ ॥
 वालोन्मत्त पिशाचाग्र शापानुग्रह समतः ।
 राज रक समः द्रष्टा तच्चाह पंचमाश्रमः ॥ २३ ॥
 वर्णविर्ण न जानामि, दिवा रात्री न दृश्यते ।
 पाप पुण्य न जानामि तच्चाह पंचमाश्रमः ॥ २४ ॥
 भिक्षा चतुर्थ वर्णेषु मध्यमास न भुज्यते ।
 भक्षाभक्ष न जानामि तच्चाह पंचमाश्रमः ॥ २५ ॥
 सच्चिदानंद रूपोऽह शिवोऽह निर्गुणोऽप्यहम् ।
 एव भावयते नित्य तच्चाह पंचमाश्रमः ॥ २६ ॥
 पंचभूत प्रभिन्नोऽह मायादि गुणनाशकः ।
 तत्त्ववेत्ता महात्मा च तच्चाह पंचमाश्रमः ॥ २७ ॥
 नारीं नरकवत् द्रष्टवा सग चोरग सन्निभम् ।
 हेम हलाहल द्रष्टवा तच्चाह पंचमाश्रमः ॥ २८ ॥
 अद्वयश्च अखण्डश्च प्रकाशः परमेश्वरः ।
 ब्रह्म विष्णुः शिवः साक्षात्तच्चाह पंचमाश्रमः ॥ २९ ॥
 उदासीनः सदात्मा च परितृप्ति महात्मनः ।
 इन्द्रियं कीटवद्द्रष्टवा तच्चाह पंचमाश्रमः ॥ ३० ॥
 अभि त्मात्मनोरूप यदेव सचराचरम् ।
 निर्वि-ल्प स्वय ब्रह्म तच्चाह पंचमाश्रमः ॥ ३१ ॥
 अकिंचन कदावासो रमते भुवनत्रयम् ।
 नग्नो दिगम्बरो दिव्य स्तच्चाह पंचमाश्रमः ॥ ३२ ॥
 कामः क्रोधश्चलोभश्च मोहादि सकल त्यजेत् ।
 हेमलोष्टौ न जानामि तच्चाह पंचमाश्रमः ॥ ३३ ॥

कचिलोभी कचित्शोभी क्वचित्सज्जन रजकः ।
 लोकालोको न जानामि तच्चाहं पचमाश्रमः ॥ ३४ ॥
 हसः परमहसश्च दत्तात्रेयस्वरूप्यहम् ।
 गुरुरहं जगत् साक्षी तच्चाहं पचमाश्रमः ॥ ३५ ॥
 सर्वाध्यक्षो महद्भूतः सर्वस्यादि परोत्तमः ।
 जीवन्मुक्तो जरातीतस्तच्चाहं पचमाश्रमः ॥ ३६ ॥
 शून्या शून्यो महाशून्यः शून्यात्मा शून्यवर्जितः ।
 शून्यमडलवासी च तच्चाहं पचमाश्रमः ॥ ३७ ॥
 अजोहमजरोहं च सर्वात्मा सर्वं दैवतम् ।
 अनादि ब्रह्मरूपोहं तच्चाहं पचमाश्रमः ॥ ३८ ॥
 एव किञ्चित्परं ज्ञानं चिनवै पचमाश्रमे ।
 लक्षणं हसमार्गस्य तच्चाहं पचमाश्रमः ॥ ३९ ॥
 ब्रह्मचर्यं पदं चादौ द्वितीयं गृहस्थाश्रमम् ।
 तृतीयं वानप्रस्थं च संन्यासश्च चतुर्थकम् ॥ ४० ॥
 पंचमं हसदीक्षाच, साक्षाच्छिवस्वरूपिणी ।
 वेदमार्गं विनिर्मुक्तः कर्मा कर्म विवर्जितः ॥ ४१ ॥
 चतुराश्रमं बाह्योहं मुक्तोहं पचमाश्रमः ।
 मित्रोहं वेदं कर्मेभ्यः केवलं ब्रह्मरूपकः ॥ ४२ ॥
 माता यस्य पिता धन्यो धन्य गोत्र कुलं तथा ।
 कुलकोटी समुद्धर्ता यतीन्द्रोहं स्वरूपतः ॥ ४३ ॥
 सहस्रं ब्रह्म भोजोहि एकेन यतिना समः ।
 यतीनामयुतैर्भुक्तं हंसेनैकं समं खलु ॥ ४४ ॥
 हसो यस्य गृहे भुक्ते तत् ग्रहे च शिवस्वयम् ।
 यत्र भुक्ते शिवः साक्षात् तत्र भुक्ते जगत्त्रयम् ॥ ४५ ॥

सन्यासी विष्णुरूपश्च हसश्च शिवरूपकः ।
 दर्शन स्पर्श मात्रेण बधात्मुक्तो न सशयः ॥ ४६ ॥
 क्रियाहीनो मतिभ्रष्टो असक्त पुण्य कर्मणि ।
 परदारा गमो नित्य तरति हस पूजनात् ॥ ४७ ॥
 हसो दत्त शिवः साक्षात् वामदेव शुकादयः ।
 हस हसेति हसेति हसो नाम सदाशिवः ॥ ४८ ॥
 सनदा हस रूपा कपिलादि महामुनिः ।
 नारायण परब्रह्म हसरूप न सशयः ॥ ४९ ॥
 नास्ति हसात्पर दैव नास्तिहमात्पर पद ।
 नास्तिहसात्पर ध्यान नास्ति हसात्परो गुरुः ॥ ५० ॥
 नास्ति हसात्परो मार्गो नास्ति हसात्परो जपः ।
 नास्ति हसात्परा पूजा तस्माद्धसो भवेद् बुधैः ॥ ५१ ॥
 इति विद्यां पठेन्नित्यं श्रवण मननं कृतम् ।
 निदिध्यासेन प्राप्नोति साक्षात्कार न सशयः ॥ ५२ ॥
 य इद पठते नित्य यति र्वा यतिपूजकः ।
 जीवन्मुक्तो भवेत्सद्यो सत्य सत्य न सशयः ॥ ५३ ॥
 श्रीमत्परमहंस परिव्राजकाचार्य श्रीमच्छंकराचार्य
 विरचित पञ्चमाश्रम सपूर्णम् ॥

ॐ तत्सत् ॥

પરિશિષ્ટ. ૭. *

જય સદ્ગુરુ સ્વામી, જય સદ્ગુરુ સ્વામી,
 ઘટ ઘટ પૂરણ પોતે (૨) સર્વાંતરયામી...જય....૧૬૩.
 દયા સિંધ સુખ રૂપ, અનહદ ઉપકારી, ગુરુ અનહદ ઉપકારી,
 શું ઉપમા હું અરપું (૨) જય મતિ હારી....જય ..૧
 જન્મ મરણ જલ પૂરણ, સુખ દુઃખ મચ્છ રહ્યા . ગુરુ,
 એવા ભવથી તાર્યો (૨) ગુણ નવ જય કહ્યા ..જય ..૨
 હવે થયો! કૃતકૃત્ય, નિમગ્ન આત્મપદે. ..ગુરુ,
 સ્વપ્ન તુલ્ય જગ જાણ્યુ (૨) બ્રહ્માનંદ પદે ..જય .૩
 વેદ ગુરુ ઇશ્વરને, પુનઃ પુનઃ પ્રણમું. ..ગુરુ,
 આયુ લગી અનુચર થઈ (૨) તવ ચરણે વિરમું .. જય....૪
 એ કરવું છે શક્ય, અન્ય અશક્ય ખરૂં ...ગુરુ,
 આત્મજ્ઞાન તુલ્યે શું (૨) પ્રત્યુપકાર કરૂં....જય . ૫
 સમજી રહું છું શાંત, આપ કૃપા બલથી....ગુરુ,
 અધિકારીને ઉગાર્યો (૨) તાર્યો જ જલથી....જય ...૬

: આ સ્તુતિ સ્વામીજીના લક્તો ગુરુપૂર્ણિમા વખતે અને
 ખીજે પ્રસંગે ગાતા અને હાલ પણ ગાય છે.

પરિશિષ્ટ ૮

સપ્તશ્લોકી ગુરૂ ગીતા x

અજ્ઞાન તિમિરાંધસ્ય જ્ઞાનાઞ્જન શલાકયા ।
ચક્ષુરુન્મીલિત યેન તસ્મૈ શ્રી ગુરવે નમઃ ॥ ૧ ॥
બ્રહ્માનંદં પરમસુખદ કેવલ જ્ઞાનમૂર્તિ
દ્વદ્વાતીતં ગગનસદૃશ તત્ત્વમસ્યાદિ લક્ષ્યમ્ ।
એક નિત્ય વિમલમચલ સર્વધીસાક્ષિભૂત
ભાવાતીત ત્રિગુણરહિત સદ્ગુરુ ત્વાં નમામિ ॥ ૨ ॥
અઘ્વણ્ડનંડલાકાર વ્યાપ્ત યેન ચરાચરમ્ ।
તત્પદ દર્શિત યેન તસ્મૈ શ્રી ગુરવે નમઃ ॥ ૩ ॥
ગુરુર્બ્રહ્મા ગુરુર્વિષ્ણુ ગુરુ દેવો મહેશ્વરઃ ।
ગુરુ. સાક્ષાત્પર બ્રહ્મ તસ્મૈ શ્રીગુરવે નમઃ ॥ ૪ ॥
ન ગુરોરધિક તત્ત્વ ન ગુરો રધિક તપઃ
તત્ત્વજ્ઞાનાત્પર નાસ્તિ તસ્મૈ શ્રીગુરવેનમઃ ॥ ૫ ॥
મન્નાથઃ શ્રીજગન્નાથો મદ્ગુરુઃ શ્રીજગદ્ગુરુઃ ।
સ્વાત્મૈવ સર્વભૂતાનાં તસ્મૈ શ્રોગુરવે ॥ ૬ ॥
ત્વમેવ માતા ચ પિતા ત્વમેવ,
ત્વમેવ બધુ ચ સખા ત્વમેવ ।
ત્વમેવ વિદ્યા દ્રવિણ ત્વમેવ,
ત્વમેવ સર્વ મમ દેવ દેવ ॥ ૭ ॥

ૐ શાન્તિઃ શાન્તિઃ શાન્તિઃ

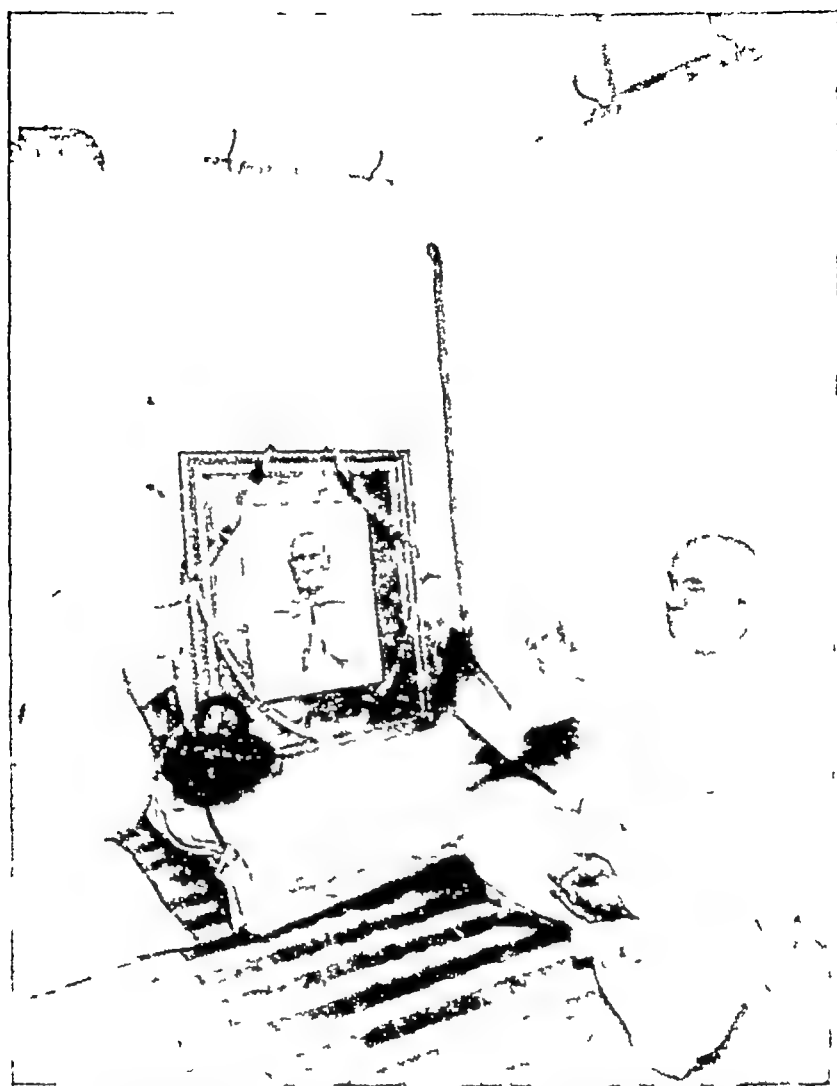
x આ સ્તુતિ સ્વામીજીના ભક્તો ગુરૂ પૂર્ણિમાને દિવસે અને
બીજે પ્રસંગે ગીતા અને હાલ પણ ગાય છે.

અહીંભૂત

સ્વામીશ્રી નિત્યાનન્દ સરસ્વતીની
સમાધિ ઉપરનું લખાણ

અહ્મનિષ્ઠ, અહ્મશ્રોત્રીય, પરમહંસ પરિવ્રાજકાચાર્ય
પૂજ્યપાદ સ્વામીશ્રી નિત્યાનન્દજી મહારાજના
ચરણકમળ, સંવત્ ૧૯૯૧ ના ફાગણ
વદ ૧૪ ભોમવારે સ્થાપિત.
તા. ૨-૪-૧૯૩૫.

સ્વામીજીની પર્ણકુટીમાં આ પુસ્તકના લેખક.

આ લેખકના બીજાં પુસ્તકો,

મળવાનું ઠેકાણું.

૧. અરવિંદ ઘોષનું તત્વજ્ઞાન મેસર્સ ઓન એમ. ત્રિપાઠીની
(બીજી આવૃત્તિ) ક્રા પ્રીન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ
૨. ઇશોપનિષદ . , , , ,
૩. પ્રેમકુંજમ નથી
૪. સેવાકુંજ . . . નથી
૫. આર્યોના સંસ્કાર .. કાગદી પુરુષોત્તમ પરમાણુદ
(પહેલી આવૃત્તિ) પગ બજાર, રાજકોટ
૬. આર્યોના સંસ્કાર .. સરતુ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય
(બીજી આવૃત્તિ) અમદાવાદ અને મુંબઈ
૭. નારદ ભક્તિસુત્ર નથી
૮. કાળની ગતિ , ,
૯. પ્રણાલિકા , , , ,
૧૦. પ્રસાદી . .. , ,
૧૧. શ્રી નીલકંઠી ગીતા ... , ,
૧૨. નિગમ ગમ વાક્ય રતનાવલિ
૧૩. નિત્ય ભજન સંગ્રહ .. } શાહ બ્રધર્સ પ્રેસ,
(કિં બે આના) લક્ષ્મીભાઈ બીડ્ડીંગ,
૧૪. નિત્ય પ્રભુ દર્શન. ... } રાજકોટ.
(કિં ૪ આના)
૧૫. તુ કોણુ? ઉકો કે મશ્વર? રા જગજીવન કાશીદાસ મહેતા,
મોરબી, અથવા
રા. લક્ષ્મીચંદ ડોસાભાઈ,
રાજકોટ.

ઉપરના જે પુસ્તકો હાલ મળી શકતા નથી તે જો કોઈ મહાશયને ધર્માર્થે છપાવી વીના મૂલ્યે લોકોને આપવાની ઇચ્છા હોય તો લેખકની સમતિથી તેની વ્યવસ્થા થઈ શકશે.

આમોક્ષિન ભજન સંગ્રહ

જે માણસો પાસે આમોક્ષિન હોય અને સારા ભજનો સાંભળવાની તેમની ઇચ્છા હોય તો નીચે પ્રમાણે સાગ પસંદ કરેલા ભજનોના રૂકડો રા રા હિંમતલાલ લલ્લુભાઈ એન્ડ થ્રધર્સ “હીઝ માસ્ટર્સ વોઇસ” આમોક્ષિનના ડીલર્સ, લલ્લુભાઈ ગિલ્ડીંગ, રાજકોટ એ સરનામેથી મળી શકશે

૧. પ્રાર્થના.		એન.	૬૫૩૩
એન.	૫૩૧૬	એફ-ટી.	૬૨૩
પી.	૧૩૪૮૦	એન.	૯૮૩૬
એન.	૪૧૭૦.	એન.	૨૯૪૭
એફ. ટી.	૫૨૫૯	એન.	૩૩૬૪
૨. દેશ ભક્તિ.		એન	૩૩૬૮
પી.	૧૩૩૬૧	એન	૫૩૬૨
૩. પાતિ ભક્તિ		૫. રામભક્તિ.	
એફ. ટી.	૨૪૧૬	એફ-ટી.	૭૮૨
એન.	૫૪૬૯	એન	૧૦૧૩૧
૪. વૈરાગ્ય.		એફ-ટી.	૭૬૩
એફ-એચ.	૧૩	એફ-એચ.	૮૯
એન.	૨૫૨૬	એફ-ટી.	૨૫૭૩
એન.	૪૧૭૭	એન.	૬૨૩૬
એફ-ટી.	૨૪૮૩	એન.	૬૨૬૬
એન	૫૭૭૨		

૬ મીરાંબાઇની ભક્તિ

એફ-ટી.	૬૪૪
એન.	૯૭૦૪
એફ-ટી.	૭૬૨
એ	૨૪૫૮૩૧ (a)
એફ-ટી.	૫૦૭૪
એન	૭૩૦૦
એન.	૭૪૦૮
એસ A	૩૦૧૬
એચ-ટી	૬૬

૭. કૃષ્ણ ભક્તિ

પી	૧૩૪૨૮
એન	૩૪૧૧
એન	૨૫૬૬
પી	૪૭૪૪
પી	૧૩૪૬૧
એન	૩૫૭૫
પી.	૧૩૫૨૪
પી.	૧૦૪૬૨
પી.	૫૨૪૫
એફ-ટી	૨૫૫૨
એચ ટી.	૫૬
એન	૪૧૩૬
એફ-ટી.	૫૦૦૭

એન. ૫૭૦૭

એચ. ટી. ૫૬

એન. ૬૨૬૮

૮. જૈન ભક્તિ.

એન.	૩૫૭૩
એન.	૩૬૫૮
એફ-ટી.	૨૩૬૫
એફ-ટી	૨૬૬૪

૯. ગરબા.

એન.	૫૩૩૦
એન.	૪૧૦૨
એન	૫૩૩૬

૧૦. સુફીઓની ભક્તિ.

એફ-ટી	૫૩૬
પી.	૧૩૪૭૪
પી	૧૦૫૪૪
એન	૬૦૦૨
એન	૫૩૩૬
એન	૩૪૦૬
પી.	૧૦૨૬૪
એન	૬૧૪૫
એન	૬૧૩૩
પી.	૧૦૬૦૨
એફ-ટી	૪૦૮૫

એચ-ટી.	૬૦	એન.	૫૬૪૧
એફ-ટી.	૩૫૩૨	એન	૩૫૨૬
ટી.	૧૦૬૬૪	એન	૩૬૪૧
પી.	૧૦૬૭૩	એન.	૫૪૭૧
એન.	૬૩૭૯	અંગ્રેજી ભાષાન.	
પી.	૧૦૫૭૫	H M. V No B 1501	
પી.	૧૦૬૯૫	શિવ ભક્તિ.	
૧૧. આત્મજ્ઞાન		એફ-ટી ૫૧૨૪	
પી.	૧૦૨૬૫	ધાર્મિક ઉપદેશ	
પી	૧૩૫૦૪	વી. ઇ ૩૦	
એન.	૩૬૪૫	આરતી.	
એન.	૫૩૦૮	એફ-ટી. ૨૬૮૯	
એફ-એચ.	૧૦૯	એફ-ટી ૫૨૪૬	

—સહબોધ આપે એવું, સસ્તું અને સુધર સચિત્ર હિંદી માસિક પત્ર—

“ કલ્યાણ. ”

વાર્ષિક લવાનમ કક્કા રૂ. ૪-૩-૦

(લગભગ ૩૫૦૦૦ થી વધારે ગ્રાહકો થઈ ગયા છે)

હેડક્વાર્ટ્સ—ગોરખપુર (U P)

